

І РОЗДІЛ**ДО 125-РІЧЧЯ НТУ «ХП»**

УДК 378.147

*Л.Л. Товажнянський, А.О. Мамалуй,
м. Харків, Україна*

**ГУМАНІЗАЦІЯ – СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ
ІНЖЕНЕРНОЇ ОСВІТИ ХХІ СТОРІЧЧЯ**

Минуле ХХ століття характеризується визначними науковими та науково-технічними досягненнями людства – зформована квантово-механічна картина світу, освоєна ядерна та атомна енергія, практично розшифровано генетичний код людини. Людина вийшла в космічний простір і невпинно освоює його, створені визначні зразки образотворчого мистецтва, літератури, музики, що лягли в золотий фонд культурних досягнень. Разом з тим в ХХ сторіччі загинуло в світових та регіональних війнах десятки мільйонів людей, виникла людожерська теорія та практика фашизму, продовжується расова та національна нетерпимість. Людство в явній формі наближається до екологічного колапсу. Все це ставить під реальну загрозу існування цивілізації.

Основним життєво важливим протиріччям, що протягом осяжного майбутнього буде вирішувати людство, є протиріччя між самою людиною та результатами її неконтрольованої діяльності. Реальне загострення в цьому аспекті в останній час пов'язане з широким розповсюдженням моральної та суспільної безвідповідальності перед майбутніми поколіннями.

В 90-роках ХХ віку Організація Об'єднаних Націй приділила велику увагу цій фундаментальній проблемі. На системі розширених засідань починаючи з 1992р. (м. Ріо-де-Жанейро) та наступні роки було сформульовано завдання, що стоїть перед людством на початку ХХІ століття – створити теоретичні та експериментальні передумови для реалізації стійкого сталого розвитку людства. Десятиріччя 2005-2014рр. було проголошено ООН "десятиріччям освіти для стійкого розвитку".

Вирішення цієї глобальної проблеми людства – забезпечення сталого розвитку лежить, перш за все, на системі освіти та науки, що грають вирішальну роль в житті суспільства в теперішній час та визначають його

майбутній розвиток. В усіх розвинених країнах світу усвідомлено, що майбутнє країн та народів обумовлено якістю системи освіти. При явній вичерпності природних ресурсів єдиним практично невичерпним ресурсом є інтелект людини. Відтворення людини інтелектуальної та гуманної, відповідальної перед суспільством та майбутнім – це основна функція сучасної освіти.

Система освіти тривалий час вирішувала проблему формування та відтворення освічених професіоналів в порівняно вузьких напрямках діяльності, фахівців в окремих галузях знання. Імператив "знання, вміння, навички" став звичним та глибоко увійшов у свідомість та практику широкого кола педагогів навчальної, середньої а також вищої школи. Треба визнати, що з цим своїм завданням освіта з успіхом упоралась, що обумовило широкий спектр науково-технічних та мистецьких досягнень людства. Безумовно, традиційна система освіти значною мірою несе відповідальність як за досягнення індустріальної епохи людства, так і за гуманітарні катастрофи та глобальні проблеми.

Особливо актуально завдання забезпечення стійкого сталого розвитку людської спільноти звучить відносно вищої технічної освіти, що формує інженерний корпус країни, який забезпечує матеріально-технічний розвиток. З діяльністю інженерів пов'язане поширене переконання, що природничі знання, нові наукоємні технології самі по собі є достатніми для зміни соціальних відношень між людьми і в системі "природа – людина". Життя однозначно демонструє хибність такої "філософії", хоча кращають побутові умови життя людей, різко зросли їх комунікативні можливості, інтенсивно іде процес глобалізації. Разом з цим, ми бачимо ярко виражені деградаційні процеси, які обумовлені формуванням суспільства неконтрольованого споживання. Для такого суспільства характерним є поширена суспільна та індивідуальна безвідповідальність та бездуховність, деградація системи освіти та нехтування традиційними загально людськими та національними культурними цінностями та традиціями. При цьому нерідко людина замінює творче мислення – технологічними процедурами (в тому числі комп'ютерними), знання – інформативністю, мораль – розрахунком.

Невідкладним завданням інженерної освіти є збереження та творчий розвиток тих складових освіти, що забезпечували розвиток суспільства раніше і забезпечують в теперішній час. Перш за все, мається на увазі фундаментальна складова інженерної освіти, що в теперішній час включає такі цикли дисциплін як фізико – математичний та природничий.

Фундаментальна освіта має бути безперервною протягом всього життя незалежно від форми діяльності фахівця, так як є реальним базисом світогляду людини. Іншого базису немає, і якщо ми бажаємо забезпечити сталий розвиток людства, конче необхідно зупинити віртуалізацію світоглядних засад та самого світогляду освіченої людини. Цей процес, на жаль, відбувається достатньо інтенсивно. У засобах масової інформації, в тому числі електронних засобах (Internet, та ін.), широко поширюються псевдонаукові та антинаукові "віртуальні знання", які до наукового (об'єктивного) "знання" не мають ніякого відношення. Більша частина випускників середніх шкіл (60-70%) демонструють повну відсутність оволодіння основами фундаментальної освіти, що на жаль є неспростовним експериментальним фактом. Наприклад, вхідний контроль знань з фізики в НТУ "ХПІ", що проводиться протягом багатьох років демонструє монотонну деградацію фундаментальних знань з фізики протягом останніх 20 років. Аналогічна ситуація з елементарною математикою. Це суттєво зменшує ефективність навчально-виховного процесу в ВНЗ, зокрема технічного напрямку. Треба констатувати жорстку необхідність поглиблення та підвищення ефективності фундаментальної освіти, яка потребує системного перегляду змісту та технологій викладання.

Технічні цикли дисциплін, що в більшості передбачають глибоке засвоєння змісту фундаментального циклу дисциплін, при недостатній підготовці слухачів в кращому випадку засвоюються формально. Про творчі здібності фахівця при цьому на жаль мови йти не може.

Гуманітарний цикл дисциплін значною мірою несе відповідальність за вкрай незадовільний рівень моральності суспільства. Широко поширене не лише серед молоді, а й серед людей середнього віку, нехтування загальнолюдськими та національними культурними цінностями та досягненнями. Маскультура в яскраво вираженій негативній формі заповнила засоби масової інформації.

В наступному 2010 році Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут" буде святкувати своє 125-річчя. За роки існування нашого закладу високо кваліфікованим колективом професорів та викладачів університету було підготоване біля 250000 фахівців в галузі інженерії. Ціла плеяда наших випускників досягла блискучих результатів в своїй діяльності. Серед випускників – 6 героїв Радянського Союзу, 20-героїв соц. праці, 4-героїв України, 1-герой Росії, 156 – Лауреатів державних премій СРСР та України, 30- Лауреатів Ленінських премій, 31- міністрів СРСР та

України, 33 заслужені діячі науки і техніки, 139- директорів заводів, 64- ректорів вузів та понад 350 професорів, докторів наук.

За цей час в політехнічному університеті викладали та створили наукові школи відомі всьому світу вчені та педагоги: Лауреат Нобелівської премії акад. Ландау Л.Д., акад. Ляпунов О.М., акад. Стеклов В.А., акад. Хрущов В.М., акад. Обреїмов І.В., акад. Бекетов Н.Н., акад. Проскура А.К., акад. Атрощенко В.І., акад. Філіппов А.П., акад. Бережної А.С., проф. Палатнік Л.С., проф. Глаголев Н.М., проф. Майер Я.М. та інші. Десятки всесвітньо відомих науково – педагогічних шкіл НТУ "ХПІ" плідно працюють в теперішній час.

Здобутки цих науково-педагогічних шкіл НТУ "ХПІ" широко відомі в світі та знайшли високу оцінку науково-педагогічної спільноти. Природно, що такі проблеми – як функціонування та перспективи розвитку освіти, перед усім технічної освіти, були та є об'єктом ретельного аналізу провідних вчених та педагогів НТУ "ХПІ" . На початку 90-років ХХ століття проф. Богомолів С.І., ректор університету проф. Костенко Ю.Т., проф. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л. (в той час проректор університету) сформулювали 1 загальні підходи до розробки нової гуманістичної парадигми розвитку вищої технічної освіти, що адекватно відображала складні реалії буття та діяльності сучасної людини, фахівця в галузі інженерії. Суттю гуманістичної парадигми інженерної освіти є трансформація традиційної системи освіти: від її базового механізму трансляції старого знання та формування вузького спеціаліста і професіонала до формування Людини творчої з яскраво вираженою особистістю, всебічно розвиненої та спроможної до міжкультурної комунікації, до освіти як пріоритетного фактору суспільного прогресу.

Інженер ХХІ віку повинен мати широко розвинене екологічне мислення, усталені навички до творчої діяльності та безперервної освіти, що здійснюється впродовж всього життя, бути здатним до ефективної діяльності та розробок ресурсо та енергоощадних технологій, інформаційних технологій, нанотехнологій нового покоління.

Потрібно підкреслити, що для педагогічного та наукового колективу НТУ "ХПІ" традиційним є забезпечення гармонійної єдності освіти високого рівня, фундаментальної та професійної освіти майбутнього фахівця та розвитку його творчої особистості.

Ще в 1991 році в НТУ "ХПІ" вперше був розроблений та введений в практику цілісний цикл гуманітарно-суспільних дисциплін загальним обсягом 20% повного навчального часу. Вже в 1996 році Міністерство освіти та науки України цей цикл включило в освітньо-професійні програми підготовки фахівців. В 1997 році в НТУ "ХПІ" була розроблена та введена в практику

концепція гуманізації інженерної освіти 2 та в майбутньому концепція навчально-виховної роботи в ВНЗ Харківського регіону 3 . Свідомим визнанням провідної ролі професорсько-викладацького складу НТУ "ХПІ" (в ті роки ХДПУ) в вирішенні цієї проблеми став наказ Міністра освіти та науки України про відкриття на базі політехнічного університету Національного центру гуманізації інженерної освіти (1997). Була сформована комісія Методради НТУ "ХПІ" з цього напрямку.

Формування гуманістичних стратегій в світовому масштабі стає практично головним завданням освіти та умовою виживання людства. Пошук оптимальних шляхів для створення адекватної системи інженерної освіти в Україні стає одним з головних пріоритетів держави. Протягом багатьох років в цьому напрямку проводиться плідна робота в рамках створеного з ініціативи Харківської обласної Держадміністрації науково-навчального комплексу: НТУ "ХПІ" – ХГУ "НУА" – ліцей "Професіонал" (1997р.). Новий освітній модуль був присвячений розробці теоретичних засобів нової системи та реалізації їх в навчально-педагогічній діяльності ВНЗ.

До виконання цієї дуже складної проблеми були підключились відомі педагоги та вчені (д. техн. н., проф. Богомолів С.І., д.ф.-м. н., проф. Мамалуй А.О., д. істор. н., проф. Астахова Е.В., д. філ. н., проф. Сухіна В.Ф., д. екон. н., проф. Яременко О.П.). Очолили роботу ректора НТУ "ХПІ" – д. техн. н., проф. Костенко Ю.Т. та д. техн. н., проф. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л., ХГУ "НУА" – д. істор. н., Астахова В.І., представники обласної Держадміністрації; (в теперішній час) зам. голови Держадміністрації Харківської обл. проф. Белова Л.О. та член-кор. АПНУ проф. Сидоренко О.Л.

Сьогодні є всі підстави стверджувати, що досвід такого співробітництва є плідним та заслуговує узагальнення та розвитку. Реальні практичні результати діяльності комплексу втілені не тільки в багатьох наукових публікаціях та науково-практичних конференціях, є в відкритті вперше в Україні кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами (2001р. зав. каф. д. пед. н., проф. Романовський О.Г.) та кафедри історії науки та техніки (2007р. зав. каф. д. іст. н., проф. Бесов Л.М.). Були вперше розроблені гуманістична модель інженера XXI століття, концепції навчально-виховної роботи в НТУ "ХПІ" (1996р.) та ВНЗ Харківського регіону (1999р.) як керівництво в виховній роботі з студентами, діюча модель безперервної освіти від дошкільної до після університетської т. ін. Суттєвий розвиток напрямку пов'язаний з ідеєю формування гуманітарно-технічної еліти 4 .

В 2004р. в колективній монографії "Стратегія гуманізму" 5 були підведені перші підсумки проведених досліджень та розробок та намічено шляхи розвитку цього фундаментального напрямку.

В період 1996-2009 рр. на багатьох науково-методичних та практичних конференціях апробувались основні методологічні та технологічні аспекти нової філософії та методології освіти.

Відповідно гуманістичній парадигмі освіти – вона повинна трансформуватись в пріоритетний фактор суспільного прогресу, формувати креативну особистість, всебічно розвинену, що здатна до комунікативних міжкультурних контактів.

Вища інженерна освіта покликана до виконання найбільш важливої функції – сформувати інженерний корпус нового типу з яскраво вираженим гуманістичним моральним та екологічним імперативом, фундаментально та професійно підготовленим до ефективної діяльності в реаліях ХХІ століття.

Відповідно проведеним дослідженням методологією гуманізації інженерної освіти є інтегративна система. Структурним базисом такої системи є синтез та відповідна трансформація традиційних складових ефективною інженерної освіти – фізико-математичного циклу на рівні класичного університету, базового інженерного циклу дисциплін, фахово орієнтованого циклу, гуманітарного циклу дисциплін. Такий синтез передбачає нелінійне взаємопроникнення змісту та форм викладання цих складових. Таким чином, щоб результатом була нова система освіти, головною цінністю якої є Людина, а ціллю – формування цілісної Особистості, що здатна вирішити проблему стійкого позитивного розвитку людства.

В теперішній час цілком з'ясовано, що в цілому нова гуманістична система освіти повинна мати наступними суттєвими "властивостями":

1. бути відкритою демократичною системою;
2. характеризуватися високою здатністю реагувати на реалії та потреби функціонування суспільства та впливу на суспільство (зворотній зв'язок);
3. бути здатною реалізувати випереджаючу освіту в напрямку гуманістичної стратегії розвитку суспільства;
4. мати автономію в контексті формування та реалізації основних атрибутів навчально-виховної роботи.

Для досягнення цих властивостей необхідно вести системну безперервну роботу в напрямку виховання та підтримки висококваліфікованого професорсько-викладацького складу університету, пошуку та виховання талановитої молоді шкільного та дошкільного віку, встановлення високих соціальних пріоритетів освіти в суспільстві. Зрозуміло, що миттєво досягнути цього не-

можливо. Освіта в сучасному суспільстві – складна, багаторівнева система, базисна частина сучасної цивілізації, тому її трансформація потребує часу та послідовного наукового обґрунтування.

Вищеозначені "властивості" нової гуманістичної системи освіти корелюють з основними позиціями Болонської декларації щодо трансформації Європейської системи освіти та формування єдиного освітянського простору Європи.

На початку цього процесу (кінець 90-х років ХХ століття) єдиного освітянського простору Європи практично не було. В різних університетах різних країн Європейського Союзу була реалізована трьохрівнева система освіти (бакалавр, магістр, доктор філософії), але з суттєво різним часовим, а отже і фаховим розподілом. В НТУ "ХПІ" в середині 90-х років минулого століття була створена дворівнева система інженерної освіти (бакалавр, спеціаліст – магістр з часом підготовки "бакалавр" – 4 роки, "спеціаліст" – 5,5 років, "магістр" – 6 років), що відповідала розподілу навчального часу в кращих технічних ВНЗ Європи. Блочно – модульна організація навчального процесу розроблялась в НТУ "ХПІ" з середини 80-х років і повний перехід на неї в 2001р. був логічним позитивним кроком.

Термін "випереджаюча" освіта в теперішній час достатньо широко дискутується в науковій періодиці, що присвячена новій гуманістичній філософії освіти. Єдиної точки зору на цю проблему немає. На наш погляд термін "випереджаюча" освіта має як найменше 2 аспекти. По-перше, звичайно треба мати на увазі відображення в навчальному процесі результатів футурологічних досліджень, що присвячені як розвитку суспільства в цілому, так і розвитку окремих напрямків культури та науки. По-друге, треба мати на увазі, що система освіти повинна бути "випереджаючою" час навчання в особистісному сенсі. Кожен фахівець повинен мати особисту можливість вільного вибору форм та напрямків діяльності та їх змін протягом 5 10 років діяльності. Така особиста мобільність фахівця в майбутньому можлива лише за умови поглибленого засвоєння суті та змісту фундаментального циклу дисциплін, що є інваріантним до часу.

Тому цілком природною є та увага, що в НТУ "ХПІ" приділяється підтримці та розвитку фундаментальної освіти. Розглянемо основні особливості фундаментальної освіти в НТУ "ХПІ" на прикладі курсу загальної фізики. Відомо, що курс загальної фізики в технічних вищих навчальних закладах є одним з найбільш важливих, тому що формує світогляд майбутніх фахівців на базі цілостної природничо-наукової картини світу.

Фундаментальність та загальність принципів та законів фізики, методологія фізики, їх еталонна наукова точність та об'єктивність – ці загальнопризнані якості помітно збагачуються введенням гуманітарної складової, оскільки набувають яскраво виражену загальнолюдську цінність, наслідком чого є формування цілісного світогляду слухачів.

Задля формування індивідуального особистісного замовлення на знання потрібно введення інтегративних підсумкових лекцій, семінарів наприкінці семестру по кожному з циклів дисциплін, зокрема по фундаментальному природознавчому та математико-інформаційному. Такі лекції (семінари) за звичай проводяться провідним викладачем та науковцем спеціальної кафедри протягом всього терміну навчання. Таким чином формується творча науково-методична майстерня видатних науковців та педагогів.

У процесі лекційної роботи зазвичай широко використовується система лекційних демонстрацій, що дозволяє лекторові включати поряд з аналітичною свідомістю слухачів емоційно-образну та чуттєву складові. Досвід коректного використання лекційних демонстрацій з застосуванням сучасних інформаційних засобів ("мультимедіа") з безпосереднім зв'язком з комп'ютерною системою та Інтернет, які дозволяють варіювати в широких межах параметри демонстраційного експерименту, свідчить про значне підвищення їх дидактичної цінності.

Лабораторний практикум є експериментальним базисом засвоєння змісту законів природи, безпосередніх навичок до вимірювань, використання різноманітних вимірювальних пристроїв, наповнення живим безпосереднім змістом навчальної діяльності студентів. Задля реалізації особистісно-орієнтованої системи освіти в НТУ "ХПІ" на базі кафедри загальної та експериментальної фізики здійснена варіативна система лабораторних завдань, рівень яких безпосередньо пов'язаний з рівнем підготовленості студентів. Вибір рівня лабораторного завдання, відповідно до принципів "педагогіки співробітництва, здійснюється викладачем разом зі студентом. Вищому рівню відповідає лабораторна робота з науково-дослідними елементами. З системою лабораторних практикумів безпосередньо пов'язаний комп'ютерний практикум кафедри, що дозволяє розширити експериментальні параметри лабораторних установок, доповнити експериментальне завдання кількісним експериментом та варіюванням умов експерименту.

З метою виховання та розвитку творчих здібностей великий ефект мають студентські науково-технічні дослідницькі лабораторії студентів I-II курсів, де під керівництвом провідних викладачів та науковців кафедр найбільш здібні студенти виконують комплексні інженерно-технічні завдання,

що мають безпосереднє відношення до практики. Це сприяє формуванню внутрішньої потреби в освіті та формує особистісне замовлення на знання.

Варіативна особистісно-орієнтована технологія реалізується в проведенні практичних занять у вигляді індивідуального набору завдань для кожного студента.

Важливим аспектом формування творчих якостей студентів є соціально значущі форми підведення підсумків діяльності на різних етапах освіти. Так, в 2001 році в НТУ "ХПІ" на базі кафедри загальної та експериментальної фізики була організована та проведена регіональна наукова студентська конференція з проблем фізики для студентів I-III курсів Харківських ВНЗ з опублікуванням матеріалів конференції. Таким чином, найбільш талановиті студенти молодших курсів опублікували свої перші наукові праці. Позитивний ефект цього факту дуже великий та позначається на підвищенні якості подальшого навчання.

Невичерпно великі резерви освіти пов'язані з ефективним використанням студентами часу самостійної роботи. Базисом ефективності самостійної роботи студентів є методичне та матеріально-технічне забезпечення. Задля цього необхідно повною мірою використовувати не лише традиційне науково-методичне забезпечення навчального процесу у вигляді підручників, конспектів лекцій, навчальних посібників, методичних вказівок, що на багатьох кафедрах забезпечують всі види навчання, але сформувати систему електронних засобів забезпечення навчального процесу особливо для ефективної самостійної роботи студентів в межах інформаційної мережі кафедри, університету, Інтернету. Великі, ще остаточно не виявлені можливості пов'язані з дистанційною формою освіти, що інтенсивно розвивається нині в усьому світі. НТУ "ХПІ" є одним з університетів України, де ця форма освіти розробляється та комплексно впроваджується в навчальний процес.

Особливу увагу потрібно приділити інтеграції вищих навчальних закладів з науковими установами НАН України, прикладними науково – дослідними інститутами, підприємствами. Така інтеграція вирішує проблему впливу молоді в науково-дослідні інститути, помітно пом'якшує дефіцит сучасного обладнання в ВНЗ для проведення науково-дослідної роботи та значно підвищує їх науковий потенціал.

Відповідно з нашими переконаннями світ майбутнього це світ конструктивного діалогу культур. Досягнення динамічного розвитку в цьому напрямку значною мірою зумовлено розвитком системи вищої інженерної освіти в гуманістичному, інтегративному контексті.

Список літератури: 1. Богомолов С.И., Даниленко Л.С. Инженер XXI века самая гуманная специальность на земле (проблемы гуманизации инженерного образования Политехник, НТУ "ХПИ". – 1995. –№ 12. – С. 12. 2. Богомолов С.И., Костенко Ю.Т., ТОВАЖНЯНСКИЙ Л.Л. Гуманистическая концепция учебно-воспитательной работы. – Харьков, ХГПУ. – 1997. – 65 с. 3. Концепция воспитательной работы в вузах Харьковского региона отв. за выпуск Л.Л. ТОВАЖНЯНСКИЙ /, Харьков, ХГПУ. – 1997. – 20 с.. 4. ТОВАЖНЯНСКИЙ Л.Л., Романовський О.Г., Пономорьев О.С. Формування і реалізація концепції підготовки національної гуманітарно-технічної еліти в НТУ "ХПІ". – 2002. – Харків. – с. 160. 5. Астахова В.И., Астахова Е.В., Белова Л.А., Мамалуй А.А., Пономарев А.С. , Романовский А.Г., ТОВАЖНЯНСКИЙ Л.Л. Стратегия гуманизма. – Харьков, НУА. – 2004. – с. 212.

Л.Л. ТОВАЖНЯНСКИЙ, А.А. Мамалуй

ГУМАНИЗАЦИЯ – СТРАТЕГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ ИНЖЕНЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ XXI СТОЛЕТИЯ

Статья посвящена методологии процесса гуманизации инженерного образования в современных условиях. Технологическим базисом процесса гуманизации является интегративная система образования. Для достижения этих свойств необходимо вести системную непрерывную работу по воспитанию и поддержке высококвалифицированного профессорско-преподавательского состава университета, поиска и воспитания талантливой молодежи школьного и дошкольного возраста, установления высоких социальных приоритетов образования в обществе.

Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, А.А. Мамалуй

ГУМАНІЗАЦІЯ – СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ІНЖЕНЕРНОЇ ОСВІТИ XXI СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена методології процесу гуманізації інженерної освіти в сучасних умовах. Технологічним базисом процесу гуманізації є інтеграційна система освіти. Для досягнення цих властивостей необхідно вести системну безперервну роботу в напрямку виховання та підтримки висококваліфікованого професорсько-викладацького складу університету, пошуку та виховання

талановитої молоді шкільного та дошкільного віку, встановлення високих соціальних пріоритетів освіти в суспільстві.

L. L. Tovazhnyanskiy., Mamalui A.A.

GUMANITHATION – THE STRATEGICALLY DIRECT DEVELOPMENT OF THE ENGINEERING EDUCATION ON THE XXI CENTURY

The paper is dedication of the methodological of the gumanithation process of engineering education on contemporary conditions. The basic technological of this process is integrative education system. For achievement of these properties it is necessary to conduct system continuous work on education and supports of highly skilled professors and teacher composition of university, search and education of talented young people of school and preschool age, establishment of high social priorities of education in society.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2009.

УДК 621.3 (09)+621.3 (477)

*О.Є. Тверитникова, Ю.Є. Демідова
м. Харків, Україна*

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ХАРКІВСЬКОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ. ІСТОРИЧНІ НАРИСИ

Постановка проблеми. У другій половині XIX ст. розпочались зрушення в реформуванні освіти, зокрема в організації вищої технічної. Активну участь у цьому брали викладачі Харківського університету. Університет на той час був провідним науковим центром України, де були зосереджені матеріальна база і науковий потенціал. Науково-дослідна діяльність професорсько-викладацького складу університету тісно пов'язана з навчальним процесом. При підготовці наукових співробітників і викладачів було обов'язковим стажування за кордоном у вищих технічних школах Європи. Відрядження викладачів і студентів університету до промислових підприємств України і за кордон сприяло проведенню наукових досліджень, які мали прикладний характер, підтриманню зв'язків з науковими товариств-

вами. Викладачі брали участь у з'їздах і наукових конференціях. В університеті почали розвиватись наукові товариства, які наприкінці XIX на початку XX ст. стали однією з впливових форм організації наукової діяльності і мали важливе значення як проміжні форми організації наукового життя. Одним з головних організаторів програми інженерної освіти на території Росії наприкінці XIX ст. став В. Л. Кирпичов. Разом з професором І. О. Вишнеградським і професором Д. І. Менделєєвим він працював над проектом розвитку професійної освіти, до якого залучались охоплював представники всіх ступенів промислового виробництва: інженери, техніки, майстри, робітники. Система вищих технічних навчальних закладів почала створюватися в Україні наприкінці XIX ст. З метою поліпшення стану підготовки інженерних кадрів для промислового комплексу 1885 р. у Харкові було відкрито практичний технологічний інститут (ХПТІ), який став центром розвитку технічних наук і базою для зародження наукових колективів. Серед залучених до викладання в інституті В. Л. Кирпичовим видатних учених було багато викладачів Харківського університету. Істотну допомогу в становленні викладання фізики та зародження електротехнічного напрямку надавав завідувач кафедри фізики Харківського університету професор А. П. Шимков та його учні – О. К. Погорелко, М. Д. Пильчиков.

Виклад основного матеріалу. Передумовою становлення електротехнічних досліджень у ХТІ стала організація в складі інституту фізичного кабінету. 5 серпня 1885 р. за пропозицією В. Л. Кирпичова Міністерством народної освіти на посаду ад'юнкт-професора фізики призначено доцента Харківського університету Олексія Костянтиновича Погорелка. В інституті він розпочав до викладання фізики з навантаженням три години на тиждень на механічному відділенні, завідував фізичним кабінетом і був обраний до складу господарчого та будівельного комітетів [1, ф. 770, оп. 1, од. збер. 242, арк. 15].

Викладаючи курс фізики, професор О. К. Погорелко передбачив провідну роль електротехніки і тому значне місце відводив розділам фізики, пов'язаним із застосуванням електрики. Усвідомлюючи необхідність розширення курсу загальної фізики, він запропонував ввести до навчальної програми додатково нові дисципліни, спрямовані на підготовку фахівців для промисловості за спеціалізацією електрика. На засіданні навчального комітету ХТІ його підтримали професори хімічного відділення І. М. Пономарьов і В. О. Геміліан. У результаті була розроблена програма організації викладання електротехніки в інституті, яка складалась з трьох блоків:

– розширення курсу загальної фізики за рахунок розділу теорії світла та теорії електрики;

– введення електротехнічних дисциплін: електричне освітлення, передача електроенергії на відстань, розподіл електроенергії, електрометалургія, телеграфія і телефонія;

– введення практичних занять з електротехніки [1, ф. 770, оп. 1, од. збер. 97, арк. 7, 16].

1889 р. О. К. Погорелко знаходиться в тривалому науковому відрядженні за кордоном. Він відвідує вищі електротехнічні навчальні заклади та електротехнічні заводи Німеччини, Франції, Бельгії. Його увагу привернуло обладнання фізичних та електротехнічних лабораторій, організація і проведення лабораторних робіт, а також напрямки наукових досліджень, зокрема методики викладання електротехнічних дисциплін. О. К. Погорелко домовився про придбання електричного обладнання, вимірювальних приладів, електричних машин для розширення фізичного кабінету та створення електротехнічної лабораторії в ХТІ. Разом з ректором інституту В. Л. Кирпичовим професор О. К. Погорелко виступив ініціатором створення метеорологічної обсерваторії в інституті. Результати вимірювань щодня передавались до Санкт-Петербурга і Парижа [1, ф. Р-1682, оп. 2, од. збер. 240, арк. 80; спр. 242, арк. 43].

Ознайомлення з досвідом організації вищої електротехнічної освіти в Європі, а також узагальнення зібраного матеріалу, дали можливість ученому розпочати викладання нових дисциплін. О. К. Погорелко подав директору інституту пропозицію про необхідність введення до навчального плану нової дисципліни «Теорія електромашин». Ним була розроблена докладна програма курсу, де було узагальнено матеріал головних типів електричних машин Грама, Сименса, Едісона, динамо-машини для електричного освітлення, їх характеристики, кресленики. З 1890 р. професор розпочав читати курс з теорії динамо-машин і теорії електрики, а з 1892 р. – курс електротехніки на четвертому курсі механічного відділення (дві години на тиждень). Власне з 1892 р. за ініціативою О. К. Погорелка електротехніка була запроваджена до навчального плану ХТІ [1, ф. 770, оп. 1, од. збер. 103, арк. 27–29; оп. 2, од. збер. 1533, арк. 14].

Важливе місце в діяльності вченого займала робота в товаристві дослідних наук при Харківському університеті. Протягом дванадцяти років він був віце-головою цього товариства і брав активну участь у ряді з'їздів російських природознавців. Особливу увагу науковець приділяв ознайомленню наукової громадськості із здобутками фізичної науки Західної Європи.

Свої доповіді О. К. Погорелко присвячував науковому доробку У. Крукса, П. С. Лапласа, Г. Р. Герца тощо. Тривалий час учений працював з «незнайомими» променями ще до офіційного їх відкриття Рентгеном. Читаючи лекції в ХТІ, О. К. Погорелко проводив демонстрації цього явища для студентів. Учений виступив з доповіддю у Харківському медичному товаристві, де вперше довів прикладне значення нового явища для медицини, тобто застосування рентгенівського випромінювання для діагностики захворювань. Ця доповідь мала значний резонанс в місті. До вченого стали привозити хворих з метою отримати рентгенівські знімки [2, с.11].

Оцінюючи науковий доробок О. К. Погорелка, слід відзначити високий науковий рівень його праць. Визначна ознака наукової спадщини вченого є її актуальність. Насамперед це стосується питань муніципального господарства. Аналізуючи науковий доробок професора О. К. Погорелко можна поділити його праці на такі групи:

– перша група – це теоретичні праці вченого з різних проблем міського самоврядування і господарства міста. Вона включає дев'ять основних робіт і ряд публікацій під псевдонімом. Роботи вченого з окремих питань міського благоустрою розроблені, спираючись на досвід міст Західної Європи. Головну увагу автор приділяв охороні здоров'я населення, організації ринкової торгівлі, асенізації відходів. Аналізуючи досвід господарства західноєвропейських міст, вчений переконливо довів необхідність упровадження в Харкові таких важливих проектів, як будівництво лікарень, електроосвітлення, трамвая, водопроводу, каналізації, критих ринків тощо.

– друга група – роботи вченого на здобуття наукового ступеня і понад десять праць і публікацій, присвячених питанням розвитку електрики й оптики, а також 27 наукових доповідей і рефератів для фізико-хімічного товариства дослідних наук при Харківському університеті.

– до третьої групи можна віднести підручники з теорії електрики, електротехніки, загальної фізики [3, с. 40].

Науково-педагогічна робота професора О. К. Погорелка була тісно пов'язана з громадською діяльністю. У 1900 р. науковця обрано Харківським головою. На цій посаді він пробув дванадцять років. За цей час за ініціативою професора О. К. Погорелка була реалізована значна кількість проектів з удосконалення міського господарства. Можна перелічити деякі з них: відкриття художнього училища, Миколаївської лікарні, очної лікарні, вищих жіночих курсів, початкових училищ; 1879 р. у м. Харкові почалось будівництво водопроводу, але лише завдяки наполегливості О. К. Погорелко перші водозбірні будки почали працювати в 1904 р.; будівництво споруд, які

мали важливе значення для міського господарства, а саме: приміщення банку, ломбарду, художнього училища, критого ринку; і що найважливіше – в місті було відкрито трамвайний рух; був розроблений проект міської каналізації [4, с. 35].

Відомий науковій громадськості як фізик-теоретик О. К. Погорелко важливе місце відводив застосуванню прикладних досягнень електротехніки, особливо для розвитку господарства міста. Привернувши до себе увагу як до досвідченого фахівця в новій галузі – електротехніці, О. К. Погорелко був призначений головою комісії з електричного освітлення міста. Він працював на цій посаді три роки і зробив значний внесок у появу електричного освітлення вулиць міста та будівництво електростанції. Електричне освітлення почало функціонувати в 1895 р., а Харків був одним з перших міст Російської імперії, де ним почали користуватись. 1897 р. почала працювати міська електростанція – один з перших проектів науковця. У 1902 р. професор О. К. Погорелко звільнився з ХТІ, але підтримував тісний зв'язок з колегами, запрошуючи викладачів інституту до участі в міських проектах. Уже на початку ХХ ст. виникає необхідність корінного удосконалення електропостачання Харкова. Поява трамвая, зростання промислових підприємств потребували перебудови центральної електростанції міста. Будівництво аналогічних станцій у Москві, Санкт-Петербурзі та Києві було передано закордонним фірмам. Харківська міська Дума за пропозицією О. К. Погорелка приймає рішення про будівництво міської електричної станції без залучення іноземних концесіонерів. Автором проекту став професор КПІ М. А. Артем'єв. Для консультацій було запрошено професора П. П. Копняєва [5, с. 33].

Важливим проектом для м. Харкова стала поява першої лінії трамвая, спрямованої в заводські райони. Враховуючи зростаючу промисловість і торгівлю, проблема транспорту мала першорядне значення. У місті на той час була конка, яка мала підтримку з боку Бельгійського товариства міських кінних залізничних шляхів. Цей контракт мав негативний вплив на поширення трамвайного транспорту в місті. Міське самоврядування, очолюване професором О. К. Погорелком, розглянуло питання викупу конки. Але умови контракту не задовольнили самоврядування, і за пропозицією вченого будівництво трамвая в Харкові було віддано вітчизняним фахівцям. 1906 р. в Харкові відкрився трамвайний рух. О. К. Погорелко відстоював необхідність подальшого розвитку трамвайної мережі в місті. Протягом 1909–1914 рр. в Харкові було відкрито шість трамвайних маршрутів [6].

Аналізуючи громадську, наукову та педагогічну діяльність професора О. К. Погорелка варто зробити висновки: О. К. Погорелко – один з

організаторів вищої технічної освіти в Україні; викладацька робота науковця в ХТІ створила базу для подальшого розвитку електротехнічної освіти в Україні і сприяла становленню в ХТІ електротехніки як науково-технічної дисципліни; він зробив значний внесок у становлення матеріально-технічної бази ХТІ, працюючи багато років у складі будівельного комітету інституту; досвід ученого і робота у складі господарчого комітету і робота на посаді завідувача фізичного кабінету сприяли розвитку матеріально-технічної бази і становленню нового типу навчальних закладів – ХТІ; плідна діяльність ученого в науковому товаристві, безумовно, мала вплив на створення фундаменту для формування наукової школи харківських фізиків у пізніші роки; громадська діяльність професора О. К. Погорелка на посаді голови міської думи мала велике значення для розвитку господарства міста і впровадження досягнень електротехнічної науки в міські проекти.

Наукова діяльність М. Д. Пильчикова у ХТІ становить шість років. Між тим особистість науковця-новатора і результати, отримані ним за ці роки, зобов'язують висвітлити його роль у становленні в інституті наукових електротехнічних досліджень і базових напрямів, зокрема радіотехніки, і досліджень у галузі атмосферної електрики.

Після звільнення з ХТІ О. К. Погорелка посаду ординарного професора фізики займає відомий досвідчений вчений М. Д. Пильчиков. Продовжуючи справу О. К. Погорелка, він займався обладнанням метеорологічної лабораторії і розширенням фізичного кабінету, придбавши сучасне устаткування, вимірювальні прилади, електричний трансформатор, а також сконструював ряд оригінальних приладів для проведення наукових досліджень [7, ф. 2047, оп. 1, од. збер. 335 арк. 1, од. збер. 336 арк. 1, од. збер. 341 арк. 1, од. збер. 343 арк. 1].

Користуючись досвідом постійного співробітника журналу «Метеорологічний вісник», М. Д. Пильчиков ініціював створення у 1903 р. в ХТІ наукового видання «Вісник Харківського технологічного інституту», де він протягом п'яти років був відповідальним редактором. У журналі публікуються матеріали досліджень самого вченого й інших науковців інституту [1, ф. 770, оп. 1, од. збер. 98, арк. 94].

Наявність в ХТІ метеорологічної обсерваторії сприяє тому, що вчений продовжував плідно працювати над різними питаннями радіозв'язку і радіокерування. Ці дослідження були розпочаті М. Д. Пильчиковим на межі 1880–1890 рр. Експерименти, що проводилися у лабораторії Харківського університету і створеній ним спеціальній вимірювальній лабораторії Новоросійського університету, мали позитивні результати. Вирішуючи про-

блеми бездротового телеграфу, вчений шукав нові шляхи використання радіо, він зробив порівняльний аналіз методів для передачі сигналів на відстань і визначив найкращий з них, сконструював ряд нових приладів, наприклад радіоприймач літерних та цифрових сигналів [8, с. 103].

Паралельно з цими дослідженнями вчений досліджував вплив атмосферних перешкод на радіозв'язок, тобто захисту роботи радіоприладів від шкідливого впливу атмосферної електрики. У лабораторії ХТІ був збудований павільйон для автоматичної реєстрації гроз у Харкові і області, де була встановлена двадцятиметрова щогла. 1906 р. вчений, враховуючи практичні потреби метеорології, установив в цьому павільйоні автореєструвальний відмітник електричних атмосферних розрядів [1, ф. Р-1682, оп. 2, спр. 484, арк. 85].

Активну участь брав М.Д. Пильчиков у навчальному процесі ХТІ і в становленні та реорганізації вищої технічної освіти в Україні. На початку ХХ ст. почалася реформа вищої освіти. У ХТІ реформування підтримав директор інституту Д. С. Зернов. Студентське товариство виступило з клопотанням щодо запровадження принципу спеціалізації технічної освіти для підвищення якості підготовки фахівців відповідно до потреб промисловості. Усвідомлюючи важливість цих пропозицій, М. Д. Пильчиков став організатором відряджень студентів п'ятого курсу до м. Курська на електричну станцію, де він був технічним експертом, і в трамвайне депо з метою придбання практичного досвіду і розширення тем дипломного проектування [1, ф. 770, оп. 1, од. збер. 517-а, арк. 28; од. збер. 516, арк. 32].

1903 р. науковець бере участь у роботі II з'їзду російських діячів з технічної і професійної освіти, у нараді представників вищих навчальних закладів з питань реформи вищої освіти, де обговорювались питання правил прийому до інститутів, організації наукової діяльності у ВНЗ, проект предметної системи, а також формувався устав навчальних закладів [1, ф. 770, оп. 1, од. збер. 469, арк. 16; од. зберг. 517, арк. 57].

Важливе місце в громадській діяльності М. Д. Пильчиков відводить проведень публічних лекцій у Харкові, Одесі, Севастополі, Херсоні, Миколаєві. Лекції науковця присвячені новим відкриттям у царині фізики, питанням радіо, бездротового телеграфування, найновітнішим успіхам електротехніки за кордоном, історії електрики тощо. Проведення цих лекцій сприяло поширенню інтересу до молоді галузі техніки, привертало увагу до нової спеціальності абітурієнтів і студентів інших ВНЗ, що відіграло важливу роль у становленні вищої технічної освіти в Україні [7, ф. 2047, од. збер. 206, арк. 1].

Власне завдяки зусиллям М.Д. Пильчикова на початку ХХ ст. фізична лабораторія ХТІ була забезпечена сучасним устаткуванням, стала першим центром у Харкові, де проводились наукові дослідження з радіофізики. Дослідження, які проводились у лабораторії, привернули увагу науковців Харкова і співробітників інституту. Справу вченого підтримав Д. А. Рожанський, який пізніше став засновником Харківської школи радіофізики [9, с. 163].

Отже, започатковані професором М. Д. Пильчиковим наукові дослідження в галузі радіокерування і атмосферної електрики і створена матеріально-технічна база стали фундаментом для розвитку наукового напрямку радіофізики в Харкові, радіотехнічної спеціальності в ХТІ, фундаментальних і прикладних наукових досліджень учених ХЕТІ в галузі техніки високих напруг.

З 1891 р. в ХТІ розпочав працювати М. П. Клобукова. Він був вже досвідченим ученим, який плідно займався науково-дослідною, практичною і викладацькою роботою. Закінчивши 1886 р. Мюнхенське вище технічне училище, він був залишений там працювати і брав участь у створенні першої електрохімічної лабораторії в Німеччині. [272, с. 19]. За підрахунками автора на 1891 р. М. П. Клобуков мав сорок шість надрукованих наукових праць та публікацій, присвячених питанням електрохімії, електрометалургії, електротехніки [1, ф. Р-1682, оп. 2, од. збер. 145, арк. 20].

Перелік наукових напрямів, якими займався М. П. Клобуков, працюючи в ХТІ, досить широкий, і вся його наукова робота мала прикладний характер. Це дослідження різних електрохімічних систем, у тому числі паливних елементів, наукові дослідження в галузі електрометалургії, вивчення питання стійкості металевих предметів під впливом атмосфери, розробка приладів для передачі даних електричних вимірювань на відстань, створення приладів для демонстрування законів електричних кіл і визначення магнітного проникнення [10, с. 24].

Коло наукових питань вченого відобразилось на формуванні навчальних програм ХТІ. Величезна заслуга М. П. Клобукова в становленні таких навчальних дисциплін як електротехніка і електрохімія. З 1892 р. він почав викладати лекційний курс загальної електротехніки, теорії електрики, а з 1894 р. до практичних занять за цими дисциплінами. Досвід викладацької і наукової роботи узагальнений у нових підручниках, які опубліковано літографічним способом протягом 1893–1895 рр. Дані праці є першими в Україні підручниками з питань електротехніки. Упродовж 1897–1898 рр. на засіданнях учбового комітету ХТІ у складі: О. К. Погорелко, В. А. Стеклов,

К. А. Андрєєв, В. А. Геміліан та ін., були розглянуті питання щодо розширення електротехнічної спеціальності. До цих пропозицій входили такі пункти: організація кафедри електротехніки і окремого електротехнічного відділення; розширення викладання електротехніки; впровадження лабораторних робіт і дипломного проектування; підвищення матеріально-технічної бази електротехнічного кабінету. Також необхідним стало впровадження електротехнічних дисциплін на хімічному відділенні і організації нового електротехнічного напрямку [1, ф. 707, оп. 1, од. збер. 277, арк. 22, 49].

Розроблення навчальних програм теоретичної частини нового курсу і лабораторного практикуму було доручено М. П. Клобукову як найбільш досвідченому в цьому питанні. Уже починаючи з 1898 р. до навчального плану інституту, вперше в Україні, була введена нова дисципліна – прикладна електрохімія для студентів хімічного відділення. Викладання проводив М. П. Клобуков в обсязі двох лекційних годин і чотирьох годин занять на тиждень в спеціальній лабораторії. Досвід, отриманий науковцем у попередні роки, дав можливість уже в перший рік зробити випуск фахівців-електрохіміків. Визначальним чинником у підготовці інженерів М. П. Клобуков вважав практичну підготовку. Під його керівництвом студенти старших курсів набували практичних навичок на підприємствах Катеринославської губернії [1, ф. 707, оп. 1, од. збер. 305, арк. 45; од. збер. 372, арк. 39].

У 1893 р. М. П. Клобуков ініціював створення електротехнічної лабораторії і багато зробив для організації матеріально-технічної бази ХТІ. За його рекомендаціями технологічний інститут придбав нову вимірювальну апаратуру, електричні машини постійного і змінного струму, колекцію електричних опорів, трансформатори, регулятори напруги і струмів тощо. Для проведення лабораторних робіт з електротехніки в механічних майстернях інституту виготовили апарат «Клобукова» для демонстрації законів магнітного ланцюга і визначення магнітної проникності тіла [1, ф. 770, оп. 1, од. збер. 156, арк. 18; од. збер. 184, арк. 3].

Електротехнічну, а надалі і спеціальну лабораторію для електрохімічних досліджень М. П. Клобуков влаштував, користуючись власним досвідом. Досвід, накопичений у численних відрядженнях на металургійні і електрохімічні виробництва Уралу, Поволжя, півдня Росії; відвідування промислових виставок за кордоном, зокрема Всесвітньої промислової виставки в Парижі; детальне вивчення різних спеціалізованих електричних установок, дозволили М. П. Клобукову обладнати лабораторію на дуже високому рівні, що сприяло продовженню наукових досліджень,

розпочатих ним у Німеччині [1, ф. 770, оп. 1, од. збер. 328, арк. 34; од. збер. 359, арк. 4].

Активну участь брав М. П. Клобуков у роботі Південноросійського товариства технологів і Харківського відділення Російського технічного товариства. Численні доповіді, присвячені актуальним питанням сучасної науки і виробництва, свідчать про широкий науковий світогляд ученого. 1899 р. М. П. Клобуков робить доповідь на засіданні Харківського відділення Російського технічного товариства, де висловлює думку про те, що продукти електрохімічного виробництва є найвигідніший спосіб для акумулювання запасів кінетичної енергії природи, а також для зберігання і передачі її на відстані. Також М. П. Клобуков відзначив, що для широкого розвитку електрохімічних виробництв необхідно всебічно використовувати гідроресурси і низькосортне паливо, які дають дешеву електроенергію. Аналізуючи матеріали доповіді та звіт наукового відрядження, можна вважати, що М. П. Клобуков одним з перших українських електротехніків показав можливість використання для промисловості нових видів енергоресурсів. Аналізуючи проведені М. П. Клобуковим дослідження і ознайомившись з надрукованими результатами, можна стверджувати, що власне ним були розпочаті перші системи дослідження в галузі електротехніки в ХТІ [11, с. 63].

Отже, діяльністю професорів О. К. Погорелка, М. Д. Пильчикова і М. П. Клобукова було започатковано науково-дослідну роботу в галузі радіотехніки і атмосферної електрики, розпочаті перші системні дослідження в галузі електротехніки; впроваджено до навчального процесу курс електрохімії в ХТІ. Їх оригінальні підходи до викладання наукових досягнень мали важливе значення у становленні електротехніки як окремої навчальної дисципліни; створення умов для розвитку наукових досліджень шляхом зміцнення матеріально-технічної бази; обрання нових напрямів досліджень; розгортанні електротехнічних досліджень у ХТІ.

Список літератури: 1. *Державний архів Харківської області*. 2. *Чорний Д. М.* Харків початку ХХ ст.: історія, міста, долі людей / Д. М. Чорний. – Харків, 1995. – 118 с. 3. *Сумцов Н. Ф.* А. К. Погорелко / Н. Ф. Сумцов. – Харків, 1913. – 44 с. 4. *Антонов А. Л.* История харьковского городского самоуправления 1654–1917 года / А. Л. Антонов, В. Л. Маслийчук, А. Ф. Парамонов. – Х., 2004. – 132 с. 5. *Каменева В. А.* Русский электротехник / В. А. Каменева. – М. : Колос, 1972. – 80 с. 6. *Известия Харьковской городской Думы*. – 1914. – № 5. – С. 322. 7. *Центральний державний історичний архів м. Києва*. 8. *Глебова А. М.* Пріоритетні дослідження українського фізика М.

Д. Пильчикова в галузі радіотехніки / А. М. Глебова // Наука та наукознавство. – 1999. – № 4. – С. 102–113. 9. *Плачинда В. П.* Микола Дмитрович Пильчиков / В. П. Плачинда (1857–1908). – К. : Наук. думка, 1983. – 200 с. 10. *Онопrienко В. И.* Создатели новой техники в Украинской ССР / В. И. Оноприенко, Т. А. Щербань, А. Г. Луговский, В. В. Кислов. – К. : Наук. думка, 1991. – 176 с. 11. *Андрющенко Ф. К.* Микола Петрович Клобуков – один з зачинателів електротехнічної і електрохімічної освіти в Україні / Ф. К. Андрющенко, В. Л. Теркан // Нариси з історії техніки на Україні. – К. : Наук. думка. – 1964. – № 11. – С. 60–64.

О. Є. Тверитникова, Ю. Є. Демідова

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ХАРКІВСЬКОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ. ІСТОРИЧНІ НАРИСИ

На основі архівних джерел детально простежено наукову, педагогічну і громадську діяльність учених ХТІ. Системними дослідженнями цих вчених закладена основа, на якій удосконалювалася система підготовки інженерних і наукових кадрів у Харківському політехнічному інституті, створено умови для зародження наукових напрямів і науково-технічних шкіл.

Е. Е. Тверитникова, Ю. Е. Демидова

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ХАРЬКОВСКОГО ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА. ИСТОРИЧЕСКИЙ ОЧЕРК

На основе архивных источников детально прослежена научная, педагогическая и общественная деятельность ученых ХТИ. Системными исследованиями этих ученых была заложена основа, на которой усовершенствовалась система подготовки инженерных и научных кадров в Харьковском политехническом институте, создавались условия для формирования научных направлений и научно-технических школ.

E. Tveritnikova, J. Demidova

**ACTIVITY OF TEACHERS OF KHARKOV TECHNOLOGICAL
INSTITUTE SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL AND ELUCIDATIVE.
HISTORY ESSAY**

The scientific, pedagogical and public activity of scientist KTI by archives is considered. These scientists are lays basis by perfection system of preparation engineering and scientific specialists in Kharkov politechnical institute and creation condition by forming scientific direction and technical school.

Стаття надійшла до редакції 3.09.2009 р.

II РОЗДІЛ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

УДК 378

*Биков В.Ю.,
м. Київ, Україна*

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА І СУЧАСНІ МЕРЕЖНІ ТЕХНОЛОГІЇ СИСТЕМ ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ

На цілі і завдання, на характер функціонування і розвитку системи освіти (СО) об'єктивно впливають умови, в яких СО здійснює свою діяльність, ті зміни, що відбуваються у суспільному житті, ті нагальні і перспективні потреби, що пов'язані з розвитком суспільства, з особистісним розвитком людини. Зокрема, „вищі навчальні заклади, для того щоб успішно виконувати свої освітні, дослідницькі та інформаційні функції у ХХІ столітті, повинні бути здатні ефективно реагувати на зміну потреб в освіті і професійній підготовці, адаптуватися в умовах ландшафту освіти, який швидко змінюється, а також засвоювати більш гнучкі форми своєї організації і способи функціонування... Крім того, норми, цінності, установки, морально-етичні та естетичні цінності, які виховують у студентів, закладають фундамент соціального капіталу, необхідного для формування здорового громадянського суспільства і культури – того, що знаходиться в основі оптимальної системи управління та демократичної політичної системи” [1, с. 41].

Сучасне суспільство розвивається вражаючими і часто незбагненими для людини масштабами і темпами. „Сучасний розвиток за глибиною пізнання і перетворення дійсності, за безмежними можливостями, наданими як окремім особистості, так і цивілізації в цілому, за глобальною відповідальністю людства за долю планети, залученістю до процесу змін країн, народів, індивідів визначив факт існування нової онтологічної основи життя. Вона зумовила якісні зміни в економіці, культурі, політиці, актуалізувала цілеспрямовані трансформації, сприяла процесу нескінчених оновлень” [2, с. 8]. „Ми є свідками входження світу в нову сучасність, в епоху становлення глобального світу, в якому невпинно розширюються взаємозв'язки і взаємозалежність індивідів, держав, націй, інтенсивно фор-

муються планетарний інформаційний простір, трансконтинентальний ринок капіталів, товарів, робочої сили, активізується техногенний вплив на природне середовище, ускладнюються етнічні і міжконфесійні зв'язки та відносини” [1, с. 10].

Незважаючи на різноманіття властивостей, особливостей та ознак, що відображають сучасний стан суспільства, його розвиток, все ж головними цілями прогресивного розвитку світового суспільства є і буде надалі залишатися поступове та *неухильне підвищення рівня і якості життя людей* (передусім, зростання матеріального добробуту народу, формування освіченої, духовно розвиненої особистості – „мислячого і відповідального творця власного життя і громадянина країни” [1, с. 39], підвищення рівня захищеності людини від суспільних, техногенних і природних небезпек, демократизація та інтернаціоналізація відносин в суспільстві, забезпечення творчих, „комфортних” умов продуктивної діяльності, здорового образу життя його членів), а також *підвищення економічної ефективності функціонування* всіх соціально-економічних систем суспільства. В такому розумінні соціальна складова головних цілей суспільного розвитку закладена в категорію якості життя людей, підвищення якої одночасно із забезпеченням економічної ефективності функціонування різних підсистем суспільства призводить в цілому до *соціально-економічної ефективності розвитку суспільства і його складових*.

Для СО це зумовлює забезпечення високої якості освіти, приведення її у відповідність до потреб людини і суспільства, що розвиваються, а також *неухильне підвищення економічної ефективності функціонування всіх складових СО*, яких можна віднести до категорії господарюючих суб'єктів СО (навчальні заклади, наукові та науково-методичні установи, підприємства та ін.). Що стосується останньої вимоги, то тут доречно навести думку Рейдара Ролла, який у передмові до [3] зазначає, що „Багато політичних діячів виражають скептицизм стосовно ефективності і продуктивності використання ресурсів освітнім сектором. Існує думка, що у наступний період розвитку суспільства навряд чи слід очікувати значного підвищення витрат на освіту у більшості країн світу, передусім тому, що у них немає грошей, і сектор освіти у боротьбі за ресурси зіткнеться з жорсткою конкуренцією інших галузей, таких як соціальна сфера і захист оточуючого середовища. У такому сценарії сектору освіти, мабуть, доведеться звернути увагу на продуктивність своєї роботи”.

Серед множини видів господарюючих суб'єктів СО для подальшого розгляду виділимо навчальні заклади (НЗ), що визначають основне призна-

чення СО, реалізують її основну, освітню функцію. Тим не менш, загальні підходи до розгляду, що застосовується, та основні висновки, що будуть отримані, можна певною мірою застосовувати і при аналізі функціонування і розвитку інших видів господарюючих суб'єктів СО.

Слід зазначити, що на відміну від галузей матеріального виробництва, механізми господарювання об'єктів яких спрямовані на отримання прибутку, а економічна ефективність функціонування безпосередньо пов'язується з обсягами отриманих прибутків, для НЗ економічна ефективність функціонування проявляється і має розглядатися не тільки за результатами прибуткової діяльності (наприклад від надання платних освітніх послуг, виконання науково-дослідних, проектно-конструкторських робіт за замовленнями інших галузей), а передусім, як результат цілеспрямованого, раціонального і ощадливого використання фінансових ресурсів, що спрямовуються на їх функціонування і розвиток з державного, місцевих бюджетів та інших джерел, а також фінансових ресурсів, що отримані НЗ в результаті надання ними платних послуг.

Такий підхід формує *парадигму соціально-економічної ефективності функціонування і розвитку СО* як визначальну умову її життєздатності та прогресивного сталого розвитку в суспільстві. Ця парадигма, бажання суспільства і СО досягти зазначені головні цілі зумовлює вибір „координат” (точок зору), в яких (з позиції яких) слід розглядати та оцінювати характер, результативність функціонування та очікувані результати розвитку переважної більшості об'єктів і процесів в суспільстві і СО. Таким чином якість результатів і економічна ефективність функціонування основних структурних об'єктів СО є тими „координатами”, в яких доцільно розглядати та оцінювати характер і результативність їхнього функціонування.

З цих же позицій має передусім розглядатися і результативність діяльності органів управління СО на всіх її організаційних рівнях. Ці органи повинні спрямовувати свою роботу на пошук раціональних шляхів, на розроблення управлінських рішень та оцінювання соціально-економічних наслідків їх прийняття, на реалізацію ефективних заходів, що забезпечують досягнення зазначених головних цілей СО, соціально-економічної ефективності функціонування і розвитку її об'єктів.

Одночасно "необхідно підготувати людину до життя в інноваційному за типом розвитку суспільстві, що закономірно стверджується в сучасному світі. Для цього освіта і система виховання повинні переорієнтуватися на формування у дитини, молодій людини інноваційного типу культури,

інноваційного типу мислення і готовності до інноваційного типу дії" [1, с. 345].

На основі цих підходів, ідей людиноцентризму [4]. формується система сучасних цілей освіти, досягнення яких має забезпечити адекватний характер її розвитку. В свою чергу, сучасні завдання системи освіти передбачають розвиток змісту освіти і педагогічних технологій, що застосовуються у навчально-виховному процесі, а також розвиток технологій управління освітою.

На яких основних засадах має забезпечуватися соціально-економічна ефективність функціонування СО, такий її розвиток, що задовольняв би нагальні і перспективні потреби людини і суспільства, відображав би сучасні погляди на процеси особистісного і суспільного розвитку? Яким має бути сучасне навчальне середовище, інструменти, що в ньому застосовуються і розвиватимуться? Які особливості системи освіти визначають її як суб'єкта відповідних відносин на ринку освітніх послуг і праці?

Бажання знайти відповідь на це питання зумовлює постановку низки інших питань, що пов'язані і підпорядковані головному. Сформулюємо ці питання і спробуємо надати на них відповіді.

Питання перше. В яких соціально-економічних умовах функціонує і розвивається СО, яким є (в теперішній час) оточуюче СО соціально-економічне середовище, в яких напрямках (по яких шляхах), за якою моделлю передбачається його розвиток?

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується суттєвим розширенням масштабів і поглибленням наукових досліджень і розробок, що проводяться практично у всіх галузях суспільства, на всіх його рівнях. На цій основі розвиваються існуючі і виникають нові галузі знань та високі технології, створюються нові високоінтелектуальні і високопродуктивні засоби діяльності, розробляються нові матеріали, альтернативні джерела і перетворювачі різних видів енергії, розвиваються економічні системи (в тому числі ринки товарів і послуг, капіталів, інвестицій та інновацій, матеріально-технічних, енергетичних та інформаційних ресурсів, праці і зайнятості), удосконалюються системи управління соціально-економічними і техніко-технологічними процесами. Як результат, підвищується продуктивність виробництва, швидко змінюються засоби і культура суспільної праці, способи життєдіяльності людини. Причому найбільш ефективно і динамічно розвиваються ті країни, ті галузі економіки, ті господарюючі суб'єкти, що обрали для свого розвитку інноваційний підхід, а в якості механізмів господарювання – механізми ринкової економіки.

На цій основі, спираючись на здобутки освіти і науки, створюються і використовуються високі технології, високопродуктивне обладнання і устаткування, такі системи організації діяльності та управління, що базуються на високотехнологічних платформах, – все те, що визначає зміст і результати інноваційної діяльності, відображає науково-технологічний прогрес цивілізації. „Водночас, прискорення темпів створення і поширення знань, означає, що термін життя технологій і продуктів стає все коротшим і коротшим, а старіють вони все швидше. Що, власне, і зумовлює все більше і більше нововведень, тобто інновацій” [1, с. 40]. „Розвиток інновацій, здатність забезпечити користувачам реальну цінність, пошук нових і унікальних диференціюючих факторів стають найбільш значущими чинниками для розвитку ...” [5, с. 16]. „У системі домінуючих смислів і цінностей техногенної цивілізації особливе місце займає цінність *інновацій* і *прогресу*... Інновація в глобальному плані забезпечує успіх перетворювальної діяльності, яка приводить до позитивних для людини результатів і соціального прогресу” [1, с. 12].

За сучасних умов, люди, як визначальні складові соціотехнічних систем, мають „встигати” за соціально-економічними і науково-технологічними змінами, адекватно реагувати на них. Отже з’являється потреба постійного (в темпі реальних змін) переосмислення відомих і отримання нових знань про людину, суспільство і природу, необхідність, щоби члени суспільства опанували цими знаннями, набути навички життєдіяльності в сучасному світі. Останнє визначає, що людина повинна навчатися впродовж усього життя, а система освіти має надати їй такі можливості.

Саме такий шлях розвитку обрала Україна. Провідні вчені, представники владних структур розробили і задекларували „Стратегію інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” (далі, Стратегія), що була обговорена 17 червня 2009 року на Парламентських слуханнях з цього питання і де були прийняті відповідні рекомендації Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України. „Головною метою Стратегії є визначення, обґрунтування і створення механізмів реалізації нової державної інноваційно-інвестиційної політики стосовно здійснення узгоджених змін в усіх ланках національної інноваційної системи, спрямованих на кардинальне зростання її впливу на економічний і соціальний розвиток країни шляхом створення відповідних привабливих внутрішніх умов і підвищення стійкості вітчизняної економіки до тиску зовнішніх умов, що обумовлені глобалізацією і неолібералізацією економічного життя” [6, с. 18]. Головна мета Стратегії має конкретне кількісне визначення: „забезпечити до

2020 року підвищення впливу інновацій на економічне зростання України в 1,5-2 рази у порівнянні з теперішнім часом”, а результатом її реалізації має стати ”утвердження в Україні інноваційної моделі її економічного і соціального розвитку, підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни, всіх її людських і природних ресурсів, забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки, досягнення стабільного сталого розвитку і підвищення добробуту громадян” [6, с. 4].

Таким чином *відповідь на перше питання в контексті цієї роботи виокремлює і фіксує високотехнологічний, інноваційно-інвестиційний характер функціонування і розвитку оточуючого СО соціально-економічного середовища, що базується на ринкових засадах, як визначальну умову забезпечення високої соціально-економічної ефективності функціонування і розвитку суспільства і його підсистем (галузей економіки, зокрема освітньої галузі, регіональних кластерів та ін.)*

Питання друге. На яких основних засадах за сучасних умов має функціонувати і розвиватися СО?

Зазначені особливості розвитку суспільства формують стосовно СО сукупність змістових вимог, потреб і обмежень, задають характер (статичку і динаміку) функціонування і розвитку освітньої галузі в суспільстві. У своїй діяльності СО має враховувати особливості, здобутки, перспективні тенденції розвитку, вимоги і обмеження оточуючого її середовища, спиратися і максимально використовувати умови, в яких вона функціонує і розвивається в суспільстві. Тільки за цих умов СО буде відповідати освітнім потребам учнів, соціально-економічним потребам суспільства. Тільки у такому разі вона буде гармонійно розвиватися в умовах високотехнологічного оточення і ринкової економіки країни і світу.

Саме такий шлях розвитку освіти передбачений Стратегією, де освіта і підготовка кадрів віднесені до основних стратегічних пріоритетів і ключових заходів інноваційного розвитку України. „Головною метою заходів, спрямованих на вдосконалення СО, є створення умов для приведення рівня і якості освітнього потенціалу до вимог кадрового забезпечення інноваційного розвитку України” [6, с. 31].

Підкреслюючи ключове значення Стратегії для розвитку України, віддаючи належне великій роботі, проведеній її авторами, розгортаючи і конкретизуючи завдання СО, що пов’язані з реалізацією її основних концептуальних засад, В.Г. Кремень в [7] зокрема зазначає „Перше. ... поки що часто розуміння понять „інновація”, „інноваційний розвиток” зводять лише до

економічного, науково-технічного розвитку. Це важливо, але це недостатньо... Друге,... в основі успіху лежить людський чинник. Здатна чи ні людина в Україні до сприйняття і творення інновацій?... треба зробити все можливе для формування людини з інноваційним мисленням, інноваційною культурою, здатною до інноваційного типу діяльності. Тобто інноваційної людини. Це завдання всього суспільства, а особливо освіти... Третє. Потрібно в усіх ланках освіти переорієнтувати навчальний процес... на вироблення в учнів умінь і навичок самостійного оволодіння знаннями впродовж усього життя, а також використовувати отримані знання в практичній діяльності. Людина розумна сьогодні – це людина, що постійно навчається і діє на основі отриманих знань, тобто знаннєва людина. Треба перейти до людиноцентричної освіти, де навчальний процес був би максимально зорієнтований на врахування індивідуальних здібностей, особливостей і відповідних життєвих планів кожної окремої дитини чи юнака. Для більш успішного формування інноваційної людини потрібно привезти зміст освіти відповідно до сучасного рівня розвитку науки і технологій, а також провезти істотні структурно-організаційні зміни в системі освіти. Четверте. У сучасних умовах вища освіта не тільки спосіб підготовки фахівців, а й обов'язковий етап розвитку людини. Саме ці люди становлять передусім інтелектуальний гумус для інноваційного розвитку. Тому треба дати можливість отримати якісну освіту всім, хто бажає і здатен до навчання. П'яте. Інноваційний розвиток потребує більшої кількості фахівців з найвищою кваліфікацією – кандидатів і докторів наук... І останнє..., зовнішнє незалежне тестування випускників шкіл в цілому позитивно оцінено в суспільстві..., я пропонував би розглянути доцільність збільшити кількість предметів, обов'язкових для тестування. До української мови додати математику..., а також іноземну мову... Окрім тестів з цих трьох дисциплін, треба передбачити один-два тести з предметів, відповідно до обраної спеціальності". Все це стосується забезпечення необхідної якості освіти, такого її рівня, що відповідав би сучасним і перспективним потребам людини і суспільства.

Отже, спираючись на принцип несуперечності, неантагоністичності систем (в даному разі, оточуючого СО середовища) та їх частин (в даному разі, СО) можна констатувати, що саме відповідь на перше питання, а також концептуальні засади інноваційного розвитку СО, що сформульовані в Стратегії і поглиблені в [7], зумовлюють, конкретизують і задають базові принципи будови і характер функціонування самої СО, основні стратегічні засади її подальшого розвитку в суспільстві – на основі інноваційного підходу, інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в СО мають створювати-

ся і впроваджуватися високотехнологічні освітні і педагогічні системи (з осучасненими цілями, методичними системами навчання і навчальним середовищем, з сучасними педагогічними кадрами, які озброєні і здатні ефективно застосовувати новітні засоби навчання і педагогічні технології), а механізми господарювання – поступово і неухильно наближаються до вимог ринкової економіки.

Високотехнологічний, інноваційний характер розвитку СО, передбачає розширення спектру фундаментальних і прикладних наукових досліджень, поглиблення інтеграції науки, освіти і виробництва, модернізацію змісту освіти, педагогічних технологій і навчального середовища, підготовку і підвищення кваліфікації кадрів, спричинює певні зміни організаційної структури СО та управління освітньою діяльністю, а також вимагає її цілеспрямованого, достатнього і вчасного фінансування. Цей характер передусім базується на досягненнях психолого-педагогічної науки, науково-технічного прогресу, на широкому впровадженні їх здобутків в освітню практику, на професійних компетентностях учителів, викладачів і організаторів освіти, неухильному підвищенні їх професійного рівня, на усвідомленні членами суспільства, владними структурами визначальної ролі освіти в соціально-економічному розвитку країни, на економічних можливостях держави. З технологічної точки зору цей характер зумовлений інформатизацією освіти, появою нових ІКТ-орієнтованих педагогічних і освітніх технологій, новітніх засобів навчання, створенням і використанням в педагогічних системах сучасного комп'ютерно орієнтованого навчального середовища, поступовим формуванням і розвитком комп'ютерно-технологічної платформи інформаційного освітнього простору, електронних інформаційних освітніх ресурсів (колекцій цифрових освітніх ресурсів) і мережних сервісів, що його змістово наповнюють і процесуально підтримують. На цей характер визначально впливають найсучасніші, перспективні форми і технології організації освіти, до яких, передусім, слід віднести відкриту освіту, системи електронної дистанційної освіти (е-ДО), електронні дистанційні технології навчання (е-ДН), що будуються на основі принципів відкритої освіти [8]. Саме впровадження в освіту України принципів відкритої освіти акумулює останні погляди вчених і практиків на перспективні шляхи розвитку освіти в інформаційному суспільстві, передбачає використання найсучасніших здобутків психолого-педагогічної науки, освітньої практики і науково-технічного прогресу, забезпечує наслідування і відтворення в освіті України світових тенденцій розвитку

освітніх систем, зумовлює інтеграцію СО України у світовий освітній простір.

Тому відповідь на друге питання в контексті цієї роботи виокремлює і фіксує високотехнологічний, інноваційний, характер функціонування і розвитку СО, що має здійснюватися на засадах ринкової економіки, як визначальну умову забезпечення високої соціально-економічної ефективності функціонування і розвитку освітньої галузі та її складових (регіональних освітніх систем, навчальних закладів, наукових і науково-методичних установ, підприємств та ін.) в суспільстві.

Питання третє. Що в цілому спонукає СО і НЗ йти по шляху високотехнологічного, інноваційного розвитку, застосовуючи механізми ринкової економіки? На що передусім повинні бути спрямовані, чого прагнути, домагатися, тобто яку головну ціль мають ставити розробники стратегії розвитку СО, практичні працівники, які забезпечують розвиток освітньої галузі, а також учні (випускники) навчальних закладів?

Будова економічних механізмів інвестиційно-інноваційного розвитку СО на засадах ринкової економіки апіорі вказує на те, що НЗ, як повноправні суб'єкти соціально-економічної діяльності в суспільстві, зазвичай працюють (можуть працювати) на переважній більшості існуючих видів ринків – базових складових ринкової економіки. Але головними для НЗ, тими, що пов'язані з виконанням ними освітньої функції, є ринок освітніх послуг і ринок праці. І хоча на цих ринках є багато учасників (гравців), основними з них, з позицій даного розгляду, визначимо НЗ та їх випускників, особливості ринкових взаємозв'язків яких і будуть предметом подальшого розгляду. Тобто, суб'єктами конкурентних відносин, суттєвими з позицій даного розгляду, оберемо: на ринку освітніх послуг – НЗ (всюди далі – із спектром своїх освітніх послуг) в процесі отримання (завойовування) частки цього ринку, а випускники – при вступі до НЗ; на ринку праці – НЗ при формуванні каналів працевлаштування своїх випускників, а випускники – при пошуку і отриманні робочих місць. Взаємозумовленість і взаємозв'язаність завдань, що вирішують зазначені гравці на ринках освітніх послуг і праці в даному контексті дозволяє розглядати ці ринки як єдиний ринок освітніх послуг і праці (РОПП).

Сучасна ринкова економіка має широкий спектр механізмів, великий арсенал інструментів, що регулюють економічні процеси функціонування і розвитку інфраструктури тих чи інших ринків (інфраструктура ринку – заклади, установи, організації, фірми, компанії всіх форм власності, органи управління, що забезпечують взаємодію між суб'єктами ринкових відносин

[5, с. 588]), а також застосовує широкий набір показників, що визначають і характеризують функціонування і розвиток тих чи інших ринків (товарів і послуг, капіталів, інвестицій та інновацій, матеріально-технічних, енергетичних та інформаційних ресурсів, праці і зайнятості та ін.). Серед їх різноманіття, виділимо *чинник*, що є первинним, зумовлюючим щодо інших, таким, що в умовах ринку забезпечує високу прогресивну динаміку розвитку суспільства, його підсистем. Назва цього чинника – *конкуренція*. („Конкуренція – економічний процес взаємодії і боротьби товаровиробників за найвигідніші умови виробництва і збуту товарів, за отримання найбільших прибутків. Водночас, механізм стійкого регулювання виробництва в умовах вільних ринкових відносин” [9]). „Хай квітнуть сто квітів” (Мао Цзедун). З точки зору розвитку зміст цієї відомої цитати можна трактувати і як доцільність різноманіття, і як корисність конкуренції. Причому „конкуренцію не слід розглядати ні як випадковий збіг обставин, ні як невдачу”, це об’єктивний процес, що притаманний ринковим відносинам і ринковій економіці в цілому: „конкуренція лежить в основі економіки і вплив конкуруючих сил розповсюджується набагато далі, ніж межі окремо взятої галузі” [5, с. 43].

В умовах ринкової економіки в цілому завдяки конкуренції розвиток посилюється, його темпи підвищуються, і навпаки, за відсутності конкуренції – розвиток стримується, а його темпи знижуються. Зокрема довготривала відсутність конкуренції на РОПП призводить до зниження якості освітніх послуг, компетентностей (передусім професійних) випускників НЗ, до неощадливого функціонування НЗ, і, як результат, до зниження якісних властивостей кадрового ресурсу економіки, при одночасному підвищенню вартості освітніх послуг і загальних обсягів витрат суспільства на освіту.

Таким чином, у соціально-економічних процесах конкуренція є інструментом забезпечення високої якості і соціально-економічної ефективності функціонування і розвитку ринкових економік будь-якого масштабу і змістово-предметного спрямування, зокрема, досягнення високої якості надання освітніх послуг, високої якісного рівня кадрового потенціалу ринку праці, високих показників соціально-економічної ефективності функціонування СО.

Конкуренцію як ринкове явище зазвичай розглядають у кількох аспектах: *як систему*, що її забезпечує (наприклад, сталий характер і високу динаміку розвитку ринку), *як процес*, до якого залучаються складові інфраструктури ринку при своєму функціонуванні і розвитку, *як механізм* регулювання ринкових відносин, *як цінність*, що притаманна ринку, економіці.

Окремо підкреслимо, що інвестиційно-інноваційна діяльність сама по собі є потужним інструментом розвитку, необхідною умовою сучасного розвитку суспільства (відповідь на друге з наведених тут питань). „Конкуренція зумовлює постійні інновації і безпрецедентні темпи розвитку” [5]). Однак з економічної точки зору, здійснення цієї діяльності вимагає додаткових (насправді дуже значних за обсягами) фінансових витрат, інших ресурсів, потребує певного (часто значного) часу на підготовку і реалізацію інновацій, на отримання відчутних (очікуваних) результатів від їх впровадження. Для того, щоб передбачати і здійснювати такі витрати, як суспільство в цілому, так і його окремі господарюючі суб’єкти мають знати причини, усвідомлювати виклики, що спонукають їх до цього. І ці причини повинні бути вагомими, а виклики – переконливими. Якщо не переоцінювати значення для сучасного розвитку (з урахуванням його складності, масштабів і темпів) деяких спонтанних інновацій, що виникають на рівні окремої людини („Людина за своєю сутністю приречена на постійний пошук більш нового, кращого, зручнішого, оптимального, комфортного, вигідного тощо” [1, с. 37]) або певних невеликих самодостатніх колективів талановитих людей (хоча історія розвитку суспільства навіть в останні десятиліття знає такі приклади), все ж можна впевнено сказати, що в цілому інноваційна діяльність у будь яких сферах соціально-економічного життя суспільства передусім спричинена конкуренцією. Навіть широке впровадження зазначених спонтанних інновацій, створених і запропонованих окремими винахідниками і невеликими креативними групами фахівців, через необхідність залучення значних ресурсів переважно спричинюється вимогами конкурентної боротьби.

Тобто в ланцюгу причинно-наслідкових зв’язків, що зумовлюють сучасний інноваційний розвиток, в переважній більшості випадків інноваційна діяльність є вторинною, підпорядкованою вимогам конкуренції. До здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності спонукає передусім конкуренція на різних ринках економіки світу, країн, регіонів, галузей та ін. З іншого боку, як і в будь якому ланцюгу, що зв’язує явища і предмети, інноваційна діяльність визначально впливає на конкуренцію, забезпечуючи (і тому є вторинною) виникнення і підтримування у ринкових гравців певних конкурентних властивостей і переваг.

Саме *конкуренція* на РОПП виступає головним ринковим „мотиватором”, рушійною силою інноваційної діяльності в СО. Передусім конкуренція на РОПП мотивує НЗ за рахунок впровадження інновацій неухильно підвищувати якість освітніх послуг, що вони надають, одночасно розв’язуючі завдання із забезпечення економічної ефективності свого функціонування. Із

свого боку, інноваційна діяльність в СО є потужним засобом забезпечення і підтримування конкуренції на РОПП. Ці два взаємообумовлені, взаємозв'язані і взаємозалежні чинники є тими основними важелями, завдяки яким передусім забезпечується конкурентоспроможність НЗ та їх випускників на РОПП. Саме через це, проектний підхід як інструмент реалізації інноваційного розвитку СО [8, с. 203-217], має базуватися на конкурентній стратегії, передбачати спеціальні заходи щодо досягнення НЗ та їх випускниками конкурентних переваг на РОПП.

Здатність тих чи інших складових інфраструктури ринку до здійснення конкурентних відносин (до конкурентної боротьби) визначається їх *конкурентоспроможністю*, що узагальнено характеризує їх конкурентний потенціал. („Конкурентоспроможність – 1. Здатність до конкуренції, 2. Здатність науково-технічної і матеріальної продукції, товарів з сукупністю споживчих властивостей відповідати вимогам даного ринку на певний період” [10], „Конкурентоспроможність – властивість товару, послуги, суб'єкту ринкових відносин, що дозволяє їм виступати на ринку на рівних з присутніми там аналогічними товарами, послугами або конкуруючими суб'єктами ринкових відносин. Оцінка цієї властивості дозволяє виділити високу, середню і низьку конкурентоспроможність” [5, с. 588]). Однак, за такою „грубою” шкалою якісних оцінок зазвичай дуже складно оцінити реальну конкурентоспроможність певних ринкових гравців. Тому, зазвичай, формування тої або іншої якісної оцінки конкурентоспроможності конкретних гравців здійснюється і доводиться через порівняння кількісних показників (чи їх сукупностей), що характеризують конкуруючих гравців та ілюструють певні переваги тих чи інших гравців над іншими.

Можна сказати, що конкуренція є ринковим процесом, спрямованим на досягнення високої конкурентоспроможності основних конкуруючих гравців на відповідних ринках. В загальному виді, зміст конкурентних відносин (боротьби) визначається тим, що конкуруючі суб'єкти намагаються досягти на ринку більш високого рівня конкурентоспроможності кінцевих продуктів свого функціонування (діяльності) і на цій основі отримати певні і визначальні переваги над іншими. Досягнутий конкуруючими гравцями рівень конкурентоспроможності визначає характер їхньої поведінки, стратегію розвитку на тих чи інших ринках, навіть саму можливість існування на цих ринках.

Як вже було зазначено вище, однією із складових головної мети Стратегії, одним з визначальних результатів її реалізації є „підвищення конкурентоспроможності національної економіки” [6, с. 4] на різних

міжнародних ринках. Саме ця властивість національної економіки інтегрує у собі все те, що складає зміст головної мети Стратегії інноваційного розвитку України, узагальнено визначає і характеризує результати її реалізації.

Для СО це означає, що НЗ та їх випускники мають прагнути і досягати такого рівня своєї конкурентоспроможності, що забезпечує їм визначальні переваги над конкурентами. Це першочергово стосується систем відкритої освіти, що сьогодні активно розвиваються і впроваджуються в освітню практику, основні принципи (передусім принципи свободи вибору учнів і вчителів, екстериторіальності надання освітніх послуг, економічної привабливості, маркетингу надання освітніх послуг) і всі системні принципи (принципи мобільності учнів і вчителів, рівного доступу до освітніх систем, надання якісної освіти, формування структури та реалізації освітніх послуг) побудови яких принципово базуються на ринкових відносинах НЗ та їх випускників на РОПП, а тому передбачають їхню конкуренцію на цьому ринку [8, с. 48-58]). Ці особливості систем відкритої освіти дозволяють казати про те, що їх будова і характер функціонування відповідають виділеній вище парадигмі соціально-економічної ефективності СО, що є умовою життєздатності і прогресивного сталого розвитку відкритих освітніх систем в суспільстві, їх несуперечності, неантагоністичності стосовно існуючої традиційної СО.

Отже, відповідь на третє питання в контексті цієї роботи виокремлює і фіксує конкуренцію на ринку освітніх послуг і праці як визначальну умову і головну мотивуючу силу, що спонукає СО, НЗ йти по шляху високотехнологічного, інноваційного розвитку, застосовуючи механізми ринкової економіки.

Зміст відповідей на три поставлені вище питання дозволяє відповісти з обраних позицій на головне питання, що сформульоване на початку цього розділу. Отже, відповідь на це питання виокремлює і фіксує високотехнологічний, інновайно-інвестиційний характер функціонування і розвитку СО, що базується на засадах ринкової економіки, на конкуренції основних гравців на ринку освітніх послуг і праці, як визначальну умову забезпечення високої соціально-економічної ефективності функціонування і розвитку освітньої галузі та її складових в суспільстві.

Розробляючи і реалізуючи стратегію розвитку СО і НЗ, проектувальники цих стратегій мають передбачати, а практичні працівники освіти – досягати високого рівня конкурентоспроможності кінцевих продуктів свого функціонування (діяльності) на РОПП. В свою чергу випускники НЗ мають бути спрямованими, прагнути і домагатися отримати (підтримувати і осучас-

нювати впродовж життя) таку освіту (за якістю, рівнем і спеціальністю), що, завдяки сформованим компетентностям, забезпечить їм конкурентоспроможність на РОПП

Ще раз підкреслимо, що коли мова іде про якість сучасної освіти, то передбачається, що одночасно з формуванням в учнів професійних компетентностей, забезпечується формуванням таких цінностей, сукупність яких закладає фундамент соціального капіталу суспільства.

Модель конкурентного середовища на ринку освітніх послуг і праці.

З позицій конкуренції, на різних ринках складається деяке *конкурентне середовище*, склад якого утворюють конкуруючі гравці (ринкові конкуренти), а структура взаємозв'язків – визначається характером конкурентних відносин, що базуються на певних регулюючих правилах, які є директивно заданими і регламентуються відповідними законодавчо-нормативними документами. У конкурентному середовищі розгортається конкуренція ринкових конкурентів, формуються і забезпечуються умови для здійснення конкуренції (реалізації конкурентних відносин) конкуруючими гравцями (далі, гравці).

До складу конкурентного середовища, що існує на РОПП, входять гравці, які представляють різні, а не тільки освітню, галузі економіки. Серед їх множини можна виділити певні групи за ознакою наближеності їх (конкуруючих груп гравців) ринкових цілей, а тому і специфіки їхнього впливу на конкурентні ситуації (КС), що час від часу виникають у конкурентному середовищі на тій чи іншій фазі конкурентної взаємодії ринкових гравців. Спираючись на загальне визначення стану системи, що наведене в [8, с.228], визначимо: КС – стан конкурентного середовища, відповідна фаза функціонування РОПП, що характеризується множиною значень властивостей, які притаманні конкурентному середовищу, а тому і РОПП в цей момент часу.

Склад конкуруючих груп зумовлює відповідну декомпозицію структури конкурентного середовища, що несе ознаки виділених груп. Першу з таких груп утворюють гравці, які вже працюють на ринку, реалізують (різні НЗ із спектром своїх освітніх послуг) чи отримують (вибороти право отримувати, вступивши до НЗ) на ньому (учні НЗ) певний склад освітніх послуг та бажають залишитися на ринку. Другу групу складають гравці-претенденти, що хотіли б увійти на ринок (нові НЗ та потенційні учні). До третьої групи віднесемо всіх тих гравців, що з позицій конкуренції входять до складу оточуючого СО середовища – *цілеформуванняльного* та *актуального* (*цілеформуванняльне середовище* утворюється системи оточуючого середовища, що визначають вимоги до властивостей кінцевого продукту СО та якісних

показників її функціонування і розвитку, а також задають обмеження діяльності СО; *актуальне середовище* утворюється системи оточуючого середовища, що використовують кінцевий продукт СО, ініціюють вимоги щодо якісних властивостей її кінцевого продукту, забезпечують необхідні умови для стійкого функціонування і розвитку СО [8, с. 230]). Намагання зазначених груп ринкових гравців досягти своїх цілей, практичні кроки, які вони здійснюють в цьому напрямі, проявляються через спільне розв'язування ними певних КС.

Тобто як конкурентне середовище, так і РОПП в цілому є динамічними системами з множиною станів, в яких з часом виникають переходи з одного стану в інший, зокрема, від однієї КС до іншої. Протягом (в моменти) часу (наприклад протягом навчального року, певного періоду, зразу після завершення прийомної компанії та ін.), коли на РОПП конкуренція тимчасово відсутня (більш точно, суттєво затухає), можна вважати, що конкурентне середовище знаходиться у стані рівноваги (рівновага системи – її властивість, яка полягає в тому, що при відсутності зовнішніх збуджень стан системи залишається незмінним, система може зберігати цей стан якомога довго [8, с. 228]). Конкурентне середовище втрачає рівновагу при виникненні нової КС, яку гравцям слід розв'язувати. Для забезпечення сталого розвитку СО її конкурентне середовище має бути *стійким* щодо реагування на передбачувані на ньому КС (стійкість конкурентного середовища – його властивість повертатися до стану рівноваги після того, як ця рівновага була втрачена під впливом тої чи іншої КС [8, с. 228]).

Як окремим гравцям, так і їх групам притаманний відповідний рівень конкурентоспроможності (ринкового потенціалу, протиборчої сили [5]), що визначає характер конкурентних відносин (структуру функціонування конкурентного середовища) і, в цілому, результати конкуренції на ринку.

Рівень, потужність конкуренції на ринку залежить як від співвідношення конкурентоспроможності окремих гравців та їх груп, так і від того, яку частку свого ринкового потенціалу ті чи інші гравці або їх групи залучають (можуть залучити) для розв'язування тої чи іншої КС.

На рис. 1 подана модель конкурентного середовища РОПП при розв'язуванні певної (однієї) КС. Наведена модель відображає склад і структура конкурентного середовища для одного виду освітньої послуги на момент початку і в процесі розв'язування певної КС, а також на момент завершення її розв'язування (отримання розв'язку КС – конкурентне середовище знаходиться у стані рівноваги).

Насправді, динаміка конкурентного середовища РОПП значно складніша і реально конкуренція на ньому ніколи не припиняється. З часом змінюються склад і структура конкурентного середовища та його оточення: склад гравців і послуг (наявних і потенційних), рівень їх конкурентоспроможності, конкретні форми та інтенсивність прояву конкурентних відносин, потреби ринку праці, вимоги та обмеження оточуючого СО середовища та ін. Це зумовлює появу множини нових (часто складних і дуже складних) взаємопов'язаних КС і потребу їх комплексного розв'язання.

Розробляючи і реалізуючи стратегію розвитку СО і НЗ проєктувальники цих стратегій мають передбачати, а практичні працівники освіти – використовувати можливості і переваги конкуренції на РОПП, і на цій основі досягати високого рівня соціально-економічної ефективності функціонування і розвитку СО та її складових.

Особливості системи освіти як суб'єкта ринкових відносин

В [5] вказується на галузевий характер прояву на економічних ринках конкурентних відносин. Тому в контексті конкуренції можна навести деякі характерні особливості СО, що роблять її багато в чому специфічною, значною мірою несхожою з переважною більшістю галузей економіки, наприклад таких як промисловість, сільське господарство, транспорт, зв'язок, будівництво, охорона здоров'я, спорт і туризм та ін. [8, с. 179]. Виокремимо такі з них:

- СО належить до невиробничої сфери народногосподарського комплексу; її функціонування безпосередньо не пов'язане з виробництвом матеріальних цінностей, але створює передумови для успішного, ефективного функціонування і розвитку всіх сфер суспільства;

- функціонування СО спрямоване на забезпечення підтримуючого навчання (опанування, підтримання і відтворення у підростаючому поколінні існуючої культури і соціального досвіду) та інноваційного навчання (формує особистість, здатну вносити інноваційні зміни в існуючу культуру й середовище, творчо розв'язувати проблемні ситуації, які постають як перед окремою людиною, так і перед суспільством) протягом усього життя людини, на формування „людського капіталу” (кадрового ресурсу) прогресивного розвитку всіх галузей економіки, всіх підсистем суспільства; результати функціонування СО в якісному і кількісному відношенні задовольняють кадрові потреби переважної більшості галузей економіки; для стимулювання інноваційного розвитку СО має забезпечувати випереджальну підготовку кадрової складової економіки відносно інших її складових;

- основний технологічний процес в СО є специфічним, що виражається у тому, що результати функціонування СО безпосередньо не матеріалізуються в якихось виробах, об'єктом діяльності в СО є інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток людини, а головним і специфічним інструментом діяльності є знання, що накопичило людство в процесі своєї еволюції;

- сфера освіти характеризується високою часткою витрат кваліфікованої праці; СО значною мірою сама забезпечує свої кадрові потреби – в межах СО готуються основні категорії освітянських кадрів (викладацькі, методичні, інженерно-технічні, управлінські та ін.);

- інноваційний розвиток СО пов'язаний з поглибленням інтеграції „наука-освіта-виробництво” на засадах ринкової економіки, міжнародним співробітництвом; в СО створена і розвивається експериментальна навчально-методична, науково-дослідна і проектно-технологічна база; значна кількість НЗ надають платні послуги освітнього, наукового, проектно-технологічного та консалтингового характеру, які є об'єктом ринку послуг, НЗ працюють за договорами з установами і підприємствами інших галузей економіки, а також закордонними замовниками і партнерами; в окремих НЗ виробляється певний обсяг продукції різного призначення, що є об'єктом ринку товарів (промислова, сільськогосподарська, науково-технічна продукція);

- фінансування СО, зокрема інвестиційно-інноваційної діяльності, є багатоканальним і здійснюється за рахунок кількох джерел: коштів державного і місцевих бюджетів; коштів юридичних і фізичних осіб; коштів від надання освітніх, наукових, науково-технологічних, науково-проектних та інших послуг; коштів від реалізації створених в процесі здійснення основної діяльності товарів (промислових і сільськогосподарських); кредитів на розвиток НЗ, а також інших недержавних джерел (в тому числі, закордонних);

Враховуючи безпосередній зв'язок конкуренції та інноваційної діяльності, слід також вказати на специфіку перебігу інноваційних процесів в галузі освіти, що виділив К. Єлисеєв [11, с. 278]:

- тривалість часового циклу запровадження (якщо технічні і технологічні інновації запроваджуються протягом місяців, то повний цикл освітньої інновації може тривати роки, навіть десятиліття);

- розмитість кордонів між стадіями життєвого циклу новації та етапами інноваційного процесу (засвоєння інновації супроводжується її доопрацюванням, розвитком, розповсюдженням – свідомою модифікацією та т. ін.);

- складність визначення кінцевого результату нововведення (особливо у випадку запровадження інновацій в сфері виховання.

До суттєвих з точки зору конкуренції на РОПП, інноваційно-інвестиційного розвитку СО, слід також віднести такі особливості теперішнього стану СО України:

- сучасні програми загальноосвітньої і професійної підготовки не передбачають навчання учнів з питань формування РОПП, механізмів, за яким цей ринок має працювати, зокрема конкуренції на цьому ринку;

- значна кількість вищих НЗ не проводить наукових досліджень, здійснює підготовку без належної інтеграції з наукою, у відриві від виробництва;

- матеріально-технічна база СО є значною мірою застарілою, на її оновлення, модернізацію необхідні значні капітальні витрати;

- навчальні заклади СО витрачають великі, значною мірою не виправдані обсяги енергетичних ресурсів, застосовують застарілі енергозберігаючі технології і енергетичне обладнання, що призводить до значних додаткових фінансових витрат на освіту;

- загальні обсяги фінансування освіти, не задовольняють її нагальних потреб; рівень оплати праці переважної більшості категорій працівників галузі освіти і науки значно нижчий за середній показник заробітної плати в країні; це позначається на рівні кваліфікації залучених фахівців, зумовлює високу плінність кадрів, не сприяє їх омолодженню та оновленню;

- законодавчо-правове і нормативно-інструктивне забезпечення функціонуванні і розвитку освіти не повною мірою пристосоване до впровадження ринкових механізмів господарювання та управління СО та НЗ з різною формою власності; до формування та ефективного використання багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти, стимулювання інвестиційної, інноваційної освітньої діяльності, створення і запровадження сучасної системи нормування та оплати праці; до формування державного замовлення на підготовку фахівців у професійно-технічних і вищих навчальних закладах різних форм власності на конкурсних засадах та з урахуванням якості освітніх послуг; до визначення пріоритетних напрямів фінансування освіти і концентрації фінансових ресурсів на цих напрямках та ін.;

Зазначені особливості СО повинні знайти своє відображення в процесі розробки і реалізації стратегії галузевого розвитку, при здійсненні заходів щодо забезпечення високої конкурентоспроможності СО, НЗ та їх випускників на РОПП.

Сучасні мережні технології систем відкритої освіти

Наприкінці ХХ сторіччя суттєвого розвитку набули інструменти систем відкритої освіти, що спрямовані на розв'язання проблем е-педагогіки, сприяють підвищенню якості та розширенню обсягів контентного наповнення інформаційного ресурсного простору, поліпшенню доступу до наукових і навчальних відомостей широкого кола користувачів, підвищенню ефективності проектування і застосування комп'ютерно орієнтованих систем навчального призначення [12].

Зазначимо деякі найбільш важливі інструменти систем відкритої освіти, що суттєво впливають на ефективність навчання у відкритих педагогічних системах, забезпечують формування і підтримку в актуальному стані мережних електронних інформаційних ресурсів відкритого навчального середовища, технологій проектування і застосування відкритих педагогічних систем [8].

По-перше – це науково-освітні інформаційні мережі (НОІМ), які, по суті, є АІС, що наповнені відомостями переважно освітнього і наукового спрямування, забезпечують інформаційну підтримку освіти і науки та технологічно використовують комп'ютерну інформаційно-комунікаційну платформу для транспорту й опрацюванню інформаційних об'єктів.

В зв'язку з розвитком засобів і технологій Інтернет, протоколів та техніко-технологічних інтерфейсів взаємодії в АІС, різні НОІМ інтегрують свої інформаційні ресурси і надають доступ до інтегрованих інформаційних ресурсів широкому колу користувачів практично по всьому світі. Завдяки цьому, забезпечується як ретроактивний доступ до ресурсів НОІМ, так і інтерактивна (*online*) взаємодія їх користувачів в процесі виконання ними спільних проектів, розв'язування єдиних навчальних завдань, взаємного інформування тощо. На користувальному рівні електронні ресурси НОІМ пропонуються у структурованому за тою чи іншою тематикою, або за категорією користувачів видах та забезпечуються гнучкими і зручними засобами пошуку релевантних відомостей і навігації в електронних мережах.

Властивості упорядкованої системної сукупності НОІМ будують певний портрет єдиного інформаційного простору освіти і науки. Цей портрет, з одного боку, відображає головне функціональне призначення цього інформаційного простору, предметну спрямованість його змістового інформаційного наповнення та техніко-технологічні й організаційні особливості його будови, специфіку реалізації функцій НОІМ та основні обмеження їх діяльності. З іншого боку, цей портрет відбиває загальні користувацькі властивості інформаційного простору, ринкові механізми за-

безпечення попиту його користувачів на інформаційні ресурси відповідного предметного спрямування, конкуренцію на ринку інформаційних послуг. Взаємозалежність і взаємо обумовленість цих складових єдиного інформаційного простору освіти і науки дозволяють казати про сукупність НОІМ як про єдину систему, що розвивається.

В якості системоутворювальних чинників, що об'єднують НОІМ в єдиний клас і дозволяють казати про упорядковану сукупність НОІМ як про систему, виступають такі чинники:

- спрямованість на інформаційне наповнення єдиного інформаційного простору освіти і науки;
- спрямованість на певну категорію користувачів, на гнучке задоволення повного спектру їх інформаційних потреб;
- єдність предметної області кінцевого продукту;
- єдність функціонально-технологічного призначення: збір, накопичення, опрацювання, розповсюдження інформаційних ресурсів про освіту і науку;
- наближеність спектру сервісів, що пропанують НОІМ;
- ізоморфізм концептуальних моделей будови середовища НОІМ, його статичності і динаміки: територіально розподілене Інтернеторієнтоване середовище, що побудоване на концептуальних засадах АІС;
- масштабність впровадження засобів і технологій: планетарний, континентальний, національний, корпоративний рівні;
- масштабність застосування кінцевого продукту – тисячі-мільйони користувачів;
- спрямованість на інформаційно-технологічну підтримку освітньої діяльності в галузі провідних розділів науки і практики, на застосування інноваційних засобів навчання і педагогічних технологій;
- здатність створення і підтримки на комп'ютерно-технологічній платформі НОІМ численних логічних інформаційно-комунікаційних мереж різного проектного спрямування;
- Різноманітність реалізуючих моделей єдиного інформаційного простору освіти і науки характеризують такі основні чинники системної сукупності НОІМ, що відображують різні підходи щодо їх практичної реалізації:
- переважна змістовна спрямованість інформаційних ресурсів певних НОІМ, формування і розвиток певних секторів єдиного інформаційного простору освіти і науки;

- відмінність реалізуючих моделей будови, особливості техніко-технологічної реалізації кожної з НОІМ;
- відмінність організацій, що підтримують діяльність певних НОІМ;
- територіальна розосередженість головних офісів організацій, що підтримують діяльність певних НОІМ.

По-друге – це спеціальні технології підтримки віртуальної навчальної діяльності (наприклад, web 2.0), що передбачають залучення до навчальної діяльності в Інтернет-просторі учнів, вчителів з сотнею-тисяч шкіл усього світу при виконанні ними спільних міжнародних навчальних проектів з різних тем і дисциплін. Під кожний проект формується своя гнучка Інтернет орієнтована мережа учасників проекту (навчальних закладів, окремих осіб), що бажають прийняти в ньому участь. При виконанні навчальних завдань, реалізації спільних міжнародних навчальних проектів учні не тільки набувають, поглиблюють свої знання в певній предметній галузі, спілкуються між собою, обмінюються навчальними відомостями, поглиблюють свої знання з іноземних мов, знайомляться з культурою інших народів, формують і розвивають свої уміння і навички застосовувати ІКТ, працювати в Інтернет-просторі, але й опановують основні підходи та сучасні інструменти проектного підходу при розв'язуванні різноманітних завдань (яскравим прикладом навчального застосування цих технологій є проект „I*EARN”.

По-третє – це глобальна мережа вчителів-новаторів (Innovative Teachers Network, створена компанією Microsoft за проектом ”Партнерство в освіті”), що підтримують діяльність віртуальних спільнот освітян з усього світу, які ініціативно об'єднують свої зусилля в напрямі осучаснення змісту навчання і педагогічних технологій, обміну передовим педагогічним досвідом, апробації новітніх засобів навчання, обговорення нагальних і перспективних питань розвитку освіти. За допомогою цієї мережі, зокрема, п'ять останніх років підтримуються Інтернет-конкурси “Вчитель-новатор”, що проводяться за підтримки компанії Microsoft і сприяння Міністерства освіти і науки України та АПН України. Мета цих конкурсів полягає в опануванні освітянами сучасних ІКТ та підтримка роботи викладачів з підготовки конкурентноспроможної молоді до активної життєдіяльності в інформаційному суспільстві. Конкурси спрямовані на підвищення якості навчання учнів та студентів у галузі ІКТ, розвиток ініціативи педагогів та науковців в напрямі розробки та вдосконалення навчально-методичних матеріалів для забезпечення якісного вивчення програмних продуктів Microsoft, надання практичної допомоги викладачам загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів в оволодінні

інноваційними методами навчання та забезпечення вільного доступу освітян до національних освітніх електронних ресурсів ([http://www.itcomp.edu-ua.net/](http://www.itcomp.edu.ua.net/)).

По-четверте – це спеціальні технології підвищення ефективності проектування та використання комп'ютерно орієнтованих систем навчального призначення. У сфері навчально-орієнтованих інформаційних технологій виник та швидкими темпами поширюється новий клас технологій – інформаційні технології "навчальні об'єкти" (ІТНО). Технологічним базисом ІТНО вважається застосування інтероперабельних навчальних об'єктів контенту, що в процесі навчання багаторазово використовуються. Їх зовнішнє подання відбувається за допомогою різних систем ІТНО, сферою застосування яких є сучасні комп'ютерно орієнтовані системи навчального призначення, у тому числі і дистанційні. Методологія ІТНО охоплює різні теорії, моделі і стратегії, пов'язані з відповідними технологічними системами – від простих систем доставляння контенту навчального призначення до національних інформаційних мереж, глобальних керованих навчальних середовищ, інфраструктур, кіберпросторів так званої „економіки навчальних об'єктів”.

У зв'язку з цим виникає необхідність у дослідженні шляхів узагальненого подання сукупності технологічно здійснених ІТНО-систем та створення інструментарію для їх побудови. Це, передусім, передбачає необхідність розроблення нових підходів, засобів і технологій, що підвищують ефективність процесів проектування комп'ютерно орієнтованих систем навчального призначення, сприяють на цій основі широкому впровадженню таких систем в освітню практику. Зокрема це стосується розвитку засобів і технологій агрегування електронних динамічних навчальних об'єктів, підвищення рівня інтелектуалізації засобів їх доцільного і раціонального інтегрування, забезпечення гнучкості та адаптивності створюваних комп'ютерно орієнтованих систем навчального призначення відповідно до індивідуальних потреб широкого кола користувачів. Зазначений підхід зумовив необхідність виділення, ідентифікації і формалізованого подання динамічних наукоємних об'єктів, що описуються відповідними моделями лексикографічних ІТНО, навчальне використання яких у конкретних застосуваннях вимагає спеціального комп'ютерно орієнтованого інструментарію. Як такі інструменти в сучасних комп'ютерно орієнтованих системах навчального призначення створені так звані МАНОК-системи, концептуальним об'єктом яких є моделі спеціального класу – „**Моделі Агрегатування Навчально-Орієнтованого Контенту**” (МАНОК) [13].

Слід додати, що створення та впровадження таких систем дозволить, окрім іншого, певним чином трансформувати дослідження процесів вимірювання навчальних досягнень, шляхом розроблення уніфікованих методів, моделей і сценаріїв, використання яких має не тільки підвищити, наприклад, якість результатів контролю знань при дистанційному навчанні, а й розробляти, акумулювати та розповсюджувати інноваційні технології проектування навчального контенту практично з усіх навчальних дисциплін. Трансформації таких систем від «педагогічно нейтральних» до «педагогічно обґрунтованих» дозволить зробити певні кроки на шляху розвитку індустрії систем підтримки навчання, зокрема систем управління навчанням, контентом і знаннями, при створенні яких застосування концепції побудови МАНОК-систем виявляється перспективним.

По-п'яте – це технології мережного е-дистанційного навчання, що сприяють реалізації в освітньому просторі єдиної науково-технічної і освітньої політики, базуються на принципах відкритої освіти, забезпечують формування і підтримку функціонування єдиного відкритого навчального середовища [14]. Таке середовище створюється на основі єдиного концептуального підходу, який зокрема передбачає дотримання у цьому середовищі міжнародних і національних стандартів щодо процедур і протоколів електронної мережної взаємодії і що у ньому існують, підтримуються та пропонуються: створені навчальними закладами і науковими установами інформаційні навчальні, наукові та освітньо-організаційні ресурси, які структуровані за наближеними моделями і які мають схоже комп'ютерне екранне відображення; інформаційні ресурси електронних бібліотек і спеціалізованих банків даних; уніфіковані засоби навігації в інформаційному просторі і пошуку в ньому необхідних відомостей, інші сервіси, що забезпечуються в комп'ютерних мережах. Переважну більшість цих вимог та інформаційних функцій повинні забезпечити спеціальні освітні портали, використання яких завдяки системній змістовій інтеграції інформаційних ресурсів, уніфікації сервісів комп'ютерних мереж та інтерфейсів користувачів має із свого боку суттєво підвищити ефективність мережного навчання.

По-шосте – це мережні електронні наукові і навчально-методичні ресурси, що утворюють *електронні предметно-інформаційні ресурси* навчального середовища сучасних відкритих педагогічних систем. Ці ресурси не тільки суттєво урізноманітнюють змістову складову методичних систем навчання, але й враховують специфіку реалізації навчального процесу. Навчальний процес у відкритій освіті проходить у специфічних педагогічних системах, що мають бути зорієнтовані на посилення активної ролі учнів у забезпеченні

власної освіти: у постановці освітніх цілей, прийнятті самостійних і відповідальних рішень щодо використання освітніх нововведень та інновацій, виборі доміантних напрямів, форм і темпів навчання в різних освітніх сферах, місця навчання і навчального закладу та ін. На основі цих педагогічних систем учні мають навчитися навчатися. В цих системах повинна збільшуватися евристична складова навчального процесу за рахунок застосування інтерактивних форм занять та мультимедійних засобів навчання, використання телекомунікаційних методів конструювання знань, набуття учнями досвіду електронного спілкування з усім світом. Важливу роль у формуванні і розвитку цих інструментів відкритої освіти мають відіграти електронні наукові фахові видання (наприклад, www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em4/emg.html, www.ukr-in-school.edu-ua.net), що забезпечують науково-методичну підтримку відкритої освіти, а також спеціалізовані портали (наприклад, <http://www.children.edu-ua.net>) та електронні банки даних з різних предметних галузей знань (наприклад, <http://www.znz.edu-ua.net>), що доступні в мережі Інтернет.

По-сьоме – це сучасні мобільні засоби, що забезпечують раціональне поєднання і підтримку у відкритому освітньому просторі глобальних і локальних електронних комунікацій (е-комунікацій). За допомогою цих засобів з'являється можливість: розвантажити Інтернет від значної кількості відносно невеликих за обсягами локальних е-комунікацій, ідентифікувати членів електронного спільнот при їхніх е-комунікаціях в єдиному інформаційному просторі всеосяжного предметного призначення, індивідуалізувати засоби локальних бездротових е-комунікацій (з одночасною можливістю доступу таких засобів до ресурсів і сервісів Інтернет). Використання учасниками навчального процесу персональних мобільних засобів е-комунікацій дозволяє їм екстериторіально у просторі і незалежно у часі здійснювати доступ до електронних ресурсів комп'ютерних мереж рівного рівня і предметного спрямування.

В цілому можна стверджувати, що в найближчій час настане нова науково-технологічної ера, якій будуть притаманні нові інструменти систем відкритої освіти. В свою чергу, розвиток е-педагогіки, що буде спиратися на здобутки класичної психолого-педагогічної науки, на можливості і переваги потужного і дидактично обґрунтованого відкритого навчального середовища, створить нові, сьогодні ще до кінця не усвідомлені перспективи розвитку освіти, людини і суспільства.

Насамкінець особливо підкреслимо, що незважаючи на очевидні переваги концепції конкуренції при розробці і реалізації ринкових шляхів розвит-

ку СО, формуючи і здійснюючи конкурентну стратегію, політики та управлінці освіти, проєктувальники освітніх систем мають беззаперечно керуватися тим, що у будь-якому разі досягнення конкурентних переваг на РОПП не може досягатися учасниками ринку (основними гравцями на РОПП) за рахунок обмеження визначених і задекларованих державою цілей розвитку СО, загальнолюдських цінностей суспільства. Не за яких умов конкурентна стратегія в СО (у всіх її проявах) не може призводити до викривлення або знецінення обраних і усвідомлених суспільством освітніх парадигм, що базуються на ідеях людиноцентризму, на демократичних принципах життєустрою і суспільного розвитку.

Список літератури: 1. Кремень В.Г. Людина перед викликом цивілізації: творчість, людина, освіта // Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура / за ред. В.Г. Кременя. – К.: Педагогічна думка – 2008 – С. 9-48. 2. Кремень В.Г. Вступне слово // Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура / за ред. В.Г. Кременя. – К.: Педагогічна думка – 2008 – С. 6-8. 3. Тиффин Джон, Раджасингам Лалита. Что такое виртуальное обучение. Образование в информационном обществе. – М: Информатика и образование, 1999. – 312 с. 4. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. – К.: Педагогічна думка – 2009 – 520 с. 5. Портер Майкл Э. Конкуренция.: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2006. – 608 с.: ил. www.williamspublishing.com. 6. Проект Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (<http://www.kno.rada.gov.ua>). 7. Кремень В.Г. Стратегія інноваційного розвитку України // Педагогічна газета. – 2009. – лип. (№7). – С. 3. 8. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: Монографія. – К.: Атіка, 2008.– 684 с. 9. Конкуренція. – <http://www.uk.wikipedia.org/wiki>. 10. Конкурентоспроможність. – <http://www.uk.wikipedia.org/wiki>. 11. Курбатов С.В. Освітні інновації: контури майбутнього // Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура / за ред. В.Г. Кременя. – К.: Педагогічна думка – 2008 – С. 265-304. 12. Walery I. Wykow. E-pedagogika a wspolczesne systemy nauczania na odleglosc // Kształcenie ustawiczne do wielokulturowosci / pod redakcja Tadeusza Lewowickiego i Franciszka Szloska. – Warszawa – Radom: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB, 2009. – С. 356-361. 13. Манак А. Ф. Принципы построения МАНОК-систем // Управляющие системы и машины. – 2007. – №1. – С. 81-89. 14. Биков В.Ю., Кухаренко В.М., Сиротенко Н.Г., Рибалко О.В., Богачков Ю.М. Технологія розробки

дистанційного курсу: Навчальний посібник / За ред. В.Ю. Бикова та В.М. Кухаренка. – К.: Міленіум, 2008. – 324 с.

В.Ю. Биков

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА І СУЧАСНІ МЕРЕЖНІ ТЕХНОЛОГІЇ СИСТЕМ ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ

У статті визначено основні соціально-економічні умови функціонування і розвитку системи освіти, а також розкрито характер її динаміки. Спроектовано модель конкурентного середовища на ринку освітніх послуг і праці. З'ясовано сутність сучасних мережних технологій систем відкритої освіти, дані основні їхні показники та критерії.

В.Ю. Биков

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА И СОВРЕМЕННЫЕ СЕТЕВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ СИСТЕМ ОТКРЫТОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье определены основные социально-экономические условия функционирования и развития системы образования, а также раскрыт характер ее динамики. Спроектирована модель конкурентной среды на рынке образовательных услуг и труда. Выяснена сущность современных сетевых технологий систем открытого образования, даны основные их показатели и критерии.

V. U. Bykov

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF COMPANY AND MODERN NETWORK TECHNOLOGIES OF SYSTEMS OF THE OPENED EDUCATION

In the article basic socio-economic operating conditions and development of the system of education are certain, and also the character of its dynamics is exposed. The model of competition environment at the market of educational services and labour is projected. Essence of modern network technologies of the systems of the opened education is found out, basic their indexes and criteria are given.

Стаття надійшла до редакції 9.10.2009 р.

УДК 378

*Романовський О.Г.,
м. Харків, Україна*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ГУМАНІЗАЦІЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві помітно підвищилася соціальна роль освіти: від її спрямованості і ефективності сьогодні багато в чому залежать перспективи розвитку людства. Освіта, особливо вища, розглядається як головний чинник соціального і економічного прогресу. Причина такої уваги полягає в розумінні того, що найважливішою цінністю і основним капіталом сучасного суспільства є людина, яка здібна до пошуку і освоєння нових знань і ухвалення нестандартних рішень.

В середині 60-х рр. передові країни прийшли до висновку, що науково-технічний прогрес не здатний вирішити найбільш гострі проблеми суспільства і особистості. Як виявилось між ними існує глибоке протиріччя. Колосальний розвиток продуктивних сил не забезпечує мінімально необхідний рівень добробуту сотень мільйонів людей; глобальний характер має екологічна криза, яка створює реальну загрозу тотального руйнування середовища існування всіх земель; безжалісність відносно рослинного і тваринного світу перетворює людину на жорстоку бездуховна істоту.

Саме сьогодні головним завданням вищої школи і нашого ВНЗ зокрема є підготовка професіоналів своєї справи. Такі фахівці повинні володіти не лише професійними знаннями, але і високим рівнем компетентності, духовності, морально-етичними переконаннями, певним рівнем загальної культури, інноваційним характером мислення, системним підходом до аналізу складних професійних ситуацій, здатних до швидкої адаптації в сучасних складних соціально-економічних умовах, що прагнуть до самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній соціології, психології, педагогіці проблемі духовного виховання особистості фахівця присвячено роботи таких видатних педагогів як В. А. Кудін, В.Г. Кремень, І. Д. Бех, О.Г. Романовський, Л.С. Нечепоренко, І.А. Зязюн, Г.П. Васянович та багато інших.

Проблемі особливостей професійних та духовних орієнтацій студентської молоді було присвячено дослідження багатьох українських, російських та зарубіжних фахівців, зокрема А. Дмитрієва, В. Добриніної, С. Іконнікової,

І. Кона, О. Криштановської, Т.Н. Кухтевича, О.Романовського, О. Пономарьова, В.Кудіна, А. Андрущенко, Н. Ничкало тощо. Торкалися вчені і проблем гуманізації освіти (В. Астахова, Л. Белова, А. Мамалуй, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, А. Ветошкін, Л. Журавльова, І. Ільїнський тощо).

Однак, на аншу думку замало уваги приділено було психолого-педагогічним основам гуманізації вищої освіти, особливо в контексті Болонського процесу та нещодавнього наказу МОН щодо скорочення кредитів на вивчення гуманітарних дисциплін.

Тому **мета** нашого дослідження – показати співвідношення якості вищої освіти із процесом її гуманізації, розкрити зміст поняття «гуманізація», конкретизувати її психолого-педагогічні основи та виявити ефективність формування майбутнього фахівця у вищій школі при вивченні ним циклу психолого-педагогічних дисциплін.

Останніми роками все більше стала усвідомлюватися обмеженість і небезпека подальшого розвитку людства за допомогою чисто економічного зростання і збільшення технічної могутності, а також та обставина, що майбутній розвиток більше визначається рівнем культури і мудрості людини.

Все це робить очевидним той факт, що в подоланні найгостріших глобальних проблем людства величезна роль повинна належати освіті.

Слід підкреслити, що практично всі розвинені країни проводять різні за глибиною і масштабами реформи національних систем освіти, бо держави усвідомлюють, що рівень вищої освіти в країні визначає її майбутній розвиток. У руслі цієї політики вирішуються питання пов'язані з якістю освіти, новими функціями вищої школи, кількісним зростанням інформації і поширенням нових інформаційних технологій тощо.

Але в той же час все частіше говорять про усесвітню кризу освіти. Освітні системи не виконують своєї головної функції – формувати творчі сили суспільства.

Сутність світової кризи бачиться перш за все в орієнтації системи освіти на минуле й відсутності орієнтації на майбутнє. Тому реформування вищої школи в нашій країні – нагальна потреба. Зміни, що відбуваються в суспільстві, усе більш об'єктивізують недоліки вітчизняної вищої освіти, а саме:

- неймовірно низька оплата праці фахівців знизила цінність вищої освіти, її елітарність і статус в очах суб'єктів навчання;
- відсутність науково-методичної бази необхідного рівня якості;
- надмірне захоплення професійною підготовкою, яке інколи витісняє духовний і культурний розвиток особистості;

- перевага технократичного уявлення про соціальну роль фахівців, культивування неповаги до природи і людини;
- різке зниження фінансового і матеріального забезпечення освіти.

Посередній підхід до особистості, валовий випуск "інженерної продукції", незатребуваність десятиліттями інтелекту, таланту, професіоналізму привели до нівелювання етичних цінностей, до деінтелектуалізації суспільства, падіння престижу високоосвіченої людини. Ці факти доводять, що відмова від гуманітарного компонента може привести суспільство до трагічних наслідків. Життя людей неодмінно повинне регулюватися новими цінностями й ідеалами, нова цивілізація має бути гуманною і етичною.

У нових технологічних системах все складніше здійснювати зовнішній контроль над діяльністю працівника і якістю його праці. Різко зростає значення етичних і психологічних якостей особистості, таких, як чесність, сумлінність, дисциплінованість, наполегливість, урівноваженість, здатність приймати виважені рішення тобто тих якостей, які в сумарному вигляді можна співвіднести з поняттям "відповідальність".

Йдеться про вироблення у студентів уявлення про їх особисту відповідальність за історичні долі людства, розуміння того, що свобода творчості нерозривно пов'язана з відповідальністю вченого та інженера. Отже, однією з найважливіших проблем сучасної освіти є вимивання з підготовки фахівця гуманітарної складової.

У зв'язку з цим все більш актуальним стає питання про необхідність зміни парадигми освіти. Сучасна парадигма освіти повинна бути гуманістичною, людиноцентриською, повинна зосереджуватися на духовно-розвитоків суб'єктів навчання, на їхній системі цінностей. Вона мусить ставити завдання формування етичних і вольових якостей фахівця, розвивати творчу свободу особистості.

За умови використання нової методології проблема гуманізації і гуманітаризації освіти набуває набагато глибшого сенсу, ніж просто залучення людини до гуманітарної культури.

Мета і зміст гуманітаризації визначаються суспільними потребами, яким вона повинна відповідати. Вона особливо актуальна у сфері технічної освіти. Відомі вчені так визначають спустошуючу дію на людську культуру технократичного мислення: "Для технократичного мислення не існує категорій моральності, сумління, людського переживання і гідності". Фахівець технічного профілю може виконувати завдання з найбільшою ефективністю для виробництва, але в той же час він може не враховувати інтереси суспільства в інших ракурсах життєдіяльності соціуму.

Поняття "гуманізм" пов'язане з поняттям "людина". Складність визначення співвідношення понять "гуманізму" (як все, що пов'язане з людиною) і "гуманітаризму" (як все, що пов'язане з гуманітарними науками і предметами) полягає у тому, що визначення цих понять рухливі. Вони будуються заново в кожному нову історичну епоху, і залежно від того, що розуміється під свободою і природою людини, розуміння гуманізму визначається по-різному. Поняття "гуманізм" детермінує усі гуманітарні науки і предмети. Гуманізм – це явище культури й історії, система переконань, що історично склалася і змінюється, визнає цінність людини, а гуманітаризація – це процес ствердження, укорінення, інституалізації цієї системи переконань за допомогою гуманітарних наук.

Зазвичай, говорячи про гуманітаризацію інженерної освіти, мають на увазі лише збільшення частини гуманітарних дисциплін у навчальних планах ВНЗ. При цьому пропонують студентам різні мистецтвознавчі та інші гуманітарні дисципліни, що рідко бувають безпосередньо пов'язані з майбутньою діяльністю інженера. Але це – "зовнішня гуманітаризація".

У значній частині сучасної науково-технічної інтелігенції панує технократичний стиль мислення, який "вбирають" в себе і студенти з самого початку навчання у ВНЗ. Тому вони ставляться до вивчення гуманітарних дисциплін як до чогось другорядного, проявляючи інколи відвертий нігілізм.

На мій погляд сутність гуманітаризації освіти бачиться перш за все у формуванні культури мислення, творчих здібностей студента на основі глибокого розуміння всієї культурно-історичної спадщини. ВНЗ покликаний підготувати фахівця, здібного до постійного саморозвитку, самоудосконалення і чим багатше буде його внутрішня сутність, тим яскравіше вона виявиться в професійній діяльності.

Ефективність засвоєння необхідних знань, формування конкурентоспроможного професіонала А.Ю. Джантіміров вбачає у розширенні обсягу викладання психолого-педагогічних дисциплін, які мають вивчатися з метою розвитку педагогічної самосвідомості та творчої індивідуальності майбутнього інженера, що виявляються у способах аналізу, проектування і рефлексії освітньої діяльності. Погоджуючись з науковцем, за необхідне вважаємо розкрити зміст та основні цілі гуманізації вищої технічної освіти у процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу [3].

Отже, основними психолого-педагогічними цілями гуманізації вищої технічної освіти повинні стати:

1. Формування у студента якостей особистості, необхідних для успішної майбутньої трудової діяльності, а також для задоволення потреб саморозвитку, самоудосконалення і самореалізації.

2. Подолання в молодіжному середовищі таких негативних соціальних явищ, як егоцентризм, груповий егоїзм, моральну деградацію, комплекс соціальної неповноцінності, різке падіння шкали етичних цінностей, зневіри в соціальному прогресі, невпевненості у майбутньому тощо.

3. Подолання технократичних стереотипів мислення, утвердження гуманітарної культури.

4. В умовах дефіциту навчального часу одним з основних напрямків організації навчального процесу в університетах має стати міждисциплінарність у навчанні. Це сприяло б проникненню гуманітарного знання в природничо-наукові і технічні дисципліни, збагаченню гуманітарного знання природничо-науковою і фундаментальною компонентами.

Рекомендується дотримуватися переважно двох напрямків:

а) інтенсивне введення в суто технічні вузи дисциплін гуманітарного циклу;

б) збагачення гуманітарних спеціальностей і дисциплін основами технічного і природничо-наукового знання і навпаки.

Міждисциплінарний підхід сприяв би формуванню у студентів нестандартного мислення, здатності вирішувати комплексні проблеми, що виникають на стику різних сфер діяльності людини, бачити взаємозв'язок фундаментальних досліджень, технологій і потреб виробництва і суспільства, уміти оцінювати ефективність тієї або іншої новизни, організовувати її практичну реалізацію.

Як варіант взаємодії між гуманітарним і технічним циклами можна запропонувати залучення до читання спеціальних курсів, особливо пов'язаних з історією і методологією науки і техніки, викладачів і співробітників спеціальних кафедр. Як показує практика, викладачі, що глибоко цікавляться філософськими та історичними проблемами є в будь-якому ВНЗ. Необхідно на основі продуманих програм формувати у студента єдину картину світу, в яку в нерозривній єдності включене наукове і соціальне, технічне і гуманітарне, особистісне і суспільне.

5. Посилення підготовки інженерів у правовій, мовній, екологічній, економічній, ергономічній сферах, а також забезпечення можливості здобуття студентами в технічному університеті другої гуманітарної або соціально-економічної спеціальності тощо.

Важливим завданням гуманізації освіти мають стати гуманні технології навчання і виховання студентів, створення в університеті гуманітарного середовища. Гуманітарна освіта повинна допомогти людям здолати відчуття власної незначущості, безпорадності і розгубленості, що властиві людині в

сучасному суспільстві. Дуже важливо підтверджувати індивідуальну цінність кожного з нас. Гуманізм в освіті повинен бути спрямованим проти зростаючої в сучасному суспільстві тенденції в оцінці людей за "шкалою", що переможці краще переможених, інженери кращі за робітників, лікарі кращі за сестер милосердя і так далі. Сучасна соціальна структура ще сприяє тому, аби увічнити подібні міфи, як би перетворюючи на людей "другого сорту" тих, хто за посадою знаходиться на нижчому рівні.

Одним з головних психолого-педагогічних завдань гуманізації вищої технічної освіти повинно стати формування у людини і громадянина відповідальності за вдосконалення суспільства. Сьогодні немає соціальних інструментів, молодіжних організацій, що займаються безпосередньо проблемами виховання. Виховання повинне пронизувати навчальний процес. Його змістовні і процесуальні характеристики повинні відповідати новій освітній парадигмі, стратегії і тактиці розвитку освіти. Тому виховувати студента потрібно викладацькому корпусу вищої школи, акцентуючи свою увагу саме на цій складовій. Кожному викладачеві сьогодні необхідно внести корективи в свою професійну діяльність.

Важливе місце в гуманізації навчального процесу в університеті можуть і повинні відігравати соціально-гуманітарні кафедри. Викладання дисциплін на цих кафедрах повинно збудити інтерес студента до гуманітарного знання, він повинен переконатися в його корисності, значущості для майбутнього, навчитися використовувати при виконанні своїх професійних обов'язків, долаючи технократичні стереотипи.

Стереотипи отримують свій розвиток та оформлення в свідомості саме у період навчання у ВНЗ, а остаточно закріплюються під час самостійної роботи і тісно пов'язані з орієнтацією на соціокультурну модель взаємодії та індивідуально-особистісні характеристики фахівця [1, с.248]. Саме стереотипи технократичного суспільства не дають розкрити у повній мірі потенціал особистості високопрофесійного фахівця – звідси неможливість його розвитку, самовдосконалення тощо. Перемогти стереотип можна за допомогою циклу психолого-педагогічних та інших гуманітарних дисциплін.

Для цього необхідно удосконалювати послідовність викладання дисциплін гуманітарного циклу, використовувати новітні методи і технології (метод мозкового шутрму та інш). Вона може бути різною, але найбільш прийнятна така. На молодших курсах краще викладати історію і культурологію, що дає студентам уявлення про розвиток цивілізації. Далі – для розвитку навичок абстрактного мислення необхідне вивчення філософських дисциплін (історії філософії, загальнотеоретичних проблем сучасної філософії, логіки і

так далі), які читаються у вигляді базових і спеціальних курсів. Завершити гуманітарний курс бакалавра такими дисциплінами, як економічна теорія, соціологія, політологія, педагогіка і психологія, що дають уявлення про логіку економічних, технічних і соціальних процесів. На другому рівні вищої освіти, особливо для тих, хто повинен надалі обійняти керівні посади, була б корисна серія спецкурсів. Такими спецкурсами можуть бути соціальна психологія, теорія комунікацій, педагогіка вищої школи та ін. Після цього можна чекати, що випускник вузу перестане прямолінійно сприймати складні проблеми взаємин між людьми і вирішуватиме їх гнучкіше і безболісно для себе самого і суспільства в цілому.

Інтеграція особистості в національну і світову культуру, що сприяло б взаєморозумінню і співпраці між людьми, народами незалежно від расової, національної, етнічної, релігійної і соціальної приналежності з урахуванням різноманітності світоглядних підходів і реалізації права думок і переконань

Технічний університет майбутнього – це гуманітарно-технічний університет, тобто університет, який виховує спеціалістів, які засвоїли необхідність нових відносин з довкіллям, суспільством, засвоїли загально-культурні цінності.

Реалізація цих глобальних цілей можлива лише при об'єднанні зусиль державної системи освіти й інших відомств, підприємств, установ і фондів, комерційно-ринкових структур, зацікавлених у збереженні розвитку інтелектуального потенціалу і творчих здібностей молоді України.

Саме у творчій діяльності студент набуває високого професіоналізму, свідомості і відповідальності. Для виховання і розвитку цих якостей необхідні своєчасна і ефективна професійна орієнтація, система освіти і творчість, що створюють умови гармонійного розвитку для молоді.

Оскільки розвиток системи гуманістичної освіти немислимий без процесу навчання, то основна увага в підготовці всесторонньо розвиненого фахівця з високими професійними якостями має бути приділена, перш за все, вдосконаленню організації навчання через широке введення в навчальні плани, програми, заняття і тому подібне завдань з елементами наукової і технічної творчості, у тому числі курсові роботи і проекти дослідницького характеру, навчально-дослідницькі роботи, реальні дипломні проекти і роботи з дослідницьким розділом. При цьому необхідно добитися такої організації навчання, щоб студенти дістали можливість відчувати все емоційне багатство і багатогранність наукового, технічного, дослідницького, проектного, конструкторського і інших творчих процесів. У вищих навчальних закладах доцільне збереження і відновлення на новій основі тих, що існували, і розвиток

нових форм (участь студентів у виконанні наукової роботи, студентських науково-дослідних лабораторіях, отримання грантів і тому подібне).

Студенти технічних вузів мають бути залучені в процес засвоєння гуманітарного знання з метою усвідомлення ними культурно-історичної місії науки і техніки в житті людства і свого місця в здійсненні цієї місії.

Завдання вищої школи полягає у тому, щоб дати можливість розвитку, саморозвитку, усвідомлення себе як особистості усім освіченим, таким, що йдуть по шляху самоактуалізації. Олюднений ВНЗ повинен стати "антропоцентричним", тобто вмістити у центр навчання самого студента, зростаючу людину; не підпорядковувати його навчальному матеріалу, але весь вміст освіти підпорядкувати його розвитку як вищій меті. Тоді людська культура, історія, духовні цінності, які "трансляються" через освіту, виступлять не просто, як сукупність вже досягнутих результатів, які треба засвоїти (фактів, способів мислення, діяльності, еталонів, цінностей і так далі), а як засіб пробудження в людині майбутнього творця культури і історії, як поле можливої самоактуалізації нових поколінь. Такий підхід, з одного боку, забезпечить життя і розвиток самої культури, з іншого, створить кожній людині сприятливі умови для творчого опанування тієї або іншої професії

Висновки. Для прогресивного розвитку України необхідно зберегти і примножити інтелектуальний і культурний потенціал молоді. Основними умовами для цього є перш за все вдосконалення системи освіти, розвиток фундаментальних і прикладних досліджень, виховання духовної особистості. Необхідно розвивати творчий потенціал студентів, здійснювати пошук і реалізацію відповідних методів і форм навчання, адекватних існуючій економіці. Розвиток творчої особистості – безперервний, трудомісткий процес, реалізація якого є основою державної політики, практичної діяльності усіх інститутів і структур держави і суспільства.

Список літератури: 1. Краткий психологический словарь / Ред.-сост. Л.А.Карпенко. – 2 изд., – Ростов н/Д: «Феникс», 1998 – 512с., 2. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Стереотип>, 3. Джантіміров А.Ю. Сучасні вимоги до інженерно-педагогічної освіти // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: Зб. наук. праць / За заг. ред. Н.Г. Ничкало. -Харків: НТУ "ХПІ", 2007. – С.203-209.

О.Г. Романовський

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ГУМАНІЗАЦІЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Автор показав співвідношення якості вищої освіти із процесом її гуманізації, розкрив зміст поняття «гуманізація». У статті конкретизовано психолого-педагогічні основи цього процесу та виявлено ефективність формування майбутнього фахівця у вищій технічній школі при вивченні ним циклу психолого-педагогічних дисциплін.

А.Г. Романовский

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ГУМАНИЗАЦИИ ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Автор показал соотношение качества высшего образования с процессом ее гуманизации, раскрыл содержание понятия «гуманизация». В статье конкретизированы психолого-педагогические основы этого процесса и выявлена эффективность формирования будущего специалиста в высшей технической школе при изучении ним цикла психолого-педагогических дисциплин.

A.G. Romanovski

ПСИХОЛОГО-PEDAGOGICAL BASES OF HUMANIZATION OF TECHNICAL EDUCATION

An author showed correlation of quality of higher education with the process of its humanization, exposed maintenance of notion «humanization». In the article the психолого-pedagogical bases of this process are specified and efficiency of forming of future specialist is exposed at higher technical school at the study by it the cycle of психолого-pedagogical disciplines.

Стаття надійшла до редакції 9.10.2009 р.

УДК 101.

*Кудин В.А.,
г. Киев, Україна*

ОБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

В развитии общества, формировании знаний и духовного мира людей образование всегда выполняло определенную роль. Все возрастающей становится его значимость на нынешнем этапе развития человеческой цивилизации.

Известно, что цивилизация – это определенный уровень материальной и культурно-духовной развитости, достигнутый народами на том или ином этапе его исторического развития. Уровень, который становится своеобразной основой поведения, мышления, действий и поступков людей, принципов отношений между странами и народами.

Нынешний период в жизни народов знаменуется рядом значительных перемен, накоплением новых знаний, внедрением в производство и повседневный быт людей новых технических изобретений, основанных на новейших научных и технических открытиях. Начали возникать принципиально новые взгляды и подходы в организации общественной жизни, взаимоотношениях между странами и народами. Все это неизбежно начало выдвигать потребность в переосмыслении многих подходов организации образования, его наполненности тем новым, которым обогащает современная наука знания людей.

Современный этап цивилизации характеризуется значительными изменениями во всей духовной жизни народов, возникновением потребности в новом уровне оценок, происходящих событий в жизни, обусловленных необходимостью безотлагательного решения возникших перед человечеством проблем. Речь идет прежде всего об исправлении тех ошибок, которые допущены народами в результате их необдуманных хищнических действий уничтожения природы, безрассудного использования и растрачивания ее естественных ресурсов. О проблемах народонаселения, рациональном использовании сырьевых запасов Земли, сбережением самой природы, совершенствованием отношений между странами и народами, утверждением идеалов социальной справедливости, добра и благоприятных условий в развитии каждого человека.

Вся предыдущая жизнь народов, при всех сложностях и противоречиях в их развитии, при оставшихся нерешенными многих социальных, общест-

венно-политических проблем уже создала предпосылки для начала качественно нового этапа в развитии народов планеты, обогащении новыми качествами всей земной цивилизации.

Основными факторами возникших потребностей и возможностей и их реализации являются те качественные изменения, которые произошли в жизни всех народов. Это:

1. Значительные научные открытия, совершенные на протяжении предыдущих двух столетий, которые обогатили людей подлинными знаниями важнейших законов развития природы Земли, всей жизни на ней. Открытий, на основе которых созданы и успешно функционируют машины и механизмы, облегчающие труд человека, улучшающие его жизнь.

Расширился круг людей, осознающих открытые наукой законы, освоивших их практическое применение на практике.

2. Основывающееся на основе научных познаний научно-техническое развитие начало охватывать все страны мира, вовлекая в его осуществление миллионы людей, проникая во все стороны жизни. Все больше и шире начала осуществляться унификация практического применения научно-технических открытий, различающаяся лишь мерой и степенью их реализации в зависимости от возможностей и уровня образованности той или другой страной и ее народом.

3. Впервые за всю известную нам историю возникли возможности всестороннего, почти бесприпятственного обмена информацией самого разного характера и содержания. Это создает предпосылки для углубления существующих знаний, усвоения их содержания каждым человеком. Появляется возможность объединить все наиболее прогрессивное в организации образования в единую, целостную систему и сделать ее достоянием каждой страны, каждого народа.

4. Все расширяющееся в сознании всех народов и стран понимание Земли, как единого и общего для всех дома. Образно говоря, Земля – это естественно-природный, космический корабль всех землян, устройство которого нужно знать, не уродовать, тщательно его оберегать, не подвергать безумствам разрушений. Мы начали понимать какой хрупкой и незащищенной, как выразился американский астронавт, впервые ступивший на поверхность Луны Нейл Армстронг, является наша Планета, как мало еще мы знаем о влиянии на нее малопознанного нами космического мира Вселенной. Как невежественно мы, по неведению, обращаемся с тонким (всего десятков километров) слоем Атмосферы, являющейся защитной оболочкой нашего Земного космического корабля.

5. Возрастает потребность мобилизации интеллектуальных и материальных ресурсов всех народов в решении возникших и возникающих общечеловеческих проблем. Появились новые сверхзадачи для жителей Земли, как собственно земного характера, так и познания законов околоземного, космического пространства.

6. Более обостренно начали восприниматься и осуществляться поиски преодоления и устранения из жизни возможностей развязывания и ведения войн, ликвидации классового гнета, эксплуатации человека человеком, одной страны – другой, претензии какого-либо народа или страны на особое, господствующее место в мире. Люди начинают осознавать, что все это анархизм, пережиток наследия варварства, выражающегося в более совершенных технических возможностях.

Мы являемся свидетелями превращения все большего количества людей из сложившегося типа *homo sapiens* (человека разумного) в его новый исторический тип *into homo having a good knowledge* (человека знающего).

Все названные факторы и обстоятельства выдвигают качественно новые требования к организации современной системы образования.

Ведь утверждение и развитие современной цивилизации невозможно без высокого уровня образования народов, всестороннего интеллектуального и культурного развития каждого человека. Более того все возрастающая необходимость решения возникающих сложных научных и социально-экономических проблем требует все расширяющегося и увеличивающегося круга образованных, знающих, всесторонне подготовленных специалистов.

Образование становится ведущей силой развития общества, ядром современной цивилизации. Совершенствующаяся система образования должна основываться на следующих основополагающих принципах:

1. Она должна быть максимально научной и предельно демократической.

Речь идет о разумном включении и сочетании на всех уровнях образования от средней школы до университетов новейших данных науки с ранее открытым и известным.

Основой образования должна быть полная средняя школа, формирующая в сознании своих воспитанников тот остов знаний, опираясь на который каждый может успешно избрать тот путь профессионального развития, к которому у него появилось стремление. Известный принцип английского Кембриджа: «**You must know everything about something and something about everything**» (Вы должны знать все о чем-то и кое-что обо всем) в современных условиях должен трансформироваться в главную задачу средней школы,

которая призвана давать наиболее важное обо всем, чтобы, опираясь на него уже при обращении к определенному профессиональному выбору, студент смог сосредоточиться на познании всего в изучаемом им профессиональном предмете.

Более того, прочное усвоение наиболее важного обо всем, дает устойчивый фундамент при необходимости перехода от одной профессиональной деятельности к другой, без затрачивания особого времени на переучивание.

Для этого в рамках среднего образования целесообразно предусмотреть определяющие знания циклы наук. Их преподавание и усложнение должно осуществляться соответственно возрасту обучающихся от классов начальной школы до занятий старшеклассников. Безусловно, каждый человек в процессе своего развития растет, расцветает, приносит определенные плоды своей деятельности. Его возможности усвоения учебных программ неодинаковы. Все это должно учитываться школьным образованием. Важно, чтобы оно способствовало развитию созидательных, творческих возможностей каждого учащегося.

Творимое человеком – это воплощение его разума, мыслей, знаний, которые продолжают жить даже тогда, когда сам человек уходит из жизни. Но воплощения разума и мыслей может состояться тогда, когда ими обладает человеком, а обладать ими он может усвоив тот круг знаний, которые созданы и открыты его предшественниками.

Дальнейший этап профессионального развития и совершенствования определяется полнотой и глубиной освоения материала следующих циклов знаний:

А) Основы человековедения, которые включают в себя краткий исторический экскурс в эволюцию развития от молекулы к клеточному миру живого, а затем к появлению человека. Ознакомление с видами и формами существования живого и объяснением понятия «жизнь». Рассмотрение сложного мира человека с его физической, духовной и психической сторон, с его способностью понимать, объяснять и преобразовывать мир. Дать понимание «разума», его нетождественности «знанию» и общекультурной развитости личности.

Дать основы знаний о здоровье человека, его нравственного мира и требованиях норм и законов общественной морали.

Важно объяснить истоки и причины возникновения и формирования рас, народностей, возникновение наций и различных этнических групп.

Начертать пути трансформации человечества от периодов дикости, варварства до возникновения современной цивилизации.

Б) Составные материального мира. Здесь важно рассказать о планетах Солнечной системы, поведать о том, что мы уже знаем о них, разъяснить законы их взаимосвязи и взаимовлияния. Более подробно рассказать о Земле, ее месте в созвездии всех планет Солнечной системы, ее жизни в космическом пространстве Вселенной. Особое место уделить Солнцу как основному источнику всего живого на Земле, как удивительному объекту Природы, дарящему Земле свои живительные лучи, влияющему на возникновение всех ископаемых, на изменение и развитие всех форм живого и, особенно, Человека.

В) Основы научного познания мира. Раскрыть эволюцию от мифов, легенд, верований к возникновению знаний о микро и макро мире Природы и околоземного пространства. О путях возникновения знания от незнаемого, непознанного. Ознакомить с понятием соотношений знаемого. Возможности и пределы разума в познании мира. Показать, что безграничность познания обусловлена безграничностью мира природы и Вселенной. Отличие научного познания от заблуждений, веры. Естественно – научные и социально-общественные циклы познания, их отличие и особенности. Что такое наука? Общество и государство, социальные градации в жизни людей, причины их возникновения.

От отдельных государств к единому сообществу народов Планеты.

2. Переустройство системы образования на предельно демократических формах ее организации. Обязательность полного среднего образования для всех детей школьного возраста. Возможность градации обучения в средней школе в зависимости от интеллектуальных способностей учащихся. Усложненный по научной насыщенности и обычный способ организации обучения.

Демократизация образования и знаний способствует, как никакое другое средство в развитии цивилизации. Возможны многообразные формы обучения, особенно с учетом современных средств массовой информации, организации специальных каналов обучения на телевидении, системе Интернет. Восстановление экстерната в университетах, возможности студентов ускоренного обучения и досрочной сдачи экзаменов для сокращенного периода обучения в вузе.

Необходима придуманная методическая система обучения, предусматривающая более расширенное время на семинарские занятия, научные диспуты, решение проблемных задач, поиски их неординарного развязывания. Главное в обучении – пробуждение и развитие творческих способностей каждого студента, его умения поисков оригинальных путей подхода к практи-

ческой реализации полученных знаний, стремление к поиску нового, к широте и глубине усвоения научного материала по избранной профессии.

Образование должно давать представление о целостности и единстве мира, о неразрывности связей между решением одной конкретной проблемы с другими, даже отдаленно относящиеся к предмету деятельности. В организации образования должно доминировать главное – мир един, а различные, изучаемые нами школьные или вузовские предметы, являются лишь отдельными подходами в познании разных сторон этого мира. Возможно, придет время и вместо многих естественнонаучных предметов, изучаемых в школе будет единый предмет – науковедение, включающий в себя то, что сегодня изучают химия, биология, физика и другие отдельно взятые предметы. Опыт введения такого предмета в программы школы уже внедряется в США и других странах Запада.

3. Особое место в современном образовании принадлежит формированию научного мировоззрения. Речь идет о необходимости перехода от сложившегося ограниченного технически-унитарного отношения к жизни и соответствующего мировоззренческого подхода к ней к диалектико-гуманистическому, планетарному, космическому мышлению и соответствующего ему миропониманию. К изучению оценке, организации всех форм деятельности человека на его основе. Отсюда формирование бережного обращения к Природе, максимально расщитанного использования ее ресурсов, переход от сбережения ресурсов к их постоянному пополнению, к осознанию того жизненно требующего закона – не брать у Природы больше того, что человек способен восстановить и приумножить.

Говоря об этой мировоззренческой задаче в системе образования нельзя забывать, что человек, как отмечал академик Н. Мойсеев, в силу своей биологической природы способен мыслить только упрощенными схемами природных явлений, экономической жизни и т.п. Долгое время происходил процесс изучения в основном простых схем, усложнение в восприятии и понимании современного мира уже требует от образования других народов, методов и способов, опирающихся на современные инновационные формы обучения с широким применением и использованием новейших технологий учебного процесса. Само по себе их использование, тем более умение реализовывать узнанное на практике. Тут нельзя игнорировать тем, что при решении многих сложных проблем в сознании человека вторгается интуиция, уровень его мировоззрения, нравственные взгляды, эмоции и др. Сознание, разум, знания – важные составные в практической деятельности, которая ими не ограничивается. Именно поэтому система современного образования на-

стоятельно требует того общекультурного, художественно-эстетического развития личности, без которых плодотворная, успешная деятельность, тем более творчество и познание нового ограничены. Не зря еще в Древней Греции в школе Платона, в деятельности Аристотеля и позже неизменно отмечалась важность искусства в обучении и воспитании. Это подтверждает и весь последующий опыт в работе талантливых педагогов, учителей. Искусство, подчеркивал выдающийся ученый Нильс Бор необходимо при овладении любой профессией и любой специальностью. Необходимо потому, что способно напоминать нам о таких свойствах и качествах мира, познание которых недоступно абстрактному мышлению.

Нынешний уровень знаний укрепляет нашу уверенность в темных, неразрывных связях земного и космического, в единстве и зависимости, происходящих на Земле процессов от того, что происходит во Вселенной. Многое из происходящего вне Земли мы не познали и не знаем, по важно уже то, что, не зная и не осмыслив их, мы знаем, что они существуют. Значит так или иначе человек их познает, расширив свое понимание жизни.

Образование ведет к формированию общеземной, единой цивилизации людей Планеты. Это не означает какого-то стандартного однообразия, которое, даже если бы его кто-то желал, просто, невозможно. Единство будущей земной цивилизаций в ее многообразии жизни, культуры, быта и уровня знаний народов нашей Планеты. Каждый из них будет приносить те частички неповторимого, которые, соединяясь, будут обогащать содержание общеземной цивилизации, благотворно воздействовать, в свою очередь, на жизнь и культуру каждого народа и каждой страны.

Среди того качественно нового, что возникает перед организацией современной системы образования, как никогда раньше, стала потребность *воспитания в каждом человеке чувства ответственности* за все, что он делает в жизни. Оттого, что он совершает, за позитивное воплощение в жизнь на благо людей того, что он, как ученый или изобретатель предлагает.

История убеждает, что самыми трудными и длинными являются пути заблуждений, ибо как бы далеко по ним не заходили, все равно приходится возвращаться и идти по пути правды и справедливости. Образование призвано предостерегать от заблуждений и становится только на путь правды и истины даже если вначале он покажется трудным.

Многие университеты мира имеют свои афористически выраженные задачи обучения и воспитания. Запомнилось одно из них, на фронтоне башни в центре университета г. Остина (Техас, США). Оно, провозглашает: «You

shall know the truth and the truth make you free» («Вы познаете правду и правда сделает вас свободными»).

Правда, которую дает образование людям делает их не только свободными от предрассудков и заблуждений, но открывает людям пути к творчеству и созиданию на безграничных просторах непознанного в жизни, на созидании наиболее разумных, справедливых для всех людей условий жизни.

Список литературы: 1. Кудин В.А. Образование в судьбах народов (Дидактика нового времени). – Киев: ПП «ЭКМО», 2006.- 192 с. 2. Университет г. Остина // <http://www.utexas.edu/>. 3. Петрухин А.И. Русский ученый Никита Моисеев о перспективах рода человеческого К Всемирному саммиту по устойчивому развитию 2002 года. – “Устойчивое развитие. Наука и Практика”, №1, 2002 // http://sdo.uni-dubna.ru/journal/view_pub.php?id=15

В.А. Кудин

ОБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

В статье рассматриваются инновационные подходы к образованию, а также представлено философское обоснование главной цели современного образования, способного сформировать «человека знающего». Автор утверждает, что образование открывает людям путь к творчеству, созиданию, свободе.

В.О. Кудін

ОСВІТА В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

В статті розглядаються інноваційні підходи до освіти, а також наведено філософське обґрунтування головної мети сучасної освіти, здатної сформувати «людину знаючу». Автор стверджує, що освіта відкриває людям шлях до творчості, творення, свободи.

V. A. Kudin

EDUCATION IN SYSTEM OF MODERN CIVILIZATION

In the article innovative approaches to education are examined, and also the filosofskoe ground of primary objective of modern education able to form the «man of knowing» is represented. An author asserts that education opens up to people a path to creation, creation, freedom

Стаття надійшла до редакції 9.10.2009 р.

УДК 37

*Прокопенко І.Ф.,
м. Харків, Україна*

ЯКІСТЬ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Якість освітньої діяльності дедалі більшою мірою стає центральним поняттям, навколо якого формується сучасна культура вищої школи. Алгоритм забезпечення якості освіти у найзагальнішій формі передбачає визнання існування якості, бажання забезпечити її, побудову концепції якості, її реалізацію та контроль.

Сучасні уявлення про якість освіти передбачають сформованість певних компетенцій (соціальних, полікультурних, комунікативних, інформаційних, саморозвитку та самоосвіти) і таких якостей особистості, як ініціативність, самостійність, творчість, критичне мислення. Якість освіти – це інтегративний результат засвоєння особистістю змістової інформації, відмінними рисами якого є усвідомлення зв'язків між елементами знань; уміння відтворювати елементи знань залежно від необхідності їх використання в практичній діяльності; сформованість особистісних якостей, важливих для даної професійної діяльності.

Без модернізації освіти заходи щодо модернізаційного прориву у суспільстві залишаться просто гаслами... Але освітня модернізація в Україні все ще здійснюється досить повільними темпами. Безперечно, у цьому напрямку існують певні зрушення, а накопичуються також проблеми, обумовлені загальним станом української економіки, недостатнім фінансуванням сфери, недосконалістю управління, що не відповідає тенденціям розвитку сучасної освіти. Вже протягом багатьох років залишаються нагальними такі проблеми: оновлення і зміцнення матеріально-технічної бази галузі (сучасна матеріальна база шкіл і ВНЗ, реалізація програми комп'ютеризації, створення умов для дистанційного навчання, забезпечення широкого доступу навчальних закладів до

мережі Інтернет, розширення фондів шкільних бібліотек тощо) тощо. Існує також низка так званих проблем розвитку, що торкаються змісту сучасної освіти, форм її організації, створення адекватних засобів поєднання центрального і регіонального контролю, механізмів селекції управлінської інформації, де бюрократизація і спрощення звітності.

Важливим моментом у цьому зустрічному русі є адаптація змісту вищої освіти через Державні стандарти до потреб суспільства, враховуючи потреби регіону. Регіональна складова у механізмі безперервного оновлення змісту вищої освіти все ще залишається незначною. Внаслідок цього ускладнюється адаптація випускників ВНЗ до ринку праці в регіоні, а багато випускників ВНЗ працюють не за обраною професією, тобто відбувається їхня професійна деградація. Українське суспільство стає все більш відкритим і мобільним, відкриваючи нові можливості для професійної самореалізації і зростання духовності інтелігенції. Але зауважу, що академічна і професійна мобільність мають також і регіональний вимір, який треба враховувати при підготовці кваліфікованих кадрів, що забезпечуватимуть розвиток країни.

Вимога наявності інформаційних компетентностей обумовлена зростанням ролі інформації в сучасному суспільстві. Ці компетенції включають уміння застосовувати інформаційні технології в практичній діяльності, відшукувати, критично осмислювати, опрацьовувати і використовувати різноманітну інформацію. Вони виявляють себе через зміну характеру та способів практичної діяльності студентів.

Забезпечити інтенсивне зростання професійно інтелектуального і духовно-морального рівня особистості спеціаліста неможливо без удосконалення виховної роботи, яка в останні роки поліпшилася в навчальних закладах Харківщини. Це торкається національного-патріотичного, політичного, морального, трудового виховання. Слід зазначити, що поступово відроджується комплексний підхід к вихованню, який застосовується у виховних практиках шкільних вчителів та викладачів вищої школи.

Забезпечення якості має за внутрішню мету поліпшення положення навчального закладу в конкурентному середовищі, удосконалення викладання і наукових досліджень у ньому. Ззовні ж підтримка якості є найважливішим засобом гарантування надійності університету стосовно споживача його послуг – студента, а також суспільства і держави. Саме досягнення якості освіти є однією із центральних ідей Болонського процесу, а Україна неодмінно має гармонізувати вітчизняну освітню систему з європейською. Без цього інтеграція України в Європейській освітній простір просто неможлива.

Євроінтеграція – це добровільне зобов'язання України модернізувати систему своєї вищої освіти з метою її зближення з європейською освітою, без будь-якого тиску зверху, без жорсткої уніфікації. Це запрошення до вдумливого зважування всіх плюсів і мінусів освітньої інтеграції, розрахованої на розширення доступності вищої освіти, її відкритості та здійснення рівних прав громадян в одержанні освітніх послуг, певного статусу, професії, роботи.

Сьогодні вища освіта України переживає оновлення: новою стала законодавча база, вона стала іншою в організаційному плані, в нових кваліфікаціях, у змісті освіти і його результатах тощо. При цьому психологічно важливо, що сьогодні не тільки світ став іншим – відкритим, де маси людей вільно пересуваються, а ті, що живуть за десятки тисяч кілометрів один від одного, тим не менше, знаходяться в єдиному інформаційному просторі. Тут на повний зріст постає проблема сприйняття інформації, яка дається, з одного боку, підручниками і викладачами, а з іншого боку – величезним обсягом і швидкістю інформаційних потоків, що йдуть з телевізора та Інтернету. І все ж головне в іншому – людина по-новому розуміє, осмислює і цей світ і себе в ньому. У цьому зв'язку важливо теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити як, де і до яких меж має здійснюватися комп'ютеризація навчання, щоб робота студентів з комп'ютером не знижувала ініціативності їхньої думки, не збіднювала діяльність їхньої творчої уяви і водночас не вводила від реального світу, сприяючи більш інтенсивному розвитку у них якостей активних суб'єктів.

Європейська інтеграція – процес довготривалий, який буде вимагати подолання суперечностей, стереотипів і спірних питань, які сьогодні складно передбачити. Саме з цим уже стикались західні держави у своєму просуванні Болонського процесу. Однак зауважимо, що це мало місце в країнах, де відносно твердо можна говорити про економічну, соціальну стабільність, наявність правової держави. Тож, щоб безнадійно не відстати, уже сьогодні необхідні цілеспрямовані, свідомі, наполегливі зусилля для розвитку тих університетів, які найбільшою мірою готові до переходу на якісно новий рівень.

Нині суспільно-економічні зміни є настільки швидкі, а умови життя нового покоління мають так мало спільного з формівними умовами попередніх поколінь, що досвіду минулого періоду стає замало для навчання і виховання дітей та молоді. Євроінтеграція створює досить сприятливі умови для розвитку науки й освіти. Перебування України у стадії прискорених трансформацій ставить питання не тільки про виправданість модернізації освіти, а й про її невідворотність. Стає все більш необхідним перехід від адаптаційного навчання до особистісно орієнтованого.

Євроінтеграція не є процесом, який спрямований на створення якоїсь надбудови. Це у своїх основних вимірах є те, чим ми маємо опікуватися постійно, незалежно від того приєдналась чи ні Україна до Болонської декларації. Євроінтеграція України є дієвим засобом підвищення доступу громадян до якісної освіти. Під якістю освіти розуміють відповідність вищої освіти як соціальної системи соціально-економічним потребам, інтересам особи, суспільства і держави, що відображає компетентність, ціннісні орієнтації, соціальну спрямованість і зумовлює задоволення як особистих духовних і матеріальних потреб, так і потреб суспільства. Сьогодні ж населення України досягнення такої відповідності оцінює досить критично: майже 50% громадян, за даними соціологічних опитувань, оцінюють рівень освіти на всіх її етапах (початкова, середня, вища) досить низьким, тому модернізація освіти є нагальною потребою.

Якість навчальних програм для студента має визначитися розвитком особистості, здатністю адаптації до вимог ринку праці та мобільності в усіх вимірах. Наголошення тільки одного з цих напрямів ніколи не дозволить досягти поставленої мети, оскільки між ними існує нерозривний взаємозв'язок.

Поняття якості має відносний характер, тому одним із ефективних інструментів її досягнення може виступати стандартизація вищої освіти. Водночас такий підхід виявиться плідним лише за умови поваги до існуючої різноманітності, особливостей та національних традицій кожного сегменту вищої школи.

Якість для освітнього закладу починається із формулювання його місії (скажімо, для чого потрібні у державі педагогічні університети?), яка має бути потужним об'єднувальним фактором, допомогти сконцентрувати зусилля всього колективу на досягненні принципово іншого рівня результативності його діяльності.

Якість освіти для суспільства полягає в її здатності сфокусувати навчальну діяльність не тільки на накопиченні суми знань у певній галузі, але й сформувати розуміння діючих у цій сфері системних взаємозв'язків, опанувати відповідними професійними компетенціями (уміннями). Саме компетенція визначає здатність особи до соціальної взаємодії, володіння нею навичками співпраці та адаптації, від яких визначальною мірою залежить успішність майбутньої кар'єри випускника університету.

Забезпечення якості можна розуміти як цілеспрямоване використання певного набору технологій та інструментів. До класичних інструментів гарантування якості слід зарахувати процедури ліцензування та акредитації. Саме ці процеси покликані здійснити перехід від оцінювання як методу вдоскона-

лення існуючих систем і практик до юридичного механізму прийняття суспільно важливих рішень у сфері вищої освіти, що полегшить шлях входження в Європейський освітній простір. Нам поступово слід готуватись до трансформації традиційних процедур ліцензійно-акредитаційної експертизи у моніторинг якості освітньої діяльності, який є ознакою найрозвиненіших освітніх систем світу.

Поява феномену моніторингу якості освіти є здобутком нової доби. Це пов'язано з переходом суспільства, починаючи з найрозвинутіших країн, до масової, а далі – загальної вищої освіти. Майже до середини ХХ ст. отримання вищої освіти практично забезпечувало певний соціальний статус людини та практично пожиттєву зайнятість з незалежною винагородою. Із стрибкоподібним збільшенням чисельності фахівців з вищою освітою у другій половині ХХ ст. виникла проблема їхньої конкуренції на ринку праці за найпривабливіші робочі місця. У ХХІ столітті конкуренція між випускниками ВНЗ швидко перейшла у площину змагань між самими закладами. Набуття репутації закладу, що здатний забезпечити високий освітній рівень та сприяти працевлаштуванню випускників, створює нові можливості і переваги у залученні додаткових фінансових та інших ресурсів для розвитку.

Слід також зазначити, що Болонський процес і обумовлені його вимогами структурні трансформації української вищої освіти потребують психолого-педагогічної переорієнтації як викладачів, так і студентів. Щоб ефективно використовувати ті можливості, які відкриваються з перспективою мобільності студентів. Отже, слід більше уваги приділяти аналізу мотивації студентів щодо навчання за кордоном. впроваджувати тренінги з метою формування вмінь і навичок подолання культурного шоку. вже у середній школі. Тут дається взнаки принципова відмінність західної і пострадянської педагогічних культур. В українських університетах існує надмірна методична опіка. А в європейських університетах вважається анахронізмом організація навчального процесу за патерналістською схемою, а основний акцент робиться на самостійному навчанні і самоконтролі, чому сприяє суворі селекція протягом усіх років навчання, але особливо на першому курсі. Цей механізм селекції є далеко не останнім інструментом для досягнення європейської якості освіти. Перед європейськими університетами не стоїть завдання збереження контингенту, а домінує настанова підтримання високої репутації, яка приваблює студентів з інших регіонів і країн. Певні кроки у цьому напрямку вже зроблені. й в Україні. Це насамперед відмова від контрольних цифр відсіву студентів, які вчаться незадовільно. Також і впровадження практики незалежного тестування замість традиційних вступних іспитів, має не тільки антикору-

пційну спрямованість, а є важливою організаційно-управлінською інновацією. У перспективі такий підхід сприятиме мобільності студентів також в межах України.

На сьогодні виникла необхідність побудови механізму оцінки якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. Потреба в ньому формувалась у різні періоди і з різних рівнів освіти. Але в наш час проблема контролю якості освіти набуває особливої актуальності і гостроти.

На нашу думку, контроль якості освіти повинен включати такі ключові позиції :

1. Забезпечення працевлаштування випускників, яке здійснюється на конкурсній основі.

2. Встановлення стандартів транснаціональної освіти, зокрема педагогічної освіти.

3. Оцінка якості освіти повинна ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях, навичках і компетенціях, що отримали випускники.

4. Організація акредитаційних агентств, незалежних від урядових установ.

5. Введення загальноєвропейської системи гарантії якості, що досягається шляхами введення кредитної системи накопичення, легко доступних кваліфікацій, інформаційним забезпеченням привабливості європейської системи освіти.

6. Євроінтеграція буде супроводжуватися встановленням однакових критеріїв оцінки якості випускника університету країн, що приєдналися до нього.

7. З цих позицій євроінтеграція стає умовою постійної диверсифікації навчального процесу, його керування в залежності від зростаючої значущості нової наукової інформації і відсліджування її впливу на розвиток соціально-економічних процесів у суспільстві, або окремій галузі.

8. До показників якості слід віднести в першу чергу ті, які обумовлюють соціально-економічний та науково-технічний прогрес суспільства. Цивілізованого рівня добробуту у XXI столітті, за прогнозами ЮНЕСКО, досягнуть тільки ті країни, в яких біля 50% працездатного населення будуть мати якісну університетську освіту. В даний час в Україні вищу освіту мають 20-25% працюючих, в тім числі біля 13% – університетську.

9. Опосередковано якість освіти можна оцінювати і показниками повноти виконання основоположної функції освіти, яка полягає у підготовці освічених громадян даної країни, патріотів і, звичайно, професіоналів. Конкретно це пов'язане з наявністю та послідовним втіленням у життя освітян культурних, спортивних та інших державних програм та оцінкою наслідків їх реалізації.

Завдяки євроінтеграції ми повинні набути нових конкурентних переваг в якості освіти, досягти нового рівня підготовки фахівців і водночас гармонізувати нашу освіту, зробити так, щоб ми були зрозумілі Європі, а Європа – зрозумілою нам. Вимоги Болонської декларації маємо так вписати в практику освітньої діяльності, щоб не зашкодити вітчизняній освіті, збагатити її кращими надбаннями європейського досвіду.

Список літератури: 1. Про затвердження Положення про порядок відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення курсантів (слухачів) вищих навчальних закладів МВС // http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/5130. 2. Оцінка якості вищої освіти // <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=61944>. 3. УКРАЇНА – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР // <http://korolenko.kharkov.com/integr.htm>

І.Ф. Прокопенко

ЯКІСТЬ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглянуті поняття «якість освіти», «вища освіта», «євроінтеграція», їм дані визначення та вказано на основні ознаки цих понять. Автор розкриває умови підвищення якості освіти, однією з яких вважає євроінтеграцію.

І.Ф. Прокопенко

КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

В статье рассмотрены понятия «качество образования», «высшее образование», «евроинтеграция», им даны определения и указано на основные признаки этих понятий. Автор раскрывает условия повышения качества образования, одной из которых считает евроинтеграцию.

I.F. Prokopenko

QUALITY OF EDUCATION IN THE CONDITIONS OF EUROINTEGRATION

In the article the notions are considered «quality of education», «higher education», «eurointegration», to them the decisions are given and it is indicated on the

basic signs of these notions. An author exposes the terms of upgrading education, one of which counts eurointegration.

Стаття надійшла до редакції 9.10.2009 р.

УДК 167. 7:37.013

*Михальченко М.І., Пазиніч С.М.,
м. Харків, Україна*

ФІЛОСОФІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЯК СУБСТАНЦІОНАЛЬНІСТЬ В КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ СИЛ СОЦІУМУ

Постановка проблеми та її актуальність. Зростання інтересу до проблем оптимального регулювання суспільними перетвореннями на теренах України значною мірою зумовлений тими істотними змінами, які переживають сьогодні суспільство та його основні сфери життєзабезпечення. Адже ніні темпи реформ спрямованих на поліпшення життєвого рівня населення з кожним роком катастрофічно знижуються. А населення «доїдає» і «допиває» прибуткові кошти, що не скеровуються на модернізацію економіки. Модернізація, як виняток, простежується винятково на підприємствах, де володарює іноземний капітал. Що ж стосується державних підприємств, то вони значно відстають у темпах модернізації.

Тому сьогодні актуальною проблемою виступає формування нового підходу до аналізу сучасних проблем в умовах перебудови суспільно-економічних відносин. Слід зауважити, що за період становлення самостійної державності в країні змінилися декілька політичних стратегем починаючи від «революційного романтизму» до прагматичного капіталізму. Стратегемам присвячено, в тому чи іншому аспекті, немало робіт, що свідчить не тільки про інтерес дослідників до цієї вельми цікавої сфери наукових знань, а й про безумовну актуальність проблеми у вирішенні складних питань сьогодення.

Це дає нам вагомі підстави вважати, що без глибокої філософської рефлексії проблем пов'язаних з цивілізованими політичними змінами в суспільстві і базованих на них *засобів управління*, неможливо чітко визначити нові стратегічні цілі які б максимальною мірою мали відповідати потребам новітньої економічної цивілізації і перспективам її всебічного розвитку. Взагалі

можна стверджувати, що сьогодні відбувається активний процес становлення і творчого розвитку філософського аспекту вищезгаданої проблеми.

В той же час, поза межами досліджень залишаються *невирішеними та-кі питання проблеми*, як філософський аспект розуміння структури і функцій динамічної політики в конкретному просторі-часі та системний стиль її пізнання; роль і місце її окремих складових в системі суспільного розвитку; поняття стабільності та розмаїття його інтерпретації тощо.

Мета дослідження саме і полягає у з'ясуванні сутності самого феномену політики і пізнання її в гармонійному поєднанні з нагальними проблемами сучасного управління соціальними процесами. Оскільки саме від філософського розуміння цієї конче актуальної проблеми багато в чому залежить стабільний розвиток нашого суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо подивитися в глибини історії, то першим політиком був Бог, який не зміг зберегти спокій і злагоду між Адамом та Євою і змушений був застосувати проти них каральні засоби. У подальшому політика ускладнювалася, набувала нових рис, застосовувала дедалі більший арсенал засобів своєї розробки та реалізації. Але в її основі завжди лежали інтереси суспільства, верств, класів, груп, особистостей.

Якщо це так, то політика – це ідеї, ідеали, норми, відносини, інститути, дії тощо, скеровані на реалізацію інтересів націй, суспільств, соціальних груп та особистостей у галузі державного будівництва, внутрішньодержавних і зовнішньодержавних відносин і встановлення світопорядку. В залежності від того чи іншого критерія класифікації політику диференціюють на внутрішню та зовнішню, регіональну і глобальну, агресивну та миролюбну, військову й економічну, національну й імперіалістичну, блокову та позаблокову тощо. Слід зауважити, що політика є предметом наукових досліджень та об'єктом впливів і водночас є сферою професійної діяльності та постійної зацікавленості народів і лідерів націй і держав. В цьому контексті виникає цікавий пасаж відносно того, що політика є галуззю діяльності людей чесних і безчесних, вона дбає про збереження людства і одночасно може загрожувати йому знищенням. Тому існує багато різноманітних визначень політики як морального, так і аморального явища, як необхідного чинника життєдіяльності суспільства, так і руйнівниці стабільності, як коректної науково-практичної діяльності, так і мистецтва, де імпровізація, випадковість визначає кінцевий результат.

Визнаючи всі суперечливі визначення та характеристики конкретних політик, ми все ж повинні дійти висновку про те, що політика є об'єктивним явищем, притаманним людству відтоді, як воно стало суспільством, де вини-

кли різноманітні інтереси, характерні для різних (окремих) соціальних верств, груп. Уже в родовому суспільстві, коли виникла потреба у вождях, лідерах, жрецях, у найпростішому поділі праці, регулюванні трудових відносин, почалося становлення політики як окремої галузі діяльності. Безумовно, що становлення найпростіших форм, методів, засобів політики відбувалося стихійно, методом спроб і помилок, через прозріння й інтуїцію окремих осіб. Але досвід накопичувався, передавався від покоління до покоління.

Отже, об'єктивною основою політики є інтереси, що вона обслуговує. Це обслуговування може бути науковим і ненауковим, об'єктивним і волюнтаристським, раціональним та авантюрним, але, якщо політика не відривається від стратегічних і тактичних інтересів, то поступово вона сама набирає риси об'єктивності, раціоналістичності.

Водночас сучасна українська політика являє собою своєрідну суміш реального й ірреального, раціонального й ірраціонального в ідеях і діях. Це своєрідний коктейль. Хоча інгредієнти цієї політики досить часто далекі від класичних, виписаних у монографіях про політику та політичні дії, але коктейль виходить летальним. Народ у відвертому хмелю, «бармени» в шаленому прибутку, незалежно при владі вони чи в опозиції, та й «офіціанти», то більш професійні політики та й каста політтехнологів завжди мають свою частку прибутку. Іншими словами, відбувається класична невідповідність між мірою праці і мірою споживання, внаслідок чого серед населення відбувається контрарне соціальне розшарування. Це нагадує епоху Демосфена коли, самопожертвування, хоробрість, патріотизм змінилися розбещеністю і індивідуалізмом, все стало предметом меркантильного і огидливого торгу. Бурхливе накопичення капіталу за рахунок пограбування народу супроводжується стрімким падінням моральності і низьким рівнем естетичного смаку. [1, с. 98]

Становлення сучасної української політики проходило за складних мов.

По-перше, перехід від тоталітаризму до демократії відбувався виключно мирним шляхом, тому норми і процедури тоталітаризму не були цілком відкинуті, а були з'єднані з нормами демократії. Утворився унікальний симбіоз «української тоталітарної демократії», де демократія стала «фіговим листком» неоавторитаризму та режиму кланової олігархії.

По-друге, під час Нового Українського Відродження в 1989-1994 рр. було багато романтики, утопічних в своїх основах рішень і рожевих перспектив. Ніхто не прорахував, кому буде потрібна продукція військово-промислового комплексу, який домінував у промисловості України. Або славнозвісне гасло: «Вийдемо з імперії і навпростець підемо до об'єднаної Європи». І знову ж таки ніхто не прорахував, чи готова Росія відпустити Україну

до Європи і назавжди втратити шанс відновитися як слов'янська імперія? А з другого боку чи готова об'єднана Європа до інтеграції з Україною, де вкрай низький рівень життя, нерозвинена транспортна інфраструктура, промисловість, сільське господарство, побутова структура не відповідають вимогам ЄС? Отже, лише ці приклади показують наскільки романтика простих рішень була далека від реалій. Крім цього, не враховувалися норми економічного та політичного життя в Україні, наскільки вони були далекі від європейських стандартів. Не будемо вже вести мову про рівень моралі і загальної культури в пострадянській Україні і як він співвідноситься з європейським.

Треба нагадати, що народ України здійснював мирну революцію 1991-1994 років головним чином під негативіським гаслом – «Так далі жити не можна!». Слід нагадати і про те, що такі політичні та суспільні рухи як *Рух*, Гельсінський *рух* націоналістичні партії і групи були вельми ефективними в боротьбі з тоталітаризмом. Але вони були безсильні проти режиму «української тоталітарної демократії» в конструктивному плані. Цікаво, що коли удруге, наприкінці 2004 р. український народ вийшов на вулиці з цим же таки гаслом «Так жити не можна!», то знову ж, рожеві мрії і надії залишилися утопічними. Режим «тоталітарної демократії» не тільки втримався, а структурно і функціонально навіть зміцнів.

Жодна революція, жодна більш-менш значна політична реформа не обійшлися в Україні без популярних, зрозумілих гасел, що відповідали історичному моменту й інтересам значної частини народу. Вони збуджували народну масу, викликали ентузіазм, вели в бій. За гаслами йшли обіцянки задовольнити інтереси всіх верств населення, на які спиралися революціонери або реформатори. Після здійснення революції або реформи більшість їх руйнівників не отримувала обіцяного, оскільки задовольнити інтереси всіх верств населення одночасно неможливо. Нагороду за перемогу, як завжди ведеться, отримували ті політичні сили, що очолювали революційний або реформаторський рухи, або використали перемогу у своїх вузьких інтересах. І в цьому нічого дивного не має.

Згадаймо Велику французьку революцію, яка здійснювалася під гаслами «Свобода», «Рівність», «Братерство». Вона дала зразки піднесеного революційного романтизму і громадянського героїзму, що втілювалися в таких особах, як Мірабо, Марат, Сен-Жюст, Робесп'єр та інші. Ця героїка знайшла художнє втілення в картинах Давида і симфоніях Бетховена. Проте, незабаром, ця епоха при Наполеонові швидко переорієнтувалася на низхідну лінії розвитку, майже минувши стадію гармонійного соціального умиротворіння. Вона красномовно ілюструється особистою долею Наполеона, яку він часто підк-

ріплював своєю улюбленою приказкою: «Від великого до смішного один тільки крок»[2, с. 403]. Отже логіка подій, як ми бачимо, вельми проста – народ використовувався як рушійна сила, а плоди революції досталися вузькому колу еліти імперії Наполеона Бонапарта.

Або ж візьмемо в якості приклада Велику Жовтневу революцію, яка здійснила гасла про власність на землю, заводи та фабрики в інтересах партійної бюрократії більшовиків. А кардинальні реформи на пострадянському просторі здійснили гасла про ринок, приватну власність в інтересах олігархічних груп та нової політичної і економічної еліти. Суб'єктом перетворення в країні виступив не якийсь особливий клас, як це майже завжди було в історії, а лише, група людей, цього разу, представники партійної верхівки, але від імені всього суспільства. Але якого суспільства? Тому швидкоплинність (а вона на початку навіть романтичною була) реформістської соціальної гармонії пояснюється тим, що дешева праця створила в короткий час надмірні матеріальні цінності, які привласнювалися партійною номенклатурою. Автори цих рядків були свідками тих дійств, коли за декілька місяців представники партійно державної верхівки ставали мільонерами, а мільонні маси людей, в тому ж ритмі скочувалися до злиденного стану. Як наслідок, виникла гостра суперечність між миттєво спеченими олігархами-казнокрадами (а по-іншому і не могло бути; тут історія декому пішла в пущу) і колосальною масою людей доведених до зубожіння. Можливо швидкоплинність консолідації зумовлювалася ще й тому, що такі якості як людяність і гуманізм, за умов історичної раптовості для абсолютної більшості людей, не встигли сформуватися в душах людей, тому вони затьмарилися егоцентричними інтересами. Але якби там не було, основна ж кількість населення, так звані «народні маси», у всіх без винятку випадках залишилася, як і завжди в таких ситуаціях буває, без будь-яких матеріальних і духовних благ. Проте на цей раз вона уцілила, правда вцілила лише на грані фізичного виживання [3, с. 47].

У сучасній Україні також існує велика невідповідність між гаслами, зафіксованими навіть у Конституції, між передвиборчими обіцянками політиків і реальними результатами політики, і це здійснюють люди, обрані і призначені на державні посади, в органи законодавчої влади та самоврядування.

У середовищі суспільствознавців і політиків України точаться постійні дискусії щодо низки проблем. Серед них: головні напрями політичної структуризації у країні; про форми взаємодії влади, опозиції та «нейтральної» частини населення; про взаємозв'язок форм і методів боротьби політичних еліт і соціальних груп; про шляхи та засоби подолання конфронтації і досягнення

національної злагоди; про межі соціальної напруги в суспільстві та резерви адаптації населення до аномальної економічної та політичної ситуації в суспільстві; про «українську революцію» кінця ХХ ст. і «помаранчеві події» 2004 р. тощо.

Предметом дискусії часом є цілком конкретні проблеми. Із метою, наприклад, з'ясувати «межу терпіння» народу в ситуації майже стихійного експерименту, прихованого під евфемізмом «реалізація курсу реформ».

Експертний прикладний або абстрактно-теоретичний аналіз політичної ситуації в Україні, стану та тенденцій розвитку соціально-політичних конфліктів, можливості нового соціального вибуху революційного чи бунтарського типу – дедалі частіше виходить на пошук реальних механізмів і засобів конструктивного регулювання політичних процесів. Але єдності політичної теорії та політичної практики, зазвичай, не досягається, а цілком розумні рекомендації вчених дуже часто ігноруються. Метод спроб і помилок залишається в українській політиці домінуючим.

Якщо це так, то природно що з одного боку, незапитаність теоретичних досліджень обеззброює частину вчених, і вони припиняють роботу над актуальними проблемами політики, «заглиблюючись» у соціально історичний або ж історико-бібліографічний аналіз. З іншого боку, стимулюється активне входження у політичну публіцистику, де можна з більшою емоційністю викласти, виплеснути на читача або глядача результати наукового пошуку. Але це призводить до здрібнення тематики досліджень, а головне, до втрат глибокого філософського та методологічного аналізу соціальних проблем на догоду популярності викладу тієї чи іншої проблеми.

Таке становище у соціальній філософії, соціології та політології визначається об'єктивними і суб'єктивними умовами перехідного періоду в Україні, дрібнотравчатістю її політичної еліти. Ми виходимо з того, що політика – це поле система відносин і боротьби за владу, політичного впливу, використання владних механізмів для розв'язання проблем суспільства і держави, реалізації інтересів соціальних груп і політичних рухів. В цій царині не всі політичні гравці дотримуються не тільки правил гри, а навіть положень Конституції України, адже існують різні трактування цілей держави, політичних інститутів, груп еліт тощо. Тому суспільствознавцям украй важливо виявляти й обговорювати реальні інтереси політичних суб'єктів, форми та методи їх протистояння чи консолідації, особливо у владних та опозиційних структурах, способи впливу на владу та населення, які політичні технології є ефективними, а які ні тощо.

На наше глибоке переконання, потребує серйозної дослідницької уваги варіант (або модель) соціально-політичної модернізації, обраний українською владою після грудня 1991 р. Колосальні соціальні та морально-духовні витрати, що несе на собі народ України за реалізацію цілей віртуальної модернізації, незрівнянно висока ціна порівняно з тією, яку заплатили країни Балтії та Центральної Європи за реальну модернізацію суспільства загалом і його політичного життя. В Україні вищий рівень безробіття, глибина ще не подоланого економічного спаду ще й нині вражає експертів, продовжується абсолютне зuboжіння народу, падає його платоспроможність, що гальмує відновлення вітчизняного виробництва. Усе це призводить до зростання постійної соціальної напруги в суспільстві. І хоча рівень терпіння народу щодо соціальних лих і зловживань влади та криміналітету виявився нижчим, ніж передбачали аналітики та політики, але терпець людський не безмежний і він може в будь-який момент вибухнути з непередбаченими наслідками.

Треба зауважити, що адаптаційні механізми, вироблені в тоталітарній державі, виходячи з принципу «тільки б не було війни», перестануть спрацьовувати, і тоді потенційний і реальний протести співпадуть, і соціальний вибух із реальної можливості скачкообразно і неминуче переросте в дійсність. Хоча за умов відсутності консолідуючої протестної ідеї, організованої опозиції соціальний вибух не завжди веде до зміни режиму. Але навіть якщо він виявляється як беззмістовний, стихійний бунт, можуть бути розхитані всі основи держави. Саме це показали події кінця 2004 р., коли стихійний виступ мас проти фальсифікації виборів ледве не переріс у революцію.

Отже, соціально-політичні процеси, що розвиваються як наслідок неважкого варіанту модернізації України, серйозно знижують можливості загальної консолідації суспільних сил через досягнення компромісів в ім'я гуманної мети – благополуччя людей, розквіту моралі, духовно естетичних цінностей та загальної культури. А це як наслідок веде до наростання конфліктів між тільки-но народжуваним громадянським суспільством і владою, що суттєво звужує соціальну базу правлячих режимів, можливості їх маневрування, дискредитує саму ідею радикальної модернізації економіки та політики в Україні.

Доречним буде звернути увагу на те, що різні види аналізу, а саме: соціально-філософський, соціологічний, політологічний і навіть морально-естетичний – показують, що в суспільній свідомості та публіцистиці утверджується ілюзійний феномен «непізнаного існуючого об'єкта» – «української демократії», яку ніхто не бачив, але про яку багато говорять, особливо апологети кланових, мафіозних угруповань, що за власний кошт прорвалися до

влади, особливо на регіональному рівні. Контент-аналіз преси незаперечно свідчить про ці політичні процеси.

Дати чітку дефініцію поняття «українська демократія» як різновиду, форми існування демократії, особливо коли йдеться про пишномовні філіппіки про крах тоталітаризму та перемогу демократії в Україні з боку заангажованих журналістів і навіть вищих посадових осіб держави, – занадто складно, а може й неможливо. Ми розуміємо умовність цього поняття і його публіцистичний характер. Тим більше, що раніше ми застосовували термін «українська тоталітарна демократія». Водночас поняття такого типу – «американська демократія», «російська демократія», «лівійська демократія», «загальноєвропейська демократія», та ін. досить поширені. Спроби охарактеризувати різні риси демократії – свобода слова, демократичні вибори, права громадян і таке інше – приводять до висновку, що ці риси ніби є, і разом із тим, їх наче й немає. Тобто, здійснити перехід від диференційної емпірії до уніфікованої демократії на прикладі України здається неможливим. Наприклад, парламентські і президентські вибори в Україні показують, що критерій С. Хатінгтона – Р. Дарендорфа досі придатний для України але не повністю. Форми втручання влади у процес виборів, маніпуляція засобами масової інформації та суспільною свідомістю загалом – не вміщаються навіть у величезній привільній тлумачення поняття «демократія» українського типу.

За неможливістю поки що визначити поняття «українська демократія» та застосування розмитого поняття «українська тоталітарна демократія», криється не капітуляція засобів пізнання перед емпіричною різноманітністю речей. Річ в тому, що теоретичне і практичне безсилля побудувати зв'язки української дійсності з нормативним поняттям «демократія», зумовлене тим, що реального об'єкта поєднання як такого не існує. А якщо це так, то нагально виникає проблема приведення існуючої соціальної життя у відповідність з існуючими реальними зразками. Йдеться навіть не про ідеал демократії, а про ті реальні її показники, що зафіксовані в документах ООН, Європейського парламенту, ЮНЕСКО.

Загальноприйняте уявлення, що відповідає на запитання «Чому і для чого демократія є необхідною?» – почасти пробиває собі шлях у суспільній свідомості та практиці в Україні. Проте навіть на початку ХХІ ст. в суспільствознавстві така точка зору досконало не розроблена. Тому природно виникає низка питань на кшталт: що таке демократичний лад, яким лад має бути в Україні, якщо він претендує на демократизм, до чого повинні прагнути політичні інститути та люди в конкретних умовах щоб прискорити в країні демо-

кратизацію громадського життя з метою ефективного управління суспільством?

Дескриптивний, тобто описовий і компаративний методи вивчення української реальності намагаються з'ясувати, як і коли демократія стає можливою, якщо ціннісний вибір на користь демократії вже зафіксовано в Конституції. Тут більш детально досліджується не стільки неповна відповідність історично змінному ідеалу демократії, скільки, те, чому не спрацьовують раціоналізовані структури соціального життя, що виникли як наслідок конвенціональних відносин соціальних суб'єктів а саме: конституції, закони, норми, звичаї, що з'явилися за умов базового консенсусу нібито більшості народу щодо шляхів і форм суспільного розвитку. Варто звернути увагу на те, що народ із його «консенсусом» береться лише як об'єкт маніпуляцій.

Таким чином, за відсутності реальної загальної згоди народу *рушійною силою демократичного процесу може стати консенсус еліт*, спрямованих до консолідації суспільства. В Україні такий варіант потенційно можливий, але по-справжньому його важко реалізувати. Наявна економічна, політична, етнічна сегментованість українського суспільства, породжена економічними, етнічними, політичними та духовними факторами має доволі живучу форму. Співвідношення сегментів може змінюватися за їх роллю, обсягом, а також можуть відбуватися внутрішньо сегментні зміни. Візьмімо, хоча б такий складний соціальний сегмент, як інтелігенція. Навіть на рівні ординарного аналізу помітні його серйозні кількісно-якісні зміни в ролі, обсязі і внутрішньо сегментних співвідношеннях професійних груп та їх функціональних статусів тощо.

Мимоволі виникає резонне запитання. Чи може бути досягнутим консенсус еліт, коли останні, будучи лідерами сегментів, мають суперечливі, а часом навіть несумісні цілі? В подібних ситуаціях аподиктично доходимо до песимістичного висновку: сумнівно чи це може бути досягнуто демократичним шляхом, хоча, виходячи із нинішньої ситуації і посилаючись на українську «терплячу» ментальність пасивний консенсус народу ніби то сьогодні і є. Як бачимо, навіть ті представники політичної та духовної еліти, які гордо називали себе «демократами», сегментовані за економічною, етнічною, мовною та навіть клановою ознаками. Плюс до цього ще один аспект української ментальності: «де два українця, там три гетьмани». Чи не від такого стану виникають концепції «авторитарного лідера», «сильної руки», що означають методи консолідації нації не зовсім демократичними методами. Як показали події 2004-2007 рр., такі концепції нині вже не користуються великим попитом.

Демагогія щодо просування України шляхом демократичного правового суспільства досить часто не відображає реальних процесів. Соціальне пізнання не запропонувало рецептів, крім авторитарних, консолідації суспільства в ім'я демократії. І нині відцентрові тенденції, притаманні дуже сегментованому суспільству, поки що не врівноважуються установками на взаємодію в ім'я всенародного блага. Ні еліти, ні партії, ні вибори президента країни та парламентські вибори не змогли зупинити дезінтеграційні соціальні процеси в суспільстві, які блокують можливість проведення серйозних економічних і політичних реформ. Короткий період національної злагоди на ґрунті заперечення тоталітарного ладу в 1991-1993 рр. було упущено, втоплено в розмовах про демократію та щасливе майбутнє України, замість проведення реформ. І до нині накопичуються величезні багатства вгорі і водночас спостерігається катастрофічне зубожіння соціальних низів. Але і на «верху» і в «низу» спостерігається поступове падіння моральності і піднесених естетичних смаків та духу консолідованого патріотизму.

Щоб зупинити дезінтеграційні та деградаційні процеси та розпочати значні (не обов'язково революційні) перетворення, важливо стабілізувати політичну ситуацію в країні. У науковій і публіцистичній літературі досить часто модернізаційні можливості влади оцінюються через її вплив на політичну стабільність суспільства. Але при цьому нерідко поняття «стабільність» використовується досить довільно. Саме це змушує нас зупинитися на визначенні цього поняття більш конкретно.

На сьогоднішній день у західній соціології та політології є декілька підходів до визначення поняття **«стабільність»**:

стабільність як відсутність у суспільстві реальної загрози нелегітимного насильства або наявність у державі ефективних технологій, що дозволяють у критичній ситуації протидіяти йому;

стабільність як функціонування одного режиму або уряду протягом тривалого часу завдяки вмілій адаптації до соціальних змін, як, наприклад, відбувається в Росії протягом останніх років;

стабільність як дотримання конституційного ладу. Наприклад, С. Хантінгтон визначає стабільність за формулою – «порядок плюс послідовність», коли модель організації влади протягом тривалого часу зберігає свої якісні характеристики (американський конституційний лад);

стабільність як результат легітимності влади;

стабільність як відсутність структурних змін у політичній системі суспільства і можливість контролю за цими змінами;

стабільність як баланс, тобто рівновага владних та опозиційних політичних сил;

стабільність як збіг обставин, коли відмічається реальна гармонія функцій інститутів держави, сім'ї, школи тощо;

стабільність як модель поведінки, коли люди регулюють свою поведінку певним кодексом моралі і політичних дій, розуміючи, що відхилення від цих кодексів веде до нестабільності в суспільстві [4, с. 149 -157].

Саме у такому розумінні лежить комплексний підхід до вивчення і управління суспільних відносин, динаміки їх поліпшення, а не усталеність режимів «часткової демократії». Якщо це так, то слабким місцем у розв'язанні політичних проблем стабілізації та розвитку суспільства слід вважати сучасну методологію аналізу і перетворення політичних відносин. Адже переважна більшість сучасних дослідників намагаються розповісти «що робити». Безумовно, що це неодмінний елемент аналізу. Але ж першоджерельним початком в модернізації будь-якої політичної системи (і в першу чергу нашої) мусить бути – «яким чином це робити». Наголосимо, що це реальна і водночас достеменно прикладна методологія сучасної політичної модернізації.

Звідси аподиктично **можна дійти висновку** про три головні стратегічні напрями дій спрямованих на політичну цивілізовану модернізацію і ефективне управління суспільством:

по-перше, формування громадської думки, управління та керування нею відповідно до науково обґрунтованих цілей і завдань;

по-друге, підбір і розстановка висококваліфікованих професійних кадрів відповідно до цілей і задач модернізації;

по-третє, постійно діюча системна організації подій у країні, а не спонтанне слідування у фарватері стихійного політичного життя, і навіть адаптація до різноманітних за формою та змістом «стихій».

На наше глибоке переконання саме ці три першоджерела політичної модернізації є тією субстанцією, що несе в собі усвідомлений активізуючий мотиватор дій і водночас прискорювач кординальних політичних перетворень у країні.

Список літератури: 1. *Пазиніч С. М.* Естетичний ідеал прекрасного в історії розвитку людського суспільства / Пазиніч С. М. // Філософія і сучасність / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв ; [голов. ред.] Пазиніч С. М. — Харків : ХДАДМ, 2009. — № 2. — С. 94–109. 2. *Тарле Е.В.* 1812 год. Сборник. – М.,1961. 3. *Пазиніч С. М.* Філософія духовно-ціннісної спрямованості розвитку особистості —основа соціально орієнтованого управління / С. М.

Пазиніч // Теорія і практика упр. соц. системами: філос., психологія, педагогіка, соціол. — 2009. — № 2. — С. 41–49. 4. Макарычев А.С. Стабильность и нестабильность при демократии: методологические подходы и оценки // Полис. — 1998. -№1. — с. 149-157.

М.І.Михальченко, С.М.Пазиніч

ФІЛОСОФІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЯК СУБСТАНЦІОНАЛЬНА НЕОБХІДНІСТЬ В КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ СИЛ СОЦІУМУ

У статті проаналізовано найважливіші аспекти політики, а також основні методологічні підходи спрямовані на цивілізовану модернізацію сучасної політичної системи в Україні. Аргументовано доведено необхідність політичних реформ спрямованих на консолідацію суспільних сил соціуму з метою радикальної модернізації економіки і як наслідок добробуту українського народу

Н.И.Михальченко, С.Н.Пазынич

ФИЛОСОФИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ КАК СУБСТАНЦИОНАЛЬНА НЕОБХОДИМОСТЬ В КОНСОЛИДАЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ СИЛ СОЦИУМА

В статье проанализированы важнейшие аспекты политики, а также основные методологические подходы направленные на цивилизованную модернизацию современной политической системы в Украине. Аргументированно доказана необходимость политических реформ направленных на консолидацию общественных сил социума с целью радикальной модернизации экономики и как следствие благосостояния украинского народа

N.I.Mikhal'chenko, S.N.Pazynich

PHILOSOPHY OF MODERNIZATION OF POLITICAL SYSTEM AS SUBSTANCIONAL'NA NECESSITY FOR CONSOLIDATION OF PUBLIC FORCES OF SOCIUMA

In the article the major aspects of policy, and also basic methodological approaches of направленные, are analysed on civilized modernization of the modern political system in Ukraine. The necessity of political reforms of the public forces of социума directed on consolidation is argued well-proven with the purpose of radical modernization of economy and as a result of welfare of the Ukrainian people

Стаття надійшла до редакції 11.10.2009 р.

УДК 371

*Жила В. І., Кострикін О. В.,
м. Харків, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ НА ЛЮДЕЙ В СИСТЕМІ ФІЛОСОФІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ

Складний і багатогранний феномен спілкування зовсім не випадково постає сьогодні в центрі уваги філософів і психологів, педагогів і соціологів, лінгвістів і фахівців з теорії і практики управління соціально-економічними системами. Це зумовлено тим, що від змісту й характеру міжособистісного спілкування істотно залежать успіх і результати спільної діяльності людей і людських колективів. Саме же цей характер, у свою чергу, визначається психологічною сумісністю виконавців і загальним соціально-психологічним кліматом в колективі організації чи підприємства. Тому цілком закономірним явищем стало формування й активний розвиток психології управління та аналіз її філософських аспектів.

В процесі управління сучасними складними соціальними системами все більшу роль відіграє особистісний чинник у забезпеченні необхідної чи бажаної ефективності суспільного виробництва та якості продукції. Сьогодні він стає визначальною передумовою належного функціонування і розвитку самої соціальної чи соціотехнічної системи. Саме людина розглядається як основна мета і головний резерв науково-технічного і соціального прогресу. Тому така велика увага приділяється дослідженню, розробці та впровадженню в ділову практику ефективних управлінських технологій, які ґрунтуються на досягненнях філософії управління та його психології. При цьому важлива роль відводиться практиці управлінського спілкування як одному з ефективних інструментів досягнення цілей спільної діяльності та відповідному умін-

ню керівника належним чином впливати на людей і переконувати їх в необхідності належного виконання своїх функцій [1].

Суспільна природа людина певною мірою викликана надзвичайною її слабкістю як біологічної істоти, вкрай недостатньою пристосованістю до успішного життя в природних умовах без взаємодії з іншими людьми. Тільки це забезпечує людині реальну можливість, саме завдяки спільній практично-перетворювальній діяльності, створювати штучні умови, які виявляються сприятливими для її життєдіяльності та розвитку. У свою чергу, ця природа, поряд із здатністю людини мислити, усвідомлено планувати і здійснювати необхідні практично-перетворювальні дії, вимагає ефективних засобів взаємодії між індивідами, які б забезпечували можливість успішного досягнення спільних цілей людської діяльності та задоволення індивідуальних і суспільних людських потреб. Основними з таких засобів є спілкування та управління спільною діяльністю [2].

При цьому для забезпечення поваги оточення до своєї особистості людині, крім знань і компетентності, мають бути приманні також належна культура спілкування і морально-етична культура, характерна для даного соціуму.

Однією з найважливіших складових культури спілкування виступає мовленнєва культура. Вона передбачає, як зазначають В.О. Лозовой зі своїми співавторами, дотримання норм усної і писемної літературної мови, свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовних і виражальних засобів залежно від мети і обставин спілкування. Ці норми і правила включають чітке й логічне викладення своєї думки, її аргументованість і доказовість, а також літературне слововживання, правильне наголошування слів, по можливості уникнення повторів за рахунок вибору синонімів, правильну вимову звуків тощо. При письмовому спілкуванні необхідно дотримуватись правил правопису, пунктуації. Слід пам'ятати, що помилки та недбалість у письмовому тексті звичайно привертають більшу увагу адресата, ніж при усному спілкуванні, коли людина в принципі має більші можливості виправити ту чи іншу припущену нею помилку [3].

Культура спілкування, на наше глибоке переконання, особливу роль відіграє при необхідності ефективного здійснення управлінського впливу на ту чи іншу людину. Це зумовлено як істотним зростанням професійного та освітньо-культурного рівня широких верств населення та самоусвідомлення людей як особистостей, так і загальною демократизацією суспільного життя. Однак незалежно від цих чинників, вступаючи у спілкування, люди завжди мають на меті певні цілі, і щоб їх досягти, вони прагнуть здійснювати на партнера по спілкуванню відповідний вплив. Проблема впливу з давніх пір ціка-

вить не тільки психологів, а й багатьох людей, як тих, хто здійснює вплив і зацікавлені в підвищенні його ефективності, так і тих, хто хотів би навчитися прийомам захисту від небажаного для нього впливу [4]. Як цілком справедливо зазначають у зв'язку з цим автори монографії “Основи менеджменту” М.Х.Мескон, М.Альберт і Х.Федоури, “вплив – це будь-які поведження одного індивіда, яке вносить зміни в поведінку, відносини, відчуття тощо іншого індивіда” [5].

Метою будь-якого управління і відповідно метою впливу на людину виступає досягнення максимально можливої влади над нею в ім'я забезпечення нормального функціонування і розвитку соціальної системи, в якій вона працює. У зв'язку з цим виділяють такі цілі впливу: 1) змінити психологічну установку; 2) сформувати певну установку (як певний погляд на якусь проблему); 3) здійснити зрушення в системі цінностей. Найбільш відомими є такі п'ять основних способів впливу на людей. Перший з них полягає у тому, щоб *привертати людину до себе*. Механізм його здійснення можна описати таким алгоритмом: “контакт – увага – симпатія – готовність до розмови”. Другий спосіб полягає у тому, що *зацікавити людину* шляхом подання вигідних сторін контакту, потім пробудити і поглибити інтерес і, нарешті, визначити взаємну зацікавленість. Третій спосіб ґрунтується на *переконанні людини* за допомогою логіки, належної аргументації, обґрунтування і демонстрації діловитості. Четвертий спосіб впливу являє собою *діяння* з використанням активності, мистецтва переконання і належного мотивування. П'ятий спосіб полягає у *завоюванні людини* через вірогідність суджень і непохитність позицій встановити довірчі відносини.

Сутністю самого впливу на людину прийнято визначати процес її переконання з метою змінити її ставлення до того чи іншого об'єкта чи події, змінити певні її переконання або поведінку. На перший погляд може уявлятися, що успішно впливати на інших людей можуть лише окремі, обрані особистості, яким притаманний особливий дар впливу або певна харизма. Насправді ж такий вплив (правда, різної інтенсивності) може бути здійснений кожною людиною, яка має відповідні навички. Вони подібні до того, як здатність ходити або писати. З різними проявами та формами впливу кожен з нас зустрічається протягом всього активного трудового життя, починаючи практично від дня народження.

Характерним при цьому є те, що людина може виступати як об'єктом цілеспрямованого впливу на неї з боку інших людей, так і його суб'єктом. Більш того, досить часто їй доводиться одночасно бути і об'єктом, і суб'єктом впливу. Кожен з нас в процесі міжособистісного спілкування пері-

одично зазнає впливу різних людей зі свого оточення і в той же час у свою ергу прагне, іноді навіть несвідомо, впливати на них. Таким чином, вплив є настільки ж необхідним для успішної адаптації людини до умов конкретного суспільства, як і її суто біологічні потреби – дихання, їжа, пиття тощо – необхідні для забезпечення нормальної життєдіяльності.

Зазначені обставини дають нам вагомі підстави стверджувати, що для успішного здійснення управлінської діяльності керівникові конче необхідно оволодіти як ефективними методами впливу на персонал організації, так і прийомами надійного захисту від спроб маніпулятивного впливу на нього з боку інших людей, насамперед його підлеглих. Як переконливо свідчить практика світового менеджменту, для того, щоб набути таких навичок, йому доцільно скористатися тими можливостями, які відкриваються за допомогою так званих психотерапевтичних методів. Тому розглянемо найбільш поширені й найбільш дійові з них.

Одним з досить ефективних методів впливу на людину вважається групова психотерапія. Напряма, який ґрунтується на його використанні, виник на підставі вимог самого життя. Сутність методу полягає у тому, що в психотерапевтичній групі ефективність допомоги складається з впливу однієї людини на іншу, з множини відносин взаєморозуміння і групової солідарності, які складаються між учасниками між учасниками групи. Таким чином, психотерапевтична група перетворюється на своєрідну «модель світу», в якій кожен учасник починає проявлятися властивим саме для нього способом. При цьому у кожної людини з'являється можливість помітити, проаналізувати і пережити те, як саме, яким способом вона виявляє себе у міжособистісних відносинах з іншими людьми, як ці люди реагують на неї та на характер і зовнішні прояви цих відносин. Іншими словами, виникає своєрідний зворотний зв'язок, за допомогою якого людина отримує реальну можливість проаналізувати, які відчуття і думки виникають у неї в ситуації взаємодії з іншими людьми.

Результати аналізу досліджень і наукових публікацій з проблем впливу на людей і власних спостережень автора, в тому числі цілеспрямованих на виявлення особливостей впливу в процесі управлінського спілкування, а також експериментів по застосуванню психотерапевтичних методів впливу дають вагомі підстави стверджувати, що психотерапевтична група відкриває такі цікаві й важливі можливості. По-перше, вона дає людині змогу відчувати підтримку людей з її оточення. По-друге, група допомагає людині знайти відповіді на складні питання, що в неї «наболіли». По-третє, вона також дає можливість отримати корисну інформацію про закономірності процесів, що

відбуваються в між особистих і групових відносинах і створює реальну основу для організації більш ефективного і гармонійного спілкування між людьми за рахунок взаємного впливу один на одного [6].

Крім того, застосування методу групової психотерапії дає кожному учаснику групи можливість:

- успішно засвоїти нові способи ефективної взаємодії з людьми зі свого оточення, що підвищує якість спілкування з ними;
- навчитися успішно справлятися з емоційними напруженнями, які можуть створювати бар'єри у спілкуванні, та ефективно долати їх;
- побачити себе очима іншої людини, що допомагає певною мірою позбутися тих чи інших вад, що заважають ефективному спілкуванню;
- навчитися приймати на себе відповідальність за своє власне життя і здоров'я та за життя і здоров'я своїх підлеглих, що являє одну з надзвичайно важливих функцій управлінської діяльності керівника.

Ще один досить поширений напрям застосування психотерапевтичних методів у теорії і практиці психологічного впливу на людей пов'язаний з так званим нейролінгвістичним програмуванням (НЛП). Воно виникло в США на початку 70-х років минулого століття. Основоположниками цього напрямку теорії і практики психотерапевтичного впливу були Ричард Бендлер і Джон Гріндер. Основною метою, яку ставили перед собою ці дослідники, було моделювання процесів людської діяльності та підвищення її ефективності. Застосування НЛП дозволило досліджувати сфери впливу людини та її переконання, відкрило можливість динамічного навчання і формування навичок системного мислення, вивчення природи людської геніальності, процесів творчості, лідерства і успішного бізнесу. Вона символізує систему взаємовідносин між мозком людини, її тілом і мовою.

Таким чином, НЛП являє собою своєрідну модель, яка описує внутрішні процеси у психіці людини та її поведінку в процесах комунікації. Дійсно, завдяки його застосуванню виявилось, наприклад, що людина немов би успішно «повторює» бажаний характер поведінки, якщо її заздалегідь їй навіювати за допомогою психолінгвістичного програмування, змінює свій реальний психоемоційний і морально-вольовий стан у бік бажаного їх характеру. Отже, застосування методів нейролінгвістичного програмування відкриває можливості ефективно впливати на людину, на різні її вчинки та поведінку в цілому.

Розглянемо техніку впливу на людину за допомогою НЛП. Її можна подати у вигляді такої послідовності кроків. Перший з них полягає в тому, що необхідно згадати людину, яка, на ваш погляд діє невірною або здається

вам недостатньо мотивованою. На другому кроці залиште за порогом вашої свідомості все, що ви знаєте про цю людину, про її дії, вчинки та мотиви. Третім кроком має стати ваше зосередження на тому, якою б ви хотіли бачити цю людину. При цьому необхідно скласти у своїй уяві бажане для вас уявлення про неї. Продумайте, як ця людина повинна діяти в тих чи інших обставинах, яку мету вона повинна ставити, чого хотіти і чого прагнути. Четвертим кроком має стати досягнення того, щоб перед вами (зрозуміло, що тільки у вашій свідомості, але так чітко, немов буквально «на очах») виник виразний ідеальний з вашої точки зору образ цієї людини. Необхідно уявити, що вона вже стала такою, якою ви б хотіли бачити її. Нарешті, на п'ятому кроці відтепер і надалі, спілкуючись і взаємодіючи з цією людиною, звертайтеся до неї як немов би до вашого ідеального уявлення про неї. І будьте впевнені, що ваш прогноз само виконається, і ця людина дійсно стане наближатися до вашого ідеального уявлення про неї.

Не випадково відомий американський теоретик і практик з психології менеджменту Д. Карнегі радив: «поводьтеся з людиною так, як начебто вона вже стала такою, якою б ви хотіли її бачити, – і їй нічого не залишиться, як дійсно стати такою».

Ще одним напрямом здійснення впливу на людину за допомогою психотерапевтичних засобів, який набуває все більшої популярності, слід вважати так звану позитивну психотерапію. За своєю сутністю він являє собою особливу форму психотерапії, яка ґрунтується на уявленні людині як особливої цінності. Методи позитивної психотерапії не усувають порушень чи небажаних відхилень у поведінці людини, однак стимулюють резервні можливості її психіки та психоемоційні здібності. Як свідчить практика їх застосування, позитивна психотерапія дійсно допомагає мобілізувати приховані фізичні, психічні та інтелектуальні ресурси людини для прийняття та ухвалення нею позитивних рішень.

Цей напрям вчить людину не ворогувати із зовнішнім світом, а сприймати і приймати його. Результатом такої установки стає оптимістичне і радісне сприйняття людиною самої себе та близьких людей і життя взагалі. Безумовними перевагами позитивної психотерапії є її доступність для кожного, для всіх вікових, соціальних і професійних груп, простота мови, системний підхід і короткостроковість застосування. Засновником методу є відомий німецький психолог і психотерапевт іранського походження Носсрат Пезешкіан. Методи позитивної психотерапії дають людині можливість повернутися до головного, тобто до себе самої, до свого благополуччя та отримання задоволення від самого факту життя і відносин з іншими людьми. Важливо та-

кож, що вони формують і розвивають у людини уміння успішно розв'язувати складні конфліктні ситуації.

Характерно, що прикладна галузь застосування методів позитивної психотерапії далеко не обмежується власне психотерапією та психологічним консультуванням. Вона також ефективно впливає на формування і розвиток світогляду людини, на її загальне сприйняття зовнішнього світу. Її відрізняють такі особливості. По-перше, цій методиці притаманний позитивний погляд на людину. По-друге, вона ґрунтується на так званих моделях балансу. Нарешті, по-третє, методика позитивної психотерапії чітко структурована і являє собою п'ятиступеневу модель терапії, яка особливо ефективно використовується при розв'язанні конфліктних ситуацій. Розглянемо кожен з цих особливостей докладніше.

Позитивний погляд на людину ґрунтується на тому, що кожна людина розвиває свої здібності в тісній взаємодії та в певній системі взаємовідносин із зовнішнім світом, що її оточує. Тому в основу концепції позитивної психотерапії покладено точку зору, за якою кожна без винятку людина має принаймні такі дві базові здібності: здатність до пізнання, або когнітивну, та здатність до любові, або емоційну. Здатність до пізнання означає тією чи іншою мірою розвинену здібність людини навчатися та вчити інших, а здатність до любові означає її здібність кохати і бути коханою.

Модель балансу ґрунтується на тому, що психологічний стан людини залежить від цілої низки чинників, які представляють різні сфери завдань. Засновник методу позитивної психотерапії Н. Пезешкіан запропонував модель балансу людського життя, яка відображає розподіл енергетики між різними сферами життєдіяльності людини і виділив чотири таких сфери. Перша з них включає тіло і здоров'я, друга – роботу, кар'єру, фінанси і людську діяльність, третя – контакти та інші відносини як з близькими, так і з далекими людьми, четверта – фантазії, мрії, бажання і планування майбутнього. На його глибоке переконання, для того, щоб людське буття вважалось гармонійним, необхідно, щоб на кожен сферу припадало приблизно по 25 % витрат часу і зусиль людини. Окремі незначні відхилення, не приведуть, звичайно до дисбалансу, однак, як свідчить життєва практика, частіш за все люди віддають перевагу якійсь одній сфері життєдіяльності. Тому важливо оцінити витрати своїх сил і часу на кожен сферу і, користуючись моделлю балансу, збалансувати своє життя з тим, щоб прийти до найбільш комфортного стану. Адже це, поза сумнівом, позитивно позначатиметься на будь-якій сфері діяльності людини, в тому числі й на змісті та характері її спілкування. Таким

чином, модель балансу переконливо доводить, що наші проблеми виступають одночасно нашими можливостями.

П'ятиступенева модель розв'язання конфліктних ситуацій полягає у такій послідовності дій. По-перше, людині необхідно дистанціюватися від проблеми, що викликала конфлікт, і зайняти позицію спостерігача. По-друге, потрібно провести своєрідну інвентаризацію, тобто допомогти людині побачити, з чого саме бере початок її проблема. По-третє, надзвичайно важливою стає ситуаційна підтримка, яка полягає у з'ясуванні того, що об'єднує учасників конфлікту, які позитивні сторони можуть відкрити можливості для зменшення рівня конфліктності у стосунках. По-четверте, необхідно результати інвентаризації трансформувати у вербалізацію, тобто у конкретне і конструктивне обговорення проблеми з опонентами в атмосфері довіри і розуміння. По-п'яте, доцільно здійснити розширення мети, іншими словами, відшукати ряд інших можливостей для подальшого запобігання конфліктних ситуацій.

Таким чином, наведені результати досліджень і рефлексії автора над проблемами психології цілеспрямованого впливу на людину в системі управлінського спілкування відкривають можливість обґрунтовано дійти таких висновків. По-перше, уміння належним чином впливати на людей і переконувати їх в процесі ділового спілкування стає сьогодні важливою складовою частиною професійної компетенції керівника і його управлінської культури. По-друге, в системі управлінського спілкування одним з надійних засобів забезпечення бажаної його ефективності і досягнення заздалегідь визначених цілей спільної діяльності підлеглих виступають культура спілкування і розуміння керівником основних закономірностей самого феномену спілкування та його психологічних особливостей. По-третє, в успішному розв'язанні можливих проблем міжособистісного спілкування і підвищення комунікативної культури керівника істотну роль здатні відігравати цілеспрямовані способи оволодіння керівником методами впливу на інших людей та способи надійного захисту від небажаного їх впливу на себе, в першу чергу, захисту від маніпулювання. Як свідчить практика, тут достатньо ефективними виявляються методи психотерапії.

Список літератури: 1. Заветний С.О. Психологія управлінського спілкування: Текст лекцій / С.О. Заветний, О. С. Пономарьов, С. М. Пазиніч, Н. І. Моїсеєва, О. В. Костри кін. – Харків: ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2009. – 54 с. 2. Філософія: Учебник для вузов / Под ред. В. Н. Лавриненко, В. П. Ратникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 677 с. 3. Ло-

зовой В. О. Культура особистості та етикет у діловому спілкуванні: Навч. посібник / В. О. Лозовой, О. В. Уманець, М. Б. Ценко. – Харків: Регіон-Інформ, 2006. – 140 с. 4. Романовський О. Г. Психологія управління: Навчальний посібник / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, А. О. Лаврентьева. – Харків: НТУ «ХПІ», 2001. – 161 с. 5. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури / Пер. с англ. – М.: Дело, 1992. – 292 с. 6. Бандурка А. М. Психология управления / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Харьков: Ун-т внутренних дел, 1998. – 320 с.

В. І. Жила, О. В. Кострикін

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ НА ЛЮДЕЙ В СИСТЕМІ ФІЛОСОФІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ

Розглянуто сутність феномену впливу на інших людей як однієї із цілей міжособистісного спілкування. Показано необхідність формування навичок ефективного впливу на персонал в системі управлінського спілкування керівника. Наведено деякі психотерапевтичні методи прищеплення йому таких навичок.

В. И. Жила, А. В. Кострыкин

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВЛИЯНИЯ НА ЛЮДЕЙ В СИСТЕМЕ ФИЛОСОФИИ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ

Рассмотрена сущность феномена влияния на людей как одной из целей межличностного общения. Показана необходимость формирования навыков эффективного влияния на персонал в системе управленческого общения руководителя. Приведены некоторые психотерапевтические методы привития ему таких навыков.

V. I. Gila, A. V. Kostykin

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INFLUENCE ON PEOPLE IN THE SYSTEM OF PHILOSOPHY OF ADMINISTRATIVE INTERCOURSE

Essence of the phenomenon of influence is considered on people as to one of aims of interpersonality intercourse. The necessity of forming of skills of effective in-

fluence is shown on a personnel in the system of administrative intercourse of leader. Some psychotherapy methods of forming are resulted to him such skills.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2009 р.

УДК 859

*Долгарев А.В.,
г. Харьков, Украина*

ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ЗНАНИЯ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ.

В новых рыночных условиях хозяйствования, особенно, когда требуются неординарные пути выхода из кризиса, к подготовке лидеров, обладающих высокой общей и профессиональной культурой предъявляются принципиально иные требования, чем те, которые предъявлялись в условиях стабильных ситуаций. Конкуренция требует высочайшего качества подготовки специалистов во всех сферах образования. Важнейшей характеристикой качества подготовки специалистов является формирование высокого уровня их общей и профессиональной культуры. Профессиональная культура, по мнению А.С.Пономарёва, может эффективно формироваться на основе таких составляющих, как:

- 1)определенного уровня общей культуры человека;
- 2)надлежащей профессиональной компетентности;
- 3)честности, ответственности и высокой порядочности сотрудника;

4)высокой духовности и т.д. Под профессиональной культурой он понимает определенную совокупность материальных и духовных ценностей, вырабатываемых людьми соответствующей профессии. Она включает специфический способ организации их деятельности, отношение этих людей к своей работе и её результатам, а также их отношение к себе, друг к другу, к другим людям и обществу в целом, обусловленные спецификой их профессиональной деятельности [1,160, 161].

Само собой разумеется, что без должного профессионализма, без необходимого уровня профессиональной компетентности теряется всякий смысл обсуждения вопроса о культуре любого специалиста, особенно руководителя.

В формировании специалистов с высокой профессиональной культурой перед высшей школой встает задача, – как пишут Л.Л.Товажнянский и

А.А.Мамалуй, – добывание и приобретение «культурного капитала», который может быть использован в любых сферах деятельности [2, 50].

«Культурный капитал», приобретается в результате приобретения и накопления опыта, который можно представить в виде теоретических и практических знаний. Теоретические знания состоят из фундаментальных концепций, принципов, моделей и гипотез, которые были выведены и обобщены ведущими специалистами в результате многолетней работы. Они то и составляют те фундаментальные знания, которые являются основой формирования как общей, так и профессиональной культуры специалистов самых разных профессий. Практические знания состоят из прикладных теорий, эмпирических правил, опыта и других рациональных моделей, постоянно используемых в текущей работе.

Половина всей информации, являющейся знанием, получена на нашей планете всего за последние 15 лет. Глобальный объем информации удваивается каждые 7 лет, пишет Б.З.Мильнер. Не отрицая ценности самих идей, он обращает внимание на возросшую скорость их материализации и внедрения, а также правдивость и достоверность [3, 116].

Вооружая будущих профессионалов достоверными знаниями, фундаментальные теории вооружают их инновационными надежными технологиями и разработками, позволяющими оперативно претворять их в материализующийся капитал. Формируя личность специалиста-профессионала, фундаментальное образование своей ценностью и достоверностью способствует, на наш взгляд, формированию, прежде всего – высокой профессиональной культуры, так как опорой профессионализма всегда была чёткая, абсолютно достоверная информация и на её основе формировались соответствующие профессиональные умения и навыки. Особое значение приобретает проблема фундаментальных принципов ориентации лиц, принимающих управленческие решения. В последние годы постепенно наблюдается сосредоточение лучших управленческих сил в бизнесе, который в результате жесткой конкуренции становится передовой линией испытания и внедрения управленческих инноваций. Сегодня общество ощущает необыкновенную потребность в профессиональных управленцах, менеджерах и руководителей разного уровня, способных не только ликвидировать последствия возникающих негативных явлений, но и создавать превентивные меры по обеспечению и организации усилий к их недопущению. «Инновационные культурные технологии нацелены, прежде всего, на адекватное восприятие социально-культурной действительности и оперирование достижениями науки и техники: не только успевать, но и предвидеть» [4, 19].

Многие исследователи, изучавшие зависимости между экономикой и культурой, обращали внимание на то, что культура оказывает прямое воздействие на экономику, и, в конечном счёте, экономическая система и производственные отношения способствуют формированию культуры в обществе. Сроки и болезненность преодоления возникшего недавно мирового финансового кризиса, по общему убеждению учёных, во многом будет зависеть от уровня культуры и образованности общества. Уровень развития цивилизованности общества фундаментально зависит от тех особенностей и качеств его членов, которые закладываются в системе образования, а еще точнее – в уровне соотношения и взаимодействия её фундаментальной и прикладной составляющих. Ученые давно пришли к выводу, что необходимость решения глобальных проблем человечества и обеспечение потребностей личности на первое место выдвигает идею фундаментализации образования, на которое всегда были ориентированы лучшие ВУЗы и советской и зарубежных систем образования. Однако прошлая система образования, ставшая для нас традиционной системой профессиональной подготовки специалистов, сегодня оказывается не эффективной, поскольку устаревшим своим содержанием перенасыщает студентов часто бесполезной информацией. С другой стороны, обращает на себя внимание и то обстоятельство, что в прошлые времена в странах, расположенных на постсоветском пространстве полностью отсутствовала безработица. Это позволяло каждому выпускнику быть обеспеченным рабочим местом, на котором он добирал необходимые прикладные знания. С приходом рынка ситуация в корне изменилась и выпускникам стало сложно трудоустроиться на работу в соответствии со своей квалификацией, поэтому фундаментальная теоретическая подготовка позволяет ему работать не только в смежных отраслях, но и в принципиально новых, опираясь на свои теоретические знания. Это обстоятельство требует существенного усиления фундаментальной, общекультурной подготовки студентов, выработки у них навыков системного творческого самостоятельного мышления.

Выступая на Втором Международном конгрессе ЮНЕСКО «Образование и информатика» еще в июле 1996 года заместитель Министра общего и профессионального образования России В.Г.Кинелев обратил внимание на то, что отчётливо концепцию фундаментального образования впервые сформулировал Гумбольдт ещё в начале XIX века, который подразумевал, что предметом такого образования должны быть те фундаментальные знания, которые именно сегодня открывает наука на своём переднем крае. Более того, предполагалось, что образование должно быть непосредственно встроено в научные исследования. Как оказалось, что более ста лет этот идеал образова-

ния был реализован в лучших университетах мира. Однако, как отмечает профессор В.Г.Кинелев, с течением времени разрыв между идеальной моделью и реальностью становится всё более ощутимым. Гигантский и всевозрастающий объём знаний привел к необходимости их адекватного структурирования и отображения в учебных дисциплинах, что в итоге превратило фундаментальное образование в самостоятельную и важнейшую область интеллектуальной деятельности человека. Поэтому, чтобы обеспечить фундаментальность и целостность образования, необходимо предварительно добиться тех же целей и в самих фундаментальных науках, поскольку дифференциация наук в XX веке достигла такой степени, что специалисты из разных разделов прежде единой науки часто перестают понимать друг друга. Качественно новые цели образования потребуют и новых принципов отбора и систематизации знаний, создания новых фундаментальных учебных курсов по каждой из традиционных естественнонаучных и гуманитарных дисциплин и их согласовании друг с другом для достижения нового качества образованности личности и общества. Важнейшим элементом этого процесса, – считает В.Г.Кинелев, – должно стать включение цикла общих естественнонаучных дисциплин в гуманитарное образование и, соответственно, цикла общих гуманитарных дисциплин в естественнонаучное и техническое образование [5].

В данном случае речь идет о таких знаниях, из которых необходимо составлять дисциплинарные и междисциплинарные курсы, содержащие наиболее фундаментальные знания, являющиеся базой для формирования общей и профессиональной культуры, которая, в свою очередь, является основой формирования управленческой культуры. Для подготовки современных специалистов образованию нужны такие знания, которые способствуют формированию энциклопедического взгляда на мир, с одной стороны, а с другой – открывают возможности для овладения основами единой человеческой культуры. Образование в XXI веке призвано быть доступным и качественным для всех, так как ущемление права на качественное образование может привести к культурной деградации личности и всего общества, что несовместимо с его устойчивым развитием.

Принципами новой философии высшего образования определяются его цели, содержание и технологии. При этом важно всегда помнить, что без преподавателей, занимающихся серьезной фундаментальной наукой, обладающих высочайшей культурой, а также беззаветной преданностью своему делу, постоянно пополняющих и обновляющих свои знания в соответствии с постоянно растущими требованиями общества к подготовке будущих специалистов – никакие средства не помогут достичь поставленных целей. Что-

бы справиться с новыми задачами преподаватели обязаны не только передавать студентам знания, научать их понимать процессы и явления, происходящие в природе и обществе, но, и самое главное – вместе со знаниями отдавать целиком и полностью себя тем, кто в будущем когда-нибудь сможет пополнить ряды нашей национальной элиты.

В ближайшем же обозримом будущем, как пишет Михаил Згуровский: « В таких условиях высококачественное высшее образование и наука, в первую очередь, фундаментальные, естественные и технические науки, которые, безусловно, определяют прогресс всем развитым странам мира, оказались ненужными. Иными словами, разрыв между уровнем фундаментального, естественного и технического образования и науки развитых стран мира и Украины стремительно увеличивается, и по ряду направлений он становится уже непреодолимым» [6]. Ещё резче об этом пишет Владислав Сикалов: « ... по всему видно, что не нужны ни новые идеи, ни тем более парадигмы. ... Культура себя съела, думая, что её ещё много. А когда оказалось, что она лишь обычный товар, наступила развязка. Старые культурные формы рухнули, новые не определились. В пустоте витают обломки. ... Знание – это здание. Нет фундамента – нет здания [7].

Иными словами: без серьезной науки не будет и серьезного образования, а без него не появятся профессионалы ни в одной области человеческой деятельности. Член-корреспондент НАН Украины Г.Ковтун обращает внимание на то, что каких-то двадцать лет тому назад существовала живая цепь «фундаментальная наука – прикладная наука – производство». Сегодня она полностью разорвана. У отечественной промышленности нет реальных ресурсов и стимулов для перестройки производства и внедрения новых технологий (тут и несовершенная законодательно-нормативная база, и непродуманная налоговая система, и бюрократические преграды, которые вместе взятые отнюдь не содействуют инновациям). Отсутствие спроса на инновации порождает ситуацию, когда фундаментальные исследования становятся ненужными. [8, 25] Подобная ситуация складывается сегодня и в России. Борис Осадин, например, пишет: « Глубокие естественнонаучные и специальные технические знания потеряли прежнюю привлекательность. И возникла игра в поддавки. Одни делают вид, что учатся, а другие – что учат. Диплом отделился от знаний и стал самостоятельной ценностью. Чем-то вроде предмета мелкого тщеславия и свидетельства об общем уровне развития, позволяющего рассчитывать на некую преференцию при приёме на работу» [9].

Многие известные ученые предлагают разные пути повышения спроса на фундаментальные знания. В частности, Г.Ковтун предлагает делать ставку

на ускоренное развитие научного предпринимательства, которое станет локомотивом производства и начнет формировать спрос на фундаментальные знания. В выделении из массового высшего образования группы ведущих университетов, на которую возложить ответственность для «прорывного» развития экономики Украины по группе приоритетных направлений видит выход М.Згуровский. Б.Осадин убежден, что подготовка инженерных кадров должна стать двухступенчатой, при которой в технических университетах будет осуществляться четырёхгодичная подготовка инженеров первой ступени, а в НИИ, КБ, НПП и других предприятиях – второй ступени. Это позволит предприятиям готовить себе таких специалистов, которые им нужны. В Украине имеется опыт отдельных ВУЗовских и научно-исследовательских коллективов, которые небезуспешно пытаются формировать спрос и на фундаментальную науку и на качественных специалистов, необходимых уже в нынешних условиях хозяйствования. В статье «Европейское образование в украинском ВУЗе» А.Тимошук подробно описывается опыт Україно-Австрийской программы по экспортно-ориентированному менеджменту в Киевском Университете экономики и права «КРОК» [10]. Отечественных учёных не могут не восхищать успехи коллектива Института термоэлектричества Национальной академии наук и министерства образования и науки Украины, возглавляемый академиком Лукьяном Анатычуком, который придерживается твердого убеждения, что ничего ни у кого не надо просить – сами придут и всё принесут [11]. Самой большой своей заслугой считает руководитель этого института – создание творческой атмосферы в коллективе и таких условий для своих коллег, при которых они чувствуют себя истинными творцами и созидателями. Академик пишет: «Чтобы творческий человек хорошо работал, он должен получать высочайшее наслаждение от своего труда. И я обратился к своим сотрудникам: «Люди добрые, хотите быть счастливыми – творите. А наше конструкторское бюро – сказочное место, где за то, что вы можете быть счастливыми, ещё и платят солидную зарплату» [12].

Несомненно, что в нашей стране есть и другие незаурядные лидеры, которые сохранили потенциалы в руководимых ими педагогических и научных коллективах, и у них хватило той самой общей и профессиональной культуры, способной ценить ученых и педагогов, создавая им условия для плодотворной творческой деятельности.

А.С.Пономарёв также считает, что непременным педагогическим условием формирования профессиональной культуры будущих специалистов выступает высокая общая, нравственная, профессиональная культура самих преподавателей, их истинная духовность, творческий и личностный потенци-

ал, высокое педагогическое мастерство, включающее даже элементы артистизма [13, 186]. Наряду с этим, для формирования профессиональной культуры специалистов необходимо обеспечивать инновационное содержание всего учебно-воспитательного процесса, его целостного и системного характера, опирающегося на серьезные фундаментальные знания, отвечающего современным всё возрастающим потребностям развития человечества, а также формированию общества квалифицированных, ответственных и творческих личностей.

Список литературы: 1. А.С. Пономарёв. Общая и профессиональная культура в системе современного образования. В сб. «Стратегия гуманизма». Харьков, изд-во НУА, 2004, -212с. 2. Л.Л. Товажнянский, А.А. Мамалуй. Гуманизация инженерного образования – новая жизнеутверждающая стратегия развития системы технического образования. В сб. «Стратегия гуманизма». Харьков, изд-во НУА, 2004, -212с. 3. И.С. Мильнер. «Экономика знаний» и новые требования к управлению. «Проблемы теории и практики управления», №2, www.uptp.ru, 2008, с.116. 4. Наталья Ижикова. Культура власти в контексте геохронополитики. «Власть», №9, 2008, стр.19. 5. В.Г. Кинелев. Доклад на II-м Международном конгрессе «Юнеско» «Образование и информатика» (1-5 июля 1996г). 6. Михаил Згуровский. Дипломированное псевдообразование или противоречия переходного периода в сфере высшего образования Украины. «ЗН», № 6, 18 февраля 2006г., стр.14. 7. Владислав Сикалов. Быть или не быть алмеристом? «ЗН», № 1, 14 января 2006г., стр. 19. 8. Григорий Ковтун. Что делать с фундаментальной наукой? «Регионал», №4, 2007, стр.19. 9. Борис Осадин. Высшая школа в стране «Газпрома». «Советская Россия», №43, 29 марта 2007г., стр. 3-4. 10. Александр Тимощук. Европейское образование в украинском вузе. «ЗН», №25 – С.12. 11. Александр Рожен. Термоэлектричество – украинский счёт. «ЗН», №40, 15 октября 2005г., стр. 14. 12. Александр Рожен. Формула счастья от Лукьяна Анатычука. (ЗН). №50. 29 декабря 2007г., стр.14. 13. А.С. Пономарёв. Общая и профессиональная культура в системе современного образования. В сб. «Стратегия гуманизма», Харьков, изд-во НУА, 2004. – 212с.

А.В. Долгарев

**ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ЗНАНИЯ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ**

Автор раскрывает понятие фундаментальных знаний и дает определение их роли в профессиональной культуре будущих специалистов. В статье дано определение понятию «профессиональной культуры» и названы его основные компоненты. Рассмотрена реализация основных терминов в структуре профессиональной деятельности лидеров.

А.В.Долгарев

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗНАННЯ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Автор розкриває поняття фундаментальних знань і дає визначення їхній ролі в професійній культурі майбутніх фахівців. В статті дано визначення поняттю «професійної культури» і названі його основні компоненти. Розглянута реалізація основних термінів в структурі професійної діяльності лідерів.

A.V.Dolgarev

FUNDAMENTAL KNOWLEDGES AND THEIR ROLE IN FORMING OF PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS

An author exposes notion of fundamental knowledges and gives the decision of their role in the professional culture of future specialists. In the article the decision to notion of «professional culture» is given and its basic components are adopted. Realization of basic terms in the structure of professional activity of leaders is considered.

Стаття надійшла до редакції 2. 10.2009 р.

ІІІ РОЗДІЛ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378

*Гуревичев М.М.,
г. Харків, Україна*

ВЫСШАЯ ШКОЛА И ГАРМОНИЗАЦИЯ УКРАИНО-РОССИЙСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Проблема украино-российских отношений приобрела остроактуальный характер для наших стран, СНГ и Европы в «век глобализации».

Актуальность проблемы обусловила исходные позиции ее исследования. Цель: рассмотреть объективные основы и модель взаимовыгодной гармонизации. Способ достижения цели: доказательство реальности гармонизации сотрудничества наших высших школ, содействующего переходу наших стран на инновационный путь развития, господствующий в современном мировом прогрессе. Результат: выявить креатив высшей школы, представляющий ядро данного интеллектуально-инновационного потенциала гармонизации наших отношений.

Порядок исследования проблемы определяется его исходными позициями. Отсюда, два этапа ее рассмотрения, реализующиеся в двучастной структуре статьи. Первая часть: система украино-российских отношений как социальный объект гармонизации (фактологический аспект). И вторая – экспериментальная часть (гипотетический аспект): инновационная модель сотрудничества наших высших школ как интеллектуально-инновационный фактор гармонизации украино-российских отношений (ГУРО).

В процессе исследования используются методологические принципы историзма, диалектики, системности, аналитического синтеза, синергетики. Последняя объясняет постоянство флуктуации во всех системах, когда прежняя организация не выдерживает и разрушается, наступающий хаос трансформируется в новый порядок, а случайность «лежит в самой основе динамики идеально детерминированных систем с несколькими переменными» [1].

1. Україно-российские отношения как социальный и системный объект гармонизации Межгосударственный тип украино-российских отношений сложился в соответствии с нормами международного права, конституциями и двусторонними соглашениями. Он функционирует в условиях исторического этапа продвижения наших стран к правовому демократическому и социальному государству. На данном этапе очевидны как принципиальное совпадение, так и национальные расхождения государственных интересов наших стран. Но реализация стратегии совпадающих коренных интересов и ряда национальных интересов объективно требует эффективной ГУРО.

На практике ГУРО есть взаимовыгодный долгосрочный процесс сбалансированной реализации наших колоссальных ресурсов в интересах обеих стран. Она объективно и конкретно необходима для размораживания, улучшения и нормализации наших отношений в многополярном, бурно развивающемся и прагматичном мире. И является эффективным средством целенаправленного движения как всей системы, так и каждого элемента наших отношений. Придания им инновационного содержания, повышения их динамизма и качества жизни населения. Сохраняющаяся даже в современных неблагоприятных условиях, повседневная и многообразная практика наших отношений, на всех уровнях и во всех сферах доказывает наличие широких и многообещающих возможностей ГУРО.

Тем более, что настоящая система межгосударственных отношений Украины и РФ складывается, функционирует и ограничивается не на пустом месте. Она имеет капитальный природно-социальный многоуровневый фундамент.

Она в аналогии быта и хозяйствования, психологического склада и менталитета. Доказана наукой и практикой, признается большинством населения наших стран и мировым сообществом.

Мы близки по мировоззрению и духовности, религии и культуре, языку и традициям. Культурное общение между Украиной и Россией постоянно и абсолютно.

И цементируется общность наших стран народов их единой общецивилизованной природой, что подтверждают наука и практика.

Далее анализируются системообразующие отношения: правовые (институциональные), политические (определяющие), экономические (базисные), культурные (духовно-эстетические), научно-образовательные (креативные) и общечеловеческие (приграничные). В такой последовательности они, как составляющие объект ГУРО, и рассматриваются ниже.

Правовые, институциональные отношения между Украиной и РФ установились в начале постсоветского периода. Это отношения между суверенными субъектами международных отношений. Они регулируются международным правом, конституциям и наших стран и двусторонними соглашениями.

Постепенная демократизация и развитие практики народовластия расширили электоральные, истинно международные украино-российские **политические отношения**. К тому же, и конституции обеих стран в качестве законодательного императива закрепили данный стратегический курс государственной политики. Однако на практике он отвергается в одностороннем порядке.

Экономические отношения – базисный и эффективный элемент системы украино-российских отношений, к тому же поддающийся математическому измерению. Как подметил еще И. Кант, истина рождается там, где появляется цифра. Наши взаимовыгодные экономические отношения и есть истина. Их исходный пункт традиционное и высокоэффективное разделение и кооперация труда. Институциональная основа – плюрализм форм собственности и хоздоговоры. Механизм реализации – рыночные отношения. Позитивные факторы – трансграничный приток российского капитала в Украину, а украинской рабочей силы – в РФ. Все это обеспечивает рост взаимной экономической выгоды и движение наших экономик в сторону общеевропейской интеграции и мировой глобализации.

Вместе с тем, наши экономические отношения ограничиваются по отраслям, инерционны по темпам роста и конкурентоспособности. Это одна из существенных причин отставания Украины от РФ по производству ВВП на душу населения: в РФ 14,4 тыс. \$US против \approx 6 тыс. \$US (сер. 2007 г.). В целом, несмотря на базисный и взаимовыгодный характер многогранных экономических связей, их позитивная роль в оздоровлении системы украино-российских отношений блокируется, и они ущемляются антироссийской политикой.

Культурные отношения между нашими странами выросли на едином культурном пространстве, являются эстетическим элементом объекта ГУРО и ее духовным арсеналом. Культура наделила людей наших стран душевной чистотой, пылкой украинской фантазией и неиссякаемым российским милосердием. Духовность – непреходящая высокая ценность обоих народов. Но ограничение русского языка тормозит развитие нашего культурного сотрудничества. Если ещё 10 лет назад в Украине было 20 тыс. школ, где преподавание проводилось на русском языке, то сейчас их оста-

лось 1300. Но многие родители не хотят, чтобы их дети знали только украинский, хотят чтобы знали ещё и русский. Потому, что они понимают: русский язык – это русская культура, значительная составляющая мировой культуры, это выход в мир [2]. «Без русского языка – подчеркивает академик НАНУ П.П. Толочко – Украина ущербна будет... Без украинского влияния и из России уйдет важная нота».

Научно-образовательные украино-российские отношения, несмотря на политический прессинг, продолжают функционировать. И главным образом в новейших отраслях науки, техники, технологии, способствующих переходу к новейшей парадигме педагогики высшего образования.

Ведущие учреждения НАНУ сотрудничают с российскими партнерами в области физико-технических проблем материаловедения. Украинороссийское предприятие ООО Межотраслевой научно-технический центр «Перспективные материалы» исследует процесс создания высокостойких стекломатериалов и стеклометаллических композитов.

Проводятся совместные исследования социальных процессов. В Москве вышел первый номер общего научного журнала «Историческое пространство», открывающий новые возможности выработки единых подходов к освещению общей истории. По проекту Совместной комиссии историков Украины и РФ в 2007 году в Киеве были опубликованы «Очерки по истории России» на украинском языке. Недавно в питерском издательстве, в серии «Жизнь замечательных людей» вышла книга об Иване Мазепе, написанная российскими учеными.

В сфере высшего образования наблюдаются общее снижение его качества и спад нашего сотрудничества. Однако и то, и другое не воспрепятствовали и появлению позитивных тенденций. Прежде всего это вступление Украины и РФ в Болонский процесс, содействующий повышению среднего уровня высшего образования до европейских стандартов. Далее, это продолжение и развитие курса отечественных высших школ на фундаментальную подготовку дипломированных специалистов, способных к инновациям. Наконец, это продолжающаяся подготовка элитных специалистов мирового уровня ведущими классическими и политехническими университетами наших стран.

Приграничные (общечеловеческие) отношения между нашими народами развиваются, несмотря на их блокирование официальным Киевом. Объем контактов между нашими гражданами необычайно высок. По некоторым данным общее количество граждан двух стран, пересекающих украинско-российскую границу, достигает 20 миллионов в год. Повседневно в

массовом порядке осуществляются семейные, личные, дружеские, а также деловые – финансовые, торговые, производственные отношения.

Однако, вопреки конституциям, принятым программам, проектам и соглашениям по развитию этих отношений и реальным интересам миллионов людей, противоправно ограничиваются, их законные демократические права. По данным таможенных служб Харьковской и Белгородской областей грузооборот, осуществляемый автотранспортом между их районами, сократился в последние годы в разы. Необходимы неотложные практические меры по правовой и технико-административной нормализации отношений между людьми и регионами соседних стран. Мы соседи навсегда, И развитие наших приграничных отношений только способствует реализации повседневных интересов обоих народов.

Таким образом, сложилась и функционирует система межгосударственных украино-российских отношений. Дифференциация ее элементов показала, что все они функционируют, но с разной степенью эффективности. Их интегрированное рассмотрение доказывает, что существует объект гармонизации, необходимость и возможности повышения эффективности функционирования данной системы посредством ГУРО.

Иновационная модель гармонизации украино-российских отношений

Как и всякая сложная система, украино-российские отношения в своем движении приблизились к «точке бифуркаций», где в соответствии с теорией самоорганизации сложных систем, изменяются ее свойства. Инерционность настоящей системы может смениться иновационностью. Но как это произойдет пока неизвестно. Доминирует принцип неопределенности.

Но он диалектичен: с одной стороны неопределенность, а с другой – исходный пункт рассмотрения иновационной модели ГУРО, которое осуществляется в русле современного иновационного типа мирового развития. Он превращает науку и образование в свои главные детерминанты. Через них идет социальный прогресс в XXI столетии. Именно они в первую очередь формируют творческий человеческий капитал и «человекоемкость» иновационных генераторов прогресса информационного общества.

Исходными позициями выстраивания иновационной модели ГУРО являются: система украино-российских отношений (объект) и один из их элементов – наши научно-образовательные отношения, приобретающие иновационный характер и потенциал гармонизации всей системы отношений (субъект гармонизации). Отсюда, далее и рассматриваются научно-

социальные основы предлагаемой модели, ее каркас, определение, целеполагание, механизм реализации, ожидаемые результаты.

Научно-социальными основами настоящей модели следует считать прежде всего инновационный тип НТП. Затем возрастающие инвестиции, информацию, институты исследования, инновации. Далее, это невиданная никогда ранее, безотлагательная социальная востребованность инноваций. И, наконец, взаимоиницируемая комплексность бурно развивающихся математики, химии, физики, биологии, информатики. Сегодня именно «науки о жизни» – биология, генетика, геномика, протеомика, медицина, «пожирая» результаты точных наук, которые нарастают как снежный ком, придают НТП оперативную востребованность, ускоряют научно-социальный прогресс (НСП) и динамичную интеграцию НТи НС прогресса. Ныне биотехнологии превращают научные достижения в реальный продукт. И ни одна страна не может отказаться от них

Каркас инновационной модели ГУРО складывается, повидимому из социально-административных блоков и ряда последовательно взаимосвязанных уровней. Исходный – общепризнанный постулат об интернациональном характере науки, детерминирующей интернационализацию высшего образования. Институциональный уровень: конституции наших стран, где определяется социальный статус науки и высшей школы; уставы вузов; Большой договор между Украиной и РФ, и межгосударственные соглашения о сотрудничестве в области науки и высшего образования, включая Болонскую декларацию и Великую Хартию Университетов; межрегиональные и межвузовские договоры о совместных научных исследованиях, их коммерческой реализации и подготовке специалистов. Материально-финансовый уровень науки и высшего образования наших стран внешне солидный, а по сути отсталый. Доля ВВП, расходуемая на финансирование науки и образования, в разы меньше, чем на западе.

Информационное обеспечение вполне современное. Это локальные (внутренние) системы информации научно-исследовательских центров и вузов, постоянные информационные связи и коммуникации между ними, межправительственные контакты, взаимотрансляция актуальной информации между национальными и мировыми научными и вузовскими центрами, Интернет.

Следующий – организационно-управленческий уровень (менеджмент). Вместо бюрократической неповоротливой и коррумпированной государственной иерархии, которая тормозит и губит «вечнозеленое дерево»

живого наукообразования, постепенно приходит реальная автономия и самоуправление научных центров и университетов.

Человеческое измерение – важнейший уровень и креативный узел каркаса инновационной модели ГУРО. Количественные параметры отечественных наук и высшего образования соответствуют мировым стандартам. И в наших странах высшее образование – безусловная ценность. В Украине сотни тысяч вузовских педагогов и, примерно, 2,5 млн. студентов (из них 1,5 млн. контрактников). В РФ, соответственно, 1 млн. и 6,9 млн. Но качественные показатели развития науки и высшего образования в наших странах оставляют желать много лучшего. Мировой опыт подсказывает, что качество научных исследований и подготовки специалистов сегодня определяют: креатив – интеллект ученых, педагогов, студентов; «силиконовые долины»; современное материальное и отличное бытовое обеспечение людей науко-образовательной сферы. Это – императив данного уровня инновационной модели.

И завершающий уровень: выделение актуальнейших сфер науко-образовательного сотрудничества. Это традиционные для наших стран сферы науки, техники, технологий и производственной кооперации: авиа- и ракетостроение, атомная энергетика, некоторые отрасли машиностроения, оборонка крупного инновационный сектор, играющий роль катализатора развития наукоемких сфер. Его центральным направлением становится нанодвижение и высшее инновационное образование. Получая его в ходе научных исследований, новое поколение ученых, инженеров, экономистов сформирует мощный инновационный сектор. Он поможет нашим странам кратчайшим путем перейти от сырьевой экономики к инновационной. Здесь абсолютно совпадают коренные интересы наших стран.

Рассмотренные научно-социальные основы и каркас обусловили определенность инновационной модели ГУРО. Теперь можно дать ее ориентировочное *определение*. Инновационная модель ГУРО – это программируемая интегральная и реальная мини-система постулатов и проектов, предлагающая двустороннюю практику повышения качества и эффективности сотрудничества наших соседних государств на основе креатива научно-образовательных отношений.

Реализация инновационной модели ГУРО предполагает три этапа: предварительный, исходный и основной. На предварительном этапе функциональная дифференциация украино-российских отношений (проведена выше) дополняется и социальной дифференциацией. И социальный срез украино-российских отношений приобретает следующий вид: отношения

между государствами, между правительствами, между элитами, между бизнесом, между народами. Если первые три группы отношений требуют радикального оздоровления, а четвертая взаимовыгодной оптимизации, то хорошие отношения между нашими народами можно гармонизировать. Это непосредственный объект ГУРО в настоящее время.

На исходном этапе ГУРО надлежит определиться с функциональным механизмом реализации данного процесса. Им может стать один из функционально действующих видов украино-российских отношений. Но какой именно? Правовые, институциональные отношения? По идее да. Но на практике многие межгосударственные соглашения и институции не соблюдаются, что осложняет использование данных отношений как механизма ГУРО. То же самое характеризует и практику политических, культурных и частично экономических отношений. От них выгодно отличаются научно-образовательные и приграничные отношения. Те и другие располагают позитивным потенциалом, и начальной практикой реализации ГУРО. Это научно-образовательные отношения.

И самое главное. Ставка делается на научно-образовательные отношения. Она оправдана потому, что национальные и стратегические, текущие и профессиональные интересы, мотивация и творчество наших ученых не только совпадают, но, реализуясь в инновационной деятельности, содействуют повороту к взаимовыгодному сотрудничеству наших правительств, государств, элит, бизнеса, народов. Реальный и нарастающий потенциал наших высших школ способен помочь этому повороту. Ядро потенциала – креативный человеческий потенциал учёных, обладающих интеллектуальной независимостью, обострённым чувством совести, пониманием стратегических интересов наших народов. И, конечно же, студенты – завтрашние учёные, государственные деятели, менеджеры, элита наших стран. Те и другие – главные действующие лица основного этапа реализации инновационной модели ГУРО, который позиционируется как одновременный взаимостимулируемый двуединый процесс. Это самогармонизация научно-образовательных и ими опосредуемая гармонизация каждого элемента и всей системы украино-российских отношений. В такой последовательности обе составляющие процесса гармонизации кратко рассматриваются далее.

Самогармонизация наших научно-образовательных отношений охватывает традиционные, но особенно возможна и перспектива в новейших сферах науки и технологий. Революционный прогресс в нанотехнологиях и генетике заставляет по-новому взглянуть на мир. Он имеет не один – аме-

риканський полюс. Сучасний світ багатопольовий, включаючий і російський полюс. Не випадково 1-ий міжнародний форум по нанотехнологіям, зібравший більше 3 тисяч учених і бізнесменів із 50 країн (грудень 2008 р.), відбувся в РФ. Нанотехнології в Росії розвиваються галопом. В Кургаровському інституті, що веде в російському нанодвиженні, відкрився унікальний NBIC – центр (таких в Європі немає) де поєднуються нано-, біо-, інформтехнології і дослідження в області свідомості, які принесли світу каскад фундаментальних наукових відкриттів [3].

Глобальна модернізація вищої школи на основі НТП і НСП прискорює зміну застарілої педагогіки ХХ століття Вальдорфської педагогікою, визнаною ЮНЕСКО (за вимогою студентів ряду вузів Західної Європи) педагогікою ХХІ століття. Її суть – імператив креативної діяльності вузів. Як його реалізувати на практиці? Світовий досвід підказує: за допомогою трансформації елітних українських і російських вузів в інноваційні університети на двосторонній основі їх співпраці і гармонізації. Так багатіє інтелектуальний ландшафт НТУ «ХПІ», що живить його модернізацію. Встановились і розвиваються науково-освітні зв'язки НТУ «ХПІ» з Санкт-Петербурзьким політехнічним університетом на основі угоди, підписаної в 2007 році. Усього НТУ «ХПІ» працює за прямими угодами з 64 університетами, 28 організаціями і фірмами із 26 країн світу, включаючи РФ [4]. Розширююча інтеграція науки, освіти, бізнесу визначає інноваційне розвиток.

Стало бути, інноваційна модель ГУРО поступово реалізується в сфері науково-освітніх відносин між нашими країнами. Для її реалізації во всій системі україно-російських відносин механізм цього процесу (науково-освітні відносини) слід доповнити міждержавним адміністративно-організаційним апаратом. Її структура, напрямки і послідовність реалізації моделі представлені на рис. 1.

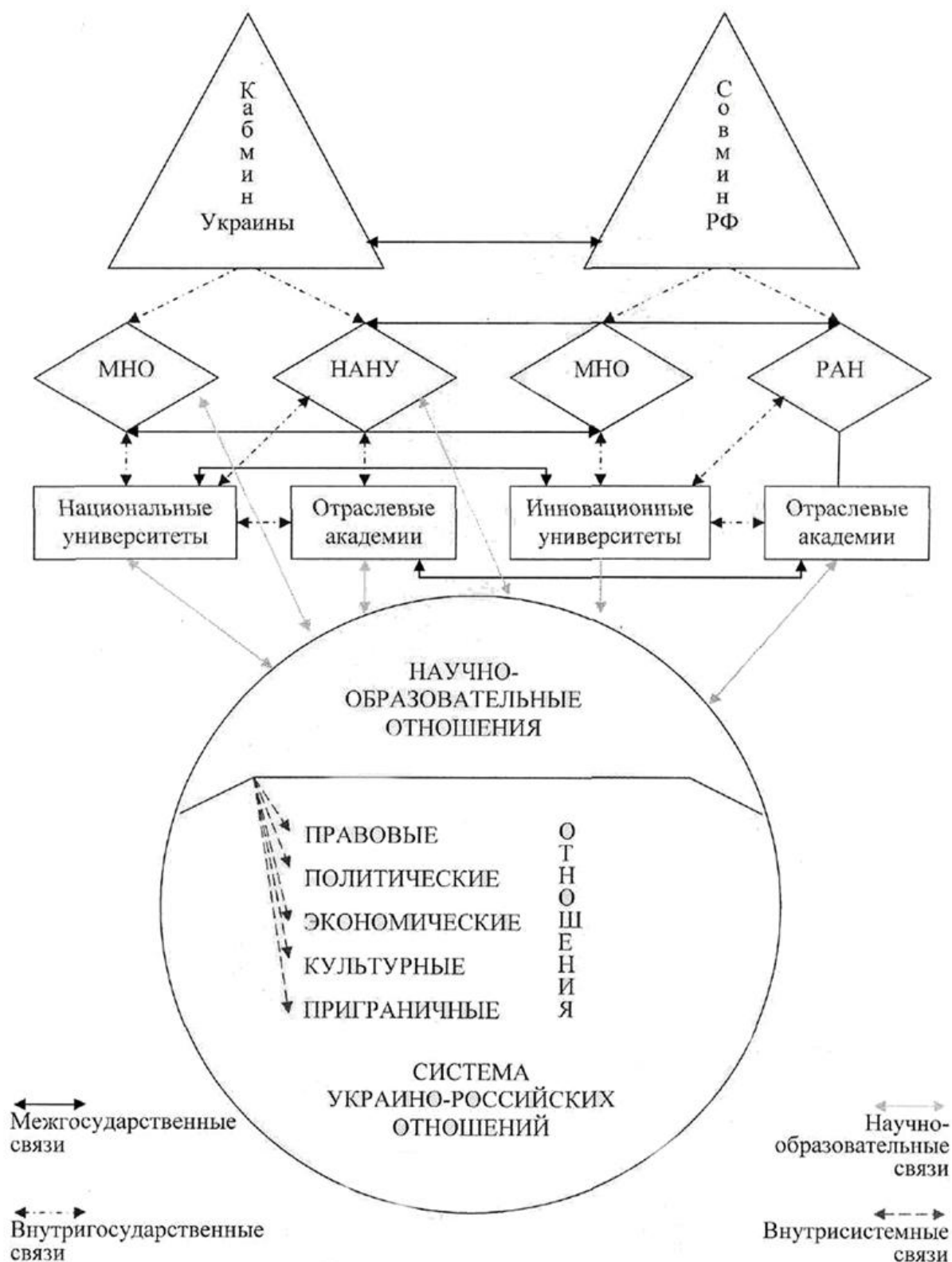

Рисунок 1 – Схема межгосударственного аппарата реализации инновационной модели ГУРО

Настоящая схема наглядно демонстрирует, к сожалению, бюрократическую антикультуру административного управления. Это многоступенчатость согласования, принятия и реализации инновационных решений. Это иерархия коммуникаций и торможения трансляции и ретрансляции информации между субъектами и объектами управления. Это и специфика закостенелых традиций, взаимодействия субъектов и объектов управления. Но даже этот доморощенный аппарат способен к позитивному правлению механизмом реализации и инновационной модели ГУРО.

Используя самогармонизированные научно-образовательные отношения, можно и должно направить креатив наших технических, технологических и гуманитарных университетов на реализацию инновационной модели ГУРО. В первую очередь похвальная креативность науки и высшей школы адресуется на гармонизацию **правовых (институциональных) отношений**. Все ветви власти, скрупулезно следуя букве и духу международного права и государственному законодательству, укрепляют правопорядок внутри страны и закладывают правовую основу ГУРО в целом. Гармонизация политических отношений между нашими странами ориентированы на коренное обновление политической жизни страны. Во-первых: электорат Украины достоин того, чтобы им управляли не политики, которые думают о выборах, а государственные деятели, думающие о поколениях и решающие их проблемы. Во-вторых: надо ценить и обогащать политическую культуру народа, выражающую его стремление к целостности, соборности и суверенитету страны; к стратегическому сотрудничеству с РФ и Западной Европой; к гарантиям законности, справедливости, экономического роста, расцвета культуры, самореализации творческой индивидуальности. И, в-третьих: требуется реалистическая государственная политика властей в духе взвешенного прагматизма, предполагающая адекватно реагировать на заявления и требования населения, проявлять стратегическое мышление, способность к компромиссам.

Гармонизация **экономических отношений** в целом функционирующих достаточно эффективно, несмотря на газовые конфликты, предполагает, прежде всего, совершенствование их институциональных основ, государственных и рыночных институтов экономического сотрудничества. Далее, это развитие взаимовыгодных кооперационных связей в промышленности. А в условиях глобального кризиса особенно требуются как в Украине, так и в России повышение энергоэффективности экономики, развитие инфраструктурных объектов и создание мощных национальных финансовых систем. Еще и рост взаимного товарооборота, который в соответствии

с научнообоснованными прогнозами экспертов, может возрасти с 40\$ млрд. до 50\$ млрд. в год. И главное: это гармонизация наших рыночных экономик с последующим их развитием в экономику знаний, базирующуюся на: а) образовании и обучении населения, способного использовать знания, б) динамичной инновационной инфраструктуре, в) экономических стимулах и институциональном режиме, г) инновационных системах (сеть исследовательских и «мозговых» центров), д) авторитете знаний в обществе [5]. Проводимая в данном ключе гармонизация придаст нашим экономикам инновационный характер и сделает их конкурентоспособными в глобальной экономике.

В культурных отношениях (культура – от латинского соловозделываю) между нашими странами существует две застарелые проблемы: свободное развитие русского языка и возрождение украинского кино. Для их решения есть реальная почва – безусловная прагматика общих стратегий и национальных целей. Наука и образование, исходя из Конституции Украины, квалифицируют государство правоспособной и ответственной силой решения этих приоритетных проблем.

Гармонизацию **приграничных (общечеловеческих) отношений** следует проводить, опираясь на широкие научные позиции. По данным социологов население всех приграничных областей Украины единодушно заинтересовано в развитии таких отношений. Это «клеточная ткань» повседневного добрососедского «обмена веществ» юридических и физических лиц приграничных регионов. Многогранная социальная функция общечеловеческих отношений будет реализована тем успешнее, чем полнее в ней используется креатив наших высших ли школ. Харьковщина при активном участии ученых ведущих вузов еще в 2005 г. наладила активные и многоплановые отношения с Белгородской областью РФ.

Совпадение жизненных интересов населения по обе стороны украино-российской границы импульсирует поток встречных инвестиций, развитие промышленных и аграрных предприятий, рост взаимного товарооборота, культурного обмена, трудовой миграции, качества жизни людей.

Таким образом, проект настоящей модели предлагает реальный стратегический курс на внутринациональную стабилизацию и инновационное развитие Украины, на взаимовыгодный ренессанс добрососедского сотрудничества с РФ и углубление взаимосвязей с Западом на государственно-рыночной основе в условиях глобализации.

Список літератури: 1. Г. Николс, И. Пригожин. Познание сложного. Перевод с английского. М. : «Мир», 1990. -С. 156. 2. Известия в Украине. 19.06.2009. 3. Известия в Украине. 25.06.2009. 4. Політехнік. – 28 жовтня 2008 року. 5. The Knowledge – Based Economy. – Paris, 1996. – P. 9.

М.М. Гуревичев

ВЫСШАЯ ШКОЛА И ГАРМОНИЗАЦИЯ УКРАИНО-РОССИЙСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Автор рассматривает объективные основы и модель взаимовыгодной гармонизации украино-российских отношений в контексте высшего образования. В статье раскрыто инновационную модель сотрудничества высших школ Украины и России как интеллектуально-инновационный фактор гармонизации украино-российских отношений (ГУРО)

М.М. Гуревичьов

ВИЩА ШКОЛА І ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН

Автор розглядає об'єктивні основи і модель взаємовигідної гармонізації україно-російських відносин в контексті висшого освіти. В статті розкрито інноваційну модель співпраці вищих шкіл України і Росії як інтелектуально-інноваційний чинник гармонізації україно-російських відносин (ГУРО)

M.M. Gurevichev

HIGH SCHOOL AND HARMONIZATION OF UKRAINIAN-RUSSIAN RELATIONS

An author examines objective bases and model of mutually beneficial harmonization of the Ukrainian-Russian relations in the context of visshego education. In the article the innovative model of collaboration of high schools of Ukraine and Russia is exposed as an intellectual-innovative factor of harmonization of the Ukrainian-Russian relations (GURO)

Стаття надійшла до редакції 1.09.2009 р.

УДК 318.147 (477)

*Кадемія М.Ю., Кобися А.П.,
м. Вінниця, Україна*

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «ПОРТФОЛІО»

Постановка проблеми. Суспільство інформаційних технологій на відміну від індустріального суспільства кінця ХІХ – середини ХХ ст. значно більшою мірою зацікавлене в особистостях, здатних до змінних умов життя. Тому нові педагогічні технології, що нині впроваджуються в навчальний процес загальноосвітніх шкіл, професійних і вищих навчальних закладів України, розглядаються як необхідна умова інтелектуального, творчого та морального розвитку особистості [2, с. 539].

Зміни, що відбуваються нині в суспільстві, зумовили відповідні зміни в освіті. Потреба в підготовці фахівців, які б відповідали вимогам сучасного ринку праці, його мобільності зумовили перебудову підготовки майбутнього вчителя. Тому останнім часом простежується певний інтерес до проблеми його підготовки.

У постіндустріальному суспільстві освіта є ключовою умовою формування «суспільства знань», інтеграції системи вищої освіти України в Болонський процес. Розроблення технологій організації індивідуально-орієнтованого навчання, пошук нових форм і методів комплексної оцінки досягнень студентів і викладачів на підставі компетентнісного підходу, пошук способів розвитку якостей особистості – все це зумовило необхідність розв'язання таких проблем:

- неефективність наявних адміністративних систем контролю, оцінки якості освіти, показників ефективності навчального процесу;
- труднощів інтегрування випускників вищих навчальних закладів у ринок праці.

Не відмовляючись від традиційної системи навчання, контролю, розгляньмо сучасну технологію навчання, що носить назву «портфоліо».

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що вчені І. Богданова, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, М. Жалдак, В. Кремень, Н. Морзе, О. Пехота, С. Сисоєва, В. Сластьонін та ін. ведуть активний пошук щодо вдосконалення професійної освіти та моделі впровадження інноваційних технологій навчання. Так, упровадження в Україні міжнародних програм, наприклад благодійної Intel® «Навчання для майбутнього» з 2003 року

здійснюється шляхом підвищення кваліфікації викладачів у галузі використання технології з метою поліпшення якості освіти. Нині в Україні за цією програмою навчаються вчителі, студенти, школярі. Intel створює та підтримує освітні програми, що сприяють підвищенню рівня навчання та його ефективності за рахунок використання сучасних технологій.

Мета статті полягає у розгляді використання «портфоліо» у ВНЗ з метою підвищення творчої активності майбутніх фахівців, їхніх професійних компетентностей, конкурентоспроможності майбутнього фахівця на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. З метою розгляду педагогічної технології «Портфоліо» у ВНЗ наведемо її визначення:

Портфоліо – сучасна освітня технологія, до основи якої покладено метод автентичного оцінювання результатів навчальної та професійної діяльності. Портфоліо в перекладі з італійської означає «папка з документами», «папка фахівця» [1, с.150].

Автентичне оцінювання – це вид оцінювання, який використовується в практико-орієнтованій діяльності, передбачає оцінювання сформованості умінь і навичок особистості за умови знаходження її в ситуації, наближений до життя, повсякденній або професійній.

Зупинимось на технології «Портфоліо студента», що має на меті формування навичок самостійного спостереження, розсудливості. В процесі здійснення професійної підготовки майбутнього вчителя є очевидним, що його якість неможливо виміряти лише окремими тестами або екзаменами. «Портфоліо студента» – це інструмент самооцінки власного пізнання, творчої праці студента, рефлексії його власної діяльності, тобто засіб оцінки рівня підготовки майбутнього вчителя.

«Портфоліо студента» дозволяє:

- прослідкувати індивідуальний прогрес студента, досягнутий упродовж одержання освіти;
- оцінити його освітні досягнення, доповнити результати тестування та інших традиційних форм контролю.

Таким чином, «портфоліо» допомагає розв'язати такі педагогічні завдання:

- підтримує та стимулює навчальну мотивацію студентів;
- заохочує їхню активність, самостійність, розширює можливості навчання, самоосвіти;
- розвиває навички рефлексивної, оцінної діяльності студентів;

- формує вміння вчитися – формувати мету, планувати та організувати власну навчальну діяльність;
- сприяє індивідуалізації навчання студентів;
- закладає додаткові можливості для успішної соціалізації.

Технологія передбачає використання трьох основних типів портфоліо:

- портфоліо документів – портфель сертифікованих індивідуальних навчальних досягнень;
- портфоліо робіт – збірка творчих, проектних, дослідницьких робіт студентів, а також опис та участь у конференціях, конкурсах, вивчення електронних курсів різних практик, наукових досягнень та ін.;
- портфоліо відгуків – включає оцінку студентом своїх досягнень, аналіз навчальної аудиторної та позааудиторної діяльності, її результатів, резюме, планування наступних етапів навчальної діяльності, відгуки викладачів, студентів, інших працівників.

Нині в зв'язку зі широкомасштабним використанням інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі одержала використання нова форма – «електронне портфоліо». Чіткого визначення «електронного портфоліо» (ЕП) поки ще немає.

Наведемо деякі підходи до його визначення:

1. ЕП – це набір документів, які сформовано на комп'ютері.
2. ЕП викладача – форма інтернет підтримки його діяльності.

Кожний викладач створює портфоліо викладача з певної дисципліни, котру він викладає. В це портфоліо входять: анотація, навчальна програма, методичні матеріали та рекомендації, що забезпечують виконання лабораторних, практичних робіт, пропонованих завдань, лабораторні та практичні роботи, матеріали для атестації та самостійної оцінки студентів, дослідницькі та творчі роботи студентів.

3. ЕП – веб-портфоліо. Це веб-сторінка або веб-сайт студента, що використовується з метою збереження результатів проектно-дослідницької діяльності, особистих надбань та ін.

Освітня технологія «портфоліо» передбачає організацію поетапної діяльності:

I етап. *Мотивація та цілі створення портфоліо.*

II етап. *Розробка структури матеріалів портфоліо.*

III етап. *Планування діяльності зі збирання, оформлення та підготовки матеріалів.*

ПОРТФОЛІО ВИКЛАДАЧА

(кафедра інформаційних технологій в освіті Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського)

ПОРТФОЛІО ДОКУМЕНТІВ

- Загальні відомості про викладача.
- Програмний банк викладача

ПОРТФОЛІО РОБІТ

- Навчальна програма.
- Методичні розробки.
- Дослідницькі роботи.
- Творчі роботи.

Розробка критеріїв оцінювання матеріалів портфоліо.

IV етап. *Збирання та оформлення матеріалів.*

Проведення тренінгів і консультацій з формуванням необхідних знань та навичок створення презентації портфоліо. Рефлексія власної діяльності.

V етап. *Апробація результатів портфоліо.*

Рефлексія діяльності на етапі, тренінги та консультації з формування необхідних знань, навичок створення та презентації портфоліо. Доопрацювання критеріїв оцінювання портфоліо.

VI етап. *Оцінка результатів відповідно до мети створення та використання.*

Рефлексія діяльності на етапі.

VII етап. *Оцінка результатів діяльності з оформлення та використання матеріалів портфоліо.*

Підсумкова рефлексія діяльності.

Наведемо для прикладу «Портфоліо студента», за яким здійснюється певний рівень підготовки майбутнього вчителя в навчальному проєкті «Ідеальне середовище передачі даних», який розглядається у вивченні предмету «Комп'ютерні мережі».

Основні завдання проєкту:

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

- дослідити історію виникнення комп'ютерних мереж (знайти, вивчити і проаналізувати літературні та інші джерела з теми дослідження);
- описати основні топології локальних комп'ютерних мереж;
- проаналізувати основні мережні протоколи та стандарти (результати роботи подати у вигляді опорних схем, організаційних діаграм, карт знань тощо);
- сформулювати основні положення і принципи роботи моделі взаємозв'язку відкритих систем (OSI);
- порівняти методи доступу до середовища передачі даних (результати роботи подати у вигляді таблиць, діаграм і т. ін.);
- класифікувати мережеве програмне забезпечення;
- скласти перелік основних етапів процесу планування структури комп'ютерної мережі;
- визначити апаратні та програмні засобами і компоненти комп'ютерних мереж;
- створити модель описаної локальної комп'ютерної мережі засобами сучасного програмного забезпечення;
- розрахувати економічну доцільність побудови комп'ютерної мережі згідно з обраними параметрами в запропонованому приміщенні.

Основні вимоги до виконання проекту:

- наявність значущої в дослідницькому або творчому плані проблеми чи задачі, для розв'язання якої треба використати інтегровані знання та дослідницький пошук;
- практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів;
- самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність студентів;
- визначення кінцевої мети проекту (спільної та індивідуальної);
- визначення базових знань з різних галузей, необхідних для роботи над проектом;
- структурування змістової частини проекту (із указуванням поетапних результатів);
- оформлення кінцевих результатів, висновків, аналіз одержаних даних;
- результати поетапної роботи мають бути матеріальними, тобто певним чином оформленими (відеофільм, альбом, комп'ютерні газе-

ти, альманах, web-сторінка, презентація, комп'ютерна модель тощо).

Актуальність даного проекту зумовлена тим, що дане дослідження може стати в нагоді в процесі планування та створення комп'ютерної мережі навчального кабінету, офісу, організації, підприємства, навчального закладу тощо у подальшій професійній роботі випускників.

Приклад плану доповіді студента на тему: «Базові топології локальних комп'ютерних мереж» рис.1:

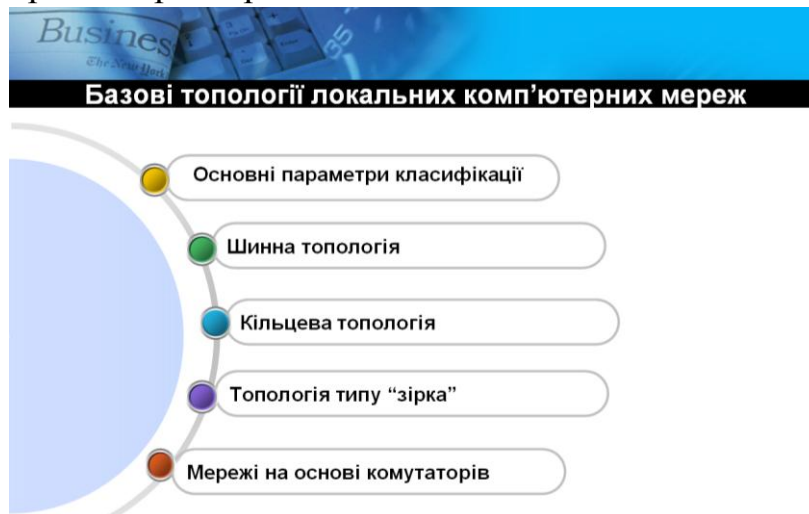

Рисунок 1 – Приклад плану доповіді студента

Рисунок 2 – Відеофрагмент на тему: Wi-Fi мережі

План – конспект уроку

Тема. Модель взаємодії відкритих систем – OSI модель.

Мета: засвоїти основні поняття та навчитися працювати з системою OSI.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Методичне забезпечення: роздатковий матеріал, відеоматеріали, мультимедійний електронний навчальний посібник.

Структура уроку

1. Організаційна частина

2. План пояснення нового матеріалу

1. Модель взаємодії відкритих систем – OSI (*Open System Interconnect*).
2. Рівні OSI моделі.
3. Функції рівнів обміну інформацією.
4. Протоколи комп'ютерної взаємодії

3. Запитання для закріплення вивченого матеріалу

1. Що таке OSI?
2. Які рівні OSI моделі вам відомі?
3. Що таке верхній і нижній рівні OSI моделі ?
4. Що являє собою протокол комп'ютерної взаємодії?
5. Які функції рівнів обміну визначає еталонна модель?

4. Домашнє завдання

Навчальний посібник, конспект лекцій.

План самоаналізу заняття:

Група:

Тема заняття:

Тип заняття:

1. Яке місце даного заняття в темі? Як дане заняття пов'язане з минулими, як це заняття працює на наступне заняття?
2. Коротка психолого-педагогічна характеристика групи (кількість слабких та сильних студентів). Які особливості студентів були взяті до уваги в процесі планування заняття?
3. Яка триєдина мета заняття, дати оцінку успішності та досягнення триєдиної мети, показники реальності заняття.

4. Відбір змісту, форм і методів навчання у відповідності до мети заняття. Виділити головний етап і дати його повний аналіз, опираючись на результати навчання на занятті.

5. Чи раціонально поділений час, відведений на всі етапи заняття? Чи логічні зв'язки між цими етапами? Показати як інші етапи працювали на основний.

6. Підбір дидактичних матеріалів, наочних посібників у відповідності до мети заняття.

7. Як організовано контроль засвоєння знань, вмінь і навичок студентів? На яких етапах заняття? В яких формах і якими методами здійснювався? Як організоване регулювання та корекція знань?

8. Психологічна атмосфера на занятті та спілкування студентів з викладачем.

9. Як Ви оцінюєте результати заняття? Чи вдалось реалізувати всі поставлені задачі заняття? Якщо не вдалося, то чому?

10. Накреслити перспективи своєї подальшої діяльності.

На підставі вище розглянутого «Портфолію студента» сформулюємо вимоги до діяльності студентів:

1. Самооцінка результатів (проміжних, підсумкових), опанування певними видами навчальної, наукової та творчої діяльності.

2. Систематичність та регулярність самостійного моніторингу. Студент самостійно та регулярно має відслідковувати результати своєї діяльності, відбирає найбільш цікаві та вдалі роботи в свою папку, структурує її.

3. Структурування та логічність матеріалів, що представлені у «Портфолію».

4. Акуратність та естетичність оформлення «Портфолію».

5. Цілісність, тематична завершеність матеріалів.

6. Наочність, обґрунтованість презентації «Портфолію студента».

На відміну від традиційного підходу, за яким окремо здійснюється рівень фахової, методичної, педагогічної підготовки студентів, професійні портфолію дають можливість здійснювати багатогранну інтегративну оцінку рівня підготовки студента – його ефективність як майбутнього вчителя [4, с.161].

Після завершення навчання у ВНЗ випускники мають змогу використовувати портфолію у своїй професійній діяльності, що є наочним показником його професійної підготовки.

Необхідно окремо зазначити, що в процесі створення та оцінювання портфоліо пріоритетом у зборі матеріалів, його оформленні має використовуватися принцип «добровільності». Студент, який збирає матеріал для свого портфоліо самостійно вирішує, які матеріали він розміщує в папку власних досягнень, що буде презентовано, в якому вигляді та ін.

Висновок. Створення портфоліо – творчий процес, що дозволяє враховувати результати, досягнення студентів у професійній діяльності. Портфоліо є не тільки сучасною ефективною формою самооцінювання результатів освітньої діяльності, він також сприяє:

- мотивації до навчальних досягнень;
- набуття досвіду до ділової конкуренції;
- обґрунтованої реалізації, самоосвіти для розвитку професійної компетентності;
- підвищенню конкурентоспроможності майбутнього фахівця.

Список літератури: 1. Кадемія М.Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: термінологічний словник. – Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД», 2009.- 258 с. 2. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / под ред. Е.С. Полат. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 272 с. 3. Furner M. Profiling induction // British journal of in – service education. – 1995. – Vol. 21, № 2. – P.161 – 162. 4. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія / В.П. Андрющенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, С.Д. Максименко, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва, Я.В. Цехмістер, О.В. Чалий / За ред. В.Г. Кременя. – К.: Наукова думка, 2003. – 853 с.

М.Ю. Кадемія, А.П. Кобыся

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ ВУЗ НА ОСНОВЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИИ «ПОРТФОЛИО»

В статье рассматривается современная педагогическая технология «Портфолио», ее определение, тип, структура, создание «Электронного портфолио» и использование в специальной подготовке будущего учителя, повышение его профессиональных компетентностей и конкурентоспособности на рынке труда.

M.Y. Kademiya, A.P. Kobysya

**THE STUDENTS' CREATIVE ACTIVITY DEVELOPMENT IN THE
HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON THE BASIS OF
USING THE TECHNOLOGY "PORTFOLIO"**

The article deals with the modern pedagogical technology "Portfolio", its definition, type, structure, creation of "Electronic Portfolio" and its usage in the professional training of future teachers, improvement of his professional competences and competitiveness in the labor market.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2009 р.

УДК 159.923.2

*Попова Г.В.,
м. Харків, Україна*

**ОСОБИСТІСНО ПРОФЕСІЙНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТУДЕНТІВ
ТЕХНІЧНОГО ВНЗ**

Умови формування ринку праці в сучасному суспільстві визначають вимоги до якості і результатів сучасної професійної освіти – професіоналізму фахівця, його конкурентоспроможності, до розвитку професійно-значущих якостей особистості. Перспектива розвитку професійної освіти пов'язана з тим, що за період навчання в навчальному закладі майбутній фахівець може опанувати не тільки системою професійних компетенцій, але і придбати інтегральні особистісні характеристики, що відображають уміння людини жити і ефективно діяти в суспільстві. Таким чином, можна говорити про важливість формування в період навчання у ВНЗ як професійної, так і особистісної складової компетенцій майбутніх фахівців.

Мета нашої роботи – дослідити вираженість потреби в особистісно-професійному вдосконаленні у студентів, що навчаються у технічному ВНЗ.

Багато студентів прагнуть до самовдосконалення в професійному аспекті, як найбільш явній перспективі навчання у ВНЗ. Проте далеко не всі вони усвідомлюють важливість для майбутнього життя і кар'єри реалізації своїх потреб у сфері комунікативного і особистісного самовдосконалення.

Самовдосконалення пов'язане з найважливішою потребою особистості – прагненням до самоактуалізації і самореалізації. А. Маслоу зв'язує потребу в самовдосконаленні з бажанням людини самоздійснитися, стати тим, ким він може бути, займатися тим, для чого він призначений, з розвитком особистості. [3]

Для того, щоб сьогоднішній студент опанував системою професійних і особистісних компетенцій, необхідно збудити у нього потребу в самовдосконаленні, озброїти відповідним досвідом, уміннями оцінювати власні досягнення. Для здійснення самоактуалізації по А. Маслоу, необхідне надання особистості відповідних умов: свободи проявів, самостійності у важливих справах, простору для творчої діяльності, соціального комфорту.

Звернемося до реалій навчання у ВНЗ. Традиційна система навчання у ВНЗ може бути представлена у вигляді системи відносин і припускає ряд соціально-психологічних феноменів у сфері особистісної ситуації розвитку студента. Одною з психологічних особливостей студентського життя, як указує Л.М. Балабанова, є її висока "кризова насиченість" [1]. До типових «професійно-особистісних» кризових ситуацій студентства логічно віднести наступні:

1. Криза особистісних відносин при входженні в нове соціальне середовище. Рівень соціально-психологічної адаптації студента до умов ВНЗ істотно залежить від взаємин, що складаються в колективі, порушення яких викликає постійну емоційну напругу. У багатьох випадках конфлікт в значущих відносинах (в студентській групі, з викладачами і ін.) є детермінантою розвитку гострого або хронічного емоційного стресу студента. Крім того, змінюється структура спілкування, рвуться і виникають нові соціальні зв'язки. Виникають психологічні проблеми відділення від батьківської сім'ї, проблеми побудови нових близьких відносин.

2. Криза професійного вибору. Ця криза обумовлена тим, що усвідомлення і уточнення вибору професії часто відбувається вже після вступу до ВНЗ. Деяка кількість студентів виявляє амбівалентність тенденцій: піти з ВНЗ по власному свідомому вибору, або продовжувати навчання для збереження соціально-культурного статусу.

3. Кризові ситуації в академічній діяльності. До таких часто відносять необхідність подолання, так званого в педагогіці, "дидактичного бар'єру", який виникає між викладачами і студентами в процесі навчання. Значно збільшується об'єм самостійної навчальної роботи. В технічних навчальних закладах нерідкі випадки, коли студент, пристосовуючись до системи навчання, переживає значні утруднення в придбанні і підтримці задовіль-

ного особистісного статусу. Незадоволеність собою може призводити до того, що індивід основні зусилля спрямовує на самозахист, а не на конструктивні дії.

4. Криза професійної соціалізації при переході від учбової до учбово-професійної діяльності. Так, в ході виробничої практики, студент виявляє сильну суперечність між рівнем своєї підготовки і вимогами реального професійного середовища до знань, умінь і особистісних якостей.

Таким чином, студенти в процесі навчання в тому або іншому ступені переживають особистісні і професійні кризи. Всі ці особливості студентства співпадають з юнацьким становленням особистості та можуть істотно ускладнювати вироблення дослідницької позиції участі в навчальному процесі. Дослідницька позиція студента, на нашу думку, складає основу творчої самореалізації студентів. Для конструктивного розв'язання професійно-особистісних криз необхідно створювати творче середовище в навчальному процесі.

Вироблення дослідницької позиції тісно пов'язане з розвитком, з одного боку, можливостей рефлексії особистості, з іншої – соціальної компетентності. Як відзначає Л.В. Власенко [2], одна з важливих умов подолання криз – високий розвиток особистісної і професійної рефлексії, прояв якої залежить від комунікативних можливостей особистості. Саме рівень розвитку комунікативної компетентності визначає конструктивність або деструктивність дії рефлексії на розвиток професійної соціалізації, оскільки здібності комунікації опосередковують прояви рефлексії. Висока рефлексія у поєднанні з високою комунікативною компетентністю сприяє успішній професійній соціалізації. При низькій комунікативній компетентності процеси професійної соціалізації ускладнюються. Отже, для успішного професійного становлення необхідний розвиток особистісної соціальної рефлексії у поєднанні з розвитком загальної і професійної комунікативної компетентності.

Таким чином, прагнення до особистісного самовдосконалення в період професіоналізації може сприяти розвитку професійно-важливих особистісних якостей і професійному становленню особистості в цілому. За змістом особистісно-професійне становлення є складним процесом і пов'язано з розвитком:

- системних предметних компетенцій студента як майбутнього професіонала;
- загальної і професійної комунікативної компетентності майбутнього фахівця;

- особистісної і соціальної рефлексії;
- системи емоційно-особистісної саморегуляції.

Метою нашого дослідження було: дослідити прагнення студентів технічного ВНЗ до можливості особистісного самовдосконалення за допомогою соціально-психологічного тренінгу.

Як індикатор вираженості потреби в самовдосконаленні у студентів технічного ВНЗ було обрано їх прагнення пройти додатково до основного навчання соціально-психологічні і особистісні програми тренінгу, які сприяють самопізнанню і вдосконаленню особистості в різних аспектах. Це пов'язано із зростаючою популярністю тренінгів як методу короткострокової і ефективною дії на особистість, їх величезною кількістю, різною спрямованістю, доступністю.

Для досягнення мети при аналізі даних були поставлені наступні **завдання:**

1. Виявити характер доступною студентам ВНЗ інформації щодо тренінгів в інтернет-джерелах як віддзеркаленні ринку тренінгових послуг на Україні.
2. Дослідити зміст установок студентів технічного ВНЗ щодо можливості та мотивів участі в СПТ.
3. Дослідити інтерес студентів технічного ВНЗ до різних за змістом тренінгових програм.

При дослідженні установок студентів відносно їх можливої участі в соціально-психологічному тренінгу (далі СПТ) був обраний метод анкетування. В ході обробки отриманих даних були використані загальноприйняті статистичні процедури. Серед методів дослідження застосовувався контент-аналіз інтернет-джерел, що містять відомості щодо програм СПТ. Ці відомості є віддзеркаленням тренінгового ринку України на момент проведення дослідження (2008 р.).

У дослідженні взяли участь 199 студентів 1,2,3,4 курсів НТУ «Харківський політехнічний інститут» різних технічних факультетів. З них хлопців 94, дівчат 105.

Як група порівняння були опитані студенти – представники гуманітарних спеціальностей (67 чоловік, одержуючих освіту референтів-перекладачів, з них 43 дівчини і 24 хлопця, що вчать в ХГУ «НУА»). Загальне число опитаних – 266 чоловік. Середній вік опитаних 19,5 років.

Обговорення результатів дослідження.

При аналізі інтернет-джерел, що містять інформацію відносно різних психологічних тренінгових програм, було переглянуто близько 700 про-

грам, пропорованих на Україні широким верствам дорослого населення. Психологічні тренінги, що пропоровані професіоналам-психологам і працівникам служб персоналу, тут не розглядалися. Нижче наводяться короткі орієнтовні формулювання назв програм, які в інтернет-пропозиціях мають масу варіацій. Для зручності аналізу переваг студентів серед програм були виділені смислові групи СПТ.

Окрему і найбільш представлену групу тренінгів інтернет-ринку займають так звані «бізнес-тренінги», а серед них – «Тренінги продажів». Найчастіше зустрічаються: «Техніка ефективних (активних) продажів», «Телефонні продажі», «Робота з запереченнями клієнта», «Успішна презентація в продажах» і т.п.

Далі широку нішу тренінгів представляють програми, направлені на розвиток комунікативної компетентності в управлінні і діловій взаємодії: «Ефективне ділове спілкування»; «Психологія управління персоналом організації»; «Комунікативна компетентність керівника»; «Психологія конфліктів»; «Мотивація персоналу»; «Самопрезентація», «Командоутворювання»; «Психологія лідерства в організації»; «Презентація і публічний виступ»; «Психологія ділових переговорів».

Серед тренінгових пропозицій є група, яка пов'язана з поняттями «особистісне зростання» і саморегуляція. Це такі програми, як: «Пошук свого Я (робота з цілями)»; «Управління часом (тайм-менеджмент)»; «Стрес-менеджмент», «Емоційна саморегуляція»; «Упевненість в собі»; «Тренінг впливу і захисту від маніпуляцій»; «Тренінг креативності»; «Залучення грошей в своє життя» і т.п.

Окрема група програм пов'язана з психологією особистостістих відносин: «Гармонія сімейних відносин»; «Любов і відносини» (тренінги, сприяючі поліпшенню відносин між чоловіками і жінками: «Майстер знайомств і спокушання», «Як знайти і утримати чоловіка своєї мрії», «Розумна коханка або як стати єдиною», «Як підкорити найприступнішу» і т.п.).

Ще одна група програм пов'язана з пізнанням і вдосконаленням тіла: «Тіло як джерело самопізнання»; «Розвиток сексуальності»; «Танцювально-руховий тренінг».

Всі описані програми СПТ можна умовно розділити на 2 великих групи:

1. Програми, направлені більшою мірою на розвиток професійно-важливих особових якостей, формування професійної і загальної комунікативної компетентності. Назвемо їх програмами професійно-особистостістого розвитку.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

2. Програми, направлені на розвиток рефлексії і регулятивних здібностей особистості, на самопізнання, самовдосконалення і саморегуляцію в різних аспектах. Назвемо їх програмами особистостісного розвитку .

Звернемося до аналізу того, наскільки студенти технічного ВНЗ ознайомлені з пропозиціями щодо психологічних тренінгів.

В ході анкетного опитування було виявлено, що основна маса студентів як технічного, так і гуманітарного ВНЗ знайома з поняттям «психологічний тренінг» (87, 2% і 100%). На питання про те, чи відвідували ви психологічні тренінги, відповіли «так» 25,1% опитаних студентів технічного ВНЗ. У гуманітарному ВНЗ значно більше опитаних студентів відвідували психологічні тренінги (89,6%). Також більшість опитаних груп випробовуваних бажали б відвідати різні психологічні тренінги (63,1% і 89,6% відповідно в технічному і гуманітарному вузах).

Рейтинг найбільш вірогідних причин відвідування студентами СПТ вказані в таблиці 1.

Таблиця 1.

Рейтинг найбільш вірогідних причин відвідування студентами тренінгів (частота вибора програми СПТ в %, рейтинг у скобках).

№	вірогідні причини відвідування тренінгів	Студенти техніч ВНЗ	Студенти гуманітарного ВНЗ
1.	Власна ініціатива (прагнення до самовдосконалювання)	63,1 (1)	61,2(2)
2.	Власна ініціатива (отримання корисних для роботи психологічних навичок)	29,3 (4)	89,6(1)
3.	Ініціатива організації	7,5 (6)	24,9(6)
4.	Це престижно і модно	45,1(2)	50,7(4)
5.	По рекомендації знайомих	32,5 (3)	53,7(3)
6.	Можливість поспілкуватись	63,1 (1)	61,2(2)
7.	Прагнення до конструктивних особистісних змін	20 (5)	31,3(5)
8.	Отримання сертифікату	63,1(1)	89,6(1)

Приведений рейтинг свідчить про провідні мотиви можливої участі студентів в програмах СПТ. У технічному ВНЗ на першому місці 63,1% опитаних виділяють таку причину можливих відвідин тренінгу, як самовдосконалення поза зв'язком з професійними якостями. В обох групах випробовуваних одним з найбільш важливих мотивів участі в тренінгу є мо-

тив самоствердження у вигляді прагнення отримати сертифікат, підтверджуючий компетенцію. У гуманітарному ВНЗ отримання сертифікату пов'язане з усвідомленням більшістю опитаних (89,6%) важливості самостійної ініціативи в отриманні професійних психологічних навичок. Ймовірно, студенти гуманітарного ВНЗ більшою мірою пов'язують свою професійну компетентність з соціальною і особистісною компетентністю.

Важливим мотивом в двох групах є афіліативний мотив, втілений в таких соціальних проявах, як прагнення до спілкування, до володіння певним статусом у групі, до підтвердження очікувань однолітків. Це відповідає віковим потребам студентів. Підтверджує дану думку вираженість у багатьох опитаних обох груп таких вірогідних причин відвідування тренінгу, як можливість поспілкуватися, мода і престиж, рекомендації знайомих.

Можливість конструктивно змінитися не є домінуючою причиною участі в тренінгу як в технічному, так і в гуманітарному ВНЗ.

Таким чином, опитані студенти технічного ВНЗ розглядають тренінг, перш за все, як можливість особистісного самовдосконалення поза зв'язком з професійним вдосконаленням. Студенти гуманітарного ВНЗ зв'язують особистісне і професійне самовдосконалення. У всіх опитаних переважає зовнішня мотивація соціального підтвердження.

У студентів технічного ВНЗ інтерес до усіх програм СПТ нижчий, ніж у студентів-гуманітаріїв (див. таблицю 2).

Таблиця 2.

Вибір програм, пов'язаних з розвитком професійно-особистісних якостей студентами технічного і гуманітарного ВНЗ (у %).

№	Назва програми тренінгу	Студенти техніч ВНЗ	Студенти гума- нітарного ВНЗ
1.	Психологія продажу	17,1	21,6
2.	Ефективне ділове спілкування	57,3	89,6
3.	Психологія ділових переговорів	54,3	89,6
4.	Презентація и публічний виступ	22,6	24,9
5.	Самопрезентація, побудова іміджу	10,6	50,7
6.	Регуляція конфліктів	25,1	61,2
7.	Робота в команді	52,1	61,2
8.	Психологія управління	53,1	53,7
9.	Лідерство та навички менеджера	17,1	89,6

Студенти технічного ВНЗ виявили найбільшу цікавість до програм, направлених на підвищення соціальної компетентності в діловій взаємодії: Цікаво, що студенти технічного ВНЗ більшою мірою при виборі програми СПТ

зорієнтовані на поняття «управління», а студенти гуманітарного – на поняття «лідерство». Це може бути пов'язано з орієнтацією студентів технічних ВНЗ на традиційну кар'єру в організації, на відміну від гуманітарних студентів, що мають більш творчу кар'єрну орієнтацію.

При виборі програм особистісного розвитку, студенти технічного ВНЗ не виявляли великої цікавості. Майже за всіма запропонованими в анкеті програмами їх вибір склав близько 30%, а по деяких ще нижче – близько 20%. Найбільшу цікавість студенти технічного ВНЗ виявили до програм, направлених на вдосконалення емоційної сфери особистості. Більшість гуманітарних студентів також цікавилися саме цими темами. Проте і до інших тем цього блоку програм половина опитаних гуманітарних студентів також виявила цікавість.

Таким чином, у студентів технічного ВНЗ більшою мірою виявляється інтерес до програм професійно-особистісного розвитку, чим взагалі особистісного вдосконалення. У гуманітарних студентів виявлений рівномірний інтерес до запропонованих двох блоків тренінгових програм – і до програм професійно-особистісного розвитку, і до програм особистісного вдосконалення. В уточнюючих бесідах було виявлено, що студенти технічних ВНЗ не диференціюють ці області і всі програми СПТ відносять до особистісного вдосконалення, не пов'язуючи їх з професійним.

Висновки:

1. У зв'язку з потребами ринкової економіки, необхідно розвивати соціальну і особистісну компетентність студентів як майбутніх професіоналів. Прагнення до особистісного самовдосконалення в період професіоналізації може сприяти розвитку професійно-важливих особистісних якостей і професійному становленню особистості в цілому.

2. Студенти технічного ВНЗ виявляють найбільшу цікавість до програм тренінгу, що направлені на підвищення соціальної компетентності в діловій взаємодії, а також до програм, направлених на вдосконалення емоційної сфери особистості.

3. В цілях оптимізації процесів професійно-особистісного розвитку студентів технічних ВНЗ необхідно створювати тренінговий соціально-психологічний супровід розвитку. При цьому логіка пропозицій програм СПТ повинна враховувати кризову насиченість життя студентів. Система

тренінгового супроводу повинна забезпечувати розвиток особистісної соціальної рефлексії; системи емоційно-особистісної саморегуляції; загальної і професійної комунікативної компетентності майбутнього фахівця.

Список літератури: 1. Балабанова Л. М. Категория нормы в психологии студенческого возраста (теоретико-методологический аспект). – Харків: Консум, 1999. – 240 с. 2. Власенко Л.В. Соціально-психологічна компетентність як провідний чинник становлення професіонала у ВНЗ // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Т. VI. Випуск 2. – К., 2004. – С. 48-52. 3. Маслоу А. Мотивация и личность. – Спб.: Евразия, 1999. – 478 с.

Г.В. Попова

ОСОБИСТІСНО ПРОФЕСІЙНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ВНЗ

В статті наводяться данні щодо зацікавленості студентів технічного ВНЗ в самовдосконаленні за допомогою соціально-психологічного тренінга. Наводиться характеристика потреб студентів в самовдосконаленні в особистісному та професійно-особистісному аспектах.

Г.В. Попова

ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕСИОНАЛЬНОЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ. СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКОГО ВУЗА

В статье приводятся данные исследования интереса студентов технического вуза к личностному самосовершенствованию при помощи социально-психологического тренинга. Характеризуются потребности студентов в самосовершенствовании в личностном и профессионально-личностном аспектах.

G.V. Popova

PERSONALITY-PROFESSIONAL SOVERSHENSTVOVANIE. STUDENTS OF TECHNICAL INSTITUTE OF HIGHER

In the article these researches of interest of students of technical institute of higher are presented to personality self-perfection through the socially-psychological training. The necessities of students are characterized in self-perfection in personality and professionally-personality aspects.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2009 р.

УДК 378.147:37.013 (477)

*Кусій М.Р.,
м. Вінниця, Україна*

НОВІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ У ВНЗ

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні висувають нові вимоги до підготовки фахівців. Вхідження освіти України в Болонський процес привело до зміни цілей, задач та умов здійснення навчання у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Відповідно до цього розробляються, удосконалюються та впроваджуються нові педагогічні технології навчання.

У зв'язку з тим, що нині здійснюється модернізація української системи освіти, котра висуває нові вимоги до результатів навчання, а також до підготовки висококваліфікованих працівників у всіх галузях освіти, в тому числі до педагога, його професійної мобільності. В першу чергу, це стосується готовності сучасного педагога до інноваційної діяльності, що передбачає:

- здатність до оволодіння новими технологіями діяльності в своїй професійній сфері, значне збільшення рівня самостійності та прийняття рішень;
- мобільність одержаної освіти, адаптованість до нових вимог ринку праці;
- підвищення фундаментальності освіти в умовах постійного зростання наукоємнісних технологій, автоматизації виробничих процесів і т. ін.;
- оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) у професійній діяльності.

У цьому зв'язку швидка зміна змісту, характеру професійної діяльності на основі впровадження нових педагогічних технологій вимагає нового

рівня кваліфікації педагога, основи якої закладаються у вищому навчальному закладі.

Отже, традиційна система освіти нині не здатна забезпечити досягнення нових освітніх результатів у межах традиційної системи навчання. З цією метою потрібні нові підходи, засоби та на їх основі нові педагогічні технології, які б вписувались в традиційну систему навчання та сприяли якійсь підготовці фахівців.

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що значна кількість науковців опікувалася проблемою розроблення та впровадження педагогічних технологій в навчальний процес: А.Алексюк, В.Безпалько, Р.Гуревич, Г.Кедрович, М.Кларін, Є.Полат, О.Падалко, Є.Пехота, Н.Приходько, В.Сидоренко, С.Сисоева, В.Сушко, Г.Селевко та ін.

У свій час К. Ушинський писав, що «навчання – це праця, повна активності та думки». Проте нині активна творча сторона навчання недостатньо активізована у традиційній організації навчального процесу.

Підвищення якості проведення занять – одна із актуальних проблем удосконалення навчально-виховного процесу.

Проблемою педагогічних технологій як складовою педагогічної системи займались багато психологів і педагогів: В. Безпалько, М. Кларін, С. Маврін – визначенням педагогічної технології; Б. Ліхачов – задачами педагогічної технології; Г. Щукіна, М. Скаткін, А. Маркова – діяльнісним підходом у навчанні. Поряд з цим, аспект практичної реалізації сучасних педагогічних технологій на заняттях донині залишається актуальним.

Мета статті полягає в розгляді та визначенні поняття «педагогічна технологія», модернізації системи освіти, оновлення її змісту та організації на основі вдосконалення педагогічної технології у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Важливою проблемою модернізації вищої освіти є підвищення якості підготовки фахівців, можливо, за рахунок удосконалення педагогічних технологій, що використовуються в навчальному процесі ВНЗ.

Ученими-дидактами, вчителями-новаторами розроблені шляхи оптимізації навчального процесу (Ю. Бабанський); технологічний процес поетапного формування розумових дій (Н. Тамуріна); основні технологічні прийоми укрупнення дидактичних одиниць засвоєння математичного навчального матеріалу (Г. Ерднієв); інтенсифікація навчання на основі схематичних і знакових моделей навчального матеріалу (В. Шаталов); гумано-особистісна технологія (Ш. Амонашвілі); викладання літератури як предмета, формуючого людину (Є. Ільїн); технологія комунікативного навчання

іншомовної культури (Є. Пасов); технологія перспективно-попереджувального навчання з використанням опорних схем у процесі коментованого управління (С. Лисенкова); технологія диференціації навчання, що заснована на обов'язкових результатах (В. Фірсов); культуровиховна технологія диференційованого навчання за інтересами (І.Закатова); технологія індивідуалізації навчання (Інге Унт, А. Границька, В. Шадриков); колективне навчання (А. Рівін, В. Дяченко); комп'ютерні технології навчання (М. Жалдак, Н. Морзе) та ін.

Процес технологізації педагогічної діяльності пройшов довготривалий шлях. Перші педагоги-технологи були ще в Старовинному Єгипті та Вавілоні.

Першу наукову педагогічну технологію створив видатний чеський педагог Ян Амос Коменський. Головна ідея цієї технології – гарантія позитивного результату. Головною задачею цієї технології було створення механізму навчання, яку він назвав «дидактичною машиною». Для неї потрібно було винайти:

- твердо усталені цілі;
- засоби досягнення цілей;
- правила користування цими засобами для поставленої цілі.

З часів Я. Коменського в педагогіці здійснювались спроби зробити навчання схожим на відлажений механізм, робились спроби «технологізувати» навчальний процес, які в більшості зводились до використання технічних засобів навчання.

З 1960 р. вводиться термін «педагогічна технологія», первинним фундаментом якого стало програмоване навчання. Характерними рисами його стало уточнення навчальних цілей, поступова, поетапна процедура їх досягнення.

Академік В.Давидов наголошував «Використання комп'ютерів у програмованому навчанні привело до формування у школярів лише вузьких знань та навичок виконавського характеру, не сприяло їхньому переносу в нові ситуації, розвитку творчого мислення».

Для подальшого розвитку освіти було взято саме цінне і раціональне, що нині використовується в навчальному процесі.

У 1970 році системний підхід дозволив розв'язати дидактичні проблеми, що відповідають цілям, досягнення яких визначається і описується.

У 1970-1980 рр. педагогічні технології охоплюють усі країни, отримують визнання ЮНЕСКО.

У філософському словнику наводиться таке визначення технології: «Набір і послідовність операцій, що виконані за допомогою техніки в кожному виробничому процесі».

Тривалий час уважалось, що термін «технологія» не можна використовувати в педагогічному процесі, а тільки у виробничому. Технологізувати можна будь-яку людську діяльність за умови повторення її елементів та масштабності здійснення. Тому термін «педагогічна технологія» має рацію, але різні вчені дають різноманітні визначення:

- Педагогічна технологія – це сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компоновку форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу (Б. Ліхачов).

- Педагогічна технологія – це змістовна техніка реалізації навчального процесу (В. Безпалько).

- Педагогічна технологія – це опис процесу досягнення планованих результатів (І. Волков).

- Педагогічна технологія – це продумана в усіх деталях модель спільної педагогічної діяльності з проектування, організації та здійснення навчального процесу із забезпеченням комфортних умов для учнів та вчителя (В. Монахов).

- Педагогічна технологія – це системний метод створення, використання та визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних, людських ресурсів та їхньої взаємодії, які ставлять своєю задачею оптимізацію форм освіти (ЮНЕСКО).

- Педагогічна технологія означає системну сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, що використовуються для досягнення педагогічної мети (М. Кларін).

- Під педагогічною технологією необхідно розуміти поопераційно організовану діяльність педагога (вчителя), взаємодіючого із школярами з метою досягнення найбільш раціональним шляхом деякого педагогічного стандарту на специфічній методичній основі (С. Маврін).

- Педагогічна технологія у широкому сенсі трактується як систематичний метод планування, використання та оцінювання всього процесу навчання, засвоєння знань шляхом обліку людських і технічних ресурсів, взаємодії між ними з метою досягнення більш ефективної форми освіти (А. Кузибецький).

- Педагогічна технологія – це сфера знання, що включає методи, засоби навчання та теорію їх використання для досягнення мети освіти [4].

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

- Педагогічна технологія – сукупність, спеціальний набір форм, методів, засобів, прийомів навчання, виховних засобів, які системно використовуються в навчальному процесі, на основі задекларованих психолого-педагогічних установок [Вікіпедія].

Як зазначають І. Зязюн [1] і С. Сисоєва [3], саме використання педагогічних технологій у підготовці майбутніх фахівців дає змогу проектувати й реалізувати сукупність методів, прийомів і впливів, застосованих для досягнення мети цієї підготовки.

На нашу думку, одним із найбільш удалих визначень педагогічної технології запропонував В.Безпалько, оскільки розкрив зміст технології у педагогіці:

- за допомогою педагогічної технології відбувається попереднє проектування навчально-виховного процесу;

- педагогічна технологія передбачає проект навчально-виховного процесу, що визначає структуру і зміст навчально-пізнавальної діяльності самого учня;

- у педагогічній технології цілеспрямоване навчання – центральна проблема, що розглядається в двох аспектах:

- *перший* – діагностичне цілеутворення та об'єктивний контроль якості засвоєння учнями навчального матеріалу;
- *другий* – розвиток особистості в цілому;

- принцип цілісності – розробка та практична реалізація педагогічної технології.

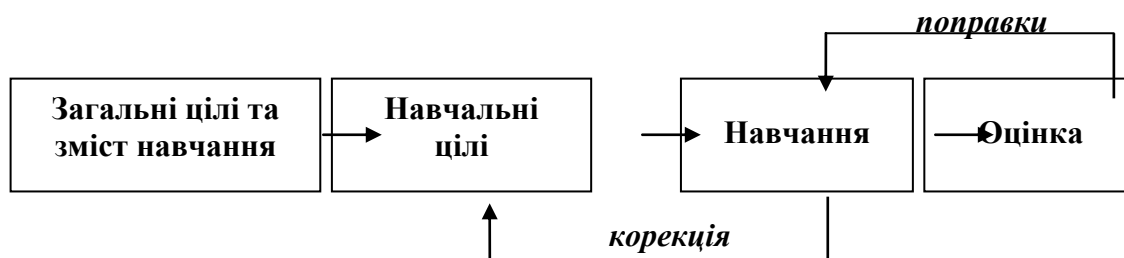
Отже, згідно з думкою В. Безпалька, педагогічна технологія спрямована на формування особистості.

Педагогічна технологія використовує як теоретичний інструмент системний аналіз. Вона немов би переводить загальні теоретичні основи навчання, які у вигляді принципів і закономірностей формулює загальна дидактика, у систему норм і вказівок, як потрібно проектувати педагогічні системи, здійснювати на практиці ефективні дидактичні процеси в тих чи інших умовах.

Необхідно погодитись з тим, що педагогічна технологія – це напрям у педагогіці, за словами В. Безпалько, що здійснює «чисто прикладне, практичне продовження загальної дидактики і педагогіки в цілому».

М. Кларін наводить специфіку педагогічної технології, що потребує конкретизацію цілей.

Конструювання навчального процесу (за М. Кларінін):

Наведена схема конструювання навчального процесу перегукується з роботами закордонних дослідників (Р. Гоньє, Л. Бриггс, А. Ромішовський та ін.), які відзначають наявність відтворювального навчального циклу, котрий включає зворотний зв'язок, діагностику, корекцію і рефлексію.

Як технологічна норма це відображено в структурі навчальних занять, що включають такі елементи: організація уваги, інформування про мету, активізація раніше засвоєного, стимулювання дій учнів (студентів), забезпечення зворотного зв'язку, керівництво діяльністю учнів (студентів), оцінка їхньої діяльності.

Необхідно зауважити, що В. Безпалько не вважає технологічний підхід ідеальним, виділяючи його негативні риси:

- орієнтування на навчання репродуктивного типу;
- нерозробленість мотивації навчальної діяльності;
- ігнорування особистістю.

У зв'язку з переходом вищої освіти України на кредитно-модульну систему навчання широкого застосування у педагогічній практиці одержала нині педагогічна технологія, що побудована за принципом модульного змісту.

Змістом модульної технології навчання є така зміна організаційних основ педагогічного процесу у ВНЗ, що забезпечують умови для індивідуалізації та диференціації навчання. Структурною одиницею технології є модуль.

Модуль – задокументована, логічно завершена, відносно самостійна, цілісна частина освітньої, освітньо-професійної програми (навчальної дисципліни, практики, стажування), сукупність теоретичних і практичних завдань відповідного змісту та навчально-методичного забезпечення із завершальними контрольними заходами, що мають на меті встановити рівень успішності суб'єкта навчання [2, с. 516].

Модуль визначає розділ навчальної дисципліни чи курсу, програма яких складається з частин, однакових за обсягом або кратним кредитам Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS). Модуль може бути змістовою складовою програми або розділом дисципліни, курсу.

Засвоєння модуля розпочинається з оглядово-настановчої лекції, після якої відбувається індивідуальна самостійна навчальна робота, консультації, декілька тьюторських занять, що в сукупності складають зміст модуля.

Модульна технологія навчання надає студентам можливість вивчати курс за індивідуальним планом, що стимулює самостійну роботу студентів, надаючи їм можливість визначати індивідуальний темп засвоєння навчального матеріалу, самостійно вибирати форми вивчення та контролю за рівнем засвоєння.

Таким чином, педагогічна технологія наближає педагогіку до точних наук, а педагогічну практику, яка включає творчість викладача, робить організованим, керованим процесом з позитивним результатом.

Висновок. Визначення поняття «педагогічна технологія», її наукове обґрунтування та вдосконалення сприятиме модернізації сучасної системи освіти, оновлення її змісту, робить навчальний процес керованим, відкриваючи можливість студентам здійснювати навчання за власною траєкторією. Використання нових педагогічних технологій в навчальному процесі ВНЗ сприяє підготовці фахівця нового рівня, здатного до оволодіння новими технологіями діяльності в своїй професійній сфері.

Список літератури: 1. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: [навч. посіб.] Зязюн І.А., Сагач Г.М. – К.: Україно-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с. 2. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. 3. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: монографія / Сисоєва С.О. – К.: Поліграфкнига, 1996. – 240 с. 4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.

М.Р. Кусій

НОВІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ У ВНЗ

В статті розглянуто різні підходи до визначення терміну «педагогічна технологія» і проблема модернізації сучасної освіти України на основі удосконалення педагогічних технологій, які використовуються у навчальному процесі вищих навчальних закладів.

М.Р. Кусий

**НОВЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СПОСОБ
ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ В ВУЗ**

В статье рассмотрено разные подходы к определению термина «педагогическая технология» и проблема модернизации современного образования Украины на основе усовершенствования педагогических технологий, какие используются в учебном процессе высших учебных заведений.

M.R. Kusi

**NEW PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES AS MEANS OF IMPROVING
OF TEACHING EFFECTIVENESS IN THE HIGHER EDUCATIONAL
INSTITUTIONS**

The article deals with the different approaches to the term definition “pedagogical technology” and the problem of updating of the modern education in Ukraine on the basis of improvement of pedagogical technologies which are used in the teaching process of higher educational institutions.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2009 р.

УДК 378

*Згурская М.П.,
г. Харьков, Украина*

**МОТИВАЦИОННАЯ ГОТОВНОСТЬ К ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ
ТЕХНИЧЕСКОГО ВУЗА**

Общая постановка проблемы. Важнейшую роль в достижении современного уровня образования, повышении его эффективности и реализации педагогических целей играет система высшего образования. В настоящее время сложившаяся ситуация свидетельствует о необходимости привлечения молодых специалистов в высшую школу. Актуальность настоя-

шей проблемы связана с тем, что в нашей стране как и во всем мире идет непрерывный процесс совершенствования профессионального образования. Современная ситуация в украинском образовании характеризуется интеграцией в единое европейское образовательное пространство. Динамичность социально-экономических условий усиливает потребность высших учебных заведений в высококвалифицированных преподавателях. Одной из центральных проблем в системе высшего образования является проблема повышения уровня педагогической культуры преподавателя вуза. Подготовка специалистов, магистров и квалифицированных научных кадров должна осуществляться так, чтобы выпускник вуза являл собой всесторонне гармонически развитую личность, креативную и конкурентоспособную.

Одним из важных моментов для успешного решения этой проблемы является преодоление мотивационного кризиса – необходимым условием высокой педагогической культуры является сформированная осознанная мотивационная готовность специалиста к профессиональной деятельности на уровне преподавания в вузе.

Связь этой проблемы с научными и практическими задачами. Потребность в педагогической подготовке преподавателей технического вуза объективно обусловлена рядом причин. Прежде всего, выпускники технических кафедр не имеют опыта преподавания в вузе и специализированных педагогических знаний, в то время как педагогическая деятельность аспирантов и молодых преподавателей становится одним из основных видов профессиональной деятельности наряду с исследовательской деятельностью. Выпускнику вуза, выбравшему преподавательскую деятельность, необходимо реализовать себя не только как технического специалиста, но и педагога. Поэтому необходимо развитие педагогической направленности, а далее и педагогического самосознания средствами организации педагогической подготовки во время обучения в профильном вузе. Это является актуальной задачей стратегического обновления профессионального образования. Однако выпускники технических кафедр не имеют опыта преподавания в вузе и специализированных педагогических знаний, и в достаточной степени не готовы к осуществлению педагогической деятельности. Во время обучения в магистратуре технического вуза студент – будущий педагог получает сложное (техническое и педагогическое) образование. Мотивационная готовность такого специалиста к профессиональной деятельности включает готовность и к инженерно-технической и к педагогической деятельности. Поэтому важно формирование профессиональной педагогической компетентности у магистрантов и аспирантов техниче-

ского вуза – будущих педагогов как залога их высокой педагогической культуры.

Анализ состояния исследований и публикаций. Проблемам ценностных ориентаций и мотивов трудовой деятельности преподавателей вузов, как занимающихся преподаванием, так и только приступающим к ней, в современной литературе уделяется достаточно много внимания. Анализу мотивов выбора профессии и мотивов трудовой деятельности преподавателей посвящены работы проф. Бондаревской Е.В., Кузьминой [5], Кузьминского А.И. [6], Лукьянчук Л.А. [7], различным аспектам культуросообразной деятельности педагога – работы на стыке педагогики, психологии, философии [5, 9].

За границами исследований остаются нерешенными некоторые вопросы. Практически отсутствуют работы, посвященные системному анализу педагогической культуры преподавателя высшей школы, до сих пор педагогическая наука не дает однозначного и аргументированного ответа на вопрос, каким закономерностям подчиняется процесс ее формирования и развития, чем мотивируется тот или иной ее уровень, каковы критерии ее оценки [3].

Цель данной работы состоит в том, чтобы уточнить важности сформированной мотивационной готовности к педагогической деятельности у выпускников технических вузов для формирования их педагогической культуры.

Основной материал. Успех в любой деятельности, в том числе и педагогической, во многом определяется сформированной мотивационной сферой личности, особенно профессионально-педагогической мотивацией. Профессиональная успешность педагога обусловлена мотивационной готовностью к педагогической деятельности (под мотивационной готовностью к педагогической деятельности понимается интегративное структурообразующее качество личности будущего педагога, включающее в себя мотивационный, эмоциональный и деятельностный компоненты).

В психологии формирование мотивационной сферы человека в процессе его онтогенеза рассматривается в рамках формирования интересов человека как основных причин, побуждающих его к развитию и деятельности. Вероятность возникновения интересов или мотивов поступков человека определяется той деятельностью, в которую он вовлечен, а также теми обязанностями, которые на него возложены.

В процессе развития личности многие ведущие мотивы поведения со временем становятся настолько характерными для человека, что превра-

щаются в черты его личности. Доминирующие мотивы становятся одной из основных характеристик личности, отражающейся на особенностях других личностных черт, на уровне его профессионально-педагогической направленности и мотивационной готовности.

Формирование такой готовности у будущих преподавателей включает в себя возникновение целого ряда важных компонентов: психологического, интеллектуального, морального характера, а также возникновение особых способностей, которые обуславливают потенциал, пригодность, и социальное соответствие человека определенным требованиям избранной профессии с одной стороны и стремление развивать потребности в педагогической деятельности, готовность к осуществлению педагогической деятельности с другой стороны, наличие установки на познавательную деятельность и деятельность, направленную на трансляцию результатов познания.

В профессиональной подготовке педагога высшее образование выступает не просто как формальный этап обучения более высокой ступени, но и как особый, элитный уровень формирования личности человека, реализации способностей, развития его индивидуальной культуры посредством приобщения индивида к самым передовым достижениям науки и общественной культуры.

Проведенный опрос двухсот респондентов (100 студентов, 45 магистрантов, 35 аспирантов технического вуза – НТУ«ХПИ») показал, что обучение в таком вузе для них, как правило – осознанный выбор. Из всех опрошенных 55% свой выбор сделали в общеобразовательной школе; 25% – по совету родителей; 26% посещали учреждения дополнительного образования (подготовительные курсы НТУ «ХПИ», школу «Политехник») и лишь 6% сделали свой выбор случайно (мотивации не связанные с обучением именно в данном вузе по данной специальности).

Успешная инженерно-техническое профессиональное становление обучающихся проходит, начиная от еще довузовского образования до конечного момента получения специальности и охватывает ряд этапов:

профессиональное техническое самоопределение (процесс и результат сознательного и самостоятельного выбора профессии) – 10 – 11 классы школы;

профессиональная техническая подготовка – 1- 4 курсы вуза;

профессиональная техническая адаптация, компетентность – 5 – 6 курсы вуза.

Студент технічного вуза проходить через несколько этапов технического и инженерно-технического профессионального становления, получая квалификацию инженера, а последующем – магистра технических наук. Педагогическую же специализацию магистрант имеет возможность получить лишь в течение части срока обучения в магистратуре. Поэтому одним из недостатков сложившейся системы обучения является то, что магистранты технического вуза в традиционной системе подготовки не имеют условий для сознательного и глубоко мотивированного педагогического выбора, достаточных знаний о содержании педагогической деятельности, не имеют возможности правильно оценить свой личностный и педагогический потенциал. Малые сроки педагогической специализации в условиях технического вуза затрудняют психологическое самосовершенствование будущего педагога, его личностное саморазвитие, формирование его педагогической культуры.

Многие исследователи подчеркивают, что в настоящее время у значительной части студентов утрачена мотивация обучения [1, 2, 4]. Экстенсивные формы преподавания, преобладающие сегодня в технических вузах, перегруженность обучающихся не только формализует реализацию образовательных программ подготовки будущих специалистов, но и, что важно, не способствует развитию у студентов готовности к педагогическому труду.

Причины недостатков подготовки преподавательских кадров кроются в наличии целого ряда проблем, связанных с отсутствием необходимых методик и технологий подготовки современных преподавателей технических вузов, недостаточностью программного обеспечения учебного процесса, неразработанностью стандартов педагогической специализации преподавателей технических вузов, в том числе магистров [4, 8].

При решении такой проблемы необходимо учитывать особенности преподавания в техническом вузе и потребности студентов, аспирантов и молодых преподавателей в педагогических знаниях.

Оценка потребностей потенциальных преподавательских кадров в педагогических знаниях проводилась методом опроса. Анкетирование и опросы 80 аспирантов и молодых преподавателей НТУ «ХПИ» (со стажем работы менее 5 лет) позволили выявить ряд основных трудностей молодых преподавателей технического вуза, связанных с педагогической деятельностью. Вопросы, вызвавшие наиболее общий интерес, состояли в умении планировать процесс обучения и выбирать методы обучения адекватные индивидуальным психологическим особенностям студентов, в умении студентов мотивировать особенности педагогического общения, формы орга-

низации самостоятельной работы, методы оценки знаний, умений и навыков студентов, критерии оценки знаний, умения и навыков, зарубежный опыт. Некоторые аспиранты обращали внимание на необходимость рассмотрения методов обучения и контроля знаний, применяемых в дистанционных формах обучения, на заочном и вечернем отделениях, как разрабатывать учебные пособия, как формировать коллектив и организовывать работу в малых группах, обучение на рабочем месте, принципы обучения и самообучения.

Респонденты отмечали важность для педагогической подготовки преподавателей технического вуза таких факторов, как учет принципов деятельностного и личностного подходов, опору на предшествующие знания обучающихся и их опыт профессиональной педагогической деятельности, учет основных принципов обучения взрослых (андрагогический подход).

Выводы и результаты исследований. Для формирования мотивационной готовности к педагогической деятельности у обучающихся в техническом вузе необходимо наличие в программах подготовки преподавателей задач формирования профессиональной педагогической компетентности будущих преподавателей высшей школы, формирования мотивации педагогического выбора, освоения личностно-ориентированных педагогических технологий. Также необходимо учитывать возрастные особенности магистрантов, их возможности, профессиональные и жизненно важные потребности. Важно, чтобы учебные планы были бы оптимизированы с точки зрения формирования психолого-педагогических умений будущих преподавателей технических вузов в ходе проведения педагогических практик. Педагогические нововведения должны обеспечивать личностно-ориентированный характер образования, его гуманизацию. Сформированная и осознанная мотивационная готовность способствует формированию и повышению педагогической культуры преподавательских кадров. Применение инновационных методов обучения способствует активизации формирования педагогических знаний и умений магистрантов, аспирантов и молодых преподавателей технического вуза. Мотивация при изучении курса возрастает, когда знания и умения могут быть применены сразу же в практической деятельности. Если рассматривать педагогическую подготовку преподавателей технического вуза как процесс, то очевидно, что этот процесс должен носить непрерывный характер, а различные формы повышения педагогической квалификации должны являться частью стратегического планирования развития вуза.

Список літератури: 1. Абдуллина О. А. Личность студента в процессе профессиональной подготовки // Высшее образование в России, 1993, № 3, с. 169, 163 -168. 2. Вітвицька С.С. Педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 40. Педагогічні науки – Житомир, 2008. 3. Демченко С.О. Педагогічна культура і професійні здібності викладача вищого технічного закладу освіти, www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N121/N121p052-055.pdf 4. Кораблев В. В. Формирование профессионально-педагогической направленности студентов технического вуза // Электронный научно-педагогический журнал. <http://conference.kemsu.ru> 5. Кузьмина, С. Л. Философия и педагогика: методологические аспекты истории взаимосвязи // *Педагогика*. – 2001. – № 5. 9 6. Кузьмінський А.І. Розвиток педагогічної майстерності викладача вищої школи в умовах неперервної полікультурної освіти. – Черкаси: ЧНУ, 2007. 7. Лукьянчук Л.А. Формирование профессиональной педагогической компетентности у магистрантов технического вуза в условиях непрерывного образования. – Владивосток: изд. ПИППКРО, 2002, с.74-76. 8. Харин А.З., Мутылина И.Н. Современная система повышения квалификации работников образования // Акмеология 2005. Методологические и методические проблемы. – Санкт-Петербург: ААН, 2005. – с. 237-242. 9. Чепелева Н.В. Психологічна культура вчителя // Психологія: Зб. наук. праць. Вип.. 4 /7/. – К.: НПУ, 1999. – С.22-26.

М.П. Згурская

**МОТИВАЦИОННАЯ ГОТОВНОСТЬ К ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ
ТЕХНИЧЕСКОГО ВУЗА.**

В статье рассматривается важность сформированной мотивационной готовности к педагогической деятельности у выпускников технических вузов для формирования их педагогической культуры.

М.П. Згурська

**МОТИВАЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ВИКЛАДАЧА ТЕХНІЧНОГО ВУЗУ**

У статті розглядується важливість сформованої мотиваційної готовності до педагогічної діяльності у випускників технічних вузів для формування їх педагогічної культури.

M. Zgurskaya

**MOTIVATIONAL READINESS TO PEDAGOGICAL ACTIVITY AS
FACTOR OF FORMING OF PEDAGOGICAL CULTURE OF TEACHER
OF TECHNICAL INSTITUTE OF HIGHER**

The article is dedicated to analysis of role of the formed motivational readiness to pedagogical activity for the graduating students of technical institutes of higher for forming of their pedagogical culture.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2009 р.

УДК 378.147

*Квасник О.В.
м. Харків, Україна*

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ІНЖЕНЕРІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Постановка проблеми. Сучасні процеси реформування економіки країни, входження України в цивілізоване освітнє товариство супроводжуються динамічними змінами у системі виробничих відносин, культури, освіти. Сьогодні виробництву потрібен фахівець, який повинен глибоко усвідомлювати своє місце в перебудовчих процесах, ґрунтовно володіти теоретичними знаннями, професійними вміннями і навичками, готовий до діяльності в складних умовах конкуренції, здатний до самонавчання, самовдосконалення.

Означені завдання щодо підготовки таких фахівців повинна реалізувати насамперед вища інженерна освіта, яка нині успішно реформується.

У сучасному динамічному суспільстві освіта може ефективно виконувати свої функції, але за умови постійного розвитку, інтеграції традицій та інновацій. Сучасні тенденції вимагають від фахівця не тільки виконання професійних функцій, а і становлення його як суб'єкта професійної діяльності, який несе відповідальність за результати своєї діяльності, усвідомлює цілі, здатний самостійно приймати рішення, прагне до саморозвитку та самовдосконалення у професійній сфері. Науковці прагнуть підготувати високопрофесійного фахівця, і результатом цього процесу є становлення не лише „людини знаючої” через звернення до сфери її досвіду (зун) і когнітивної сфери, але і компетентної – через розвиток особистісно-психологічних якостей (професійної самосвідомості, потреби в досягненнях тощо).

У педагогічних дослідженнях зустрічаються різні трактування поняття “підготовка”. Так, Н. І. Костіна ототожнює поняття “підготовка” з “готовністю до професійної діяльності”. У той же час Л. С. Виготський [1], І. Р. Гальперін [2], О. О. Селіванова [3] вважають, що “підготовка” включає формування готовності до професійної діяльності, і в цьому ми їх підтримуємо.

Сучасна професійна підготовка фахівців – це складна психолого-педагогічна система зі специфічним змістом, наявністю структурних елементів, формами відносин, особливостями навчального процесу, специфічного для даного фаху знаннями, вміннями і навичками. У сучасному світі проблема взаєморозуміння між народами залишається невирішеною, тому дуже важливо навчитися перемагати непорозуміння, що виникають при зіткненні двох культур, зумовлених відмінностями в історичному, політичному та культурному розвитку. Саме перекладачам доводиться виступати в ролі міжкультурного посередника, а завдання викладачів – підготувати їх до цього.

Компетенція є невіддільною від діяльності, в якій і задля якої індивід свідомо мобілізує свої ресурси, й оцінити її можна лише через діяльність. Компетенція формується особистісними властивостями, що існували до виникнення будь-якої конкретної виробничої ситуації, а з її виникненням реалізується адекватно до її вимог. Це – евристичність (здатність програмувати, досліджувати, знаходити рішення), стратегічність (здатність комбінувати сукупність процедур і рішень залежно від мети), винахідливість (здатність здійснювати нові комбінації елементів) тощо.

Компетенція цілковито орієнтована на діяльність і керується тими цілями, які ставить суб'єкт або які йому поставлені, тому можна говорити про цілеспрямованість компетенції. Першим операційним виміром компетенції є її зміст. Найчастіше його зводять до тріади: знання, уміння і навички. Проте, наприклад, знання як складова компетенції розглядаються як “знання у дії”, пристосовані до діяльності та її обставин. Виділяють такі види знань:

а) теоретичні знання, які дають можливість зрозуміти і пояснити дійсність, проте не мають нічого спільного з дією;

б) процедурні знання, які дають змогу застосовувати теоретичні знання в діяльності;

в) практичні знання, що впливають з досвіду і закріплюються в ситуації праці;

г) знання-вміння, які включають не лише можливість виконання якоїсь дії, а й високу якість цього виконання, певну вправність [4, с. 26].

Експерти Ради Європи всі компетенції людини, які так чи інакше слугують здатності до спілкування, розділяють на дві великі групи:

1. Загальні компетенції: знання, вміння, життєвий досвід, здатність спілкуватися.

2. Компетенції спілкування: лінгвістичні компетенції, соціокультурна компетенція, прагматичні компетенції [5].

Перша група компетенцій включає набуті досвідом, вихованням або доповнені інформацією знання про суспільство та культуру народів, особисті чинники, пов'язані з індивідуальністю тих, хто навчається, для яких є характерними ставлення, мотивації, цінності, погляди, когнітивні стилі та риси особистості, що складають самобутність особи.

З метою реалізації комунікативних намірів ті, хто навчається, мобілізують загальні здібності, названі вище, та комбінують їх зі спеціальними комунікативними компетенціями лінгвістичного типу.

Лінгвістичні компетенції – це знання засобів, за допомогою яких можна побудувати і сформулювати значущі висловлювання, та здатність їх використовувати. Серед них виділяють:

– лексичну компетенцію (знання словника та здатність користуватися ним);

– граматичну компетенцію (знання граматичних засобів мови і здатність їх використовувати);

– семантичну компетенцію (усвідомлення та контроль того, хто вивчає мову, способів організації змісту);

– фонологічну компетенцію (знання про сприйняття / продукцію та навички сприймати / продукувати).

Оскільки мовлення є соціальним феноменом, соціокультурна компетенція включає маркери соціальних стосунків, правила ввічливості, вирази народної мудрості, відмінності реєстрів мови, діалекти й акценти.

Прагматичні компетенції складаються з дискурсивної компетенції, функціональної компетенції та компетенції інтерактивних схем (спілкування). Під прагматичною компетенцією розуміється знання того, хто вивчає мову, про принципи, за якими висловлювання:

а) організуються, структуруються та адаптуються (дискурсивна компетенція);

б) вживаються для здійснення комунікативних функцій (функціональна компетенція);

в) розподіляються за інтерактивними схемами з метою підтримання спілкування (компетенція інтерактивних схем взаємодії).

Оскільки ключовим поняттям у нашій роботі є поняття “компетенції”, то перш за все ми розглянули різні визначення “компетенції”, що подаються у словниках. При цьому розмежовуємо поняття “компетенція” та “компетентність”.

Наприклад.

Компетенція. 1. Коло питань, в яких хто-небудь добре поінформований.

2. Коло чиїх-небудь повноважень, прав [6].

Компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність [7]. У соціально-психологічному плані – це здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних відносин. До її складу входять: 1) уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях; 2) уміння правильно визначати особистісні особливості й емоційні стани інших людей; 3) уміння обирати адекватні способи поведінки з ними та реалізувати їх у процесі взаємодії [8].

Найновіший великий тлумачний словник сучасної української мови пропонує такі визначення цих термінів. “Компетентність” – поінформованість, обізнаність, авторитетність. “Компетенція” – 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [9, с. 560].

Під компетенцією (від лат. *competere* – бути здатним до будь-чого) розуміють загальну здатність фахівця мобілізувати у професійній діяльності свої знання, уміння, а також узагальнені способи виконання дій.

Е. Ф. Зеєр, аналізуючи розбіжності між поняттями “компетентність” і “компетенція” підкреслює, що знання, уміння і досвід визначають компетентність людини; здатність мобілізувати ці знання, уміння і досвід у конкретній соціально-професійній ситуації обумовлюють компетенцію освіченої і професійно успішної особистості [10].

Процес організації навчання залежить, насамперед, від поставленої мети. Не випадково провідною педагогічною категорією є адекватність – співвіднесеність змісту, засобів з поставленою метою. Саме комунікативний підхід до навчання визначає специфіку всього навчання.

Якщо обрати як приклад мову, то комунікативний підхід спрямовано на розвиток у курсантів вміння практично користуватися мовою, тобто, співвідносити її одиниці, форми та структурні організації з комунікативними функціями, які вони виконують. При всьому різноманітті тлумачень комунікативного підходу до навчання вчені-педагоги одностайні у тому, що метою навчання є оволодіння комунікативною компетенцією, здатністю спілкуватися іноземною мовою у межах сфер, тем і ситуацій, визначених програмою, використовуючи відповідний мовний і мовленнєвий матеріал.

Соціокультурна компетенція – це інтегративне утворення, яке включає: країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні знання, вміння та навички співвідносити мовні засоби з метою й умовами спілкування; уміння організувати мовленнєве спілкування відповідно до соціальних норм поведінки, прийнятих у носіїв мови; уміння використовувати мовні засоби відповідно до національно обумовлених особливостей їх вживання.

До аналізу СКК ми застосували системний підхід і, відповідно, розглядаємо її як своєрідну цілісну систему взаємопов’язаних компонентів, а саме:

країнознавча компетенція – знання про народ-носій мови, національний характер, суспільно-державний устрій, здобутки у галузі освіти, культури, особливості побуту, традиції, звичаї;

лінгвокраїнознавча компетенція – здатність сприймати мову в її культурноносії функції, з національно-культурними особливостями. Включає знання мовних одиниць, у тому числі з національно-культурним компонентом семантики, і вміння використовувати їх відповідно до соціально-мовленнєвих ситуацій;

соціолінгвістична компетенція – знання особливостей національного мовленнєвого етикету і невербальної поведінки та навички врахування їх у реальних життєвих ситуаціях, здатність організувати мовленнєве

спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм поведінки та соціального статусу комунікантів.

Мова як універсальний засіб спілкування використовується в усіх галузях життєдіяльності людини. Різноманіття предметів мовного спілкування так чи інакше зумовлює потребу в доборі мовних засобів, придатних для певної галузі комунікації. При цьому особливого значення набуває лексика, позаяк “лексичні засоби, особливо терміни, незрівнянно тісніше, ніж граматичні форми, пов’язані з тим чи іншим колом діяльності” [10, с. 73]. Саме знання лексики дає змогу людям спілкуватися, оскільки багатий словниковий запас дає можливість курсантам розширювати як монологічне, так і діалогічне мовлення, краще та глибше розуміти літературні твори і, що найбільш важливо, краще виконувати свої професійні обов’язки. Вивчення ідіом, фразових дієслів, прислів’їв сприяє не лише збагаченню активного вокабуляра інженерів, а й допомагає їм зрозуміти вияв суспільного й особистого життя людей, цілих поколінь країни, мова якої вивчається.

Як наголошував відомий західний науковець Д. Батджес “процес становлення компетентного у мовному відношенні члена суспільства відбувається завдяки опануванню мови у певних соціальних ситуаціях, відповідно до звичаїв і традицій, прийнятих у кожному суспільстві. Саме вони зумовлюють способи входження дітей у світ дорослих, діти виконують певні ролі в певних ситуаціях, і це зумовлює форми, функції та зміст дитячих висловлень” [11, с. 54]. У сфері соціальної комунікації здійснюється трансляція досвіду людської почуттєвої діяльності.

Оперуючи текстом за нормами комунікації, які властиві певній структурі, суб’єкт привласнює цей досвід, упроваджує його у власну свідомість. Лише тоді можна говорити про розуміння тексту. Розуміти текст, таким чином, завжди означає комуніціювати.

Отже, текст є засобом соціальної комунікації. З соціальної точки зору результатом розуміння тексту можна вважати “залучення до більшості”, тобто соціалізацію реципієнта.

Соціалізація – процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, які дають їй можливість функціонувати як повноправному члену суспільства; включає як цілеспрямований вплив на особистість, так і стихійні, спонтанні процеси, що впливають на її формування [9, с. 13].

Загально визнано, що культура – продукт соціальної (а не біологічної) активності людини. Кожне покоління вносить свій внесок, так що культура нагромаджує, акумулює цінності. Для людини, як члена певної суспільної

спільноти, є характерною соціалізація – формування її внутрішнього світу під впливом норм і цінностей, характерних для певного соціального колективу.

Виховання відбувається під впливом національної культури, носіями якої є оточуючі люди. Цей процес соціалізації полягає у формуванні особистості інженера і пристосування його до життя в даному суспільстві, у результаті чого інженер пізнає культуру, у межі якої він поставлений, і вчиться діяти, не порушуючи загальноприйнятих правил поведінки, тобто в межах суспільної свідомості.

Суспільна свідомість – це сукупність поглядів, уявлень, принципів, психологічних особливостей, явищ духовної культури, спільних ідей, теорій, що відображають умови матеріального життя даної суспільно-економічної формації, тобто суспільне буття, яке історично склалося.

По-третє, оскільки культура – це єдність матеріальних і духовних цінностей суспільства, що історично склалися на основі певного економічного базису, а також сукупність досягнень суспільства в його матеріальному та духовному розвитку, то мова є обов'язковим її компонентом.

Інше розуміння соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови пропонує П. В. Сисоєв [12]. На його думку, зміст соціокультурного компонента слід розподілити на такі складові:

1. Засоби соціокомунікації (мається на увазі сукупність прийомів і засобів усної та письмової передачі інформації представниками культури чи субкультури).

2. Національна ментальність, або спосіб мислення представників певної культури чи субкультури, який визначає їх поведінку й очікування таких комунікантів.

3. Національні здобутки, до яких належать наука та мистецтво, історія та релігія, а також національні парки, історичні заповідники тощо, але сприйняття цієї складової обмежується тим, що є гордістю кожного носія мови.

Автор наголошує, що всі складові є нерозривно пов'язаними між собою, і зазначає: “культура є живою категорією, її розвиток безпосередньо пов'язаний із розвитком суспільства, тому зміст соціокультурного компонента буде постійно змінюватися, набувати нового наповнення” [12, с. 17].

Майбутня професійна діяльність інженера впливає на визначення мети його підготовки, формування змісту дисциплін, що вивчаються, вибір форм та методів здійснення підготовки. Система вимог до фахівця, яка включає якості та властивості особистості, особливості процесів мислення,

знання, уміння та навички, якими він повинен оволодіти для ефективного виконання своїх функцій у сфері професійної діяльності, відображені в освітньо-кваліфікаційній характеристиці інженера, яка формує модель підготовки майбутнього фахівця певного профілю.

Серед завдань професійної підготовки майбутнього інженера пріоритетними ми вважаємо такі:

- створення умов для розвитку професійно важливих особистісних якостей інженера;
- організація навчального процесу на основі сучасних технологій з урахуванням власних освітніх потреб майбутнього інженера;
- орієнтація психолого-педагогічних дисциплін та педагогічної практики на вивчення та розвиток особистості майбутнього фахівця;
- підготовка майбутнього інженера до постійного особистісного та професійного саморозвитку в процесі діяльності.

Майбутній інженер у процесі професійної підготовки повинен оволодіти системою знань, найважливішими з яких ми вважаємо знання особистісно орієнтованих технологій професійного навчання та оволодіння компетентностями, необхідними для входження в соціум, також для швидкісної професійної адаптації та реалізації в ньому.

Ефективність засвоєння зазначених знань А.Ю. Джантиміров убачає в розширенні обсягу викладання психолого-педагогічних дисциплін, які мають вивчатися з метою розвитку педагогічної самосвідомості та творчої індивідуальності майбутнього інженера, що виявляються у способах аналізу, проектування і рефлексії освітньої діяльності. Кожна додана до базового циклу педагогічно спрямована дисципліна, що вивчається майбутнім інженером, повинна забезпечувати реальну теоретичну, практичну, методологічну, технологічну, педагогічну та виховну підготовку, виробляти мотивацію до поповнення знань і вмінь, формувати більш високий рівень підготовки до самостійної діяльності, у тому числі і педагогічної. [13, с.20-21].

Відповідність спроектованих моделей фахівців сучасним вимогам задає необхідний рівень вимог до інформаційного забезпечення самого процесу проектування таких моделей. Джерелом інформації для здійснення цього процесу є запит на фахівця. В нього буде закладено інформацію про найбільш вагомні професійні компетентнісні вимоги, особистісні характеристики, зокрема уміння працювати індивідуально та в команді. Останнє формується і за рахунок вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Проектування моделі неодмінно передбачає коректуючий аналіз інженерної дія-

льності у сфері виробництва замовника освітніх послуг і одночасно погодження окремих питань самого процесу аж до його завершення. Отже, це одночасно і погодження з ринком праці, і корегування відповідно до вимог замовника.

Процес створення моделі передбачає кілька стадій, починаючи із проектування моделі фахівця, далі – перехід до формування освітнього конвенту, розробки освітніх програм до реалізації у навчальному процесі „сценарного плану професійної діяльності фахівця” [14].

Сприятливі умови для вирішення завдання проектування моделі фахівця (перш за все – реалізація освітніх послуг) та спільні зусилля проєктувальників забезпечують якість підготовки інженерів, що відповідає сучасним вимогам.

Хотілося б наголосити на деяких напрямках роботи, необхідних для модернізації інженерної освіти, а саме:

- при розробленні освітніх програм обов’язковим повинно стати бачення моделі фахівця із середини, компетентність у відмінних рисах його портрета;
- неодмінна відповідність рівня підготовки фахівця інженерного профілю сучасним вимогам ринку праці та працедавців. Це можливо, якщо освітній процес у новітній моделі поєднає знанняві та компетентнісні підходи й об’єднає кращі традиції інженерної освіти із сучасними компонентами її модернізації;
- обов’язковим, на нашу думку, є забезпечення системності та міжпредметності знань (завдяки впровадженню міждисциплінарних проблемно орієнтованих курсів [15], модулів із загальноосвітніх і спеціальних дисциплін відповідно до вимог Болонського процесу [14]) як основи контекстного навчання;
- гуманізація та гуманітаризація освіти та виховання акмеологічної культури майбутнього фахівця у контексті неперервної професійної освіти, як запорука стабільного розвитку;
- створення інтегрованих курсів з пріоритетних напрямів гуманітарної галузі знань, наприклад, „Спадкоємність поколінь як феномен духовності”, „Традиції і сучасність: діалог поколінь”, „Моральність та акмеологічна культура” тощо. Це обов’язково сприятиме вирішенню проблеми гуманізації освіти, вихованню найцінніших особистісних якостей інженера (духовність, креативність мислення, творчий потенціал та ін.).

Висновки. Дослідження особливостей підготовки майбутніх інженерів виявило необхідність включення до змісту професійної підготовки су-

часних особистісно орієнтованих технологій навчання, наповнення змісту навчання майбутніх фахівців знаннями закономірностей розвитку особистості, а також з психолого-педагогічних дисциплін. На сучасному етапі входження України до міжнародного європейського простору знань було встановлено невідповідність між вимогами сучасного економічного сектора і ринку праці, запитами працедавців і можливостями, особистісними якостями, набором компетентностей (моделлю) майбутнього фахівця, здатного до ефективної професійної діяльності, адаптації, соціалізації, такого, який би відповідав запитам епохи. Першочергове завдання для вирішення цієї проблеми у контексті Болонського процесу вбачається не тільки у формуванні певного набору компетентностей (у тому числі і соціокультурної), але і у створенні та фіксації у нормативних документах ефективної моделі професіонала у процесі підготовки майбутнього фахівця у ВНЗ.

Список літератури: 1. Выготский Л. С. Проблемы общей психологии // М.: Педагогика, 1982, т.2. – С. 502. 2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования // М., 1981. – С. 18. 3. Селіванова О. О. Сучасна комунікативна лінгвістика // Актуальні напрями сучасної лінгвістики. – К., 1999. – С. 127–144. 4. Аршавская У. А. Некоторые современные направления в методике преподавания английского языка как иностранного в США // Сборник науч. трудов МГПИИЯ имени Морриса Тореза – М., 1975. – Вып. 90. – С. 219–232. 5. Мороз Н. В. Текст як одиниця відбору навчального матеріалу // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С. Д. – К.: 2002, т. IV, ч.7. – С. 175–180. 6. Сеница Ю. А. Межкультурная коммуникативная компетенция: требования к уровню владения и некоторые пути ее формирования // Иностранные языки в школе. – 2002. – № 6. – С. 8–14. 7. Селіванова О. О. Сучасна комунікативна лінгвістика // Актуальні напрями сучасної лінгвістики. – К., 1999. – С. 127–144. 8. Психология и методика интенсивного обучения иностранным языкам / Под ред. А. А. Леонтьева. – М.: НИИОП, 1978. – С. 79. 9. Сафонова В. В. Культуроведение в системе современного языкового образования // Иностранные языки в школе. – 2001. – №3. – С. 17–24. 10. Грудова Н. П. Проблема формування соціокультурної компетенції у старшокласників // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. – Випуск 4. – Вінниця: ВАТ “Віноблдрукарня”, 2001. – С. 175–177. 11. Alexander L. G. Threshold Level and Methodology // The Threshold Level for Modern Language Learning in Schools (by J. A. van Ek) Strasbourg, Council

of Europe, 1989. – p. 235–251. 12. Сысоев П. В. Язык и культура: в поисках нового направления в преподавании культуры страны изучаемого языка // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 4. – С. 12–18. 13. Джантиміров А. Ю. Багаторівнева підготовка інженерно-педагогічних кадрів для професійно-технічних навчальних закладів: Автореф. Дис. канд. пед. наук.:13.00.04. – К., 2007. – 26 с. 14. Сальников Н. Реформирование высшей школы: концепция новой образовательной модели / Н. Сальников, С. Бурухин // Высшее образование в России. – 2008. – № 2. 15. Похолков Ю. Бакалавр-инженер: реальность и перспективы для России / Ю. Похолков, А. Чучалин, О. Боев // Высшее образование в России. – 2004. – № 9.

О.В. Квасник

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Автором розглянуті особливості формування соціокультурної компетентності в умовах професійної підготовки інженерів ВТНЗ.

В статті проаналізовані і розкриті сучасні підходи і прийоми підготовки майбутнього інженера до упровадження особово орієнтованих технологій навчання. Вказано на необхідність створення і фіксації в нормативних документах ефективної моделі професіонала в процесі підготовки майбутнього фахівця.

О.В. Квасник

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В УСЛОВИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ИНЖЕНЕРОВ ВТУЗ

Автором рассмотрены особенности формирования социокультурной компетентности в условиях профессиональной подготовки инженеров ВТУЗ.

В статье проанализированы и раскрыты современные подходы и приемы подготовки будущего инженера к внедрению личностно ориентированных технологий обучения. Указано на необходимость создания и

фиксации в нормативных документах эффективной модели профессионала в процессе подготовки будущего специалиста.

O.V. Kvasnyk

**FEATURES OF FORMING OF SOTSIOKULTURNOY COMPETENCE
IN THE CONDITIONS OF PROFESSIONAL PREPARATION OF THE
ENGINEERS VTUZ**

The features of forming of sotsiokulturnoy competence in the conditions of professional preparation of the engineers VTUZ are considered an author.

In the article modern approaches and receptions of preparation of future engineer to introduction of the personality oriented technologies of teaching are analysed and exposed. It is indicated on the necessity of creation and fixing in the normative documents of effective model of professional in the process of preparation of future specialist.

Стаття надійшла до редакції 2.09.2009

УДК 378: 159

*Гур'єва Я.В.,
м. Харків, Україна*

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІННОВАЦІЙНОЇ
КУЛЬТУРИ В ГУМАНІТАРНОМУ ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ
ЗАКЛАДІ**

Однією з основних причин неефективного здійснення державної інноваційної політики є вкрай малі обсяги нововведень навіть у тих галузях, які зазвичай розглядаються як інноваційні, у тому числі й у сфері людського капіталу (освіта, наука, культура, екологія). (Тим часом у Західній Європі саме в інноваційних галузях створюється та реалізується понад 80 % інновацій [12, с. 43]). Причини такого становища зовсім не стосуються здатності сприймати інновації особистістю чи спільнотою, тобто мова повинна йти про феномен інноваційної культури.

Актуальність проблеми. В умовах становлення та розвитку педагогіки якісно новим ресурсом стають творчі здібності людей, здатних постій-

но генерувати нові ідеї, розробляти передові технології. Важливим чинником формування бажаних параметрів інноваційного ресурсу, з огляду на довгострокове зростання культурних, соціально-економічних, творчих стандартів суспільства, необхідно розглядати не стільки педагогічну, скільки соціальну політику, спрямовану на розвиток творчих здібностей громадян, формування відповідного рівня інноваційної культури [6].

Аналіз наукових праць, присвячених проблемам інноваційного розвитку та інноваційних технологій у системі вищої освіти [1 – 13], свідчить про недостатнє вивчення особливостей формування інноваційно активної особистості та інноваційної культури як науково-педагогічних працівників, так і студентів.

Відтак, метою статі було встановлення соціально-психологічних детермінант інноваційної культури в гуманітарному вищому навчальному закладі.

Результати аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій.

Існує кілька точок зору щодо поняття інноваційної культури. Так, В. Балабанов під такою культурою розуміє особливу форму (різновид) загальнолюдської культури, що становить нову історичну реальність, яка виникла завдяки прагненню суспільства до духовного та матеріального самооновлення і яка є передумовою якісних змін життєдіяльності людей, найважливішим соціально-психологічним фактором суспільного розвитку [2, с. 388].

Інноваційна культура відображає не лише рівень розвитку інноваційних процесів, але й міру участі в цих процесах людей, їх задоволення від цієї участі. Вона забезпечує сприйнятливість людей до нових ідей, їх готовність і здатність підтримувати й реалізовувати інновації у всіх сферах життя [7].

Інноваційна культура – складова загальної культури людини поряд з національною, політичною, правовою, економічною, духовною, педагогічною, управлінською, корпоративною, інформаційною, професійною, методологічною та іншими видами культури [2, с. 389].

Інноваційна культура – це система цінностей, що відповідають інноваційному розвитку суспільства, держави, регіонів, галузей економіки, підприємств, установ, організацій і відображають індивідуально-психологічні якості, інші найважливіші соціальні цінності людини, які сприяють формуванню та розвитку інноваційно активної особистості [8].

Особливого значення феномен інноваційної культури набуває в системі вищої освіти у зв'язку з переосмисленням основних принципів побудови освітньо-виховного процесу, організації на новому рівні вузівської

науково-дослідної роботи, осмисленням історичного минулого українського народу, поверненням до джерел національної ментальності та культурно-історичних традицій. Виходячи з цього, розвиток інноваційної культури передбачає чітке розуміння специфіки гуманітарної освіти, її цілей, змісту, засобів, форм і методів, розгляд гуманітарної освіти як процесу гуманоцентричного та культуроцентричного навчання і виховання, що має на меті засвоєння людиною пріоритетних цінностей культури, які складають ядро світогляду та невід'ємну складову особистісних переконань громадянина [9, 10, 11]. Отже, вища освіта переносить наголос з позитивного (наукового) знання на особистість і культуру для відновлення цілісної культури шляхом формування ціннісної свідомості особистості як носія, творця та субстрату культури [4].

Розвиток інноваційної культури в системі освіти України повинен передбачати повномасштабне включення психологічних механізмів інтеграції особистості в культурне медійне середовище, що потребує переосмислення самої суті освітньо-виховного процесу. Зміна освітньої парадигми вимагає від науково-педагогічного працівника пошуку нових ідей, подолання усталених стереотипів, професійного саморозвитку й самовизначення.

У наш час викладач потрапив в умови вибору нових форм і методів, новітніх технологій навчання. Вибір власної професійної позиції визначає всю подальшу кар'єру викладача, тому дуже важливо, щоб цей вибір було зроблено свідомо і зважено. З іншого боку, становлення культурологічного підходу до організації освітнього процесу у вищій школі залежить від змін, що відбуваються в рамках культурологічних дисциплін (література, мова, історія, народознавство, правознавство тощо). В основі цих змін – загальні завдання з відродження національної культури, відтворення національного підґрунтя функціонування та розвитку соціокультурної та освітньо-виховної систем суспільства, гуманоцентрична інтеграція особистості в національний культурний простір.

Однією з умов формування інноваційної культури в системі освітньої діяльності є впровадження інтерактивних форм навчання, усунення негативних факторів, що перешкоджають впровадженню інновацій. Серед них: вплив освітніх традицій, психологічні бар'єри, що виникають при будь-яких змінах, брак мотивації до змін тощо.

Для розуміння інноваційної культури особистості необхідно враховувати її певні функції (**рис. 1**). Зокрема, серед 14 основних функцій варто детальніше охарактеризувати такі: пізнавально-перетворюючу, що здійснює заходи теоретичної і організаційної діяльності; регулятивну, яка визначає

важливу роль інновацій у розвитку суспільства та його соціальних інститутів; ціннісно-нормативну, що дає оцінку явищам у галузі інноваційної діяльності; комунікативну, яка передбачає спілкування та обмін досвідом з інновацій і технологій навчання; соціалізаторську, що розглядає інноваційну культуру крізь призму суспільних цінностей; прогностичну, яка передбачає вивчення і прогнозування можливих шляхів та напрямків розвитку інноваційної культури в окремій галузі; інтеграційну, що поєднує інші різновиди культури в єдину культуру особистості.

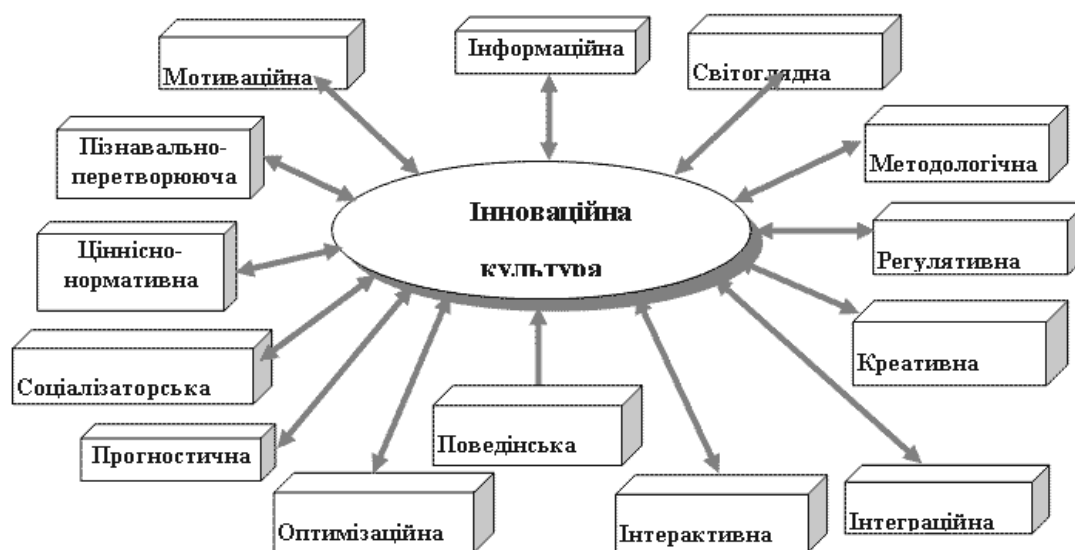

Рисунок 1 – Схема основних функцій інноваційної культури особистості

Розглядаючи зміст та функції інноваційної культури, необхідно враховувати тісний, органічний взаємозв'язок інноваційно активної особистості – інноватора з професійними ролями сучасного фахівця в певній сфері діяльності. Виходячи з цих позицій, можлива реалізація восьми провідних професійних ролей, що характеризуються таким змістом (рис. 2).

Рисунок 2 – Взаємозв'язок діяльності інноватора з професійними ролями фахівця

Так, концептолог у наведеній моделі виступає як провідник концепції управління інноваційною діяльністю; генератор ідей – як накопичувач творчих пошуків та прагнень особистості; організатор – як конструктор (архітектор) організаційної роботи; арбітр – як головна особа у вирішенні спорів і конфліктів; консультант – як людина, спроможна давати корисні поради, пропозиції та рекомендації; особа, що приймає рішення – як людина, що бере на себе певну відповідальність; експерт – як особа, здатна здійснювати кваліфікований аналіз та ґрунтовно оцінювати певні явища.

Отже, безпосередньо інноватор є ключовою постаттю: він виступає як ініціатор і захисник інтересів людей у сфері інноваційної діяльності.

Наведена модель взаємозв'язку діяльності інноватора з професійними ролями фахівця становить певний інтерес з психолого-педагогічних позицій і може розглядатися як синергетична модель професійних ролей при підготовці фахівців нового покоління з напрямків навчально-виховної роботи в сучасному вузі.

Інноваційна культура особистості може формуватися двома шляхами: як стихійно, так і в результаті цілеспрямованої діяльності держави, соціальних інститутів, громадських організацій, педагогічних колективів тощо. Домінувати повинен саме другий шлях, який розглядається в контексті цілеспрямованої, послідовної, систематичної діяльності вказаних структур з формування певної системи інноваційних знань та умінь, системного мис-

лення і позитивних почуттів. Для того, щоб цей шлях був ефективним, він має здійснюватися безперервно, цілеспрямовано, послідовно, бути забезпеченим певною інфраструктурою (засобами, кадрами, методами, технологіями тощо).

Інноваційна культура науково-педагогічних працівників є ознакою високого ступеня їх участі у науково-виховній діяльності. Вона відображає стан впровадження інновацій у навчально-виховний процес та науково-дослідну роботу.

Ступінь інноваційної культури, досягнутої в сучасному вузі, значно впливає на ефективність підготовки майбутніх фахівців, форми та засоби навчально-методичного забезпечення окремої спеціальності і напрямку підготовки за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем, визначає міру визнання загальнолюдських цінностей і пріоритетів стосовно інноваційної діяльності.

Важливою в сучасній медійній освіті є проблема формування та розвитку інноваційної культури студентської молоді. Адже інноваційна культура саме цієї категорії людей через двадцять – тридцять років буде визначальною для формування та реалізації моделі інноваційного розвитку держави й суспільства. Поступовий розвиток суспільства за цей період приведе, очевидно, не лише до багаторазової зміни поколінь техніки, змісту, кількості та структури професій, але й до підвищення рівня вимог до інноваційної культури управлінського персоналу [13, с. 31].

В умовах діяльності сучасного ВНЗ для підвищення рівня інноваційної культури науково-педагогічних працівників і студентів слід створити належну інноваційну інфраструктуру, в якій необхідно мати інноваційній відділ, що є навчально-методичним та консалтинговим центром з питань інноваційної діяльності. Створення такого відділу передбачає забезпечення реалізації функцій: організаційної, навчально-методичної, експертної, консультативної, координаційної, інтеграційної, контролюючої, прогнозуючої, управлінської. Їх системна реалізація слугуватиме підґрунтям для вдосконалення інноваційної діяльності, підвищення рівня педагогічної майстерності, формування знань, умінь, навичок студентів та розвитку інноваційної культури всіх учасників навчально-виховного процесу. Отже, результативність інноваційної діяльності в галузі вищої освіти має розглядатися як функція оптимізації інноваційної культури та поведінки учасників освітнього процесу, зростання творчого потенціалу викладачів і студентів, їх готовності до сприйняття та використання інновацій, дотримання методоло-

гічних принципів та усунення психологічних бар'єрів в інноваційній діяльності.

Перспективи подальших соціально-психологічних досліджень інноваційної культури в сучасному гуманітарному ВНЗ полягають в інтегрованому дослідженні та цілісному прагматичному втіленні в інноваційній діяльності психолого-педагогічних, психогігієнічних та духовно-світоглядних аспектів в умовах гуманізації освіти, що сприятиме вирішенню пріоритетних проблем, пов'язаних з розвитком вищої школи України.

Висновки. В сучасній соціально-психологічній та психолого-педагогічній літературі проблематика інноваційного розвитку, інноваційних технологій та формування інноваційної культури в системі вищої освіти досліджена недостатньо. Особливого значення феномен інноваційної культури набуває у вищій школі у зв'язку з переосмисленням принципів побудови освітньо-виховного процесу, організацією науково-дослідницької роботи, переоцінкою історичного минулого українського народу, поверненням до джерел національної ментальності та культурно-історичних традицій соціуму.

Інноваційна культура є складовою загальної культури особистості, побудованої на певній системі цінностей та ідеалів, принципах інноваційної моделі поведінки людини. Вона реалізується шляхом системного формування ціннісної свідомості особистості як носія, творця та субстрату культури за допомогою повномасштабного включення психологічних механізмів інтеграції особистості в культурне медійне середовище.

Інноваційна культура особистості формується двома шляхами: стихійно і в результаті цілеспрямованої діяльності держави, соціальних інститутів, громадських організацій, науково-педагогічних колективів. Саме другий шлях повинен домінувати в контексті цілеспрямованої, послідовної, систематичної діяльності вказаних структур з формування певної системи інноваційних знань, умінь та навичок, системного мислення і позитивних почуттів особистості.

Серед індивідуально-психологічних якостей науково-педагогічних працівників гуманітарного ВНЗ, що визначають рівень їх інноваційної культури за критерієм важливості, найвагомішими є: загальна професійна компетентність та ерудиція, самостійність, незалежність та оригінальність суджень, високий інтелект та аналітичний склад розуму, високий ступінь зацікавлення власною справою, пошук нових методів і прийомів роботи, духовний рівень особистості.

За фактичною наявністю певних якостей у професорсько-викладацького складу найбільш значущими є такі характеристики, що

впливають на інноваційну культуру: вміння знаходити підхід до студентів, легко налагоджувати спілкування, критичність та об'єктивність у самооцінках, високий ступінь зацікавлення власною справою, наполегливість у досягненні власних цілей, високий рівень духовної культури, інтелігентність, порядність, тактовність у навчально-виховній та науково-дослідницькій діяльності.

За критерієм важливості індивідуально-психологічних якостей, що визначають рівень інноваційної культури студентів гуманітарного ВНЗ, найбільш значущими є характеристики: високий інтелект, аналітичний склад розуму, підвищений інтерес до нового, невідомого, наполегливість у досягненні власних цілей, самостійність, незалежність, оригінальність суджень, терпимість та увага до думки інших, уміння передбачати та прогнозувати. За фактичною наявністю у студентів певних якостей, що впливають на їх інноваційну культуру, найвагомішими є: наполегливість у досягненні власних цілей, підвищений інтерес до нового, невідомого, терпимість та увага до думки інших, уміння передбачати й прогнозувати, критичність та об'єктивність у самооцінках, постійний інтерес до розширення професійного та культурного світогляду.

Для підвищення рівня інноваційної культури в гуманітарному ВНЗ доцільно створити належну інноваційну інфраструктуру, що має бути навчально-методичним і консалтинговим центром з питань інноваційної діяльності, в рамках якого забезпечуються організаційна, навчально-методична, експертна, консультативна, координаційна, контролююча, прогноуюча, інтеграційна та управлінська функції. Їх системна реалізація є підґрунтям для вдосконалення інноваційної діяльності, підвищення педагогічної майстерності, формування сталих умінь і навичок студентів, розвитку відповідного рівня інноваційної культури учасників навчально-виховного процесу у гуманітарному вузі.

Список літератури: 1. Амитан В. Н., Киклевич Ю. Н., Филатов Д. Е. Инновационное развитие Донецкого региона: состояние и перспектива / НАН Украины, Ин-т економіко-правових досліджень. – Донецк: ООО „Юго-Восток”, ЛТД, 2002. 2. Балабанов В. О. До проблеми формування інноваційної культури суспільства // XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія: Матеріали третьої міжнародної науково-теоретичної конференції, 21 – 22 травня 2004 року. – Частина 1. / Ред. Г. П. Балабанова. – К.: Фенікс, 2004. – С. 388 – 391. 3. Гальцева Т. О. Психологічна зрілість вчителя – необхідна умова реформування освіти //

Нива знань, 2001. – № 4. 4. Дзіговський С. М. Через активні форми до інноваційної діяльності вчителя // Нива знань, 2001. – № 4. 5. Євсєєва О. В. Структурні компоненти кваліфікаційної характеристики випускника біолога педагогічного вузу // Педагогіка і психологія, 1998. – № 2. – С. 152 – 160. 6. Иноземцев В. Очерки истории экономической общественной формации. – М.: Таурус Альфа, Век, 1996. – 400 с. 7. Николаева А. Н., Лисин Б. К. Инновационная культура как культура перемен (проблема, задачи, дефиниции, предложения) // Инновации, 2002. – № 7 (54). 8. Носков В. И., Кальянов А. В., Мирошниченко О. В. и др. Инновационные технологии в гуманитарном вузе / Под ред. проф. В. И. Носкова. – Донецк: ООО „Лебедь”, 2002. – 288 с. 9. Романенко М. Технологізація освіти і соціокультурні методики // Нива знань, 2001. – № 4. 10. Романенко М. І., Смотрицький Є. Ю. Про специфіку викладання гуманітарних дисциплін // Нива знань, 2001. – № 4. 11. Смотрицький Є. Ю. Історична свідомість як мета історичної освіти // Нива знань, 2001. – № 4. 12. Соловьев В. П. Исходные условия осуществления государственной инновационной политики Украины // Инновации, 2002. – № 7 (54). 13. Шегда А. Теоретичні аспекти розробки сучасної концепції і підготовки менеджерів // Вища школа, 2001. – № 1. – С. 26 – 33.

Я.В. Гур'єва

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В ГУМАНІТАРНОМУ ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглядаються значення, поняття, зміст та функції інноваційної культури, аналізуються індивідуально-психологічні якості особистості студентів та науково-педагогічних працівників гуманітарного вузу, котрі визначають рівень їх інноваційної культури. Наводяться залежності інноваційної культури від найбільш значущих перемінних, розглядаються заходи щодо її підвищення. Окреслюються перспективи подальших досліджень цієї проблеми.

Я.В. Гурьева

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ИННОВАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ – В ГУМАНИТАРНОМ ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье рассматриваются значения, понятия, содержание и функции инновационной культуры, анализируются индивидуально психологические качества личности студентов и научно педагогических работников гуманитарного вуза, которые определяют уровень их инновационной культуры. Наводятся зависимости инновационной культуры от наиболее значимых переменных, рассматриваются мероприятия по ее повышению. Очерчиваются перспективы последующих исследований этой проблемы.

J.V Hureva

SOCIALLY PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF INNOVATIVE CULTURE ARE IN HUMANITARIAN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Values, concepts, maintenance and functions of innovative culture, are examined in the article, individually psychological qualities of personality of students and scientifically pedagogical workers of humanitarian institute of higher, which determine the level of their innovative culture, are analyses. Dependences of innovative culture are pointed on most meaningful variable, measures are examined on its increase. The prospects of subsequent researches of this problem are outlined.

Стаття надійшла до редакції 1.10.2009 р.

УДК 371.26: 378.14

*Харченко А.О.,
м. Харків, Україна*

ОЦІНКА ЗНАНЬ ТА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ

Загальна постановка проблеми. Світова фінансово-економічна криза зумовила пошук ефективних шляхів і засобів істотного удосконалення освіти й підвищення професійної компетентності фахівців. Йдеться

перш за все про забезпечення такої якості їх підготовки, яка б відповідала суспільним очікуванням і вимогам складного мінливого світу. Вважається, що тільки належний рівень професійної підготовки фахівців, перш за все майбутніх економістів і менеджерів, прищеплення їм почуття особистої відповідальності за результати своїх рішень і практичної діяльності можуть слугувати певною гарантією запобігання подібних кризових явищ.

Тому сьогодні одним з основних завдань системи вищої освіти стає пошук таких засобів і характеру організації цілісного навчально-виховного процесу, таких педагогічних технологій і способів контролю знань, які б реально сприяли успішному досягненню цілей освіти дозволяли свідомо й цілеспрямовано управляти якістю підготовки фахівців. Тому серед загальних проблем педагогіки вищої школи чільне місце належить організації контролю результатів навчання студентів, перш за все застосуванню системи оцінки знань. Перехід середньої школи і вищих навчальних закладів педагогічного профілю на дванадцятибальну систему при збереженні у вищій школі традиційної п'ятибальної шкали певною мірою дезорієнтує студентів. До того ж, реалії нашої системи освіти, про які йтиметься нижче, зумовлюють певний лібералізм педагогів при оцінці знань. Не вирішує проблеми й перехід на європейську систему оцінювання знань ECTS, зумовлений приєднанням України до Болонського процесу та її прагненням увійти до єдиного європейського освітнього простору.

У зв'язку з цим загальною проблемою постає оцінка ефективності самої існуючої системи оцінювання знань студентів, її ролі у забезпеченні процесу формування їх належної професійної компетенції відповідно до високих вимог постіндустріального суспільства та визначення шляхів її вдосконалення.

Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і прикладними завданнями визначається тим відверто незадовільним станом рівня підготовки фахівців, найбільш яскравим свідченням якого виступає 82 місце, яке посіла Україна у рейтингу конкурентоспроможності 2008-2009 рр. за об'єктивними даними Всесвітнього економічного форуму. Адже при цьому вищі навчальні заклади завжди виконують плани набору і випуску фахівців, регулярно звітують про успішний захист ними дипломних робіт, про неухильне зростання частки дипломів з відзнакою. Однак, як свідчить аналіз реальних результатів працевлаштування випускників та відгуків працедавців, рівень підготовки значної частини студентів лишається далеким від суспільних і бізнесових потреб. Певна частина вини за цей стан, безперечно, лежить на студентах. Вони дійсно досить часто пропускають

заняття, не виявляють зацікавленості в належному оволодінні навчальним матеріалом. Частково це пояснюється об'єктивними чинниками – помітним падінням авторитету знань і освіти в суспільній свідомості, відсутністю чітких життєвих і професійних перспектив.

Однак не слід знімати вини і з самої системи освіти. Адже, на глибоке переконання автора, сьогодні педагогічна теорія, перш за все педагогіка вищої школи тільки починає виявляти прагнення усвідомити сутність нових реалій та сформуванати адекватну відповідь на виклики часу. Отже, порушена проблема безпосередньо пов'язана з необхідністю вирішення таких важливих питань педагогічної теорії і освітньої практики, як мотивація студентів, організація їх ефективної самостійної роботи та управління нею. Вимагає нового підходу й система оцінювання знань і умінь студентів [1].

Аналіз досліджень і наукових публікацій з проблеми дозволяє дійти обґрунтованого висновку, що її актуальність і значення для забезпечення належного характеру подальшого науково-технічного і суспільного розвитку глибоко усвідомлюється представниками світової філософської і психолого-педагогічної громадськості. Підтвердженням цього можуть слугувати роботи В. П. Андрущенка, Б. І. Бешевлі, С. У. Гончаренка, Л. В. Губернського, І. А. Зязюна, Г. І. Ібрагімова, О. Е. Коваленко, Е. М. Короткова, В. Г. Кременя, К. М. Левківського, Л. М. Любчика, Н. І. Миронця, Л. С. Нечепоренко, Г. Г. Півняка, І. Ф. Прокопенка, О. Г. Романовського, В. В. Сергієнко, С. О. Сисоєвої, Л. В. Сулименко, Л. Л. Товажнянського, О. Б. Третьякова та інших.

Складність, актуальність і висока суспільна значущість проблеми якості освіти та її взаємозв'язок з питаннями оцінки знань та управління якістю підготовки фахівців зумовлює глибокий інтерес до неї широкої освітнянської громадськості. В науково-педагогічній літературі сьогодні можна зустріти безліч статей, присвячених аналізу сутності проблеми та визначенню підходів до її успішного розв'язання, дослідженню використовуваних методів і засобів.

Зокрема, у відомому словнику С. У. Гончаренка зазначається, що «поняття «якості знань» передбачає співвідношення видів знань (закони, теорії, прикладні, методологічні, оцінювальні знання) з елементами змісту освіти й Тим самим з рівнями засвоєння». Автор підкреслює, що «якість знань має такі характеристики: повноту – кількість програмних знань про об'єкт вивчення; глибину – сукупність осмислених учнями зв'язків і відношень між знаннями; систематичність – осмислення складу певної

сукупності знань і їхніх ієрархічних і послідовних зв'язках; системність – осмислення учнем місця знання в структурі наукової теорії; оперативність – вміння користуватися знаннями в однотипних ситуаціях; гнучкість – вміння самостійно знаходити варіативні способи застосування знань в змінених умовах; конкретність – вміння розкласти знання на елементи; узагальненість – вміння виразити конкретне знання в узагальненій формі» [2, с. 373-374].

Звертає на себе увагу підвищений інтерес дослідників до переваг, які забезпечує використання компетентнісного підходу для забезпечення якості освіти та об'єктивної оцінки знань. Так, актуальні проблеми оцінки якості підготовки фахівців з позицій компетентнісного підходу розглядає С. Меркулова [3]. Розвитку ключових компетенцій студентів в процесі їх проектно-творчої діяльності присвячено дослідження Е. Р. Хайруліної [4]. Слушні практичні рекомендації з оцінки міждисциплінарної компетентності студентів пропонує В. Шершньова [5].

Разом з тим, на наше глибоке переконання, в наявній літературі ще недостатньо системно аналізуються проблеми практичної педагогіки вищої школи стосовно взаємозв'язку між системою оцінювання знань студентів та управлінням якістю їхньої професійної підготовки. Внаслідок цього таким високим є відсоток відвертого виробничого браку в роботі вищих навчальних закладів. Про це досить жорстко, хоча часто і справедливо йдеться в численних виступах засобів масової інформації. Як приклад, досить послатися хоча б на статтю братів Капранових у «Дзеркалі тижня», яку вони досить красномовно назвали «Вища освіта чи лохотрон» [6].

Мета статті, як це цілком природно випливає з останньої тези, присвячена системному аналізу існуючої практики оцінювання знань студентів на основі чинної системи, впровадженої у зв'язку з приєднанням України до Болонського процесу, та її впливу на характер управління якістю підготовки фахівців. При цьому автор спирається на власний педагогічний досвід, на бесіди з колегами і студентами, а також на результати цілеспрямованого і спеціально підготовленого та здійсненого педагогічного експерименту.

Виклад основного матеріалу. При цілеспрямованому підході до аналізу сутності проблеми та визначення шляхів і засобів ефективного її розв'язання перш за все виникає питання: що являє собою оцінка – батіг чи пряник? Існують різні підходи до вибору відповіді на нього, один з яких нам найбільш імпонує. Він полягає в тому, що оцінка знань – не батіг і не пряник, а щось на кшталт термометра, тобто засіб об'єктивного

вимірювання результатів навчально-пізнавальної діяльності студента. І у цій якості вона може слугувати важливим засобом забезпечення належної якості їхньої професійної підготовки та управління нею. Однак в реальній дійсності справа є набагато складнішою. Адже зовсім невипадково деякі авторитетні педагоги, серед яких можна в першу чергу назвати В. О. Сухомлинський, Ш. О. Амонашвілі, Б. Г. Ананьєв та інші інколи взагалі відмовляються від традиційної бальної системи оцінювання знань, яке призводить до прагнення учня чи студента будь-якими способами одержати гарну оцінку (звертаємо увагу на те, що саме оцінку, а не знання), щоб отримати відповідне заохочення.

Так, на глибоке переконання Ш. О. Амонашвілі, «введення змістовних оцінок, розвиток мотиваційної навчально-пізнавальної діяльності, встановлення колегіальних стосунків і взаємодопомоги, управління навчанням з позицій інтересів дітей майже виключають такі негативні явища, як обман, списування, привласнення чужих робіт, умисне запізнення на уроки». Видатний вчений і педагог спеціально підкреслює той факт, що «кмітлива відповідь, цікава ідея, самостійність і сміливість думки, старанність і не ухиляння від труднощів, чутливість і чуйність до товаришів – усі ці вияви школяра як особистості повинні отримати соціальну оцінку, що сприяє створенню позитивної суспільної думки про нього» [7, с. 176].

А ось як пише інший видатний педагог В. О. Сухомлинський. На його переконання, «найголовніше в нашій праці – бачити в кожному своєму учневі живу людину. Навчання – це не перекладання знань з голови педагога в голову учня. Навчання – це насамперед живі людські відносини між педагогом і дітьми. Розумова праця дитини, її успіхи і невдачі в навчанні – це її духовне життя, її внутрішній світ, ігнорування якого може призвести до сумних наслідків». Говорячи про оцінки, він застерігає, що двійка за двійкою формують в учня покірливість долі, думку, що він ні до чого не здатний. Тому він радить молодим педагогам: «бійтеся покірливого, безсловесного, готового з усім погодитися учня. Це найстрашніше в людині. Нехай радує Вас норовливість і йоржистість, нехай до вашої думки дитина підходить ніби з недовір'ям, нехай перевіряє, досліджує» [8, с. 284].

І хоча наведені тут думки Амонашвілі та Сухомлинського стосуються системи оцінювання знань у середній школі, на наше глибоке переконання, вони лишаються повною мірою справедливими і стосовно студентства. По-перше, студенти молодших курсів значною мірою зберігають

звички і прагнення, ідеали і цінності, інтереси і бажання, засвоєні в школі. По-друге, бальна система оцінок і прив'язана до неї система заохочень і покарань (призначення стипендії, переведення з контрактної форми навчання на бюджетну тощо) в умовах падіння авторитету знань в суспільній свідомості сприяють тому, що студент прагне одержати високу оцінку при мінімальних витратах свого часу, зусиль та інтелектуальної енергії на оволодіння навчальним матеріалом.

Сьогодні ми живемо в умовах надзвичайно мінливого світу. Динамічний його характер висуває і принципово нові вимоги до системи освіти взагалі й особливо до системи професійної підготовки майбутніх фахівців. Прагматизм і жорстка конкуренція на ринку праці поступово формують розуміння того, що працедавців скоро зовсім не цікавитиме наявність диплому у того чи іншого фахівця (за виключенням тих сфер діяльності, де ця наявність є необхідною умовою її ліцензування), а цікавитимуть лише його реальні знання, уміння і практичний досвід роботи. Тому в системі вищої освіти традиційні підходи (знаннево, діяльнісно та особистісно орієнтовані) помітно поступаються місцем компетентнісному підходу.

Не випадково відома дослідниця сучасних проблем професійної освіти С. О. Сисоєва підкреслює, що «сучасна цивілізація потребує компетентної особистості». Саме тому, на її глибоке переконання, «нова ідеологія освіти визнає необхідність формування компетентної особистості за умови реалізації суб'єктного підходу до навчання». В межах такого підходу кожний учень чи студент «має право активно вибирати і самостійно конструювати свою власну індивідуальну траєкторію розвитку» [9, с. 40].

Ця думка цілком відповідає тим новим завданням, які педагогічна теорія ставить перед освітянською практикою. Мається на увазі не тільки необхідність традиційного задоволення суспільних потреб у фахівцях певного профілю та рівня кваліфікації, а й задоволення освітніх потреб самої особистості студента. Зрозуміло, що успішне вирішення цього завдання неможливе без надання студентові права саме на конструювання своєї власної індивідуальної траєкторії розвитку. Однак водночас необхідно чітко усвідомити, що таке конструювання має здійснюватись під керівництвом і при чуйному і доброзичливому ставленні педагога до студента. Це зумовлено як недостатнім розумінням останнім логіки науково-технічного та соціального прогресу через його недостатній життєвий і професійний досвід, так і об'єктивним існуванням певних закономірностей

самої освіти як важливого суспільного феномену. Адже саме з урахуванням цих закономірностей формуються цілі і зміст освіти.

Таким чином, проблема оцінювання знань і управління якістю фахової підготовки студентів значною мірою зводяться до забезпечення формування належного рівня їх професійної і соціальної компетентності. Її розв'язання уявляється тим більш необхідним, оскільки перед Україною постають завдання не тільки подолання системної кризи, в якій вона опинилася і перебуває вже протягом досить тривалого часу, а й забезпечення успішного посткризового сталого розвитку на інноваційній основі відповідно до провідних світових традицій. Нагромаджений виробничий, науково-технічний та інтелектуальний потенціал, наявність природних ресурсів і геополітичне становище України дають вагомі підстави сподіватися на успішність такого розвитку. Однак однією з найважливіших його умов виступає наявність належного кадрового забезпечення, підготовка якого і є завданням вищої школи.

Як зазначає російська дослідниця О. Матвєєва, в наш час «відбуваються глобальні зміни структури зайнятості в економіках розвинених країн. На наших очах йде процес утворення нового суспільного шару – «креативного класу» (creative class)? Який формують представники творчих професій. Наприклад, в США його частка складає сьогодні 30 %, причому за останні сто років вона збільшилася втричі, а частка робочого класу скоротилася на 25 %». У зв'язку з цим вона підкреслює, що «освітнім системам необхідно враховувати той факт, що капітал, а слідом за ним технології і компанії сьогодні спрямовуються у простір з великою концентрацією талановитих і креативних професіоналів, у зв'язку з чим регіональні влади опиняються в умовах реальної конкуренції за людей, що визначають майбутнє» [10, с. 106].

Щоб подібна конкуренція виникла і у нас, вкрай необхідними уявляються дві такі умови. По-перше, на рівні національної ідеї має реально сформуватися розуміння того, що інноваційний розвиток можна забезпечити тільки за наявності творчих фахівців з розвиненими креативними здібностями. По-друге, бізнес і система державного управління та місцевого самоврядування мають усвідомити, що сьогодні просто не існує можливостей нормального розвитку без постійного забезпечення належної конкурентоспроможності продукції кожної фірми, кожного підприємства і країни в цілому на внутрішньому і світовому ринку. Тому важливим елементом системи управління якістю освіти стає участь бізнесу, державного та регіонального управління у формуванні цільового кадрового замовлення.

Показовими сьогодні уявляються думки учасників круглого столу «Яка освіта потрібна бізнесу?», організованого Інвестгазетою, Фондом В. Пінчука і компанією QS за участю МОН України, київських вузів і МВА-програм та роботодавців. Так, проблемою № 1 вищої освіти було визнано перевантаження її змісту абстрактною теорією і брак практичних навичок, необхідних в роботі. Вказувалось, що необхідно регулювати зайнятість населення мінімум на 5 років і формувати попит на ту чи іншу спеціальність. Відзначалося також, що ринок перенасичений економістами, менеджерами і юристами порівняно низької якості підготовки, тоді як економіці потрібні інженери, архітектори, хіміки. Зокрема, існує дефіцит інженерів-технологів і виробничих майстрів, які мають інженерну освіту і менеджерські знання й навички. Сьогодні потрібні люди не з дипломом, а з умінням швидко приймати правильні рішення у складних ситуаціях. Характерною ж особливістю сучасного бізнесу є те, що практично завжди він здійснюється саме в таких складних ситуаціях [1, с. 57-58].

Безперечно, не з кожною думкою учасників можна погодитися. Їхній прагматизм і недостатнє розуміння логіки освіти не дозволяє їм усвідомити, що без належної теоретичної основи неможливо забезпечити знання студентами прикладних дисциплін. Крім того, в сучасних умовах істотно зростає роль інтелектомістких галузей економіки, які, до речі, ґрунтуються на глибоких теоретичних знаннях. Сьогодні дедалі все більш поширюється розробка і плідне використання математичного моделювання і прогнозування не тільки складних процесів у науково-технічних сферах, а й соціальних та економічних явищ. Розробити ж таку модель, яка б адекватно описувала складні процеси та множину істотних чинників у їх закономірних взаємозв'язках неможливо без знання як теорії відповідних процесів, так і теорії моделювання.

З подібними проблемами авторові доводиться постійно зустрічатися при роботі зі студентами, майбутніми фахівцями з економічної кібернетики. Ось тут і постає проблема оцінювання їх досягнень. Один студент може використати давно відому модель і тільки підставити свої числові дані й отримати блискучі, давно очікувані результати. В той же час інший студент прагне на основі відомих (а інколи й ще невідомих) закономірностей спробувати розробити свою оригінальну модель, провести серію обчислень, результати яких викликають сумніви у членів Державної екзаменаційної комісії внаслідок своєї неочікуваності. Виходячи з традиційного підходу до оцінювання таких робіт перший звичайно отримає більш високий бал, ніж другий. Однак у більшості випадків саме другий

буде більш підготовлений для практичного застосування його знань, умінь і навичок моделювання. Саме він виявляється творчою людиною, креативні здібності якого дадуть йому змогу успішно реалізовувати отримані теретичні знання в його практичній професійній діяльності.

Висновки. Наведені результати теоретичних та експериментальних досліджень і міркування автора дозволяють дійти таких висновків.

По-перше, складні й суперечливі реалії сучасного суспільного життя істотно впливають не тільки на визначення цілей і змісту освіти, а й на самі підходи до сутності оцінювання знань як важливого педагогічного явища та вибору критеріїв і способів цього оцінювання. Самі ж процедури оцінювання мають розглядатися в загальному контексті належного управління якістю професійної підготовки фахівців.

По-друге, сама проблема оцінювання знань і управління якістю фахової підготовки студентів значною мірою зводяться до забезпечення формування належного рівня їх професійної і соціальної компетентності. Компетентнський підхід розширяє мотиваційну сферу студентів і орієнтує їх на належне оволодіння майбутньою спеціальністю як необхідною умовою успішної реалізації їхнього особистісного і професійного потенціалу.

По-третє, чинна система оцінювання знань, назалежно від її конкретної структури і умов застосовування, повинна бути спрямована на формування творчої особистості студента, сприяти розвитку його креативних здібностей і впевненості у собі та своїх можливостях. Водночас вона має слугувати і об'єктивним індикатором знань, і стимулом заохочення самостійної навчально-пізнавальної діяльності, і потужним мотиватором оволодіння спеціальністю.

По-четверте, оцінювання знань та управління якістю підготовки фахівців стають сьогодні важливими чинниками подолання системної кризи в Україні й забезпечення її сталого інноваційного розвитку. Дійсно, успішна реалізація забезпечення цього розвитку вимагає належного кадрового забезпечення, яке готує вища школа, і від якості освіти істотною мірою залежать характер і самі можливості інноваційного розвитку.

Таким чином, проблема оцінювання знань студентів та управління якістю їх підготовки дійсно має велике теоретичне і прикладне значення і має розглядатись як одне з актуальних завдань педагогіки вищої школи.

Список літератури: 1. *Кокоба А.* Жажда взаємодія / Анна Кокоба // Інвестгазета. – № 41. – 19-26.10.2009. – С. 56-59. 2. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К.:

Либідь, 1997. – 376 с. 3. Меркулова С. Проблема оценки качества подготовки: компетентностный подход / С. Меркулова // Высшее образование в России. – №8. – 2007. – С. 127-130. 4. Хайруллина Э. Р. Развитие ключевых компетенций студентов в проектно-творческой деятельности / Э. Р. Хайруллина // Педагогика. – № 9. – 2007. – С. 72-75. 5. Шершнева В. Как оценить междисциплинарную компетентность студента / В. Шершнева // Высшее образование в России. – № 10. – 2007. – С. 48-50. 6. Братья Капрановы. Высшее образование или лохотрон // Зеркало недели. – № 34. – 12.09.2009. – С. 1, 11. 7. Амонашвили Ш. А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьником: экспериментально-педагогическое исследование / Шалва Александрович Амонашвили. – М.: Педагогика, 1984. – 346 с. 8. Сухомлинський В. О. Залезить тільки від нас (лист завтрашньому вчителю) / Василь Олександрович Сухомлинський. – Вибрані твори . В 5-ти т. Т. 5. Статті. – К.: Радянська школа, 1977. – 639 с. 9. Сисоева С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: Монографія / Світлана Сисоева. – Хмельницький: ХТПА, 2008. – 324 с. 10. Матвеева О. Управление знаниями как технология достижения цели / О. Матвеева // Высшее образование в России. – 2008. – № 9. – С. 106-109.

А. О. Харченко

ОЦІНКА ЗНАНЬ ТА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ

З системних позицій проаналізовано існуючу практику оцінювання знань студентів на основі чинної системи, впровадженої у зв'язку з приєднанням України до Болонського процесу. Розглянуто її вплив на характер управління якістю підготовки фахівців. Показано роль системи оцінювання знань у формуванні професійної компетентності студентів та їх особистісному розвитку.

А. А. Харченко

ОЦЕНКА ЗНАНИЙ И УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ

С системных позиций проанализирована существующая практика оценивания знаний студентов на основе действующей системы, введенной в связи с присоединением Украины к Болонскому процессу. Рассмотрено ее влияние на характер управления качеством подготовки специалистов.

Показана роль системы оценивания знаний в формировании профессиональной компетентности студентов и их личностного развития.

A.A. Kharchenko

ESTIMATION OF KNOWLEDGES AND MANAGEMENT OF EDUCATION QUALITY

Coming from system positions, existent practice of evaluation of students knowledges on the basis of the operating system entered in connection with tackling of Ukraine to the Bolon process is analysed. Its influence on the character of quality management of preparation of specialists is considered. The role of the system of evaluation of knowledges in forming of professional competence of students and their personality development is shown.

Стаття надійшла до редакції 1.11.2009

УДК 37.02

*Окладной Ю.Г.,
г. Харьков, Украина*

МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ПО КУРСУ ОБЩЕЙ ФИЗИКИ В УСЛОВИЯХ КРЕДИТНО- МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Проблема систематической работы студентов над изучением программного материала стоит перед отечественной высшей школой уже давно. На разных этапах для её решения использовались различные механизмы: аттестация, введение блочно-модульной рейтинговой системы оценок, специальной недели модульного контроля и ряд других. Кредитно-модульная система европейского образца открывает в деле активизации самостоятельной работы студентов новые возможности.

Необходимым условием реализации этих возможностей является приведение методического обеспечения курса общей физики в соответствие с кредитно-модульной системой, которая позволяет достаточно жёстко структурировать курс и эффективно проконтролировать знания студентов по каждому из модулей.

В условиях НТУ ХПИ курс общей физики читается в течение трёх семестров, и в каждом семестровом курсе можно выделить три модуля. Всего получается 9 модулей, каждый из которых по охвату материала примерно соответствует семестровому курсу общей физики и смежных дисциплин классического университета:

1. Физические основы механики.
2. Молекулярная физика и термодинамика.
3. Электростатика и постоянный ток.
4. Магнитное поле и электромагнитная индукция.
5. Колебания и волны.
6. Оптика.
7. Основы квантовой механики.
8. Физика атомов, молекул и атомного ядра.
9. Квантовая статистическая физика и физика конденсированных состояний.

Залогом успеха в деле обеспечения систематической работы студентов над изучением физического курса является чёткая постановка модульного задания. Это задание должно быть предельно конкретным и вместе с тем посильным для большинства студентов. Оно должно включать в себя как теоретические вопросы, так и решение задач, теоретических и экспериментальных.

Психологи давно установили, что среди выпускников школ и студентов первого курса теоретическим типом мышления [1] обладают примерно 20 %. Их отличает способность самостоятельно структурировать изучаемый материал. Остальные студенты или учащиеся не могут разделить прочитанный или прослушанный материал на смысловые блоки, нуждаются при этом в помощи педагога.

При усвоении программного материала большинству студентов нужен чёткий план действий, оформленный в виде списка вопросов, которые они должны проработать. Эти вопросы должны быть максимально конкретизированы. Например, если речь идёт о кинематике затухающих колебаний, то студентам надо предложить представить в аналитическом виде и уравнение затухающих колебаний, и зависимость их амплитуды от времени, построить графики этих зависимостей.

Особый акцент при составлении списка вопросов должен быть сделан на овладении понятийным аппаратом по соответствующему разделу курса. К примеру, при изучении динамики вращательного движения следует вы-

делить в качестве самостоятельных вопросов "Момент силы" и "Момент инерции".

Модульное задание по курсу общей физики должно включать в себя 40-50 конкретных теоретических вопросов. Представляется целесообразным использовать для вопросов модульного задания двойную нумерацию. Наряду с указанием пункта рабочей программы курса общей физики целесообразно указать порядковый номер данного вопроса в модульном задании. Названия глав можно указать отдельными строками с выравниванием по центру. Всё это облегчит студентам ориентацию в изучаемом материале и его объёме.

Многие педагоги обеспокоены тем, что в условиях кредитно-модульной системы теряется целостность изучаемого семестрового курса, недостаточно подготовленный студент может "за деревьями не увидеть леса". Объективно такая проблема существует, и для её решения необходимо акцентировать внимание студентов на тех вопросах, которые обеспечивают проработку внутрипредметных и межпредметных связей курса общей физики.

Например, при изучении раздела "колебания и волны" следует самостоятельным вопросом выделить классификацию колебаний. В третьей части курса наряду с вопросом "тоннельный эффект", необходимо выделить вопросы "объяснение непротиворечивости тоннельного эффекта закону сохранения энергии с точки зрения соотношения неопределённостей Гейзенберга", "роль тоннельного эффекта при термоядерных реакциях", "роль тоннельного эффекта в физике твёрдого тела".

Второй важной составляющей модульного задания является перечень теоретических задач. В процессе аудиторной и самостоятельной работы над материалом по данному модулю студенты реально могут проработать 25-30 задач. Кроме того, они должны выполнить 2-3 лабораторных задачи, набор которых может варьироваться, будучи различным для различных групп.

При формировании у студентов установки [2] по отношению к изучаемому курсу важно использовать фактор первенства [3]. Для этой цели не следует жалеть ни материальных ресурсов, ни учебного времени. Лучше передать часть материала на самостоятельную проработку, но при этом подробно прокомментировать модульное задание, обеспечив понимание студентами его роли в курсе физики и надлежащее отношение к его выполнению.

Важно, чтобы студенты получили модульное задание в самом начале работы над данным модулем. Современные множительные средства позво-

ляют обеспечить каждую студенческую группу как перечнем теоретических вопросов, так и текстами теоретических задач. С воспитательной точки зрения существенно сразу указать дату модульного контроля в каждой группе. При выполнении эти условий занятия превращаются в совместный труд преподавателя и студентов по их подготовке к модульному контролю.

Определяющую роль в организации учебного процесса играет не только процесс преподавания, но и контроль за полученными знаниями, их оценка. Следует подчеркнуть: преподаватель оценивает не знания студента по физике вообще, а те знания, которые он получил при изучении семестрового курса, конкретного модуля. Семестровый экзамен это не "нулевая" контрольная работа.

Иной подход, когда за критерий оценки принимают общий уровень физико-математической подготовки студента, неизбежно сведётся к тому, что студенческий коллектив будет заранее поделен на группы студентов, которым ту или иную оценку следует выставить "по определению". То есть изначально недостаточно подготовленный, но старательный студент лишается шансов получить повышенную оценку, иметь стипендию. Отрицательное влияние такого подхода на мотивацию студентов в учебном процессе очевидно.

В условиях кредитно-модульной системы контроль осуществляется в основном в письменной форме, при этом преподавателю сложнее проконтролировать степень соответствия того, что написал студент, истинному уровню его знаний. Для обеспечения объективности модульного контроля билеты должны соответствовать определённым методическим требованиям:

1. Билет должен содержать 4-5 вопросов и задач, охватывающих все главы модуля.

2. Вопросы не должны быть "безразмерными", должны носить конкретный характер, лишая студента возможности за общими фразами скрыть незнание ответа на конкретный вопрос.

3. Важно включение в задание простых задач, ранее студенту неизвестных, позволяющих проверить его умение применить знание одного-двух соотношений между физическими величинами, которые он должен был изучить в процессе работы над данным модулем.

В качестве примера можно привести следующую задачу: имеется некоторая область пространства объёмом V , в которой микрочастица была обнаружена в N_i случаях из N измерений. Определить среднее по объёму значение плотности вероятности обнаружения микрочастицы. Эта задача

позволяет проверить понимание студентом следующих вопросов: вероятность и её связь с частотой события, плотность вероятности.

В достижении успешных результатов учебного процесса в потоке важную роль играет сокращение дистанции между студентом и лектором хозяином потока. Очень полезно, когда лектор потока лично проводит во всех группах хотя бы практические занятия. Это возможно только в случае, если поток насчитывает не более 5-6 групп. Обычно студенты болезненно переживают смену преподавателей, особенно лектора потока. Поэтому одним из путей повышения качества учебного процесса является закрепление лектора и других преподавателей данного курса за потоком и отдельными группами на весь период обучения данной дисциплины.

На завершающем этапе модульного контроля возможно проведение собеседование с теми студентами, которые претендуют на получение оценок "А" и "В". В ходе собеседования студент должен подтвердить свои знания, осуществив на доске математический вывод одной из физических формул. В таком случае семестровые оценки "С", "D" и "Е" будет выставляться по результатам 3 контактов лектора со студентом, а семестровые оценки "В" и "А" – по результатам 6 контактов, что практически исключает для студента возможность получить высокую оценку случайно.

При выставлении итоговой семестровой оценки недопустимо его сведение к простому определению среднего арифметического. Если, к примеру, студент получил в течение семестра модульные оценки "С", "С" и "D", то в случае, если по наиболее объёмному модулю он имеет оценку "С", ему можно выставить итоговую оценку "С". Эту же оценку можно выставить, если студент получил модульные оценки "D", "С" и "В". Если же разброс модульных оценок является значительным, лектор должен заставить студента в полном объёме реализовать свои возможности и пройти повторный контроль по тем модулям, где получены низкие оценки. Неправильным будет также выставить студенту положительную семестровую оценку, если он не сдал один из модулей.

Семестровый экзамен традиционно играет важную роль в обеспечении целостности семестрового курса и курса общей физики в целом. В условиях кредитно-модульной системы нецелесообразно выносить на экзамен весь объём семестрового курса. Студенты этого не поймут, ведь они уже сдавали весь объём материала по частям. Разумеется, неорганизованным студентам, которые не удосужились в течение семестра сдать коллоквиумы, следует дать шанс получить положительную семестровую оценку,

но только при условии получения хотя бы минимальной положительной оценки по каждому из трёх модулей.

Что касается успевающих студентов, которые отчитались по всем трём модульным заданиям, то для них экзамен должен стать итоговым собеседованием по наиболее важным из изученных вопросам, перечень которых должен быть известен заранее. В число этих вопросов целесообразно включить, в частности, вышеупомянутые вопросы, связанные с проработкой внутрипредметных и межпредметных связей, а также вопросы, посвящённые математическим выводам физических формул, которые автоматически требуют знания и понимания определений физических величин.

По результатам итогового собеседования преподаватель принимает окончательное решение по вопросу о том, какую именно оценку следует поставить студенту, например, "С" или "В". С другой стороны, студент, который во время модульных контролей допустил погрешности, получает возможность себя реабилитировать. Допустима досрочная сдача экзамена, однако этой возможностью не следует злоупотреблять.

На практике соблюдение вышеуказанных методических требований позволяет к концу семестра изолировать немногочисленную (примерно 15-20 % студентов потока) группу неорганизованных студентов, которые не успели своевременно получить положительную оценку по одному или по двум, реже по всем трём модулям.

При правильной постановке учебно-воспитательной работы в потоке со стороны лектора по физике в процесс систематического изучения курса общей физики включаются 60-70 % студентов, что обеспечивает соответствующую качественную успеваемость.

Список литературы: 1. Логинова Г.П., Пономарева В. В. Роль эмпирического и теоретического мышления в процессе обучения практических психологов. Психологическая наука и образование. 2009. №1. – С. 41 – 47. 2. Д.Н.Узнадзе. Психологические исследования. М.: Наука, 1966. С. 140-152, 164-169, 180-183. 3. Войтасик Л. Психология политической пропаганды. М.:Прогресс, 1981. 277 стр.

Ю.Г. Окладной

**МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ПО
КУРСУ ОБЩЕЙ ФИЗИКИ В УСЛОВИЯХ КРЕДИТНО-
МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ**

Обсуждаются особенности методического обеспечения курса общей физики при кредитно-модульной системе, дополнительные возможности, которые создаёт эта система в плане организации самостоятельной работы студентов и систематического контроля за качеством их знаний. Указан ряд несложных методических приёмов, с помощью которых удаётся вовлечь в систематическое изучение курса до 60-70 % студентов.

Ю.Г. Окладной

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З КУРСУ ЗАГАЛЬНОЇ ФІЗИКИ ЗА УМОВ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Обговорюються особливості методичного забезпечення курсу загальної фізики при кредитно-модульній системі, додаткові можливості, які утворює ця система в плані організації самостійної роботи студентів та систематичного контролю за якістю їх знань. Вказана низка нескладних методичних прийомів, за допомогою яких вдається залучити до систематичного вивчення курсу до 60-70 % студентів.

Okladnoy Yu. G.

COMMON PHYSICS COURSE STUDYING PROCESS DIDACTICAL SUPPLEMENT AT CREDIT-MODULE SYSTEM CONDITIONS

Common physics course didactical supplement at credit-module system, additional possibilities created by this system at students independent work organisation and their knowledge quality systematical control are discussed. A row of non-complicated didactical methods by means of which it is possible to draw up to 60-70 % into systematical course studying is shown.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2009 р.

УДК 30.338

*Мацко Н. В.,
г. Харьков, Украина*

ОБОСНОВАНИЕ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ В ОРГАНИЗАЦИИ

Постановка проблемы. Обоснование целесообразности проведения реструктуризации в современной организации в целом зависит от автора идеи, так как на автора идеи делается основной акцент в исследовании поставленной проблемы.

В изменчивых условиях мировой экономики прогресс деятельности организации её неуклонный рост и возникшие проблемы решаются и управляются целым рядом методов и инструментов управления. Для того чтобы выбрать правильный механизм влияния нужно располагать точным знанием о возникшей проблеме, идентифицировать положение организации в глобальном цикле экономической динамики. И только после обеспечения достаточным количеством аргументов производить принятие решения на основе которого, базируется правильность в выборе метода, а также целесообразность в его применении.

Обоснование проблемы в организации принимает форму препятствия, которое с помощью механизмов организационного воздействия приобретает вид многообразной схемы с множеством вариантов решений.

Первое, что за этим решением стоит это тот необходимый, правильный выбор, который в актуальный момент в сегменте проблемы на которой сосредоточено внимание, будет действенной всех остальных вариантов.

Метод который служит инструментом для преобразования, также для внесения структурных изменений, комплексных трансформаций и модификаций укрепился под сформировавшимся названием реструктуризация.

Именно обоснование целесообразности проведения реструктуризации в организации, принимая, которую в инструментарий методов воздействия для модернизации организации частично либо в целом, носит определяющий характер для начала трансформационных воздействий. С момента становления предприятий частными собственностями, руководящий состав задумался над решением проблемы которые препятствует развитию организации. А именно совершенствования товаров перед конкурентами, перед сопутствующими фирмами их более опытным персоналом, качеством производимого продукта других фирм. Не обходится без требования потребителей к характеристикам товара и в целом новые возникающие потребности общественной среды.

Решение этой проблемы многие исследователи видят через единую призму.

На пути становления организации, руководящий персонал ставит целью неуклонное развитие и постоянный рост организации.

В мире производственной сферы каждая фирма в сегменте своего бизнеса концентрирует внимание таким факторам как:

– потребности внутренней среды организации, а это в первую очередь ожидаемое вознаграждение за труд;

- мотивация к труду;

- планирование дальнейшей жизни персонала.

Берут во внимание всех сотрудников, которые стремятся к разнообразной деятельности, и тех что хотели бы постоянства и монотонности в своей работе.

Как говорится ниже то что многие факторы научных трудов авторы в своей литературе описывают возможности улучшения разными методами реструктуризации организации. Например Королькова Е. М. описывает процесс становления фирмы как, антикризисный процесс становления организации методом её разделения где каждые подразделения приобретают самостоятельную структуру управления и функционирования производства. Либо методом слияния нескольких фирм, что приводит к объединению структуры управления и слияние их производственного потенциала. Королькова Е.М. в своей работе указывает на методологию проведения реструктуризации впредь до каких либо действий.

Подведение итогов её частного исследования на выявление в целях, планировании, стратегии и во всех системах управления именно мотивации контроле координации факторов способствующих и мешающих развитию. И предлагает систему – проект производства реструктуризации.

В иных источниках зарубежных исследователей преподаватель университета во Франции Арвинг Ашта, в работе реструктуризация предприятий в кризисе. Говорит как о методе антикризисного управления, и характеризует методы экономического анализа.

В остальных случаях структурная перестройка как реорганизация фирмы путём слияние нескольких организации для выполнения более сложных поставленных пред фирмами заданий. Например случай с подводной лодкой Российского Флота в Баренцевом море указывает факт, что такой потонувший объект размером в 150 метров из дна моря на глубине 105 метров никогда не доставался. Поставленная задача президентом Российской Федерации казалась не выполнимой. Но в нынешнее время развитие

корпораций не заставил долго ждать решения. И две Голландские фирмы Мамут и Смит – интернейшналы создали консорциум для преодоления и решения проблемы. На выполнение этой задачи было потрачено 130 мил. долларов.

Но решение было сделано и задача которая раньше была не возможной стала реально исполнима.

В этом случае стратегия и цель обеих фирм слились. Реструктуризация этих компаний для создания единого проекта по выполнению совместно. На опыте таких корпораций возможности увеличиваться в фирмах.

Такой способ исследования говорит о том что, изучение лидирующих компаний, а также исследование на основе достижений таких компаний становится в помощь и направлением деятельности персонала организации.

Автор о организационном реструктурировании И. И. Мазур., В. Д. Шапиро, ссылается на порядок и последовательность в управлении реструктуризации организации.

Во всех этих случаях организационная структура подвергается вмешательству слиянию либо разделению.

Также есть реструктуризация проведённая в организации на уровне собственного своего уровня своей платформы, базе или иными словами основе без деления. А как объединение в ядро с консолидацией потенциала, вмешательством в культуру, упрощение способов деятельности.

Исследования Щёкина о происхождении и трансформации организации говорит о саморазвитии и эволюционном росте организации. От свободного профессионала работающем в языковом круге, в своём сегменте до транс профессионала способного облечить профессионалов в группу для выполнения сложных заданий. По мнению Щёкина главная задача в организации это реструктуризация целью которой трансформация организации для выполнения сложных задач поставленных акционерами.

Главной проблемой в обосновании целесообразности реструктуризации в организации стоит обнаружение факторов которые способствуют и требуют внимания со стороны компании.

Связь проблемы с теоретическими и практическими заданиями. Организация в процессе своего развития проходит множество этапов своего становления, может менять свою форму и вид деятельности. Именно на пути к цели организация несёт миссию, поставленную на неё, задействует свой потенциал для обеспечения динамикой всех направлений своей деятельности.

Процесс преобразования организации проходит в промежуточном этапе, смены вида, формы существования либо в момент модернизации комплексной или трансформации отдельных её элементов для обеспечения роста её социального статуса и экономического развития.

Процесс преобразования в организации, к умножению и увеличению прибыли, происходит при выполнении двух условий. Это теоретическое исследование всех процессов в организации, обработка поступающей информации от источников внешней и внутренней среды, об отклонении показателей от установленной нормы. Адаптация информации для быстрого восприятия при больших объемах. А также трансформация в общепринятые нормы для экспансии круга воспринимающих её. Оценка потенциала организации для определения её возможности. Определение качественных и количественных ресурсов в организации. Обеспечение исполнения ниже изложенных заданий, а также практические приёмы, используемые во время принятия мер по модернизации организации. Обуславливают процесс преобразования на запланированный результат, где импровизация не допустима.

Выявленные проблемы, которые своим содержанием по определению препятствуют достижению цели, либо соответствуют задачам исполняемой миссии организации. Привлекают на себя действие внедрения процессов преобразования, которые составляют неотъемлемую часть реструктуризации, как инструмента управления изменениями.

Результаты анализа актуальных исследований.

В целях улучшения текущего положения в организации руководство вынуждено прибегнуть к внутриорганизационным исследованиям для выявления новых механизмов воздействия находить новейшие результативные показатели.

Исследования в организации, также один из актуальных механизмов функционирования, который относится к внутриорганизационному институту. Такая организация приобретает форму научной организации и относится к организации что обучается.

Наряду с этим существует новый принципиальный компонент организационной структуры, что наряду с институтизмом является в форме синергии, синкретизма, пассионара, фракталов и ноосферы.

Организация для обеспечения информации использует разнородные источники информации, показатели которые обеспечивают совершенную информационную систему контроля над изменениями и отклонениями от установленной нормы. Эти инструменты информационного обеспечения

делятся на две группы, и каждая группа на подгруппы. Показатели отклонения от установленной нормы внешней индикации, и внутренней индикации. Внешние и внутренние индикаторы делятся на подгруппы, по отношению к внешней среде и по отношению к внутренней среде. И в следующем функционируют в зависимости от информационной культуры организации.

Исследования в организации носят непрерывно действующий механизм. И при выявлении каких либо отклонений обязана прибегнуть к изменениям. А это периодическое создание, нового продукта, опытного образца, проекта, инновации в организации. При этом всестороннее наблюдение за внешними и внутренними процессами носит обязательный характер. Также необходимо учесть циклы мировой экономики их влияние на национальную организационную деятельность, и непосредственно на инновационную деятельность.

Проведённые исследования в организации дают результат, при котором развитие организации и опыт работы руководящего состава, поставлено перед необходимостью принять во внимание мнение всего коллектива в связи с повышенным интересом к командной работе. Позволять коллективу вмешиваться в стратегию, в масштабах организации. И также вмешиваться в культуру организации, разрабатывать программу по работе с клиентами. И в свою очередь прогнозировать взгляд в будущее.

Внутриорганизационная деятельность в виде систем и подсистем для обеспечения свободной смены своих структур и создания новых подразделений применяет метод дублирующих структур, которые заблаговременно обучаются новому процессу.

Исследования процессов коммуникации в организации и её обратной связи показали, то что в ходе сообщений в организационной структуре используются формы сложных и простых отношений. В простой форме деятельность как стандартная схема имеет коммуникатора и реципиента. В сложной форме деятельность в схеме имеет элементы, при которых информация не общедоступна, а направлена установленным объектам.

Необходимость в консолидации информации организации методом использования принципов трансформации от явного знания к неявным интуитивным принципам. Наряду с этим информация систематизируется в систему знания того, что известно и того, что с позиции интуицизма есть проявлением знания, которое в не поля знания. Такое знание находится в сегменте скрытых знаний, а процесс перехода к хранению его путём осознания и принятия как истинного решения по отношению к выявленной проблеме.

Исследования показывают, что применение новых методов в реструктуризации вносят целесообразность в проведении её в организации. И функционирование организации без применения реструктуризации менее эффективно чем с реструктуризацией, и то, что реструктуризация ускоряет процесс становления организации, её экономический рост также в следствии увеличения и умножение получаемой прибыли.

Цель статьи. Идеей этой статьи послужило вложение актуальных проблем на рассмотрение и предоставление сведений о существовании механизма решения проблемы.

Во все времена и эпохи существование трёх факторов опыт работы поколения, изменение мировоззрения, эволюционная проблема и четвёртого фактора это исчерпывание консолидации знания, вынуждают организации на поиск способов решения этих проблем и методов управления ими.

Все четыре фактора являются актуальными и при выявлении проблемы в управлении ими, при активном анализе, актуальным механизмом управления может служить инструмент реструктуризация.

Целенаправленное использование действующего механизма управления переменами служит для обеспечения управленцев безукоризненным инструментом обеспечения организации соответствием потребности среде.

Изложение основного материала

В современном мире экономическое развитие стран в полной мере зависит от организационно промышленного созревания основанного на удовлетворении потребности людей. Один не маловажный фактор, способствующий росту в деятельности организации это профессиональный руководящий персонал. Персонал, который безукоризненно реагирует на изменения окружения, определяет проблемы и способен на быстрое и правильное решение.

В эпоху информационного развития, где наряду с методами до компьютерного функционирования, деятельность организации построена на извлечении информации в сегменте своей деятельности и также информации сопутствующих и конкурентных фирм. Вытянутая информация всячески используется для определения положения фирмы на рынке, её здоровья, а также её положение по отношению к конкурентам.

В любой организации поступающую информацию можно классифицировать по внешним и внутренним источникам, а также по влиянию информации. Влияние исходящей информации от источника внешней среды и в свою очередь информации от источника внутренней среды. Реакция организации на изменения происходит в виде сбора и переработки информации.

Собранная информация предаётся адаптации в соответствии деятельности организации. Поступающая информация, а также ход дальнейшего использования в организации зависит от её содержания толи передавать простым способом или использовать кодирование для безопасности использования.

Любое изменение в организации много сторонне влияет на процессы деятельности, на производимый продукт. В таких случаях дабы удержат организацию на курсе нужны изменения в деятельности. Нужно выявить, охарактеризовать проблему и выяснить её источник. Проблема возникает в процессе взаимодействия с персоналом, также проблемы с выпускаемым продуктом. В первом и втором случае используются инструменты управления для обеспечения контроля деятельности.

В организации взаимодействие персонала наряду с множеством проблем. И ставить те или иные в приоритет нет смысла все они важные и дальнейшая работа организации зависит от их решения.

В современном мире выявление новых направлений и характера деятельности организаций стало зависеть от факторов различных культур, интернациональной сферы в целом. В процессе глобализации и интернационализации когда вхождение зарубежных организаций на национальный рынок стало актуальным и управлять организацией привычными методами стало не эффективно, также выпускаемая продукция, которая во всём удовлетворяла национального потребителя, перестала отвечать выдвигаемым стандартам мирового рынка.

Наряду с этими проблемами, стала проблема в механизме управления и создание инструмента подчинения. В актуальный момент обоснование в целесообразности использования инструмента зависит от полноты факторов. В момент интенсивного вхождения в мировой рынок, организации должны быть подготовлены и адаптированы. И целесообразность проведения реструктуризации в организации необходимо для соответствия выдвинутым условиям внешней среды.

Реструктуризируясь нужно обладать комплексными результатами ситуации которые, содержится в результатах после исследования актуальной проблемы, также полным и идеальным инструментарием для выполнения поставленной задачи. Поставленная цель впредь должна обладать конкретным принципам. И план как говорится должен быть единым.

Подбор методов для выполнения задачи зависит от преобладания проблемы того или иного вида. В актуальный момент при интернационализации производственной деятельности и глобализации деятельности в целом на рассмотрение поставлены шесть элементов которые в едином со-

ставляют концепцию современного методологического подхода. На основе новой концепции и её исследовании, использование методов целостного функционирования в момент выполнения задания стаёт актуальным моментом вмешательства в организационный механизм. Как показывает опыт работы практически любой организации, это то что методы группового решения проблем прогрессивней и результативней, и чем группа шире тем больше вариантов для принятия решения.

На основе повышенного интереса к командной работе, а если его нет, то в задачи управленца входит выработка интереса персонала к совместной работе. А это процесс может быть трудоёмкий и зависит от интереса группы к командной работе. Современному управленцу постаёт задача по организации командной работы, а это воспитание лидеров, обучение и воспитание сотрудников организации.

В интересах организации в актуальный момент, постаёт проблема для адаптации к внешней среде её проблемам и требованиям, не только организационного управления та решения проблем в взаимодействии персонала. Постаёт проблема усовершенствования выпускаемого продукта будь то продукт интеллектуальной деятельности, проект или процесс. И при этом использование в организации производственного потенциала допускается только при его соответствии поставленным нормам. Для усовершенствования продукта разработана программа по управлению и совершенствованию качества. В эту программу входят механизмы воздействия. И для внедрения всех этих механизмов нужна реструктуризация аппарата управления, путём замены действующего или постепенного внедрения нового проекта.

Жизненный цикл продукта проходит стадию своего существования, и для обеспечения дальнейшей деятельности, организация обязана внедрять новый продукт, своевременно, а именно в момент не полного угасания жизни продукта, а в момент завершения формирования как бы на пике своего роста. В этот момент концентрация организации на создании нового образца, полезной модели, проекта целесообразно, реструктуризация организации в этот момент должна носить комплексный характер и быть направлена на исследование как внешней так и внутренней среды. В организационной деятельности затрагиваются такие важные факторы, как персонал, выпускаемый продукт, и методология управления. При этом также делается акцент на сам процесс перемен, именно каким способом он будет происходить, на какой инструмент полагается.

Целесообразность проведения реструктуризации в организации кроме полноты факторов предопределяющих изменения, зависит от такого

фактора как, готовность персонала к переменам который возникает в случае не понимания значимости перемен в организации. И сопротивление со стороны персонала становится проблемой.

Проведение перемен в организации становится важным и на ряду с этим инструмент реструктуризации со всей методологической базой стаёт оптимальным при решении этой проблемы.

Заключение. В связи с возникшими трудностями в развитии организации необходимость в управлении проблемой является фактором контроля и вслед за этим последует стабилизация в организации. Выявленные механизмы управления являться инструментарием современного управленца. В ходе возникших проблем переходным этапом до их устранения и подчинения является реструктуризация действующей структуры, также есть важный механизм контроля над ситуацией. Обоснование целесообразности проведения реструктуризации это последний шаг к организации проведения проектирования реструктуризации.

Проведённые исследования над обоснованием целесообразности проведения реструктуризации показали, что в ходе развития организации важным шагом решения возникших проблем служит сбор информации и комплектование факторов для подтверждения целостности проблемы которую нужно решать путём проведения реструктуризации в организации.

Хотелось бы выразить благодарность Бабаеву В. М., Пазыничу С. Н., Пономарьову А. С., за огромный вклад в исследовании логики и написание учебного пособия логика для инженеров, которая послужила пособием для исследования этой проблемы.

Список литературы: 1) *Корнелиус Неларин*, HR менеджмент: поиск, подбор, тренинг, адаптация, мотивация, дисциплина, этика / Пер. с англ. Баланс бизнес Букс. – Днепропетровск.: 2005. – 520 с. 2) *Щекин Г. В.* Социальная теория и кадровая политика. – Киев.: МАУП, 2000. – 576 с. 3) *Романовський О.Г., Пономарьов О.С., Лапузіна О.М.* Ділова етика: навчальний посібник. – Харків.: НТУ ХПІ, 2000. – 364 с. 5) *Мазур. И. И., Шапиро В. Д., Титов С. А., Елькина Л. В.* Реструктуризация в организации. – Москва.: 200. – 584с. 6) *Арвид Ашта*, Реструктуризация предприятий в кризис: методы, анализ. – Франция.: 2002 – 11с./ режим доступа к ресурсу: <http://start.qip.ru>

Н. В. Мацько

ОБОСНОВАНИЕ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ

РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ В ОРГАНИЗАЦИИ

Исследования в этой статье объясняют о существовании факторов которые способствуют реструктуризации. Обоснования целесообразности проведения реструктуризации в организации на основе обнаруженных специфических инструментов, которые ни когда не использовались в управлении реструктуризации.

Указанная методика с шаблонами и инструментарием станет надёжным упором при необходимости проведения реструктуризации и направит на правильное принятие решения.

Вся исследуемая информация в статье, построенная на логических методах исследования.

М. В. Мацько

ОБГРУНТОВУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Дослідження в цій статті пояснюють існування факторів які сприяють реструктуризації. Обґрунтування доцільності проведення реструктуризації в організації на основі виявлених специфічних інструментів, що ні коли не використовувалися в управлінні реструктуризації. Зазначена методика з шаблонами та інструментарієм стане надійним упором при необхідності проведення реструктуризації і направить на правильне прийняття рішення. Вся досліджувана інформація в статті, побудована на логічних методах дослідження.

N. Matsko

GROUND OF EXPEDIENCE OF CONDUCTING RESTRUCTURING IN ORGANIZATION

Research in this article to explain the factors emergence that contribute to the restructuring. Rationale for the organization restructuring on the basis of specific tools that never been used in management. This methodology with templates and tools will become a decent emphasis when the restructuring, and be need for a accepted the correct decision. The information in article are based to methods the logical study.

Стаття надійшла до редакції 2.09.2009 р.

УДК 371

*Гончаренко Т.Є.,
м. Харків, Україна*

АНГЛІЙСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНЦІ ІНЖЕНЕРА

Добре відомо, що цілі та зміст професійної освіти визначаються потребами суспільства в кадрах певної спеціальності та кваліфікаційного рівня. Тому суспільство зацікавлене в підготовці всебічно розвиненої людини, що не тільки добре володіє обраною спеціальністю, а й загальною та професійною культурою. Крім того, нова освітня парадигма виходить з необхідності обов'язкового урахування освітніх потреб самої особистості студента. Динамічний характер сучасного суспільства постіндустріальної доби суттєво змінює вимоги до змісту самого поняття «володіння спеціальністю». Замість традиційного розуміння його змісту як наявності певної суми знань, вмінь та навичок, а також певного практичного досвіду, важливою характеристикою володіння спеціальністю сьогодні стає також рівень професійної і соціальної компетентності інженера [1].

В умовах глобалізації та широкого розвитку міжнародної співпраці у науково-технічній, виробничо-господарській, духовно-культурній та інших сферах надзвичайно важливим елементом цієї компетентності стають також і комунікативні можливості фахівця. Для забезпечення ефективного спілкування з партнерами та колегами як за кордоном, так і з тими, хто приїздить в Україну, а також для належного розуміння зарубіжної науково-технічної літератури та документації, необхідне належне знання іноземної мови професійного спілкування. Тому в системі професійної підготовки інженера важливу роль відіграє цілеспрямована організація навчання іноземній мові. Метою її вивчення є заздалегідь спланований результат діяльності по такому опануванню мовою, яке досягається за допомогою різних прийомів, методів і засобів навчання і забезпечує можливості практичного її використання. В нашому випадку ці прийоми, методи і засоби повинні мати чітку цільову спрямованість на ефективне забезпечення можливостей ділового та міжособистісного спілкування майбутнього

інженера у професійному середовищі. В той же час цілі навчання повинні відповідати соціальному замовленню суспільства і одночасно бути реальними для досягнення в конкретних умовах навчання [2].

Національна програма з англійської мови для професійного спілкування (АМПС) досить чітко і детально розглядає цілі та завдання для якісного навчання іноземній мові. І не тільки завдяки програмі ми розуміємо необхідність вивчення іноземної мови як засобу спілкування між професіоналами. Сучасний університетський спеціаліст – це освічена людина, що має фундаментальну підготовку. Відповідно, іноземна мова спеціаліста такого рівня є і знаряддям виробництва, і частиною культури, і засобом гуманітаризації освіти. Все це передбачає фундаментальну і різнобічну підготовку з іноземної мови.

Головне завдання викладача іноземної мови полягає у тому, щоб забезпечити високу якість навчання, домогтися реального підвищення рівня викладання та відповідно рівня засвоєння мови студентами.

Але існують об'єктивні причини, що заважають підвищенню якості мовної підготовки майбутніх фахівців. По-перше, цьому заважає відрив викладання іноземних мов від життя – треба відтворювати оточення, найбільш приближене до реального життя, а для цього викладач іноземної мови повинен виявляти більшу зацікавленість до спеціальностей студентів, факультетів, що обслуговуються, бути обізнаним відносно основних досягнень у відповідних галузях. Необхідно постійно підтримувати зв'язок з викладачами спеціальних кафедр для визначення актуальних питань професії студента.

По-друге, неможливість підвищення якості викладання в умовах одночасного скорочення часу на вивчення іноземних мов. Дійсно, сьогодні на їх викладання навчальними планами передбачається всього дві години на тиждень.

По-третє, довготривалий конфлікт нашої школи, що полягає в необхідності дати все і якомога скоріше. Але ми увесь час забуваємо, що навчаємо не лінгвістів, а спеціалістів, які є користувачами мови. Треба чітко ставити цілі і завдання конкретного курсу і намагатися їх виконати, відбираючи все найпотрібніше і те, що є методично доцільним. Потрібно навчитися розставляти пріоритети і відкидати другорядне, вміти користуватися отриманими знаннями.

По-четверте, ми часто удаємось до крайнощів відносно того, як навчати: за традиційними методиками, чи використовувати сучасні теорії, методи, засоби і педагогічні технології. На глибоке переконання автора,

необхідно і зберігати кращі традиції, і водночас не боятися нового, пам'ятати про особливості національного характеру і національно-специфічного підходу до викладання і вивчення іноземних мов.

По-п'яте, існує серйозна проблема навчальних та навчально-методичних матеріалів. Якщо ми навчаємо майбутніх інженерів англійській мові професійного спілкування, то ми прагнемо, щоб вони оволодівали перш за все професійним шаром цієї мови, навчаємо їх усним і письмовим текстам зі спеціальності. Але тексти повинні бути науково значущими і цікавими для студента. Це створює студентам додаткові мотиви для роботи з цими текстами. Окрім цього, спілкування професіоналів не треба зводити тільки до вузько професійної сфери. Необхідно якомога більше узнати про світ мови, що вивчається, та світ культури відповідної країни.

По-шосте, на мій погляд, одна із основних причин полягає в необхідності забезпечення безперервного навчання іноземній мові у вищому навчальному закладі. Останнім часом ситуація складається таким чином, що студенти навчаються мові протягом перших двох років, після цього настає дворічна перерва, а потім ті, хто приходять в магістратуру, скаржаться на те, що два роки поза мовою зводять нанівець всі попередні зусилля викладачів і самих студентів. Феномен мови полягає у тому, що вона не пробачає забуття. Неможна навчившись мові, потім забути про неї, а в потрібний момент життя витягти з засік пам'яті і якісно спілкуватись. Мова потребує регулярних тренувань.

Тому виникає задача, яким чином якщо не покращити, то хоча б утримати гідний рівень володіння мовою. Уявляється доцільним спланувати увесь час, призначений на вивчення англійської мови професійного спрямування, таким чином, щоб протягом двох років після закінчення обов'язкового вивчення мови студенти могли підтримувати цей рівень, а викладачі – його контролювати. На третьому і четвертому курсах навчання для тих студентів денної форми, хто планує продовжити навчання в магістратурі та аспірантурі, доцільно увести так званий підтримуючий (або корегуючий) курс англійської мови професійного спілкування у формі заочного навчання. У серпні-вересні місяці студенти, націлені на подальше вивчення АМПС, будуть мати можливість настановних лекційно-практичних занять, де вони отримають контрольні завдання від викладачів, розраховані на самостійне виконання і вивчення. Але викладач дає теоретичну частину і практичні поради щодо самостійного оволодіння дисципліною. На модульному тижні, у середині семестру, студенти надсилають виконані контрольні роботи, зустрічаються у консультаційному по-

рядку з викладачами, одержують залікову оцінку і отримують нове контрольне завдання. У зимову сесію процедура повторюється, і так протягом наступних трьох семестрів. Автор впевнена, що така система поєднання денної форми навчання з заочною буде добрим мотиваційним елементом підтримання зацікавленості студентів у вивченні іноземної мови, особливо для тих студентів, які націлені на роботу з закордонними партнерами. А для тих, хто вже працює з ними, або має нагоду виїздити за кордон, це безпосередньо допомагатиме успішному спілкуванню у іномовному середовищі.

В останні роки мотивація вивчення іноземних мов студентами, особливо нефілологічних спеціальностей, істотно підвищилась – і це вважаю дуже важливою обставиною. Вона безпосередньо пов'язана з тим, що попит на володіння іноземними мовами безперервно зростає і значно перевищує пропозицію. Тому викладачі іноземних мов повинні шукати нові шляхи підвищення якості навчання іноземним мовам. Результатом цих пошуків для автора стали підготовка і видання оригінального навчального посібника [3], де використовуються переважно інноваційні дидактичні підходи. Практика його використання в навчально-виховному процесі для навчання англійській мові професійного спрямування студентів деяких факультетів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» підтвердила їх високу ефективність і дійсно сприяла помітному підвищенню як інтересу студентів до вивчення дисципліни, так і рівня та якості оволодіння ними навчальним матеріалом. Таким чином, підготовка і практичне використання цього посібника стали певним внеском у належне формування професійної компетентності майбутніх інженерів та забезпечення бажаної якості їх фахової підготовки.

Список літератури : 1. Бакаєва Г.Є., Борисенко О.А. та інш. Програма з англійської мови для професійного спілкування. – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с. 2. Поташник М.М., Ямбург Е.А., Матрос Д.Ш. Управление качеством образования. – М.: Педагогическое общество России, 2004. – 441с. 3. Беркутова Т.І., Гончаренко Т.Є. Англійська мова для студентів 1 курсу комп'ютерних та економічних спеціальностей. – Харків: НТУ «ХПІ», 2007. – 352с.

Т.Є. Гончаренко

**АНГЛІЙСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ
ЯК ЕЛЕМЕНТ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ІНЖЕНЕРА**

Автором розглянуто об'єктивні причини, що заважають підвищенню якості мовної підготовки майбутніх фахівців. В статті доведено, що англійська мова професійного спілкування є важливим елементом фахової компетенції інженера.

Т.Е. Гончаренко

**АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ КАК
ЭЛЕМЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ИНЖЕНЕРА**

Автором рассмотрены объективные причины, что мешают повышению качества языковой подготовки будущих специалистов. В статье доказано, что английский язык профессионального общения является важным элементом профессиональной компетенции инженера.

Т.Е. Goncharenko

**ENGLISH OF PROFESSIONAL INTERCOURSE AS ELEMENT
OF PROFESSIONAL JURISDICTION OF ENGINEER**

Objective reasons are considered an author, that interfere with upgrading linguistic preparation of future specialists of. It is proved in the article, that English of professional intercourse is the important element of professional jurisdiction of engineer.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2009 р.

УДК 378:159

*Сокольская Н.А.,
г. Харьков, Украина*

**АКТУАЛЬНОСТЬ АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА К
ФОРМИРОВАНИЮ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БУДУЩЕГО**

СПЕЦИАЛИСТА-ПСИХОЛОГА В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Изменения в системе высшего образования являются следствием происходящих в нашей стране общественно-экономических преобразований и появления новых требований к специалисту со стороны производства и его социально направленной деятельности. Все более очевидной становится потребность в специалистах, способных продуктивно организовать взаимодействие и взаимоотношение в системе «человек-человек». В этих условиях актуальными становятся проблемы подготовки специалистов так называемых «помогающих профессий» (психологов, социальных работников и др.). Сложившаяся в Украине социально-экономическая обстановка также определяет заказ на специалистов данного профиля, обладающих качествами и навыками деятельности в этой сфере, что требует модернизации подготовки студентов в соответствующих специальностях системы высшего образования. И отечественные и зарубежные специалисты все чаще называют XXI век веком «человека». В этой связи востребованность специалистов «человековедческих» профессий, в частности, психологов, чья профессиональная деятельность связана с восприятием человека, познанием человека, психологическим сопровождением деятельности человека и его акмеизацией является устойчивой тенденцией.

В современных условиях наблюдается высокая конкуренция среди высших учебных заведений при подготовке будущих специалистов-психологов. Поэтому при решении задач повышения уровня профессиональной подготовки особое внимание должно уделяться интеллектуальному, нравственному, культурному развитию, профессиональному росту и творческой самостоятельности будущего специалиста.

Как известно, специальность психолога предполагает, что овладевший ею человек на мотивационно-эмоциональном уровне будет относиться к другому человеку как к высшей ценности. На познавательном уровне – будет проявлять способность хорошо ориентироваться в общем, особенном и единичном, характеризующем психику людей, и хорошо знать причины, которые обуславливают тот или иной тип ее развития или появления в ней конкретных изменений. На поведенческо-инструментальном уровне он должен уметь с позиций своей профессии найти и осуществить способы успешного решения любой из проблем, характер которых входит в компетенцию психолога.

Основой для реализации обозначенных задач может выступить широко развиваемый в отечественной науке психолого-акмеологический подход, основанный на создании творческой готовности выпускника высшей школы к продуктивному решению профессиональных задач, который и лежит в основе подготовки конкурентоспособного специалиста (Б.Г. Ананьев, А.А. Бодалёв, Н.Д. Гусева, Н.В. Кузьмина, А.А. Деркач).

Акмеология – достаточно новая междисциплинарная область знаний в системе наук о человеке. Предметом данной науки является закономерности развития и саморазвития зрелого человека, развития творческой готовности к предстоящей профессиональной деятельности.

Истоками акмеологии по праву можно считать труды Н.В. Кузьминой [13] и представителей ее научной школы. Глубокие, содержательные исследования известных педагогических психологов А.А. Бодалева [1, 2, 3, 4], А.А. Деркача [7, 8, 9, 10], М.Т. Громковой [6], Е.А. Климова [11, 12], Н.Н. Никитиной [17], Л.М. Митиной [15, 16] и др. посвящены не только изучению педагогического мастерства, психологии труда, но и изучению характерных особенностей становления будущего специалиста-психолога и его дальнейшего профессионального развития.

Основополагающими категориями акмеологии при изучении любой профессии являются "профессионализм" и "компетентность".

Профессионализм деятельности – качественная характеристика субъекта труда, отражающая высокую профессиональную квалификацию и компетентность, разнообразие эффективных профессиональных навыков и умений, в том числе основанных на творческих решениях, владение современными алгоритмами и способами решения профессиональных задач, что позволяет осуществлять деятельность с высокой и стабильной продуктивностью.

Профессионализм личности рассматривается как качественная характеристика субъекта труда, отражающая высокий уровень профессионально важных или личностно-деловых качеств, креативности, адекватный уровень притязаний, мотивационную сферу и ценностные ориентации, направленные на профессиональное развитие.

Акмеология проводит сравнительные исследования профессиональной деятельности, рассматривает процесс деятельности как решение (интуитивное, сознательное, сверхсознательное) бесчисленного ряда репродуктивных и творческих задач. Акмеология вводит понятия: «уровень деятельности», «вершины деятельности», «условия», «факторы и стимулы продуктивной деятельности».

Акмеологический профессионализм проявляется не только в высокой результативности деятельности, но и в гуманистической направленности на развитие личности обучающихся средствами отдельных учебных предметов.

Изменения и преобразования в любой сфере человеческой деятельности должны начинаться с изменения и преобразования ее субъекта, ее творца и создателя. Совокупность личностных характеристик человека, необходимых для успешного выполнения профессиональной деятельности, определяется понятием "профессиональная компетентность", которое отражает единство теоретической и практической готовности специалиста. А.К. Маркова [14] выделяет несколько видов профессиональной компетентности, наличие которых указывает на зрелость человека в профессиональной деятельности:

- специальная компетентность – владение собственно профессиональной деятельностью на достаточно высоком уровне, способность проектировать свое дальнейшее профессиональное развитие;

- социальная компетентность – умение осуществлять совместную профессиональную деятельность, сотрудничать, а также нести социальную ответственность за результаты своего труда;

- личностная компетентность – владение способами личностного самовыражения и саморазвития, средствами противостояния профессиональным деформациям личности;

- индивидуальная компетентность – владение способами самореализации и развития индивидуальности в рамках профессии, готовность к профессионально-личностному росту, самоорганизации и самореабилитации;

- компетентность в области здоровья.

Обобщая, можно сказать, что специальные знания должны совмещаться с навыками общения, основами личностного роста, самодиагностики и других свойств. В условиях высокой конкуренции на рынке труда появляются новые формы представления соискателем своих профессионально-значимых достижений, позволяющих работодателю оценить его по разнообразным параметрам.

Вузовское образование является лишь одним из этапов профессиональной подготовки. Для дальнейшего становления выпускника как специалиста высшей квалификации после окончания вуза необходимы условия для реализации потребностей его личностного роста и профессиональной компетентности, наличие способствующих этому качеств личности, а так-

же умения самому создавать вокруг себя условия, благоприятствующие профессиональному росту и самосовершенствованию при наличии навыков и умений самоанализа в целях акмеологического развития.

По мнению В.А. Бодрова [5], профессиональное становление и развитие личности преследует цель «обеспечения достаточно надежного поведения индивида в конкретных и типичных жизненных и профессиональных условиях, что определяет формирование устойчивых черт личности, характерных, в частности, для будущего вида деятельности».

Основной целью профессионального образования в этой связи становится формирование у выпускника постоянного стремления к самосовершенствованию и, как следствие, развитие у него качеств конкурентоспособной личности. Это, в свою очередь, остро ставит проблему организации учебно-воспитательной деятельности на основе системного, комплексного подхода к обучению специалистов профессий «человек-человек», что требует создания условий усвоения студентом творческого отношения к освоению таких необходимых сегодня профессиональных умений, как:

- умение вступать в диалог с коллегами;
- умение публично высказывать свою точку зрения;
- умение аргументированно доказать свою точку зрения;
- умение вызывать интерес к своей позиции у единомышленников и оппонентов;
- умение уважать и понимать точку зрения собеседника;
- умение критично относиться к высказываемым суждениям;
- умение управлять своими эмоциями;
- умение работать со специальным психологическим текстом, выделять главное из представленного материала и ряд других.

Можно предположить, что оптимизация процесса поэтапного личностного и профессионального роста будущего специалиста-психолога потребует, прежде всего, реализации двух главных условий:

- 1) развитие мотивации к самостоятельной работе, активность и направленность студента на достижение целей в разных видах деятельности;
- 2) личностно-ориентированное образование, основанное на деятельностных формах освоения профессиональных умений и навыков.

Однако на данном этапе совершенствования системы профессиональной подготовки специалиста-психолога акмеология не нашла должного развития.

Хотя выявление условий и факторов, детерминирующих профессиональное становление психолога позволит целенаправленно и эффективно управлять данным процессом.

В связи с этим весьма актуальным для исследования становятся следующие вопросы:

- выделение феномена личностных умений;
- определение их психологического содержания в отношении профессионального «Я» психолога;
- изучение и выделение психологических средств их развития у студентов;
- разработка акмеографических описаний и первых вариантов акмеограмм психологов, которые бы нашли свое практическое применение и стали незаменимым инструментарием при выявлении необходимых качеств и характеристик.

Список литературы: 1. Бодалёв А.А. Акмеология как учебная и научная дисциплина. – М., 1993. 2. Бодалёв А.А. Вершина в развитии взрослого человека. – М., 1998. 3. Бодалёв А.А. Изучение зрелого человека – важная задача акмеологической науки // Информационно-аналитический сборник НИИВШ. – М., 1993. 4. Бодалёв А.А. О феномене акме и некоторых закономерностях его формирования и развития // Мир психологии. – М., 1995. – №3. 5. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности. – М.: Ин-т психологии РАН, 1995. 7. Громкова М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности: Учеб. пос. для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 415 с. 8. Деркач А.А., Кузьмина Н.В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. – М., 1993. 9. Деркач А.А. и др. Реализация концепции «Я» в системе жизненных отношений личности: Акмеологический аспект. – М., 1993. 10. Деркач А.А., Ситников А.П. Формирование и развитие профессионального мастерства руководящих кадров: социально-психологический тренинг и прикладные психотехнологии. – М., 1993. 11. Деркач В. И. Оптимизация управления деятельностью персонала образовательных систем. – М., 1997. 12. Климов Е.А. Развивающийся человек в мире профессий. – Обнинск, 1993. 13. Климов Е.А. Психология профессионала. – М.; Воронеж, 1996. 14. Кузьмина Н.В. Основы общей и прикладной акмеологии: Учеб. пос. М., 1995. 15. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М., 1996. 16. Митина Л.М. Интеллектуальная гибкость учителя: Психологическое содержание, диагностика, коррекция: Учеб. пос. / Л.М. Митина, Н.С. Ефимова. – М.: Флинта, 2003. – 142 с.

17. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя. – М.: Academia, 2004. – 318 с. 18. Никитина Н.Н., Железнякова О.М., Петухов М.А. Основы профессионально-педагогической деятельности: Учеб. пос. для студ. учреждений сред. проф. образования. – М.: Мастерство, 2002. – 288 с.

Н.А. Сокольская

**АКТУАЛЬНОСТЬ АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА К
ФОРМИРОВАНИЮ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БУДУЩЕГО
СПЕЦИАЛИСТА-ПСИХОЛОГА В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕГО
УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**

В современных условиях наблюдается высокая конкуренция среди высших учебных заведений при подготовке будущих специалистов-психологов. Поэтому при решении задач повышения уровня профессиональной подготовки особое внимание должно уделяться интеллектуальному, нравственному, культурному развитию, профессиональному росту и творческой самостоятельности будущего специалиста.

Н.А. Сокольська

**АКТУАЛЬНІСТЬ АКМЕОЛОГІЧЕСЬКОГО ПІДХОДУ ДО
ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНЬОГО
ФАХІВЦЯ-ПСИХОЛОГА В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ**

У сучасних умовах спостерігається висока конкуренція серед вищих учбових закладів при підготовці майбутніх спеціалістів-психологів. Тому при вирішенні завдань підвищення рівня професійної підготовки особлива увага повинна приділятися інтелектуальному, етичному, культурному розвитку, професійному зростанню і творчій самостійності майбутнього спеціаліста.

N. Sokolskaya

**ACTUALITY OF AKMEOLOGICHESKGO APPROACH TO FORMING
OF COMPETITIVENESS OF FUTURE SPECIALIST-PSYCHOLOGIST**

**IN THE CONDITIONS OF HIGHER EDUCATIONAL
ESTABLISHMENT**

There is topically in our days a high competition among higher educational establishments at preparation of future specialists-psychologists. Therefore the special attention must be spared intellectual, moral, cultural development, professional growth and creative independence of future specialist at the decision of tasks of increase of level of professional preparation.

Стаття надійшла до редакції 2.11.2009 р.

IV РОЗДІЛ**ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ****УДК 376.6: 101***Нечепоренко Л.С.,
м. Харків, Україна***МОРАЛЬНО-ДУХОВНІ ЗАСАДИ УСПІХУ
В ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА**

Провідними чинниками успішної діяльності керівника протягом віків вважаються вічні моральні доброчинники, якими є Віра, Надія, Любов. Скільки написано про високу цінність і вічність цих трьох доброчинників. Мистецтво поезія і проза, музика й скульптура, театральне мистецтво, автори багатьох книг нескінченно розповідають історії про вічну Любов, зраду, вірність, віру чи заперечення. Пишуть про Любов, як і про Віру та Надію, і філософи, ім. психологи, і соціологи, і педагоги ... Але й до цього часу залишається невимірним їхнє значення у житті людства й окремої людини, бо ніхто не знає точних методик їх виміру. Час від часу наближаємось до них, але розв'язати досі не вистачає або хисту, або сміливості, або і першого, і другого. І це відбувається у той же самий час, коли навколо нас, як колись і при Т.Шевченкові, провідні вчені й священники проповідують Істину, яку необхідно любити, щоб перемагати, а перемагає той, хто **знає**, вміє, хто володіє високою морально-духовною досконалістю, є справедливою особистістю. На жаль, між бажаним і реальним, між писаними й неписаними законами лежить велика відстань. Але, не дивлячись на все, автор статті міцно стоїть на позиціях К.А.Гельвеція, В.Г.Белінського, І.І.Мечнікова, В.І.Вернадського, А.Менегетті, Д.І.Писарєва, В.О.Сухомлинського, педагогів-новаторів і всіх авторів, які переконують, що сила діяльності керівника, що спирається на вічні моральні доброчинники, може розв'язати всі проблеми.

І **ВСЕ**, що може й повинен знати та вміти керівник (бо він і вихователь, зразок для наслідування) досягається гармонійним поєднанням теоретичних знань і передового професійного досвіду, через осмислення свого призначення і своєї справи. Можливість досягнення майстерності доступна кожному,

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

хто не страждає на лінощі та не звертається до постійних виправдань своїх невдач об'єктивними причинами.

Можливість досягнення високого рівня майстерності, контактності з підлеглими безумовно, спирається на особистісну загальну освіту, внутрішню й зовнішню культуру, постійний пошук шляхів до взаємопорозуміння з виробничим колективом. Але успіх приходить та починає і сам вдосконалювати носія високих морально-духовних ідеалів.

Серед молодих учених (в тому числі і педагогів) і практичних працівників виробництва, панує думка про те, що цнотливістю, культурою, витонченістю манер важко домогтись успіхів, особливо в справі розв'язання матеріальних питань. Але автор займає міцну позицію про те, що не тільки "учение и труд все перетрут", але й що особистісно-професійна культура, морально-духовна вихованість здолає будь-які перепони на шляху до виробничої майстерності, до опанування шляхів успіху. Сама по собі майстерність (тільки як набір умінь і навичок, високої освіти й освіченості) мабуть не зуміє розв'язати всіх складних завдань виробництва. Але й така загальна майстерність подолає безліч перешкод та приведе до високих результатів, якщо інженер-керівник з вірою, надією буде рухатись до досконалення організації і здійснення виробничого процесу. Переконливими є думки тих учених, які поєднують професійну діяльність інженера-керівника з акторською майстерністю та пропонують вивчати систему К.С.Станіславського. Дійсно, керівник щодня і на кожному кроці виступає у трьох ролях: як спеціаліст, як режисер і як виконавець основної спрямовуючої і керівної ролі.

Спираючись на власні внутрішні добродійні мотиви, керівник може оволодіти й зовнішнім їхнім втіленнями. К.С.Станіславський називає такі основні вимоги до тих, хто обирає професію актора, як-то: особистісна чарівність, пластичність і краса жестів, інтуїція, дикція, **Любов** до справи, високий художній смак, безпосередність, хороший (приємний) голос, виразність очей і обличчя взагалі, приємна міміка і т.д. і т.п. І жодна з вимог К.С.Станіславського по відношенню до керівника. В театр глядачі приходять розважатись, приємно провести час, тоді як на роботу чи в ВНЗ юнаки, дорослі йдуть, щоб навчитись, досягати успіхів в роботі, в житті. У зв'язку з цим вимоги до акторської майстерності здаються простішими, ніж до інженерно-виробничої, керівної. Постать керівника, його розум, світогляд, культура прямо формує соціальне довкілля, екологію, сучасне й майбутнє, що вимагає такої підвищеної уваги до виробника матеріальних цінностей.

З погляду теми статті, то можна впевнено сказати, що ці вічні моральні добродійники діють настільки реально й зримо, що їх може тільки сліпий не помітити або навмисне не бажати бачити той неодмінно позитивний їхній вплив на життя взагалі та кожного окремого співробітника зокрема. Маюче спільне бажання і волю допомагати кожному не помилитись, не зійти раніше можливого з ацени життя та стати нещасливим. Я пропоную деякі висновки з тих тривалих власних спостережень та вивчення проблеми взагалі. Інженер і педагог, вихователь, що його навчає не тільки змістом інформації, але всією атрибутикою і поведінкою. А поняття "подання" включає в себе і зміст, і відбір лексики, і процес мовлення, і жести, і манери, і сам дух, стиль, вираз обличчя (увесь спектр, гаму кольору, силу Любови чи заперечення). А тому вважаю своїм "зверх" педагогічним обов'язком хоч би частково оприлюднити зібраний матеріал. І не дивлячись на те, що вже велась про це мова в різних публікаціях, і сьогодні відчувається нагальна потреба звернутись окремо до тих трьох вічних добродійників, на яких тримається Добро, Світ, життя.

Три вічних морально-духовних добродійники, якими є Віра, Надія, Любов, для кожної людської особистості є запобіжниками зла, гніву, безнадії, як це буває в екстремальних ситуаціях. Люди, що живуть у період революцій чи різних інших катастроф, спасаються Вірою. Так було, наприклад, з відомим філософом М.О.Бердяєвим. "Мне пришлось жить в эпоху катастрофическую и для моей родины, и для всего мира, – пише він у книзі "Самопознание" – на моих глазах рушились целые миры и возникали новые. Я мог наблюдать необычайную превратность человеческих судеб. Я видел трансформации, приспособления и изменения людей, и это, может быть, было самое тяжелое в жизни. Из испытаний, которые мне пришлось пережить, я вынес веру, что меня хранила Высшая Сила и не допускала погибнуть" [9, с. 6].

Дійсно, М.О.Бердяєв був свідком кількох воєн, революцій, кілька разів був арештованим, висланим на північ, був емігрантом, переживав за долю своєї Батьківщини, але зумів зберегти не тільки своє життя, але й Віру, Надію на краще, опублікувати цікаві книги, бо ним міцно володіло почуття Любови, Віри, Надії.

Для викладача, інженера (як і кожної окремої людини) Віра – це стан душі, це наявність волі долати негаразди, допомагати вихованцю, слабій, знесиленій людині в складних ситуаціях. Віру як стан душі можна розуміти не просто як духовно-моральний феномен, але і як намір прийняти з довірою інформацію, погодитись з істиною, висловленою не самим, а іншою людиною. Існує ще поняття **Віри**, в основі якої лежать ідеї вищі від знання і

глибші від мислення. В цьому сенсі **Віра** виступає як першоджерело, а тому є сильнішою від усього. Сильна **Віра** в те, що світ існує поза нами, а ми є його часткою, допомагає кожному зрозуміти свій зв'язок з довкіллям та берегти його. Екологічне (як і валеологічне) виховання нічого не варті, якщо вони не здатні спиратись на Віру. Віра є щось таке велике й вічне, яке й саму людину може утримати над прірвою, не дати в неї впасти. Близько до цього стоїть **Віра** релігійна, питаннями якої є проблема вічності, безсмертя душі, свободи волі, існування вищого духовного утворення, яким є Бог. Вічно ведуться дискусії про те, а чи є Бог? Який Він і в яких видах може проявитись? Віра в Бога – то є велика проблема, бо його майже ніхто не бачив. В той же час, якщо дуже хотіти, то можна й переконатись в Його існуванні. В останні десятиліття з'явилась низка цікавих публікацій з цього приводу. В їх числі можна назвати чимало цікавих повідомлень у вигляді статей, есе в періодичних виданнях. Надзвичайно переконливою в цьому зв'язку є робота Санкт-Петербурзького вченого А.В.Мартінова "Сповідальний шлях" (1981 р.). В ній автор переконливо проаналізував результати своїх спостережень за місцями, де народився, жив, проповідував, був закатований Ісус Христос. Автор, користуючись численними прикладами, аналізом реальних подій життя і смерті та Воскресіння Христа, приходять до висновку про те, що той факт є доведеним. Схоже за змістом є повідомлення академіка АН СРСР, директора Інституту української літератури І.О.Білецького, що міститься у його доповідній записці до ЦК КПРС. Йому було доручено вивчити атеїстичну літературу та доповісти про її ефективність на засіданні ЦК КПРС. Академік подав відповідну "Записку", в якій дав характеристику літературним джерелам з питань антирелігійної пропаганди. Вражає сміливість ученого й переконливість його доказів, викладених у поданому до ЦК матеріалі. Всю радянську антирелігійну літературу він оцінив як відсталу й непереконливу. І тут же ним подаються такі аргументи: безліч найгрубіших перекоєнливих фактів і подача видуманих нісенітниць. Основне питання науки про суть атеїзму полягає в тому, чи є Бог? Чи було Воскресіння Христа? Якщо було, то воно і є доказом існування Бога. Після деяких посилань на важливі відкриття учений констатує факт Воскресіння Христа, посилаючись на конкретні матеріали, які було проігноровано радянськими атеїстами. В кінці свого життя навіть, – написав академік О.Білецький, – Фрідріх Енгельс написав про те, що найновіші каппадокійські відкриття забов'язують змінити погляд на важливі події світової історії. Нові документи, – пише О.І. Білецький, – вражають своєю переконливістю і свідчать на користь найбільшого із чудес світу, яким є повернення до життя Того, хто був

розп'ятий на Хресті та піднявся з ним на Голгофу. Після відкриття каппадокійських матеріалів, які переконали навіть Ф. Енгельса, з'явилися ще інші важливі докази. Академік Білецький перераховує свідчення присутніх при похованні Христа, як-то: Лабірітіуса, грека Гермідія, який посідав офіційну посаду біографа правителя Іудеї і який до самого розп'яття Христа вважав його обманщиком. Але під час чергування вночі біля могили похованого Ісуса Христа для того, щоб переконатися, що ніякого Воскресіння не буде і що покійник залишиться в землі, присутні поміняли свої переконання. Все вийшло навпаки. Той же Гермідій залишив власноручні записи про те, що він з власної ініціативи пішов до могили, щоб заперечувати можливість воскресіння. Але перед світанком він побачив у світлому свічінні зорі біля погребіння кількох людей, до яких наближались охоронці, щоб змінити нічну варту. До похованого Христа йшли охоронці (нова зміна), жінка та кілька допитливих людей. І раптом стало так ясно, що зразу не можна було розібратися, звідки йде те світло. За мить було видно, що світло йде зверху, з великої хмари, в середині якої виднілась просвічена Людська Фігура, що спускалася на поховання. Вразило всіх, що засвітився Силует Чоловіка. А потім раптом почувся удар грому. Від нього всі охоронці зіскочили зі своїх місць, а потім попадали на землю. І в цей час по вузькій дорозі зверху до гробу спускалась жінка, яка радісно закричала: "Звершилось!". В ту ж мить великий камінь наче б то сам піднявся з домовини. Перелякані охоронці мовчали. Дуже швидко світло над гробом зникло. Стало тихо. Присутні наблизились до гробу, але покійника в ньому не побачили. Спонтелічені охоронці мовчали. Акад. О.І. Білецький посилається ще на низку матеріалів, у тому числі на записи лікаря Ейшу (сірієць за походженням). Йому доручено було спостерігати за могилою Христа. Ейшу запросив з собою на чергування кількох лікарів, щоб прослідкувати, чи збудуться пророцтва про Воскресіння та щоб потім дати пояснення. Не маючи жодних сумнівів, що нічого надприродного не станеться і що мертвий Христос не воскресне, вони чергували всю ніч, а потім, після сильного грому й надзвичайного свічіння вони впевнено сказали: Він воскрес. В доповідній записці до ЦК КПРС називаються прізвища ще багатьох учених, того періоду, які переконливо зафіксували й описали факт воскресіння Христа. Називаються такі прізвища: Еліфаній, Африкан, Євсевій Єгипетський, Сардоній Панідор, Іпполіт Македонянин, Амійон Олександрійський, Сабеллі Грек, Ісаакій Ієрусалимський та ін. Це прізвища тих сучасників Христа, які перебували в той час в Єрусалимі, пережили ту надзвичайну подію, якою є воскресіння Христа. До цього списку додаються ще й прізвища авторів-євреїв, які зафіксували факт Воскресіння: Гапон Ме-

сопотамський, Шербун-Отос, Манакія-лікар, Навін, Міферкант. Міферкант до того ж був членом Сенедріона та виконував обов'язки казначея. Саме з його рук Іуда одержав 30 срібних монет. Після тривоги в зв'язку з Воскресінням Христа Міферкант був першим із членів Сенедріона, що прибув на місце поховання для дослідження події. І він переконався, що Воскресіння відбулось. Про все це Міферкант написав у книзі "О правителях Полестини", яку академік О.І. Білецький називає такою, що "найбільш правдиво висвітлила події Воскресіння". Всього, на його думку, існує понад 210 джерел, яким можна довіряти і в яких описуються обставини Воскресіння.

Посилання на авторів, які вивчали питання існування Бога можуть бути продовженими за рахунок класиків і сучасних дослідників. Вони є переконливими для всіх, хто вірить. Але атеїсти в усі періоди мають часто такі позиції, що їх важко подалати, бо така прив'язаність до фактів ігнорує будь-які інші аргументи. В той же час переконливість існування Бога не формується фактами, а неписаними істинами, рівнем духовності. Віра в Бога не знаходить розумових підтверджень, не спирається на результати експерименту, але незаперечно зміцнює віруючу людину фізично, духовно, морально. Таким чином ми дійшли до розуміння багатого розмаїття Віри як вищого порядку, так і існування іншого щоденного, побутового, професійно-педагогічного. До останнього відносимо віру й довіру вчителя до учня, до його батьків, особливо тоді, коли питання стоїть про позитивні начала. Тут перегукуються такі дві категорії почуття віри й сподівання, як у Л.Українки: "Без надії – таки сподіваюсь, жити хочу – геть думи сумні". В роботі з людьми й з дітьми така віра й сподівання на краще поліпшує міжособистісні стосунки, умови товаришування й співробітництва. Якщо уважно придивитися до популярної сьогодні педагогічної технології, якою є співробітництво, то воно повною мірою спирається на Віру й довіру. Недавні публікації в періодичній пресі авторів М.Балтянського і Є.Пасишниченко про "рідних братів", які пішли на фронт (11 братів), і всі повернулись живими й здоровими додому, то можна твердити, що цей факт є яскравим свідченням того, що Любов і Віра взагалі, а також любов і конкретна віра батьків до своїх дітей, взаємні щирі почуття батьків і синів один до одного, то саме вона допомагала зберегти й саме життя і повернутись у рідне село живими та стати й самим батьками. А Віра й довіра один до одного закоханих, друзів, рідних, співробітників та підтримка доброчинності, вдячність і щирість відносин завершуються, як правило, успішними, щасливими долями.

Сьогодні питання доброчинності стають в одну шеренгу з досягненнями професійної педагогічної майстерності, що забезпечує успіхи в житті,

виробничій діяльності. І тут важливими є не тільки діалектичні підходи, знання їх, але й визначеність релігійних зв'язків. До речі, термін "релігія" означає "зв'язок". І слово "йога" означає "зв'язок". Можливо, що знання основ релігії і "йоги" можуть сприяти успішному сприйняттю світу та допомагати шукати свій сповідальний шлях, визначаючи стежки до Любови, Щастя, Доброту через Віру, Надію, добротинність і порядність, чесність. Спираючись на оптимізм, визнання права на успіх для усіх, хто поруч, люди часто домагаються значних великих успіхів. Є велика спокуса подати кілька позитивних прикладів, як висока Віра допомагала людині розв'язувати конкретні складні завдання. Педагогічні завдання ми відносимо до складних і важливих, бо помилки у вихованні, як і в медицині, іноді варті життя. Видатний полководець О.В.Суворов був глибоко віручою людиною. Він провів 60 битв і боїв, всі їх виграв, був переможцем. Без молитви професор-хірург В.Ф.Войно-Ясенецький не проводив жодної операції. Сам Сталін звертався до віруючого медика В.Ф.Войно-Ясенецького (який при радянській владі прийняв сан священника) за допомогою та звільняв його з в'язниці для проведення складних операцій. Відомі сьогодні численні факти поклоніння і молитви "святим мощам" допомагали зціленню того, хто молився.

Віра, молитва, довіра – то є не просто стан душі, але є силою душі, підґрунтям здоров'я, перемоги.

Надія, сподівання як активний добротинник входять у число тих показників стану людини, спеціаліста, особливо вчителя, який часто гарантує перемогу, допомагає матеріалізації бажань. Надія як стан емоційного переживання формується навколишніми умовами й кожною особою, якщо вона усвідомлює його значення. Як і Віра, стан Надії (сподівання на краще) активізує позитивні сили (розумові й морально-психологічні) на постановку й досягнення мети. Колись один відомий письменник сказав так: треба тільки бажати, чітко та міцно сподіватись, вірити, і все збудеться: зустріч, любов, революція. Щодо педагога, то Надія, як і Віра, не просто є приємним станом душі, але є фактором **добротинності**, тобто спричинює Добро, створює атмосферу позитивної індивідуальної і колективної діяльності.

Позитивне ставлення педагога до таких вічних моральних добротинників, якими є Віра, Надія, Любов спонукає його до постійної дії і подолання бездіяльності, скепсису, розгубленості, безвихідності. Якщо професією педагога є його правильна поведінка, то Любов є станом душі вчителя, який прямо-таки прикрашає життя класу, учнів, усіх дітей і батьків, колег і керівників та надихає їх на творчість. Звертаючи увагу на такий сильний і ні з чим не зрівняний добротинник у виховній діяльності, як Любов

(Платон, Ларошфуко, Г.С.Сковорода, О.Ф.Лосєв, М.О.Лосський, З.Фрейд, І.І.Мечніков, Е.Фромм та інші) змушені були засвідчити, що без нього (фактора Любові) важко навіть уявити успішне навчання, виховання, лікування ("зцілення" душі і тіла) та реалізацію реальних умов успішної професійної діяльності. На жаль, ХХ століття якось відсторонило саму ідею Любові від кола як соціальних, так і педагогічних проблем як ідею непрактичну. В той же самий час неодмінною вимогою до вихователя була, є і залишається вимога **любити дітей**. Про це вже написали провідні педагоги ХІХ і ХХ століття та на початку ХХІ віку. Педагогічний талант Я.Корчака, М.Монтессорі, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського повною мірою пояснюється силою Любові до своїх вихованців. На наш погляд, саме сполучення понять: Любов і вимога не є правомірними. Вимогу, яка містить у собі елементи насилля, примусу ніяк не можна легко сприйняти чи полюбити. Але один перевірений і виправданий шлях до педагогічної майстерності, до власного успіху полягає у тому, щоб опанувати такими високими почуттями, як: розуміння сутності такого чудового стану (власного особистого) душі, як любов. І тоді вона (Любов) стане умовою самого існування, народження щастя, радості, успіху, гармонії буття, розуміння справедливості вимоги.

До висновку про те, що Любов до себе, інших осіб, до Бога, до Істини, Краси, Добра є джерелом самого життя, розквіту духовних і фізичних сил людини автор дійшов довгим шляхом постійного вичення теорії і історії педагогіки, філософії, психології та передової практики навчання, освіти, виховання, особливо в період керівництва великими групами людей. На жаль, людина не народжується з цим почуттям, хоч, як правило, є його результатом. А тому існує нагальна потреба осмислити сутність феномену Любові з погляду соціальної педагогіки, яка розглядає шляхи просування людини в суспільстві до загального успіху, особистого щастя.

Досвідом доведено, що вчитель (батьки, взагалі, кожна людина) тільки тоді може збагнути сам сенс своїх службових і приватних обов'язків, коли відчує радість полюбити не тільки сильного, але й немічного, слабого та допомогти йому стати здоровим, сильним, відчути щирість, вдячність до доброго наставника, вчителя. Любов як високий рівень позитивного стану душі, насолоди від усвідомлення приємної сили впливу, захоплення можливостями посилити радість, задоволення, підтримку, безкорисну допомогу є реальним помічником у виборі дороги до успіху, щасливого життя. Любов – це такий вид позитивного емоційного стану, який важко переоцінити. Життя розпочинається і завершується переживаннями Любові. І от як це не дивно, але автор змушений звернути увагу читача на ту обставину, що великою

мірою ці три вічних добродійники між собою так пов'язані і так близько наближаються до ідеї Бога, Вічного розуму, Віри, що наука допускає тут деякі невизначеності, тоді як теологи дуже просто й переконливо говорять про активну реальну силу цих добродійників, заснованих на Вірі в Бога, на Вічному Розумі. Книга В.І.Вернадського "Біосфера. Ноосфера" містить наукові підвалини сили духовних добродійників і доводить факт залежності самого життя (буття) людини від дотримання вимог і правил моральної і духовної культури.

Говорячи про Любов як вічний морально-духовний добродійник і найвищу цінність, спостерігається, чітка тенденція до об'єднання цієї високої ідеї з усіма іншими позитивними ідеями, які сповідують Віру у вічність сподівання на краще. І все це об'єднується Любов'ю, що поєднує людей спільними справами, які є реальними показниками того, хто і як працює, любить, хто вірує, на що сподівається, що всіх об'єднує між собою і навколо Бога. Він працює, Він допомагає, Він вірить у нас, любить і вічно сподівається на животворну силу Любови. В.Жуковський написав так: "Бог есть положительное добро, положительная правда, положительная истина, положительная красота; все, противоречащее добру, правде, истине, красоте есть отрицание Бога. Основание всякого добра, всякой правды, истины и красоты в душе человека есть вера в Бога. Из веры в Бога происходит всякое добро, всякая правда, истина и красота".

В роботі з людьми (особливо з дітьми і молоддю) дітьми часто виникає питання: чинити вплив силою чи любов'ю. Ф.Достоевський на це питання відповідає так: "Завжди розв'язуй і вразумляй любов'ю". Світ можна підкорити лагідною Любов'ю. Любов – це велика й талановита вчителька, – каже Ф.Достоевський. З Любов'ю людина здатна долати будь-які перепони. Любити треба для себе (власної насолоди) великим почуттям до слабого. В християнстві питання Любови стоїть так, що визначається як такий стан, щоб любити всіх для того, щоб бути самому щасливим на Землі. Необхідно любити не тільки рідних і близьких, але й усіх інших людей, живих істот, природу. І тільки тоді буде формуватись інтерес до життя, і тільки тоді особа знатиме йому ціну.

Щодо нашої концепції, в основу якої покладена ідея засвоєння і дотримання вічних морально-духовних добродійників, то вона реалізується під час підготовки, організації, виконання усіх етапів і видів, форм роботи, а також навчання і виховання. Автор має намір переконувати читачів та передавати їм, що ідеали вічних моральних вимог, виконання їх допомагає не тільки робітникам, але й самому керівнику, виконавцю, благодійно впливає на

довкілля та створює такий "моноліт життя" (В.І.Вернадський), в якому за-тишно живеться кожному.

Список літератури: 1. Бердяев Н.А. Самопознание. – М.: Книга, 1991. – 446 с. 2. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. – М.: Наука, 1989. – 261 с. 3. Войно-Ясенецкий (Святитель Лука). Я полюбил страдание... Автобиография. Краматорск, ЗАО «Тираж-51», 2001. – 206с. 4. Лосский Н.О. Условия абсолютного добра: основы этики: Характер русского народа. – М.: Политиздат, 1991. – с. 180-196. 5. Фромм Е. Искусство любить. – М.: Педагогика, 1990. – 189 с.

Л.С. Нечепоренко

МОРАЛЬНО-ДУХОВНІ ЗАСАДИ УСПІХУ В ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА

В статті розглядаються питання успішної діяльності керівника через особистісну внутрішню і зовнішню культуру. Формування добродійної обстановки у виробничому колективі через дотримання віри й довіри до всіх учасників виробничого процесу, готовність підтримати сподівання на успіх кожного учасника забезпечують приємний моральний клімат та впевненість у завтрашньому дні.

Л.С. Нечепоренко

МОРАЛЬНО-ДУХОВНЫЕ ОСНОВЫ УСПЕХА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУКОВОДИТЕЛЯ

В статье рассматриваются вопросы успешной деятельности руководителя через личностную внутреннюю и внешнюю культуры. Формирование благоприятной обстановки в производственном коллективе через соблюдение веры и доверия ко всем участникам производственного процесса, готовность поддержать надежду на успех каждого участника обеспечивают приятный моральный климат и уверенность в завтрашнем дне.

L.S. Nечeporenko

MORAL-SPIRITUAL BASES OF SUCCESS IN ACTIVITY OF LEADER

In the article the questions of successful activity of leader are examined through personality internal and external cultures. Forming of beneficial situation in a production collective through the observance of faith and trust to all participants of production process, a willingness to support a hope on success of every participant is provided by a pleasant moral climate and confidence in a morrow.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2009р.

УДК 378

*Чеботарев Н.К.
г. Харьков, Украина*

ВЛИЯНИЕ КАЧЕСТВЕННОГО УРОВНЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ НА ПРОФЕССИОНАЛИЗМ ВЫПУСКНИКОВ ВЫСШИХ ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Постановка проблемы. В современном обществе процессы реформирования экономики сопровождаются динамическими изменениями в системе производственных отношений, образования и культуры. Во время кризиса как никогда ранее производству нужен специалист, который способен не только основательно владеть теоретическими знаниями, профессиональными умениями и навыками, но и который способен достаточно быстро реагировать на сложные ситуации, владеть способностью нестандартно решать проблемы, особенно в экстренных условиях, быть способным к самообучению и самосовершенствованию.

Образование в целом, в том числе и высшее техническое – это процесс изменения и воспитания человека, придания ему новых качеств и свойств. Основной задачей высшего профессионального образования является формирование специалистов, не только способных разрабатывать и использовать методы и средства труда в определенных областях деятельности, но и людей, умеющих действовать и применять полученные знания в новых условиях – условиях конкурентной рыночной экономики.

Высшее учебное заведение как можно полнее старается удовлетворить социальный заказ — дать образованного, сформировавшегося как личность, легко адаптирующегося в динамичном мире выпускника.

Актуальность. Профессиональный уровень специалиста связан с его свойствами, относящимися к способности удовлетворять имеющиеся или предполагаемые потребности социально-экономической системы. Именно специалистов, способных органично сосуществовать и реализовывать свой профессионализм в рамках указанной системы и ее критериев, призван готовить вуз. В настоящее время, когда приняты такие стратегические документы, как Концепция модернизации украинского образования до 2010 г. и Болонское соглашение для высших технических образовательных учреждений, актуализируются вопросы реализации основных положений данных документов на практике. В связи с этим базовой проблемой является определение и содержание образовательной среды, что имеет важное значение для процесса управления подготовкой профессионального специалиста в целях его совершенствования. Образовательная среда позволяет гибко реагировать на изменяющиеся образовательные запросы как личности, так и самой системы, отвечать индивидуальным психологическим особенностям специалиста, способствовать построению для него индивидуальной образовательной траектории.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучением структуры образовательного процесса и процесса формирования личности занимались такие известные ученые как И. Зимняя, В. Кан-Калик, С. Кондратьева, Н. Кузьмина, А. Романовский, А. Пономарев, В.Кудин, Г. Васянович, И. Зяюн, О. Игнатюк, Р. Гуревич, Н. Ничкало, С. Дружилов, О. Журавлев, Н. Талызина, Е. Климов, Ю. Поваренков, Н. Пряжников, В. Гладкова, Е. Коваленко, Ю. Нагорный, Р. Шакуров, О. Щербаков и другие.

Однако, очень мало встречается исследований, которые были бы посвящены конкретно изучению понятия «образовательная среда» и ее влиянию на повышение качества высшего образования с целью получения компетентного специалиста.

Поэтому закономерно, что цель нашего исследования – рассмотреть существующие в науке определения понятия «образовательная среда», выявить наиболее продуктивные подходы к её содержанию в аспекте означенной проблемы и показать влияние качественного уровня образовательной среды на профессионализм выпускников высших технических учебных заведений. Объект исследования: образовательная среда ВУЗа.

Каждая нация, почти каждое государство имеет сегодня собственную систему высшего образования, ориентированную, прежде всего, на собственные нужды и отражающую, в той или иной мере, национальную историю.

Первостепенное значение придается ответственности системы образования за духовное и физическое развитие современного поколения в целом и

каждой личности в отдельности, выделяется необходимость разработки эффективных средств и форм психологической поддержки процесса самосознания и самоопределения личности. В вузовской среде создаются условия не только для развития профессиональной культуры специалистов, но и для гармонизации интеллектуальной и эмоциональной сфер личности, социализации, формирования нравственных ориентации и образов-идеалов личности в контексте культурно-исторической психологии современного украинского сознания.

Среда человека – это его естественное социальное окружение, обладающее комплексом влияний и условий. Интересно, что человек для другого человека также выступает как элемент окружающей среды, оказывая на него влияния своими отношениями и действиями [6]. С точки зрения профессора В. П. Тихомирова [2], основу образовательного процесса составляет целенаправленная, контролируемая, интенсивная и современная образовательная среда обучаемого, который может учиться в удобном для себя месте, по индивидуальному расписанию, имея при себе комплект специальных средств обучения и согласованную возможность контакта с преподавателем по телефону, факсу, электронной или обычной почте, а также возможность личного контакта..

Представленное выше понятие среды лежит в основе определения «образовательная среда» применительно к важной категории образовательного процесса. В науке существуют хотя и схожие, но отличающиеся по некоторым характеристикам определения образовательной среды.

Наш Национальный технический университет “Харьковский политехнический институт” занимает всем известную передовую позицию среди вузов Украины, т.к. именно мы готовим современную управленческую гуманитарно-техническую элиту, гармонично соединяющую в себе все необходимые составляющие для того, чтобы возглавить государство и стать основой ее обновления и процветания. Наш ВУЗ уже давно известен не только обстоятельной фундаментальной подготовкой, не только высококвалифицированной подготовкой в разных отраслях науки и техники, но и современной управленческой и гуманитарной подготовкой [3].

Одним из ведущих условий формирования необходимого конкурентоспособного специалиста с высоким уровнем профессионализма и адаптации к быстроменяющимся условиям внешнего мира является образовательная среда. Эффективность процесса образования, усвоения знаний и, как следствие, повышение уровня конкурентоспособности и компетентности современного специалиста зависит напрямую от состояния образовательной среды.

Приведем различные подходы к содержанию данного понятия.

Образовательная среда играет важную роль в системе учебно-воспитательной деятельности. Однако как теоретическая категория, она еще не получила надлежащего обобщения и единого толкования. Под образовательной средой вуза В. А. Ясвин понимает «систему влияний и условий формирования личности по заданному образцу, а также возможностей для ее собственного развития, содержащихся в социальном и пространственно-предметном окружении» [4].

Под *образовательной средой* мы понимаем совокупность материальных, духовных и эмоционально-психологических условий, в которых проходит учебно-воспитательный процесс, и факторов, как способствующих, так и препятствующих достижению его эффективности [3].

С точки зрения О. А. Ильченко, под образовательной средой (ОС) следует понимать «системно организованную совокупность информационного, технического, учебно-методического обеспечения, неразрывно связанная с человеком как субъектом образовательного процесса» [5].

В. А. Ясвиным выделяется четыре «базовых» параметра описания образовательной среды: широта, интенсивность, степень осознаваемости и устойчивости; а также четыре параметра «второго» порядка: эмоциональность, обобщенность, доминантность, социальная активность. [4]

Рассмотрим указанные параметры подробнее.

Широта образовательной среды служит структурно-содержательной характеристикой, показывающей, какие субъекты, объекты, процессы и явления включены в данную образовательную среду. Интенсивность образовательной среды – структурно-динамическая характеристика, показывающая степень насыщенности образовательной среды условиями, влияниями и возможностями, а также концентрировать их проявления.

Степень осознаваемости образовательной среды – В структуру образовательной среды вводятся методики аутентичного оценивания, проективные методики. Апробация перечисленных методик будет способствовать выделению нового образовательного результата, формированию субъективных оценок обучающихся, диагностике эффективности реализации образовательных практик. Степень осознаваемости образовательной среды – показатель сознательной включенности в нее всех субъектов образовательного процесса. В такой среде все субъекты образовательного процесса – как педагоги, так и студенты хорошо мотивированы предстоящим испытанием, каждый осознает ответственность за собственную подготовленность.

Интенсивность образовательной среды – структурно-динамическая характеристика, показывающая степень насыщенности образовательной среды условиями, влияниями и возможностями, а также концентрировать их проявления.

Обобщенность характеризует степень координации деятельности всех субъектов данной образовательной среды. Высокая степень обобщенности образовательной среды какого-либо учебного заведения обеспечивается, например, наличием четкой концепции деятельности, миссией, а также стратегией.

Эмоциональность образовательной среды характеризует соотношение в ней эмоционального и рационального компонентов. Эмоциональность образовательной среды в определенной степени соотносится и с типом ее модальности. Более высокие показатели эмоциональности в творческой и карьерной среде, более низкие – в «догматической» среде.

Доминантность образовательной среды характеризует значимость данной локальной среды в системе ценностей субъектов образовательного процесса. Доминантность описывает образовательную среду по критерию «значимое – незначимое».

Социальная активность образовательной среды служит показателем ее социально ориентированного созидательного потенциала и экспансии данной образовательной среды в среду обитания.

Мобильность образовательной среды служит показателем ее способности к ограниченным эволюционным изменениям, в контексте взаимоотношений со средой обитания.

Существует и другое мнение по поводу параметров образовательной среды. Она подразделяется на социально-контактную, предметную, информационную и соматическую части.

Социально-контактная часть включает: 1) личный пример окружающих, их культуру, опыт, образ жизни, деятельность, поведение, взаимоотношения (сотрудничества, взаимопомощи, господства);

2) учреждения, организации, группы и их представителей, с которыми человеку реально приходится взаимодействовать;

3) «устройство» группы (своей) и коллективов, с которыми контактирует человек (наличие выделившихся по тем или иным основаниям «лидеров», «преуспевающих», «звезд», отстающих, «отверженных» и т.д.), реальное место данного человека в структуре «своей» группы, включенность его в другие группы и группировки, уровень защищенности его в данном коллективе от различного рода посягательств.

Информационная часть среды содержит:

ПРОБЛЕМЫ ФИЛОСОФИИ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

1) правила внутреннего распорядка, устав учебного заведения, учреждения, законы государства;

2) «неписаные законы», традиции данного сообщества, фактически принятые нормы отношения к людям, их мнениям;

3) правила личной и общественной безопасности (например, в пожароопасном помещении, на дороге и т.п.);

4) средства наглядности, рекламы, любые идеи, выраженные в той или иной форме;

5) требования, приказы, советы, пожелания, поручения, сообщения, клевета и т.д., то есть персонально адресованные воздействия.

Соматическую часть среды по отношению к психике человека составляет собственное тело и его состояния.

В предметную часть среды включаются:

1) материальные условия жизни, учебы, работы, быта (жилище, одежда, предметы питания, собственности, пособия, оборудование);

2) физико-химические, биологические, гигиенические условия (микроклимат, чистота воздуха и т.д.).

Структура образовательной среды рассматривается Г.А.Ковалевым (1993). В «сферу психологического анализа образовательной среды» им включается: 1) физическое окружение,

2) человеческие факторы,

3) программа обучения.

«Физическое окружение» составляют: архитектура здания, степень открытости-закрытости конструкций дизайна, размер и пространственная структура классных и других помещений в здании, легкость их пространственной трансформации при возникшей необходимости, возможность и широта пространственных перемещений в них субъектов и т. п.

Следует заметить, что именно «физическое окружение», предметная часть образовательной среды непосредственным образом влияет на эффективность уровня образования. Основные физические параметры среды, включая «внутренне убранство»: размеры «жизненных пространств», их комфортность, разнообразие, экологичность, наличие «убежищ от чрезмерной сенсорной стимуляции» и зон рекреации, степень акустической и визуальной агрессивности (например, агрессивными визуальными полями являются голые стены, глухие заборы и перегородки, монотонное оформление, стандартизованность и безликость архитектуры и т.д. – создают необходимые условия, комфортность для успешного осуществления процесса обучения.

Образовательная среда высших технических учебных заведений, как и любых других, представляет совокупность материальных факторов образовательного процесса и межчеловеческих отношений, которые устанавливают субъекты образования в процессе своего взаимодействия.

Исходя из рассмотренных подходов и с учётом целей исследования, мы понимаем под образовательной средой совокупность образовательных элементов, таких как: информационное, техническое и учебно-методическое обеспечение; условия, в которых протекает образовательный процесс; компьютерное и программное обеспечение, нормативная и законодательная база.

Образовательная среда составляет одно целое пространственно-предметных и социальных компонентов, тесно связанных между собой и взаимообусловленных. В образовательной среде каждый субъект образовательного процесса осуществляет свою деятельность, используя пространственно-предметные элементы этой среды в контексте сложившихся социальных отношений. Таким образом, качество образовательной среды определяется, как качеством пространственно-предметного содержания данной среды и качеством социальных отношений в данной среде, так и качеством связей между пространственно-предметным и социальным компонентами этой среды.

Качество пространственно-предметного компонента образовательной среды определяют такие факторы как функционально и эстетически удачное здание, с достаточно большой и ухоженной прилегающей территорией; просторные и светлые кабинеты с современной и удобной мебелью; наличие в достаточном количестве технических средств обучения; привлекательный дизайн интерьеров; наличие актового и спортивного залов, столовой, библиотеки.

Уже сейчас мы можем с уверенностью сказать, что НТУ «ХПИ» характеризует наличие всех все изложенных компонентов. Несмотря на огромные территории, все пространство института ухоженно, освещено, эстетически оформлено (клумбы, оригинальные фонари, лавочки). Тоже самое касается и остальных компонентов. Заканчивается обновление огромного дворца студентов Политехнического университета и строительство огромной, современной библиотеки.

Сегодня на балансе НТУ " ХПИ" – 104 сооружения, здания и дополнительные помещения, которые обеспечивают жизнедеятельность и учебный процесс. Общая площадь сооружений- 275 147 м , в учебно-лабораторном процессе задействовано-140 805 м . Двадцать учебных корпусов института являются старейшими сооружениями, которые входят в перечень архитектурных памятников не только г. Харькова, но и Украины. Эти корпуса имеют

оригинальный вид и несут большую нагрузку в учебном процессе. Эксплуатация всех учебных корпусов очень интенсивная. Занятия в них проводятся в две смены, поэтому требуется постоянный уход и периодический поточный или капитальный ремонт.

Руководство университета находит возможности и средства для реконструкции, реставрации и поддержания в надлежащем состоянии старых корпусов, их ремонта и обновления, а также для нового строительства. Ежегодно разрабатывается план-график текущих и капитальных ремонтов, разнообразных профилактических мероприятий, направленных на предупреждение аварий в электрических, тепловых, канализационных сетях, сетях водо- и газоподачи.

Сегодня особенную гордость вызывают реконструкция и реставрация главного, химического, электро- и главного аудиторного корпусов, которые признаны памятниками архитектуры. Работы проводились в лучших традициях университета. Вопросы воздействия архитектурно-пространственной среды на учебный процесс еще недостаточно изучены. Поэтому возникает необходимость разработки и активного осуществления в педагогической деятельности принципиально новых средств повышения эффективности учебного процесса. Эти средства способны обеспечивать возможность комплексного, системного влияния на сознание и подсознание студента, активизировать его мотивационную, духовную и эмоциональную сферы и мобилизовать их на формирование духовных ценностей, на стремление к самосовершенствованию, как в плане творчества, так и в профессиональной сфере.

В НТУ «ХПИ» сегодня проходят обучение свыше 20 тыс. студентов, 320 аспирантов; среди них около 1000 иностранцев с 31 страны мира. Работают 1700 преподавателей и научных сотрудников, среди которых 160 докторов наук и профессоров и свыше 760 кандидатов наук и доцентов. В университете готовятся специалисты по 75 специальностям на дневной и по 40 специальностям на заочной формах обучения по 26 направлениям: инженерная механика, менеджмент, прикладная физика, экология, прикладная математика, механика, компьютерные науки, инженерное материаловедение, энергетика, электротехника, компьютерные системы, автоматика и управление, компьютерная инженерия, химическая технология и инженерия, пищевая технология и инженерия, электромеханика, автоматизация и компьютерно-интегрированные технологии, электроника, электронные аппараты, метрология и измерительная техника, физическое воспитание и спорт, экономика и предприятие, приборы, телекоммуникации, филология, железные дороги и железнодорожная техника.

В такой среде все субъекты учебного процесса могут не только отыскивать, но и конструировать предметы своей моторной, сенсорной, манипулятивно-познавательной, игровой и художественной активности.

Невероятно огромное значение имеет атмосфера, в которой происходит таинство обучения – обстановка умиротворенности, тишина, чистота, залитые дневным светом помещения, легкая прохлада, запах книг и старинный интерьер, спокойный уверенный голос лектора. Все это то идеальное место, где человек готов с жадностью получать новые знания. Создание такой атмосферы в высшем учебном заведении – одна из самых важных и сложных задач многих людей: педагогов, психологов, самих студентов и, конечно же, людей, проектирующих, строящих и обустривающих учебные помещения [3].

Поскольку главной целью предоставления образовательных услуг является удовлетворённость потребителя (т.е. студента), а в системе менеджмента качества вуза данные параметры оцениваются потребителями, то они выступают объективными, точными и достоверными показателями качества образовательной среды.

Перечисленные параметры выявляются путём опроса потребителей образовательной среды, в частности, студентов. Степень удовлетворённости студентов переводится в качественную оценку образовательной среды (отлично, хорошо, удовлетворительно, неудовлетворительно), что представляет объективную картину качества образовательной среды и обозначает направления её совершенствования.

В то же время можно отметить недостаточную теоретическую изученность возможностей образовательной среды как условия активизации личности в образовательном процессе ВУЗа и ввиду этого недостаточную практическую разработанность данной проблемы, что и будет предметом дальнейших исследований.

Список литературы: 1. Титаренко Лариса Григорьевна Социально-психологические особенности образовательной университетской среды: опыт сравнительного исследования // <http://charko.narod.ru/tekst/cb7/tit.html> 2. Тихомиров В. П. Открытое образование: предпосылки, проблемы и тенденции развития / В. П. Тихомиров. – М.: МЭСИ. – 2000. 3. Романовский А.Г. Образовательная среда как одно из условий формирования национальной гуманитарно-технической элиты // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – вип.26, 2009. – с. 3-12. 4. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. 2-е издание / В. А. Ясвин. – М.: Смысл. – 2001. – 368 с. 5. Ильченко О. А. Стандартизация но-

вых образовательных технологий // Высшее образование в России / О. А. Ильченко. – 2006. – №4. – с.42-47. 6. М. С. Филиппов Современные подходы к определению содержания образовательной среды вуза // http://sisupr.mrsu.ru/2009-1/pdf/33_Filipov.pdf

Чеботарев Н.К.

ВЛИЯНИЕ КАЧЕСТВЕННОГО УРОВНЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ НА ПРОФЕССИОНАЛИЗМ ВЫПУСКНИКОВ ВЫСШИХ ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье рассмотрены различные подходы к содержанию понятия «Образовательная среда», а также изучены его составные компоненты. Автор указывает, что качественный уровень образовательной среды непосредственно оказывает влияние на профессионализм выпускников высших технических учебных заведений.

Чеботарьев М. К.

ВПЛИВ ЯКІСНОГО РІВНЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ВИПУСКНИКІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

В статті розглянуті різноманітні підходи до змісту поняття «освітнє середовище», а також вивчені його основні компоненти. Автор вказує на те, що якісний рівень освітнього середовища безпосередньо впливає на професіоналізм випускників вищих технічних навчальних закладів.

Chebotarev N.K.

INFLUENCE OF HIGH-QUALITY LEVEL OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT ON PROFESSIONALISM OF GRADUATING STUDENTS OF HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

In the article different approaches to maintenance of the notion «Educational environment» are considered, and also its component components are studied. An author specifies that the high-quality level of educational environment directly has

influence on professionalism of graduating students of higher technical educational establishments.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2009

УДК 167.7:37.013

*Пономарьов О. С.,
м. Харків, Україна*

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ДИДАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНЖЕНЕРА

Постановка проблеми. Серед сучасних проблем філософії освіти чи не найголовнішими вважаються визначення сутності і причин кризи освіти та пошук шляхів і засобів її успішного подолання. Сьогодні вже стало загально визнаним фактом, що вся світова освітня система переживає серйозну кризу, сутність якої полягає у тому, що цілі та зміст освіти перестали відповідати новим реаліям буття та зумовленим ними новим суспільним вимогам. Тому в більшості економічно розвинених країн не просто відбувається активний пошук шляхів ефективного її реформування, а йде перегляд цілей і концептуальних основ організації освіти. У зв'язку з цим нового розвитку набуває філософія освіти, інтенсифікується розвиток педагогічної теорії, в тому числі педагогіки вищої школи. Для системи інженерної освіти вона стає особливо актуальною через таку низку обставин.

По-перше, протягом останнього часу відбулося справді лавиноподібне зростання обсягів науково-технічної інформації і скорочення циклу старіння й оновлення технологій. Воно зумовлює необхідність освоєння студентами все більших обсягів все більш складних знань в обмежені часові терміни, відведені на професійне навчання.

По-друге, розробка і широке застосування високих технологій, в тому числі нанотехнологій, біотехнологій та інших, які виникли на базі нових досягнень фундаментальних наук і нових фізичних ефектів, потребують подальшого посилення фундаментальної складової змісту інженерної освіти.

По-третє, істотно ускладнюється екологічна ситуація, в тому числі й за рахунок дійсно катастрофічного зростання об'ємів промислових і побутових відходів та за рахунок реальної перспективи вичерпання більшості видів важливих природних ресурсів.

По-четверте, істотно розширилися можливості доступу студентів до безмежних інформаційних ресурсів Інтернету, завдяки яким вони сьогодні можуть ознайомитися з тим чи іншим матеріалом значно глибше і повніше, ніж передбачено навчальними планами і програми, наведено в підручниках чи дається на лекції. Однак вони не мають належних навичок верифікації цієї інформації та її класифікації, тому не можуть тут отримати системної освіти.

По-п'яте, помітно посилюється технократичний характер мислення і втрачається гуманістична спрямованість розвитку виробництва і технологій, формується розуміння їх не як засобів забезпечення життєдіяльності людини, а як самостійної сфери соціального буття. Виникає своєрідна фетишизація техніки, а останнім часом ще й фетишизація інформатизації.

По-шосте, в Україні вказані обставини посилюються ще й через значне падіння промислового виробництва та істотне технологічне відставання від провідних економічно розвинених країн світу. Воно ускладнює можливості технічної освіти, насамперед практичної підготовки майбутніх інженерів, бо вони позбавлені можливості знайомства з сучасними високими технологіями, а тим більш оволодіння ними та їх подальшого розвитку.

За цих умов помітно зростає необхідність у більш чіткому визначенні кваліфікаційних вимог до професіоналізму майбутніх інженерів, їх загальної і професійної культури, соціально і професійно значущих особистісних рис і якостей. Всі ці складові сьогодні прийнято поєднувати поняттям професійної і соціальної компетенції фахівця. Саме рівень цієї компетенції стає самою визначальною характеристикою якості освіти, саме він визначає авторитет та імідж відповідного навчального закладу і виступає об'єктивною оцінкою якості роботи його науково-педагогічного складу.

Отже, особливої актуальності й важливої суспільної значущості набула сьогодні проблема конструювання принципово нової парадигми інженерної освіти, орієнтованої на формування високого рівня професійної компетенції майбутніх фахівців. Важливість цієї проблеми зумовлює та відповідальність, яку несуть інженери за характер і напрямки науково-технічного прогресу, за рівень та ефективність матеріального виробництва, а отже і за добробут та якість життя широких верств населення.

Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і прикладними завданнями. Характерною рисою інженерної освіти є безпосередній зв'язок з пов'язана з цілями, змістом і характером професійної діяльності майбутніх фахівців, яка істотною мірою визначатиме як матеріальну сферу людського буття, так і соціально-психологічне самопочуття людей. Тому ефективність їх підготовки повинна мати надійне теоретичне обґрунтування. Це тим більш

стає необхідним через недостатню, на наш погляд, розвиненість дидактичних основ викладання загально інженерних і особливо спеціальних дисциплін. Істотне ж технологічне відставання нашої країни від провідних промислово розвинених держав вимагає ще й перегляду практичної складової інженерної освіти. Іншими словами, сьогодні вкрай необхідними стають прикладна її спрямованість та відповідний характер професійної компетенції фахівців.

Однак для успішного розв'язання важливої проблеми із забезпечення належної якості підготовки компетентних фахівців вкрай необхідним стає філософське осмислення не тільки сутності феномену професійної освіти, а й поняття компетенції, яка значною мірою детермінується ставленням фахівця до своєї професійної діяльності. Справа в тім, що компетентність виходить далеко за межі традиційного поняття професіоналізму. Вона тісно пов'язана з професійною культурою і торкається аксіологічних аспектів діяльності, що певною мірою позначається на всій буттєвій сфері особистості. А це вимагає перегляду та уточнення онтологічного статусу професійної діяльності.

Результати аналізу актуальних досліджень та наукових публікацій з проблеми переконливо свідчать про її значну теоретичну і практичну важливість і значущість як для філософії освіти й педагогіки вищої школи взагалі, так і для системи інженерної освіти зокрема. В цьому можна впевнитись при знайомстві з роботами багатьох дослідників. Серед них в першу чергу можна назвати вітчизняних вчених В. П. Андрущенко, Г. П. Васяновича, Е. Герасимової, Л. В. Губерського, О. О. Дольської, А. К. Дусавицького, М. З. Згуровського, І. А. Зязюна, С. Ф. Клепка, В. Г. Кременя, М. І. Михальченка, С. М. Пазиніча, І. Предборської, О. Г. Романовського, С. О. Сисоєву, Л. Л. Товажнянського та інших. Істотний внесок в розвиток філософії освіти належить російським фахівцям В. С. Біблеру, М. В. Богуславському, С. К. Булгакову, Т. П. Вороніній, Б. С. Гершунському, С. І. Гессену, Е. Н. Гусинському, О. Я. Єрмолову, Н. В. Карлову, В. С. Кочергіну, В. М. Лавриненку, В. П. Ратникову, В. М. Розіну, В. М. Сагатовському, Ю. І. Турчаніновій та іншим.

Однак взагалі філософія освіти, яка в західних країнах почала бурхливо розвиватись ще з середини минулого року, на пострадянському просторі отримала належний розвиток лише в 80-90-ті роки. Тому до сьогоднішнього часу ні призначення та предмет філософії освіти як специфічної галузі в загальній системі філософських знань, ні її завдання та структура ще чітко та однозначно не визначені. Тим більш лишаються недостатньо дослідженими і вимагають поглибленої філософської рефлексії такі проблеми педагогічної теорії і практики, як цілі, зміст і характер освіти постіндустріальної доби або як дидактика викладання конкретних дисциплін в умовах інформатизації

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

життя та Інтернету. Нарешті, потребують філософського аналізу поняття професійної компетенції, шляхів і засобів її формування.

Що ж стосується філософії інженерної освіти, то увага дослідників до її проблем взагалі не відповідає тій її важливості та суспільній значущості у забезпеченні життєдіяльності сучасного суспільства та перспектив його розвитку. На жаль, її проблеми не розглядаються і в роботах з філософії та логіки техніки, логіки та методології науково-технічної діяльності.

Мета даної статті у зв'язку з розглянутими обставинами і полягає у спробі філософського осмислення феномену професійної компетентності й дидактичних особливостей її формування. При цьому основна увага буде зосереджена на філософському контексті дидактики формування професійної компетенції сучасного інженера. Така мета зумовлена тим, що саме у сфері підготовки інженерів найбільшою мірою проявилася загальна криза освіти, і від рівня їх професійної компетенції та характеру її формування істотною мірою залежатимуть сама можливість соціально-економічного відродження України, забезпечення належної конкурентоспроможності національної економіки та її інноваційного розвитку, а отже і добробут широких верств населення та його соціально-психологічне самопочуття.

Виклад основного матеріалу. Можливість успішного розв'язання тих проблем, які постають перед системою освіти, залежить від двох основних груп чинників. До першої з них слід віднести зовнішні відносно системи освіти чинники: загальне соціально-економічне становище в країні, рівень частки на фінансування системи освіти у ВВП країни та падіння авторитету знань і престижу освіти в суспільній свідомості. Другу групу складають внутрішньо-системні чинники, про які останнім часом достатньо гостро йдеться у численних критичних публікаціях в засобах масової інформації. До цих чинників відверто слід віднести помітне падіння рівня професійної компетенції значної частини викладачів, їх педагогічної майстерності, загальної і професійної культури, зниження вимогливості та відповідальності, різноманітні прояви корупції, а також втрату необхідних зв'язків між середньою і вищою школою,

За цих умов одними з найважливіших засобів забезпечення належної якості професійної підготовки фахівців і основним резервом системи освіти стають чітке дотримання положень і принципів педагогіки вищої школи, розробка і впровадження ефективних інноваційних педагогічних технологій і підвищення педагогічної майстерності науково-педагогічного складу та прищеплення йому почуття особистої відповідальності за результати своєї праці, тобто за якість професійної підготовки, виховання і особистісного розвитку кожного випускника. А для цього дійсно необхідна нова освітня парадигма,

яка б виходила з урахування сучасних суспільних вимог до змісту і характеру професійної компетенції фахівців та з освітніх потреб самого студента. Однак при цьому одним з важливих завдань постає необхідність допомогти йому у виявленні та усвідомленні цих потреб.

Добре відомо, що одним з основних положень методології будь-якого виду людської діяльності є принцип історизму. Його сутність полягає в тому, що цілі й характер цієї діяльності та напрямки їх розвитку істотною мірою визначаються її генезисом і наступною еволюцією, її логікою як відповідністю індивідуальних і особистих потреб людини. Тому вкрай доцільно підійти до аналізу феномену професійної компетенції саме з позицій процесу поступового розвитку цілей освіти та характеру засобів їх досягнення, які розроблялись педагогічною теорією і використовувались в реальній освітній практиці.

Отже, цілком природною уявляється еволюція підходів до визначення цілей і орієнтирів освіти, цього важливого і відповідального соціального інституту, взагалі та інженерної освіти зокрема, як цілком закономірного процесу, що відбувається у відповідності з логікою соціального розвитку. Узагальнюючи величезну множину різноманітних підходів, інновацій і концепцій, можна констатувати, що протягом останніх десятиліть поступово відбувалася послідовна зміна таких основоположних освітніх парадигм. Історично першою з них була класична *знаннєво орієнтована парадигма*, характерна як для системи загальної освіти, так і для професійної підготовки фахівців різного профілю. Її безсумнівною перевагою було прагнення дати учням і студентам цілісну систему знань з тих дисциплін, що вивчалися. Однак певним недоліком, який обмежував можливості освіти був відрив від життєвої практики і потреб суспільного виробництва.

З метою подолання цих недоліків свого часу було запропоновано і значною мірою успішно реалізовано цілу множину методів, форм і підходів, які у своїй сукупності можуть бути охарактеризовані як *діяльнісно орієнтована освітня парадигма*. Її особливостями слід вважати, по-перше, що вона стосувалася переважно системи професійної освіти, оскільки була спрямована на підготовку учнів та студентів до успішної діяльності в певній професійній сфері. По-друге, ця парадигма більш чітко і повно передбачала практичну підготовку й виходила з необхідності урахування потреб життєвої практики і суспільного виробництва і фактично ґрунтувалася на них. Однак її недоліками були надмірний технократизм і нехтування духовною складовою особистісного розвитку учнів та студентів. Саме через ці недоліки відбулося загострення екологічної ситуації, збільшилося число техногенних аварій і катастроф, зросли їх масштаби і рівень збитків.

Усвідомлення серйозної потенційної небезпеки, пов'язаної з такими обставинами, стимулювало активні педагогічні пошуки у напрямку посилення гуманізації та гуманітаризації освіти, забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості учня і студента. Результатом цих пошуків фактично стала поява ***особистісно орієнтованої парадигми***, яка допомагала долати недоліки попередньої, однак разом зі своїми пріоритетами певною мірою втрачала ті переваги, які були характерними як для знанневого, так і для діяльнісного підходів. Авторіві вже доводилося писати про те, що чуйна і духовно багата людина, прекрасно обізнана в літературі та мистецтві, однак досить посередній, а то і взагалі слабкий фахівець у своїй сфері, аж ніяк не може вважатися ідеалом випускника вищої школи.

Розуміння неприпустимості й соціальної небезпеки підготовки таких «фахівців» змусило педагогічну теорію і практику істотно переглянути цілі й характер освіти з тим, щоб забезпечити збереження кращих рис кожної з розглянутих парадигм і водночас позбавитися від їх характерних вад. Цілком природно, що це можливо лише при використанні системного підходу, який передбачає і формування належних знань, без яких людина не може вважатися справжнім фахівцем, і її належну підготовку до успішної діяльності в обраній сфері, і відповідний особистісний розвиток. Результатом такого підходу і стала ***компетентнісна парадигма освіти***.

Як цілком справедливо зазначає відомий український вчений-педагог С. О. Сисоєва, «сучасна цивілізація потребує компетентної особистості». Саме тому, на глибоке переконання відомої дослідниці, «нова ідеологія освіти визнає необхідність формування компетентної особистості за умови реалізації суб'єктного підходу до навчання, у межах якого кожний учень має право активно вибирати і самостійно конструювати власну індивідуальну траєкторію розвитку» [1, с. 40]. Хоча з останньою тезою важко погодитись, оскільки навряд чи кожний учень через недостатній життєвий досвід здатний свідомо конструювати «власну індивідуальну траєкторію розвитку».

Стосовно ж студентів, насамперед тих, що навчаються за інженерними спеціальностями, індивідуальна траєкторія розвитку кожного з них значною мірою має передбачати оволодіння певною системою базових знань, умінь в навичок, які визначають фундаментальні основи відповідної спеціальності, її своєрідний каркас. Тому поняття професійної компетентності вимагає свого уточнення і поглиблення, обґрунтованого визначення його структури.

Так, П. В. Беспалов трактує зміст поняття компетентності як здатність людини до вирішення визначеного класу задач і наявність у неї певних особистісних якостей, а також необхідного обсягу знань і умінь [2, с. 42]. У свою

чергу, І. А. Зимня визначає компетентність як знання, що ґрунтуються на інтелектуально та особистісно зумовленому досвіді соціально професійної життєдіяльності людини [3]. Сьогодні ж істотний вплив на розуміння цілей освіти та підходів до вибору її змісту здійснюють ще й процеси глобалізації. Їх проявами слугують інтеграційні тенденції, в тому числі й формування єдиного європейського освітнього простору. Як зазначає А. П. Ліферов, «як і інші суспільні інститути, освіта під впливом всеосяжного процесу інтернаціоналізації життя стає все більш відкритою для міжнародного співробітництва. Більш того, в силу особливої ролі знання у постіндустріальну епоху освіта висувається у число вирішальних елементів «високої» світової політики». Він спеціально підкреслює, що «якщо раніше процес інтернаціоналізації освіти йшов немовби «слідом» за її розвитком в економіці, то сьогодні, на нашу думку, все більш очевидною стає необхідність її випереджувального розвитку у сфері освіти» [4, с. 3].

Існують й інші підходи до визначення поняття компетентності. Ми ж будемо виходити з того, що відмінності між ними не є істотними, а сама компетентність має розглядатися як визначальний атрибут, що характеризує результат професійної підготовки фахівця. Тому своє завдання ми вбачаємо, по-перше, у виявленні системи дидактичних умов, що забезпечують належне формування професійної компетенції майбутнього інженера, а по-друге, в їх аналізі у філософському контексті відповідності сучасним і перспективним суспільним вимогам і логіці науково-технічного і соціального прогресу.

Так, М. Пустовой та Є. Зима, докладно розглядаючи організаційно-технологічні та дидактичні проблеми формування компетенції сучасного інженера, зосереджують свою увагу на особливостях професійної підготовки в умовах переходу на дворівневу систему. Крім того, вони використовують не інтегральне поняття професійної компетенції, а вводять цілий спектр часткових «компетенцій» [5]. Безперечно, цей підхід є цілком правомірним, тим більше, що він відкриває можливості визначити загальну структуру професійної компетентності будь-якого фахівця, в тому числі й інженера.

На наше переконання, компетентність є системною сукупністю знань, умінь і навичок фахівця зі своєї та суміжних спеціальностей, відповідного розвитку його професійно і соціально значущих особистісних рис і якостей, загальної і професійної культури, а також сприйняття ним своєї професії і професійної діяльності як однієї зі своїх основних життєвих цінностей. Професійна компетентність включає також інноваційний тип мислення фахівця та його стратегічний характер, чіткі світоглядні позиції, моральні принципи і переконання.

Для успішного формування такої досить складної системи компонентів відповідно до принципу необхідної різноманітності У. Ешбі потрібна не меншої складності система дидактичних умов. Її складність визначається важливістю і відповідальністю завдань, що постають сьогодні перед освітою і зумовлюють потреби суспільства в компетентних особистостях. Крім того, сучасна педагогіка вищої школи інженерного профілю виходить переважно із завдань, розв'язання яких досягається переважно репродуктивними видами навчально-пізнавальної діяльності при ігноруванні вимог дидактики, орієнтованих на креативний її характер.

У зв'язку з цим, на наше глибоке переконання, дидактичними умовами успішного формування професійної компетентності інженера ХХІ століття має виступати така сукупність взаємопов'язаних положень. По-перше, важливо чітко визначити цілі освіти, співвіднести їх з інтересами студентів і сформувати у них усталену мотиваційну сферу, спрямовану на оволодіння обраною спеціальністю на рівні найвищих світових стандартів справжнього професіоналізму. По-друге, слід реально забезпечити системну цілісність навчально-виховного процесу при загальній його орієнтації на розвиток інноваційного мислення студентів та їх креативних здібностей. Мається на увазі максимальне використання виховного потенціалу кожної з навчальних дисциплін і можливостей гармонійного особистісного розвитку студентів в процесі їх викладання. По-третє, навіть при найдосконалішій організації навчально-виховного процесу і ретельно визначеному змісті освіти досягти її цілей буде неможливо без належної професійної компетенції, педагогічної майстерності, культури і моральності науково-педагогічного складу.

Якщо спробувати визначити сутність і зміст дидактичної системи, що пропонується, то вона має розглядатися як своєрідне поєднання вітчизняної педагогіки співробітництва, розробленої перш за все завдяки дослідженням Ш. О. Амонашвілі, та іноземних різновидів педагогіки гуманістично-ліберальної спрямованості. Першу С. У. Гончаренко визначає як «напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, мета якого – демократизація й гуманізація педагогічного процесу» [6, с. 251]. Друга ж виходить з уваги до особистості та організації учіння перш за все як зацікавленої самостійної діяльності учня чи студента. Один з її основоположників К. Роджерс сформулював кардинальний принцип організації освіти, який передбачає дбайливе ставлення до особистісного «Я» кожного учня.

На наше глибоке переконання, тільки за умов використання у вищій школі такої дидактичної системи і можливе реальне формування професійної компетентності кожного майбутнього фахівця, можлива його підготовка на

рівні вимог до національної гуманітарно-технічної еліти. Філософська ж рефлексія над цією системою та її застосуванням дає змогу стверджувати про те, що вона дійсно здатна змінювати буттєві атрибути людської діяльності за рахунок їх взаємопроникнення у систему ціннісних орієнтацій особистості. Іншими словами, філософія освіти набуває при цьому відносно нового, системного контексту, у якому можна чітко визначити як онтологічні та гносеологічні, так і аксіологічні й телеологічні аспекти. При цьому важливо, щоб ці аспекти не лишалися лише предметом дослідження теоретиків, а й усвідомлювалися самими студентами.

Уявляється вкрай важливим донести до їхньої свідомості глибоку думку, висловлену свого часу Б. Г. Ананьєвим стосовно того, що справжня цінність особистості починає вимірюватись її творчим внеском у суспільний розвиток. Водночас необхідно прагнути не просто мобілізувати зусилля і волю студентів на постановку й досягнення суспільно та особистісно значущих високих цілей, на максимальну реалізацію їх інтелектуального потенціалу, а й уміло застерігати їх від безглузлого марнотратства часу, волі та інтелекту. І тут доречно нагадати вражаючу своєю відвертою нещадністю тезу А. Кларка, що «ймовірно, 99 % здібностей людини розтрачується даремно, навіть сьогодні люди, які вважають себе культурними і освіченими, працюють здебільшого як автомати, лише раз чи два за все життя осягаючи на мить ті могутні, але глибоко приховані можливості, які має у своєму розпорядженні їх розум» [7, с. 184].

Наведені міркування можуть підтвердити результати цілеспрямованих педагогічних експериментів і спостережень автора, здійснюваних протягом понад сорока років при викладанні кількох десятків навчальних дисциплін студентам різних спеціальностей, від першого до випускних курсів. Тільки за останнє десятиліття на прикладі вивчення курсу «Соціально-психологічне забезпечення стратегічного управління» студентами 5-го курсу спеціальності «Управління проектами» переконливо встановлено, що їх інтерес до цієї дисципліни (як і до будь-якої іншої) виникає з переконання у тому, що знання її матеріалу та можливість його використання у практиці фахової діяльності є неодмінною складовою їх професійної компетенції. На це у спеціально розробленій анкеті вказують від 85 до 95 % опитуваних.

Коли до них звертаєшся із запитаннями, чому ставлення до кожного працівника має бути різним і враховувати його особистісні риси і характерні особливості, то щоб отримати відповідь не з конспекту, а таку, що відповідає його власному розумінню, необхідно і звертатися до кожного студента з урахуванням його індивідуальних особливостей. Тут вважається вкрай доречним

навести надзвичайно глибоку думку К. Д. Ушинського про те, що якщо педагогіка хоче виховувати людину у всіх відношеннях, то вона повинна перш за все взяти її теж у всіх відношеннях.

Коли йдеться про поведінку і дії керівника в умовах інформаційної невизначеності та ризику, доцільно підкреслювати, що кожна людина має різну міру схильності до ризику. Для прищеплення студентам почуття особистої відповідальності за можливі результати і наслідки своїх дій і рішень необхідно навчити їх правильно оцінювати імовірність ризику і співвідношення між можливими виграшем і втратами при прийнятті ризикового управлінського рішення. Для студентів виявляється цікавим взяти, що існують наукові методи управління ризиком та його мінімізації при збереженні шансів на виграш, і вони прагнуть оволодіти цими методами. Подібні приклади, що сприяють розширенню мотиваційної сфери студентів, спрямованої на формування їх професійної компетентності, можна відшукати в кожній дисципліні. Важливо при цьому пробудити у них інтерес і показати дійсну практичну значущість матеріалу.

Висновки. Особливості постіндустріального суспільства висувають нові вимоги до системи вищої освіти, найважливішим завданням якої стає формування професійної і соціальної компетенції майбутніх фахівців, їх високої загальної і професійної культури, ціннісного ставлення до своєї спеціальності і виконуваної діяльності, виховання чесності, порядності та відповідальності. Для успішного формування професійної компетентності необхідні особливі дидактичні умови, спрямовані на перетворення самої буттєвої сутності людини, системи її життєвих цінностей та ідеалів, онтологічного статусу її професійної діяльності. Отже, одним з елементів цієї дидактичної системи та одночасно необхідною передумовою її успішної реалізації є психологічна спрямованість кожного викладача на педагогічну діяльність і його прагнення постійно удосконалювати свою власну професійну компетентність та педагогічну майстерність.

Список літератури: 1. *Сисоєва С. О.* Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: Монографія / С. О. Сисоєва. – Хмельницький: ХГПА, 2008. – 324 с. 2. *Беспалов П. В.* Компьютерная компетентность в контексте личностно ориентированного обучения / П. В. Беспалов // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 41-45. 3. *Зимняя И. А.* Ключевые компетенции – новая парадигма результатов образования / И. А. Зимняя // Высшее образование; под ред. В. М. Филипповой. – М.: Центр сравнительной образовательной политики, 2003. – 303 с. 4. *Лиферов А. П.* Интеграционные тенденции в мировом об-

разованим / А. П. Лиферов // Педагогіка. – 2009. – № 6. – С. 3-10. 5. Пустовой Н. Формирование компетенций современного инженера в условиях перехода на двухуровневую систему / Н. Пустовой, Е. Зима // Высшее образование в России. – 2008. – № 10. – С.3-7. 6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с. 7. Кларк А. Черты будущего / А. Кларк. – М., 2007. – 340 с.

О. С. Пономарьов

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ДИДАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНЖЕНЕРА

Показано, що в основі кризи світової системи освіти лежить невідповідність її цілей, змісту і характеру вимогам постіндустріального етапу розвитку людської цивілізації. Подолання цієї кризи вимагає підготовки компетентної особистості, що потребує формування та реалізації відповідної дидактичної системи. Розглянуто філософські аспекти самої цієї системи та її використання, що змінює характер буття людини і онтологічний статус її професійної діяльності.

А. С. Пономарев

ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ ДИДАКТИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ИНЖЕНЕРА

Показано, что в основе кризиса мировой системы образования лежит несоответствие ее целей, содержания и характера требованиям нового постиндустриального этапа развития человеческой цивилизации. Преодоление этого кризиса требует подготовки компетентной личности, что предполагает формирование и реализацию соответствующей дидактической системы. Рассмотрены философские аспекты самой этой системы и ее использования, которое меняет характер бытия человека и онтологический статус его профессиональной деятельности.

A. S. Ponomaryov

PHILOSOPHICAL ASPECTS OF DIDACTICS OF FORMING OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF ENGINEER

It is shown, that in the basis of crisis of the world system of education disparity of its aims, maintenance and character lies to the requirements of a new postindustrial stage of development of human civilization. Overcoming of this crisis requires preparation of competent personality, that supposes forming and realization of the proper didactic system. The philosophical aspects of this system and its use which changes the character of man existence and ontological status of its professional activity are considered.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2009р.

УДК 371.26: 378.14

*Товажнянська О. Л.,
м. Харків, Україна*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Загальна постановка проблеми. Ті справді кардинальні зміни, що відбуваються сьогодні практично в усіх сферах людської діяльності, не могли не позначитися на цілях та змісті освіти. Світова фінансово-економічна криза тільки ще більш загострила проблеми, з якими доводиться зустрічатися студентам і викладачам в умовах глобалізованого постіндустріального світу з широкою інформатизацією не тільки сфери науково-технічних досліджень та матеріального виробництва, а й культурно-духовної сфери, включаючи освіту.

За цих умов істотних змін зазнали суспільні ідеали, життєві цілі й цінності, прагнення та інтереси людей, насамперед молоді. Внаслідок цього помітно поглибилася відмінність ціннісної сфери і системи життєвих цілей між представниками старшого і молодшого поколінь, що часто породжує певне непорозуміння між ними. До того ж, в суспільній свідомості втрачається культ знань і розуміння самоцінності освіти. Це тим більш небезпечно, що сьогодні провідні економічно розвинені країни світу активно будують інтелектуальну економіку і суспільство знань (або К-суспільство від англійського Knowledge-society). Тому перед системою освіти взагалі й перед вищою школою в особливості постає серйозна проблема визначення цілей, змісту і характеру виховного впливу на студентів, пошуку ефективних шляхів і засобів істотного удосконалення освіти і забезпечення дійової

єдності професійного навчання і виховання. У зв'язку з цим педагогічна теорія пропонує перехід від традиційних знанневих та діяльнісних орієнтацій навчально-виховного процесу до компетентнісної його організації.

Характерно при цьому, що завдання стотного підвищення професійної компетентності фахівців передбачає водночас і належне формування та розвиток їхньої соціальної компетентності. Адже це цілком відповідає основному призначенню освіти – підготовці підростаючих поколінь до успішного життя й діяльності в умовах конкретного суспільства.

Таким чином, одним з основних завдань педагогічної теорії, перш за все педагогіки вищої школи стає пошук таких форм і засобів організації цілісного навчально-виховного процесу і таких ефективних педагогічних технологій, які б забезпечували можливість успішного досягнення цілей і призначення освіти. Крім того, важливість і актуальність цієї проблеми зумовлена тим традиційним нехтуванням виховною роботою, яка є досить характерною для значної частини професорсько-викладацького складу вищої школи.

Зв'язок зазначеної проблеми з актуальними теоретичними і практичними завданнями зумовлений відсутністю в країні чітко визначеної національної ідеї, яка б допомагала формувати систему цілей виховної роботи, розробляти та обирати доцільні форми, шляхи і засоби її ефективної реалізації. У зв'язку з цим педагогічна теорія і практика освітньої діяльності значною мірою орієнтуються, по-перше, переважно на професійне навчання студента, а по-друге, на традиційне їх виховання, яке ґрунтується на загальнолюдських цінностях. В умовах перехідного періоду, який переживає Україна, така позиція уявляється цілком прийнятною.

Це тим більш важливо, що одна з найхарактерніших рис сучасної освітньої системи, яка, на переконання О. С. Пономарьова, «носить виразний характер діалектичної суперечності і впливає із загальної сукупності соціальних функцій освіти як інституту збереження культурних надбань суспільства, їх передачі від одного покоління до іншого та їх подальшого розвитку і збагачення». Тому, як підкреслює вчений, «вказана суперечність полягає в необхідності одночасного дотримання як певного консерватизму освіти, так і її динамічної зміни відповідно до потреб суспільства. Вказаний консерватизм зумовлений самою природою людини та наявністю стабільної складової психофізіологічного та морально-етичного розвитку особистості в процесі її соціалізації. Внаслідок цього переважна більшість завдань освітньої системи залишається інваріантною відносно плину часу, суспільно-політичних та соціально-економічних змін і навіть відносно досягнень нау-

ково-технічного прогресу, оскільки і біологічні, і соціальні, і психічні основи людської особистості досить мало залежать від них» [1, с. 158-159].

Актуальність порушеної проблеми підтверджує й істотне зростання ролі соціальної компетенції, яка була підкреслена учасниками круглого столу «Яка освіта потрібна бізнесу?», організованого в цьому році Інвестгазетою, Фондом В. Пінчука і компанією QS за участю МОН України, київських вузів і MBA-програм та роботодавців. Так, зокрема відзначалося, що «світова тенденція, за якою не встигає наша освіта – виховання у студентів таких компетенцій: 1) soft skills – культури міжособистісного спілкування, навичок переконання і впливу, вміння управляти людьми та 2) customer services – культури уважного ставлення до клієнта, як зовнішнього, так і внутрішнього, з чого, власне і складається бізнес» [2, с. 57]. Уявляється цілком очевидним, що виключно в процесі професійної підготовки студентам таких компетенцій неможливо сформувати, що для цього вкрай необхідною стає саме система цілеспрямованої виховної роботи.

Аналіз досліджень і наукових публікацій з порушеної проблеми дозволяє стверджувати, що вона носить надзвичайно важливий характер і є безперечно актуальною і значущою для забезпечення належної ходи науково-технічного і суспільного розвитку. Про це свідчить знайомство з дослідженнями провідних вітчизняних та іноземних фахівців з філософії освіти, педагогів і психологів, представників освітянської практики. Як приклад, можна навести роботи В. П. Андрущенка, І. Д. Бега, Г. П. Васяновича, Л. П. Вовк, С. У. Гончаренка, Л. В. Губерського, І. А. Зязюна, О. Е. Коваленко, В. Г. Кременя, Л. С. Нечепоренко, Н. Г. Ничкало, О.С. Пономарьова, І. Ф. Прокопенка, О.Г. Романовського, С. О. Сисоєвої та інших.

Істотна складність, важливість, актуальність і суспільна значущість проблем виховання та їх взаємозв'язок з характером розвитку країни, духовно-культурного її відродження зумовлює глибокий інтерес до неї і громадськості. Адже деформована система цінностей, нехтування повагою для культурно-історичних традицій свого народу, прагнення тільки до матеріального достатку і використання як єдиного критерію успішності людини рівня її добробуту являють собою не просто тупиковий, безперспективний шлях, а є реальною загрозою самому існуванню України як незалежної держави. В педагогічній літературі можна зустріти багато цікавих матеріалів, що містять аналіз проблем виховання, його сутності та змісту в нових суспільно-політичних та соціально-економічних умовах. Однак сутність самого виховання як найважливішого завдання системи освіти лишається незмінною.

Виховання являє собою, як зазначає відомий вчений-педагог академік С.У. Гончаренко, «процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямована на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства». Автор підкреслює, що «сюди входить як спеціально організований вплив виховних закладів, так і соціально-економічні умови, що діють певною мірою стихійно У вузькому розумінні слова виховання є планомірним впливом батьків і школи на вихованця». Вчений спеціально звертає увагу на те, що «метою виховання є сприяння розвитку у вихованця виявленого обдарування чи стримання якихось задатків відповідно до мети («ідеал виховання»))» [3, с. 53].

Сьогодні, коли загальносвітовою тенденцією все більш виразно стає інноваційний розвиток, коли суспільству все більш потрібні творчі особистості з розвиненими креативними здібностями, завдання системи освіти з виховання у студентів розуміння того, що тільки високий рівень його професійної і соціальної компетентності може забезпечити йому належну професійну та особистісну самореалізацію, успішно досягти своїх життєвих цілей. Таким чином, і це підкреслюють дослідники проблем виховання, тільки через цілісну єдність навчально-виховного процесу можна забезпечити ефективно розв'язання проблем виховання.

Істотне ускладнення ситуації в навколишньому середовищі, кліматичні катаклізми, поширення нових видів хвороб та інші серйозні загрози для самої людини і суспільства посилюють необхідність і актуальність екологічного виховання студентів. Сьогодні воно постає на рівні одвічних загальнолюдських цінностей. Тому не випадково Т. І. Сущенко вважає, що «необхідне формування принципово нової системи людських відносин, націлених на загальнолюдські пріоритети, докорінне переосмислення парадигми глобального виживання людства, науково обґрунтоване забезпечення переходу від існуючої егоцентричної – доантропоцентричної та соціоцентричної моделі життєдіяльності й взаємодії – від окремої людини до людства в цілому». На її переконання, «у таких ситуаціях, як засвідчує практика та історична ретроспектива, освіта, духовна культура, за певних умов, можуть стати гарантами загальнолюдської стабільності й цілісності» [4, с. 29].

Подібні ж погляди висловлює і відомий дослідник проблем філософії культури і філософії освіти В. О. Кудін, аналізуючи характерні особливості освіти в інформаційному суспільстві. За його словами, «людство поступово,

ще глибоко не усвідомлюючи, починає переходити від локально-обмеженого до планетарно-космічного мислення. А це означає розширення світогляду бачення, включення в духовне життя все зростаючої кількості людей, які мислять глобальними категоріями» [5, с. 72].

Зрозуміло, що за цих умов істотно розширюється як спектр виховних завдань, що постають перед педагогікою вищої школи, так і їх складність. Для того, щоб успішно формувати і розвивати у студентів космічне мислення, слід перш за все забезпечити належний рівень їхньої професійної компетенції, виявити їх індивідуальні особливості, інтереси та схильності з тим, щоб допомогти їм у розвитку й наступному максимально можливому самовираженні своїх креативних здібностей. Таким чином, сприяючи їхньому інноваційному мисленню, можна пробудити у них інтерес до планетарних проблем і на його основі цілеспрямовано прищеплювати почуття особистої відповідальності за характер і можливі результати їх професійної діяльності.

На значення компетентнісного підходу і необхідність його використання вказує відома дослідниця сучасних проблем професійної освіти і формування особистості в умовах постіндустріального світу С. О. Сисоєва. Вона спеціально підкреслює, що «сучасна цивілізація потребує компетентної особистості». Ось чому, на її думку, «нова ідеологія освіти визнає необхідність формування компетентної особистості за умови реалізації суб'єктного підходу до навчання» [6, с. 40]. Виключне значення цього підходу визнають також І.Д. Бех, В.О. Кудін, В.І. Лозова, російські дослідники О.В. Бондаревська, Г.М. Філонов, Б.Т. Лихачов, В. Майєр, Л. Мирошніченко, А. Шарафєєва та інші.

В.Г. Кремень особливу увагу приділяє проблемам інтелектуального розвитку студентства, виховання інтелігентності та формування національної інтелігенції. Враховуючи сучасні реалії, він підкреслює, що «без сумніву, наша економізована епоха, «огрошовлені» господарство і культура вносять корективи у світогляд, у ціннісні орієнтири, що змушує кожну мислячу людину переглядати своє ставлення до дійсності. Але чи не занадто різко ми інколи розлучаємося з тим, що довгий час плідно працювало на суспільство, на формування нації, на її культуру? Звичайно, сучасні інноваційні підходи до осмислення нових реалій суспільного буття змушують критично ставитися до старих методів праці, догматизму, забобонів, примітивізму, віджилих ідей і минулих цінностей, снобізму в ставленні до звичайної, без «статусу» людини. Проте, є речі, які назавжди залишаються в житті народу, без яких він не

може існувати – мораль, історія, культура, мова, духовність. Творцем і носієм цього надбання була і є *інтелігенція*» [7, с. 3].

Тут фактично викладена цілісна програма змісту і завдань організації виховної роботи у вищій школі, призначення якої й полягає у підготовці національної інтелігенції. На жаль, однак, практика цієї роботи ще недостатньо враховує вказані завдання та орієнтири виховання студентства.

Разом з тим, на наше глибоке переконання, сьогодні відсутні системні підходи до організації належної виховної роботи у вищій школі, насамперед такої, що враховує сучасні складні реалії й цінності, що безпосередньо пов'язана з характером майбутньої професійної діяльності фахівців. Вкрай недостатньо враховуються також особливості цієї діяльності й зумовлені ними вимоги до професійної культури та етики, до характеру ділового і міжособистісного спілкування, яке є невід'ємною частиною цієї культури.

Мета даної статті впливає з результатів аналізу стану досліджень порушеної проблеми і полягає у спробі системного аналізу сучасних проблем виховання студентської молоді, практики організації та здійснення виховної роботи серед студентів та її впливу на характер їх особистісного розвитку. Мається на увазі аналіз рівня духовності і культури студентства, їх життєвих цінностей, морально-етичних принципів і переконань. В процесі дослідження цих проблем автор спирається на власний педагогічний досвід і досвід своїх колег, на бесіди зі студентами й аналіз науково-педагогічної літератури.

Виклад основного матеріалу. Цілеспрямований підхід до аналізу проблем виховання, визначення доцільних шляхів, форм і засобів ефективного їх розв'язання перш за все виникає питання, чи потрібна взагалі виховна робота у вищій школі, де навчаються практично дорослі люди, що вже сформувалися як особистості, у яких склалася певна система життєвих цілей і цінностей. Вже потім, причому залежно від відповіді на це питання, виникають питання про зміст і цілі виховної роботи, про її форми та місце в загальній системі професійної підготовки.

Існують різні підходи до вибору відповіді на вказане питання, один з яких автор найбільшою мірою поділяє. Він полягає в тому, що виховання людини та її соціалізація – це неперервний процес, оскільки розвиток людини як особистості відбувається протягом всього її активного трудового життя. І в цих процесах вона зазнає множини різновекторних впливів з боку сім'ї і друзів, системи освіти і засобів масової інформації, політичних партій і громадських організацій, органів влади і церкви тощо. Ці впливи досить часто суперечать один одному, і людина повинна свідомо аналізувати їх і «відфільтровувати» ті з них, які суперечать її поглядам і переконанням, су-

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

перечать загальнолюдським цінностям. Для того ж, щоб вона уміло здійснювала це, необхідно навчити її критично мислити, прищепити навички верифікації отримуваної інформації.

Системний підхід до визначення сутності сучасних проблем виховання студентства вимагає аналізу змісту самого поняття виховання як специфічної педагогічної категорії. Вона, за словами В. В. Ягупова, «має три суттєвих ознаки: цілеспрямованість, яка передбачає наявність певного взірця, соціально-культурного ідеалу; відповідність процесу виховання певним соціально-культурним цінностям; наявність певної системи організованих виховних впливів; гуманність, яка передбачає орієнтацію у вихованні на загальнолюдські цінності; цілісність, неперервність і тривалість, тобто виховання має зачіпати всі сфери психіки людини, творчо формувати і всебічно розвивати їх протягом всього життя». Вчений підкреслює, що «для реалізації цих ознак виховання має бути комплексним, планомірним і організованим» [8, с. 424].

Цілеспрямованість виховання студентів має ґрунтуватися, по-перше, на наявності у змісті кожної навчальної дисципліни авторитетних історичних постатей, яким належить істотний внесок у розвиток дисципліни та відповідної сфери людської діяльності взагалі. По-друге, істотну роль у вихованні студента і формуванні його особистісного і професійного потенціалу відіграє особистість викладача – рівень його професіоналізму і педагогічної майстерності, загальної і професійної культури, його ставлення до студентів і до своєї діяльності, його наукові досягнення. Іншими словами, успіх виховання студентів істотною мірою визначається рівнем вихованості самого вихователя.

Відповідність цілей і процесу виховання певним соціально-культурним цінностям визначається наявністю і чіткою визначеністю цих цінностей, їх сприйняттям більшістю суспільства, в тому числі й педагогами та самими студентами. Більш того, вони мають прагнути постійно дотримуватися цих цінностей у своїй професійній діяльності, у своїх діях і вчинках, в характері міжособистісного спілкування. Одним з найважливіших завдань виховання, на наш погляд, має розглядатися прищеплення студентам глибокого усвідомлення суспільної значущості їхньої спеціальності і сприйняття ними своєї майбутньої професійної діяльності як однієї з важливих життєвих цінностей.

Гуманність виховання означає, по-перше, його здійснення з глибокою повагою до особистості кожного студента, з визнанням його прав на власні погляди і позиції, на власні життєві цілі та ідеали. По-друге, безпосередньо

при здійсненні виховання гуманізм полягає у прищепленні студентам розуміння того, що людина являє собою найвищу цінність, і їхня майбутня професійна діяльність має виходити саме.

В процесі виховання важливо також органічно поєднувати два види впливів. Перший їх вид складають такі впливи на особистість студента та його свідомість, про які він знає, позитивно їх сприймає і сам прагне активно допомагати педагогові, оскільки вони цілком відповідають визначеним ним життєвим цілям і обраній ним же індивідуальній траєкторії розвитку, спрямованій на успішне досягнення цих цілей, на досягнення життєвого успіху. Другий вид впливів складають ті, про які студент не здогадується, Вони діють переважно на його підсвідомість, збуджують емоційну сферу, мобілізуючи її на досягнення визначених цілей виховання.

Таким чином, можна стверджувати, що виховання являє собою процес цілеспрямованої, систематичної, організованої і планомірної взаємодії педагога і студента, який включає вплив на свідомість і підсвідомість, на пізнавальну, емоційно-вольову і мотиваційну сфери студента з метою формування у нього чітких світоглядних позицій, високих моральних принципів і переконань, громадських і професійних рис, необхідних для бажаного формування його особистості відповідно до соціальних і фахових вимог.

Безумовно, виховна робота не визнає шаблонів і повинна здійснюватись тільки індивідуально, з урахуванням особистісних рис і якостей кожного окремого студента. Видатний український педагог В. О. Сухомлинський у листі до молодого вчителя спеціально підкреслював, що «найголовніше в нашій праці – бачити в кожному своєму учневі живу людину. Навчання – це не перекладання знань з голови педагога в голову учня. Навчання – це насамперед живі людські відносини між педагогом і дітьми. Розумова праця дитини, її успіхи і невдачі в навчанні – це її духовне життя, її внутрішній світ, ігнорування якого може призвести до сумних наслідків» [8. с. 284].

Хоча Сухомлинський говорить тут про школярів, автор глибоко впевнена, що його думки повною мірою справедливі і стосовно підходів до виховання студентів. Більш того, для студентів, особистісне формування і розвиток яких значною мірою відрізняються від школярів, а навчання яких має чітку професійну спрямованість, рекомендації вченого стають набагато важливішими і актуальнішими. Хочеться особливо підкреслити необхідність висловленої ним думки про необхідність живих людських відносин між педагогом і студентами. Без цього виховна робота взагалі втрачає будь-який сенс.

Висновки. Наведені міркування дозволяють дійти таких висновків.

По-перше, виховна робота зі студентами має виходити з реалій сучасності і бути спрямована на сприйняття і засвоєння ними системи загальнолюдських цінностей. По-друге, вона має бути цілеспрямованою, системною, цілісною та неперервною і мати чітку гуманістичну спрямованість. По-третє, забезпечення належної ефективності виховної роботи вимагає відповідної вихованості самого педагога, його професіоналізму, високої загальної та професійної культури, педагогічної майстерності і доброзичливого ставлення до студентів.

Таким чином, розв'язання проблем виховання студентів має істотне теоретичне і практичне значення і виступає сьогодні важливим і актуальним завданням педагогіки вищої школи, оскільки від цього залежить можливість духовного відродження України.

Список літератури: 1. *Пономарьов О. С.* Особистісно орієнтований підхід до формування професійної культури майбутніх фахівців / Олександр Пономарьов // Педагогіка і психологія професійної освіти. – № 3. – 2002. – С. 157-162. 2. *Кокоба А.* Жажда взаємодія / Анна Кокоба // Інвестгазета. – № 41. – 19-26.10.2009. – С. 56-59. 3. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с. 4. *Сущенко Т. І.* Проблеми педагогіки людського співіснування на Землі / Тетяна Іванівна Сущенко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – Вип. 15-16 (19-20). – Харків: НТУ «ХП», 2007. – С. 28-34. 5. *Кудін В. О.* Освіта в інформаційному суспільстві / В'ячеслав Олександрович Кудін. – К.: Телепрескорпорація «Республіка», 1998. – 152 с. 6. *Сисоєва С. О.* Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: Монографія / Світлана Сисоєва. – Хмельницький: ХТПА, 2008. – 324 с. 7. *Кремень В. Г.* Освітня діяльність і інтелект: проблеми формування національної інтелігенції / Василь Григорович Кремень // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008, № 2. – С. 3-11. 8. *Ягупов В. В.* Педагогіка: Навчальний посібник / Василь Васильович Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с. 9. *Сухомлинський В. О.* Залежить тільки від нас (лист завтрашньому вчителю) / Василь Олександрович Сухомлинський. – Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. Статті. – К.: Радянська школа, 1977. – 639 с.

О. Л. ТОВАЖНЯНЬСКА

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Проаналізовано проблем виховання студентської молоді, що впливають з реалій сьогодення. Розглянуто структуру виховної роботи серед студентів і практику її організації та здійснення. Показано основні чинники, характер і механізми впливу виховання на особистісний розвиток студентів.

Е. Л. Товажнянская

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Проанализированы проблемы воспитания студенческой молодежи, которые обусловлены реалиями современности. Рассмотрена структура воспитательной работы среди студентов и практика ее организации и осуществления. Показаны основные факторы, характер и механизмы влияния воспитания на личностное развитие студентов.

O. L. Tovazhnyanska

MODERN PROBLEMS OF STUDENT YOUNG PEOPLE EDUCATION

The problems of education of student young people, which are conditioned by realities of contemporaneity, are analyzed. The structure of educate work among students and practical worker of its organization and realization is considered. Basic factors, character and mechanisms of influencing of education, on personality development of students are shown.

Стаття надійшла до редакції 3.11.2009р.

УДК 101

*Рибін С. В.,
м. Харків, Україна*

А ЯК У НАС?

Постановка проблеми. Українська вища освіта переживає етап реформування та модернізації відповідно до вимог європейської освітньої спільноти, висвітлених у положеннях Болонської декларації. При цьому, в документах, які були розповсюджені в Україні стосовно впровадження бо-

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

лонських ідей, ані слова ні було про втілення цих принципів у закладах освіти мистецького спрямування.

Аналіз останніх публікацій, а це, в першу чергу, видання, присвячені болонському процесу та його впровадженню на українському освітньому просторі: «Болонський процес у фактах і документах», навчальний посібник «Вища освіта України і болонський процес», інструктивні листи і накази Міністерства освіти і науки України – свідчать, що втілення заходів щодо реформування вищої освіти в державі, ніяк не враховують специфіку мистецької освіти.

Зв'язок роботи з важливими науковими та практичними завданнями полягає у виконанні комплексного плану науково-дослідницьких робіт Харківської державної академії дизайну і мистецтв та у здійсненні практичних заходів щодо удосконалення навчального процесу майбутніх художників і дизайнерів.

Формулювання цілей статті. Стисло проінформувати, що відбувається зараз у вищій освіті України і наших найближчих сусідів – росіян; проаналізувати доповідь Міністерства культури Російської Федерації «Про концепцію розвитку освіти в сфері культури і мистецтва в Російській Федерації», яка була оприлюднена на засіданні Координаційної ради з культури при Мінкультури Росії 25 – 27 жовтня 2008 року в м. Оренбурзі; визначити конкретні кроки щодо подолання невирішених проблем у мистецькій освіті.

Виклад основного матеріалу. Нещодавно, виступаючи на колегії Міністерства освіти і науки України (квітень 2009 р.), пан Міністр – І.О.Вакарчук – продекларував головну мету своєї діяльності на посаді міністра: упорядкування мережі вищих навчальних закладів України шляхом закриття деяких, злиття з іншими та укрупнення університетських центрів, а також підпорядкування галузевих вищих навчальних закладів під дахом одного Міністерства – зрозуміло, Міністерства освіти і науки.

Варто нагадати, що ідеї нинішнього пана Міністра далеко не нові, його попередники ще років 20-15 років тому вже створювали й створили певні кроки у цьому напрямку: заявляли, що велику кількість вищих навчальних закладів, що залишилася після розвалу СРСР, а їх тоді було десь біля 200, буде суттєво скорочено, упорядковано, об'єднано і усі вони будуть підпорядковані тільки Міністерству освіти України.

Результат відомий: зараз в Україні майже 900 вищих навчальних закладів різної форми власності, Міністерство освіти України перетворилося на Міністерство освіти і **науки** України (за рахунок скасування Міністерства

науки і технологій), а 17 міністерств і відомств і сьогодні не бажають «віддавати» цьому навчально-науковому монстру підпорядковані їм навчальні заклади.

Усі попередники пана Вакарчука, як і він сам, природно бажали зробити, як краще, усі вони заявляли, що все, що пов'язане з реформуванням вищої освіти України, буде відбуватися у руслі найпередовіших світових навчальних технологій, але з урахуванням надбань національної вищої школи...

Уряд з Міністерством освіти і науки України досягли того, що Україна приєдналася до Болонської декларації, за якийсь десяток років відбувся перехід спочатку на трьохступеневу систему освіти (1998 рік – бакалавр, спеціаліст, магістр), а вже зараз (з 2005 року) поспіхом, директивно здійснюється перехід на двоциклову (бакалавр-магістр) європейську модель вищої освіти, бо Україна бажає бути, як уся Європа....

Взимку 2005 року, а точніше, 30 грудня (!) Міністерство освіти і науки України у своєму наказі № 774 директивно зобов'язало від усіх вищих навчальних закладів України, незалежно від напрямку, відомчого підпорядкування або специфіки підготовки, перейти (з 1 вересня 2005 року?! а наказ – через 4 місяця після початку занять!) на кредитно-модульну систему задля реалізації положень болонської декларації. Щоправда, в п. 2 було оприлюднене: «...Вищим навчальним закладам, які не брали участь в педагогічному експерименті, впроваджувати кредитно-модульну систему організації навчального процесу з **окремих напрямів** (спеціальностей)...» А що з «не окремими»? Нагадаю, **жодний** вищий навчальний заклад мистецького спрямування не брав участі «в педагогічному експерименті».

І все це було б дуже здорово і нормально, якщо б кроки з впровадження кредитно-модульної системи були дійсно виважені, попередньо обговорені, прораховані та узгоджені, не суперечили би власній законодавчій базі, були би спрямовані на задоволення потреб і можливостей пересічного українця, відповідали наявному стану соціально-політичного устрою держави тощо.

Ні! Намагання як можна скоріше виконати завдання високо посадових осіб, які будь за що намагаються створити щось таке, щоб все було «так, як там», на Заході, в Європі – наживу ламає освітянські мистецькі надбання (не все ж було в Україні найгіршим!) і якщо ще не призвело, то може призвести до прямо протилежного...

Скільки разів зверталися фахівці мистецької освіти до міністерських високо посадовців, як би не аргументували своєрідність і специфіку навчального процесу творчих спеціальностей, а все одно – ніяких виключень для

творчих спеціальностей, правила для усіх однакові, нема різниці у вимогах до будь якого напряму чи професії тощо, як впевнені чиновники.

Тому є сенс звернутися до досвіду наших сусідів – росіян – на прикладі доповіді Міністерства культури Російської Федерації «**Про концепцію розвитку освіти в сфері культури і мистецтва в Російській Федерації**», яка була оприлюднена на засіданні Координаційної ради з культури при Мінкультури Росії 25 – 27 жовтня 2008 року в м. Оренбурзі.

Не треба дивуватися, що автор звертається до досвіду саме російських колег, адже уся структура освіти України подібна російській і проблеми, які стоять перед закладами культури і мистецтва двох держав, однакові. Проте, в Росії проблеми ці обговорюються і оприлюднюються, йдуть пошуки подолання складнощів, чого, нажаль, немає в Україні, тому зараз читачеві пропонується широке цитування російського документу з метою порівняння – а як у нас мають вирішуватися такі ж самі проблеми?

Документ розпочинається з констатації: «...Останні 15 років в нашій країні відмічені швидкими змінами законодавства Російської Федерації, віддзеркаленого в нормативних актах у галузі освіти...» А у нас? Те ж саме.

Читаємо далі: «...Нормативні правові документи в галузі освіти **не враховують специфіку** підготовки музикантів і акторів, режисерів і художників, **скульпторів** і хореографів, кінооператорів і інших представників творчих професій...» А як у нас?

Варто згадати і деякі історичні аналогії. Мистецтвом в Росії опікується Міністерство культури. Так було і в Україні: ще з часів СРСР існувало Міністерство культури України і мистецькі навчальні заклади завжди були підпорядковані йому; мабуть, тому у 90-х роках виникло Міністерство **культури і мистецтв** України, яке, у свою чергу, 2005 року було реорганізоване (чи перейменовано) у Міністерство культури і **туризму(!)** України – все як на Заході!

Проте, вже одна назва: Міністерство культури і туризму красномовно визначає пріоритети і ставлення держави до мистецтва взагалі і мистецької освіти зокрема. Тобто, відповідальність та фінансування мистецької діяльності в Україні якби залишилося за Міністерством культури (але **туризм** – головніший за мистецтво?), а відповідальність за мистецьку освіту вже несе Міністерство освіти і науки, визначивши освітній напрямок «Мистецтво», і по сей день мріючи підпорядкувати усі консерваторії і музичні училища, художні академії і декоративно-прикладні училища, театральні та хореографічні виши та середні навчальні освіти тощо «під себе».

А чи буде повний перехід під юрисдикцію Міносвіти мистецьких закладів благом для них, ніхто гарантувати не може. Є і певні сумніви.

«...На даний час надзвичайне занепокоєння визиває розробка проектів федеральних державних стандартів третього покоління, які мають бути затверджені Міносвнауки Росії у 2009 році. Затверджений 2008 року Міносвнауки Росії макет даного документу має **уніфікувати** російську освіту в цілому, при цьому, **також як в останні 15 років, галузеві особливості в ньому не враховуються**. Розробка проектів федеральних державних освітніх стандартів, які враховують специфіку галузевої освіти, вже здійснюється на базі Навчально-методичних об'єднань ВНЗ культури і мистецтва, при цьому Мінкультури Росії буде **відстоювати** перед Міносвнауки Росії **збереження** у стандартах третього покоління **специфіки галузевої освіти**.» А як у нас?

Проблеми ті ж самі. Але Міністерство освіти і науки України взагалі чути не бажає про «якусь специфіку», наполегливо намагається **уніфікувати** усю освіту, проте ніхто в Україні не чув, щоб Міністерство культури і туризму України (і його відділ навчальних закладів) будь-коли публічно відстоювало «специфіку галузевої мистецької освіти», як це робить Міністерство культури Росії.

А були ж часи, коли в Постанові Кабміну України № 65 від 20 січня 1998 року «Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» чорним по білому було написано: «...2. Установити, що *особливості* ступеневої освіти медичного, ветеринарно-медичного, *мистецького* (підкреслено автором), юридичного та військового спрямування визначаються відповідними центральними органами виконавчої влади за погодженням з Міністерством освіти». Куди ж поділися зараз ці «особливості мистецького спрямування», і як цю позицію відстоювало Міністерство культури України? Аж ніяк.

Читаємо далі: «Наказом Рососвітнагляду (аналог українського ДАКу) від 30 вересня 2005 року № 1938 затверджені критерії державної акредитації вищих навчальних закладів та їх мінімально допустимі показники, на підставі яких визначається той чи інший вид освітнього закладу: університет, академія, інститут. Більшість з цих критеріїв та показників, особливо за розділом «наука», не можуть застосовуватися для оцінки ВНЗ галузі культури і мистецтва, оскільки на відміну від ВНЗ інших відомств освітній процес в них **ґрунтується на творчій, а не науковій діяльності**.» А як у нас?

Скільки пам'ятає себе автор, розмови про узгодження між науковою та творчою діяльністю викладачів ВНЗ мистецького спрямування точаться здавна. Ну не потрібен в творчій майстерні доктор або кандидат наук, а

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

потрібен майстер, творець-практик, творча особистість! Бажано, але зовсім необов'язково, щоб співак або художник був вченим. Їх публікація – не наукова стаття чи реферат, а публічний виступ, концерт або участь у виставці будь-якого рівня, оформлення книги, створення скульптурної композиції, дизайнерський проект тощо.

Скільки було пропозицій від художніх вищих навчальних закладах про зарахування участі викладачів-художників у виставках та інших творчих заходах, як наукову публікацію, але жодного разу ані в Міністерстві, ані у ВА-Ку ці пропозиції не були почуті. Не можуть ніяк погодитися вчені мужі, що творча робота – це не менш важка і шляхетна праця, чим наукова; ніяк не можуть зрозуміти, що творчість має-такі відмінності від розумово-логічних побудов та схем, а творче обдарування не кожному надається від природи.

Ну не спроможній доктор медичних наук зобразити анатомічну побудову людини художніми засобами, доктор-фізик-оптик написати живописний твір, а доктор мистецтвознавства не зліпить пристойну скульптуру, хоча теорію знає досконало. Так чому унікально обдарованих, високопрофесійних фахівців, які створюють честь і славу державі, виховуючи молодих національних митців, позбавляти звань науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації?

«...Проблеми у творчих ВНЗ виникають і за показниками «Спектр реалізації основних освітніх програм», оскільки вони, будучи **«вузько профільними»**, як правило, реалізують освітні програми тільки у **певному виді мистецтва**. При оцінці творчих ВНЗ закладів за показником «Кваліфікації педагогічних працівників» враховуються тільки **вчені** ступені і звання, які має професорсько-викладацький склад... У відповідності із законодавством Російської Федерації основними формами підготовки науково-педагогічних кадрів є аспірантура і докторантура, навчання в яких закінчується підготовкою дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата або доктора наук. У сфері мистецтва написання дисертацій можливо лише за освітніми програмами в галузі історії та теорії мистецтв, а **не творчо-виконавчими спеціальностями.**» Це у них. А у нас? Теж саме.

Ще один аспект. «...В законі Російської Федерації «Про освіту» відсутнє поняття «творча аспірантура» (**асистентура-стажування**), яке діяло до 1992 року відповідно низки нормативних актів (Положенню про аспірантуру для музикантів-виконавців, композиторів і майстрів образотворчого мистецтва при вищих музичних і художніх навчальних закладах, затвердженому Мінвузом СРСР від 26.11.56 р. № КМ-3/447 і Мінкультури СРСР від 30.11.56 р. № 29-167; Постанова Ради Міністрів СРСР від

16.11.1967 р. № 1064 «Про покращення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів» (зі змінами і доповненнями), «Положенню про асистентуру-стажування», затвердженому Мінкультури СРСР від 13 липня 1988 року). До цього часу питання про після вузівську професійну освіту в галузі виконавського мистецтва залишається невирішеним, тобто не враховується специфіка підготовки музикантів і артистів, режисерів і художників, скульпторів і хореографів, що свідчить про **нерозуміння і недооцінку художньо-творчої діяльності** у порівнянні з науково-дослідницькою роботою і призводить до збитків у підготовці високопрофесійних фахівців для вищої школи. Форма після вузівської професійної освіти в галузі виконавчого мистецтва повинна передбачати виділення контрольних цифр прийому для тих, хто навчається, вивільнення їх від військового зобов'язання, отримання державної стипендії і, саме головне, **вивільнення їх від написання наукової дисертації...**»

Ось так бачать вирішення цієї проблеми в Росії. А у нас? Існувала, перевірена часом система, коли кожний розумів, що освічений митець повинен творити, на високому рівні створювати художні твори, грати ролі, виконувати фортепіанні етюди, танцювати балетні партії і таке інше. Висока виконавська майстерність була критерієм фаховості, а про це свідчив диплом спеціаліста. І хто міг знати взагалі, що рівень спеціаліста буде директивно скасований, рівень бакалавра – фактично, рівень того, хто не навчився майстерності, на ринку праці його ніхто не очікує (подивиться, будь ласка, Державні класифікатори професій та видів економічної діяльності – бакалаврів там немає), а рівень магістра передбачає обов'язкову **наукову** складову дипломної роботи, і це все – заради нашого «в'їзду» в Європу.

Варто звернути увагу і на тих, хто тільки має намір одержати вищу мистецьку освіту. Ось що непокоїть російських колег: «...Для вищої професійної освіти у сфері культури і мистецтв, як і для середньої професійної освіти, конче важливе рішення проблеми, яка пов'язана з єдиним державним іспитом (ЄДІ – аналог нашого незалежного тестування). Основна суть заперечень проти Федерального закону від 09.02.2007 р. № 17-ФЗ «Про внесення змін в Закон Російської Федерації «Про освіту» і Федеральний закон «Про вищу і після вузівську професійну освіту» в частині проведення єдиного державного іспиту зводиться до того, що даний закон трактує вступні іспити творчого спрямування як **«додаткові»** (тобто після проведення конкурсу серед абітурієнтів на підставі наданих результатів ЄДІ), **а не як основні.**» А як у нас?

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Українські навчальні мистецькі заклади освіти з великими труднощами переконали 2008 року Міністерство освіти і науки України про необхідність вступних іспитів з фахових дисциплін. Міністерство з неохотою погодилося на формулювання «творчий конкурс» (а чому не іспити з фахових дисциплін?), та ще й максимально скоротило їхню кількість у 2009 році.

Що думають росіяни з цього приводу: «...Участь навчальних закладів культури і мистецтва в єдиному державному іспиті (ЄДІ) повинно нести особливий характер, враховуючий специфіку освіти у галузі. Успішне проходження абітурієнтами творчих іспитів, які мають комплексний характер, подолання вступних іспитів на спеціальностях, що не входять у перелік загальноосвітніх дисциплін, передбачених ЄДІ (нашим незалежним тестуванням), є **не додатковою, а визначальною умовою вступу** у вищі навчальні заклади культури і мистецтва на спеціальності (напрями) мистецтва... На спеціальності в галузі музичного, **образотворчого**, хореографічного мистецтв високі результати ЄДІ (нашого незалежного тестування) не можуть бути враховані, якщо абітурієнт не виявив себе на тих іспитах, які безпосередньо оцінюють його можливість отримати вищу освіту в галузі мистецтва. Вже прийом 2008 року виявив відсів талановитих абітурієнтів, що мають яскраві творчі здібності, але не набрали необхідні бали за результатами ЄДІ.»
А як у нас?

Прийом до вищих навчальних закладів 2008 року переважно за результатами незалежного тестування був розцінений, як велика перемога сучасної України на шляху входження до європейської спільноти. Але реально поза вищими навчальними закладами мистецького спрямування залишилося більшість випускників художніх, музичних та інших училищ 2008 і попередніх років випуску, тому що одержані ними раніш атестати про середню освіту виявилися непотрібними, а тестування вони або за браком часу не здавали, або злякалися здавати.

Ну, а радощів від того, що у тестуванні було набрано майже 200 балів, а голосу в співака немає, танцюрист клишоногий, а художник не вміє олівця в руках тримати – педагоги-митці не відчули. Склад першокурсників набагато слабкіший, який буде випуск – «уніфіковано нормальний», тобто, очікувано посередній. Проте, 2008 року на мистецькі спеціальності зарахований майже весь, хто подав заяви, пільговий (як правило, зовсім слабкий) контингент (було б бажання і амбіції). У перспективі – потенціально неординарній, творчій особистості шляху до ВНЗ мистецького спрямування немає.

Ще одна небезпека очікує українські вищі навчальні заклади мистецького спрямування – згадайте про наміри пана Міністра – «упорядкувати мережу» вищих навчальних закладів в Україні. А що у них, в Росії?

«...В умовах модернізації освіти в Російській Федерації, а також реалізації основних напрямків державної політики в сфері освіти визиває занепокоєння створення «Національних університетів» шляхом об'єднання під одною юридичною особою навчальних закладів різних галузей і рівнів освіти. Для сфери мистецтва така новація може стати згубною, оскільки не тільки негативно відіб'ється на **індивідуальності та самобутності різних творчих шкіл**, якості підготовки професійних кадрів, але і потягне за собою **непередбачені наслідки**, у тому числі, пов'язані і матеріально-технічним забезпеченням навчального процесу.» А як у нас?

Під час проведення V Міжнародного форуму «Дизайн-освіта 2009», який проходив на базі Харківської державної академії дизайну і мистецтв, представники деяких навчальних закладів запропонували внести у підсумкову резолюцію таку думку: «...занадто розроблені Державні стандарти вищої освіти шкодять мистецько-дизайнерським спеціальностям, оскільки стримують ВНЗ, де історично роками формувались **авторські моделі** підготовки фахівців...» І у нас, в Україні, фахівці підкреслюють важливість збереження надбань творчих шкіл, їхню самобутність, а вже злиття з непрофільними «національними» (проте, величезними!) університетами – це крок, який взагалі зруйнує надбання мистецької освіти в Україні.

«...Необхідно підкреслити, що європейські країни, підписав Болонську угоду, намагаються зберегти свої національні особливості в галузі **мистецької освіти**. Створюючи величезні національні університети, в європейських країнах бережливо ставляться до **малокомплектних** навчальних закладів в галузі мистецтва, **зберігаючи їхню самобутність.**» Але! В Росії: «...Незважаючи на наявні проблеми, освіта в галузі культури і мистецтва за останні роки не втратила своїх лідируючих позицій у світовому освітньому просторі за якістю підготовки фахівців, що підтверджується великим попитом випускників творчих навчальних закладів на світовому ринку праці та припливом у навчальні заклади іноземних студентів.»

А у нас? Все таке ж. Так чому ж в нашій Вітчизні немає пророків? Курку, яка може нести «золоті яйця», треба посадити в курятник, зробити з неї «бройлера», обскубати, а потім змусити співати! Причому співати тільки «осанну» Міністерству освіти і науки України, тому що будь-які критичні зауваження, неспівливі аргументи в захист мистецької освіти – викликає в його

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

функціонерах бажання заплющити очі, нічого не чути, а, частіше, нерозуміння й неприязнь.

«...Позначені проблеми складають лише **малу частину** тих питань, які постійно виникають в освітніх закладах галузі. І як ні сумно, найбільш складно вони вирішуються саме у тій **купки** навчальних закладів, які й складають національне надбання нашої країни. Визнати **унікальність вітчизняних традицій в підготовці кадрів для галузі культури і мистецтва** з вельми обмеженою кількістю професійних навчальних закладів (в деяких випадках і поодиноким), що готують кадри для галузі, з їх малокомплектністю, вузькопрофільністю, проблемами з підготовкою наукових кадрів і розвитком вузівської науки, нетиповим характером щодо структури підготовки кадрів, тобто, з усім тим, що ніяк **не вписується** в основні рамки реформи освіти на сучаснім етапі – **це є головна задача органів державної влади**, які повинні нести відповідальність за **збереження національного надбання.**» Краще не висловиш... А як у нас?

А у нас колишні пересічні навчальні заклади обласного підпорядкування, а разом з ними, ті, що виникли за стандартною схемою нещодавно, у 90-ті, вже одержали статус «вищих». Колишні ПТУ (наприклад в Черкасах, Житомирі тощо одержали від Міністерства освіти і науки України статус «вищого(!) художнього училища», а художні училища Одеси, Харкова, які мають славу, більш, ніж сторічну історію існування, перетворилися, при потуранні Міністерства культури і мистецтв України (щоправда, з його жебрацьким бюджетом) в «комунальні заклади освіти», втративши статус «державних». Ось така турбота про «національне надбання» з боку держави.

«...Освіта в сфері культури і мистецтва, не дивлячись на її багаторічні традиції, по суті є дуже **ламкою системою**, необережне поводження з якою може привести до необоротних наслідків. В цьому зв'язку вкрай необхідно, щоб органи державної влади, на яких покладено функції щодо розробки нормативно-правових актів в галузі освіти, **враховували унікальні традиції в підготовці професійних кадрів для галузі культури і мистецтва...**»

Такі навчальні заклади, як, наприклад, Московське вище художньо-промислове училище (кол. Строгановське), Ленінградське вище художньо-промислове училище (ім. В.Мухіної), а в Україні – Харківський художньо-промисловий інститут і Львівський інститут декоративно-прикладного мистецтва здавна були підпорядковані Міністерству освіти. Вони вже «звикли» до нього; до того, що в Міністерстві освіти до подібних навчальних закладів ставляться, як до деяких «виключень», але на паперах, у наказах про ці «виключення» ніколи не згадується.

Інші мистецькі навчальні заклади України, які підпорядковані Міністерству культури і туризму, а навчальний процес в них підпорядкований Міносвіти – консерваторії, театральні, художні навчальні заклади – завжди відчують, що вони «чужі» в Міносвіти, а ставлення до них – було і буде відповідним. Мабуть, від того не палають бажанням «підпорядковуватися» Міністерству освіти і науки, бо на науці у тому Міністерстві розуміються, а для мистецтва виключень не було і, як підтверджує досвід, мабуть, і не буде.

«...Передача усіх функцій з розробці нормативно-правових актів в області освіти до Міністерства освіти і науки Російської Федерації **вже призвело** до численних проблем, пов'язаних з функціонуванням галузевих освітніх закладів, оскільки **система освіти галузі культури і мистецтва не вписується у загальні «стандарти.»** А як у нас?

Автор, який присвятив майже все своє життя мистецькій освіті, бачить багато переваг щодо підпорядкування усіх вищих навчальних закладів «під дахом» Міністерства освіти і науки, але переваги ці нічого не варті, якщо функціонери Міністерства освіти і науки України і законодавчо, і практично не будуть **визнавати й враховувати** специфіку мистецької освіти. І, найголовніше, настав час і для України розробляти й приймати власну концепцію розвитку мистецької освіти.

«...Концепція повинна стати організаційною основою для забезпечення стійкого функціонування освіти в сфері культури і мистецтва в інтересах особистості, суспільства й державі, а також сприяти розробці та затвердженню регіональних програм, планів заходів, спрямованих на **збереження і розвиток освіти в сфері культури і мистецтва.**» Це у них. А у нас?

Висновки:

- кроки з реформування освіти, зокрема впровадження кредитно-модульної системи, повинні бути виважені, попередньо обговорені, прораховані та узгоджені, не суперечити власній законодавчій базі, бути спрямовані на задоволення потреб і можливостей пересічного українця, відповідати наявному стану соціально-політичного устрою держави тощо;
- нормативно-правові документи в галузі освіти не враховують специфіку підготовки музикантів і акторів, режисерів і художників, скульпторів і хореографів, кінооператорів і інших представників творчих професій як в Росії, так і в Україні;
- більшість критеріїв та показників вищих навчальних закладів, особливо за розділом «наука», не можуть застосовуватися для оцінки ВНЗ галузі

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

культури і мистецтва, оскільки на відміну від ВНЗ інших відомств освітній процес в них ґрунтується на творчій, а не науковій діяльності;

- основними формами підготовки науково-педагогічних кадрів є аспірантура і докторантура, навчання в яких закінчується підготовкою дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата або доктора наук. У сфері мистецтва написання дисертацій можливо лише за освітніми програмами в галузі історії та теорії мистецтв, а не творчо-виконавчими спеціальностями, тобто на порядку денному зростає значення асистентури-стажування, як форми підготовки науково-педагогічних кадрів для творчих спеціальностей;

- подолання вступних іспитів на спеціальностях, що не входять у перелік загальноосвітніх дисциплін, передбачених Центром незалежного оцінювання якості освіти, повинні бути не додатковою, а визначальною умовою вступу у вищі навчальні заклади культури і мистецтва на спеціальності (напрями) мистецтва; на спеціальності в галузі музичного, образотворчого, хореографічного мистецтв високі результати незалежного тестування не можуть бути враховані, якщо абітурієнт не виявив себе на тих іспитах, які безпосередньо оцінюють його можливість отримати вищу освіту в галузі мистецтва;

- створення «Національних університетів» шляхом об'єднання під одною юридичною особою навчальних закладів різних галузей і рівнів освіти може стати згубним, оскільки негативно відіб'ється на індивідуальності та самобутності різних творчих шкіл, тим більш, що європейські країни, підписав Болонську угоду, намагаються зберегти свої національні особливості в галузі мистецької освіти, бережливо ставляться до малокомплектних навчальних закладів мистецтва, зберігаючи їхню самобутність;

- «упорядкування» вищих навчальних закладів різних галузей під єдиним дахом Міністерства освіти і науки України лише тоді буде доцільним і корисним для мистецької освіти, коли і законодавчо, і практично воно, Міністерство, буде визнавати й враховувати специфіку мистецької освіти;

- визнати унікальність вітчизняних традицій в підготовці кадрів для галузі культури і мистецтва разом з усім тим, що ніяк не вписується в основні рамки реформи освіти на сучаснім етапі – це є головна задача органів державної влади, які повинні нести відповідальність за збереження національного надбання України. А задля цього настав час розробити власну концепцію розвитку освіти у сфері культури і мистецтва в сучасній Україні.

Підсумовуючи вище згадане, варто наголосити, що не усі проблеми мистецької освіти оприлюднені в цій статті: це і розподіл пропорцій між студентами і викладачами, оплата праці натурників, концертмейстерів, навчаль-

них майстрів, проблеми довузівської підготовки і таке інше. Але якщо взагалі не порушувати питання, які постають щоденно перед викладачами мистецьких закладів, у Міністерстві освіти і науки про них і знати ніхто не буде, а освітянські реформи в державі стануть не на користь талановитим особистостям цієї держави.

Список літератури: 1. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна-Болонья-Саламанка-Прага-Берлін) / Упорядники: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я. та інш., – Тернопіль: В-во ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2003. – 56 с. 2. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В.Г.Кременя. Авт. кол.: М.Ф.Степко, Я.Я.Болюбаш та інш. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с. 3. Постанова Кабінету Міністрів України № 65 від 20 січня 1998 р. «Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)». 4. Доповідь Міністерства культури Російської Федерації «Про концепцію розвитку освіти в сфері культури і мистецтва в Російській Федерації» на засіданні Координаційної ради з культури при Мінкультури Росії 25 – 27 жовтня 2008 року в м. Оренбурзі.

С.В. Рибін

А ЯК У НАС?

Стаття присвячена проблемам специфіки мистецької освіти України на сучасному етапі.

С.В. Рибин

А КАК У НАС?

Статья посвящена проблемам специфики художественного образования в Украине на современном этапе.

S.V. Rybin

AND AS AT US?

The article is devoted to the problems of artistic education in Ukraine on a modern stage.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2009р.

УДК 316.37

*П'ятенко В.Г.,
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ПОШУКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ ТА ВПЛИВУ ЇЇ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

На очах населення нинішньої України відбуваються колосальні зміни, які торкаються усіх сфер життєдіяльності суспільства. Вони впливають на весь уклад життя сучасної людини. Мова йде про кризу глобального масштабу світової системи капіталізму. Оскільки капіталізм сьогодні став планетарним, то кризу йому просто нікуди витіснити. Так що проблеми прийдеться вирішувати зсередини. Майбутнє України в значній мірі обумовлено долею її середнього класу, який формується дуже повільно. А біля половини громадян нашої країни знаходиться за межею бідності. Разом з тим соціальне розшарування набуває невидимих масштабів. Співвідношення доходів самих багатих і самих бідних громадян України виглядає, як 30:1 (в країнах Європейського союзу ця пропорція – 5,7:1) [1].

Українське суспільство продовжує балансувати на межі масштабного громадянського конфлікту, над прірвою економічної катастрофи. Відсутність в органах влади здорового глузду заважає пошуку цивілізованого виходу з кризового стану. Якщо вони не схаменуться зараз, то Україна буде відкинута принаймні до середини 90-х років, будуть зведені нанівець здобуті останнім часом навіть незначні досягнення в соціально-економічній сфері. Саме перспектива колапсу економіки, яка почала тільки-но одужувати і давати перші відчутні результати й розлад якої буде лихом для кожного жителя України, незалежно від того, де він мешкає і якою мовою спілкується, повинна примусити зупинитися і схаменутися всіх нас. Довести і собі, і світовому товариству, що ми здатні знайти вихід з цього становища – протиставити хаосу у суспільстві розум і здоровий глузд.

Переважна більшість світових лідерів, які є прихильниками лібералізму, зараз заявляють про необхідність розширення державного контролю за економікою. Але масштабна криза в Україні має ще й ті особливості, що вона відбувається в значній мірі в головах людей з урахуванням ментальності українського народу, тобто його психічного обличчя, психічного складу [2]. Бідність, економічне неблагополуччя й розгул злочинності продукують у суспільстві ностальгію по «сильній руці» і «новому порядку». Пояснюється надто потужний потяг до «сильної руки» просто. Накопичилася величезна – до певного несприйняття – втома від безладдя і нехлюйства, що панують не лише в економіці, а в усіх сферах нашого життя [3]. На цій хвилі до влади можуть прийти фашистські і ультранаціоналістичні диктаторські режими. Аморфність парламентської влади і нездатність сформувати ефективний уряд відкривають шлях до встановлення одноосібної диктатури. Необхідно продовжувати реформу політичної системи. Для забезпечення стабільного і безкризового розвитку в Україні необхідний перехід до повноцінної парламентської республіки. Тільки так можна добитись розблокування роботи органів влади і убезпечити українське суспільство від появи диктаторів і гетьманів.

В радянський період існувала всеохоплююча система обмеження на поведінку людей – партійна і комсомольська організації, діловий колектив, каральні органи, школа і інші навчальні заклади, ідеологічна обробка населення, тоталітарна культура, авторитарні сім'ї. Всі ці компоненти контролю за життям людей діяли, як правило, узгоджено. В цих рамках люди з любимими якостями поводити себе більш-менш стерпно. В пострадянський період всі ці обмеження були ліквідовані. Люди були залишені на самоті з собою і попали під вплив розбещеної пропаганди. І народ розкрив в повну силу всі свої природні якості, переважно викликаючи гнів, огиду, зневагу і презирство. Люди виявили свої найгірші якості: егоїзм, безрозсудливість, стадне почуття, впали в паніку, втратили надію на відновлення і піднесення.

З досягненням незалежності народ України народився тільки фізично, тобто зробив перший крок до свободи, а потрібно для її досягнення ще народитися духовно, тобто зробити другий, не менш важливий крок. Більшість населення республіки ще не здатна його зробити. Ще О.Герцен звертав увагу на те, що не можна звільняти людей зовні більше, ніж вони звільнені усередині. Досвід інших країн і України показує, що народам легше терпіти насильницький тягар рабства, ніж дар надлишкової свободи. По Гьоте про ситуацію в Україні з розвитком демократії може сказати так: вільний перший крок, але ми раби другого... Досягнення зовнішньої незалежності вимагає допов-

нення її внутрішньою незалежністю, яка передбачає велику відповідальність за свої дії. До свободи треба дорости [4].

Західна ідеологія прагне переконати всіх, нібито західний соціальний лад є найкращим і годиться для усіх народів світу. Але якості українського народу дають можливість створити таке суспільство подібно тому як західне суспільство було б неможливе з іншим людським матеріалом, чим той, який постачали народи західних країн. Оскільки український народ є складовою слов'янських народів, то їх характеристики, які давали їм сторонні спостерігачі, відносяться в значній мірі і до нього. Багато в них справедливого і виглядає так, мовби вони спостерігали не наших предків, а наших сучасників, яким і зараз притаманна широка душа. Далеко не принадну характеристику слов'янським народам давали О.Пушкін, М.Гоголь, О.Герцен, М.Лермонтов, А.Чехов, Т.Шевченко, О.Довженко та інші відомі діячі культури, які не були ворогами своїх народів, навпаки, любили їх до болі душі і страждали, бачучи їх такими. Вони ніколи не завищували якостей та переваг своєї нації. Поважаючи її, вони цінували чесноти всіх інших націй. Зокрема, А.Чехов відмічав: «Самолюбство і зарозуміння у нас європейські, а розвиток і вчинки азійські. Ми перевтомились від раболіпства і лицемірства». А Т.Шевченко підкреслював: «Доборолась Україна до самого краю, гірше ляха свої діти її розпинають». Сказано наче сьогодні.

Українцям, на жаль, притаманна слаба здатність до самоорганізації і самодисципліни, схильність до холуйської покірності перед вищою владою, мерзотна звичка гнути спину перед начальством, здатність легко піддаватися впливу всякого роду демагогів, шахраїв і негідників. Їм притаманні комплекси неповноцінності, меншовартості, уподобання дивитися на життєві блага як на дарунок долі або зверху, а не як на результат власних зусиль, творчості, ініціативи, ризику. Внаслідок свого національного характеру український народ не зміг скористатися плодами перемоги в війні, а також розпочатої перебудови. Він опинився неконкурентноздатним в боротьбі з іншими народами за кращі соціальні позиції і блага.

Український народ не надавав підтримку своїм найбільш талановитим співвітчизникам, а навпаки, всіляко перешкоджав їх виявленню, просуванню і визнанню. Наших вчених визнають у світі, а вдома вони наче бідні родичі, на них дивляться як на ідіотів. Взагалі українські науковці користуються попитом за кордоном. Особливо електроніки і програмісти. На жаль, більшість фахівців вищої кваліфікації з України бажають виїхати працювати за кордон. Зараз це стало можливим, чого майже не було в радянські часи. Завдяки соціалізму поганий людський матеріал міг функціонувати більш-менш

терпимо. Але ті ж самі якості українського народу стали однією з важливих причин краху комуністичного ладу. Всі спроби прищепити українцям і іншим народам колишнього Радянського Союзу найкращі якості на протязі більш ніж семидесятилітньої радянської історії потерпіли крах із-за нездатності народів стати народами комуністичних ангелів.

Ні стрибок в культурі і освіті, ні прогрес в матеріальному і побутовому відношенні не змогли поліпшити український національний характер. Навпаки, відбулася в багатьох відношеннях деградація в сенсі загострення та згрубіння цього характеру. Таку масову епідемію антипатріотизму, самознищення, пораженства, холуйського низькопоклоніння перед Заходом, заздрощі до західних народів, наслідування всьому західному, особливо – порокам дворушництва і прямого зрадництва, що почалося після 1985 року, не допустив би ні один європейський народ. А тепер українському народу приходиться пожинати плоди антикомуністичного перевороту, миритися з пострадянським соціальним ладом і кріпити його своєю повсякденною життєдіяльністю, звикати до нової системи цінностей, до нового соціального і економічного розшарування населення, звикати до казкового багатства одних і до злиденності інших. Все це прийшло надовго і всерйоз, як закономірні наслідки західнізації і глобалізації, які йдуть надто інтенсивно. Глобалізація приносить собою як поліпшення добробуту, так і збільшення нерівності. Провалля між багатими і бідними – на міжнародному, регіональному і внутрішньодержавному рівнях – зростатиме. Вирватися з цього нового для України еволюційного потоку – проблема в нинішніх умовах навряд чи вирішувана. Та і самі українці не проявляють особливого прагнення звільнитися від цього, оскільки процес приватизації сприяв розколу і занепаду суспільної моралі чи не найбільше.

Зрозуміло, які-небудь поліпшення можливі, як і які-небудь погіршення. Але якість життя і соціальні рамки, в яких воно буде проходити, вже встановлені. Радикальні зміни їх в найближчому майбутньому не передбачаються. А якщо навіть якісь шанси на цей рахунок з'являться, то на їх реалізацію потрібна ціла історична епоха, умови для якої можуть взагалі не виникнути. Нинішнє століття для українців буде сторіччям жорстокої боротьби одних – за виживання, других – за панування над першими, одних – за національні інтереси України, других – за закабалення їх глобальним західноєвропейським зверхсупільством. Даючи різку критичну оцінку українцям, роблю це як людина, яка належить до них і страждає за їх долю. Я не вважаю себе ні русофілом, ні русофобом, ні прихильником європеїзації, ні її противником.

Розраховувати на те, що відбудеться якесь диво, що хтось нам допоможе, хтось нас врятує – безглуздо. Все залежить від нас самих, від того, чи зможе наш народ висунути із свого середовища достатню кількість мужніх, чесних і розумних людей чи ні, зможе народ підтримати боротьбу цих людей за його ж інтереси чи ні, чи опиниться влада і інтелектуальна еліта на боці свого народу чи ні. Адже кожен народ має таку владу, яку він заслуговує. Це – все азбучні істини соціальної боротьби. Їх слід прийняти не як загальні фрази, а як практично діючі принципи поведінки. Тобто потрібно відкинути всякі ілюзії щодо нинішнього століття. Воно не буде століттям розваг і благополуччя. Тому необхідно постійно пояснювати нашим громадянам: ніхто за вас не зробить ваше життя кращим. Поліпшити врядування місцевим життям можна і потрібно власними силами. Необхідно розробляти механізм по реалізації конституційного права українських громадян на участь в управлінні державними і місцевими справами. «Нагальною є потреба змінити менталітет громадян і впровадити інструменти демократії, за яких людина переходить від відчуття підлеглості та керованості до розуміння себе як активного учасника і рушійної сили місцевих процесів. Над цим думає Європа, і ми не можемо стояти осторонь цих знакових змін» [5].

Реформування суспільних структур, розвиток ринкових відносин та становлення плюралістичності в діяльності політичних сил в сучасній Україні обумовлює появи нових соціальних ролей і статусів, що пропонуються суспільством індивіду, розширення спектру соціальних вимог, прояву людиною таких якостей, як ініціативність, діловитість, самостійність. Процес впливу соціальних умов на життєдіяльність індивіда з метою включення його як дієздатного суб'єкта в систему суспільних відносин становить соціалізація. Основними факторами соціалізації особи виступають умови соціального середовища, з якими взаємодіє людина.

Звичайно, було б великим спрощенням трактувати соціалізацію як одномірний, односпрямований процес дії соціальних факторів на конкретну людину, де індивіду відводиться пасивна роль об'єкта впливу. Справа в тому, що до впливу соціального середовища людина ставиться вибірково на основі сформованих у неї в свідомості системи цінностей. Тому саме індивідуальність особи, її потреби та інтереси, спрямованість її соціальної, активності – виступають важливими факторами її соціалізації, яка являє собою складний процес. Тобто соціалізація відбувається стихійно і цілеспрямовано під впливом багатьох відповідних суспільних структур та інститутів, соціальних факторів. Та соціалізація включає і адаптацію або пристосування особи до нових

умов, ролей, норм та інтеріоризацію, тобто сприйняття норм, цінностей, включення їх у внутрішній світ людини.

У процесі переходу від командно-адміністративної системи до демократії значні труднощі зв'язані з небажанням державних структур відмовитись від наявних у них широких можливостей розпоряджень та соціального контролю: з неготовністю більшості людей до виявлення самостійності на базі усвідомленого інтересу. Але докорінні перетворення в Україні неможливі без зміни моделі соціалізації особи, тому що вона істотно впливає на відтворення суспільних структур і соціальної цілісності. У сучасних умовах в Україні ефективність включення людини в суспільні зв'язки залежить від взаємодоповненості та взаємовідповідності імпульсів, які витікають з різних факторів соціалізації особи, поєднання універсальних інститутів із специфічними механізмами, що забезпечують залучення індивіда до гуманістичної, демократичної культури.

Разом з тим під гаслом європейського вибору України владні структури республіки нерідко намагаються нав'язати економічні і політичні реформи та перетворення, не враховуючи в достатній мірі того, що процеси суверенізації, демократизації, формування ринкових відносин ще не стали загальноукраїнською національною ідеєю. Взагалі питання про наявність або можливість такої ідеї продовжує обговорюватись на сторінках різних видань. Зокрема, кандидат історичних наук Леонід Токар в статті «Національна ідея в самопізнанні й самотворенні народу», проаналізувавши різні думки, приходять до висновку, що, «коли ми хочемо пізнати національну ідею, то маємо заглядати не стільки за сусідський паркан, скільки у віки власної історії, щоб розгледіти умови та підґрунтя творення нації, з'ясувати й усвідомити закономірність цього процесу» [6]. Він також справедливо підкреслює, що «дослідження національної ідеї є проблемою не лише минулого, а й сучасного та майбутнього нації» [7].

І не дивно, що пошуку національної ідеї все більше приділяється уваги, зокрема активістами партії регіонів. Підкреслюючи, що національна ідея – величина не постійна, автори громадсько-політичного видання вважають, що нею є: «Україна – це я!» [8]. Кандидат економічних наук А.Долгарєв підкреслює, що національна ідея це цивілізована держава [9]. Депутат Харківської обласної ради І.Массалов пропонує такою ідеєю визнати рівні права російської і української мов [10].

Невизначеність пошуку загальноукраїнської національної ідеї свідчить не тільки про довготривалість цього процесу, але й передбачає складність соціалізації громадян України до умов сьогодення. При цьому важливо врахо-

увати досвід тих країн, які досягли значних успіхів в останні роки. До них слід віднести і Китайську Народну Республіку, стратегічним вибором якої є «рухатися тільки своїм власним шляхом, нічого не копіювати і не робити нічого під диктовку» [11]. Врахування цього має дуже важливе значення для правильного вибору стратегії розвитку України. Хочеться погодитися з думкою харківського робітника І.Кормільця в тому, що: «Успіх до України прийде тоді, коли буде єдине розуміння майбутнього України» [12].

В межах запропонованих суспільством обставин особа має можливість не тільки творити свою долю, але й сприяти суспільно значущим перетворенням внаслідок своєї активної трудової діяльності. У процесі переходу до демократичного суспільства відбувається рух по шляху соціального прогресу, створюються умови для вільного вибору людиною її активної діяльності. Але це відбувається не автоматично і не швидко, а поступово і хворобливо. Особливо це характерно для старшого покоління, яке роками і десятиліттями перебувало в інших умовах, а зараз ще в значній мірі впливає на процес економічної, політичної і духовної соціалізації молоді. Відомо, що перехід людини від однієї стадії розвитку до іншої супроводжується руйнуванням попередніх форм саморозуміння, виникненням, формуванням якісно нових уявлень про себе, що відбивають зміни об'єктивних умов життєдіяльності. Це в повній мірі притаманно і населенню сучасної України.

Список літератури: 1. Рабочая газета, 2008, 11 грудня, с.3., 2. Тлумачний словник української мови. – Харків, Ситнекс, 2002, с.314. 3. Урядовий кур'єр, 2003, 8 лютого, с.6. 4. Урядовий кур'єр, 2008, 22 листопада, с.1. 5. Урядовий кур'єр, 2008, 15 жовтня, с.7. 6. Урядовий кур'єр, 2002, 7 листопада, с.6. 7. План розвитку країни. – Київ, 2006, с.30-42. 8. Время регионов, 2008, 16 серпня, с.5. 9. Время регионов, 2008, 29 листопада, с.4. 10. Урядовий кур'єр, 2002, 20 листопада, с.3. 11. Время, 2003, 31 травня, с.3.

В.Г. П'ятенко

ОСОБЛИВОСТІ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ПОШУКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ ТА ВПЛИВУ ЇХ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

Атором розкрито сутність економічної кризи у суспільстві. Проаналізовано умови її виникнення та вказано на можливі шляхи її подолання, основа яких в особливостях ментальності українського народу.

В.Г. Пьятенко

**ОСОБЕННОСТИ МЕНТАЛЬНОСТИ УКРАИНСКОГО НАРОДА В
ПОИСКЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ И ВЛИЯНИЯ ИХ НА
СОЦИАЛИЗАЦИЮ ЛИЧНОСТИ**

Атором раскрыта сущность экономического кризиса в обществе. Проанализированы условия его возникновения и указано на возможные пути его преодоления, основа которых в особенностях ментальности украинского народа.

V.G. Pyatenko

**FEATURES OF MENTALITY OF UKRAINIAN PEOPLE IN SEARCH OF
NATIONAL IDEA AND INFLUENCING OF THEM ON SOCIALIZATION
OF PERSONALITY**

Аtorom essence of economic crisis in the company is exposed. The terms of its origin are analysed and it is indicated on the possible paths of its overcoming, basis of which in the features of mentality of the Ukrainian people.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2009р.

УДК 373.1.

*Омельченко А. В.,
м. Харків, Україна*

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ

Вступ. Відомо, що зв'язок із філософією є необхідним для розвитку педагогічної думки. Філософські положення виступають як найбільш загальні орієнтири, що входять до складу методологічного забезпечення педагогічного дослідження. Вони необхідні для побудови педагогічних теорій та осмислення їхніх значень, а також прогнозування наслідків щодо суспільства нових педагогічних ідей і розробок.

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Проте не можна сказати, що в питанні співвідношення педагогіки і філософії усе ясно. Проблеми стають відчутними, коли мова йде про конкретну дослідницьку роботу. Багато залежить від явно вираженої або підсвідомо прийнятої позиції дослідника. В умовах філософського плюралізму, що дає людині вибір і вимагає формування філософської культури, проблема взаємовідносини педагогіки і філософії набуває нового змісту.

На сьогоднішню ситуацію в сфері освіти в тому або іншому ступені, явно або неявно впливає невизначена спадщина позитивістських, точніше, сцієнтистських установок у педагогічному мисленні. У зміст освіти поступово повертається знаннєвий підхід, предметоцентризм, що тягнуть за собою неминуче перевантаження. Математизація та інформатизація долають гуманізацію освіти.

Сучасна освіта в основному орієнтована на теоретичний тип наукового знання, на природознавчі й інженерно-технологічні моделі мислення. У той же час на теренах української теорії педагогіки постійно ведеться дискусія щодо сцієнтизму. У вітчизняній педагогіці існує термін, неможливий для жодної європейської країни, – гуманітарні або гуманістичні технології. Однак, як гуманітарна, так і гуманістична парадигма була сформульована і поширилася як альтернатива технологічному напрямку, відштовхуючись від нього. Тому актуальне співвідношення філософських основ технократизму та гуманітаризму в педагогіці.

Постановка проблеми. Виявлення дійсного становища методології педагогіки в умовах плюралізму філософських вчень.

Ступінь впливу вузького сцієнтистського підходу на найскладніші, багатофакторні явища соціального, педагогічного порядку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема взаємодії педагогіки і філософії розглядається в трудах таких вчених, як: Гессен С.І., Краєвський В.В., Загвязинський В.І., Шубинський В.І., Сластьонін В.А., Сафронів І. П., Кабанов П. Г. та інші.

Проблемою сцієнтизму у педагогіці займалися В.В. Краєвський, Ю.А. Мітропольський, О.Д. Александров, О.В. Бережнова и др.

Формулювання цілей, постановка завдання. Обґрунтувати необхідність розуміння педагогами суттєвого зв'язку філософських основ щодо проблематики освіти.

Для досягнення поставленої мети вирішуються наступні задачі:

1 Відзначити розмаїття філософій, що виступають основою методології педагогіки, та звернути увагу на неприпустимість ігнорування філософії як

методологічної основи педагогіки. 2. Розглянути філософські навчання, що виступають як методологія педагогіки. 3. Виявити ступінь впливу сцієнтистських установок у педагогічному мисленні.

Виклад основного матеріалу. У теперешній час, як відзначає П.Г. Кабанов, в умовах філософського плюралізму, проблема взаємовідносин педагогіки і філософії набуває нового змісту. Плюралізм філософії вимагає формування філософської культури, що передбачає відмову від однобічності [2]. Не можна обмежуватися однією філософією, однією методологією. Філософський плюралізм дає людині вибір, заглиблює його в безкінечні сумніви. Сумніви, їх глибина є показником філософської культури людини. Практична потреба робити вчинок змушує його здійснювати вибір, і тут необхідна методологічна культура. При аналізі педагогічних концепцій філософські знання можуть виступати не у вигляді цілісного філософського учення, а у формі методологічних установок, що витікають із цього учення. Включення філософської методології до педагогічної науки є результатом методологічної функції філософії, якої дотримується даний дослідник, результат його філософських поглядів. Філософія визначає вищий рівень методологічної культури педагога.

У наші дні, як відмічає В.А. Сластьонін, одночасно співіснують різні філософські учення (напрямки), що виступають як методологія педагогіки: екзистенціалізм, прагматизм, діалектичний матеріалізм, неотомізм, неопозитивізм та інші [6, с. 95] І. П. Сафронов у статті "Філософія освіти: стан, проблеми і перспективи" ще додає до них ідеалізм, раціоналізм.

Екзистенціалісти відзначають деформацію особистості в сучасному світі, її відчуженість, утрачання своірідності та інше. Вихід із цього становища вони бачать у тому, що індивід мусить творити себе сам. Тому і мету школи складає навчання учнів творити себе як особистість, учити їх так, щоб вони створювали себе. "Екзистенціалізм виступає як філософська підстава індивідуалізації навчання", – підкреслює В.А. Сластьонін [6, с. 95]. Основним положенням, на якому будується система екзистенціалізму, є "існування" – екзистенція. Воно трактується як конкретне існування людини, як "я", що передує сутності та творить її. Сучасні філософи вказують на вірність положення про те, що сутність людини не дана раз і назавжди, а формується в процесі життя, – пише І.П. Сафронов [7, с. 12]. Найважливіша роль у зберіганні цілісності й унікальності особистості приділяється школі. Її мета – навчити дитину творити себе як особистість. Гаслом екзистенціалізма є вислів Сартра: "Людина є не що інше, як те, яким вона робить себе".

Неотомісти доводять головну роль релігії у вихованні підростаючих поколінь. Вони, зазначає В.А. Сластьонін, "обвинувачують школу в зайвій раціональності і забутті "досвідомого", у якому нібито знаходяться джерела любові, щастя, свободи і змісту життя" [6, с. 95]. Виховання, пише Жак Маритен, не може засновуватися на чисто науковому уявленні про людину, бо виховання перш за все мусить знати, що таке людина, яка сутність людини і які її основні цінності; чисто наукове трактування людини не відповідає на ці питання. Це може зробити лише релігія з її релігійно-філософським уявленням про людину, – пише І.П. Сафронов [7, с. 10].

Для позитивістів вірним і випробуваним є тільки те, що отримано за допомогою кількісних методів. Вони оголошують псевдонауковими проблеми, що пов'язані з класовою боротьбою, із розвитком суспільства, соціальними протиріччями. Позитивісти визнають наукою лише математику і природознавство, а суспільствознавство відносять до галузі міфології.

Неопозитивізм, який залишається за своєю суттю позитивізмом, увібрав у себе деякі сучасні поняття і терміни та зайняв значне місце в сучасній філософії. Слабкість педагогіки неопозитивісти убачають у тому, що в ній домінують марні ідеї й абстракції, а не реальні факти [6, с. 95].

Неопозитивістська методологія орієнтує на певність предмета і засобів пізнавальної діяльності. Ідеалом певності служить завершене наукове знання (логіка, математика, фізика), кращим методом пізнання – гіпотетико – дедуктивний (що потребує створення гіпотез, загальних постулатів і логічного виведення, дедукції із них слідств, що перевіряються)

Щодо навчання неопозитивістська методологія зобов'язує розрізняти те, що має зміст і не має такого, те, що має досвідчене значення та ні, повсякденну і наукову мову, установлювати правомірність або неправомірність питань (розрізняти питання і псевдопитання) і відповідей на них. Методи навчання, що спираються на індукцію, яку неминуче супроводжує психологізм, для неопозитивізму неприпустимі. Для неопозитивізму досвідчене значить те, що може бути виражено в нейтральній мові спостереження, теоретичне знання – це знання, що задане змістовно ясними посилками дедукції та виражене, як правило, штучною мовою теорії.

Найбільш яскравий представник прагматизму, американський вчений Дж. Дьюї, у своїх численних педагогічних роботах, критикуючи стару, схоластичну школу, висунув ряд найважливіших принципів навчання і виховання: розвиток активності дітей, викликання інтересу як мотиву навчання дитини та інше. Мета освіти, на його думку, зводиться до процесу "самовиявлення" інстинктів і схильностей, що надані дитині від народження.

Внутрішнє "я", розмірковують сучасні прагматисти, не вороже людині, неогидне, як вважали фрейдисти. Навпаки, спонтанні реакції, що йдуть з глибин "я", завжди правильні, гарні для людини. У глибинах "я" таїться джерело творчості, унікальність індивідуума. Внутрішнє "я" мусить вільно виявлятися, а традиційне виховання придушує уроджене "я", не дає йому виявитися. Особливу ворожість у сучасних прагматистів викликає людська свідомість. Вона, на думку Маслоу, породжує контроль, самокритику, усе те, що перешкоджає спонтанному виявленню "я". Таке трактування природи людини визначає погляди прагматистів на сутність виховання. Як і Дьюї, вони вважають виховання процесом, що йде услід за уродженою натурою особистості. Суть теорії виховання складає виявлення і розвиток вже з народження "даної" натури людини. Єдина ціль виховання – самовиявлення особистості, – пише І.П. Сафронов, [7, с. 7].

Педагогіка, що спирається на діалектичний матеріалізм, виходить із того, що особистість є об'єкт і суб'єкт суспільних відношень. Її розвиток детермінований зовнішніми обставинами та природною організацією людини. Головну роль у розвитку особистості ця педагогіка вбачає у вихованні, що представляє собою складний соціальний процес, який має історичний і класовий характер. Особистість і діяльність людини знаходяться в єдності: особистість виявляється і формується в діяльності.

З точки зору ідеалізму учень є безмежна особистість, чий початок є божественність, чия доля є безсмертя, вічність, нев'януча слава. У цьому контексті ідеальний учень – це учень, який одержимий "бажанням удосконалювання". Ідеальний учитель той, хто може допомогти розвитку людської індивідуальності. В основі ідеальної школи лежать не випадкові, мінливі примхи, а фундаментальні цілі. Для педагога-ідеаліста, – указує І.П. Сафронов, – розум породжує самий себе й усередині себе. Педагог не вважає ціллю діяльності в класі формувати розум із допомогою розвитку нервової системи учнів через нервові реакції. Він скоріше намагається спонукати, стимулювати діяльність розуму учня за допомогою власної особистості. Завдання вчителя перебуває в тому, щоб "дати старт потягу розуму" на шляху добродійної діяльності і супроводжувати його, стимулюючи пошук власного призначення" [7, с. 4].

Про раціоналізм І.П. Сафронов пише: "Раціоналісти гадають, що розумне життя людини є ціль у ньому самому" [7, с. 11].

Відмічаючи різноманіття філософій, що виступають філософською підставою методології педагогіки, ми, тим не менш, констатуємо той факт, що для вітчизняної педагогіки воно поки ще не характерно, принаймні, для

офіційної педагогіки як суспільного інституту української держави. Всі точки зору вітчизняних педагогів щодо цього питання можна звести до двох. Одні, коли говорять про філософську базу методології сучасної педагогіки, вважають, що такою філософською основою є діалектичний матеріалізм. При цьому лише небагато вчених-педагогів дійсно керуються у своїх науково-педагогічних дослідженнях принципами діалектичного матеріалізму, в інших вітчизняних педагогів філософською основою методології науково-педагогічного дослідження є емпіризм. Інші ж взагалі не торкаються філософського рівня методології у своїх роботах, не говорять, на яку теорію пізнання спираються. Вони віддають перевагу обґрунтуванню форми і принципів їхнього наукового дослідження, що здійснюється, із загальнонаукового рівня методології. У цьому випадку самим фундаментальним, що задає норми наукового дослідження, як правило, виявляється системний підхід із тими або іншими варіаціями в назві.

Іншими словами, мова йде про фактичне нехтування, ігнорування філософії в педагогіці. Це, у свою чергу, обумовлено прорахунками викладання філософії у вищих навчальних закладах, зокрема педагогічних, де викладачі не належним чином розкривають взаємозв'язок філософії і тієї дисципліни, що обрали студенти для себе як майбутню професію; а також складністю глибокого оволодіння філософією. У результаті багато педагогів не можуть визначити у своєму науковому дослідженні об'єкт, предмет, проблему, ціль, завдання. Деякі педагоги взагалі не використовують загальні і загальнонаукові методи дослідження, а вибір філософських установок як методологічних, є випадковим, необґрунтованим.

Педагогіці необхідний філософський аналіз, необхідно лише чітко визначити його місце і предмет. Взаємодія філософського аналізу і педагогічного дослідження, як вважає Б.Л. Вульфсон, представляється такою: "На основі широкого кола наукових знань і досліджень педагогічної дійсності розробляються педагогічні концепції. Потім вони аналізуються з філософських позицій, і результати цієї роботи складають основу подальшого педагогічного дослідження, що приводить до створення нових концепцій" [8, с. 26].

Таким чином, зв'язок із філософією залишається необхідною умовою розвитку педагогічної думки. Аналіз співвідношення педагогіки і філософії показує, який складний зв'язок цих галузей людського знання. Спроби ігнорувати філософські і загальнотеоретичні підстави педагогіки неминуче приводять до невдач. Такі спроби свідомо або несвідомо в основі своєї мають позитивістську орієнтацію в рішенні наукових питань.

Позитивізм як філософський напрямок має довгу історію і множинну розгалужень. Однак усі позитивісти (прихильники «позитивного», тобто «позитивного» знання) сходяться в одному: вони оголошують єдиним джерелом, дійсного знання конкретні (емпіричні) науки та по суті заперечують пізнавальні цінності філософії. Гасло початкового, наївного позитивізму, творцем якого в 30-х р.р. XIX століття був Огюст Конт – «вір тільки очам своїм, тому, що можна побачити, почути, виміряти» – по суті, залишається в силі і у наші дні.

У теперешній час позитивізм приймає форму неопозитивізму. Для неопозитивістського відношення до науки характерно, з одного боку, прагнення до взаємній ізоляції науки і філософії, а з іншого – підпорядкування науки повсякденній свідомості. Заперечення філософської проблематики як позбавленої пізнавального значення неопозитивізм з'єднує з визнанням природних наук єдиним справді науковим знанням. Така позиція характерна для одного із найбільш поширених відгалужень неопозитивізму – сцієнтизму (від латинського *scientia* – знання, наука). Сцієнтистські уявлення можуть усвідомлено або неусвідомлено впливати на відношення дослідника до його власної наукової галузі і на результати його роботи.

В. В. Краєвський відзначає, що спадщина сцієнтистських установок у педагогічному мисленні проявляється в науковому забезпеченні освітньої практики, і у тлумаченні методологічних питань педагогічної науки, у тому числі проблем педагогічного дослідження в його фундаментальному і прикладному аспектах. Перш за все, це стосується змісту освіти, і особливо питань побудови освітніх проектів – стандартів, програм і підручників [3, с. 21].

Сцієнтизм як світоглядна орієнтація виявляє себе в абсолютизації ролі науки в системі культури людського суспільства. Абсолютизуються стиль і загальні методи побудови знання, що властиві природним і точним наукам, які розглядаються як парадигми, зразки наукового знання взагалі. Сцієнтистські установки відбиваються у зовнішній імітації точних наук: у штучному застосуванні математичної символіки, наданні філософсько-світоглядним і соціально-гуманітарним міркуванням форми, що характерна для точних наук.

Саме фахівці в цій області відзначають, що застосування математичних методів у соціальних і гуманітарних науках пов'язано з великими труднощами, оскільки виділення однорідної якості та його математичне вивчення ускладнені тим, що при цьому доводиться враховувати і такі суб'єктивні чинники, як воля, цілі, ціннісні орієнтування і мотивації людей. Найбільш складною у цьому випадку виявляється побудова якісної теорії

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

процесів. Якщо не враховувати цього, виникає небезпека марного захоплення формулами і математичним апаратом, за якими перестають бачити реальний зміст досліджуваних педагогічних процесів [4].

Фактично мова йде про небезпеку вузького сциєнтистського підходу до найскладніших, багатofакторних явищ соціального, а, отже, і педагогічного порядку.

Сциєнтистський «ухил» у методології педагогіки спостерігається в ігноруванні специфіки сфери освіти, у яку залучені люди. У цій області головним є відношення «людина – людина», а не «людина – машина» або «людина – інформація».

В. В. Краєвський звертає увагу на те, що у педагогіці межа між необхідним ступенем наукової достовірності і багатогранністю людських відношень, що не піддаються «суцільній формалізації», тонка і неоднозначна. Хоча процес одержання педагогічного знання підкоряється загальним закономірностям наукового пізнання, а впровадження в цей процес точних, суворих методів дослідження необхідне, проблематика і характер педагогічного дослідження в значному ступені визначаються впливом установок ціннісної практичної свідомості, як це завжди має місце в соціально-гуманітарній області. Тому побудувати педагогічну науку цілком за зразком дисциплін природнонаукового циклу не вдасться. Наприклад, не у всякій науковій роботі по педагогіці можливо і необхідно проведення експерименту в тому виді, як це практикується в природних науках. Спроби будь-якою ціною «увести» експеримент у педагогічні дослідження, незалежно від типу дослідження і приналежності до тієї або іншої галузі педагогіки, а також без урахування можливостей дослідницької роботи, нерідко приводять до формалізму та беззмістовним гіпотезам, самоочевидним висновкам [4].

Про неспроможність спроб застосувати методи точних наук без урахування специфіки об'єктів такого застосування свідчать чимало наукових праць видатних вчених. Приведемо деякі висловлення з цього приводу. Академик Ю. А. Мітропольський відзначає, що застосування математики до інших наук має зміст тільки в єднанні з глибокою теорією конкретного явища. Про це важливо пам'ятати, щоб не збиватися на просту гру у формули, за якою не має ніякого реального змісту. [5, с. 14]. І. Грекова пише в статті про прикладну математику, що треба прямо дивитися в очі фактам і визнати, що застосування математичних методів не корисно, а шкідливо до тих пір, поки явище не освоєно на гуманітарному рівні [1, с. 110].

Виступаючи як один із мнемонічних прийомів у процесі професійної підготовки вчителів, передчасна формалізація здатна сплутати уявлення про педагогічні явища, а у свідомості вивчаючих педагогіку – затвердити стереотипи, застосовані як готове знання, без самостійного осмислення. Починаються спроби висловити математичними формулами характеристики тих або інших якостей особистості і складний процес її розвитку. Трапляється, що заради «математизації» пропонують втиснути у формулу і навіть перемножувати і складати такі реалії, як активність, розумність, совість і т.п., які не піддаються формалізації взагалі, або тільки умовно чи в деяких аспектах. Те, що саме фахівці вищої кваліфікації з природно-математичних дисциплін заперечують універсальності парадигм сцієнтистського сенсу, не випадково. Вони ясніше бачать межі і можливості застосування методів наук, які вони творчо розробляють.

Соціальне-гуманітарне знання – особливе. Специфіка педагогіки порівняно із природнонауковими дисциплінами чітко виявляється в розробці нею норм діяльності як моделей належного поведження і діяльності. Саме в рамках цієї науки відбувається з'єднання трьох видів знання – емпіричного, теоретичного і відсутнього в «точних» науках нормативного. Таке об'єднання доцільно здійснювати в рамках цілісної наукової дисципліни.

Висновки. Незважаючи на усе вищесказане, у теперішній час все більше увага приділяється «людському фактору», спостерігається відхід від жорстких раціонально-логічних, формалізованих схем у педагогіці. Це відповідає загальному вектору еволюції наукового пізнання, що переходить, на думку ряду авторів робіт по загальній методології наук, до третього етапу розвитку, який отримав назву постнекласичного. Характеристика етапу ще тільки визначається, але, як вважає В. В. Краєвський, у загальних рисах ситуація така: постнекласичний тип раціональності розширює поле рефлексії понад діяльністю і враховує співвіднесеність одержуваних знань про об'єкт не тільки з особливістю засобів і операцій діяльності, але і з цінностно-цільовими структурами. Виявляється зв'язок внутрішньонаукових цілей із зовнішньонауковими, соціальними цінностями і цілями [3, с. 27].

Розуміння різноманіття філософських напрямків і проблем у співвіднесенні з проблематикою освіти допоможе педагогам уникнути крайнощів та помилок саме в сучасних умовах, коли спостерігається плюралізм світоглядів. І як наслідок цього, важко говорити про якийсь одне філософське учення, що виступає як філософський рівень методології педагогіки. Скоріш усього мова мусить йти про «добродійний еkleктизм» [8, с.14].

Усвідомлюючи все це, гадаємо, що нагально-необхідним для сучасної вітчизняної педагогіки є розробка власне філософського підходу до освіти.

Список літератури: 1. Грекова И. Методологические особенности прикладной математики на современном этапе её развития // Вопросы философии. М., 1976. №6. – С. 104 – 114. 2. Кабанов П. Г. Вопросы совершенствования методологической культуры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.asf.ru / Publ / monogr / glava_1_2.html](http://www.asf.ru/Publ/monogr/glava_1_2.html). 3. Краевский В. В. «Жёсткий» и «мягкий» подходы к педагогическому исследованию // Материалы Всероссийского методологического семинара: В 2 т. Т. 1 «Методологические ориентиры педагогических исследований» / Под ред. Н. В. Бордовской. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2004. – 220 с. 4. Краевский В. В. Методология педагогики: Пособие для педагогов-исследователей. – Чебоксары: Изд-во Чуваш. ун-та, 2001. – 244 с. 5. Митропольский Ю. А. О роли математики в научно-техническом прогрессе // Математики и научно-технический прогресс. Киев, 1973. 6. Педагогика / В. А. Слостёнин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 1998. – С. 93-95. 7. Сафронов И. П. Философия образования: состояние, проблемы и перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [bank.openrk.ru / Text / t13_206.htm](http://bank.openrk.ru/Text/t13_206.htm). 8. Философия образования: круглый стол // Педагогика, 1995, № 4

А. В. Омельченко

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ

У статті розглядається необхідність розуміння педагогами впливу філософських напрямків на проблематику освіти для запобігання крайнощів і помилок у сучасних умовах плюралізму світоглядів та вплив сцієнтистських установок на наукове забезпечення освітньої практики, на тлумачення методологічних питань педагогічної науки, проблем педагогічного дослідження в його фундаментальному і прикладному аспектах.

А. В. Омельченко

ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ПЕДАГОГИКИ

В статье рассматривается необходимость понимания педагогами влияния философских направлений на проблематику образования для избежания крайностей и ошибок в современных условиях плюрализма мировоззрений, влияние сциентистских установок на научное обеспечение образовательной практики, на трактовку методологических вопросов педагогической науки, проблем педагогического исследования в его фундаментальном и прикладном аспектах.

A. Omelchenko

PHILOSOPHICAL BASES OF PEDAGOGICS

The problem of understanding by scholars philosophical approach influence on educational problems to avoid extremes and mistakes in modern conditions of pluralism is considered in the paper. The influence of scientific approaches on educational practice, interpretation of educational science methodological questions and problems of research in its fundamental and applied aspects has been discussed in the paper.

Стаття надійшла до редакції 1.11.2009р.

УДК 378:147

*Северина Н.Ю.,
м. Харків, Україна*

АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЙ «ФОРМУВАННЯ», «ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ», «МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ»

Постановка проблеми. Останнім часом динамічного розвитку та впровадження досяг компетентісний підхід. Зміна соціального замовлення з боку ринку праці вимагає від майбутнього фахівця та від системи освіти в цілому сформованості не просто набору спеціальних знань, умінь та навичок згідно до кваліфікації, а в першу чергу наявності інтегрованих та спеціалізованих компетенцій, які б відповідали рівню професійної компетентності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що формування професійних якостей інженера є дуже важливою і актуальною проблемою теорії та методики вищої технічної освіти. Це зумовлено швидким розвитком

науково-технічного прогресу, ринкових відносин, реформування системи соціально-економічних відносин суспільства.

Аналізуючи сутність та структуру професійної компетентності інженера-математика, слід зазначити що професійна компетентність з математичного моделювання є важливим складником загальної професійної компетентності фахівця цієї спеціальності.

Але перед тим, як обговорювати саму модель професійної компетентності з математичного моделювання, необхідно розглянути та обґрунтувати визначення основних дефініцій, таким як «формування», «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність», «математичне моделювання», «інженер» та «інженер-математик». Це і буде **метою нашого дослідження**.

Виклад основного матеріалу. У педагогічній та психолого-педагогічній літературі під формуванням розуміють процес становлення фахівця, одержання суб'єктом навчання нових якостей, знань, навичок, умінь під впливом багатьох факторів: педагогічних, соціальних, психологічних, економічних, культурних і т.д [1, 2]. Сформованість означає завершеність або досягнення результатів, певного якісного рівня [3, С.25].

Ми поділяємо це бачення вчених і визначаємо *формування* професійної компетентності майбутнього інженера-математика як процес його становлення, досягнення певного запланованого рівня знань, умінь, навичок та особистісних якостей, необхідних для виконання професійних обов'язків та професійної діяльності за обраною спеціальністю під впливом керованих педагогічних умов та впливів з боку вищого навчального закладу, викладачів та студентів.

Поняття професійної компетентності перш за все пов'язана з поняттям «професія». За словами Є.О. Клімова: «с точки зору суспільства професія є системою професійних задач, форм та видів професійної діяльності, професійних особливостей людини, завдяки яким можна задовольнити потреби суспільства в досягненні значущого результату» [4, С. 123].

Термін «професія» (лат. *Professio*) – перекладається як спеціальність або різновид занять. Професія – це різновид трудової діяльності людини, яка має для цього необхідні знання, уміння та навички, і здійснюється для задоволення матеріальних і духовних потреб [5. С. 142.].

Зеєр Е.Ф. узагальнює це поняття та дає своє визначення: «Професія (лат. *professio*) – це історично сформована форма трудової діяльності, для виконання якої людина повинна володіти певними знаннями й навичками, мати спеціальні здібності та розвинуті професійно-важливі якості» [4, С. 123].

Розглянемо сутність поняття «*професійна компетентність*». Чисельні науково-методичні та педагогічні джерела свідчать про наявність великої кількості різноманітних підходів до розкриття терміна професійної компетентності фахівців і структур та моделей професійної компетентності фахівців різних професій, її критеріїв та рівнів [5, 6, 7]. В педагогічній літературі поняття професійної компетентності пов'язано з двома іншими поняттями, такими як «компетенція» та «компетентність». Лише на початку 60-х років минулого століття ці поняття почали розрізняти у науковій літературі. Вперше, це зробив М. Хомський в теорії про мову. У своїх наукових працях М. Хомський та Р. Уайт наголошують, що компетентність є проявом компетенції. Компетентність „базується на знаннях, інтелектуальному та особистісному досвіді соціально-професійної життєдіяльності людини“ [6, С. 35–36].

На думку Мітіної Л.М. професійна компетентність включає знання, вміння, навички, а також засоби та методи їх реалізації у діяльності, спілкуванні, розвитку та саморозвитку особистості [8, С.7].

У словнику іншомовних слів поняття „компетентність“ розкривається як „поінформованість, обізнаність, авторитетність“. А „компетенція (лат. *competentia*, від *competo* – взаємно прагну; відповідаю, підходжу) – це коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід“ [9, С. 345].

Н.В. Шестак та В.П. Шестак дотримуються наступних визначень компетентності та компетенції. У розумінні вчених компетентність є сукупністю компетенцій, що володіють синергійним ефектом. Тобто результатом є не просте поєднання певного переліку компетенцій, а він обумовлений взаємозв'язками та взаємним впливом цих компетенцій. В свою чергу, компетенції – «це ті характеристики спеціаліста, зумовлені здатністю діяти, що базуються на єдності знань, професійного досвіду та поведінки відповідно до цілей та ситуацій» [10, С.30].

У словнику С.І. Ожегова компетентний спеціаліст – це той, який є „досвідченим, обізнаним та авторитетним у певній галузі“. А термін „компетенція“ тлумачиться як „коло питань, в яких хтось обізнаний“ [11, С. 234]. Ці визначення доповнює і розширює Т.Ф. Єфремова, яка розуміє поняття „компетентний як той, що ґрунтується на знаннях, правочинний“. Компетенція ж є колом питань, у яких хтось є обізнаним, або коло повноважень [12]. Д.І. Ушаков теж розрізняє обидва поняття. На думку науковця, компетентність є авторитетністю чи поінформованістю, а компетенція – це коло питань, в якому людина має авторитетність, обізнаність та досвід [13]. У словнику

Даля В.І. стверджується, що „компетентність“ є синонімом слова „повноправність“ [14].

У свою чергу, С.Є. Шишов вважає, що „компетенція є тим, що породжує вміння. Вміння репрезентуються як компетенція у дії“. Вона є загальною здатністю, яка базується на знаннях, досвіді, цінностях, прихильностях, набутих під час навчання [15, С. 79 .]. Щодо зарубіжного досвіду аналізу даних понять, то вперше Дж. Равен розкриває сутність поняття „компетентність, як специфічну здібність, необхідну для виконання професійного завдання певної предметної галузі, яка включає вузькопрофільні знання, особливого роду предметні навички та засоби мислення, а також усвідомлення відповідальності за результат своєї діяльності“ [16, С. 6]. Крім того, у своїх наукових дослідженнях він розрізняє 37 різновидів компетентностей, більшість з яких характеризується готовністю, здатністю до реалізації професійної діяльності, самостійною роботою, самоконтролем, адаптацією тощо.

Професійною компетентністю є „цілісна особистісна освіта, що невід’ємно пов’язує професійну навченість з властивостями особистості, а також поєднує їх та забезпечує їх взаємодію при виконанні професійної діяльності“ [5, С. 142].

Михайло Степко вважає, що «професійна компетентність спеціаліста – це те, що дозволяє йому задовольняти свої особисті потреби на основі професійної діяльності в умовах конкуренції з іншими претендентами за пропозиції на ринку праці з виконання тих чи інших видів роботи для створення і впровадження інновацій.» [17, С. 45].

Ще одне визначення цього поняття наводять у своїх публікаціях українські вчені Н.Г. Ничкало та В.О. Кудін. Вони стверджують, що «професійна компетентність передбачає сформованість теоретичної бази, основних умінь і навичок, здатність до узагальнення, вибору, розуміння соціальних і економічних умов, в яких здійснюється професійна діяльність, спроможність адаптуватися до нових умов» [18, С 88].

А.К. Маркова зазначає, що сьогодні компетентність визначають, як співвідношення психічних якостей, психічних станів, що дозволяють діяти самостійно та відповідально, як володіння людиною здатністю та вмінням виконувати певні функції професійної діяльності. На думку вченого, єдиним науковим засобом оцінки рівня професійної компетентності людини є визначення кінцевого результату діяльності. І кожний спеціаліст володіє професійною компетентністю в тій мірі, наскільки виконана робота відповідає вимогам кінцевого результату професійної діяльності [19].

На нашу думку, найбільш коректно та вірно ці поняття формулюють у своїх наукових працях В.В. Краєвський та А.В. Хуторський. На думку російських вчених, „компетенція – відчужена, задалегідь задана соціальна норма до освітньої підготовки учня, яка необхідна для його ефективної та продуктивної діяльності в певній галузі. А компетентність – це сукупність особистісних якостей учня (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом його діяльності в певній соціальній та особистісно значущій сфері“ [20, С. 135].

Фахівці будь-якої галузі розрізняються за рівнем професійної компетентності – відповідності потребам професії. А.М. Столяренко зазначає три рівня професійної компетентності спеціаліста. Найвищому рівню професіоналізму відповідають особи, що досягають найвищих результатів у своїй професійній діяльності. Це творчі особистості, новатори, які не тільки успішно вирішують поставлені завдання, але й можуть передбачати кризові ситуації та знаходити з них виходи.

Середньому рівню професіоналізму відповідають працівники, які мають достатній рівень професійних знань та навичок, але не є творчими особистостями, безініціативно виконують поставлені завдання, не мають мотивації до покращення виконання завдань та конкурентоспроможності. Низький рівень професійної компетентності притаманний працівникам, що не мають глибоких професійних знань, умінь та навичок, часто помиляються при вирішенні професійних завдань, потребують постійного контролю результатів діяльності [5].

Професійна компетентність інженерів має свої особливості. Всесвітній конгрес з інженерної освіти (1992 р.) сформулював вимоги до випускників інженерних ВНЗ. Професійна компетентність розглядається як відповідне поєднання теоретичних знань і практичної підготовленості випускника, його спроможність здійснювати усі види професійної діяльності згідно з освітнім стандартом за напрямом спеціалізації.

До вимог додаються такі: комунікативна готовність, розвиток здібностей творчо вирішувати професійні завдання, вміння діяти в нестандартних ситуаціях, виконувати управлінські функції, мати позитивну мотивацію до професійної діяльності, володіти методами техніко-економічного аналізу виробництва з метою його оптимізації, реновації, інженерного захисту навколишнього середовища, розуміння тенденцій розвитку світової науки та техніки [7]. На нашу думку, усі зазначені вище вимоги до фахівця мають бути включені до структури професійної компетентності інженера.

На основі теоретичного аналізу літератури під професійною компетентністю майбутніх інженерів-математиків ми розуміємо сформованість теоретичних та практичних знань, основних умінь, навичок, здібностей учня, його ціннісно-сміслових орієнтацій та мотивації до професійної діяльності, яка допоможе майбутньому фахівцю самостійно та кваліфіковано вирішувати інженерні завдання та бути спроможним адаптуватися до нових умов.

Розглянемо сутність дефініції «*математичне моделювання*». О.С. Анисимов проаналізував поняття модель та моделювання Під моделю розуміють:

- Структуру, яка ілюструє основні властивості майбутньої адекватної теорії (Гейзинберг);
- Евристичний засіб для порівняння незвичного до звичайного (Франц);
- Фізичні абстракції, що не втрачають з огляду те, що можна пояснити (Максвел);
- Єдність чутливого та логічного, що відображає або відтворює об'єкт дослідження таким чином, що її вивчення дає нову інформацію про об'єкт (Штоф);
- Представник складного оригіналу на базі спільності та суттєвості, який складається для вирішення окремої задачі, полегшує сприйняття та розуміння оригіналу (Вюстнек).
- В свою чергу, під поняттям моделювання розуміють:
- Імітування систем шляхом спеціального конструювання, що відповідають принципам організації та функціонування системи (Фролов);
- Те, що замінює об'єкт вивчення за допомогою аналогів іншого масштабу в лабораторних умовах та дає відповідь відносно будови та поведінки об'єкту в реальних умовах (Седов) [21, С. 256-257].

Математичне моделювання є одним з основних методів, які дозволяють вивчати фізичні, біологічні, хімічні, економічні та соціальні та інші прикладні задачі вивчення динамічних та статичних процесів шляхом побудови математичних моделей та подальшого їх дослідження. За словами В.М. Глушкова «математична модель являє собою систему математичних співвідношень – формул, рівнянь, систем рівнянь, що описують ті чи інші сторони об'єкту чи процесу, що вивчаються» [22].

Елементи математичного моделювання з'явилися з появою точних наук. Тому перші методи розрахунків носять імена Ньютона, Ейлера та інших видатних вчених. З появою та розвитком обчислювальної техніки почала розвиватися методологія математичного моделювання. Космічні польоти та

ядерна енергетика не могли обійтись без апарату математичного моделювання.[23, С. 22-24] Це зумовило подальший розвиток цієї галузі математичного апарату.

Сучасні прикладні задачі потребують залучення серйозних інформаційних ресурсів обчислювальної техніки. Складність соціальних, економічних, екологічних та інших систем зумовлює неможливість вирішення завдань звичайними теоретичними методами.[24, С. 7]. Крім того, точність вимірювань та прогнозів повинна бути дуже високою, що забезпечує безпечність використання результатів досліджень та побудови математичних моделей. Тому, «математичне моделювання (іноді його називають інформаційним моделюванням) є неминучим складником науково-технічного прогресу» [25, С. 7]. Воно складається з трьох основних блоків: моделі, алгоритму та програми. Ці три складники базуються на використанні різноманітних методів та підходів – від якісного аналізу нелінійних моделей до сучасних мов програмування.

Математичне моделювання являє собою методологію, яка доповнює сучасні методи досліджень багатьох наукових напрямів. Але використання цієї методології не буде ефективним, якщо не буде чітко сформульована постановка задачі, проведено аналіз адекватності та доцільності використання моделі, не буде досягнуто гарантованої точності підрахунків. Інші вчені виділяють додаткові вимоги до математичної моделі. Це повнота (інформативність) моделі, наочність, максимальне спрощення моделі та відповідність системі, що досліджується. [26, С.10-15]

Отже, на основі теоретичного аналізу літератури, математичне моделювання ми визначаємо як методологію вирішення прикладних інженерних задач, яка базується на побудові системи математичних співвідношень – формул, рівнянь, систем рівнянь, що описують ті чи інші сторони об'єкту чи процесу, що вивчаються.

Розглянувши наведений матеріал, можна зробити наступні **висновки**:

У статті було проведено аналіз психолого-педагогічної та інженерної літератури, розглянуто визначення дефініцій «формування», «професійна компетентність», «математичне моделювання», та розроблено їх уточнене визначення.

Список літератури: 1. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 1998. – 288 с., С.522. **2.** Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко Большой психологический словарь, 3-е изд., 2002. – 672 с. **3.** Щербатюк Л.Б. дисертація 13.00.04 «Формування професіоналізму майбутніх інженерів-

механіків у процесі фахової підготовки». Одеса. – 2007. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського – 199 с. 4. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. – 2-е изд. перераб. доп. – М. Академический Проект; Екатеринбург: деловая книга, 2003.–336 с. 5. – Столяренко А.М. Общая и профессиональная психология: Учеб. Пособие для средних профессиональных учебных заведений. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 382 с. 6. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5. – С. 34 – 42, 7. Фокин Ю. Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр „Академия“, 2002. – 224 с. 8. Психологическое сопровождение выбора профессии: научно-методическое пособие/ Л.М. Митина, Л.В. Брендамова, И.В. Вачков, И.Н. Грызлова, И.Н. Исакова, В.Г. Колесников, И.М. Кондалов, Ю.А. Кореляков, А.К. Осницкий, И.А. Переверзева, Н.Н. Трушина, Г.В. Шавырина; под ред. Л.М. Митиной. – 2-е изд., испр. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2003. – 184 с. 9. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1977. – 775 с. 10. Н.В. Шестак, В.П. Шестак Компетентностный подход в дополнительном профессиональном образовании// Высшее образование в России. – 2009. – №3. – С. 29-38. 11. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. – 4-е изд., доп. – М., 1999. – 944 с. 12. Ефремова Т.Ф. Толковый словарь словообразовательных единиц русского языка. – Режим доступа до журн.: <http://www.slovar.com.ua>. 13. Словник Д.І. Ушакова. – Режим доступа до журн.: <http://www.slovar.com.ua>. 14. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка (современное написание слов). – М.: Цитадель, 1998. – Режим доступа до журн.: <http://www.slovar.com.ua>. 15. Шишов С.Е., Кальней В.А. Мониторинг качества образования в школе. – М.: Российское пед. агентство, 1998. – 313 с. 16. Равен Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы: Пер. с англ. – Изд. 2-е, испр. – М.: Когито-Центр, 2001. – 142 с. 17. Михайло Степко. Компетентісний підхід: його сутність. Що є прийнятним, а що проблемним для вищої освіти України? теоретичний та науково-методичний часопис 1(32)'2009. С.43-53. 18. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: Монографія. /За ред. Н.Г. Ничкало, В.О. Кудіна. – Черкаси: Вибір, 2002. – 322с. 19. А. К. Маркова Психология профессионализма / Международный гуманитар. фонд "Знание". – М. – 1996 – 308 с. 20. Краевский В.В. Основы обучения. Динамика и методика: Учеб. пособие

для студ. высш. учебн. заведений / В.В. Краевский, А.В. Хуторской. – М.: Издательский центр „Академия“, 2007. – 352 с. 21. Громкова М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности: Учеб. Пособие для вузов. – .: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 415 с. 22. В. М. Глушков, Н.М. Амосов, Ю.Г. Антомонов, Н.П. Бехтерева, П.Г. Богач, В. М. Глушков, Н.М. Амосов, Ю.Г. Антомонов, Н.П. Бехтерева, П.Г. Богач К. А. Иванов-Муромский, В. Е. Кабинкин, А. Б. Коган, Л. М. Козак, А. Б. Котова, Н. Н. Любимов, В. Н. Новосельцев, Т. А. Попов, О. Г. Пустовойт, Л. А. Стогний, В. В. Чавчанидзе . Методы математической биологии. Книга 1. Общие методы анализа биологических систем: Учеб. пособие для вузов. – Киев: Вища школа. Головное изд-во, 1980. – 240 с. 23. Зарубин В.С. Математическое моделирование в технике: Учеб. для вузов / Под ред. В.С. Зарубина, А.П. Крищенко. – 2-е изд., стереотип. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2003. -496 с. 24. Ашманов С.А. Математические модели и методы в экономике. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 199 с. 25. Самарский А. А., Михайлов А. П. Математическое моделирование: Идеи. Методы. Примеры. — 2-е изд., испр. — М.: Физматлит, 2001. — 320 с. 26. Мышкис Анатолий Дмитриевич Элементы теории математических моделей. Изд. 3-е, исправленное. М.: КомКнига, 2007. – 192 с.

Н.Ю. Северина

АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЙ «ФОРМУВАННЯ», «ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ», «МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ»

У статті було проведено аналіз психолого-педагогічної та інженерної літератури, розглянуто визначення дефініцій «формування», «професійна компетентність», «математичне моделювання», та розроблено їх уточнене визначення.

Н. Ю. Северина

АНАЛИЗ ОПРЕДЕЛЕНИЙ «ФОРМИРОВАНИЕ», «ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ», «МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ»

В статье был проведен анализ психолого-педагогической и инженерной литературы, рассмотрены определения «формирование», «профессиональная

компетентность», «математическое моделирование», а также предложено уточнение этих определений.

N. Severyna

ANALYSIS OF DEFINITION “FORMING”, “PROFESSIONAL COMPETENCE”, “MATHEMATICAL MODELING”

In clause the analysis of psychological, pedagogical and engineering literature is carried out, definition “forming”, “professional competence”, “mathematical modeling” are observed, more accurately determination are defined .

Стаття надійшла до редакції 4.11.2009р.

УДК 37

*Редько О.С.,
м. Харків, Україна*

УКРАЇНСЬКА ВИШИВКА – ОДНА ЗІ СКЛАДОВИХ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В період відродження України як незалежної і суверенної держави, який ми переживаємо і який супроводжується прискоренням процесу формування національно-культурної свідомості, значним і постійно зростаючим є інтерес до історичного минулого. Ще більш відповідальним є завдання формування свідомості підростаючого покоління на цьому матеріалі.

Час змушує нас повертатися до свого коріння, шукаючи відповіді на багато складних проблем, або донести все це до широких мас, у тому числі правду про національну символіку. Насамперед це необхідно для підростаючого покоління. Сьогодні ми повертаємося до здобутого, відроджуючи, пробуджуючи до життя національні традиції, національний дух нашого народу.

Оскільки самосвідомість особистості виражається, зокрема, в її самоідентифікації, в тому числі – національній, то важливою складовою людської духовності виступає національна самосвідомість, яка включає культурно-історичну пам'ять як образ минулого, сучасного і майбутнього. Сучасні процеси глобалізації та зумовлене ними розмивання національних меж не по-

винні призвести до невілювання культурних відмінностей. Навпаки, лише усвідомлення своєї національної культурної унікальності може стати найважливішою передумовою асиміляції універсальних цінностей та інтегрування у світову культуру. Кожний народ має свій "індивідуальний код цінностей", і якщо діти недостатньо оволодівають духовними цінностями свого народу, а засвоюють переважно загальнолюдські, то це призводить до кризових процесів у розвитку особистості. Звернення до духовних засад національної культури формує національно-культурні координати не лише естетичного, а й морального простору.

Головне полягає в тому, щоб виявити, чим наповнене минуле, якою мірою воно відбиває духовний стан суспільства. Пам'ятки культури, естетичний досвід, система народних традицій, знань, умінь – це наш невичерпний потенціал у справі виховання підростаючих поколінь. Національна культура втілює глибоку духовність, національну психологію, світогляд, світовідчуття. Тому через усі її засоби (народну та професійну творчість, мистецькі зразки, національні традиції, звичаї, обряди) проходять ідеї гармонії людини з навколишнім світом, любові до Батьківщини.

Мистецтво має унікальні можливості впливу на людину, тому художньо-естетичне виховання потрібно розглядати не лише як процес набуття художніх знань і вмінь, а, насамперед, як унікальний засіб особистісного розвитку школярів на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів.

Мета художньо-естетичного виховання полягає в тому, щоб у процесі сприймання, інтерпретації творів мистецтва і практичної художньо-творчої дійсності до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні.

Загальна мета конкретизується в основних завданнях, що інтегрують навчальні, виховні й розвиваючі аспекти.

Мета статті – показати, як наше минуле можна поєднати з нашим теперішнім, як можна навчити дітей цінувати красу, виховувати в них естетичний смак, дослідити проблеми естетики у сучасному суспільстві.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дану проблему досліджували такі автори, як Т.В. Кара – Васильєва («Полтавська народна вишивка», «Спільність орнаменту української та російської вишивки // Українське мистецтво у міжнародних зразках»), О.Р. Тищенко («Історія декоративно прикладного мистецтва України»), Е. Литковець («Голки, нитки, намистинки») та інші. Вони відзначали, що знайомство з творами народної творчості пробуджує в дітей перші яскраві образні уявлення про Батьківщину, її культуру, сприяє вихованню патріотичних почуттів, залучає до світу прекрасного. Тво-

ри народного мистецтва можуть відіграти значну роль у розвитку художньо-творчих здібностей учнів, їхньої уяви, ініціативи, а також художнього смаку та індивідуальних художніх нахилів. Естетичне виховання при спілкуванні з творами народного мистецтва, із самим процесом виготовлення художніх виробів, формування, уміння створювати і розуміти їх зміст є важливим засобом для загального розвитку дітей, виховання в них здорових моральних основ, поваги до праці, пізнання самого себе.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів.

Серед загальнолюдських та загальнонародних цінностей важливу роль відіграє почуття прекрасного, естетичного. Існує думка, перевірена життям, що шлях до любові та істини йде насамперед через оціночні судження про красу, добро, в основі яких лежить досвід емоційно-чуттєвого світосприймання.

У житті поняття прекрасного використовуються як синтез найбільш досконалого, витонченого, істини, позитивних емоцій та почуттів.

Слово "естетика" в перекладі з грецької означає "відчуття", "поняття". Естетика – наука про прекрасне. Тому естетичне виховання – це сукупність дій вихователя і вихованців у ході їх діяльності, які забезпечують формування естетичної культури особистості. Естетична культура передбачає сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потребу вносити прекрасне в оточуючий людину світ, зберігати прекрасне.

Естетичне виховання – це виховання здатності цілеспрямовано сприймати, відчувати, правильно розуміти та оцінювати красу в навколишній дійсності – в природі, суспільному житті, праці, явищах мистецтва, разом з тим естетичне виховання покликане розвивати у людей здібність творчо працювати та вносити прекрасне в наше життя і побут.

У поняття "естетичне виховання" включається, таким чином, розвиток естетичних потреб, естетичних почуттів, прищеплення естетичних ідей, художніх смаків та поглядів, формування здібностей у дітей посилено брати участь у створенні краси в житті та мистецтві.

Зміст естетичного виховання, орієнтованого на формування естетичної культури школярів, передбачає: розвиток у школярів здібності сприймати прекрасне в природі, в праці, в творах мистецтва, оточуючій дійсності, поведінці людей, які бажають насолоджуватися цим прекрасним.

Естетичне виховання є початковим моментом у формуванні естетичного ставлення до дійсності, тобто первісне пізнання явищ. Виражається воно в

загальній спостережливості, в здібності помічати прекрасне і звертати на нього увагу.

Естетичне сприйняття нерозривно пов'язане з естетичними почуттями, які виникають у процесі сприйняття прекрасного і відбивають ставлення людини до прекрасного. Естетичні почуття виражаються у хвилюванні людини, насолоді. Де немає естетичної насолоди, там немає і художнього сприймання, а є лише ознайомлення, спостереження. Тому справді естетичні почуття, естетична насолода несе в собі величезну силу впливу на особистість.

Школярі повинні не тільки сприймати прекрасне, але й розуміти, оцінювати твори мистецтва, вчинки людей та ін., тобто необхідно формувати естетичне судження. Починаючи з несміливих і часто безпідставних "добре", "погано", "подобається", "не подобається", оцінки поступово набувають більш визначений характер, що дозволяє говорити про здатність людини правильно розуміти і оцінювати прекрасне. Найбільш повна і закінчена форма естетичного судження знаходить вияв в естетичному ідеалі. Естетичний ідеал – це основний зразок, з позиції якого людина оцінює навколишню дійсність, людей, їх вчинки. Естетичний ідеал відображає уявлення людини про красу, тобто це мета, до досягнення якої прагне людина, і разом з тим це основний критерій, з позиції якого оцінюється навколишня дійсність, особистість людини, її поведінка, вчинки.

На базі конкретних естетичних знань, сприйняття, почуття ідеалів, суджень і понять формується естетичний смак, під яким розуміємо стійке емоційно-оцінне, ставлення людини до прекрасного, що носить вибіркового характеру. Завдання школи – виховання людини, яка б не намагалась сліпо слідувати моді, а вміла б свідомо обрати з неї все краще, що найбільш відповідає ідеалам краси, потребам і нахилам конкретної особистості.

Естетичний смак називають "органом духовної культури" людини, тому що він дозволяє людині відрізнити справжню красу від фальшивої красивості, бачити несмак у мистецтві, житті.

Виховання людей, здатних правильно розуміти прекрасне і жити за законами краси, – мета естетичного виховання.

Тому естетична діяльність – важливий елемент змісту естетичної культури особистості.

Це може бути діяльність, яка спрямована на:

- організацію естетики середовища, в якому живе, вчиться, працює, відпочиває людина;

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

- розвиток творчих здібностей особистості в галузі музики, образотворчого мистецтва, літератури, театральних занять, уяви, образного мислення, фантазії;
- пропаганду мистецтва, естетичних ідеалів (концертна, лекторська діяльність та ін.);
- самоосвіту та самовиховання з метою духовно-естетичного збагачення особистості.

Загальною умовою успішної реалізації змісту виховання є оволодіння основами естетичних знань, що сприяють і сприйняттю, й оцінці прекрасного в навколишній дійсності, становленню естетичних ідеалів і смаків, а також оволодіння тими вміннями і навичками, що дозволяють здійснювати естетичну, зокрема художньо-творчу діяльність.

Виділимо найбільш суттєві напрями естетичного виховання:

1. Оволодіння естетичними знаннями в процесі вивчення навчальних предметів.

Особливе навантаження лежить на предметах художнього циклу: музиці, живопису, літературі. Їх завдання — розвивати образне мислення, забезпечувати розуміння школярами прекрасного, виховання естетичного ставлення до дійсності, включення дітей у художню дійсність.

Образотворче мистецтво дозволяє не тільки знайомити школярів зі специфічним видом мистецтва, яке має свої засоби, свою мову, розширюючи тим самим знання і уявлення про мистецтво, але й включати учнів у художню діяльність з урахуванням віку дітей і особливостей розвитку їх особистості.

Особливе місце в системі естетичного виховання займає українське народознавство, яке дозволяє знайомити школярів з духовними надбаннями народу: піснею, казкою, образотворчим мистецтвом, фольклором, виробами народних умільців, обрядами, звичаями.

2. Великі можливості на формування естетичної культури школярів має організація факультативів.

У деяких школах факультативно введено курс «Світова художня культура», в якому вивчаються питання літератури, образотворчого мистецтва, театру, кіномистецтва. При цьому програма передбачає синхронне визначення вказаних напрямів, що дає можливість встановлювати зв'язки між предметами гуманітарного циклу, визначити роль, місце українського мистецтва у світовому просторі.

3. Естетичне виховання у позакласній та позашкільній роботі. Основні завдання позакласної та позашкільної роботи — це:

- а) залучення школярів до прекрасного;

- б) ознайомлення їх з творами мистецтва;
- в) організація естетичної діяльності дітей.

Одні форми роботи охоплюють великі групи учнів, інші — задовольняють їх індивідуальні запити, нахили, інтереси: мистецтвознавчі гуртки любителів живопису, музики, літератури та ін.; лектори, класи любителів мистецтва, шкільні лялькові театри драматичні гуртки; олімпіади, конкурси, виставки, огляди талантів-організація і функціонування малих художніх музеїв.

Одні форми тісно пов'язані з навчальними предметами, поглиблюють і поширюють естетичну підготовку учнів, інші ж форми є новими: календарні українські свята, різноманітні ярмарки, «козацькі змагання» тощо.

4. Великі можливості впливу на формування естетичної культури школярів має сім'я, але, на жаль, на базі мистецтва явно недостатньо спілкування дітей і батьків у сучасних умовах життя суспільства.

5. Спонування школярів до естетичного самовиховання.

У цілому в школі необхідна система естетичного виховання, що охоплює різні боки формування особистості через навчання, працю, суспільну діяльність, дозвілля, спілкування з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів.

Тільки цілісний підхід до вирішення завдань естетичного виховання може забезпечити ефективність формування особистості школяра.

Естетичний смак — це здатність судити про прекрасне чи потворне за відчуттям задоволення або незадоволення, яке відчуваєш від предмета чи явища. Смак завжди індивідуальний. І якщо комусь подобається поезія Шевченка, а комусь — Франка; якщо одному до душі осінь, а іншому — весна; якщо один колекціонує марки, а інший — етикетки сірникових коробок, — навряд чи варто сперечатися, чий смак кращий. Інша справа, коли прихильник джазової музики та її сучасних ритмів починає доводити, що оперна або симфонічна музика, «нудна», чи послідовник сучасної моди оголошує «відсталим» тих, хто її не наслідує сліпо і не підкоряється безповоротно, — в таких випадках можна і треба сперечатися.

Естетичний смак виражається не тільки у висловлюваннях-оцінках, а й у манері поведінки жестах, міміці. За одягом, за тим, які книги читає людина, яка музика і їй подобається, можна судити про її смак. Естетичний смак залежить від загальної культури людини, від розвиненості її розуму і почуттів. Тому його можна виробити, розвинути, виховати. Особливу роль тут відіграє мистецтво, на кращих зразках якого формується високий естетичний смак.

Естетична оцінка — це вміння судити про естетичні достоїнства та недоліки предметів і явищ осмислено, аргументовано, зі знанням справи. Дати

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

чомусь або комусь естетичну оцінку — значить конкретно і свідомо застосувати до цього своє знання законів краси, виявити розуміння того, чому даний предмет, вчинок, людина прекрасні чи потворні. Естетична оцінка охоплює явище цілком (на відміну від інших його оцінок). Ви, кажете про людину: «справжній патріот» (політична оцінка) або «справжній друг» (моральна оцінка), характеризуючи його обох випадках з дуже важливого, суттєвого боку. Проте при цьому ви не взяли до уваги багатьох інших рис особистості конкретної людини. Визначення «чудова людина» — цілісна характеристика усіх її рис. Як правило, естетична оцінка емоційно забарвлена, бо в ній ви виражаєте і те почуття, що його викликав у вас той чи інший предмет або явище.

Естетичний ідеал — це уявлення людей про досконале й бажане в житті і в самій людині. Естетичний ідеал — це уявлення про краще життя у цілому, де прекрасні й стосунки між людьми, і їхня праця, й довколишнє середовище, і сама людина. У свідомості людей естетичний ідеал існує як образ краси, втілення вищої якості чеснот людини.

Однією із складових частин національного виховання є естетичне виховання.

К.Д. Ушинський казав, що виховання, створене самим народом і засноване на народних починаннях, має таку виховну силу, якої немає в найкращих системах, що ґрунтуються на абстрактних ідеях чи запозичені в іншого народу.

Національне виховання – це створена у продовж віків самим народом система традицій, звичаїв, покликаних формувати світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь. Науково обґрунтоване, правильно організоване національне виховання відображає історичну ходу народу, перспективи його розвитку.

Процес передачі досвіду одних поколінь іншим забезпечує народознавчий підхід до здійснення виховного процесу, що ґрунтується на всебічному і глибокому вивченні всього культурно-історичного розвитку свого та інших народів. Реалізувати процес вивчення допомагає народна педагогіка, джерело вивчення якої є фольклор педагогічного змісту і спрямованості, етнографічні матеріали, народні виховні традиції, ігри й іграшки, народні свята, досвід сімейного виховання та ін.

Саме народність є тією силою, яка рухає стрижневу основу виховання, бо народне – це кристалево чисте, правдиве, високоморальне, глибоко гуманне, вічне і завжди сучасне.

Отже, національне виховання – це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традицій, звичаях і обрядах, бага-

товіковій виховній мудрості. Національне виховання духовно відтворює в дітях рідний народ, увічніює в підростаючих поколіннях як специфічне, самобутнє, що є в кожній нації, так і загальнолюдське, спільне для всіх націй світу.

Як зазначено в концепції національного виховання – формування особистості-неперервний і виключно складний процес, де діє багато факторів, на основі яких розкриваються потреби, інтереси, нахили, здібності, характер.

Народ завжди прагнув будувати своє життя, культуру, побут, дозвілля за законами краси. Виховуючи у дітей народні естетичні погляди, смаки, які ґрунтуються на народній естетиці, національне виховання передбачає формування навичок гарної поведінки, доброзичливого ставлення до людей, вироблення умінь власноруч приумножувати культурно-мистецькі надбання народу.

Вишивка – поширений вид декоративно-прикладного мистецтва. Цей вид мистецтва виник давно – корені його сягають у глибину віків. Мабуть, ніколи не зможемо ми довідатися, хто і коли вперше здогадався втілити в узорний мотив красу рідної природи, свої переживання та відчуття, бо з огляду на недовговічність тканини та ниток наука позбавлена можливості точно визначити час виникнення цього мистецтва. Адже зразки найдавнішої вишивки у музеях Європи відносять до V ст.н.е., пам'ятки української вишивки збереглися лише за кілька останніх століть.

Дані археологічних розкопок дозволяють стверджувати, що початки мистецтва вишивання на території, яку займає сучасна Україна, сягають своєї давнини, і розвиток його не переривався ніколи, починаючи з незапам'ятних часів, і триває і сьогодні.

Українці прикрашали вишивкою предмети побуту – рушники, скатертини, фіранки, святковий та буденний одяг. Вироби, як правило, виконували з простих матеріалів, але відрізнялися вони високою художньою майстерністю.

Прийоми вишивання, узорні та кольорові співвідношення вдосконалювали із покоління в покоління. Поступово відбиралося усе найкраще та створювались неповторні візерунки з характерними національними рисами.

В музеях зібрано багато різноманітних вишивок. Найбільше їх дійшло до наших днів з 19 ст. Вишивання поділялось на міське та сільське. Міське не мало міцних традицій, бо знаходилося під впливом моди Заходу. Народна вишивка була пов'язана із звичаями та обрядами українського селянства.

Вишиванням споконвіку займалися жінки. Вишивали різними кольорами, техніками та різноманітними узорами. Протягом багатьох віків безпосередній конкретний зміст символів на вишивках втрачався, але традиції використання їх не зникли.

Популярна вишивка і сьогодні. Популярними і оригінальними є вироби оформлені вишивкою: серветки, рушники, панно, елементи одягу і різні дрібнички – мішечки, скриньки, кишеньки.

Створюючи орнаментальні композиції для вишивки, художники завжди звертались до природи, але не копіювали її, а використовували основні ідеї, мотиви та форми, опрацьовували її, зберігаючи найголовніше.

Висновки. Процес вишивання неповторний і захопливий для дітей. Він розкриває естетичний смак, привчає до охайності, ретельності, прищеплює любов і творче ставлення до праці, формує певні уміння і навички, які можуть знадобитися як у професійній діяльності, так і в побуті. Через пізнання традиційного народного мистецтва вишивки, як історико-культурної спадщини народу діти усвідомлюють свої взаємозв'язки з нацією, державою.

Запровадження в систему занять з учнями початкової школи вишивання, допомагає їм збагнути менталітет свого народу, його неповторність, сприяє розвитку творчої особистості дитини.

Список літератури: 1. Карпенчук С.Г. Концепція національного виховання. – Київ, 1998. 2. Касьяненко М.Д. Педагогіка співробітництва: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1996. 3. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексна програма художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних закладах. – Київ, 2000. 4. Кулик О. Українське народне художнє вишивання.- Київ, 1958

О.С. Редько

УКРАЇНСЬКА ВИШИВКА – ОДНА ЗІ СКЛАДОВИХ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Дана саття присвячена актуальній проблемі естетичного виховання через народне мистецтво. Показано тісний зв'язок між естетичним вихованням та українською вишивкою.

О.С. Редько

УКРАИНСКАЯ ВЫШИВКА – ОДНА ИЗ НЕОБХОДИМЫХ ЧАСТЕЙ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Даная статья посвящена актуальной проблеме эстетического воспитания через народное искусство. Показана тесная связь между эстетическим воспитанием и украинской вышивкой.

O.S. Redko

UKRAINIAN EMBROIDERY – ONE PART OF ESTHETICAL EDUCATION AND CULTURE.

The article deals with the topical question of esthetical education with the help of folk art. It extends of close connection between the esthetical education and the ukrainian embroidery.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2009

УДК 378:37.032+316.46

*Гамаюн І.В., Лутай Н.В.,
м. Харків, Україна*

НАЦІОНАЛЬНО – СПЕЦИФІЧНА РЕАЛІЯ ЯК СКЛАДОВА КАРТИНИ СВІТУ

Постановка проблеми. Процес глобалізації, який відбувається в сучасному світі, веде до зближення різних культур та народів. Межі та відмінності поступово зникають, ховаючи під собою традиції та елементи побуту, життя та слова, які їх називають. Поруч з цим сучасна лінгвістика все більш звертає увагу на культурологічний підхід до вивчення мови та тексту. Якщо в першій половині 20-го сторіччя такий підхід викликав сумніви, то в останні десятиріччя зацікавленість цим питанням зростає. Чому ж на фоні загального зближення культур та появи винаходів, спрямованих на це, залишаються слова та поняття, які потребують коментарів та вивчення? Річ у тім, що навіть однакові слова часто сприймаються носіями різних культур по-різному, не кажучи вже про розбіжність світів, в яких вони живуть. Саме ці елементи тексту, які відображають ці розбіжності, відіграють особливу роль в комунікації між культурами та мовами.

Мові належить активна роль в культурі і пізнанні. Вона є найважливішим засобом формування та існування знань людини про світ.

Відображаючи у процесі діяльності об'єктивний світ, людина фокусує результати пізнання в слові. Вся ж система знань, набутих як особисто, так і внаслідок навчання, утримується у довгостроковій пам'яті людини за допомогою концептів, або ментальних прообразів. Концептуалізація, або понятійна класифікація, – один з найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в усвідомленні інформації, яка надходить до людини, та який призводить до утворення концептів, коцептуальних структур і всієї концептуальної системи у мозку (психіці) людини. [1; 3]

У світлі тенденції до комунікативного напрямку перекладознавства та практики перекладу, до вивчення проблем, пов'язаних з перекладним текстом та його сприйняттям, розвиваються численні концепції про зв'язок мови та культури. Проблема порівняння та вивчення різноманітних культур є однією з найактуальніших на сьогоднішній час.

Мета дослідження: розглянути та з'ясувати зміст реалії як перекладознавчого терміну.

Основна частина. Світ, який оточує людину, зображений у трьох формах:

Реальна картина світу – об'єктивна, не залежна від людини даність; світ, який оточує людину.

Культурна (поняттева) картина світу – це відображення реальної картини світу крізь призму понять, які формуються на основі уявлень людини, отримуються за допомогою органів чуття та проходять крізь його свідомість, як колективну, так і індивідуальну [6; 41].

Мовна картина світу – це сукупність знань про реальність, закарбована в мовній формі, яка відображає цю реальність через культурну картину світу [6; 46].

Поняття мовної та культурної картин світу грає важливу роль у вивченні іноземних мов. Людина, вивчаючи іноземну мову, проникає в культуру носіїв цієї мови та піддається впливу закладеної в ній культури. На первісну картину світу накладається вторинна картина світу мови, яка вивчається. Вторинна картина світу – це не стільки картина, яка відображається мовою, скільки картина, яка створюється цією мовою. Взаємодія первісної та вторинної картин світу – це складний психологічний процес, який потребує певної відмови від власного «я» та пристосування до іншого бачення світу [6 ; 49].

Цінності однієї національної спільноти, які зовсім відсутні у іншій або суттєво відрізняються від неї, складають національний соціокультурний

фонд, який так чи інакше знаходить своє відображення в мові. Реалії, таким чином, є основою картини світу певної нації.

Аналіз існуючих визначень реалії дозволяє виділити дві основні точки зору на розуміння цього явища – екстралінгвістичну та лінгвістичну. Прихильники екстралінгвістичного підходу розглядають реалію як «суто позамовне явище, визначаючи її як факти, пов'язані з подіями суспільного та культурного життя країни, особливостями її державного ладу, історією її народу» [2; 68]. У працях представників лінгвістичної течії релевантним критерієм виділення реалії вважається її «яскраво виражений національно-культурний колорит, співвіднесеність з об'єктивною реальністю, відображеною в свідомості конкретної лінгвокультурної спільноти і, як наслідок цього, відсутність відповідностей в інших мовах» [2; 69].

З позицій лінгвокраїнознавства та перекладознавства реалії піддалися найбільш детальному вивченню. До числа реалій в лінгвокраїнознавстві відносять, по-перше, ономастичні реалії, що включають у себе:

- географічні назви (топоніми), особливо, які мають культурно-історичні асоціації (Російська імперія, Малоросія, Пруссія);
- антропоніми – імена історичних особистостей, громадських діячів, письменників, вчених, діячів мистецтва, персонажів художньої літератури та фольклору (Дж.Кеннеді, М.Ю.Лермонтов, А.Ейнштейн, С. Далі);
- назви творів літератури та мистецтва, історичні факти та події в житті країни, назви державних громадських установ та багато інших («Кобзар», Велика Депресія, Помаранчева революція, КДБ);

По-друге, реалії, які позначаються апеллятивною лексикою:

- географічні терміни, що позначають особливості географічного природного середовища, флори і фауни (степ, тундра, тайга, прерія, каньйон);
- деякі слова (у тому числі загальні терміни), що відносяться до державного устрою, суспільно-політичного життя країни, юриспруденції, військової справи, мистецтва, системі освіти, виробництва і виробничих відносин, побуту, звичаїв і традицій (колхоз, більшовізм, земство, фермер, сейм, легіон).

По-третє, реалії афористичного характеру: цитати, крилаті слова та вирази (Бути чи не бути?)[7; 11].

Для позначення слів – реалій дослідниками в перекладознавстві були введені такі поняття, як: «безеквівалентна лексика», «лакуни» («прогалини»), «екзотична лексика», «варваризми» та деякі інші. Ріднить ці поняття певне національне, історичне, місцеве, побутове забарвлення, відсутність

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

відповідників (еквівалентів) в мові перекладу. Щоб найбільш точно визначити зміст терміну "реалія", необхідно, в першу чергу "відсіяти" терміни, вже в знайомих, закріплених за ними значеннях, а також ті, які можна було б взагалі відкинути як непотрібні синоніми. Тоді легше буде уточнити зміст залишилися декількох найменувань, уточнюючи таким чином і семантичний коло "реалії".

Поняття безеквівалентної лексики є найбільш широким за своїм змістом. Реалії входять, як самостійне коло слів, в рамки безеквівалентної лексики. Але є один момент, який відрізняє реалію від безеквівалентного слова: в загальних рисах «слово може бути реалією по відношенню до всіх або більшості мов, а безеквівалентним – переважно в рамках даної пари мов, тобто, як правило, список реалій даної мови буде більш-менш постійним, у той час як словник безеквівалентної лексики виявиться різним для різної пари мов» [4; 43].

Часто поряд з терміном «реалія» вживається термін «лакуна». Виділяють два види лакунарності: повну і неповну. Повна лакунарність – це «відсутність лексичної одиниці, що позначає те чи інше поняття в лексичній системі літературної мови або його різновиди при зіставленні з іншими його територіальними різновидами» [8;173]. Якщо "у певної кількості найменувань, які поповнили систему мови – реципієнта, проявляються синонімічні фразеологічні одиниці, що дають додаткову коннотативну або коннотативно-номінативну інформацію" [8; 174], то мова йде про неповні лакуни. Але лакуна або прогалина не завжди можуть бути синонімами реалії, так як, на думку С. Влахова і С. Флоріна, сильно звужують це поняття.

Варваризм – «іноземне слово або вираз, не до кінця освоєне мовою – реципієнтом, найчастіше у зв'язку з труднощами граматичного освоєння. Зазвичай варваризми використовуються при описі чужоземних звичаїв, побуту, для створення місцевого колориту».[6;45]. Але реалії, на відміну від варваризмів, «1) можуть бути не запозиченими словами, 2) не обов'язково чужі мові за своєю структурою» [4; 39].

Екзотична лексика – це слова і вирази, запозичені з інших, часто маловідомих, мов і вживаються для надання мові особливого (місцевого) колориту. Не тільки нестійкість і можливість змішування з «варваризмом», але й вузькість значення робить термін «екзотизм» у значенні реалії неприйнятним. Екзотизм «по-перше, подібно варваризму, є тільки іншомовним словом, по-друге, на відміну від варваризма, це слово, вже увійшло в лексику відповідної мови, тоді як реалії можуть бути і свого роду окказіоналізмами, до того ж, визначення екзотизму не включає в зміст цього поняття історичні

реалії, розглядаючи цю лексику тільки з точки зору відношення до певної місцевості»[6;40].

Зіставивши існуючі в лінгвістиці та перекладознавстві визначення терміна «реалія», розглянемо його як мовну одиницю. Більшість авторів вважають, що реалії можуть бути виражені окремими словами та словосполученнями, а іноді і скороченнями. Граматична форма реалії як слова залежить від її належності до певної частини мовлення та від особливостей граматичного строю мови.

З метою з'ясування змісту реалії як перекладознавчого терміну слід розглянути його на фоні інших класів лексики. Найбільшу кількість спільних рис реалії мають з термінами. Як реалії, так і терміни представляють собою однозначні, позбавлені синонімів слова та словосполучення, що називають предмети, поняття, явища. Серед обох класів є одиниці іншомовного походження. Відмітними рисами реалій при зіставленні з термінами можна вважати національне та історичне забарвлення і переважно зв'язок з художньою літературою. (Наприклад, *Miranda decision* – рішення Верховного Суду США по справі Міранди (1966), "three strikes law" – «закон трьох злочинів»).

Реалія і ім'я власне пов'язані дуже тісно. Деякі автори стверджують, що назви свят, казкових істот можуть бути в різних умовах як реаліями, так і іменами власними (День подяки, Баба Яга). Дуже часто реалією можна вважати звернення (місс, сер, панове) та фразеологічні звороти, багато з яких мають характерне національне або історичне забарвлення («лоби забрити», "when Queen Anne was alive").

Також потрібно виділити в мові коннотативні та денотативні реалії. Денотативні реалії – це лексичні одиниці, семантична структура яких повністю заповнена фоновою лексичною інформацією. Коннотативні реалії – це лексичні одиниці, які, позначаючи звичайні поняття, висловлюють разом з тим смислові і емоційні «фонові відтінки»[7;17].

Найбільш вдалою, на наш погляд, є класифікація реалій С. І. Влахова і С. П. Флоріна [3; 68]. Вона має наступний вигляд:

I. Предметний поділ:

1. Географічні (ківі, прерія, польдер, секвоя, солончак);
 2. Етнографічні (кімоно, балалайка, рамазан, троль, аршин);
 3. Соціально – політичні (губернія, канцлер, торі, НЕП, орда, отаман);
- II. Місцевий поділ (в залежності від національної і мовної належності).

В площині однієї мови:

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

1. "Свої" реалії (національні; локальні; мікролокальні). (Хіт (heath – болотиста місцевість, покрита вереском), ель=ейл (ale – світле англійське пиво))

2. "Чужі" реалії (інтернаціональні; регіональні). Бринза (рум.), бізнес (ам.), супутник(рос)

В площині пари мов:

1. Зовнішні реалії – однаково чужі для обох мов (фіорд – зовнішня реалія для укр., болг., або любої іншої мови, окрім норвезької)

2. Внутрішні реалії – слова, які належать одній мові з пари, і отже, чужі для іншої мови (фіорд для норвезької мови буде внутрішньою реалією (для пари української та норвезької мов)).

III. Часовий поділ (в синхронічному та діяхронічному плані, за ознакою «знакомісць»): сучасні та історичні реалії.

Багато дослідників давали визначення реалії, але на нашу думку, найбільш повною і зрозумілою є дефініція Влахова та Флорина: «Реалії – це слова і словосполучення народної мови, які відображають найменування предметів, понять, явищ, характерних для географічного середовища, культури, матеріального побуту або суспільно-історичних особливостей народу, нації, країни, племені, і які, таким чином, постають носіями національного, місцевого або історичного колориту; точних відповідностей на інших мовах такі слова не мають, а отже, не можуть бути перекладені “на загальних основах» [3; 438]. Отже, у випадку реалій доречно говорити не про переклад у буквальному розумінні, а лише про віднайдення семантико – стилістичного відповідника або про трансляційне перейменування реалій [5; 92].

В цій статті аналізується переклад твору М.В. Гоголя «Вечер накануне Ивана Купала», виконаний перекладачем та критиком Isabel F. Hargood. На прикладах з текста перекладу розглядаються основні способи передачі значень реалій. У дужках надані варіанти, які на нашу думку, є адекватнішими.

I. Транскрипція (транслітерація) реалії. Завдяки цим способам створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів мови – реципієнта транскрибоване слово надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності: gorlitsa (танок), gopak, step, kutya, svitka (різновид полукафтана);

II. Заміни реалії:

1. Запровадження неологізму:

А) Кальки – це запозичення шляхом буквального перекладу слова або звороту з наступним складанням перекладених частин без будь-яких змін [4;89]: ляхи – the Poles, сафьянные сапожки – morocco shoes;

Б) Півкальки – це також нові слова або усталені словосполучення, але “складені частково із свого власного матеріалу, а частково з матеріалу іншомовного слова”[4; 89]: Пётр Безродный – Peter the Orphan;

2. Приблизне тлумачення реалій застосовується частіше ніж будь-який інший спосіб. Застосовуючи цей спосіб удається, хоча і не досить точно, передати предметний зміст реалії, але колорит дуже часто є утраченим:

А) Принцип заміни одиницею відповідно роду та виду дозволяє передати зміст реалії одиницею звичайно з більш поширеним значенням, підставляє родові поняття замість видового: хата – cottage, каганець – lamp, изба – farmhouse (izba – wooden house), печка – stove, жупан (теплий верхній чоловічий суконний одяг) – coat, малахай (довгий шкіряний батіг) – whip, галун (нашивка) – braid (galloon, purl), рушник – handkerchief (rushnyk);

Б) Функціональний аналог. Цей перекладацький прийом дозволяє замінити «незнайому» читачу реалію «знайомою»: кобза – viol (kobza), сопилка – pipe (sopilka), сивуха – brandy (raw vodka), вершок – nearly 4 inches, шишки – rolls (small wedding pastry), бандура – guitar (bandore), снегирь – robin red breast (bullfinch), свитка – gabardine (peasant's drab overcoat), червонец – ducat, вечер накануне Ивана Купала – John The Baptist's Day (On Ivan Kupala Eve);

В) Опис та пояснення застосовуються у тих випадках, коли поняття не може бути передане транскрипцією [3; 454]: панич – young gentleman, оселедець – lock (long forelock), коровай – wedding loaf, москаль – Moscow pedlar (Moscow soldier), монисто – string of beads, сени – passage (inner porch, outer entrance hall), нагайка – hunting whip (Cossack whip), маковник – poppy – seed cake;

III. При контекстуальному тлумаченні характерна відсутність деяких відповідностей перекладаємого слова чи словосполучення і його зміст передається за допомогою трансформованого відповідним чином контексту: москаля везть – to lie, провозить попа в решете – to lie in confession, «наряжаться в хари» – to disguise somebody's face, «переполох выливать» – “to pour out fear”, соняшницю заваривать – “to brew stomach ache”.

Висновок: вивчення соціокультурного фону та лексики, що відображає його, представляється необхідним з метою більш повного і глибокого розуміння оригіналу та відтворення в перекладі такої картини світу, яка б якомога точніше відповідала картині світу носіїв мови. Відтворити таку кар-

тину світу можна тільки після ретельного дослідження національно – специфічних реалій, що являють собою складові частини будь-якої картини світу.

Проаналізувавши переклад твору Н. В. Гоголя «Вечер накануне Ивана Купала» ми дійшли висновку, що майже всі реалії, які ми виявили, – історичні та етнографічні. Загалом вони представлені окремими словами, але також зустрічаються реалії – словосполучення та реалії – фразеологізми. У більшості випадків перекладач вдається до приблизного тлумачення реалій.

Також потрібно звернути увагу на те, що вибір способу передання значення реалії залежить від національної специфіки та фонових знань реципієнта перекладу, функціональної ролі реалії в тому чи іншому повідомленні та від жанрово-стилістичних особливостей матеріалу.

Список літератури: 1. Абаєва М.К. Фразеологическая семантика как часть языковой картины мира//Национально-культурный компонент в тексте и языке. Материалы II Международной конференции 7-9 апреля 1999 г. Часть 2 – Мн.: БГУ, 1999; 2. Бурбак О.Ф. Реалія та способи визначення її лінгвістичного статусу. // Іноземна філологія, Львів: 1985. – Стор. 68-69; 3. Влахов С. И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе (реалии). // Мастерство перевода. – М.: 1970. – Стор. 433-454; 4. Влахов С. И., Флорин С. П. Непереводимое в переводе. – М.: Высшая школа, 1986. – 360 стор.; 5. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад – Львів: 1989. — 215 стор.; 6. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь – справочник лингвистических терминов: пособие для учителя. М., 1985; 7. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация (Учебное пособие) – М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 стр.; 7. Томахин Г.Д. Прагматический аспект лексического фона слова // Филологические науки, № 5: 1988. – Стор. 82- 90.; 8.Филатов В.Д. Локальная маркированность фразеологических единиц. // МГПИИЯ Сборник научных трудов., вып.171. М., 1981.

І.В. Гамаюн, Н.В. Лутай

НАЦІОНАЛЬНО – СПЕЦИФІЧНА РЕАЛІЯ ЯК СКЛADOVA КАРТИНИ СВІТУ

Ця стаття присвячена дослідженню національно-специфічних реалій як складових картини світу. Вони розглядаються з позицій лінгвокраїнознавства та перекладознавства. У статті наведена класифікація реалій. Аналізується також переклад твору М.В. Гоголя «Вечер накануне Ивана Купала» та

розглянуті основні способи перекладу реалій. Переклад реалій становить одну з найактуальніших проблем у сучасному перекладознавстві, тому що ці лексичні одиниці не мають повних еквівалентів у мові-реципієнті через відсутність у іншій культурній картині світу концептів, які вони позначають.

И.В. Гамаюн, Н.В. Лутай

НАЦИОНАЛЬНО – СПЕЦИФИЧЕСКАЯ РЕАЛИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ КАРТИНЫ МИРА

Эта статья посвящена исследованию национально-специфических реалий как составляющих картины мира. Они рассматриваются с позиций лингвострановедения и переводоведения. В статье приведена классификация реалий. Анализируется также перевод произведения М.В. Гоголя «Вечер накануне Ивана Купала» и рассмотрены основные способы перевода реалий. Перевод реалий составляет одну из самых актуальных проблем в современном переводоведении, так как эти лексические единицы не имеют полных эквивалентов в языке-реципиенте из-за отсутствия в другой культурной картине мира концептов, которые они обозначают.

I. Gamayun, N. Lutai

NATIONALLY – BIASED LEXICON AS THE COMPONENT OF THE WORLDVIEW

This article deals with the problems of nationally – biased lexicon as the essential component of the worldview. It is considered from the perspectives of linguistic, cultural and translation studies. The article represents the classification of nationally – biased lexicon and analyses the basic ways of its translation on the example of the work by M.V.Gogol' «On Ivan Kupala Eve ». Translation of nationally – biased lexicon is one of the most urgent problems in the modern translation theory as these lexical units have no full equivalents in the language-recipient because of the absence in other cultural worldview of the concepts they designate.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2009

*Окладной Ю.Г., Світенко-Краснокутська Т.В.
м. Харків, Україна*

ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ЗАГАЛЬНОЇ ФІЗИКИ НА ПРИКЛАДАХ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ

Виховання студентів на прикладах життя та діяльності видатних українських вчених є важливою складовою частиною навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів. Зокрема воно повинно формувати у студентів уявлення про Україну як про державу, яка має потужний науково-виробничий потенціал, є володарем найсучасніших технологій.

Виховний процес може бути ефективним лише за умови, якщо він базується не на загальних фразах, а на конкретних прикладах з історії української науки та техніки, діяльності освітянських та наукових колективів. Тому цей процес має охоплювати весь комплекс дисциплін вищого навчального закладу, всі види занять, що проводяться зі студентами.

Широкі можливості для цього виду діяльності надає курс загальної фізики. Адже фізична наука в Україні має тривалу історію, що нараховує понад півтора сторіччя, а в сучасній Україні діють десятки потужних дослідницьких центрів в галузі фундаментальної та прикладної фізики, на кафедрах українських вищих навчальних закладів склалося багато плідно працюючих фізичних наукових шкіл.

Серед українських вчених, імена яких золотими літерами вписано до історії світової науки, можна виділити чотири основні категорії. Це насамперед ті, хто отримав освіту, сформувався як вчений та здобув провідні результати своїх досліджень в Україні. Це вчені з інших регіонів Росії, Радянського Союзу та з інших країн, розквіт наукової діяльності яких відбувся в українських освітніх або наукових закладах. Це люди, які здобули освіту в Україні, а реалізували себе як вчені за її межами. До цієї категорії належить ряд вчених, наукова діяльність яких прийшла на період, коли умов для неї в Україні ще не існувало, так само як і ті українські фахівці, хто очолив центральні наукові заклади СРСР та союзних республік. Це нарешті всесвітньо відомі вчені – представники української діаспори.

Виникненню фізичної науки безпосередньо в Україні передував історичний період, коли вихованці українських навчальних закладів здійснювали дослідження в галузі фізики та суміжних з нею областях науки в

провідних європейських столицях. Цей етап пов'язаний з іменами В.В. Петрова та М.В. Остроградського.

В розвитку фізики в Україні можна виділити ряд етапів. Перший з них починається в середині 19 сторіччя і триває до кінця 20 х років минулого віку. Для цього етапу характерно те, що фізичні дослідження здійснюються окремими вченими або невеличкими групами вчених, переважно вузівськими викладачами.

Колисковою української фізичної науки та освіти без будь-яких сумнівів слід вважати Харків [1]. А першою ластівкою на небосхилі української фізичної науки можна вважати Василя Володимировича Петрова, який 1785 року закінчив Харківський колегіум – передтечу Харківського університету. 1805 року у Петербурзі В. Петров з 2000 мідно-цинкових елементів створив величезну гальванічну батарею на 1700 вольт, за допомогою якої вперше спостерігав електричну дугу [2].

Михайло Васильович Остроградський відомий математик, а не фізик. Але на його теорему частіше посилаються у курсі загальної фізики, аніж вищої математики. І нашим студентам варто дізнатися, що у часи своєї молодості майбутній російський академік закінчив Полтавську чоловічу гімназію, а потім Харківський університет [3].

Піонером наукових досліджень в галузі фізики в Україні слід вважати Василя Івановича Лапшина. Професор В.І. Лапшин завідував кафедрою фізики Харківського університету з 1839 по 1863 рр. 1859 р. він провів гальванічні випробування, у яких встановив можливості електролізу розпавленої сілі. Відкриття цього явища зіграло велику роль у розвитку електрохімічної промисловості. Також першим професор В.І. Лапшин застосував електричне освітлення деяких вулиць Харкова, розробив проект харківського водопостачання, організував систематичну метеорологічну службу [1].

Поряд із В.І. Лапшиним серед піонерів електрифікації Харкова ми бачимо О.К.Погорілка. Олександр Костянтинівич Погорілко народився у місті Ніжині Чернігівської області у 1848 р. 1870 р. закінчив Харківський університет та залишився з кандидатським ступенем працювати в ньому. У 1877 р. був затверджений у званні приват-доцента Харківського університету, а у 1878 р.-доцентом.

З 5 серпня 1885 р. по 1902 р. О. К. Погорілко працює ад'юнктом-професором у Харківському практичному технологічному інституті. Створив фізичний кабінет та завідував їм. Розширив курс фізики та ввів в нього розділи загальної електрики, теорії світла. О.К. Погорілко- відомий вчений в

галузі фізики та електротехніки. Він вивчав властивості рентгенівського випромінювання. Був головою комісії з міського електроосвітлення. За його ініціативою на території інституту було збудовано метеообсерваторію, данні якої постачались у Санкт-Петербург та Париж. З 1902 р. О.К. Погірелко-міський голова м. Харкова. [4,5]

В одному ряду із харківськими фізиками ми бачимо професора Київського університету Михайла Петровича Авенаріуса [6] – організатора і керівника Київської школи фізиків-експериментаторів – першої фізичної школи в Україні [7]. Вивчаючи термоелектричні явища, він отримав формулу для розрахунку електрорушійної сили батареї, яка увійшла у підручники під назвою "формула Авенаріуса". Разом зі своїми учнями, серед яких треба відмітити Олександра Івановича Надеждіна, в лабораторії Київського університету М.П. Авенаріус визначив більшість критичних температур різноманітних рідин. Було застосовано унікальну методику визначення цих параметрів, яка увійшла у науку під назвою "метода Надеждіна", результати вимірювань за якою є актуальними у сучасності [8].

Справжній український Ломоносов – це професор Микола Дмитрович Пильчиков. Його життя та діяльність – це одна із найяскравіших сторінок в історії природознавчої науки в Україні [9]. М.Д. Пильчиков народився в травні 1857 р. в Полтаві. Його батько Дмитро Павлович Пильчиков працював вчителем. Прогресивний громадський діяч, учасник визвольного руху, був членом Кирило Мефодіївського товариства, приятелем Т.Г. Шевченка, М.І. Гулака, М.І. Костомарова, провідним діячем Полтавської громади 60 – 70 років, одним із засновників Товариства ім. Шевченка у Львові, наставником Панаса Мирного та Івана Карпенка-Карого.

1876 року Микола Пильчиков закінчив Полтавську класичну гімназію, в якій свого часу навчалися М.В. Остроградський, Л.І. Глібов, М.П. Старицький та М.П. Драгоманов. Переважна більшість життя та творчості Миколи Дмитровича Пильчикова пов'язана з Україною. Він закінчив Харківський університет (нині Національний університет імені Каразіна), викладав у Новоросійському (нині Одеському) університеті, та Харківському технологічному інституті (нині Національний технічний університет "ХПІ").

В історії вітчизняної науки з його ім'ям, з багатьма його досягненнями пов'язані поняття "перший", "вперше". Дослідження Курської магнітної аномалії, оптично-гальванічний метод дослідження електролітичних процесів і відкриття електрофотографування, вагомі результати з атмосферної оптики. Блискучі експерименти з рентгенівськими променями та винайдення потужної рентгенівської установки – фокус-трубки Пильчикова. Перші в

світі вдалі експерименти з радіокерування, створення радіопротектора, рухомої радіостанції. Логічним доповненням особистості М.Д. Пильчикова є прогресивні суспільно-політичні погляди, боротьба з ідеалістичною концепцією "зникнення матерії". Доля обдарувала його непересічним хистом винахідника й експериментатора, лектора-красномовця, палкого популяризатора науки.

Праці Пильчикова (близько 100) практично не досліджені і не оцінені фахівцями. Тільки цим можна пояснити те, що навіть у наші дні історики науки називають основоположником радіотелемеханіки Н. Теслу, зовсім не згадуючи М.Д. Пильчикова, який 25 березня (7 квітня н. ст.) 1898 р. перший публічно продемонстрував в Одесі радіокеровані годинник, макети гармати, яхти, семафора, маяка. Тесла, як відомо, подав заявку на патентування радіокерованого судна тільки 1 липня 1898 р., а публічно продемонстрував його у вересні.

Завершує перший етап розвитку фізичної науки у Харкові постать Дмитра Аполлінарійовича Рожанського, одного із піонерів радіофізики у Росії та Радянському Союзі [1]. Випускник Петербурзького університету, він з 1911 по 1921 рр. працював професором Харківського університету, заснував наукову школу радіофізиків, яка стала першою не тільки в Харкові, але і в цілій Україні. Д.А. Рожанський одним із перших створив електронний осцилограф, запропонував метод осцилографування швидких електричних процесів.

Треба також відзначити внесок у розвиток та становлення телебачення вченого-фізика Бориса Павловича Грабовського – сина поета-демократа Павла Грабовського. У 1925 р. їм вперше у світі було розроблено систему синхронізації передавальної та приймальної трубок – прообраз сучасного телебачення, названий "телефотом" [10,11].

"Ми тривожим стратосферу, атомне ядро і сферу", так у тридцять роки минулого сторіччя охарактеризував свій час видатний український поет Павло Тичина. 1928 року зі створенням у Харкові Фізико-технічного інституту Академії наук УРСР [12] починається другий етап розвитку фізичної науки в Україні – етап здійснення фундаментальних та прикладних досліджень силами великих наукових колективів. Цей етап без будь-якого перебільшення перетворив Україну на одного із світових лідерів в галузі фізичної науки.

Рубіж 20 х та 30 х років ХХ сторіччя – це час інтенсивного росту фізичної науки в СРСР в ширину та в глибину. За ініціативою одного із патріархів радянської фізики академіка А.Ф. Йоффе в ряді крупних промислових центрів СРСР: Харкові, Дніпропетровську, Свердловську та Томсь-

ку – утворюються фізико-технічні інститути, супутники легендарного Ленінградського ФТІ. До новоутворених дослідницьких центрів направляють найбільш талановитих випускників фізико-технічних спеціальностей ленінградських вузів, які вже встигли позитивно зарекомендувати себе в процесі наукових досліджень, пройти стажування за кордоном – у провідних наукових центрах Європи.

Фізико-технічний інститут Академії наук УРСР – УФТІ був найбільш потужним серед "супутників" Ленінградського ФТІ. В тридцяті роки минулого сторіччя в УФТІ здійснюються перші в Україні кроки в галузі ядерної фізики, високовакуумних та криогенних технологій. З інститутом пов'язана діяльність цілого сузір'я всесвітньо відомих фізиків. Це майбутній лауреат Нобелівської премії фізик-теоретик Лев Давидович Ландау, всесвітньо відомий фізик-експериментатор Лев Васильович Шубніков, українські академіки Кирил Дмитрович Синельников, Антон Карлович Вальтер та багато інших.

1932 року в Харкові в УФТІ вперше в Радянському Союзі і вдруге в світі було здійснено штучну ядерну реакцію – К.Д. Синельников, О.І. Лейпунський, А.К. Вальтер та Г.Д. Латишев здійснили розщеплення атомних ядер літію та бору за допомогою штучно прискорених заряджених елементарних частинок. Серед інших досягнень харківських фізиків передвоєнних років треба відзначити відкриття групою харківських фізиків на чолі з Л.В. Шубніковим змішаного стану надпровідників, який став всесвітньо відомим як фаза Шубнікова, відкриття ефекту Шубнікова – де Гааза, яке Лев Васильович здійснив під час праці за кордоном.

Слід сказати окремо про діяльність першого директора УФТІ Івана Васильовича Обреїмова. Як і більшість науковців того часу, він займався не тільки науковою, але так само і освітянською діяльністю. За сумісництвом він виконував обов'язки декана фізико-механічного факультету Харківського механіко-металургійного інституту (ХММІ), який у післявоєнні роки увійшов до складу ХПІ. Цей факультет став одним із піонерів фізико-технічної освіти, вже тоді поєднавши високий, характерний для класичних університетів рівень підготовки у галузі фундаментальних дисциплін з інженерними знаннями, необхідними для застосування на практиці фундаментальних фізичних законів, відкритих в процесі наукових досліджень. За умов лікнепу, коли Харківський університет було перетворено на Інститут народної освіти, технічні вузи Харкова стали лідерами у підготовці кадрів фахівців в галузі природознавства.

В тридцяті роки лави українських фізиків поповнюють випускники фізмеху ХММІ брати Ліфшиці, які незабаром стали видатними радянськими фізиками-теоретиками. Євген Михайлович відомий як співавтор Л.Д. Ландау у його роботі над всесвітньо визнаним "Курсом теоретичної фізики". Ілля Михайлович тривалий час очолював кафедру теоретичної фізики Харківського державного університету, а 1968 року його було направлено в Академію наук СРСР – він замінив Л.Д. Ландау на його посаді завідувача теоретичним відділом Інституту фізичних проблем АН СРСР у Москві. До речі, вже у післявоєнні роки саме ХПІ закінчив Борис Ієремійович Веркін – ініціатор утворення і перший директор Фізико-технічного інституту низьких температур у Харкові.

Серед вершин, яких досягли українські фізики у передвоєнні та перші післявоєнні роки, треба відзначити піонерські роботи киянина Вадима Євгеновича Лашкарьова в галузі фізики напівпровідників. Ще 1941 року він особисто та у співавторстві із К.М. Косоноговою опублікував в "Известиях АН СССР" дві статті, в яких показав, що обидві сторони запірного шару, розташованого паралельно границі розділу мідь – закис міді, мають протилежні знаки носіїв струму [13]. Це явище отримало назву р n переходу. В.Є. Лашкарьов розкрив так само і механізм інжекції – найважливішого явища, на основі якого діють напівпровідникові діоди та транзистори. Перше повідомлення в американській пресі про створення напівпровідникового підсилювача-транзистора з явилось 1948 р. – через 7 років після робіт В.Є. Лашкарьова. Переконливим визнанням досягнень наукової школи В.Є. Лашкарьова стало створення 1960 р. у Києві академічного Інституту напівпровідників.

Розповідь про досягнення українських вчених у тридцяти п'ятидесяти роки минулого сторіччя буде неповною без інформації про праці легенди української науки академіка Євгена Оскаровича Патона та його учнів в галузі електрозварювання – технологічного процесу, який заснований на використанні цілого комплексу фізичних явищ. Створений Є.О. Патеном у Києві ще у передвоєнні роки дослідний Інститут електрозварювання розробив технологію автоматичного зварювання під флюсом, завдяки застосуванню якої під час Великої Вітчизняної війни вдалося істотно прискорити процес виготовлення корпусів радянських танків. А після війни заснований академіком Є.О. Патеном Інститут електрозварювання АН УРСР стає визнаним світовим лідером в своїй галузі [14].

На рубежі 50 х та 60 х років минулого сторіччя починається третій етап розвитку фізичних та фізико-технічних досліджень в Україні, пов'язаний із

перетворенням науки у безпосередню продуктивну силу. Характерним для нього став потужний екстенсивний розвиток фундаментальних та прикладних досліджень як у старих, так і у багатьох нових дослідницьких центрах, поєднання в цих центрах "під єдиним дахом" теоретичних відділів, підрозділів, що здійснюють фундаментальні експериментальні дослідження, пошукові дослідження з потужним конструкторським бюро та дослідним виробництвом, спроможним засвоїти дрібносерійний випуск зразків нової техніки.

Так, у Харкові від УФТІ відпочковуються два академічних дослідницьких інститути: Фізико-технічний інститут низьких температур (ФТІНТ) та Інститут радіофізики та електроніки. Потужним центром фундаментальних та прикладних досліджень стає Інститут монокристалів Академії наук УРСР. Дещо пізніше, у сімдесяті роки в Харкові виникає ще один академічний дослідницький центр, в якому результати фундаментальних фізичних досліджень застосовуються для розв'язування проблем інших галузей науки. Це Інститут проблем кріобіології та кріомедицини.

Кадри фахівців-фізиків для цих наукових закладів готують три факультети Харківського держуніверситету (фізичний, фізико-технічний, радіофізичний) та два факультети Харківського політехнічного інституту (інженерно-фізичний та організований у 70 ті роки фізико-технічний).

За прикладом Ленінградського фізтеху, який на рубежі 20 х та 30 х років здійснив вже згаданий "пітерський науковий десант", харків яни на рубежі 60 х та 70 х років здійснюють свій власний "науковий десант" у місто Донецьк, де створюється новий фізико-технічний інститут. Учасниками цього "десанту" стали провідні науковці ФТІНТУ та УФТІ. Останній у зв'язку із розширенням мережі фізико-технічних дослідницьких центрів в Україні перейменовується у Харківський фізико-технічний інститут. Незабаром ХФТІ АН УРСР стає науковим закладом подвійного підпорядкування – його перетворюють на головний дослідницький центр Міністерства середнього (атомного) машинобудування СРСР.

Українські вчені допомагають своїм колегам з інших союзних республік, зокрема Казахстану та Молдавії. Так, 1962 року завідувач кафедри загальної фізики ХПІ М.І. Корсунський обирається академіком АН Казахської РСР. Працюючи в Алма-Аті, він зробив значний внесок у розвиток наукових досліджень в галузі фізики діелектриків, в підготовку кадрів власних фахівців-фізиків для цієї республіки.

Розвиток фізичних та фізико-технічних наукових досліджень здійснюється в Україні широким фронтом, зокрема і в західному регіоні.

Потужні наукові школи в різних галузях фізики формуються у Львові, Ужгороді, Чернівцях.

Здійснюючи виховання українського студентства, треба інформувати його про досягнення провідних науковців – представників української діаспори. В галузі фізичної науки вони пов'язані насамперед з іменами Івана Пулюя, Остапа Стасіва та Олександра Смакули [3].

Іван Павлович Пулюй, родом з Тернопільщини, випускник Тернопільської гімназії та Віденського університету, більшу частину свого творчого шляху пройшов, працюючи у Німецькій вищій технічній школі у Празі. Блискучий педагог, лектор, він обирався ректором, став першим деканом першого в Європі електротехнічного факультету. Об'єктом уваги Пулюя як науковця завжди були проблеми, які на той час перебували на передньому краї фізичної науки та технічного прогресу: молекулярна фізика, катодні промені, електротехніка, властивості та природа рентгенівських променів.

В історії фізики, як і природознавства взагалі, часто цілком природно складаються ситуації, коли той чи інший рішучий крок незалежно один від одного та майже одночасно здійснюють два вчених. Хто першим отримав основні результати спеціальної теорії відносності – Ейнштейн чи Пуанкаре? Дискусії з цього питання тривають навіть сьогодні.

Вважають, що рентгенівське випромінювання першим спостерігав німецький фізик Вільгельм Конрад Рентген, на честь якого вони й отримали свою назву. Його результати, що описують метод отримання цих променів та їхні властивості, опубліковані у трьох статтях. Але в проміжок часу між першою та другою публікаціями в Австрії виходять з друку дві праці Івана Пулюя на таку саме тему, чиї перші рентгенограми виявилися набагато кращими, ніж у самого Рентгена. На відміну від Рентгена, кому завжди був притаманний емпіризм, Пулюй намагається з'ясувати механізми виникнення променів нового виду. Треба відзначити, що в наші часи існує премія НАН України імені І.П.Пулюя за досягнення в області фізики, яку у 2002 році отримали харківські співробітники ФТІНТу Є.Т.Верховцова та Є.В.Гнатченко за цикл робіт "Резонансные явления поляризованное тормозное излучение при столкновении электронов с атомами".

Непросто складалася доля українських вчених у західному регіоні не тільки у 19 сторіччі, але й у першій половині минулого віку. Коли Західна Україна входила до складу Польщі, талановита українська молодь регіону могла здобути вищу освіту лише за вкрай обмеженими, дискримінаційними квотами. 1921 р. у Львові навіть був заснований вільний Український університет – так званий підпільний університет. За таких обставин багато

молодих українців покидали рідні місця з метою отримати освіту за кордоном. Був серед них і Остап Олександрович Стасів. Він народився на Львівщині, закінчив гімназію у Перемишлі, а вищу освіту отримав в Німеччині – закінчив Берлінський університет.

Професор Стасів 1951 р. став засновником і директором Інституту кристалофізики Німецької Академії наук в Берліні. Він один із фундаторів відомого міжнародного фізичного журналу "Physica Status Solidi", створив наукову школу з кристалофізики, залишив обширну наукову спадщину.

Олександр Смакула народився на Тернопільщині в селянській родині, закінчив гімназію у Тернополі, а вищу освіту здобув у Гетингенському університеті, одним із перших застосував поняття квантової механіки для з'ясування механізмів взаємодії електромагнітного випромінювання з твердими тілами. 1930 р. з'являється його стаття, яка зробила ім'я українського вченого відомим у науці. Він застосував параметри квантових осциляторів для опису радіаційного забарвлення кристалів. Виведене вченим кількісне математичне співвідношення стало відоме як "формула Смакули". І сьогодні на формулу Смакули посилаються у посібниках та монографіях в усьому світі.

Треба відзначити вагомий внесок українських вчених в становлення та розвиток інформаційних технологій. В першу чергу, ця діяльність пов'язана з ім'ям професора Олександра Миколайовича Щукарева (1864-1936). Працюючи у Харківському технологічному інституті на кафедрі хімії, він створив прообраз першого комп'ютера – "мыслительную машину"- технічний пристрій для механізації логіки різноманітних процесів. У 1948 – 1950р. в лабораторії Сергія Олександровича Лебедєва (Київ) була створена перша у континентальній Європі електронна обчислювана машина МЭСМ. Перші програми для цієї ЕОМ були написані українським математиком Катериною Логвінвною Ющенко (Рвачовою), яку вважають другою Адою Лавлейс (перший програміст світу). Значні успіхи в розвитку кібернетики в Україні пов'язані с діяльністю директора Інституту кібернетики НАН України академіка В.М. Глушкова [15].

Що стосується методики виховання студентів на прикладах життя та діяльності видатних українських вчених в процесі викладання курсу загальної фізики, то тут треба відзначити такі форми навчально-виховного процесу, як висвітлення їхньої діяльності під час проведення лекційних, лабораторних та практичних занять з курсу загальної фізики, обговорення цих питань на реферативних гуртках. Їх мають доповнити такі форми виховної роботи, як ознайомлення з картами розташування фізичних дослідницьких

центрів в Україні та у Харкові, екскурсії студентів до музеїв та фізичних лабораторій.

При цьому було б неправильно обмежитися коротким висвітленням питань історії української фізичної науки у ввідній лекції до курсу загальної фізики. Саме такої думки дотримуються автори виданого у Львові методичного посібника, присвяченого висвітленню досягнень українських вчених в курсі загальної фізики [7]. Існують широкі можливості прив'язати висвітлення конкретних питань історії вітчизняної науки до конкретних розділів та підрозділів курсу. Так, у главі "Постійний струм" доречно згадати про всевітньо визнані досягнення академіка Є.О. Патона та його учнів в галузі електрозварювання, а під час проведення ввідного лабораторного заняття до теми "Електрика та магнетизм" про створення В.В. Петровим батареї на напругу в 1700 вольт.

Зрозуміло, що при викладанні курсу загальної фізики треба враховувати регіональну специфіку. Так, розповідаючи студентам про кріогенні технології, надпровідність, викладачам харківських вузів доречно розповісти про роботи українського академіка Бориса Георгійовича Лазарєва, члена-кореспондента АН УРСР ректора ХДУ Володимира Гнатовича Хоткевича. Зокрема треба відзначити, що вимірювання парамагнітної сприйнятливості водню, здійснене Б.Г. Лазарєвим ще у 30 ті роки (експериментальне значення на декілька порядків перевищувало теоретичні передбачення), відіграло важливу роль для становлення та розвитку квантової механіки. Коли ж на лекції йдеться про застосування хвильових властивостей мікрочастинок речовини – згадати про досягнення професора ХПІ Льва Самійловича Палатника та його наукової школи в галузі застосування електронної мікроскопії.

Автори висловлюють щире подяку А.О. Мамалую за корисні обговорення та поради.

Список літератури: 1. Харьковский государственный университет 1805 – 1080. Исторический очерк. – Харьков: Изд-во при ХГУ при объединении "Вища школа", 1989. 157 с. 2. Петров Василий Владимирович. – БСЭ, т.32, с 595 596. М.: 1955. 3. Аксиоми для нащадків. Українські імена у світовій науці. Зб. нарисів / Упоряд. і передмова О.К. Романчука. – Львівська істор.-просв. організ. "Меморіал", 1992. – с 73 89; 183 – 252. 4. Выдающиеся педагоги высшей школы г. Харькова. Биографический словарь. – Харьков: Харьковский гуманитарный институт "Народная украинская академия", 1998. – 732 с. 5. Костенко Ю.Т., Морозов В.В., Николаенко В.И., Сакара Ю.Д., Товажнянский Л.Л. Харьковский политехнический. Учёные и педаго-

ги. – Харьков: Прапор, 1999. – 345 с. 6. Авенариус Михаил Петрович. – БСЭ, т. 1, с 68. М.: 1949. 7. Висвітлення досягнень українських фізиків в курсі фізики / Укл.: Зачек І.Р., Лопатинський І.Є. Хром як Й.Я./ Львів: Державний університет "Львівська політехніка", 1999. – 56 с. 8. Надеждин А.И. Физические исследования. – Киев: 1887, с 5-6. 9. Плачинда В.П. Микола Дмитрович Пильчиков. – Київ: Наукова думка, 1983. – 200 с. 10. Патент на изобретение №5592, класс 21a1, 32. 30июня 1928г., г. Ленинград. 11. Телефот и патент №5592. – "Урал", №7, 1978, с 124-142. 12. Физико-технический институт Академии наук УССР. БСЭ, т.45, с 32. М.: 1956. 13. Лашкарёв В.Е. Исследование запирающих слоёв методом термозонда; Лашкарёв В.Е., Косоногова К.М. Влияние примесей на вентильный фотоэффект в закиси меди. – Известия АН СССР, Сер. физ. – т.5, 1941. 14. Малишевский И.Ю. Рассказы о Патоне. – Киев: Днипро, 1990. – 485 с. 15. История развития информационных технологий в Украине. <http://ukrainiancomputing.info>.

Ю.Г. Окладной, Т.В. Світенко-Краснокутська

ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ЗАГАЛЬНОЇ ФІЗИКИ НА ПРИКЛАДАХ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ

Висвітлено питання історії фізичної науки в Україні в зв'язку із завданнями виховання майбутньої гуманітарно-технічної еліти, формування у студентства уявлень про Україну як про державу, що має потужний науково-виробничий потенціал. Обговорено питання періодизації історії фізичної науки, методики виховання на прикладах життя та діяльності видатних українських вчених в процесі викладання курсу загальної фізики.

Ю.Г. Окладной, Т.В. Свитенко-Краснокутская

ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ КУРСА ОБЩЕЙ ФИЗИКИ НА ПРИМЕРАХ ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЫДАЮЩИХСЯ УКРАИНСКИХ УЧЕНЫХ

Освещены вопросы истории физической науки в Украине в связи с задачами воспитания будущей гуманитарно-технической элиты, формирования у студентов представлений об Украине как о государстве, которое обладает мощным научно-производственным потенциалом. Обсуждены вопросы пе-

риодизации истории физической науки, методики воспитания на примерах жизни и деятельности выдающихся украинских ученых в процессе преподавания курса общей физики.

Yu.G. Okladnoy, T.V. Svitenko-Krasnokutskaja

**STUDENTS EDUCATION
AT COMMON PHYSICS COURSE TEACHING ON EMINENT
UKRAINIAN SCIENTISTS LIFE AND ACTIVITY EXAMPLES**

The problems of Ukrainian physical science history are exhibited in connection with the problems of the future humanitarian-engineering elite education, formation the students performances about the Ukraine as the state, which has a potent research-and-production potential. The problems of physical science history periodization, procedure of education on eminent ukrainian scientists life and activity examples during the common physics course teaching are discussed.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2009

V РОЗДІЛ**КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

УДК 30.338

*Бабаєв В.М.,
м. Харків, Україна***ЯКІСНІ ЗМІНИ В СИСТЕМІ КАДРОВОГО ОНОВЛЕННЯ ОРГАНІВ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Питання формування національної еліти вперше постало на порядку денному ще на початку 90-х років минулого сторіччя, коли Україна виборола власну незалежність. Пострадянська формація правлячої еліти, яка автоматично (або точніше за замовчуванням) перебрала на себе основні функції з керування новою демократичною республікою, виявилась здатною впродовж декількох років підтримувати життєзабезпечення країни на доволі прийнятному рівні. Але нові вимоги, що постійно поставали перед Україною, як на внутрішній, так і на міжнародній арені вимагали якісно нового бачення та підходів до вирішення актуальних проблем функціонування і розвитку країни.

З року в рік Україна стрімко втрачала власні конкурентні позиції/переваги на світовому ринку. До того ж за роки, що минули, відбулись серйозні зміни. Так, сьогодні майбутнє нашої країни набагато більше залежить від зовнішніх чинників, ніж на початку 90-х років минулого сторіччя. Це означає лише одне – в умовах загострення глобальної конкуренції за ресурси, формування глобальних економічних відносин, Україна ризикує назавжди залишитися у таборі так званих «держав, які не відбулись» (failed states). [3]

Станом на сьогодні в Україні близько 95% обсягів виробленої продукції належить до третього (60%) і четвертого (35%) укладів, характерними рисами яких є випереджальний розвиток електроенергетики і використання нафти як головного енергоносія. Частка ж продукції вищих технологічних в економіці країни складає: 4% – для п'ятого і 0,1% – для шостого. [3; 5] Водночас у світовій економіці склались передумови для чергового етапу науково-технологічної революції, змістом якого є широке розповсюдження шостого технологічного укладу. Для нього характерні передусім провідна роль науки, яка втілюється в наукових відкриттях та промислових технологіях, ви-

значаючи нові умови функціонування та розвитку суспільства, задоволення зростаючих потреб населення. [2, с. 42; 3; 5]

Змінити подібний негативний для нашої країни перебіг подій можливо лише за рахунок найціннішого ресурсу сучасності – високопрофесійних кадрів та докорінного й якісного реформування системи управління державним і приватним секторами економіки.

Безумовно, головні конкурентні переваги сучасної високорозвиненої країни забезпечуються високою якістю людського потенціалу й тими чинниками, які безпосередньо пов'язані з життєдіяльністю людини.

Сьогодні основною рушійною силою сучасного цивілізаційного процесу є гуманітарні чинники – освіта, здоров'я, кваліфікація, інтелектуальність, мобільність, особистісні якості, цінності, світоглядна система. Відтак, країнами-лідерами є держави, які виходять з того, що найвигідніші інвестиції – це інвестиції у людський капітал. Перспективи свого соціального та економічного розвитку вони пов'язують насамперед з якістю освіти, тому сучасна система освіти і в Україні має орієнтуватися на інноваційну економіку, розвиток людини, запити міжнародного ринку праці.

Сьогодні в Україні ВНЗ є тим надійним науково-освітнім фундаментом, що дозволив виховати цілу плеяду видатних учених, геніальних винахідників, талановитих керівників, що здобули світову славу для нашого міста, області, країни.

Безупинний творчий пошук і сміливий науковий експеримент, новаторство й прогресивність, здоровий прагматизм і виважений розрахунок – все те, чим так щедро наділяє ХПІ, як один із найславетніших ВНЗ України, своїх вихованців, і сьогодні дозволяє «політехівцям» бути лідерами в вирішенні складних практичних завдань, які ставлять перед ними міжнародне наукове співтовариство й саме життя.

Тому не випадково центральною проблемою продовжує залишатися найважливіша тема – формування національної гуманітарно-технічної еліти, провідної ролі в цьому процесі фундаментальної освіти.

Актуальні питання становлення й розвитку вищої школи, фундаментальної підготовки молодих фахівців, управління якістю освіти, впровадження в процеси навчання передових інформаційних технологій активно на сьогодні обговорюються вченими.

Лише спільними зусиллями вчені-педагоги зможуть знайти дієві шляхи вирішення питань. І в цьому сенсі вченим країни вкрай потрібне розуміння, підтримка, допомога держави, його органів влади в центрі й на місцях.

Одним із головних запитань у сучасній соціально-економічній ситуації залишається таке: чи готова наша країна до серйозних якісних зрушень, ґрунтовного реформування, до реалізації інноваційної політики в науково-освітній, соціально-економічній або іншій сфері сучасного громадського життя? На жаль, на сьогоднішній момент ми можемо отримати зовсім не втішну відповідь.

Трансльовані із центра на місця ініціативи зіштовхуються з тим рівнем знань, розуміння, управлінських навичок, виконавської дисципліни, якого явно не достатньо навіть для вирішення поточних завдань.

Вкотре ми стикаємося з проблемою, коли в результаті виборів в органи місцевого самоврядування приходять «кращі» люди, у яких відсутня не тільки необхідна підготовка, але й уявлення про те, у чому полягає їхня нова робота.

Та й у питаннях призначення найчастіше вирішальну роль відіграють не професіоналізм і компетентність, а партійна приналежність і політичні симпатії. Так, не одиничні випадки, коли на посаду землевпорядника призначається педагог, а на посаду інженера тепломереж – військовий.

І таким «фахівцям» тільки для того, щоб розібратися в специфіці, увійти в курс справи, необхідно 2-3 роки. А коли ж приступати до поліпшення виробничих показників, до якісних інновацій, до питань реформування?

Але було б невірним відносити кадрові прорахунки винятково до вад влади на місцях. На жаль, ситуація «кадрової неспроможності» транслюється із центра.

Якщо поцікавитися біографіями міністрів різних складів вітчизняних урядів, тільки деякі з них були дійсними професіоналами своєї справи, які пройшли серйозну виробничу практику за профілем, мають значний багаж знань та високий рівень відповідальності як політик, керівник, громадянин. Але оскільки міністр – посада політична, то не дивно, що більшість керівників міністерств нічим іншим у своєму житті крім власної політичної кар'єри не займаються.

І якби це відбувалося лише з міністрами! Але з таких кадрів складається вся владна вертикаль!

Гадаю, ні для кого сьогодні не є сенсаційною новиною, що багато ключових кадрових призначень у системі органів держуправління на місцях неофіційно погоджувались і продовжують погоджуватися з керівництвом регіональних представництв партій правлячих прем'єр-міністрів.

Підкреслю, у цивілізованому демократичному суспільстві система державного управління, що за визначенням націлена на служіння не окремо-

му партійному або бізнес-угрупованню, а всьому суспільству, автономна і незалежна від сфери політики, а тому є стабільною і ефективною. Але про яку ефективність може йти мова в нашій країні, якщо обласні державні адміністрації (і Харківська область не є виключенням) змушені по декілька місяців очікувати затвердження голів райдержадміністрацій та їхніх заступників, начальників обласних і районних управлінь?

І як це видно з інформації, поданої у табл. 1, нерідко погоджень й зовсім не відбувається.

Таблиця 1.

Інформація стосовно погодження в центральних органах виконавчої влади кадрових призначень в Харківській області

№	П.І.Б.	Секретаріат Президента України	Кабінет Міністрів України	Мінрегіонбуд України
1	2	3	4	5
1	Колесніков О.О.	4,5 міс.	7 днів	не погоджено
2	Нечипоренко О.С.	1,5 міс.	не погоджено	не погоджено
3	Биченко І.М.	10 днів	10 днів	не погоджено
4	Калашник А.Ф.	1,5 міс.	не погоджено	не погоджено
5	Неффа О.Ю.	3,0 міс.	не погоджено	не погоджено
6	Бураков О.І.	не погоджено	1,0 міс.	не погоджено
7	Божков Ю.В.	не погоджено	0,5 міс.	не погоджено
8	Шарага Ю.І.	не погоджено	1,5 міс.	не погоджено
9	Малишева О.В.	не погоджено	0,5 міс.	не погоджено
10	Казаков О.Є.	не погоджено	0,5 міс.	не погоджено
11	Пересічанська В.І.	не погоджено	2,0 міс.	не погоджено
12	Цупило О.А.	не погоджено	0,5 міс.	не погоджено
13	Кизим О.В.	не погоджено	0,5 міс.	не погоджено
14	Василенко М.П.	не погоджено	0,5 міс.	не погоджено
15	Стрельник Р.П.	не погоджено	2,0 міс.	не погоджено
16	Марчук О.С.	не погоджено	0,5 міс.	0,5 міс.
17	Горват Ю.І.	не погоджено	0,5 міс.	0,5 міс.
№	П.І.Б.	Секретаріат Президента України	Кабінет Міністрів України	Мінрегіонбуд України
1	2	3	4	5
18	Бурменко А.В.	не погоджено	не погоджено	2,0 міс.
19	Бабенко Ю.Г.	не погоджено	0,5 міс.	1,5 міс.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

20	Літвінов М.А.	не погоджено	2,0 міс.	0,5 міс.
21	Грищенко А.В.	не погоджено	1,0 міс.	2 дні
22	Новосельцев А.О.	не погоджено	0,5 міс.	0,5 міс.

У результаті подібних кадрових обструкцій з боку центральних органів влади, регіональних партійних структур затягується процес кадрового оновлення системи управління.

Однак, що цікаво, коли необхідно – використовується зовсім інший стандарт. Так, рік у рік Харківська облдержадміністрація, незалежно від політико-партійного «забарвлення» уряду, зіштовхується з повним ігноруванням міністерствами й відомствами інтересів підконтрольних їм підприємств.

Більш ніж очевидним це стає в питаннях призначення директорського корпусу без відповідного узгодження з облдержадміністрацією.

Два показових приклади. Кілька років назад призначення керівником Харківського електромеханічного заводу Яблонського Є.С. призвело до повного розвалу унікального для України виробництва.

У результаті подібних кадрових «призначень» була практично повністю паралізована робота заводу ім. Малишева. У найважливіший для підприємства момент – у період підписання чергового контракту з Пакистаном вартістю 100 млн. дол. США, Мінпромполітики України без узгодження з керівництвом облдержадміністрації змінює директора. У результаті, підписання контракту – зірвано, програма реструктуризації підприємства – не завершена.

І це стосується не тільки даної галузі, а в цілому самого формату взаємодії міністерств із регіонами.

Тривала робота з децентралізації системи управління отримала своє цілком логічне продовження кілька років назад, зі створенням Міністерства регіонального розвитку та будівництва.

Свого часу ми поклали великі надії на створюване Міністерство. У тому розумінні, що були впевнені в необхідності його існування як ефективного посередника між урядом і регіонами.

Підкреслю, що багато в чому саме харківські управлінці і вчені знаходились у витоків створення цього міністерства. Спільною роботою фахівців облдержадміністрації та вчених ХПІ над проектом адміністративно-територіальної реформи, зацікавився віце-прем'єр міністр України Володимир Рибак. Розглянувши наші пропозиції, ним було підписане розпорядження про створення Мінрегіонбуду. Але ніхто й уявити собі не міг, яку систему взаємин з регіонами обере нинішній міністр.

Впевнений, багато хто з присутніх, завдяки українським ЗМІ, свого часу був поінформований стосовно серії гучних скандалів, пов'язаних з роботою Державного архітектурно-будівельного контролю в Харківській області.

Керівництво обласної державної адміністрації неодноразово зверталось до Прем'єр-міністра України, у Мінрегіонбуд з вимогою навести лад у підзвітній їм державній структурі.

Однак наші сподівання перевершили не відповіді керівника Мінрегіонбуду, а влаштований ним конкурс на заміщення вакантної посади начальника Харківської філії ДАБКу, за результатами якого було видано два протоколи засідання конкурсної комісії, що мали однаковий номер, дату, підписи, але з діаметрально протилежними висновками (один – на користь дійсного переможця, другий – на користь «свого» претендента).

Як можна розцінювати подібні дії високопосадовців? Крім цього, тендерні торги, експертиза проектів будівництва, оформлення дозволів на будівництво – усе пронизане жорсткою централізацією та намаганням сконцентрувати всі владні повноваження в одних руках.

Сьогодні в результаті подібного свавілля можновладців, відірваності системи управління від життєвих реалій, губиться темп та якість проведення соціально-економічних реформ, вкрай необхідних перетворень у нашій країні.

Ще один показовий приклад стосовно того, який існує в нашій країні порядок витрачання коштів субвенцій з Державного бюджету України. Торік Міносвіти України провело необхідні тендерні торги з метою освоєння коштів субвенції на комп'ютеризацію та інформатизацію загальноосвітніх навчальних закладів районів області на суму в 6 млн. грн. Але оскільки витрачання коштів субвенції в нашій країні стає можливим лише з другої половини року, до того ж коштів було виділено майже на 2 млн. грн. менше від запланованого, переможець конкурсу фізично не міг виконати узяти на себе зобов'язання і був вимушений відмовитися від поставок.

Хто приймає такі рішення? Як приймає? Згідно яких принципів на вищому державному рівні формуються відповідні комісії, колегії, відомства, міністерства?

Твердо переконаний, що в питаннях найму на державну службу необхідно повернутися до теми контрактної системи. А в справі просування службовими сходами – вирішити найгострішу проблему й створити систему адекватної оцінки роботи держслужбовців, оскільки використовувана нині система просто не витримує критики.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Зверніть увагу, як і на підставі яких критеріїв оцінюється сьогодні робота держслужбовця (табл. 2, 3).

Таблиця 2.

Питання для щорічної оцінки виконання держслужбовцем посадових обов'язків і завдань.

№	Самооцінка	Запитання
1		Наскільки успішно, на Ваш погляд, Ви виконуєте свої посадові обов'язки?
2		Указати кількість планових завдань, які Вами виконано і які не виконано. Зазначити кількість позапланових завдань (перевірок, відряджень, організації семінарів, інше), які Ви виконували.
3		Які окремі доручення (завдання), що мали ключове значення для роботи підрозділу, доручалися Вам? Чи були Ви залучені до роботи в групах щодо розробки відповідних програм, нормативно-правових актів?
4		Навести приклади щодо публікації у виданнях з питань діяльності підрозділу, якщо такі були протягом року. Надати інформацію про навчання (підвищення кваліфікації та отримання освітньо-кваліфікаційного рівня).
№	Оцінка безпосереднім керівником	Запитання
5		Оцінка виконання державним службовцем посадових обов'язків, визначених у посадових інструкціях і завдань, викладених у особистому плані роботи, а також ступінь участі у виконанні окремих доручень (завдань).
6		Рівень знань, умінь, професійні якості, здібності державного службовця в контексті виконання покладених на нього завдань і обов'язків.
7		Висновки, пропозиції та рекомендації як наслідок обговорення результатів щорічної оцінки виконання державним службовцем посадових обов'язків і завдань

Таблиця 3.

Вибірковий перелік загальних критеріїв і показників якості роботи держслужбовця.

№	КРИТЕРІЙ	РІВНІ ЯКОСТІ ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ І ЗАВДАНЬ			
		Низький	Задовільний	Добрий	Високий
1	2	3	4	5	6
1.	Виконання обов'язків і завдань				

1.	Обсяг роботи, що виконується	не відповідає очікуваному, перевищується встановлений термін виконання	відповідає встановленому терміну виконання	повністю вкладається в термін, має час на додаткове опрацювання	перевищує сподівання, виконує завдання постійно із скороченням терміну, виконує за цей час додаткові завдання
	необхідне позначити:				
2.	Професійна компетентність				
8.	Оперативність мислення	повільно сприймає нові завдання, виявляє незадоволення у разі зміни завдання або звичних обставин	приспосовується до нових завдань і ситуацій на роботі	сприймає нові завдання охоче, розуміє їх суть та пов'язані з ними проблеми, орієнтується в нових ситуаціях	швидко сприймає нові завдання і ситуації, визначає впливові фактори та суть справи
	необхідне позначити:				
9.	Працездатність та витривалість	працездатність низька, збільшення навантаження погіршує якість роботи, втрачає впевненість	працездатність задовільна, збільшення навантаження, як правило, не впливає на якість роботи	працездатний, збільшення навантаження не впливає на якість роботи	працездатність висока, витримує тривале навантаження, відповідає активністю на підвищення вимог
	необхідне позначити:				

№	КРИТЕРІЇ	РІВНІ ЯКОСТІ ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ І ЗАВДАНЬ			
		Низький	Задовільний	Добрий	Високий
1	2	3	4	5	6
10.	Відповідальність	виявляє байдужість, безвідповідальність, схильність до невиконання	виявляє почуття відповідальності нестабільно, потребує	почуття відповідальності виявляє постійно	високо розвинуті почуття обов'язку; виконавська

		постійного контролю за виконанням		дисципліна відмінна, надійний у розв'язанні завдань повсякденної діяльності	
11.	необхідне позначити: Самостійність	самостійних рішень не приймає, у разі виникнення найменших проблем потребує стороннього втручання	здатний до прийняття самостійних рішень, але вони не завжди бувають обґрунтованими; у критичних ситуаціях виявляє нерішучість	у прийнятті рішень, як правило, самостійний; здатний аналізувати і прогнозувати події; у критичних ситуаціях здатний до рішучих дій; виконує завдання без сторонньої допомоги	високо розвинена здібність до обґрунтованого прийняття самостійних рішень; володіє навичками передбачення; у критичних ситуаціях здатний до продуманих і рішучих дій; самостійно вирішує складні проблеми
12.	необхідне позначити: Здатність до лідерства	якостей лідера не має і не намагається мати: у колективі непомітний	здатний позитивно впливати на людей, але у практичній діяльності цим користується рідко	здатний позитивно впливати на людей, має якості лідера	володіє високим розвинутими здібностями позитивного впливу на людей, якості лідера виявлені яскраво
13.	необхідне позначити: 3. Етика поведінки				
14.	Етика поведінки, стиль спілкування	рівень культури поведінки і спілкування з людьми низький, допускає елементи нетактовного,	рівень культури поведінки і спілкування з людьми задовільний, але не завжди адекватний	культурний у поведінці з людьми, у спілкуванні тактовний, доброзичливий	володіє високим рівнем культури поведінки і спілкування з людьми; властива

		грубого ставлення до оточуючих; поведінка не відповідає конкретній ситуації (невпевнена, неввічлива, зухвала)	відповідній ситуації		гнучкість у використанні стилів спілкування і поведінки, у критичних ситуаціях завжди проводиться коректно і водночас із розумінням
	необхідне позначити:				
РІВНІ ЯКОСТІ ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ І ЗАВДАНЬ					
№	КРИТЕРІЇ	Низький	Задовільний	Добрий	Високий
1	2	3	4	5	6
3.	Етика поведінки				
	Дисциплінованість	порушує правила внутрішнього трудового розпорядку	дотримується правил внутрішнього трудового розпорядку, але потребує контролю	дисциплінований, правила внутрішнього трудового розпорядку виконує без порушень	високо дисциплінований, суворо і точно дотримується правил внутрішнього трудового розпорядку
16.	необхідне позначити:				
4.	Критерії для керівних працівників				
	Здатність до переговорів	неспроможний дотримуватися особистої точки зору, аргументація невпевнена, непереконлива	подає свою точку зору професійно, конкретно	свою точку зору може переконливо аргументувати	цілеспрямовано репрезентує свою точку зору, не ігноруючи належних контраргументів
17.	необхідне позначити:				
	Уміння організувати роботу підлеглих	не сприяє впровадженню робочого процесу	ретельно вивчає мету і пріоритети; доцільно розподіляє робочі завдання	визначає мету і пріоритети; забезпечує регулярне інформування підлеглих; раціонально розподіляє робочі завдання	чітко визначає мету і пріоритети, оптимально організує робочий процес розподіляючи завдання досягає
18.					

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

	необхідне позначити:				максимальної ефективності
19.	Професіоналізм у керівництві роботою підрозділу	формулювання завдань нечітко	не завжди пояснює та надає потрібну інформацію і професійні поради	чітко пояснює поставлені завдання; надає потрібну інформацію та професійні поради	роз'яснює завдання доступно, детально, вчасно консультиє
20.	Контроль	контроль відсутній взагалі або не-ефективний	епізодично контролює виконання поставлених завдань	систематично контролює виконання поставлених завдань	контроль здійснює вміло та не-нав'язливо
21.	Оцінка та заохочення співробітників	не усвідомлює досягнень та можливостей працівників, не знає їх здібностей та інтересів, не підтримує заходів з підвищення кваліфікації, заважає самостійності співробітників	ознайомлений з досягненнями та можливостями працівників; намагається оцінювати здібності; підтримує заходи з підвищення кваліфікації	ознайомлений з досягненнями та можливостями працівників, правильно оцінює здібності та заслуги, підтримує заходи з підвищення кваліфікації, стимулює самостійність мислення та дій	ретельно та детально вивчає досягнення та можливості працівників, цілеспрямовано стимулює їх інтереси та здібності, ефективно спонукає до самостійності мислення та дій

Безумовно, подібні системи оцінки роботи держслужбовців не йдуть ні в яке порівняння з розробленою вченими НТУ «ХП» «Методикою оцінки ефективності діяльності виконавчих органів Харківської міської ради». Відповідно до якої оцінка діяльності посадовця здійснюється не на за результатами виконання «паперової» роботи, а також самооцінки (яка за визначенням є суб'єктивною), а за показниками у тих сферах народногосподарського комплексу міста, яким він має опікуватися, займаючи певну посаду.

Завдяки саме цій спільній роботі за всі роки існування в Харкові системи муніципального управління вперше було ґрунтовно досліджено кадровий склад міськвиконкому.

Підкреслю, лише шляхом розробки та впровадження інноваційних методик діагностики і оцінки нам вдасться фільтрувати й відсіювати в органах центральної й місцевої влади ті кадри, які потрапляючи в систему управління, дискредитують її зсередини.

І те, що ми сьогодні стаємо постійними свідками гучних політичних й економічних скандалів у нашій країні, області, місті – саме є свідченням:

- кадрової слабкості системи управління в центрі і на місцях;
- несформованості адекватної системи підготовки майбутніх керівників у ВНЗ;
- відсутності прийнятної системи діагностики й оцінки роботи держслужбовців;
- гострої потреби у введенні контрактної системи найму на держслужбу;
- відсутності дієвих каналів рекрутації національної еліти, оскільки існуючі на сьогодні політико-партійні та регіонально-бізнесові структури із цим завданням явно не справляються.

Сьогодні запорукою успішності зміни ситуації в питаннях кадрового оновлення системи органів державного управління багато в чому є зміст й якість підготовки майбутніх керівників, менеджерів, адміністраторів, починаючи зі шкільної лави, продовжуючи у ВНЗ й не завершуючи цього процесу до закінчення трудової діяльності. Тому перед провідними вищими навчальними закладами країни й, насамперед, перед Національним технічним університетом «Харківський політехнічний інститут» постає важливе й відповідальне завдання, від результатів розв'язання якого залежить добробут і майбутнє нашої країни, – професійно підготувати нове покоління висококласних керівників для того, щоб вирішити головні кадрові питання в системі управління конкретним підприємством, організацією, населеним пунктом.

Список літератури: 1. Ахизер А.С. Критика исторического опыта. – М., 1991 г. – 352 с. 2. Національна стратегія розвитку «Україна – 2015» / Громадське політичне об'єднання «Український форум». – К., 2008. – 74 с. 3. Семиноженко В.П. Какой уклад – такая и экономика // Персональний сайт В.Семиноженко, <http://www.semynozhenko.org.ua/documents/2004/5/227.html> 4. Український прорив: для людей, а не політиків / Програма діяльності Кабінету міністрів України. – К., 2008. – 72 с. 5. Цихан Т.В. О концепции техно-

логических укладов и приоритетах инновационного развития Украины // Теория и практика управления. – №1 (18) январь 2005. – СС. 33-46.

В.М. Бабаєв

ЯКІСНІ ЗМІНИ В СИСТЕМІ КАДРОВОГО ОНОВЛЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

Автором визначено головну причину успішності зміни ситуації в питаннях кадрового оновлення системи органів державного управління, яка являє собою зміст та якість підготовки майбутніх керівників, менеджерів, адміністраторів, починаючи зі шкільної лави, продовжуючи у ВНЗ й не завершуючи цього процесу до закінчення трудової діяльності. У статті доведено актуальність досліджуваної проблеми, а також показано необхідність якісних змін в системі освіти, особливо стосовно підготовки кадрів державного управління.

В.Н. Бабаев

КАЧЕСТВЕННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В СИСТЕМЕ КАДРОВОГО ОБНОВЛЕНИЯ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ: К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГУМАНИТАРНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ

Автором определена главная причина успешности изменения ситуации в вопросах кадрового обновления системы органов государственного управления, которая представляет собой содержание и качество подготовки будущих руководителей, менеджеров, администраторов, начиная со школьной скамьи, продолжая в ВуЗе и не завершая этого процесса до окончания трудовой деятельности. В статье доказано актуальность исследуемой проблемы, а также показана необходимость качественных изменений в системе образования, особенно относительно подготовки кадров государственного управления.

V.N. Babaev

HIGH-QUALITY CHANGES IN SYSTEM OF SKILLED UPDATE OF ORGANS OF STATE ADMINISTRATION: TO QUESTION ABOUT FORMING OF NATIONAL HUMANITARIAN-TECHNICAL ELITE

By an author the main reason of success of change of situation in the questions of skilled update of the system of organs of state administration, which is maintenance and quality of preparation of future leaders, is certain, managers, managers, since a school bench, continuing in Institute of higher and not completing this process to ending of labour activity. In the article the actuality of the explored problem is proved, and also the necessity of high-quality changes in the system of education is shown, is special in relation to the personnel training of state administration

Стаття надійшла до редакції 10.10.2009р.

UDK 30.338

*Miglana Temelkova,
Varna Free University "Chernotizets Hrabar"*

PRIME COST ESTIMATE FOR THE PURPOSES OF CONTROLLING

1. Introduction

The most important measure of financial health of the manufacturing organization is its money resources and potential. The quantity of money is real, tangible item, providing unambiguous information about the ability of the production organization and its effectiveness. In this train of thought Neely¹ assumes that money is a necessary condition and when they are in a sufficient quantity are irrelevant, but if they are insufficient – nothing else matters. But funds are only one of many measurements that are used to check the financial situation of the production organization. So when taking investment decisions, money had a minor part because of the already critical return on investment and its rate, the amount of profits and investment costs. This determines the enduring need for the development and maintenance of a centralized accounting system in the production organization to facilitate and evaluate:

¹ Neely, A. Measuring business performance; The Economist Books; 1998

- control and coordination of operations in horizontal section;
- long-term development planning.

2. Importance of prime cost in the accountancy of controlling

The controlling system is targeted-adaptive management and the production organization in need of control numbers for information which satisfies the achievement of strategic objectives in the enterprise, such as profitability, productivity, liquidity. In controlling – the system is planned, predictive, accounting and gives control information as well as information analysis and forecasts. All information flows reflect past and current states of the manufacturing organization, processes and operations. The purpose is on this basis to be formed indicators, conclusions and estimates of future state.

At the heart of controlling as a management system stands the establishment, monitoring and adjustment of financial indicators – outlay, prime cost, liquidity. Key issues in the production organization is what kind of method of outlay accounting and cost to be applied. Two different systems are distributed principally in practice:

- traditional expense accounting system, developed by General Motors before seventy years, according to which the total production cost is the sum of the cost of each particular operation;
- determination of the prime cost of production, based on activities.

From the point of view of competitiveness and profit the most important thing is the price of the entire process, which is the subject to pricing based on the activity. The main premise is that the product life cycle is an integrated process that starts when a person supplies materials and components and continues even after the final product reaches the end users. The purpose of controlling is to manage the organization through expenses control and financial indicators. Key issue is the choice of method for their calculation. It all depends on management decisions about prices, assortment, capacity, distribution. The method for calculating the outlay is reflected in the budgeting system of the production organization.

3. Calculation of the prime cost for the purposes of controlling

Formulations of the controlling system require the formation of a special flow of information, called controlling-accountability. This data flow should be a medium of information not only for the development of financial stability and viability of the manufacturing organization, but the trends in its production activities. The purpose of the information database, determined by the accumulated database in the controlling and financial system, is to create a real possibility of controlling:

- the financial performance to adapt to changing environmental conditions;

- to coordinate operational and strategic financial and production parameters;
- to coordinate and integrate the operational financial performance in the real production process;
- to establish a system of financial information for various levels of government in optimal intervals of time;
- to build up a system for monitoring the implementation of planned financial parameters, adjusting the scope and terms;
- to adapt the organizational structure of management, related to the financial performance of the organization in order to increase its flexibility and ability quickly to respond to changing environmental conditions.

By calculating the prime cost, the controlling of the manufacturing yield target organization structured information in different temporal and spatial dimensions². This is primarily operational information, which directly serves the management of the production organization. This information is recorded and is in a sense, novelty character, it refers to different moments of time, that are always determined by need. The controlling-reporting is about specific cases, for specific situations, for specific locations and needs of specific management functions are determined by its composition and time of receipt.

Calculation is a method of calculating the prime cost and is an element of accounting methods, that complements the controlling and evaluating. It serves to:

- determine prime cost and price formation;
- monitoring and controlling the phases of the manufacturing process;
- monitoring of results;
- to control layout;
- presentation of new industries;
- building a marketing strategy;
- justify investment decisions;
- justify changes in the technological processes.

Prime cost calculation, based on activity and productivity, is based on the understanding that the traditional methods for determining the prime cost of production are outdated and do not adequately reflect the real production process. The method for determining the prime cost on base of activity, is focused on productive activities and the method for calculating the cost basis of performance targets to identify where in the production process the prime cost is formed. These calcula-

² **Temelkova, M.** A model for optimization of investment in the restructuring of production systems, 8th International Conference "Advanced machine processes"; 2008

tions determine the construction of the controlling system in the production organization, that is a system with a planning, reporting and controlling function, enabling analysis and forecasts, focused on its future development and operations.

The fundamental concept in accounting of the prime cost on the base of business is the concept of the bearer of the prime cost. Thus the formation of the prime cost is monitored by the production activity and its related ancillary activities to final products, deriving from these activities, that are needed to obtain a final product. Typical prime cost bearer to differentiate the controlling in the manufacturing organization are:

- time for preparation of the manufacturing process;
- the number of components;
- the frequency of orders for a product;
- the frequency of delivery.

In cost accounting, which is the traditional system for determining the prime cost, the total expense is determined on the basis of labor input required. Thus, in the amount of prime cost will be disregarded:

- the real input time:
 - ✓ tuning machines;
 - ✓ loss of technological time;
 - ✓ transfer of blanks from one place of work to another;
 - ✓ bottlenecks in the production process;
 - ✓ accidents;
 - ✓ the delays of suppliers;
- duration of each composing production process operations;
- the number of suppliers of materials for various products;
- the number of required labor resources and their qualifications.

The prime cost, based on activity, must be determined on the basis of "baskets" of the bearer the prime cost. Expenses are determined in accordance to its actual bearers, instead of the implicit basis of bearers – hard labor.

Accounting the prime cost based on insufficient emphasis on performance capacity, i.e. on bottlenecks. Arguments in support of this method are based on the perception of Eli Goldrat that critical resource for any production capacities are limited. In determining the cost of the product, the main issue is not limited to the amount of labor required, and to that portion of its production time passing in a "bottlenecks". If the organization does not take into account manufacturing productivity per hour pricing, runs into error for the actual size of the margins to produce and can not get an idea of the margins, which could realize.

The role of controlling in the manufacturing organization requires maintaining a constant link between finance and its production³. This interconnectivity results from the unity of the manufacturing organization and its characterization as a complex, hierarchically structured social system. On the basis of the ongoing bilateral information to the financial industry and the financial sector to the manufacturing area is a needful overall performance and a comprehensive scan of the production parameters at any time point and turn them into cash equivalents, to lay the cost calculation. Thus the characteristics of the production process, converted into monetary value of the cost will have type:

$$\text{Prime cost} = \sum_{j=1}^n [(\text{STM} + \text{LTT} + \text{COM} + \text{COE} + \text{SCL}) \cdot x_j],$$

wherever:

STM – spending time on the machines, estimated in money;

LTT – loss of technological time, estimated in money;

COM – cash outlays for materials;

COE – cash outlays for energy;

SCL – spending cash for labor;

x_j – number of output from the j -th species;

Or

$$\begin{aligned} \text{Prime cost} = & \left[\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^n \text{STM}_{ij} \cdot x_j \right] + \left[\sum_{j=1}^n \frac{(\text{APT}_j \cdot \mu \cdot (1 + k_j^2))}{(1 - \mu)^2} \cdot x_j \right] + \\ & + \left[\sum_{j=1}^n \sum_{k=1}^n \text{COM}_{kj} \cdot x_j \right] + \left[\sum_{j=1}^n \text{COE}_j \cdot x_j \right] + \left[\sum_{j=1}^n \text{SCL}_j \cdot x_j \right], \end{aligned}$$

wherever:

STM_{ij} – spending time on the machine i per unit of product j -th species (estimated in money);

APT_j – average production time per unit of j -th specie;

μ – missed an average capacity utilization in the industrial organization (medium gaps in%);

³ **Temelkova, M.** Adaptation of the Balanced Scorecard and Brown's scheme for the measurement process for the optimization of the restructuring of production systems; Seventh International Scientific Conference on Applied Strategic guidance in the 21 st century business and the quality of higher education; ISBN 978 -954-20 – 0426-4, Varna, 2008

k_j – coefficient of variation of production time per unit of product j -th species;

COM_k – cash outlays for material k per unit of product j -th species;

COE_j - cash outlays for energy per unit of product j -th species;

SCL_j – spending cash for labor per unit of product j -th species;

x_j – number of output from the j -th species.

The controlling in the manufacturing organization has functions, related to coordination of the planning cost, achieving it in the course of production activities, the tasks related to its efficiency, control elements and forming it to provide information, dictated by it and take management decisions. In addition, however, the controlling provides a methodological basis to be realized the implementation of management functions in the body and regulates production tolerances through the development of corrective measures to eliminate them. On this basis, the organization of production is needful to apply the method by which to determine whether it generates value or capital.

Traditionally generated capital and profits are measured without taking into account the capital costs. So the developed the manufacturing of a product in the manufacturing organization can demonstrate the presence of an accounting profit, but not to be holding a real economic gain. This is due to the fact that return on capital in this production is less than the returns, the industrial organization that would receive if the alternative was invested in other productive activities with the same risk.

In current practice, this problem is removed by application of the controlling system for measuring the value created. This is based on the use of indicators determining the cost of the action in the industrial organization:

- economic value added;
- market value added.

Economic value added is the net operating profit after tax conversion, minus the appropriate deduction of the additional costs of all capital invested in industrial organization. Economic value added, taking into account and capital expenditure, measured more accurately the magnitude of profits and focus on analyzing the activity in terms of whether it creates value for the manufacturing organization.

On the basis of calculation, the study and analysis of economic value added, the controlling discloses alternatives to improve the operation of the manufacturing organization. This set of alternative options supports management decision-making in the field of finance in the production organization and is limited to:

- increase profits without additional input of capital;
- using a small amount of capital;

- reduction of capital costs;
- investing in projects that ensure a higher yield than the amount of capital expenditures;
- reduction in investment in projects with low profitability of the amount of capital expenditures.

Market value is closely linked with economic and recognizes the difference between the market value of the manufacturing organization, known as the coefficient of Tobin and the economic cost of capital, which the organization operates.

The controlling mechanisms apply economic and market value in almost all areas of manufacturing organization. The objective is to maximize the yield constant j . This is achieved through precise observation of the development of both indicators at the time of recording of conditioned trends, analysis and integration of:

- strategic planning;
- figures of potential outcomes;
- set of proposed remedial measures;
- assessment of the work of teams and departments;
- strategies for quality improvement;
- assessment of actual and potential production activities;
- possibilities for the creation of new industries.

4. Conclusion

Lowering of production costs is particularly important in conditions of market economy to increase competitiveness of products on the market. This is the main task of controlling, which must seek and find mechanisms to achieve the optimality of the financial activities of the manufacturing organization. By lowering the cost of production is achieved in offering goods at lower prices. Controlling should pre-screen, detect and implement continuous reserves to reduce costs. These reserves derived from it:

- rising labor productivity, which affects the reduction of the conditional-fixed costs;
- rational use of raw materials, fuel and energy;
- observance of expenditure norms for resources;
- qualifications of staff;
- optimal organization of production;
- optimal organization of labor;
- optimal organization of government.

PRIME COST ESTIMATE FOR THE PURPOSES OF CONTROLLING

Strategic purposes of the organization of production in reference to profitability, productivity and liquidity require rapid and effective management of changes to it and adapt it to a dynamically changing environment. This is achieved by means of controlling mechanisms leading to exact, correct and adequate estimate of the prime cost in the manufacturing organization. Thus, production and financial parameters in the organization of binding global and comprehensive, and require profound research and analysis of prime cost as a key indicator in the reporting system of controlling.

М. Темелкова

РАСЧЁТ СЕБЕСТОИМОСТИ ДЛЯ ПОТРЕБНОСТЕЙ КОНТРОЛИНГА

Стратегическая система производственной организации по отношению рентабельности производства и ликвидности требуют эффективного управления и изменения внутри ее и адаптации к быстро изменяющейся среде. Это можно осуществить при помощи механизмов контролинга, которые ведут точный расчет себестоимости в производственной организации. Таким образом, производственные и финансовые параметры в организации требуют глубокого исследования и анализа себестоимости как ключевых показателей отчетности системы контролинга.

М. Темелкова

РОЗРАХУНОК СОБІВАРТОСТІ ДЛЯ ПОТРЕБ КОНТРОЛІНГУ

Стратегічна система виробничої організації по відношенню рентабельності виробництва і ліквідності вимагають ефективного управління і зміни усередині неї і адаптації до середовища, що швидко змінюється. Це можна здійснити за допомогою механізмів контролінга, які ведуть точний розрахунок собівартості у виробничій організації. Таким чином, виробничі і фінансові параметри в організації вимагають глибокого дослідження і аналізу собівартості як ключових показників звітності системи контролінга.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2009р.

УДК 37.013

*Касьянова О.М.,
м. Харків, Україна*

ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПРОФЕСІЙНО – ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МЕТОДОМ ГОЛОВНИХ КОМПОНЕНТ

Постановка проблеми. Сучасні соціально – політичні та економічні зміни стали передумовою модернізації національної системи освіти. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 р. за № 396 – р схвалено Концепцію Державної програми розвитку освіти на 2006 – 2010 рр., в якій обґрунтовано необхідність переходу до інноваційних технологій управління, ефективного використання нових економічних, соціальних і організаційних факторів, створення відповідних умов для реалізації здібностей кожного члена колективу з урахуванням його нахилів, підготовки та індивідуальних особливостей [1]. За таких умов змінюється сутність управління навчальним закладом. Відтак, актуальними стають обґрунтування і запровадження нових, відкритих моделей управління навчальними закладами, в яких «органічно поєднуються засоби державного впливу та громадське управління»[2]. Відтак, актуальним стає запровадження експертизи, яка передбачає не лише дослідження педагогічних явищ, об'єктів, процесів, результатів діяльності, а й узгодження пріоритетів діяльності навчальних закладів в межах державно – громадських вимог та інтересів учасників навчального процесу, і на цій основі прогнозування розвитку систем освіти, експертне оцінювання альтернативних рішень, визначення найкращих варіантів організації освітнього процесу фахівцями з метою поліпшення його якості.

Аналіз досліджень і публікацій. Використання експертизи в освітній галузі перебуває нині на стадії дослідження й привертає увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних учених та практиків.

Проблеми експертизи в освіті знайшли відображення у дослідженнях М.Архангельського, Л.Буркової, В.Бухвалова, Г.Воробйова, Л.Даниленко, В.Євланова, А.Єрмоли, В.Зверєвої, Р.Ільєсова, В.Кутузова, Л.Петренко, П.Піскунова, Я.Плінер, С.Тарасова, В.Черепанова та інших науковці. Так, сучасні методологічні підходи до педагогічної та психологічної експертизи розробляють М.Алексєєв, Ю.Швалб, Г.Штомпель. Експертиза освітніх інновацій, освітніх систем стали об'єктом уваги у дослідженнях Л.Буркової, Л.Даниленко. Наукові роботи Г.Азгальдова, В.Черепанова присвячені

експертизі результатів діяльності. А.Єрмолою розроблено технологію експертизи управління освітнім процесом у загальноосвітньому навчальному закладі; М.Князевою – експертизу освітніх проектів. Специфіку експертного методу розкривають Л.Євланов, В.Кутузов, С.Тарасов, В. Черепанов. Експертизу на засадах діагностики вивчають А.Підласий, В.Шамардін. Педагогічну експертизу результатів навчання учнів висвітлює Л.Петренко. А.Підласим, Г.Підласим розроблено експертні комп'ютерні програми. Вагомими для нашого дослідження є наукові доробки стосовно використання експертизи в управлінській діяльності. Узагальнення думок щодо особливостей, функцій, організації та здійснення експертизи в освіті, дозволяє визначити її механізмом управління розвитком освіти (О.Анісімова, Д.Галкін, А.Єрмола, Г.Підласий, А.Суббето). На вимоги високої кваліфікації спеціалістів, що займаються експертною діяльністю, звертають увагу праці В.Андреевої, А.Гавриліна, Г.Мкритчяна. Тому важливо, як вказують А.Адамський, С.Баронене, розробити механізми підготовки самих експертів, ліцензування їхньої діяльності.

Проте аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що недостатня увага приділяється вирішенню комплексу проблем, пов'язаних із визначенням рівня професійно – педагогічної діяльності вчителя, виокремлення критеріїв якісної та кількісної оцінки, механізмів їх визначення, застосування кількісних методів обробки результатів експертизи, формалізації та операціоналізації експертної інформації, і цій основі вироблення напрямків підвищення ефективності діяльності педагогів.

Отже, **метою** статті є побудова багатофакторної моделі професійно – педагогічної діяльності вчителя, висвітлення можливостей застосування методу головних компонент в експертній оцінці, що є елементом запровадження державно – громадського управління, з метою підвищення ефективності педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Під експертизою у загальному розуміють дослідження і розв'язання за допомогою компетентних осіб питань, які потребують спеціальних знань.

До експертизи звертаються, коли:

- 1) на основі відомих законів неможливо передбачити стан, поведінку системи в майбутньому;
- 2) неможливо провести експериментальну перевірку перебігу процесу, оцінити передбачений його хід;
- 3) виявлені невизначені фактори, які не піддаються контролю.
- 4) існує безліч варіантів вирішення проблеми.

5) недостатньо інформації, на підґрунті якої приймається рішення.

Експертиза в освіті – це сукупність процедур, необхідних для дослідження і оцінки усіх складових освіти з метою отримання професійного висновку про можливість і прогнози ефективної організації освітнього процесу.

Розвиток експертизи в освіті йшов від потреб практики. Тому експертне пізнання має чітко виражений практико – орієнтований характер: воно виникає із запитів освітньої практики, здійснюється в ній, має своїм основним критерієм практичну успішність, слугує розумінню проблем освітнього процесу.

Експертиза в освіті має вирішувати такі завдання:

- обґрунтування, пояснення і перевірка на ефективність педагогічних ідей, що народжуються практикою;
- прогнозування розвитку закладу освіти, його структур і напрямів діяльності;
- визначення якості освітніх послуг, що надає навчальний заклад;
- створення моніторингу динаміки розвитку закладу освіти й педагогічного колективу;
- впровадження новацій та інновацій в освітній процес;
- проведення локальних досліджень конкретних проблем;
- підвищення кваліфікації педагогів у галузі методології та технології дослідницької діяльності та інше.
- Особливості експертизи в системі загальної середньої освіти зумовлюють такі її функції:
 - діагностична – спрямована на виявлення стану об'єкта, предмета або явища, причин його відхилень від нормативних, науково обґрунтованих параметрів, за якими здійснюється його аналіз і оцінка;
 - оцінна – визначення відповідності параметрів, що аналізуються й оцінюються, нормативним та сучасним параметрам і вимогам. В основі функції лежить певна система критеріїв, норм оцінки та технологія аналізу і оцінювання певних педагогічних явищ (процесу, об'єкта);
 - прогностична – передбачає визначення перспектив розвитку об'єкта(явища, процесу), що аналізується та оцінюється, створення відповідного проекту та визначення шляхів його реалізації у практичній діяльності;

- захисна – забезпечує реалізацію інтересів учнів у відповідності з вимогами особистісно зорієнтованого навчання, гуманітаризації та гуманізації освіти, психогігієни, охорони здоров'я.

Сутність педагогічної експертизи полягає у вивченні, дослідженні педагогічних явищ, процесів, проблем, результатів педагогічної діяльності, а також у прогнозуванні розвитку педагогічної системи, експертній оцінці альтернативних рішень та визначенні найкращих варіантів організації навчально – виховного процесу з метою підвищення його ефективності, поліпшення якості освітніх послуг, надання методичної допомоги педагогам і педагогічним колективам.

Власне педагогічній експертизі притаманні такі особливості:

- зорієнтована на дослідження реалізації педагогічно значущих цілей, отримання нової інформації для поліпшення якості навчання, виховання і розвитку особистості учня на основі аналізу й інтерпретації результатів;

- надає принципово нову змістову інформацію про якість професійно – педагогічної діяльності вчителя;

- здійснюється за допомогою методів, що органічно вписуються в логіку педагогічної діяльності вчителя;

- за допомогою експертизи посилюються контрольні – оцінні функції в діяльності вчителя;

- традиційні методи і засоби навчання і виховання можуть бути трансформовані в методи і засоби педагогічної експертизи.

- У науковій літературі описані різноманітні методи педагогічної експертизи. Так, до методів збору експертної інформації відносять:

- вивчення документації;

- опитування (анкетування, бесіда, інтерв'ювання);

- вимірювання (тестування, контрольна робота, хронометрування)

- спостереження;

- вивчення, узагальнення та оцінка передового педагогічного досвіду.

- Методами безпосереднього здійснення експертизи вважають:

- методи індивідуальної експертної оцінки;

- методи колективної експертної оцінки.

- Методами вимірювання та впорядкування експертної інформації є:

- метод реєстрації;

- метод рангових оцінок;

- метод шкалування та інші.

Ефективність навчального процесу залежить від безлічі чинників. Але незаперечним є те, що успіх у реалізації навіть найдосконаліших педагогічних систем, у реалізації завдань, які має вирішувати сучасна школа, врешті-решт залежить від особистості вчителя, його майстерності, професіоналізму та моральних якостей.

Підвищити рівень професійно – педагогічної діяльності можна за рахунок різних підходів, зокрема шляхом використання різноманітних експертних методів, серед яких – метод побудови багатофакторних моделей, наприклад, моделі професійно – педагогічної діяльності вчителя з використанням кореляційного і регресійного аналізів, методом головних компонент.

Ця робота складається з таких етапів :

1. Аналіз директивних, нормативних документів, науково-педагогічної, методичної літератури, передового педагогічного досвіду для визначення критеріїв оцінки роботи вчителя; збір статистичних даних, аналіз і первинна обробка вихідної інформації, формування відібраних критеріїв (ознак).

2. Дослідження кореляційної матриці відібраних ознак. У випадку кореляційності ряду вихідних ознак X_k (абсолютні значення коефіцієнтів парної кореляції перевищують 0,5) частина їх вилучається з розгляду, або вихідні X_k за допомогою методу головних компонент перетворюються в деякі нові синтетичні лінійно незалежні змінні F

3. Дослідження статичних і динамічних зв'язків шляхом побудови регресійних рівнянь на вихідних ознаках X_k або на головних компонентах F .

4. Дослідження динаміки зміни ознак, визначення напрямків їх удосконалення, діапазону змін і ступеня впливу на результативний показник.

5. Статистична оцінка одержаних результатів, висновки та пропозиції.

На основі аналізу загальнотеоретичних положень в науково-педагогічній літературі виділимо три групи факторів, які характеризують професійно – педагогічну діяльність учителя (розвиток особистості вчителя; навчальна діяльність; результативність роботи) та їх зміст.

1. Розвиток особистості вчителя.

- Кількість виступів на засіданнях методичних об'єднань (кафедри, педагогічних рад) до загальної кількості методичних об'єднань (кафедри, педагогічних рад);
- Кількість матеріалів, представлених на ярмарку педагогічних ідей до загальної кількості представлених матеріалів від школи (якщо від району, то до загальної кількості матеріалів з даного предмета);
- Кількість відкритих уроків, проведених за певний час;

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

- Кількість років педагогічного стажу до загального стажу;
- Кількість позитивних відгуків про вчителя до загальної кількості відгуків;
- Кількість атестацій, після проходження якої було встановлено більш високу кваліфікаційну категорію, до загальної кількості пройдених атестацій;
- Кількість переструктурованих тем програми до загальної кількості тем;
- Час, який вчитель витрачає на підготовку уроків, до тижневого навантаження вчителя.

II. Навчальна діяльність.

- Відношення кількості учнів, що регулярно користуються бібліотекою (читають літературу в галузі), до загальної кількості учнів, які навчаються в учителя.
- Кількість учнів, які відвідують факультативи, індивідуальні заняття з даного предмета, до загальної кількості учнів;
- Кількість учнів з предмета, що навчаються на початковому рівні до загальної кількості учнів;
- Відношення кількості учнів, що регулярно пропускають заняття з предмета без поважних причин, до загальної кількості учнів;
- Час уроку, який учитель використовує на перевірку домашнього завдання, до загального часу уроку.
- Кількість хвилин уроку, відведеного на пояснення нового матеріалу, до загального часу уроку;
- Кількість видів самостійних робіт учнів на уроці до загальної кількості видів самостійних робіт;
- Час уроку, коли учні працюють самостійно, до загального часу уроку;
- Кількість повних відповідей учнів до загальної кількості опитуваних учнів;
- Кількість учнів, які брали активну участь в обговоренні питань, до загальної кількості учнів;
- Кількість пасивних учнів, які негативно ставилися до уроку, до загальної кількості учнів.

III. Результативність діяльності вчителя.

- Кількість уроків, проведених на високому рівні, до загальної кількості відвіданих уроків;

- Рівень навчальних досягнень учнів у даного вчителя до рівня навчальних досягнень учнів у школі;
- Кількість учнів, які отримали професію в галузі, до загальної кількості учнів;
- Кількість учнів, що навчаються на високому і достатньому рівні з предмета, до загальної кількості учнів;
- Кількість учнів, які стали переможцями олімпіад, до загальної кількості учнів, що брали участь у олімпіадах;
- Кількість учнів, які отримали за експертну контрольну роботу коефіцієнт більше 0,7 до загальної кількості учнів, які виконували експертну контрольну роботу.

Користуючись методами кореляційного та регресійного аналізів, кожному показникові K і Z можна поставити у відповідність певні фактори і побудувати рівняння регресії виду

$$Y_j = \sum k_{ajk} x_k + a_{j0},$$

де a_{jk} , a_{j0} – коефіцієнти регресії.

Кожне рівняння оцінюється за допомогою коефіцієнтів множинної кореляції R та детермінації R_z , f – критерію Фішера, Z – критерію Стьюдента для коефіцієнтів регресії.

Для інтерпретації коефіцієнтів A_{ik} , розраховуються коефіцієнти еластичності α і β

$$\alpha = (A_{ik} \cdot x_k) / Y_j \quad (1)$$

Застосування коефіцієнтів еластичності дозволяє визначити, наскільки відсотків у середньому змінився результативний показник при зміні факторів на 1 % :

$$\beta = (A_{jk} S_{xk}) / S_{y_j} \quad (2),$$

де S_x , S_{y_j} – середньоквадратичне відхилення фактора X_k і Y_j .

За допомогою β – коефіцієнтів встановлено, на яку частину середньоквадратичного відхилення зменшується або збільшується залежна змінна при зміні відповідного фактора на величину свого середньоквадратичного відхилення.

Подальший аналіз регресійних рівнянь, коефіцієнтів еластичності α і β розрахованих за формулами (1), (2), дозволяє проранжувати послідовність факторів за ступнем впливу на результативний показник.

При регресійному аналізі нерідко виникає необхідність найповніше відбити вплив факторів на результативний показник. Як показала практика, включення в математичну модель великого числа факторів приводить до істотного корелювання вхідних параметрів. Це в свою чергу спотворює ре-

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

зультати аналізу, утруднює інтерпретацію і визначення коефіцієнтів кореляційної моделі. Уникнути можливих перешкод можна завдяки застосуванню методу головних компонент.

За допомогою головних компонент можна, після деяких перетворень, згрупувати допустимий набір вихідних факторів X_i ($i=1,2,\dots,n$) в деякі нові синтетичні змінні F_j ($j=1,2,\dots,m$) – головні компоненти, які є лінійними комбінаціями вихідних факторів:

$$F_j = \sum_{i=1}^n \Delta\beta_{ji}(X_i - X_j)G_i,$$

$\Delta\beta_{ji}$ - коефіцієнт ваги або власні вектори – компоненти в i -му факторі;

n – кількість спостережень;

X_i – математичне сподівання i -го фактора X_i

X_j – математичне сподівання j -го фактора

G_i – середньоквадратичне відхилення X_j .

Не зважаючи на те, що замість факторів у підсумку виходять така ж кількість головних компонент, вклад більшої частини останніх у пояснювану дисперсію виявляється незначним. Програми для ЕОМ, які реалізують метод головних компонент, розташовують їх у порядку зменшення значення в загальній дисперсії, тому $F_1 > F_2 > F_3$.

На відміну від множини первісних незалежних змінних головні компоненти володіють рядом властивостей, які дозволяють проводити більш дійовий аналіз без істотної втрати інформації при цій змінній, здійснювати побудову рівнянь регресії й оцінку параметрів навіть за невеликих об'ємів сукупностей.

Висновки та перспективи. Таким чином, за допомогою головних компонент можна розв'язати такі завдання :

- визначити приховані, але об'єктивно існуючі закономірності впливу різних факторів на результативний показник;
- описати їх рівень числом головних компонент, яке менше числа первісно взятих факторів для кожного з показників;
- адекватно відбити вихідні фактори в більш компактній формі й одержати більше інформації;
- визначити фактори, найтісніше пов'язані з даною головною компонентою;
- дати інтерпретацію головних компонент і виробити відповідні рекомендації.

Результати впровадження експертизи в практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів свідчать, що експертна оцінка збагачує систему внутрішньошкільного управління інформацією про можливості, слабкі та сильні сторони всіх учасників навчально – виховного процесу, дозволяє залучити суб'єктів до самоаналізу, самооцінки своєї діяльності, допомагає у плануванні, організації науково – методичної, навчально – виховної, індивідуальної роботи з усіма учасниками педагогічного процесу, а також при проведенні атестації.

Список літератури:

1. Концепція державної програми розвитку освіти на 2006 – 2010 роки // Освіта і управління .- 2006.- Т.9. – № 3-4.- С. 19 – 23. 2. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI ст.: Затв.Указом Президента України від 17 квітня 2002року №347// Освіта України. – 2002. – 23 квітня (№33). – С.4-6. 3. Теорія і практика атестаційної експертизи в закладах освіти (частина IV). – 2 –е вид., доп. і перероб. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2006. – с. 4. Иванов Д.А. Экспертиза в образовании: краткое содержание основных понятий, терминов и подходов: учебно – методическое пособие/ Д.А. Иванов. – М.: АПК и ПРО, 2003. – 28с. 5. Экспертиза в современном мире: от знания к деятельности/ Под. ред. Г.В.Иванченко, Д.А. Леонтьева. – М., 2006. – С.290 – 292.

О.М. Касьянова

ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПРОФЕСІЙНО – ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МЕТОДОМ ГОЛОВНИХ КОМПОНЕНТ

Стаття присвячена проблемам експертизи в освіті та методам її здійснення. Експертиза розглядається як елемент запровадження державно – громадського управління освітою. У статті побудовано багатофакторну модель професійно – педагогічної діяльності вчителя, висвітлено можливості застосування методу головних компонент в експертній оцінці для підвищення ефективності педагогічної діяльності.

Е.Н Касьянова

**ПРОВЕДЕНИЕ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНО –
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ МЕТОДОМ
ГЛАВНЫХ КОМПОНЕНТОВ**

Статья посвящена проблемам экспертизы в образовании. Экспертиза рассматривается как элемент государственно-общественного управления образованием. В статье построена многофакторная модель профессионально – педагогической деятельности учителя, показаны возможности использования метода главных компонент в экспертной оценке для повышения эффективности педагогической деятельности.

H. Kasyanova

**EXAMINATION IS PROFESSIONAL –
PEDAGOGICAL ACTIVITY OF TEACHER BY METHOD OF MAIN
COMPONENTS**

The article is devoted to the problems of examination in education. Examination is examined as a state-public custom control by education. In the article a multifactor model is built professionally – pedagogical activity of teacher, possibilities of the use of method of main components in expert estimation for the increase of efficiency of pedagogical activity are shown.

Стаття надійшла до редакції 31.07.2009 р.

УДК 159

*Шаполова В.В.,
м. Харків, Україна*

**ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА
УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ**

Постановка проблеми. Наміри України щодо входження в Європейський освітній простір, процеси глобалізації та інтеграції світової спільноти, соціально-економічні зміни в Україні зумовили необхідність модернізації системи професійної підготовки майбутніх фахівців.

Сучасні економічні та політичні зміни в усьому світі вимагають створення гнучкої та ефективної системи управління підприємствами та закладами освіти, що викликає необхідність реформування та удосконалення освітнього процесу, щодо підготовки кваліфікованих спеціалістів, які не тільки вільно володіють знаннями та навичками в області своєї спеціальності (педагогіка, психологія, комп'ютерні технології, тощо), але і орієнтуються в управлінській культурі.

Незважаючи на складну природу управлінської діяльності, у вищих навчальних закладах мало уваги приділяється формуванню компетентності майбутніх керівників, адже великий відсоток випускників у подальшому професійному житті стають керівниками малих та великих підприємств та навчальних закладів.

Провідна мета підготовки професіонала полягає не в передачі суб'єктові конкретних знань, умінь і навичок узагалі, а в озброєнні його науковими знаннями як передумовою оволодіння способами трудової діяльності.

Актуальність. Зміна філософських основ в освіті потребує нового підходу до теорії та практики формування й розвитку особистості в цілому. Багато в чому характер модернізації освіти визначає якість професійного становлення керівника. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки теорії та практики формування професійної компетентності керівників освітніх установ та підприємств.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема формування управлінської компетентності майбутніх спеціалістів у закладах освіти в останні часи є актуальною та їй приділяється значна увага. Цю проблему розглядали психологи, педагоги, менеджери, філософи, які поставили за мету завершення теорії формування фахівця-професіонала (О.Г. Романовський, В.Є. Михайличенко, О.І. Щербаков, Ю.П.Нагірний, М.С. Пряжников, Ю.П. Поваренко, М.І. Лазарев та інші).

Актуальність проблеми формування управлінської компетентності керівників навчальних закладів або підприємств обумовлена такими головними чинниками:

1) керівники є першими особами на найвищому рівні управління навчальним закладом або підприємством, тому є відповідальними за ефективність роботи всіх його ланок;

2) керівники є генераторами ідей у сфері своїх посадових обов'язків у світлі сучасних вимог та у відповідності з нормативно-інструктивними документами щодо реформування та модернізації системи в якій вони працюють;

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

3) управлінці повинні забезпечувати розвиток, ефективність, оптимальність, неперервність та цілісність трудового процесу в сучасних умовах;

4) врахування специфіки управлінської діяльності керівника і його заступників у ході реалізації функцій управління;

5) зміщення акцентів управлінської діяльності керівників в умовах конкурентного середовища на вдосконалення особистої діяльності та самоорганізації представників усіх ланок трудового процесу;

6) керівник повинен бачити проблему і виявляти протиріччя, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, забезпечувати інноваційний розвиток навчального закладу чи підприємства;

7) повинне відбуватися поетапне підвищення управлінської кваліфікації та управлінської культури керівників.

Аналіз дослідження та публікацій.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури можна зробити висновок, що в літературі існують різні тлумачення понять „компетентність” та „компетенція”, іноді ці поняття ототожнюються.

Дослідники поняття „компетентність” трактують як готовність на професійному рівні виконувати свої посадові і фахові обов'язки відповідно до сучасних теоретичних надбань і передового досвіду, наближення до світових вимог і стандартів (В.І.Маслов); володіння знаннями й уміннями, що дозволяють висловлювати професійно грамотні судження, думки, оцінки (В.С.Безрукова); інтелектуально і особистісно обумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини, що зумовлюється знаннями (І.А.Зимня); рівень умінь особистості, що відбиває ступінь відповідності визначеної компетентності, дозволяє діяти конструктивно в соціальних умовах, які змінюються (В.А.Дьомін); сукупність функцій прав і обов'язків спеціаліста (В.Г.Афанасьєв).

Поняття „компетенція” визначається як єдність знань, навичок і відносин у процесі професійної діяльності, обумовлених вимогами посади, конкретної ситуації і цілями організації (Ю.І.Алюшина, Н.А.Дмитрієва); діяльнісна складова отриманої освіти, що допомагає проявитися знанням, умінням і навичкам у непередбачуваній ситуації, тобто є більш високим рівнем узагальнення останніх (С.Е.Шишов, І.Н.Агапов); як сукупність професійно-значущих якостей та виявлення творчості в процесі професійної діяльності (В.Л.Шаповалов, В.І.Горова).

У науковій літературі часто використовують поняття „професійна компетентність”, яке визначається дослідниками як психічний стан, що

дозволяє діяти самостійно і відповідально, як здатність і уміння виконувати певні трудові функції (А.К.Маркова); ціннісні орієнтації спеціаліста, мотиви його діяльності, загальна культура, стиль взаємодії з оточуючими, усвідомлення світу навколо себе і себе у світі, здатність людини до власного самовдосконалення і саморозвитку (Т.Г.Браже); система знань, умінь і навичок, професійно значимих якостей особистості, що забезпечують можливість виконання професійних обов'язків певного рівня (Г.М.Курдюмова).

Теоретичне та практичне визначення змісту управлінської підготовки керівників у вищих навчальних закладах потребує аналіз та знання сучасних принципів і технологій менеджменту, системного аналізу нормативної основи, умов ефективної праці колективів та специфіки управління ними, вивчення змісту безпосередньої діяльності керівників, необхідної для цього законодавчо-правової бази, теоретичних знань та практичних умінь також є головною умовою визначення і формування змістової системи компетентності майбутніх керівників [2].

Важливими факторами, що впливають на якість роботи всього навчального закладу або підприємства у сфері управлінської діяльності є: створення надійної та ефективної системи інформаційного забезпечення управління; набуття майбутніми керівниками знань, вмінь та навичок у галузі менеджменту, соціальної і педагогічної психології; втілення в практику вимог наукової організації праці; інтенсифікація поточно-регулятивних форм роботи; об'єктивізація контрольної-оцінної діяльності на основі науково обґрунтованих діагностичних методик; згуртування і стимулювання педагогічного колективу... [4].

В.І.Маслов, виділив наступні етапи формування умінь у майбутніх керівників, які не мають досвіду управлінської діяльності:

1. Формування знань з наукових основ управління.
2. Формування психолого-педагогічних знань і забезпечення їх спрямованості на управлінську діяльність.
3. Формування елементарних умінь застосовувати набуті знання, використовувати доцільні способи виконання управлінських процедур, пов'язаних з управлінським циклом.
4. Формування складних управлінських умінь моделювати управлінські ситуації, проектувати розвиток підприємства чи навчального закладу і т.д. [3].

Метою даної статті є визначення управлінської компетентності та виявлення особливостей її формування у студентів-психологів для подальшого застосування отриманих результатів в інноваційному управлінні навчальним закладом та підприємством.

Виклад основного матеріалу.

Сучасне українське суспільство переживає глибокі трансформаційні процеси у всіх сферах свого існування – в економіці, політиці, культурі, освіті, науці. Відбувається перехід до ринкової економіки, здійснюється розбудова демократичної, правової держави, громадянського суспільства. Сучасні політики направили вектор розвитку нашої країни до вступу в НАТО та ЄС. Глобалізація освітніх процесів неодмінно приводить до певних єдиних стандартів. Радою Європи прийнято визначення п'яти ключових компетенцій, якими повинні володіти молоді спеціалісти та які повинні прийняти не лише викладачі, які формують в процесі навчання у студентів ці компетенції, а й суспільство в цілому:

1) Політичні та соціальні компетенції – здатність брати на себе відповідальність, активно та ефективно брати участь у прийнятті групових рішень, вирішувати конфлікти дипломатичним шляхом, підтримання демократичних та гуманістичних інститутів.

2) Компетенції, пов'язані з життям у полікультурному суспільстві – прийняття несхожості, повага та здатність жити у злагоді з людьми інших культур, релігій, мов;

3) Компетенції щодо оволодіння усною та писемною комунікацією з метою запобігання соціальної ізоляції. Оволодіння кількома мовами;

4) Компетенції щодо інформатизації суспільства, оволодіння новими технологіями, розуміння їх використання;

5) Здатність навчатися упродовж життя у контексті як особистого професійного так і соціального життя [6].

Дж. Рамен писав щодо природи компетентності керівника:

1. Компоненти компетентності будуть розвиватися й проявлятися лише у процесі цікавої для людини діяльності. Їх неможливо досліджувати окремо від мотивації: мотивація виступає частиною компетентності.

2. Ефективна діяльність як результуюча декількох факторів значно більше залежить від цілого ряду незалежних, взаємопов'язаних компетентностей, які охоплюють широкий спектр ситуацій у процесі руху до мети, ніж від рівня окремої компетентності або здібності, що проявляється в конкретній ситуації.

Потрібно оцінювати саме повний ряд компетентностей, які формуються у процесі безперервного професійного навчання і практичного досвіду, та проявляються індивідом у різних ситуаціях протягом тривалого часу, який витрачається на досягнення значущих цілей.

3. Конкретна ситуація, в якій опиняється індивід, безпосередньо впливає на формування в ньому цінності й на можливість розвитку та оволодіння новими компетентностями. Але не лише обставини впливають на це, самі люди також активно здійснюють вибір і проявляють себе по-новому в складних суперечливих умовах професійної діяльності [4].

В найбільш узагальненому вигляді характеристика поняття «управлінська компетентність керівника» включає наступні блоки: професійний управлінський досвід; професійно значущі знання, вміння й особистісні якості; самостійність і винахідливість у прийнятті управлінських рішень; бачення стратегії та розвитку; керівництво та моніторинг трудового процесу; мотивація та управління персоналом; управління розвитком та фінансами; внутрішня та зовнішня комунікація; творча активність і здатність до нововведень; культурний кругозір; професійні й соціальні цінності.

Реформування сучасної управлінської сфери спонукало управлінців-менеджерів навчальних закладів та підприємств дотримуватися п'яти компетентностей: стратегічної, соціальної, функціональної, управлінської та професійної.

Реалізувавши всі п'ять компетентностей, управлінець володітиме здатністю передбачати, прогнозувати, моделювати свої дії, як керівника, та дії усього освітнього закладу чи підприємства. Масштабне мислення, висока креативність, корпоративність, толерантність, системність, здатність забезпечувати партнерські стосунки, потреба в самоосвіті, запровадженні нововведень, вміння уникати конфліктів та вирішувати їх, здатність до вольового впливу й логічного переконання, харизматичність допоможуть керівнику вільно реалізовувати задумані кроки до розвитку усієї установи. Відтворення управлінського циклу, вміння приймати рішення, ініціативність, принциповість, високий рівень професійних знань, умінь та навичок, знання функціональних обов'язків, стилів управління, гнучкість у роботі, готовність до ризику, розуміння природи управлінських процесів, володіння мистецтвом управління людьми, підбором і розстановкою кадрів, організаторські здібності, відповідальність, сила переконань, упевненість у власних силах, авторитет, відповідна освіта, досвід практичної діяльності, моральні цінності, здібність розбиратися в сучасних інформаційних технологіях і засобах комунікацій, здатність до самооцінки власної діяльності, вміння робити правильні висновки і підвищувати кваліфікацію – ось основні складові успіху у нелегкій роботі керівника, який прагне досягти максимальної реалізації своїх планів щодо розвитку закладу, в якому він головує.

Готуючи студентів-психологів до професійного життя, викладачі повинні розкрити суть та передати усі нюанси вище зазначених компетенцій для того, щоб майбутні керівники мали уявлення щодо ідеального управлінця та намагалися розвивати свій потенціал.

Теоретичне розкриття викладачем терміна „компетентність” дає можливість студентам-психологам усвідомити та зрозуміти, що компетентність керівника передбачає постійне оновлення професійних знань, умінь і навичок у процесі підвищення кваліфікації та практичної діяльності, володіння оперативними і мобільними знаннями. Студенти повинні розуміти, що компетентність керівника – це не лише володіння знаннями, але потенційна готовність вирішувати завдання зі знанням справи. Компетентний керівник має не лише знати сутність проблеми, але й вміти вирішувати її на практиці, застосовуючи при цьому більш адекватний метод.

Викладачі повинні навчити студентів-психологів серед розмаїття можливих рішень обирати найбільш оптимальне, аргументовано відхиляти сумнівні варіанти, розвивати критичне мислення.

Дослідники вважають, що професіоналізм керівника являє собою інтегральну характеристику індивідуальних, особистісних та суб'єктно-діяльнісних якостей, які дають можливість на максимальному рівні успішності вирішувати типові для управлінської діяльності завдання, й розглядається як цілісне утворення щодо самореалізації особистості у професійній діяльності. У цьому контексті реально виділити три рівні професіоналізму керівника: виконавчий, компетентний, досконалий. Виконавчий рівень в основному передбачає репродуктивну діяльність; досконалий – виступає як рівень, якого можливо прагнути, як ідеал; компетентний – визначається як рівень поглибленого знання, здібності до актуального, готовності до інноваційної діяльності, адекватного виконання завдань через розвиток процесів самоаналізу та саморегулювання [7].

Формування особистості студента-психолога, здатного до ефективного управління, у вищих навчальних закладах, повинно реалізовуватись шляхом розвитку її творчих та інтелектуальних можливостей, критичного ставлення не тільки до своїх знань, умінь та навичок, але й до навколишнього світу, людей, що її оточують. Студенти повинні розуміти, що закінчивши навчання, отримавши диплом, вони попадуть у світ конкуренції, у світ жорстоких та, іноді, чийхось несправедливих ігор, у світ професіоналів, де від них чикатимуть миттєвого успіху в роботі, яку їм доручили.

Набуті знання за п'ять років, коли були вивчені десь сімдесят п'ять дисциплін з психології, може допомогти у вирішенні деяких комунікативних,

міжособистісних проблем, донести до людей свою думку. Але цих знань замало для того, щоб комфортно відчувати себе у ролі керівника. Викладачам необхідно для досягнення студентами-психологами достатнього рівня управлінської компетентності розкривати суть проблем управління, вчити розв'язувати складні життєві ситуації на прикладі керуючих та керованих об'єктів, вибирати оптимальні рішення, вчити аналізувати та критично мислити. Студент повинен хотіти та уміти вчитися сам, а викладач повинен управляти процесом навчання, мотивувати, організовувати навчання, ефективно консультувати, не забуваючи про контроль кожного студента.

Правильним буде згадати слова І.А. Зязюна, який зазначив «...щоб студент міг перейти від учіння до професійної праці, необхідно в процесі учіння створювати відповідні педагогічні умови...»[1].

І.А.Зязюн у контекстному учінні виокремлює три базові і множину проміжних, перехідних форм діяльності.

До базових він відносить такі види діяльності:

- 1) академічний тип діяльності, тобто класична лекція;
- 2) квазіпрофесійний тип діяльності, тобто імітація та ділові ігри;
- 3) навчально-професійний тип діяльності – виконання реальних дослідницьких чи практичних функцій (виробнича практика);

Проміжними формами діяльності виступають такі конкретні форми навчання студентів, в яких виявляються риси професійної діяльності спеціалістів, що забезпечують перехід від однієї базової форми до іншої – проблемні лекції, семінари-дискусії, семінари-дослідження, групові лабораторно-практичні заняття, спецкурси, аналіз конкретних виробничих ситуацій та інші.

Для виховання талановитого, активного та цілеспрямованого керівника у вищих навчальних закладах необхідно створювати нову, комфортну систему освіти, що спонукала б до активації усіх внутрішніх ресурсів, не тільки студентів, але й педагогів, які їх навчають. Освітній процес у закладах освіти повинен відповідати потребам кожного студента, його схильностям, інтересам і можливостям.

На сьогоднішній час важливим завданням, що стає перед вищою освітою є підготовка фахівців-професіоналів, яким повинні бути притаманні такі види управлінської компетентності, як:

- володіння професійними знаннями;
- знання структури соціального управління;
- вміння здійснювати соціальні та професійні контакти;

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

- реалізація управлінської діяльності на основі соціально-психологічних закономірностей, які зменшують конфліктні ситуації у закладах освіти чи підприємстві;
- гнучкий самоаналіз, який сприяє корекції розвитку своєї особистості, як професіоналу;
- евристика;
- наявність стійкої професійної мотивації, володіння прийомами самореалізації.

Для досягнення цілей формування особистості управлінця, у вищих навчальних закладах, необхідно так вчити студентів-психологів, щоб забезпечити перехід пізнавального типу діяльності до професійного типу з відповідною зміною потреб, мотивів, цілей, засобів, предметів, дій та результатів.

Проаналізовані роботи науковців дозволяють вважати, що компетентність керівника є сформованою здатністю, яка достатня для того, щоб жити та працювати комфортно, активно та плідно, набуваючи при цьому навичок ефективного спілкування та впевненості у собі.

Таким чином, компетентнісний підхід в управлінській діяльності надає широкі потенційні можливості для підвищення якості підготовки фахівців, майбутніх керівників закладів освіти чи підприємств.

Формування управлінської компетентності у студентів-психологів передбачає використання у вищих навчальних закладах гуманістичних, духовних, етичних, естетичних, культурологічних, мотиваційних та інших детермінант, спрямованих на досягнення вищого рівня розвитку особистості.

Висновки та перспективи досліджень

Поняття „компетентність” трактують як готовність на професійному рівні виконувати свої посадові і фахові обов’язки відповідно до сучасних теоретичних надбань і передового досвіду, наближення до світових вимог і стандартів (В.І.Маслов).

Поняття „компетенція” визначається як єдність знань, навичок і відносин у процесі професійної діяльності, обумовлених вимогами посади, конкретної ситуації і цілями організації (Ю.І.Алюшина, Н.А.Дмитрієва).

„Професійна компетентність”, визначається дослідниками як психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально, як здатність і вміння виконувати певні трудові функції (А.К.Маркова).

Формування особистості студента-психолога, здатного до ефективного управління, у вищих навчальних закладах, повинно реалізовуватись шляхом розвитку її творчих та інтелектуальних можливостей, критичного ставлення

не тільки до своїх знань, умінь та навичок, але й до навколишнього світу, людей, що її оточують.

У даній статті були виділені наступні компетенції, якими повинні володіти майбутні керівники навчальних закладів та підприємств: гнучка адаптація у мінливих життєвих ситуаціях; самостійне та критичне мислення; вміння бачити та формувати проблему, знаходити шляхи її раціонального вирішення; усвідомлювання, де і яким чином здобуті знання можуть бути використані; творче мислення; логічна, грамотна робота з інформацією, вміння робити аргументовані висновки, використовувати їх для вирішення нових проблем; комунікабельність, контактність у різних соціальних групах, вміння працювати в колективі, у будь-яких конфліктних ситуаціях; самостійно працювати над розвитком особистісної моралі, інтелекту, культурного рівня; володіння загальною культурою, моральною і духовною орієнтаціями на соціально-значущі цінності; адаптуватися в різних сферах управління; самореалізуватися у предметно-практичній і комунікативній діяльності; володіти культурою людських відношень та рефлексією; володіти широким кругозором, володіти культурою думки, почуттів та мови.

Сучасна вища школа повинна базуватися на таких гуманних засадах, які сприятимуть вихованню особистості активної, впевненої у собі та в завтрашньому дні, легко адаптованої до змін, здатної до системного аналізу, до прийняття викликів та оптимальних управлінських рішень:

1. Вища освіта повинна допомагати саморозвитку студента, а не підміняти його. Тобто викладачі повинні володіти такими педагогічними прийомами, які стимулюють увесь внутрішній потенціал студентів-психологів до розвитку та розкриттю свого таланту, інтелекту та особистісних якостей, оптимальних для реалізації себе, як управління.

2. Викладачі повинні враховувати вплив на студентів зовнішнього середовища, передусім соціального, та допомогати вбирати в себе потрібне, а зайве ігнорувати.

4. Персоніфікація навчального процесу дозволяє адаптувати навчальні курси до особистості студента, його індивідуальності.

Проблема не вичерпується даними цієї статті та вимагає подальшого її вивчення.

Список літератури: 1. Єльнікова Г. В. Основи адаптивного управління / Г. В. Єльнікова. – К., 2003. – 133 с. 2. Життєва компетенція особистості : науково-метод. посіб. / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с. 3. Зязюн І. А. Вузівська підготовка педагога до профі-

льного навчання учнів старших класів // Сучасні інформаційні технології та інформаційні методики у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. Наук. Пр. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – С. 3-11. 4. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2001.-256 с. 5. Маслов В. І. Наукові засади визначення змісту підвищення кваліфікації u1090 та підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів / В. І. Маслов // Післядипломна освіта в Україні. – 2002. – С. 63–66. 6. Маслов В. Наукові засади оптимального керівництва навчальними закладами / Валентин Маслов, Віктор Олійник // Наукові записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка. – 2001. – Вип. 32, Ч. 1. – С. 59–60. 7. Маслов В. И. Теория и методика организации непрерывного повышения квалификации руководителей школ : учеб. пособие / Валентин Иванович Маслов. – К. : МНО УССР, 1990. – 259 с. 8. Мельник В. К. Теоретичні засади формування фахової компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу в системі післядипломної педагогічної освіти / В. К. Мельник // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – № 1. – С.85-88. 9. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 694 с., 10. Освітній менеджмент : навч. посіб. / за ред Л. Даниленко, Л. Карамушки. – К., 2003. 11. Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Джон Равен // Школьные технологии. – 1999. – № 3. – С.151-154. 12. Чошанов М.А. Дидактическое конструирование гибкой технологии обучения/М.А. Чошанов//Педагогика.-1997. – №2. – С.21-29.

В.В. Шаполова

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У роботі розглянуто проблему формування управлінської компетентності у студентів-психологів як складової частини управлінської культури. У статті розкрито поняття «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» та природу компетентності керівника в цілому. Висвітлюються етапи формування умінь та навичок у майбутніх керівників, які не мають досвіду управлінської діяльності. Проаналізовано різні види управлінської компетентності, які повинні розвиватися під час навчання у вищих навчальних закладах.

В. В. Шаполова

**ФОРМИРОВАНИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У
СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЧАСТЬ
УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ**

В работе рассмотрено проблему формирования управленческой компетентности у студентов-психологов как складовой составляющей управленческой культуры. В статье раскрыты понятия «компетентность», «компетенция», «профессиональная компетентность» и природу компетентности руководителя в целом. Освещаются этапы формирования умений и навыков у будущих руководителей, которые не имеют опыта управленческой деятельности. Проанализировано разные виды управленческой компетентности, которые должны развиваться под час обучения у вищих навчальних закладах.

V. Shapolova

**SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF COMMUNICATIVE
ACTIVITY OF LEADERS IN THE FIELD OF MANAGEMENT BY
EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS**

The social-psychological features of activity of leaders in the field of management of educational establishments are conducted in article. Methods and ways of management of educational establishment are lighted from the side of manager and guided objects in accordance with the features of their communicative activity. Reasons and necessities of the leaders of different genders in the process of communicative activity, that affects not only their conduct, but also the strategy of management and methods of conflicts decision are analysed.

Стаття надійшла до редакції 2.09.2009р.

УДК 378

*Гура Т. В., Левенець І. М.,
м. Харків, Україна*

МІСЦЕ ЛЕКЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ПІДГОТОВЦІ ІНЖЕНЕРІВ-ЕЛЕКТРОМАШИНОБУДІВНИКІВ

Постановка проблеми. Сучасні інтеграційні процеси в Україні, входження в систему міжнародних економічних, політичних і культурних зв'язків, визнання концепції Болонського процесу потребують конкурентноспроможних інженерів-керівників світового рівня. Сучасні тенденції розвитку людської цивілізації і світової освітньої системи свідчать про істотну зміну цілей і структури суспільного виробництва. Відповідно змінюються і вимоги до номенклатури спеціальностей вищих навчальних закладів інженерно-технічного профілю, до професійних та особистісних якостей їхніх випускників [1, с. 8]. Сучасний інженер стає не просто фахівцем, що вирішує вузькі професійні завдання. Як керівник вищої чи середньої ланки, він змушений розв'язувати найрізноманітніші проблеми керування, що стосуються задоволення попиту споживачів при швидкій окупності й надійності ефекту від інвестицій, орієнтуванні на новітні технології та способи високопродуктивної діяльності виробничих і комерційних фірм [4, с. 35].

Тому, враховуючи сучасні тенденції, необхідно ще раз звернути увагу на управлінську підготовку сучасного інженера-електромашинобудівника, тому що вона виступає визначальною в умовах кризи в державі та світі, а особливо першочергового значення вона набуває в умовах підготовки фахівців технічного університету, яким є Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут».

Аналіз стану досліджень і публікацій з проблеми. Проблеми формування особистості інженера знайшли своє відбиття в роботах В.Г. Бабаєва, Р. П. Вдовиченко, М. Є. Добрускіна, А. А. Мамалуй, В. К. Марігодова, О. Е. Коваленко, В. Г. Кременя, Н. Г. Ничкало, Ю. І. Палехи, О. С. Пономарьова, О. Г. Романовського, П. П. Скляра, А. А. Слободянюка, Л. Л. Товажнянського, Г. В. Щокіна та інших. В той же час дослідженню формування управлінської компетенції студентів конкретних спеціальностей за допомогою інноваційних педагогічних технологій як необхідної умови формування компетентності сучасних майбутніх інженерів-керівників в галузі електромашинобудування присвячено недостатньо праць. **Тому основна мета статті** і полягає в розкритті даної проблеми.

Виходячи з вище сказаного, завданнями дослідження є: обґрунтування формування якостей сучасних керівників інженерного складу за допомогою лекційних форм навчання.

Виклад основного матеріалу. Сучасний електромашинобудівний комплекс України потребує спеціалістів нового профілю – інженерів-керівників, які повинні враховувати особливості розвитку сучасного виробництва. Це і модернізація обладнання та технологій, розширення об'ємів виробництва та номенклатури продукції, яку випускають, освоєння нових ринків збуту, насамперед, зарубіжних.

За даними опитування керівників, доволі часто електромашинобудівному комплексу не вистачає кадрів вищого рівня: більш як 40 % керівників вказали на відсутність в достатній кількості спеціалістів по розробці стратегії розвитку підприємства, а близько третини керівників відмітили, що існує дефіцит керівників вищого рангу та топ-менеджерів. Таким чином, дефіцит керівних кадрів стримує інноваційний розвиток організацій електромашинобудування.

Цей розвиток промисловості пов'язаний з компетентністю інженерів, технологів, які працюють в цій галузі. Причому сучасний інженер-керівник електромашинобудівного профілю повинен мати не одну, а кілька компетентностей, з чого слідує, що він повинен бути універсалом в своїй справі. Тому назріла потреба в визначенні сучасних педагогічних технологій, які необхідно активно впроваджувати в управлінській підготовці майбутніх інженерів.

Для проектування ідеальної моделі інженера-керівника було автором виділено, проаналізовано й систематизовано список якостей, спроможностей і схильностей особистості до інженерної діяльності. Серед основних складових моделі інженера-керівника були визначені:

- Комунікабельність;
- Мотивація;
- Риси особистості;
- Рефлексивність;
- Фахова компетентність [3, с.48].

Автором був проведений констатуючий експеримент серед інженерів та проаналізовані його результати Вони були запропоновані , як доповнення до моделі 2001 року, яка була визначена О. Г. Романовським та О. С. Пономарьовим [2, с.41-43.].

Ведучі складові моделі інженера-керівника електромашинобудівної галузі 2009 року представлені в таблиці 1

Таблиця 1

Ведучі складові моделі інженера-керівника електромашинобудівної галузі

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Класифікація якостей особистості інженера-керівника</i>	
<u>Блок А. Комунікабельність</u> А1. Організаційні здібності А2. Здатність спілкування з людьми А3. Здатність працювати в колективі	<u>Блок Б. Мотивація</u> Б4. Організаційна спрямованість. Б5. Управлінська спрямованість Б6. Економічна і пізнавальна спрямованість
<u>Блок В. Риси особистості</u> В7. Здатність до управлінської роботи. В8. Діловитість. В9. Етичність поведінки.	<u>Блок Г. Рефлексивність</u> Г10. Самовдосконалення. Г11. Самоорганізація. Г12. Самовизначення
<u>Блок Д. Фахова компетентність</u> Д13. Компетентність в сфері керування Д14. Здатність до навчання. Д15. Кадрова компетентність	

Запропоновані риси авторка вважає необхідно враховувати і сприяти їх формуванню у майбутніх керівників-лідерів. Тому необхідно визначити, які педагогічні технології найбільш сприяють їх формуванню в умовах технічних університетів.

В системі управлінської підготовки майбутніх професійних керівників – лідерів ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л. та його співавтори вважають, що найбільш застосовувані форми організації навчання можна поділити на чотири основні групи:

а) форми навчання, пов'язані з теоретичним освоєнням навчального матеріалу, якими вважають лекції, семінарські заняття, консультації тощо;

б) форми навчання, спрямовані на практичну підготовку управлінських кадрів. Серед них найбільш поширеними є ділові ігри, аналіз конкретних ситуацій та управлінська практика;

в) форми самостійної роботи, серед яких необхідно вказати самостійні позааудиторні заняття, в тому числі робота в бібліотеці чи пошук інформації в мережі Інтернет, курсове та дипломне проектування;

г) форми педагогічного діагностування і контролю результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів, якими є контрольні роботи,

обов'язкові індивідуальні завдання, заліки та іспити, курсові та дипломні проекти і роботи тощо.

Для успішної реалізації завдань управлінської підготовки необхідно забезпечити раціональне поєднання усіх цих форм, яке в їхній нерозривній єдності дає можливість плідно використовувати переваги кожної з них. [5, с.200].

Враховуючи вище сказане, програми підготовки фахівців та на основі власного викладацького досвіду впровадження в навчально-виховний процес електромашинобудівного факультеті НТУ «ХП», розглянемо, насамперед, лекційні форми навчання. Їх можна розглядати як цілий спектр різних форм від класичної інформаційної лекції до інноваційних педагогічних технологій, які використовуює сучасна педагогічна наука і які пройшли апробацію в умовах технічних університетах.

Виділяють основні типи лекцій: інформаційні, проблемні, лекції-візуалізації, лекції вдвох, лекції із заздалегідь запланованими помилками, лекції прес-конференції.

Сутність інформаційної лекції полягає в тому, що вона виступає як спосіб передачі студентам систематизованих готових знань з використанням монологічної форми спілкування. Студенти звертають увагу на ораторські здібності викладача, вміння його активізувати увагу студентів, зробити лекцію цікавою для студентів з різними рівнями засвоєння одержаних знань та умінь. А це, в свою чергу, сприяє розвитку як фахової компетентності, так і формуванню комунікативних умінь у майбутнього керівника.

Нагально необхідним є в наш час використання лекцій, які несуть інноваційний характер педагогічних завдань управлінської підготовки керівників-лідерів і спрямовані на забезпечення процесів формування національної гуманітарно-технічної еліти. Розглянемо деякі з них.

Проблемна лекція, наприклад, передбачає постановку певної проблеми та запрошення студентів до участі в пошуку шляхів до її розв'язання, завдяки чому істотно активізується їхня навчально-пізнавальна діяльність. Така лекція вимагає і від викладача дотримання принципів питань. По-перше, для підготовки й успішного викладання матеріалу кожної лекції викладач повинен досконало володіти відповідним матеріалом і не тільки в галузі своєї дисципліни, але й психології, педагогіки, філософії, соціології, а також бути компетентним у питаннях щодо основи спеціальностей студентів, які навчається на даному факультеті технічного університету. Викладач повинен пам'ятати, що він – є прикладом для студентів, тому має бути високо духовною особистістю, яка знаходить мову зі студентами різних поглядів та

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

позицій, при цьому він не повинен втрачати гідності, а викликати повагу до себе з боку студентів та колег по роботі. По-друге, викладач повинен майстерно володіти словом та мовленнєвою культурою. Це дуже важливо не тільки для належної передачі студентам інформації, але й для формування позитивного психологічного впливу на них. Цей вплив досягається переконливістю, збудженням інтересу, а інколи й породженням роздумів та прагненням студентів самостійно дійти істини. По-третє, викладач повинен мати досвід стосовно прийомів риторики і техніки аргументації, володіти основами акторської майстерності та постійного підвищення рівня цього володіння. Необхідно зазначити, що в сучасних умовах надмірної інформаційної насиченості оволодіння лекторською майстерністю вимагає все більше зусиль викладача. Електронні засоби інформації привчають студентів слухати, не вникаючи в сутність почутого, породжують ілюзію легкого оволодіння будь-якими знаннями без зайвих витрат розумової, а тим більш душевної енергії, формують зверхнє, легковажне ставлення до будь-якої діяльності, до умінь та можливості належним чином виконувати її. Тому викладач технічного університету повинен під час проведення проблемної лекції акцентувати увагу студентів на цьому та сприяти розвиткові здатності спілкуватися з людьми та вміння працювати в колективі, які є ведучими складовими управлінської компетентності інженера.

Крім проблемної лекції з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів авторка рекомендує використовувати також лекції-візуалізації, так як вони ґрунтуються на характерних особливостях психіки людини, за якими найбільш продуктивними виявляється сприйняття нею предметів і явищ об'єктивного світу за допомогою зору. Для забезпечення бажаної ефективності лекції-візуалізації викладач повинен використовувати певний комплекс технічних засобів навчання, а також малюнки, схеми, діаграми, креслення, раціональне поєднання словесної та наочної інформації. Під час проведення занять зі студентами електромашинобудівного факультету помічено, що такі лекції істотно підвищують інтерес студентів до навчального матеріалу, при цьому активізують пізнавальну діяльність студентів. Вони сприяють усвідомленню та розумінню ними змісту цього матеріалу. Нарешті, лекція привчає майбутніх фахівців з управлінської діяльності до використання у своїй роботі наочної інформації, викладеної за допомогою різних схем, діаграм, таблиць, що дозволяють заощаджувати робочий час і більш ефективно спілкуватися з підлеглими. Лекція-візуалізація потребує із боку викладача допоміжної підготовки у вигляді переробки конспектів лекцій на опорні конспекти зі

схемами, діаграмами, графіками. А для цього викладач повинен професійно готуватися до занять, використовуючи новинки в галузі не тільки психології, педагогіки, але й досягнення в галузі електромашинобудування.

Заслуговує уваги і така форма навчання як лекція удвох. Вона за своєю сутністю являє своєрідне моделювання реальних професійних ситуацій обговорення теоретичних питань з різних позицій двома фахівцями. Наприклад, представники двох научних шкіл – теоретики і практики, або є прихильники і опозиціонери. Її незвичність підвищує інтерес і увагу студентів, створює особливе емоційне забарвлення, що сприяє додатковому стимулюванню їхньої навчально-пізнавальної діяльності. Підготовка і проведення такої лекції висуває підвищені вимоги до обох виконавців. Вони повинні бути інтелектуальними, особистісно сумісними, комунікабельними, володіти здібностями до імпровізації. Крім цього, викладач повинен мати швидку реакцію та дуже добре володіти програмним матеріалом. Лекцію удвох рекомендовано використовувати в управлінській підготовці, так як при проведенні такої лекції студенти прилучаються до науки і мистецтва, ведення діалогу, активної розумової діяльності, у них формується вміння переконувати та відстоювати свою точку зору, що вкрай необхідно для розвитку комунікативності та організованості лідера-керівника. Крім цього, такі лекції сприяють розвитку здатності спілкуватися з людьми та працювати в колективі, команді, що вкрай необхідно сучасному інженерові.

Серед інноваційних форм навчання доречно згадати і лекції із заздалегідь запланованими помилками. Вони вчать майбутніх керівників оперативно аналізувати управлінські ситуації, виступати в ролі експертів та опонентів, формують вміння виділяти неточну чи невірну інформацію. Сутність такої лекції полягає в тому, що в її текст заздалегідь закладається певна кількість помилок теоретичного, логічного, методичного тощо характеру. Помилки повинні ретельно маскуватися викладачем для того, щоб вони не відразу були помічені студентами, що вимагає досить високого рівня професійної підготовки викладача та його професійної майстерності. В процесі слухання лекції студенти повинні виявляти ці помилки і наприкінці лекції розібрати, проаналізувати їх разом з викладачем. Набуття відповідних навичок під час професійної підготовки у вищому навчальному технічному закладі дасть можливість майбутньому керівнику виявляти правильні дії підлеглих, своєчасно їх виправляти і навчати та виховувати у персоналі уважність, логічне мислення, самоконтроль та інші методи запобігання помилок. Звертаючись до моделі якісних складових сучасного управлінця, лекції з заздалегідь запланованими помилками сприяють формуванню у

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

студентів рис, які стосуються блоків фахової компетентності, рефлексивності та рис особистості, пов'язаних зі здатністю до управлінської діяльності та діловитості.

Майбутній керівник, як слідує із вище зазначеної моделі, повинен мати обов'язково і фахову компетентність та володіти навичками і вміннями організувати колектив. Цьому сприяють такі форми навчання, як лекції-прес-конференції. Сутність такої лекції полягає в тому, що студентам пропонується у письмовій формі задавати питання викладачеві з проблеми, яку розглядають на лекції. Протягом 2-3 хвилин студенти формулюють питання, які їх цікавлять і передають викладачеві. Викладач протягом 3-5 хвилин сортує питання за їхнім призначенням і починає читати лекцію. При цьому виклад матеріалу будується не як відповідь на кожне запитання, а у вигляді зв'язаного розкриття запланованої теми, у процесі якого й формулюються відповіді на отримані від студентів запитання. В свою чергу, така лекція вимагає від викладача професійного знання предмету, постійного удосконалення своєї професійної майстерності. Але такий підхід викладача до підготовки та проведення лекцій оправданий, тому що він сприяє формуванню управлінських навичок та вмінь у студентів-електромашинобудівників.

Таким чином, підготовка і проведення описаних типів лекцій вимагає значних творчих зусиль як викладача, так і студента, інтелектуального, емоційного і навіть фізичного напруження, створення особливого психологічного клімату в аудиторії, сприятливого для встановлення довірливих відносин.

Виконане дослідження дає підстави дійти таких **висновків**:

1) професійні знання у фаховій сфері діяльності, а також професійні знання з теорії та практики соціального управління, психології, педагогіки, логіки;

2) спрямованість на управлінську діяльність, психологічну готовність до неї, розуміння того, що управління персоналом є не тільки престижним, а й досить складним і відповідальним;

3) керівник повинен бути висококультурною, всебічно розвиненою особистістю, високодуховною людиною з чіткою системою моральних принципів і переконань, інженер повинен сформулювати для себе світоглядні позиції, які б вимагали розуміння філософії, психології, етики та культури управління;

4) керівник має досконало володіти сучасними управлінськими технологіями та бути здатним до постійного самонавчання, до збагачення свого теоретичного арсеналу та практичного досвіду;

5) управлінець повинен вміти стратегічно мислити, критично аналізувати та оцінювати зміст і характер своєї діяльності, вміти виділити свої сильні та слабкі сторони, свої досягнення та поразки;

б) розвиткові основних якісних складових моделі сучасного керівника сприяють класичні лекційні форми навчання і лекції, які носять інноваційний характер;

7) необхідно впроваджувати в навчально-виховний процес технічних університетів активні форми навчання при викладанні дисциплін не тільки соціально-гуманітарного циклу, але й фундаментальних та спеціальних дисциплін.

Перспективою подальших розробок авторка вважає продовження дослідження використання різних форм навчання в технічних університетах, які сприяли б формуванню управлінської компетентності у студентів електромашинобудівних факультетів технічних університетів

Список літератури: 1. Богомолів С. І. Інженер ХХІ віку – найгуманніша спеціальність на Землі: Монографія. – Х.: Контраст, 2000. – 184 с. 2. Гура Т. В. Модель професійної діяльності інженера-керівника в електромашинобудуванні // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. Щоквартальний науково-практичний журнал. – Х.: НТУ „ХПІ”. – 2009. – № 1. – с. 39-44. 3. Романовський О. Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності: Монографія. – Х.: Основа, 2001. – 312 с. 4. Тovaжнянський Л.Л., Романовський О.Г. Керівник – професіонал нової формації (Нові аспекти удосконалення вищої технічної освіти на сучасному етапі) // Вища освіта, № 1, 2002. – с. 34-39. 5. Тovaжнянський Л.Л., Романовський О.Г., Пономарьов О.С., Черваньова З.О. Педагогіка управління: Навч. посібник.- Х.: НТУ «ХПІ», 2003.- 408 с.

Т.В. Гура, І.М. Левенець

МІСЦЕ ЛЕКЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ПІДГОТОВЦІ ІНЖЕНЕРІВ-ЕЛЕКТРОМАШИНОБУДІВНИКІВ

В статті представлена сучасна модель складових керівника електромашинобудівної галузі, яка є результатом аналізу констатуючого експерименту, проведеного серед інженерів-керівників в цій галузі. Особлива увага приділена лекційним формам навчання, які сприяють формуванню ос-

новних складових управлінської компетентності у студентів технічних університетів.

Т. В. Гура, И. М. Левенец

МЕСТО ЛЕКЦИОННЫХ ФОРМ ОБУЧЕНИЯ В УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ ИНЖЕНЕРОВ-ЭЛЕКТРОМАШИНОСТРОИТЕЛЕЙ

В статье представлена современная модель составляющих руководителя электромашиностроительной отрасли, которая является результатом анализа констатирующего эксперимента, проведенного среди инженеров-руководителей в этой отрасли. Особенное внимание уделено лекционным формам обучения, которые способствуют формированию основных составляющих управленческой компетентности у студентов технических университетов.

T. Gura, I. Levenets

PLACE OF LECTURE FORMS OF TRAINING IN ADMINISTRATIVE PREPARATION OF ENGINEERS-ELEKTROMASHINOSTROITELEJ

In the article the modern model of components of the head of electromachine-building branch which grows out of the analysis of the ascertaining experiment spent among engineers-heads in this branch is presented. The especial attention is given lecture forms of training which most promote formation of the basic components of administrative competence of students of technical universities

Стаття надійшла до редакції 1.09.2009р.

УДК 159

*Великий В.В.,
г. Харьков, Украина*

КУЛЬТУРА И ПСИХОЛОГИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ

Постановка проблемы. За многие столетия своего исторического развития рыночная экономика накопила богатейший опыт обеспечения высокой

ефективности производства. Этот опыт свидетельствует о том, что успех любого дела зависит не только от качества производимого товара или услуги, но не в меньшей степени и от качества жизни людей, производящих этот товар или услугу, от их отношения к выполнению своих производственных задач и функций.

Именно поэтому сегодня опытный руководитель тратит большую часть своего рабочего дня не на решение финансовых, технических или организационных проблем (которые, безусловно, ему также приходится решать), а на решение задач психологического, нравственного и культурологического характера, которые возникают в процессе общения с подчиненными, коллегами и начальством.

Причем эти задачи опытные менеджеры считают главными. Так, Акио Морита, руководитель широко известной японской компании «Sony», уверен в том, что «никакая теория, программа или правительственная политика не могут сделать предприятие успешным; это могут сделать только люди. Самая важная задача менеджмента состоит в том, чтобы установить нормальные отношения с работниками, создать отношение к корпорации как к родной семье, сформировать понимание того, что у рабочих и менеджеров одна судьба» [1, с. 4].

Таким образом, актуальной и чрезвычайно важной проблемой современного менеджмента является формирование и поддержание такой системы делового общения и корпоративной культуры, которые бы способствовали успешной производственной деятельности организации.

2. Связь рассматриваемой проблемы с актуальными теоретическими и прикладными задачами. Хорошо известно, что любой современный хозяйственный руководитель, любой администратор может и должен обеспечивать своей деятельностью решение двуединой задачи: достижение желаемого хозяйственного результата и соответствующее воздействие на людей, создающих результат, с тем, чтобы мотивировать их на наиболее эффективное его достижение.

Поэтому решение рассматриваемой проблемы непосредственно направлено на повышение культуры межличностного общения с целью обеспечения высокой эффективности совместной деятельности людей. Искусство общения, знание психологических особенностей и применение психологических методов крайне необходимы специалистам, работа которых предполагает постоянные контакты типа «руководитель – подчиненный». Таким образом, необходимо умение строить отношения с людьми, находить подход к

ним, расположить их к себе. Это умение лежит в основе жизненного и профессионального успеха.

3. Анализ исследований и публикаций по проблеме. Проблемы психологии межличностного общения разносторонне и глубоко решаются в трудах многих российских ученых. Они теоретически осмыслены в работах П.Л. Лаврова и Н.К. Михайловского, обосновавших значение так называемого субъективного метода в социологии. Проблема мотивов поведения и общения людей, их побуждений и идеалов заняла здесь главное место. Психологическим проблемам общения людей посвящены труды таких ярких представителей психологического направления в русской социологии, как Е.В. Де-Роберти и Н.И. Кареев. Фундаментальная разработка многих проблем психологии личности и межличностного общения содержится в трудах выдающихся российских психологов: В.М.Бехтерева, А.А Ухтомского, С.Л. Рубинштейна, Л.С. Выготского; и их многочисленных последователей, в том числе А.Н. Леонтьева, В.Н. Мясищева, Б.Г. Ананьева и др [1].

Петр Лавров (1823—1900) и Николай Михайловский (1842—1904) рассматривали все общественные явления как результат сознательной деятельности людей. Поэтому главную роль социологии как науки об обществе они видели в анализе мотивов деятельности людей и их нравственных идеалов, другими словами, — в изучении психологической и нравственной сторон их деятельности.

Особое внимание уделяли они анализу «солидарных» действий людей, направляемых их общими интересами. По словам П. Лаврова, важно понять и обобщить факты солидарности между людьми и тем самым открыть законы их солидарных действий, формы проявления их солидарности, а также условия ее упрочения или ослабления при разном уровне социально-нравственного развития людей и форм их общежития. Под солидарностью понимается «сознание того, что личный интерес совпадает с интересом общественным» и «что личное достоинство поддерживается лишь путем поддержки достоинства всех солидарных с нами людей». Солидарность — это «общность привычек, интересов, аффектов или убеждений». Все это определяет сходство поведения и деятельности людей [1, стр.41].

Существует множество литературных источников, в том числе журнальных статей, монографий и научно-методических изданий специально посвященных проблемам делового общения. Среди их можно назвать работы В. А. Сухарев, Д. Честара, М. Н. Браим, М. Дебольский,

Л.Ю. Миримский, А. М. Мозговой, и другие. В тоже время мало уделяется внимания проблеме психологии и культуры общения в отношениях начальник – подчиненный.

4. Цель статьи. Поскольку проблемы культуры общения все еще недостаточно исследованы, цель статьи состоит в попытке более широкого раскрытия этой актуальной на сегодняшний день проблемы.

Предметом анализа в данной статье будет в основном межличностное общение, то есть общение начальника и подчиненного.

5. Изложение основного материала. Известно, что необаятельный, угрюмый руководитель будет испытывать затруднения в общении с коллегами, подчиненными и начальством, ему сложно будет устанавливать контакты с деловыми партнерами, добиваться успехов на переговорах. Залог успеха любых начинаний делового человека, какую бы задачу он ни решал, – создание климата делового сотрудничества, доверия и уважения.

Взаимоотношения людей в процессе совместной деятельности, которой каждый человек посвящает значительную часть своей жизни, всегда вызывали особый интерес и внимание со стороны философов, психологов, социологов. Также специалистов-практиков, стремившихся обобщить свой опыт делового общения в той или иной сфере, соотнести его с выработанными человечеством нормами нравственности и сформулировать основные принципы и правила поведения человека в деловой (служебной) обстановке.

Умение вести себя с людьми надлежащим образом является одним из наиболее важных, факторов, определяющим шансы добиться успеха в служебной или предпринимательской деятельности.

Дейл Карнеги еще в 30-е годы заметил, что успех того или иного человека в его финансовых делах, в технической сфере или инженерном деле процентов на 15 зависят от его профессиональных знаний и процентов на 85 – от его умения общаться с людьми. В этом контексте легко объяснимы попытки многих исследователей сформулировать и обосновать основные принципы управленческого общения [2].

Актуальность рассматриваемой проблемы связана с переходом от командно-административной системы к рыночной экономике, от тоталитарного режима к демократическому. Обеспечение соответствия индивидуальных качеств руководителя предприятия, его стиля деятельности ожиданиям трудового коллектива – одно из условий этого перехода и создания положительного морально-психологического климата. Роль морально-психологического климата в жизнедеятельности личности и коллектива трудно переоценить. Он является одним из наиболее существенных элементов в общей системе

условий существования и благополучия человека, в первую очередь – психологического, его работоспособности, производительности труда.

Обычно руководитель в коллективе – ключевая фигура. От того, как он ведёт себя с людьми, каким образом и во что вмешивается (либо не вмешивается), то что он делает для своих подчинённых зависит очень многое.

По этим причинам, а также потому, что персона лидера, руководителя всегда вызывает у людей повышенный интерес, учёные, прежде всего психологи и социологи уделяют этим вопросам особое внимание. Существуют многочисленные попытки сформулировать как функции руководителя в коллективе, так и присущие ему черты личности, наличие которых необходимо для успешного создания положительного морально-психологического климата.

Прежде чем приступить к рассмотрению содержания и особенностей общения руководителя и подчинённого, необходимо ввести понятие управленческого общения, поскольку термин «деловое общение» является слишком широким для этой ситуации. Ведь он охватывает и общение, например, врача и пациента, педагога и учащегося. В общении руководителя и подчинённого ярко выражен ролевой характер, неравномерно распределены инициативы и обязанности, ответственности, определяющие зависимость одного участника общения от другого.

Таким образом, управленческое общение – это деловое общение между субъектом и объектом управления в социальных организациях, осуществляемое знаковыми средствами, обусловленное потребностями управления их деятельностью[3].

Общение руководителя с подчинённым неразрывно связано с управленческой деятельностью вообще. Идея «вплетённости общения» в управление позволяет детально рассмотреть вопрос о том, что именно в деятельности руководителя определяет общение. В целом же можно констатировать, что под средством общения организуется и реализуется управление. Благодаря присущей ему функции воздействия, общение позволяет согласовывать действия различных его участников.

Предмет изучения общения руководителя с подчинённым является многосторонним и неоднозначным. В процессе взаимодействия субъект и объект управления выполняют сотни различных функций, которые в свою очередь подразделяются на интегральные (охватывающие деятельность организации в целом) и локальные (осуществляющие непосредственно конкретное общение) [7].

Для такого аспекта рассмотрения, как культура делового общения в управлении, наиболее важны следующие функции [4]:

Функция социализации. Включаясь в совместную деятельность и общение, молодые сотрудники не только осваивают коммуникативные умения и навыки, но и учатся быстро ориентироваться в собеседнике, ситуации общения и взаимодействия, слушать и говорить, что также очень важно как в плане межличностной адаптации, так и для осуществления непосредственной профессиональной деятельности. Важное значение имеет приобретаемое при этом умение действовать в интересах коллектива, доброжелательное, заинтересованное и терпимое отношение к другим сотрудникам.

Контактная функция. Цель этой функции – установление контакта как состояния обоюдной готовности руководителя и подчинённого к приёму и передаче сообщения и поддержания взаимосвязи в форме взаимоориентированности.

Координационная функция, цель которой – взаимное ориентирование и согласование действий различных исполнителей при организации их совместной деятельности.

Функция понимания, того что есть не только адекватное восприятие и понимание смысла сообщения, но и понимание партнёрами друг друга (их намерений, установок, переживаний, состояний и так далее).

Амотивная функция, цель которой – возбуждение в партнёре нужных эмоциональных переживаний («обмен эмоциями»), а также изменение с их помощью собственных переживаний и состояний.

Ориентация в этих функциях и умелое пользование ими помогает выявить причины возникающих трудностей при реализации конкретной задачи управленческого общения. Разработка теоретических основ управленческого общения имеет своей целью повышение его эффективности. Поэтому не праздным является вопрос о том, какое управленческое общение мы будем считать эффективным. Иногда эффективность управленческой коммуникации рассматривают с точки зрения достижения целей участниками общения. Но в управленческом общении может быть два и больше партнёров, и каждый из них может иметь свою цель, отличную от цели собеседника, а иногда и противоположную. Например, руководитель может ставить своей целью убедить подчинённого в необходимости выполнения какой-либо работы, а подчинённых, в свою очередь, может срамиться отказаться от этого поручения. Цели противоположны и, при отсутствии компромиссного решения, решение для одного из участников будет «неэффективным»[9].

Эффективность управленческого общения нельзя рассматривать в отрыве от управленческой деятельности в целом. Коммуникация является условием и элементом управленческой деятельности, поэтому эффективным

следует считать такое управленческое общение, которое обеспечивает достижение целей управленческой деятельности посредством оперативной передачи необходимой информации, оптимального психологического воздействия, взаимопонимания между объектом и субъектом управления и их оптимального взаимодействия.

Наблюдая интеллектуально-речевую деятельность в сфере управления, мы часто позитивно или негативно оцениваем различные приемы логической организации деловой речи, т.е. то, что составляет логическую культуру личности руководителей и окружающих их людей.

Подобно тому, как человек учится говорить в контактах с другими людьми, он учится и мыслить. Поэтому все люди владеют навыками логического мышления (как, кстати, и правильной речи), однако уровень их логической культуры (как и речевой) весьма различен [6]. Особенно показательна в этом отношении деловая жизнь. Те руководители, которые хорошо умеют оперировать понятиями и суждениями, умозаключать и доказывать, как правило, делают свою деятельность более успешно, чем те, что не владеющие этими навыками логического мышления. Другими словами, без высокой логической культуры вести любой серьезный деловой разговор бессмысленно.

6. Выводы: Специфика управленческой деятельности требует постоянного общения руководителя с подчиненными, партнерами и представителями внешних структур.

Исследования показывают, что руководитель тратит до 80% рабочего времени на управленческое общение. Следовательно, плодотворно может работать лишь тот руководитель, который умеет организовывать эффективное управленческое общение. Решение этой задачи невозможно без знания психологических основ коммуникации и культуры делового общения.

Главным условием эффективности управленческого общения является осознание руководителем того, что возможность реализации целей деятельности предприятия, фирмы, организации возрастает, если правильно организовать общение, добиться при этом создания атмосферы взаимопонимания, доверия и сотрудничества. Учёт особенностей обратной связи, использование психологических знаний для преодоления коммуникативных барьеров, а также правильный выбор типа коммуникативного воздействия и некоторые советы по культуре общения существенно сократят затраты времени как руководителя, так и подчинённого.

На протяжении всей жизни человек интуитивно осваивает нормы и правила общения. Но для руководителя этого явно недостаточно. Поэтому необходимо систематическое обучение руководителей тем аспектам управ-

ленческого общения, которые имеют более или менее надёжную научную базу. Актуальной задачей является научная разработка тех вопросов общения, которые обусловлены спецификой управленческой деятельности.

Джон Д. Рокфеллер, достигнув вершины успеха, однажды сказал: «Умение общаться с людьми – такой же покупаемый за деньги товар, как сахар или кофе. И я готов платить за это умение больше, чем за какой-либо другой товар в мире».

С другой стороны, подчинённые также играют большую роль в межличностном общении. Они помогают руководителю выбрать правильную тактику общения и корректируют недоработки начальника.

Таким образом, общение объекта и субъекта управление представляет собой неразрывную взаимосвязь и рассматривать её надо целиком, в непосредственной близости.

Список литературы: 1. Прихология и этика делового общения: Учебник для вузов /под. ред. В. Н.Лавриненко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 326 с. 2. Сухарев В. А. Быть деловым человеком. – Симферополь, 1996. 3. Честара Дж. Деловой этикет. – М., 1997. 4. Проведение деловых бесед и переговоров. Как добиться своей цели. – Воронеж, 1991. 5. Браун М. Н. Этика делового общения. – Мн., 1996. 6. Дебольский М. Психология делового общения. – М., 1991. 7. Миримский Л.Ю., Мозговой А. М., Пашкевич Е. К. Деловые отношения в предпринимательской деятельности. Курс деловой этики. – Симферополь, 1996.

В.В. Великий

КУЛЬТУРА И ПСИХОЛОГИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ

В статье раскрывается сущность управленческого общения, его психологическая и культурная стороны. Проанализировано историческое развитие касающееся данной проблемы, указаны современные авторы занимающиеся данной тематикой. Выведены и обоснованы функции делового общения, обоснована важность логической организации деловой речи.

В.В. Великий

КУЛЬТУРА І ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розкривається суть управлінського спілкування, його психологічна і культурна сторони. Проаналізовано історичний розвиток, який стосується даної проблеми, вказані сучасні автори що займаються даною тематикою. Виведені і обґрунтовані функції ділового спілкування, обґрунтована важливість логічної організації ділового мовлення.

V.V. Velikiy

CULTURE AND PSYCHOLOGY OF ADMINISTRATIVE INTERCOURSE

Essence of administrative intercourse, its psychological and cultural parties, opens up. History development of danoy problem is analysed, the modern authors engaged in a danoy subject are indicated. The functions of business intercourse are shown out and grounded, importance of logical organization of business language is grounded.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2009р.

УДК 159

*Еременко І.В., Лобода М.В.,
г. Харків, Україна*

ВОСТРЕБОВАННОСТЬ ПСИХОЛОГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Вряд ли это можно назвать преувеличением, но действительно за последние несколько лет популярность практической психологии и востребованность специалистов в этой области в нашей стране значительно возросла. Прежде всего, это связано с тем, что уже почти пятнадцать лет наша страна живет в обстановке глобального экономического кризиса, который в последнее время усугубился начавшимся периодом техногенных катастроф, природных катаклизмов и прочего. И нам суждено в этом мире жить, преодолевая все. Но беспокойное время делает беспокойным, прежде всего, душу, а с этим справиться под силу далеко не каждому. Вот тут и нужна помощь психолога [1]. В среде психологов нередко можно слышать сетования на низкую активность граждан, в плане обращения к психологам за помощью. «Вот, дескать жаль, не понимают наши соотечественники своей выгоды, ведь мучаются все в своих проблемах, но решают проблемы или с помощью каких-

то других средств (кстати, каких?) или вообще не решают. А то бы мы сейчас помогли им, стали бы они успешными, счастливыми, гармоничными. Вот на западе, там отношение к психологу другое. Там чуть не у каждого свой личный психолог» [2].

К сожалению, и по сей день в нашей стране ощущается дефицит квалифицированных специалистов. Да и сами люди зачастую просто боятся обратиться за помощью, не видя особой разницы между психологом и психиатром. А действительно, в чем же заключается разница между этими специалистами? Прежде всего, в том, что психолог – это не врач, он не занимается лечением психических заболеваний, вроде шизофрении. Психолог – это, скорее, социальный работник, который лечит душу. При этом он не назначает пациенту медикаменты, а использует только специальные психологические техники. Но при этом ответственность, которую берет на себя психолог, ничуть не меньше, чем врачебная. Ведь все мы знаем, что душа существует, и все знаем, как не сладко приходится, когда душа болит. Дела не клеятся, рушится семья, карьера, и свет не мил, ... но до сих пор, в арсенале психолога нет средств контроля за состоянием души, нет прибора, которым его можно было бы измерить. Поэтому работа психолога – это дело очень тонкое и кропотливое [1].

Также не без участия СМИ, профессия психолог идеализируется, обрастает мифами и психологи предстают в образе эдакого «сверхчеловека», обладающего особыми свойствами, суперспособностями, знающими ответы на все вопросы и умеющими изменять судьбы людей. Трудно не поддаваться искушению и не слиться с профессиональной ролью – уж очень она социально принимаемая. Здесь кроются основные минусы нашей профессии. Это, прежде всего завышенные требования к нам близких людей, кто из нас хоть раз в жизни не слышал- « Ты же психолог! Ты должен понять, принять, помочь». Необходимо оставаться собой, ценить свою индивидуальность, давать себе право на ошибку. Мы, прежде всего люди, а потом уже психологи! Печально видеть, когда психолог настолько поглощен профессиональной ролью, что перестает жить собственной полной и интересной жизнью, а « довольствуется крошками со стола жизни своих клиентов». Только человек, умеющий ценить себя, как личность, сумеет бережно относиться и к личности клиента и быть истинно эффективным психотерапевтом [3].

Одна из особенностей русской души – неистребимая никакими бедами и катаклизмами вера в сказку, во взмах волшебной палочки, который способен мигом решить все проблемы. И даже личный печальный опыт многих наших сограждан не лишает этой наивности. Конечно, купить так называе-

мый оберег от всех бед сразу и по сходной цене гораздо проще, чем несколько месяцев (а то и лет) кропотливо работать над собой при помощи психолога. Ведь эта работа подразумевает проникновение в самые глубины души, вытаскивая на поверхность того, о чем, может быть, не хочется и даже больно вспоминать, переживание каких-то неприятностей и тяжелых жизненных моментов заново, проработка их и т.д. Конечно, на это не легко решиться. К тому же отчаявшийся человек, опутанный неразрешимыми, как ему кажется, проблемами, готов буквально на все и ему трудно устоять перед сказочными предложениями горе-целителей. Но в последнее время наметился прогресс в состоянии сознания людей. О чем красноречиво свидетельствует рост популярности научной психологии.

Но ведь психологи занимаются не только разрешением уже существующих душевных проблем. – забота психолога – это и не допущение возникновения этих проблем или, по крайней мере, не допущения их разрастания до болезненных размеров. Поэтому психолог сегодня востребован буквально везде. Всякий коллектив, в котором работают хотя бы два человека уже подразумевает возможность конфликта. Порой людям очень трудно найти общий язык. И что же получится, если психологически несовместимым людям поручить общую работу? – ничего хорошего. Руководители, заботящиеся о процветании своего бизнеса, должны это понимать. Менеджер по кадрам обязательно должен быть психологом, любой руководитель среднего звена – тоже. Сегодня считается расточительным иметь штатного психолога, который контролирует «душевную» обстановку в коллективе. А дети и подростки? На них житейские проблемы давят, порою, еще жестче, чем на взрослых, а жизненного опыта нет практически никакого. Отсюда и наркомания, и беспризорность, и множество других проблем, которые чреватые самими тяжелыми последствиями. Семейная психология, психология бизнеса также решает актуальные проблемы современной жизни. Одним словом, психология – это действительно, профессия XXI века, значение которой трудно переоценить. Именно поэтому огромное количество людей, прежде всего взрослых, сейчас интересуются психологией и многие стремятся получить качественное образование в этой сфере. Причины у многих могут быть разными. Для кого-то знание практической психологии станет инструментом оптимизации уже существующего бизнеса в любой сфере, кто-то, возможно, откроет свой психологический центр, а кто-то сможет просто разобраться в своих личных проблемах и начать жить по-новому. В любом из этих случаев получение новых практических знаний нельзя назвать бесполезным или лишним [1].

В современном мире все чаще и чаще можно услышать: «Что-то неспокойно в ДУШЕ, хочется ГАРМОНИИ, СЧАСТЬЯ». Так в чем же проблема?! Психология – наука о душе! А вот тут то и начинаются проблемы. Формально продекларировано, да, психология наука о душе. А реально? А реально, происходит чудовищная подмена понятий. Ни одно из современных направлений психологии (исключение онтопсихология, которая до сих пор остается «культовым» направлением психологии) не дало вообще никакого определения ДУШИ и даже не пыталось описать душу, как определенную, хотя бы философскую категорию, не говоря уже об представлении ее в рамках информационной, психологической и физиологической динамики человека. Оно и не удивительно. Современная Психология – это официальная наука и одним из непреложных условий для ее существования, является соблюдение критериев научности – жестких, детально разработанных нормативов (родившихся в лоне точных наук, и призванных служить их чистоте. Не пора ли психологии прийти к собственным критериям?). В рамках данной статьи мы не можем привести критерии научности (это десятки страниц), а лишь констатируем, что ДУША, как субъект духовного содержания, более того имеющий отношение к Богу и божественному, трансцендентному и иррациональному не проходит в НАУКУ ни по одному из ее критериев. (недоказуемо, непроверяемо, ненаблюдаемо, нефиксируемо, невоспроизводимо). Провозгласив себя наукой о Душе, психология, вынуждена соблюдать «правила приличия», а попросту говоря, тихо не касаться опасной темы – души, ради изучения которой она, собственно, и существует!. Психология занимается очень многим, имеющим отношение к душе, имеющим, но не самой душой, не ее уникальными принципами, не ее собственным бытием. Психология занимается вопросами формирования личности и сознания, изучением структуры и процессуальности человека в том числе его отклонений от продуктивного состояния в виде расстройств и болезней. Но саму субъективность, на которой, как на фундаменте строится и функционирует человеческая личность, психология сегодня не рассматривает (не входит в область науки). Если бы душа была лишь фундаментом, просто несущей опорой для личности, то было бы проще. На самом деле не так. Душа – это живая психическая ткань, насыщенная собственными уникальными психологическими динамиками, уникальными не только по отношению к проявленному во вне бытию, но и по отношению к родственным себе человеческим индивидуальностям. Двух одинаковых людей не существует уже в тот момент, когда они рождаются. В представлениях же психологии личность строиться на статичном белом листе и некоем врожденном наборе инстинктов при посредничестве ок-

ружающих людей. Позволим себе высказать утверждение, что потеря ГАРМОНИИ, СЧАСТЬЯ, МУДРОСТИ (таков рожденный на свет младенец), происходит как раз в момент перехода чистой субъективности души к воплощенным конструкциям сознания детерминированным влиянием окружающих людей. Что не является ни в коей мере чем-то фатальным. Однажды потеряв ГАРМОНИЮ, СЧАСТЬЕ, МУДРОСТЬ можно ее и вернуть, но только при одном условии, если мы знаем принципы, на которых все это построено. Естественно самому «заблудившемуся», найти дорогу в пространство душевной гармонии, можно разве что случайно. Необходим проводник – человек, знающий туда дорогу, который сам находится в искомом состоянии ГАРМОНИИ, СЧАСТЬЯ, МУДРОСТИ. Все иные «проводники» будут не более чем обманщиками, ибо нельзя научить тому, чем ты не обладаешь, чего сам не умеешь!

Хотелось бы отдельно остановиться на тех уловках человеческого ума, которые могут увлечь в самообман и как следствие привести к обману окружающих людей. Существует убеждение, что, обладая некоторыми теоретическими знаниями, даже не умея сами, мы можем научить кого-то тому, что он не умеет. Так происходит везде и всюду, например, родители учат своих детей быть счастливыми, при этом руководствуясь только лишь своими представлениями о счастье и своим горьким опытом несчастливой жизни. Это тяжелейшее заблуждение, которое, однако, трудно опровергнуть, потому, что реальные доказательства могут быть получены только через десятки лет, да и то где гарантия, что их ребенок выполнил или не выполнил именно их установки? Возьмем, примеры попроще. Например, музыке, может научить только действительный музыкант, который сам хорошо умеет играть, в противном случае он будет разоблачен мгновенно, ведь его способности легко проверить. Математике, может научить только математик; кузнечному делу, только мастер-кузнец; пению только умеющий петь сам. Если некий учитель-проводник предлагает «чужой учебник» вместо реального умения, то, наверно, от его услуг следует отказаться. В каждом из умений, какое бы мы ни взяли, есть своя теоретическая часть, которая может быть заимствована, например, из книг и есть практическая – наиважнейшая, которая не может быть заменена ничем и которая является решающей в любом деле. Категории ГАРМОНИЯ, СЧАСТЬЕ, МУДРОСТЬ (те так страстно желаемые людьми состояния) – это не просто теоретические конструкты, хотя и могут быть достаточно убедительно описаны вербально, но реальные умения, действительные состояния ума и тела, реальная сущность конкретного человека. Сущность, которая или есть или ее нет. Если, учитель-проводник, а нашем случае, пси-

холог, сам не освоил эти состояния, то вывести своего клиента в эти состояния он не может!

На практике, можно сплошь и рядом наблюдать, как иные психологи долго и безуспешно пытаются создать собственную семью, регулярно пребывают в жестоких депрессиях, дети иных серьезно неблагополучны. При всем том эти же самые люди бойко проводят тренинги с одиозными названиями типа «Как найти и удержать свою мечту», «Искусство быть счастливым», «Гармоничный ребенок» «Страна гармония» и т.п. Могут ли они чему-то научить. Кое-чему, конечно да, собираются, «оставляют свои проблемы дома» и работают и частные вопросы клиента решают вполне успешно. Но по большому то счету в самом важном – обретении СЧАСТЬЯ и ГАРМОНИИ нет, помочь не могут, потому, что не имеют их в [2].

Изменение социально-экономических условий жизни современного общества, обновление системы образования требуют качественно нового уровня профессионализма специалистов и, в частности, специалистов – психологов. В этой связи особое значение приобретает проблема подготовки высококвалифицированных кадров, готовых теоретически и практически решать профессиональные задачи, умеющих создавать, применять и корректировать систему профессиональной деятельности. Служба практической психологии сегодня рассматривается как особый институт, современные тенденции модернизации образования, диктуют необходимость в дальнейшем развитии системы сопровождения ребенка в образовательном процессе.

Для эффективного осуществления профессиональной деятельности психологу необходимо владеть достаточными знаниями о социально-психологической ситуацией в образовательном учреждении, уметь определять перспективы своего профессионального развития и развития психологической службы в целом. Важно умение осуществлять выбор оптимальных стратегий взаимодействия с различными структурами внутри и вне образовательного учреждения. Психолог образования является для педагогов и учащихся не только носителем психологических знаний. Его оценивают с позиции соответствия идеальному образу человека, воплощающего в жизнь позитивные результаты, достигаемые им с помощью эффективных психологических методик и технологий.

В основных требованиях к личности психолога можно выделить следующие характеристики: 1. Психолог должен иметь высокие (общие) умственные способности, быть проницательным, рассудительным, свободомыслящим, вдумчивым аналитиком, экспериментатором. 2. Психолог социабелен, любит работать с людьми, радуется социальному признанию (одобре-

нию), великодушен к людям, легко формирует активные группы, хорошо запоминает имена людей, любезен, тактичен, дипломатичен в общении. 3. Он любит совместные действия, подчиняет интересы личности групповым интересам, соvestливый, добросовестный, имеет чувство долга и ответственности, сильный, энергичный, умеет подчинить себе. Он смел, быстро решает практические вопросы. 4. Психолог эмоционально устойчив, выдержан, спокоен, реально взвешивает обстановку, устойчив к стрессу.

Основными критериями оценки профессионализма психолога являются:

1. Наличие своей жизненной и профессиональной позиции в концепции развития психологической службы. (Я знаю не только то, что я должна делать, но и как я это буду делать.)
2. Понимание приоритетных направлений развития службы в данном образовательном учреждении, с учетом его специфики.
3. Умение самостоятельно формулировать цели и задачи. (В данный момент я делаю...) Выбирать формы работы. Уметь осуществлять прогностическую функцию. (Для чего я буду это делать?)
4. Наличие системы в работе. (Наличие основополагающих документов в кабинете, наличие и содержательность в ведении документации, грамотность ее заполнения.)
5. Умение психолога работать с социально-педагогической ситуацией, способствовать оптимизации социально-психологических условий образовательной и воспитательной среды. (Приблизить среду к ребенку. Продуманность зон в кабинете. Цветовое решение.)
6. Умение составить профессионально грамотную психологическую характеристику на ребенка (группу детей), обозначить психологическую проблему, выработать пути ее решения.
7. Умение организовать взаимодействие со всеми участниками образовательного процесса.
8. Умение организовать профессиональное взаимодействие с другими учреждениями родственного профиля. (Социально-психологические центры и т.д.)
9. Участие в психологических семинарах, научно-практических конференциях различного уровня.
10. Востребованность психолога.

Раньше, насколько известно, профессия психолога была элитарной, и получить соответствующее образование было совсем не просто. Сейчас же ситуация в современном мире коренным образом изменилась. Практически все высшие учебные заведения – и старые, и новые – имеют факультеты психологии. Но особой популярностью пользуются ускоренные программы получения второго высшего образования в этой сфере. Например, в Институте современных психологических технологий образование по специальности «практический психолог» можно получить за один год. При этом огромное значение в процессе обучения придается базовым психологическим дисциплинам, без которых невозможно обойтись. Наряду с этим основной акцент

делается на приобретение практических навыков работы с людьми. В дальнейшем на такой образовательной базе можно успешно развиваться в любом направлении. Ведь в психологии для успешной работы однажды полученных знаний мало. Наука развивается стремительно и этому нужно соответствовать. Сейчас для повышения квалификации или переквалификации психологов работает множество семинаров и тренингов на базе различных учебных заведений, так что при желании психологи могут всегда поддерживать высокий профессиональный уровень. Нужно только не терять стремления к постоянному самообразованию, что совершенно естественно для добросовестно практикующего психолога, а условия для этого весьма благоприятные [3].

Мы провели опрос среди людей, с целью определить, на сколько люди понимают важность профессии психологии. Проведя исследование, мы обнаружили, что 58 % опрошиваемых считают, что человеку нужен психолог, что психолог помогает людям найти себя и разобраться во многих проблемах. 32% опрошиваемых сомневаются в глобальной важности психолога для человека. Они считают, что психолог нужен некоторым людям, в некоторых сложных ситуациях. 10% опрошиваемых считают, что психолог вовсе не нужен человеку. Каждый человек, по их мнению, сам себе психолог.

Практически все опрошиваемые правильно понимают деятельность психолога (92%). Они считают, что психолог консультирует, помогает в решении сложных проблем, помогает выйти из сложной ситуации. Но 8% из 100%, к сожалению, затрудняются ответить на вопрос что такое деятельность психолога.

На вопрос «нужен ли человеку личный психолог?» с полной уверенностью ответили, что личный психолог нужен всем, только 20%. 8 % опрошиваемых отрицают необходимость личного психолога для человека. Они утверждают, что человек должен сам разбираться в самом себе и в своих проблемах. Остальные 72 % считают, что личный психолог нужен, не всем и только в определенных ситуациях.

52% опрошиваемых, не хотели бы иметь личного психолога. Остальные 48% не отказались бы иметь своего персонального психолога.

Почти для половины опрошиваемых принадлежность психолога к тому или другому полу не важна(52%). Для остальных 48% пол важен. Причем, одни бы пошли к психологу противоположного пола, для других наоборот важно, чтобы психолог был одного с ним пола.

83% опрошиваемых считают, что психологию нужно преподавать еще в школе.

Многие из опрашиваемых хотели бы поучаствовать в разного рода тренингах. Таких как бизнес-тренинги, тренинги, направленные на общение с людьми, на управление и манипулирование другими людьми. 42% опрашиваемых не хотели бы участвовать в тренингах.

Большинство считают, что профессионализм психолога зависит от его личных качеств, от его навыков, от умения психолога слушать, от уровня его подготовки и опыта работы. 9% опрашиваемых не знают, от чего зависит профессионализм психолога.

К сожалению, половина опрашиваемых считают, что психолог в нашей стране на рынке труда не востребован.

Хотелось бы добавить, что психология – одна из немногих профессий, в которой возраст только приветствуется. И это понятно. Вряд ли взрослый человек с годами взрожденным клубком своих проблем станет раскрывать душу перед двадцатидвухлетней девушкой, даже если она и очень хорошо образованна. В работе психолога неотъемлемым условием успеха является вотум безусловного доверия со стороны клиента. Необходимо, говоря профессиональным языком, возникновение эмпатии между взаимодействующими сторонами. Без этого вряд ли можно сказать, что, чем старше психолог, тем лучше. Человек, умудренный личным опытом, в любом случае вызывает больше доверия, особенно, когда ждешь от него помощи или доброго совета. И это обстоятельство должно особенно порадовать тех, кто устал слышать: «Ваш поезд ушел». Быть может, именно психология поможет вам раскрыться и реализовать свои таланты и способности.

Подводя итог можно отметить, что хоть большинство людей и понимают важность психолога, но, к сожалению, наше общество еще не полностью готово прибегнуть к его помощи [3].

Список литературы: 1. Наталья Тюхтяева // <http://www.paracels.ru/statyi/statyi05.html>. 2 Психолог – личность и профессионал//<http://www.ontopsyholog.ru/index.php?id=49> 3. Чернышова Валентина //http://pedsovet.org/component/option,com_mtree/task,viewlink/link_id,6007/Itemid,118/

И.В. Еременко, М.В. Лобода

ВОСТРЕБОВАННОСТЬ ПСИХОЛОГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Стаття посвящена проблемі визначення востребованності психолога в сучасному суспільстві. В ній приведені дані опитування, показуючі, на скільки людей вважають професію психолога востребованою.

І.В. Єременко, М.В. Лобода

ЗАТРЕБУВАНІСТЬ ПСИХОЛОГА У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Стаття присвячена проблемі визначення затребуваності психолога в сучасному суспільстві. У ній приведені дані опитування, що показують, на скільки людей вважають професію психолога затребуваною.

I. Eremenko, M. Loboda

CLAIMED OF PSYCHOLOGIST IN MODERN WORLD

The article is devoted to the problem of decision of vosstrebovannosti psychologist in the modern company. In it the data of questioning, showing, are resulted, how many people count the profession of psychologist of claimed on.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2009р.

VI РОЗДІЛ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.017.4

Кузьменко О. В.,
м. Харків, Україна

**КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ
В АМЕРИКАНСЬКІЙ ШКОЛІ**

Викладання вітчизняного громадянознавства свідчить про необхідність подальшого дослідження його дидактичної моделі, зокрема, вивчення проблеми відбору типових для згаданої дисципліни видів та одиниць знань. З огляду на це певну цінність для українських педагогів має відповідна практика шкіл США. Вчителями цієї країни накопичено цікавий досвід організації вивчення підлітками Конституції. Ця публікація має на меті ознайомити педагогічну громадськість з фрагментом сучасного американського шкільного підручника (We the people. Student text. Level I. Center for civic education. Eleventh printing. Calabasas, 1996. – 184 P.).

Тема уроку: Чому батьки-засновники вважали, що нам потрібні держава і закони? Мета: дізнатися, що думали видатні американці про права людини та призначення влади. Школярам пропонується проблемне завдання на тему: *Що ви думаєте про свої права?* Зауважується, що перш ніж ознайомитися з уявленнями батьків-засновників про права людини, доцільно проаналізувати свої думки про це. Потім буде можливість порівняти судження. Скоріш за все з'ясується, що ці точки зору мають багато спільного. Школярів запитують: чи вважаєте ви, що кожна людина може сповідувати будь-яку релігію?; чи повинна кожна людина бути захищеною від злочинця, який намагається викрасти її майно? Їм пропонують попрацювати в групах по три–п'ять людей та відповісти на такі запитання: що таке права людини?; які ви маєте права; чому для вас важливо мати ці права?; які права є найважливішими?; чи можна сказати, що права є однаково важливими?

Питання 1: *Що думали батьки-засновники про права людини?* Повідомляється, що більшість американських діячів часів війни за незалежність вважали невід'ємними права людини на життя, свободу і власність. Пояснюється, що право на життя означає гарантовану державою можливість жити, не

побоюючись насильницької смерті або каліцтва. Право на свободу передбачає можливість бути незалежним, тобто: вільно обирати книги для читання; говорити те, що людина вважає за необхідне; вільно пересуватися та подорожувати. Право на власність значить, що людина може мати одяг, іграшки, будинки, транспортні засоби, підприємства. Школярам кажуть, що батьки-засновники називали ці права природними. Деякі з них вважали, що такі права людині надає природа, інші – джерелом цих прав вважали бога. Питання 2: *Чому ми потребуємо захисту наших прав?* Повідомляється, що батьки-засновники знали про намагання одних людей порушувати права інших. Пропонується проблемне завдання на тему: *Що б сталося, коли б не було законів та уряду?* Дітям необхідно уявити собі, що їм належить зіграти в бейсбол без правил та арбітра. Також слід припустити, що скасовані правила дорожнього руху та обов'язок учнів відвідувати школу. Це завдання не передбачає обміну судженнями і має на меті створення проблемної ситуації, активізацію пізнавальної діяльності школярів. Далі клас ділиться на групи по три-п'ять людей та аналізує запитання: що могло б трапитися в нашій країні, якщо б не було правил, в тому числі законів?; що б відбувалося, коли б правила та закони існували, але ніхто не примушував громадян їх дотримуватися?; що б сталося, якщо б існували правила та закони, люди слухняно їх виконували, але нікому було б розв'язувати суперечки з приводу їх змісту? Після аналізу цих запитань в групах їх представники доповідають класу відповіді. Питання 3: *Що, на думку батьків-засновників, могло б трапитися, якщо б не було законів та уряду?* Звертається увага на те, що коли учні працювали в групах, вони напевно дійшли висновків, які свого часу спали на думку видатним американцям. Повідомляється, що останні вважали дуже вірогідними такі наслідки відсутності влади та законів: одні люди спробували б порушити права інших громадян; більш сильні мали б спокусу змушувати слабких робити те, що вони не хочуть; більш слабкі могли б об'єднуватися, щоб відняти права у сильних; ніхто б не почувався у безпеці. Питання 4: *В чому полягає призначення держави?* Повідомляється, що на думку батьків-засновників найкращим способом захистити права людини є створення держави і підкорення громадян її законам. Таким чином головне призначення держави полягає у забезпеченні основоположних прав людини – на життя, свободу та власність. Зауважується, що джерелами таких думок видатних американців були: історія людства, релігійні та філософські твори. Зокрема, значний вплив на батьків-засновників здійснили Ш. Монтеск'є та Д. Локк.

Завдання для закріплення матеріалу: які основоположні права має людина?; як можна захистити права людини?; у чому батьки-засновники бачили

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

призначення держави?; чи згодні ви з їх думками про цілі держави?; намалюйте ілюстрацію, яка віддзеркалить ваше розуміння сутності держави та покажіть свій малюнок однокласникам; поясніть терміни: природні права, консенсус.

Тема уроку: Що таке республіканське правління? Мета: зрозуміти, чому батьки-засновники вважали республіку найкращою формою правління; з'ясувати, що таке громадянська доброчесність та благо суспільства.

Питання 1: *Батьки-засновники вивчали історію.* Повідомляється, що видатні діячі американської революції були добре знайомі з історією різних держав. Особливо їх цікавила республіканська система правління в Стародавньому Римі. Питання 2: *Що таке республіканське правління?* Школярам кажуть, що за такого правління: повноваження уряду походять від народу; він обирає керівників, які є його представниками на владних посадах; чиновники обслуговують потреби народу в цілому, а не групи людей. Питання 3: *У чому полягають переваги республіканського правління?* Звертається увага на те, що на думку батьків-засновників республіка є найкращою формою правління. Вони вважали, що республіка здатна забезпечити передумови для справедливості, суспільного блага, свободи та процвітання громадян. Питання 4: *Що таке благо суспільства?* Зауважується, що передумови для нього виникають тоді, коли уряд піклується про інтереси кожного громадянина. Ставиться проблемне завдання на тему: *Твої інтереси та благо суспільства.* Учням пропонують попрацювати за згаданою вище методикою групової діяльності, виконуючи такі завдання: опишіть ситуацію, в якій вам слід допомогти іншим людям; наведіть приклад ситуації, коли вам слід зробити щось для себе, а не для інших; запропонуйте своє визначення поняття «благо суспільства»; поясніть, чи можуть люди дійти згоди щодо розуміння цього поняття?; чим можна пояснити суперечки щодо його змісту?; наведіть приклади того, як уряд нашої країни діє в інтересах усього суспільства; чи могла б американська влада ще щось зробити для суспільства? Питання 5: *Що таке громадянська доброчесність?* Повідомляється, що коли учні допомагають іншим людям, вони виявляють громадянську доброчесність і сприяють благу суспільства. Зауважується, що лише тоді правління буде гарним, коли громадяни будуть допомагати оточуючим, а уряд буде піклуватися про кожну людину. Звертається увага на те, що в молоді громадянська доброчесність виховується вдома, в школі, в церкві. Дорослі вдосконалюють цю свою якість також в політичному житті.

Завдання для закріплення матеріалу: що таке республіканське правління?; визначіть поняття «благо суспільства»; наведіть приклади з вашого шкі-

льного життя, коли мала місце турбота про нього; сформулюйте поняття «громадянська доброчесність»; розкажіть про людей у вашій школі та населеному пункті, які своїми діями виявляють цю якість; як виховувалася громадянська доброчесність в ранній Америці?; наведіть приклади, коли інтереси людини суперечать благу суспільства; поясніть терміни: республіканське правління, представник, інтереси, благо суспільства, громадянська доброчесність.

Тема уроку: Що таке конституційне правління? Мета: дізнатися, що таке Конституція, конституційне правління. Проблемне завдання на тему: *Які правила поведінки вводить держава?* Учням пропонується ознайомитися з переліком правил. Слід визначити, які з цих правил мають юридичний характер. Діти працюють у групах за схарактеризованою вище методикою. Перелік правил: конгрес не повинен видавати законів, які несправедливо обмежують ваше право вільно висловлюватися; під час прийому їжі не слід розмовляти; під час бігу на спортивному майданчику не слід штовхатися; король вирішує, кого слід призначити суддею та головнокомандувачем; до початку канікул школярі мусять виконати усі навчальні завдання; президент країни обирається кожні чотири роки; посвідчення водія можна отримати з 16 років. Питання 1: *Що таке Конституція?* Школярам говорять, що виконуючи наведене вище завдання, вони визначали правила юридичного характеру, тобто норми, введені державою. Такі правила і складають зміст Конституції. Остання може бути писаною та неписаною. Пропонується таке визначення Конституції: набір правил, введених державою, які визначають устрій та порядок роботи уряду. Пояснюється, що вивчення цього документу дозволяє зрозуміти, яка це держава та які її громадяни. Наводиться перелік запитань, на які зазвичай дає відповідь Конституція: які цілі уряду?; який устрій держави?; якими способами виконує свої обов'язки уряд?; як видаються закони?; яким чином чиновники займають посади?; хто вважається громадянином?; чи можуть громадяни контролювати діяльність уряду?; яким чином народ контролює владу?; які права та обов'язки мають громадяни? Увагу учнів звертають на те, що Конституцію мають не лише демократичні держави. Питання 2: *Що таке конституційне правління?* Зауважується, що таке правління є там, де обмежені повноваження чиновників. Йдеться не про декларативне, а фактичне обмеження повноважень. Для цього Конституція передбачає спеціальні механізми. Питання 3: *Що таке диктаторське правління?* Пояснюється, що диктатор – це правитель, який керує країною, маючи необмежені повноваження. Диктатура можлива навіть за наявності Конституції. Таке буває, коли: Конституція наділяє диктатора необмеженими повноваженнями; Конституція

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

містить обмеження його влади, але не передбачає механізмів, які б змушували правителя не виходити за межі повноважень; Конституція містить і обмеження, і способи їх забезпечення, але диктатор ігнорує Конституцію, спираючись на силу. Проблемне завдання на тему: *Чому важливо обмежувати повноваження посадових осіб?* Пропонується історія, описана в американській художній літературі. На парусному кораблі в ХІХ ст. був дуже суворий капітан. Користуючись відсутністю на той час в США законодавства, яке б обмежувало його повноваження, капітан брутально поведився із матросами. Одного разу він безпідставно вирішив фізично покарати матроса, називаючи його рабом. Деякі інші матроси заступилися за свого товариша і теж були покарані. Після ознайомлення із цією історією учні індивідуально відповідають на такі запитання: чи існували в ті часи обмеження повноважень капітана судна?; чи були тоді якісь способи захисту прав матросів?; чи нагадує життя на згаданому кораблі конституційне правління?; чи нагадує життя на кораблі диктаторське правління?; які закони слід було прийняти, щоб захистити права матросів? Після підготовки відповідей на ці питання школярі повідомляють їх класу. Організується обговорення класом відповідей.

Завдання для закріплення матеріалу: чи можна дізнатися про особливості способів правління в країні, вивчаючи її Конституцію?; поясніть різницю між конституційним та диктаторським правлінням?; поясніть терміни: Конституція, обмеження повноважень, конституційне правління, диктаторське правління. Розіграйте рольову гру. П'ять учнів класу будуть комісією з розслідування описаних подій на кораблі. Решта однокласників їх відтворюють в ролях. Потім комісія проведе слухання. Під час слухань буде надане слово капітану та матросам, які обґрунтують свій погляд на події. Далі комісія розробить законопроект, який буде мати на меті запобігання повторення згаданої ситуації.

Тема уроку: Як батьки-засновники відбили свої уявлення про державу і владу в Декларації незалежності? Мета: ознайомитися з основними ідеями Декларації незалежності. Питання 1: *Чому видатні американські діячі бажали незалежності для колоній?* Повідомляється, що в 60-ті роки ХVІІІ ст. Великобританія почала посилювати свій контроль за колоніями. Британська влада вводила для колоністів нові податки та обмежувала їх торгівлю. Американці стверджували, що оскільки вони не мають своїх представників у британському уряді, то вони не можуть вважатися платниками британських податків. Король, навпаки, казав, що переселенці повинні їх сплачувати. Підставою для цього було те, що колонії користуються захистом Британії. Обурені американці в 1774 р. скликали так званий перший Континентальний конгрес, ме-

тою якого було визначитися в ситуації, що склалася. На цьому з'їзді делегатів від колоній лунали пропозиції згорнути торгівлю з Британією. Незабаром почали поширюватися чутки про ймовірну війну колоній за незалежність. В квітні 1775 р. така війна, тобто революція, почалася. Тринадцять британських колоній стали штатами нової країни. Питання 2: *Чому була написана Декларація незалежності?* Повідомляється, що на початку революції перший американський уряд створив спеціальну комісію, яка повинна була обґрунтувати її цілі. Голова комісії Т. Джефферсон написав Декларацію незалежності, яка незабаром була схвалена делегатами Континентального конгресу. Питання 3: *У чому полягає зміст Декларації незалежності?* Зазначається, що цей документ містить: ідеали та цілі нової країни; претензії колоністів на адресу британського короля; аргументи, якими обґрунтовувалося прагнення колоністів до незалежності. Питання 4: *Ідеали та цілі нової країни.* Повідомляється, що одним з таких ідеалів є думка про рівність усіх людей, які наділені основоположними невід'ємними правами. Такими правами є: життя, свобода та прагнення до щастя. Питання 5: *Претензії колоністів до британського короля.* Школярам розповідають, що батьки-засновники намагалися таким чином розповісти світові, як британський уряд загрожував їх правам. Наводяться приклади претензій. На думку батьків-засновників король: відмовляється затверджувати закони, які ухвалені колоніями; тримає в колоніях війська за відсутності воєнних дій; перешкоджає торгівлі американців з іншими країнами; здійснює необґрунтоване оподаткування колоністів. Питання 6: *Аргументи, якими обґрунтовувалося прагнення колоністів до незалежності.* Повідомляється, що трьома найвагомими доводами були такі: управління повинно ґрунтуватися на згоді тих, ким управляють; народ може змінювати уряд; король порушив домовленість з населенням колоній. Звертається увага учнів на те, що аргументи колоністів пов'язувалися з ідеєю про обмеження королем їх природних прав. Проблемне завдання на тему: *Яку сторону у війні за незалежність ви б підтримали?* Школярам говорять, що під час революції одні американці її підтримали, а інші були за короля. Перших називали патріотами, других – лоялістами. Клас повинен розділитися на дві групи, кожна з яких буде відігравати роль відповідного політичного лагера. Групи обґрунтовують свою позицію. Потім проводиться дискусія, під час якої оцінюються доводи сторін. Крім того «патріоти» та «лоялісти» готують лист до газети або малюнок, що відбиває їх політичну позицію.

Завдання для закріплення матеріалу: з якою метою була написана Декларація незалежності?; звідки, згідно Декларації, уряди набувають свої повноваження?; на що має право народ, якщо уряд не захищає права людини?;

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

що значить формулювання «усі люди створені рівними»?; які ідеали Декларації є найважливішими?; чому ці ідеали важливі для вас?; письмово перекажіть наведений фрагмент Декларації незалежності; будьте готові розкрити зміст його положень; поясніть терміни: Декларація незалежності, перший Континентальний конгрес, американська революція.

Тема уроку: Яким був наш перший загальноамериканський уряд? Мета: дізнатися, як було організовано управління нашою країною відповідно до Конституції 1781 р.; з'ясувати, чому батьки-засновники вирішили розробити нову Конституцію. Питання 1: *Який уряд нам потрібно створити?* Учням пропонують знову «сісти» у машину часу і здійснити подорож в 1776 рік. Зауважується, що вони вже не є підданими британського короля. Віднині учні – громадяни США. Їм слід уявити себе делегатами Континентального конгресу, який керував американськими колоніями з 1774 до 1781 р. Завданням делегатів є розробка першої Конституції США. Ставляться питання: як згаданий документ може влаштувати всі штати?; яким повинен бути перший центральний уряд? Повідомляється, що створюючи його, батьки-засновники побоювалися двох речей: уряд міг бути занадто сильним, зазіхати на права штатів та громадян; деякі штати могли мати більший вплив на уряд, ніж інші. Школярам говорять, що кінець кінцем батьки-засновники вирішили створити слабку центральну владу. Основною її складовою був конгрес. Повноваження цього законодавчого органу були дуже обмеженими. Кожен штат, незалежно від кількості населення, мав в ньому одного представника. Після палких дебатів делегати Континентального конгресу ухвалили в 1781 р. Конституцію – «Статті конфедерації». Питання 2: *Позитивні сторони Конституції 1781 р.* Повідомляється, що перша Конституція сприяла об'єднанню нової країни. Центральна влада забезпечила те, що: американці перемогли у війні за незалежність; кожен штат почав поважати закони інших штатів; з'явилася правова можливість створювати нові штати. Питання 3: *Недоліки Конституції 1781 р.* Зауважується, що проблеми центрального уряду виражалися в наступному: кожен штат вважав себе окремою країною; населення штатів не розглядало себе громадянами США; штати не співпрацювали; життя багатьох американців значно погіршилось; торгівля занепала; солдати, що воювали проти Британії, не отримали платню; уряд мав замалий вплив на штати, не був спроможний розв'язати численні складні питання в житті нової країни. Питання 4: *Повстання під керівництвом Деніела Шейса.* За часів «Статей конфедерації» чимало фермерів виявилися в значній борговій залежності. Це породжувало їх протести. В 1786 р. обурені фермери повстали в штаті Масачусетс. Очолив їх Д. Шейс. Хоча повстання було придушене військами, зе-

млевласники почали побоюватися нових протестів. Вони завдавали питання: чи зможе слабкий центральній уряд їх захистити? Питання 5: *Як можна було вдосконалити уряд?* Повідомляється, що батьки-засновники прийшли до висновку про неефективність уряду. Треба було його вдосконалити. В 1787 р. конгрес скликав в м. Філадельфія конвент, метою якого було внести до Конституції необхідні зміни. Однак делегати конвенту одразу ж вирішили написати нову Конституцію.

Завдання для закріплення матеріалу: чому батьки-засновники спочатку створили слабкий загальноамериканський уряд?; які проблеми могли б виникнути, коли б не було центрального уряду і кожен штат мав би власні армію, гроші, правила торгівлі?; у чому ви бачите значення першого уряду, створеного відповідно до «Статей конфедерації»?; у чому полягали недоліки життя американців за часів першої Конституції?; розкажіть про повстання на чолі з Д. Шейсом, визначіть, у чому полягає його значення?; поясніть терміни: Статті конфедерації, центральній уряд, договір, конгрес, повстання.

Ця публікація містить лише приклади того, як американський підручник громадянознавства робить специфічний для даного навчального предмета внесок у формування особистості юного громадянина. Але й цього досить, щоб підсумувати: на думку його авторів громадянська освіта дітей передбачає цілеспрямовану діяльність педагогів щодо забезпечення засвоєння ними громадянознавчих знань, зокрема, вчення про Конституцію як основний інструмент політичної влади. Ця стаття є конспектом початкового розділу підручника. Навчальна книга містить ще чотири розділи: Як була написана наша Конституція?; Як батьки-засновники сформували державну владу в нашій країні?; Як Конституція забезпечує твої основоположні права?; Які обов'язки мають громадяни?

О.В. Кузьменко

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ШКОЛІ

В статті аналізується досвід педагогів США з питання навчання й виховання юних громадян. Обґрунтовується доцільність вдосконалення дидактичної моделі вітчизняного громадянознавства.

А.В. Кузьменко

КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМ КАК ОБЪЕКТ ИЗУЧЕНИЯ В АМЕРИКАНСКОЙ ШКОЛЕ

В статье анализируется опыт педагогов США по вопросу обучения и воспитания юных граждан. Обосновывается целесообразность усовершенствования дидактической модели отечественного граждановедения.

O. Kuzmenko

CONSTITUTIONALISM AS A SUBJECT OF STUDYING IN AMERICAN SCHOOL

The article deals with pedagogical experience of American teachers involved in education of young citizens. The author tends to prove the importance of improvement of the didactic model of Ukrainian civic education.

Стаття надійшла до редакції 1.10.2009р.

УДК 378:37.032+316.46

*Кабанец Ж.В., Коновалова В.Б.,
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

«Реклама не приправа до бізнесу, а життєво-важливий складник нашої економіки», - говорять американці.

Унікальність такого явища, як реклама, в її зверхживучості. Навіть в періоди економічних криз вона не тільки процвітає, але і допомагає вижити тим, хто користується її послугами і слідує її рекомендаціям.

Реклама – складний вид людської діяльності. Вироблена в її результаті продукція сформована таким чином, щоб виявляти вплив на підсвідомість людини.

Реклама впровадилася непомітно і поступово стала невід'ємною частиною нашого життя. Куди б ми не йшли, що б ми не робили, реклама постійно з нами. Це плакати, стенди, афіші, вітрини, календарі і буклети. Панівне місце вона назавжди зайняла на телебаченні і радіо, в газетах і журналах, а також в мережі Інтернет.

Дуже важливо при перекладі рекламного тексту з інших мов не втратити прихований сенс рекламного повідомлення, так як для кожної держави притаманні свої звичаї, соціальні комунікації, норми і канони спілкування.

Реклама повинна «звучати», бути насиченою і гранично короткою.

Базові теоретичні поняття перекладу включають адекватність перекладу і неминуче пов'язану з нею прагматичну адаптацію.

Адекватний переклад – це переклад, здійснений на рівні, необхідному і достатньому для передачі незмінного плану змісту при дотриманні норм мови перекладу.

Прагматична адаптація – це зміни, що вносяться перекладачем в текст перекладу з метою правильно передати основну комунікативну функцію оригінала. Перекладачі рекламних текстів стикаються з істотними труднощами при передачі прагматичного потенціалу оригінала. Зокрема, це пов'язано з перекладом в рекламному тексті фактів і подій, пов'язаних з культурою даного народу, різними національними звичаями і назвами блюд, деталями одягу, і т.д. Текст рекламної кампанії віскі «Джоні Уокер» – *taste life* на англійському в дослівному перекладі звучав, як – «спробуй життя на смак», на українську мову він був перекладений як – «Живи, щоб було що пригадати». Це характерний приклад прагматичної адаптації тексту.

Існують безліч способів класифікації рекламних текстів, серед яких можна виділити три найбільш традиційних, заснованих на наступних критеріях:

- 1) рекламований об'єкт;
- 2) цільова аудиторія;
- 3) ЗМІ-рекламоноситель;

Класифікація рекламних текстів за об'єктом реклами заснована на систематизації різних груп рекламованих предметів: косметика, одяг, автомобілі та інше. Дана класифікація дозволяє відповісти на такі важливі питання, як: що найчастіше стає предметом реклами; наскільки вибір рекламованих товарів і послуг універсальний; у якій мірі концептуальний ряд рекламованих предметів культуроспецифічен? Всі ці питання надзвичайно важливі для правильного перекладу іншомовних рекламних текстів.

Тематичний аналіз реклами показує, що до найчастіше рекламованих товарів належать предмети косметики і парфумерії, продукти харчування і лікарські препарати, побутова техніка, одяг, автомобілі. Можна сказати, що цей концептуальний набір універсальний для рекламного ринку будь-якої країни. В той же час, зміст реклами в кожній окремій країні характеризується рядом помітних відмінностей. Однією з ілюстрацій цього положення може

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

служити поступове витіснення з ринку західних країн реклами алкоголю і тютюнових виробів, як шкідливої для здоров'я продукції. Так, відповідно до вирішення британського уряду до кінця 2000р., у Великобританії повністю заборонена реклама сигарет, настільки звична для українського споживача і приносячи чималий дохід, як фірмам-виробникам, так і ЗМІ:

«The proposed new laws would ban all forms to tobacco advertising from December 10, the fist adversary of the White Paper in which the government foreshadowed them last year.»

«Запропоновані закони передбачають заборону всіх видів реклами тютюнових виробів з 10 грудня, перший супротивник Білої Книги, в якій уряд виклав ці плани торік.»

Предмет реклами також робить помітний вплив на стиль рекламного тексту.

Рекламний текст намагається передати властивості рекламованого продукту, як за допомогою образів, так і за допомогою мови, наприклад, стиль реклами дорогих парфумів, як правило, вишуканий і виразний:

«'M' is for moments you'll never forget?
For days marvelous with flowers and laughter.
For nights magical with means and old promises.
'M' Fragrances by Henry C. Miner.
It's Magic;»

«М» – це момент, який Ви ніколи не забудете?
Для дивних днів, наповнених кольорами і сміхом.
Для чарівних ночей, наповнених змістом і обіцянками минулого.
Духи «М» від Генрі С. Майнера. Це Чаклунство;»

Стиль реклами автомобілів прагне відтворити враження швидкості і ефективності:

« Its sleek, sporty styling shows a careful attention to aerodynamics.
Low-slanting hood. Sharp high-tipped rear end. Air-clam front spoiler. And a wedge shape that slices air cleanly—all of which adds up to better fuel economy».- «Гладкий, спортивний вигляд говорить про добре продумані аеродинамічні властивості. Складаний верх розташований невисоко. Загострений хвіст. Повітронепроникний передній інтерцептор. І, нарешті, клиноподібна форма, що легко розтинає повітря, – все це дозволяє економити палъне.»

Рекламні тексти підрозділяються залежно від спрямованості на певну аудиторію: підлітків, молодих жінок, ділових людей і таке інше.

« Inside this jar you'll find a radiantly glowing skin, naturally-blushed cheeks, wondrous eyes and color-kissed lips. Suddenly your skin has a radiant sun-kissed glow.»

«У цьому флаконі Ви знайдете виблискуючу шкіру, природний рум'янець для щік, дивні очі і губи кольору, призначеного для поцілунку. Раптово Ваша шкіра набуває блиску сонячного поцілунку».

Наступний спосіб систематизації рекламних текстів – класифікація за ЗМІ-рекламосносителю. Тут підрозділяється реклама на друкарську (в газетах і журналах), телевізійну, рекламу на радіо і в мережі Internet. Дана класифікація дозволяє зосередити увагу власне media властивостях рекламного тексту, природно відображаючи ті його особливості, які обумовлені спеціальними характеристиками того або іншого засобу масової інформації. Так, реклама на телебаченні – це, перш за все, сюжет, що запам'ятовується відео, або яскравий візуальний образ, що супроводжується мінімальним словесним текстом, що нерідко зводяться до короткого рекламного слогану . "Change the script" (англійський варіант реклами «Пепсі»), або «Не давайте нежиті водити себе за ніс!» Слоган має бути максимально простим.

Мета рекламного заголовка полягає в тому, щоб привернути увагу аудиторії і викликати інтерес до рекламованого товару або послуги. Рекламний заголовок повинен містити рекламне звернення і головний рекламний аргумент, який згодом розвивається в основному рекламному тексті.

«Carlsberg! Probably the best beer in the world.» – «Карлсберг! Спробуй краще пиво в світі» .

«Philip Morris.Universal Taste of Lightness».–«Відчуй смак життя разом з Філіпп Морріс.»

«EFG Private Bank:...in tune with our clients». –«EFG банк –у згоді з клієнтом» .

«Business knows no boundaries. Neither do we. The Economist».- «Для бізнесу, як і для нас немає кордонів. Economist.»

Якщо розглядати англійську рекламу, то там дієслівне поєднання типу "Buy this", "Discover that", "Try some today", "Don't forget", "Treat yourself" – вельми поширені. Вони зустрічаються у всіх частинах рекламного тексту – в заголовку, основному рекламному тексті і ехо-камері-фразі, наприклад:

1) заголовок:

«Share the excitement» (Nissan) – «Розділіть задоволення»

«Discover gold» (Benson and Hedges) –« Вияви золото»

2) основний текст:

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

«Align yourself with 85,000 people in over 130 countries, all of which are armed with the knowledge you need to move ahead and stay there». (Earnest & Young)

«Приєднуйся до 85000 людей із понад 130 країн, які знають, як рухатися вперед і зберегти завойоване!»

3) ехо-камера-фраза:

«Manage your risk.» (MS Insurance) – «Управляйте своїм ризиком.» (Страхування MS)

«Find out more by visiting our web-site» – «З'ясуйте більше відвідуючи наш web-site».

Дослідження англійських рекламних текстів показує, що до дієслів, що найчастіше вживаються в імперативі, можна віднести наступні: Buy, try, ask, get, see, call, feel, taste, watch, smell, find, listen, drive, let, look, drink, do, discover, start, enjoy.

Наведемо деякі приклади:

«Buy the car. Own the road.» (Pontiac Grand Am) – «Купіть автомобіль. Заволодій дорогою».

«Give your lips a double infusion of color». (Estee Louder).-«Придайте вашим губам подвійний відтінок кольору».

Перекладачі англійської реклами, звертають увагу на особливий характер вживання в рекламних текстах особистих і присвійних займенників. «We, our» – для позначення рекламодавця, «you, your» – для звернення до потенційного покупця і «they, their» для заслання на можливих конкурентів, наприклад:

«Your friends will want to look at it. You won't even want to take it off to shower. Years later, babies will want to touch its light. Little girls will ask to try it on. And long after everything has changed, you'll look down at it and realize nothing has». (De Beers Diamond Engagement Ring)

«Вашим друзям це теж може бути цікаво. Через багато років діти захочуть доторкнутися до цього світла. Маленькі дівчатка попросять приміряти це. Мине немало часу, все зміниться, а ви обернетесь, і зрозумієте, що це залишилося як і раніше».

«Your seven-year-old asks you to play a game with her. You feel bad if you say no. You feel worse if you say "yes" and have to play a boring kids' game for an hour. Avoid this dilemma. Play Parker Brothers. It's a very amazing game. There's enough skill involved to keep you interested, and even excited» (Parker Brothers game for children)

«Ваш семирічний попросить з ним пограти, а Вам буде незручно відмовити. Ще гірше, коли Ви почнете грати в нудну гру часами. Грайте в чудову гру Parker Brothers, і Ви уникнете цієї дилеми. Ця гра заінтригує Вас з дитиною!» (дитяча гра Parker Brothers)

Важливу роль в синтагматичному малюнку, як українських, так і англійських рекламних текстів грають атрибутивні словосполучення- прислівники і прикметники. Деякі дослідники звертають на них особливу увагу.

«If you listen to any commercial or glance at advertisements in magazines, you will be subjected to a liberal sprinkling of adverbs and adjectives. There are key parts of speech for advertisers. They are key parts of speech for advertisers. They are the trigger words because they can stimulate envy, dreams and desires by evoking looks, touch, taste, smell without actually misrepresenting a product» -

«Кожен рекламний ролик, кожне рекламне оголошення в будь-якому журналі рясніє прикметниками та прислівниками. Це основні частини мови, якими користуються творці реклами. Ці слова подібні до спускового гачка, вони викликають заздрість, мрії і бажання, тому що показують вигляд, відчуття і запах, не спотворюючи при цьому сам предмет».

Реклама пістрявить словами: "більше", "дешевше", "краще", "вигідніше", "самий", "єдиний", "унікальний", "супер", "понад". Всі ці слова є сигналами того, що рекламована марка в явному або неявному вигляді подається порівняно з іншими марками тієї ж товарної категорії. Проте, в українському рекламному тексті повноцінні порівняння, коли ясно, який об'єкт з якими іншими порівнюється, і які параметри беруться до уваги, зустрічаються в рекламі рідко. Наприклад, реклама прального порошку Дося з якимсь іншим пральним порошком, або сік «Добрий» з якимись іншими зарубіжними соками. В цьому випадку, як правило, лише створюється ілюзія справжнього порівняння. В той же час, саме прийменники та прислівники допомагають створити ту неповторну тональність рекламного звернення, яка дозволяє передати якості і переваги рекламованого предмету. При перекладі іншою мовою ця обставина обов'язково враховується:

“Seasons change, Spring gives way to Summer and the mood becomes lighter and more sensuous. So it is with the Rennie Mackintosh Collection – a beautifully crafted range of Gold or Sterling Silver Jewellery. Each piece has been designed to balance timeless elegance with tasteful modernity. All intended to reflect your every mood and created to uniquely compliment you.”

«Сезони змінюються. Весна поступається літу і настрій легшає і більш плотський. Так це з Колекціями Rennie Макінтоша – красиво оброблений

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

діапазон Золотої або Стерлінгової Срібної Коштовності. Кожен мир проектувався , щоб балансувати елегантність із зробленою зі смаком сучасністю. Все мало намір відобразити Ваш кожен настрій і створив , щоб унікально говорити Вам компліменти». (реклама ювелірних виробів фірми Rennie Mackintosh)

В процесі перекладу рекламних текстів прикметники і прийменники використовуються для опису самих різних властивостей рекламованого продукту – форми, розміру, якості вартості, відчуттів, які даний продукт викликає. До найбільш споживаним в англomовній рекламі прикметником відносяться: natural, sensual, innocent, passionate, romantic, mysterious, etc.

«New LAST OUT extra extending mascara with a new advanced protein formula; An astonishing new way to streamline the curve: Estee Lauder invents Thighzone; The new truth for sensitive skin: Estee Lauder invents Verite; Striking new color arrangements captured in color transparencies; Spring whispers. But the message is clear. Lancome.»

«Нова надподовжуюча туш "LAST OUT" з новою вдосконаленою білковою формулою; Чудовий новий спосіб надати віям обтічну форму кривої: Есті Лаудер розробила "Thighzone" .Приголомшливі нові колірні поєднання, засновані на прозорості; Spring whisper (Шепоти весни). Але зміст зрозумілий. Lancome.»

В рекламних текстах широко застосовується алегорія, метафора, порівняння, паралелізм, різні види повторів, алітерація, ономаіопея, концентрація імперативних форм дієслова і ін. При перекладі необхідно враховувати значущість подібних прийомів. Найчастіше зустрічається метафора при перекладі якої від перекладача вимагається великий творчий потенціал.

«Maybe she's born with it. Maybe it's Maybelline».

«Всі в захваті від тебе! А ти від Мейбелін». (алітерація)

«Natural Beauty. Natural Ingredients. Natural Glove.»

«Природна Краса. Природні Інґредієнти. Природна Рукавичка». (повтор)

«No other hair spray feels so fine. No other hair spray brushes out so easily. No other hair spray leaves your hair so shiny and yet soft to touch. No wonder it's preferred by the world's finest salons. L'Oreal».

«Жоден інший лак для волосся не лягає на волосся так добре. Ні з одним іншим лаком волосся не розчісується так легко. Жоден інший лак не додасть Вашому волосю такий блиск і таку м'якість. Не дивно, що його віддає переазі кращих салонах краси. L'Oreal. (Лореаль)» .(анафора)

«Wear it, bathe in it, shower in it, moisturize your body... in fact completely lose yourself in White Lavender. New from Yardley».

«Надягніть його , купайтесь в ньому , приймайте душ, зволожуйте тіло. Цілком розчинитесь в White Lavender (біла лаванда). Новинка від Yardley.» (параллелізм).

Окрім синтактико-стілістичних прийомів добрий рекламний текст, навіть якщо це текст друкарський, а не звучний обов'язково враховує можливості просодичної дії. Використання асоціативних властивостей звукової форми слова допомагає створити певний образ, наприклад, повторення свистячих звуків асоціюється з м'яким, ковзаючим рухом, як в тому, що приводиться нижче за фрагмент з рекламного тексту про автомобіль Rolls Royce:

«A unique automatic air-conditioning system maintaining any temperature you desire at two levels of the interior: a sophisticated rack-and-pinion system turns the humble steering wheel into a thing of ease and precision; a self-leveling suspension system lets you forgive and forget the rudest of uneven roads».- «Унікальна автоматична система кондиціювання повітря підтримує в будь-яку температуру на двох рівнях інтер'єру : складна система рейкової передачі перетворює коліщатко що керує на простій і точний інструмент ; система підвісу, що вирівнюється сама, дозволяє не думати, навіть забути, про самі нерівні дороги».

Створення потрібного рекламного образу за допомогою фоноімітації або ономотопеї присутнє і в наступному англійському рекламному фрагменті, що розповідає про красу спокійного відпочинку на озері Онтаріо:

«The dip and pull and ripple of the paddle, the whistle whirring of the reel, the echo of the loon.» – «Весло занурюється , рухається, викликає брижі, свистячий шум бобіни, відлуння гагари.»

Таким чином, наведені приклади показують, що відмітною ознакою вдалої реклами є гармонійне з'єднання основної рекламної ідеї з тими засобами виразності, які даній ідеї найбільш відповідають. Це виражається, в знаходженні тієї єдиної вірної тональності рекламного звернення, яке виділяє його серед останніх. Для передачі такого явища від перекладача потрібна гарна уява і образність мови.

Список літератури: 1) Чаган, Н.Г. Реклама в соціокультурном пространстві: традиция и современность // Маркетинг в России и за рубежом №2 – М.: 2000. 2) Tanaka K. Advertising language: a pragmatic approach to advertisements in Britain and Japan – London and NY, 1994. 3) Кафтанджиев Х. Тексты печатной рекламы. – М.: 1995. 4) Бархударов Л. С. Уровни языковой иерархии и перевод. – Тетради переводчика., вып. 6, М. 1969. 5) Dyer G. Advertising as Communication. – London, 1995. – P. 143. 6) Пирогова Ю.К., Пар-

шин П.Б. Рекламный текст, семиотика и лингвистика. – М.: изд. Гребенникова 2000. С 250

Ж.В. Кабанець, В.Б. Коновалова

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

Дана стаття присвячена перекладу рекламного тексту. Мета даної роботи полягає в дослідженні форм, засобів вираження граничної інтенсивності в мові реклами, в виявленні і описі абсолютно специфічних і відносно специфічних одиниць експресивності, властивих мові реклами, особливості та класифікації перекладу рекламних текстів. Були розглянуті та проаналізовані приклади реклам із різних галузей.

Ж.В.Кабанець, В.Б. Коновалова

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА РЕКЛАМНОГО ТЕКСТА

Данная статья посвящена переводу рекламного текста. Цель данной работы состоит в исследовании форм, средств выражения предельной интенсивности в языке рекламы, в обнаружении и описании абсолютно специфических и относительно специфических единиц экспрессивности, присущие языку рекламы, особенности и классификации перевода рекламных текстов. Были рассмотренные и проанализированные примеры реклам из разных областей.

Zh. Kabanets, V. Konovalova

PUBLICITY TEXT TRANSLATION PECULARITIES

This article is devoted to publicity text translation. The purpose of this work consists of research of forms, facilities of expression to maximum intensity in the language of advertising, in a discovery and description absolutely specific and in relation to specific units of expressivity, inherent to the language of advertising, feature and classification of translating of publicity texts. There were the considered and analyzed examples of advertising from different areas.

Стаття надійшла до редакції 1.10.2009р.

УДК 378:37.032+316.46

*Анцибасова К.С., Царьова С.О.,
м. Харків, Україна*

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВИХ СТАТЕЙ У ГАЛУЗІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (НА ПРИКЛАДІ ЕКСПЕРТНИХ СИСТЕМ)

У справі інтеграції України у світову спільноту вирішальне значення мають питання створення та засвоєння принципово нових знарядь праці, матеріалів та технологічних процесів, такі як новітні інформаційні технології, зокрема експертні системи (далі ЕС), які здобули сьогодні найбільшу популярність. На відміну від інших, орієнтованих на практику програмних комплексів штучного інтелекту, вони мають масове застосування, оскільки кожна ЕС дозволяє вирішити необмежену кількість складних для людини завдань з відповідної предметної області. ЕС може виконувати наступні завдання: діагностику, передбачення, проектування, планування, управління, спостереження.

Під ЕС розуміється система, яка поєднує можливості комп'ютера із знаннями і досвідом експерта в такій формі, що система може запропонувати розумну пораду або здійснити розумне розв'язання поставленої задачі. Забезпечення патентопридатності та патентної чистоти досягається шляхом своєчасного вивчення та використання світового науково-технічного досвіду та, в першу чергу, патентної інформації. Неоцінний внесок у відповідність вітчизняних досліджень, розробок та виробництва світовим науково-технічним зразкам привносить науково-технічний переклад. Перекладачі науково-технічної літератури наближають відомості про результати світового науково-технічного досвіду розробникам, допомагаючи їм у проведенні патентних досліджень.

В основі експертної системи лежить певний запас знань про конкретну предметну область. Ці знання організуються, як деяка сукупність правил, які дозволяють робити висновки на підставі початкових даних або припущень.

Найвідоміші ЕС є CLIPS – дуже популярна ЕС (public), OpenCyc – потужна динамічна ЕС із глобальною онтологічною моделлю і підтримкою незалежних контекстів.

Складність перекладу текстів, пов'язаних не лише з експертними системами, але і з комп'ютерною тематикою в цілому, полягає в тому, що багато комп'ютерних термінів відносяться до безеквівалентної лексики, тобто, не мають регулярних відповідностей в українській мові (окрім описових статей в словниках). Але це не означає принципову неможливість їх перекладу.

Актуальність даного дослідження визначається необхідністю подальшої розробки одного з найважливіших аспектів теорії перекладу – проблеми перекладацької спроможності. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених певним аспектам перекладу термінів, пов'язаних с інформаційними технологіями, у лінгвістиці практично відсутні дослідження змістовних характеристик цього прийому.

Метою дослідження є вивчення особливостей структур термінів інформативних статей та у тісному зв'язку з його контекстуальними характеристиками і встановлення найбільш адекватних відповідностей і можливих варіантів передачі цих структур на інші мови.

Об'єктом дослідження є стилістичні особливості і структура статей та текстів на базі сучасних інформативних систем, зокрема на базі ЕС.

Предметом дослідження є алгоритми перекладу англійських комп'ютерних термінів українською мовою на прикладі ЕС.

Поступово комп'ютерні терміни набувають перекладацьких відповідностей, і цей процес вимагає вивчення. В той же час, існуючі англо-українські словники комп'ютерних термінів або відстають на декілька років від розвитку комп'ютерної техніки, або описують лише частину термінології.

Залишається актуальною необхідність розробки адекватного і стандартизованого алгоритму перекладу англійських комп'ютерних термінів українською мовою. У спеціальній літературі, яка вивчає всі процеси перекладацької діяльності, такий алгоритм називається “Моделлю перекладу”. Вперше цей термін ввів Ю. Найда і мав на увазі під ним зображення процесу перекладу у вигляді ряду перетворень одиниць оригіналу в одиниці тексту перекладу [Nida, 1964]. В. Н. Комісаров розвинув розуміння терміну “модель перекладу” – для нього це умовний опис низки розумових операцій, виконуючи які, перекладач може здійснити переклад всього тексту оригіналу або певну його частину [Комісаров, 1990]. До комп'ютерних текстів повинна застосовуватися ситуативна або денотативна модель перекладу. Ця модель описує процес перекладу як процес опису за допомогою мови перекладу тієї ж ситуації, яка описана на мові оригіналу. У відповідності до термінів це означає, що ми намагаємося передати українським еквівалентом той же денотат, який маніфестується англійським терміном. В даному випадку первинне

значення набуває денотативну, а не комунікативну еквівалентність [Швейцер, 1988]. Вибір цієї моделі обумовлений тим фактом, що основна функція текстів, що містять комп'ютерні терміни, полягає в повідомлення якихось відомостей, а не в художньо-естетичній дії.

Існує 4 класи нормативного перекладу комп'ютерної термінології:

Перший спосіб має на увазі повне копіювання англomовного написання терміну. Не перекладаються назви корпорацій, технологічні стандарти і назви програмних продуктів. Наприклад, назва корпорації IBM (від International Business Machine) в сучасних україномовних документах не змінюється і записується латиницею. Теж саме відбувається і з назвами інших корпорацій: Nvidia, AMD, Novell, Microsof, Intel і ін. Цілком природно, що ці неперекладені назви в українському тексті не відмінюються. Також не перекладаються назви технологічних стандартів і програмних продуктів. Наприклад, стандарт безпроводного зв'язку Bluetooth перекладається українською мовою не «синій зуб», а технологія Bluetooth. Як приклад назви програмного продукту можна привести Adobe Photoshop (редактор растрових зображень від компанії Adobe) або Gnome (середовище робочого столу, що розробляється інтернет-спільнотою).

Наприклад:

Текст для перекладу	Переклад
Descendants of the CLIPS language include Jess (rule-based portion of CLIPS rewritten in Java, it later grew up in different direction), and FuzzyCLIPS (which adds concept of relevancy into the language).	Нащадками CLIPS є мови програмування Jess (частина CLIPS, яка працює з правилами та яка переписана на Java, що пізніше розвивалася іншому напрямку), ECLiPSe, Haley Eclipse, FuzzyCLIPS (з додаванням концепції значущості (relevancy) у мову) та інші.

Другий спосіб перекладу – запозичення основи через транскрипцію, тобто, відтворення звукової форми початкового терміну за допомогою букв українського алфавіту. Іноді досить складно визначити формальні кордони застосування методу запозичення транскрипції основи до перекладу комп'ютерних термінів. Проте ця модель перекладу на сьогоднішній день є найбільш поширеною і включає такі слова, як принтер, сканер, файл і так далі. В даному випадку англійський термін набуває української морфології, парадигми

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

відмін і дієвідмін, зберігаючи при цьому початковий корінь в кириличному написанні.

Наприклад:

Текст для перекладу	Переклад
CLIPS is a public domain software tool for building expert systems. The name is an acronym for "C Language Integrated Production System." The syntax and name was inspired by Charles Forgy's OPS ("Official Production System," although there was nothing really official about it).	CLIPS, (з англ. C Language Integrated Production System) — програмна експертна система. Синтаксис и назва запропоновані Чарльзом Форги (Charles Forgy) в OPS (Official Production System – Офіціал Продакшн Систем).

Третій спосіб перекладу комп'ютерних термінів – використання семантичних еквівалентів (функціональних аналогів), тобто, реально існуючих українських слів, що повністю або частково відображають значення англomовного терміну. На відміну від попередньої моделі, тут перекладач знаходить український корінь, відповідний за значенням англійському терміну. Наприклад, *comparator* = компаратор, програма порівняння, *macrocell* = макроелемент, *router* = маршрутизатор і так далі. Це переклади в повному розумінні цього слова, найбільш адекватні з академічної точки зору. Проте, далеко не завжди в мові перекладу можна підібрати повні еквіваленти.

Наприклад:

Текст для перекладу	Переклад
CLIPS incorporates a complete object-oriented language COOL for writing expert systems. Though it is written in C, its interface more closely resembles that of the programming language LISP.	CLIPS включає повноцінний об'єктно-орієнтовану мову COOL для написання експертних систем. Хоча вона написана мовою Сі, її інтерфейс трохи ближче до мови програмування LISP.

Нарешті, **четвертий спосіб перекладу** комп'ютерних термінів – морфемне або лексичне калькування, тобто, переклад лексичної одиниці оригіналу через заміну її складових частин на лексичні відповідності в українській мові. Цей спосіб використовується для перекладу складених термінів. Наприклад, *application server* = сервер прикладних програм, *hyperlink* = гіперпосилання або *peer2peer* = каждый-с-каждым. Тут калькується сама структура

терміну, при цьому окремі компоненти можуть вдавати із себе транскрипцію або лексико-семантичну заміну.

Наприклад:

Текст для перекладу	Переклад
<p>The first versions of CLIPS were developed starting in 1985 at NASA-Johnson Space Center (as an alternative for existing system ART*Inference) until the mid 1990s when the development group's responsibilities ceased to focus on expert system technology.</p>	<p>Перші версії CLIPS розроблялися з 1985 року у Космічному центрі Джонсона (Johnson Space Center), NASA (як альтернатива існуючій тоді системі ART*Inference), доки на початку 1990-х не була припинена робота групи в галузі технологій експертних систем.</p>

Аналізуючи вибрані уривки тексту про експертні системи, можна побачити, що здебільшого переклад базується на першому класі нормативного перекладу, а саме за допомогою повного копіювання англomовного написання терміну. Наприклад, такі назви, як CLIPS, ART*Inference, COOL, LISP не перекладаються і залишаються незмінними або супроводжуються певними пояснювальними словами. Такі слова, як programming language, interface перекладаються згідно до третього способу перекладу комп'ютерних термінів, а саме використовуючи семантичні еквіваленти, які існують в українській мові, тому перекладачу не становитиме труднощів повністю зрозуміти зміст і перекласти ці терміни.

Якщо перекладач стикається з терміном, в перекладі якого він не впевнений, то, по-перше, слід перевірити, чи не відноситься він до групи неперекладних. Якщо це не так, то необхідно з'ясувати, чи існує вже сталий варіант перекладу цього терміну. Якщо переклад терміну вже існує, то слід використовувати саме його, незалежно від того, згідно ї якою моделлю він побудований. Як відомо, лінгвістична теорія перекладу являє собою двосторонню, описово-прескриптивну дисципліну, в якій головним є описовий аспект [Бархударов, 1975].

Слід зазначити, що перекладачеві необхідно розумітися у даній галузі науки та техніки для досягнення якісного перекладу. Специфіка мови комп'ютерних технологій часом викликає серйозні ускладнення. Отже перекладач має володіти не лише технічною стороною питання, але й ознайомитися з усіма тонкощами даної сфери, щоб звільнити себе від зайвого пошуку еквівалентів, якихось абстрактних явищ, скорочень та аббревіатур.

Список літератури : 1.Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш.шк., 1990.; 2.Липатов Виталий. О проекте англо-русского словаря компьютерных терминов Engcom, <http://www.etersoft.ru/content/view/30/>, 2004.; 3.Швейцер А.Д. Теория перевода (статус, проблемы, аспекты). М., 1988.; 4.Уотермен Д. Руководство по экспертным системам: Пер. с англ. – М.: Мир, 1989.; 5.Nida E. Toward a Science of Translating. – Leiden, 1964.

К.С. Анцибасова, С.О. Царьова

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВИХ СТАТЕЙ У ГАЛУЗІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (НА ПРИКЛАДІ ЕКСПЕРТНИХ СИСТЕМ)

Дана стаття присвячена особливостям перекладу термінів сучасних інформаційних систем на прикладі експертних систем. В ній розкривається саме поняття «експертні системи» та для чого ці системи застосовуються. Також тут подаються основні положення або способи перекладу термінів даної галузі та складності, які постають перед перекладачем, пов'язані з цим перекладом. Серед іншого, в статті подається уривок з опису англійською мовою однієї з експертних систем, а саме експертної системи CLIPS, адекватний переклад цього уривка та аналіз щодо використання того чи іншого способу перекладу термінів комп'ютерних систем.

Е.С.Анцыбасова, С.А. Царева

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА НАУЧНЫХ СТАТЕЙ В СФЕРЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ (НА ПРИМЕРЕ ЭКСПЕРТНЫХ СИСТЕМ)

Данная статья посвящена особенностям перевода терминов современных информационных систем на примере экспертных систем. В ней раскрывается само понятие «экспертные системы» и для чего эти системы используются. Также тут представлены основные положения или способы перевода терминов данной области и трудности, которые возникают перед переводчиком, связанные с этим переводом. Кроме этого, в статье представлен отрывок по описанию одной из экспертных систем, а именно экспертной системы CLIPS, на английском языке, адекватный перевод этого отрывка и анализ ка-

сательно использования одного или другого способа перевода терминов компьютерных систем.

K. Antsybasova, S. Tsaryova

**TERMINOLOGICAL PECULIARITIES OF RESEARCH PAPER
TRANSLATION IN THE FIELD OF MODERN INFORMATION
TECHNOLOGIES (BY EXAMPLE OF EXPERT SYSTEMS)**

This article is devoted to the translation peculiarities of research papers in the field of modern information technology, in particular of expert systems. Four classes of standardized translation methods are offered. The paper discusses difficulties, faced by the translator, while working with expert system terminology. In addition, there are examples of translation of some of the fragments of the text concerning CLIPS expert system, which are analyzed in terms of the proposed methods of translation.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2009р.

УДК 378

*Волік К. С.,
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ АВСТРАЛІЇ

Серед глобальних проблем ХХІ століття особливої актуальності набуває необхідність ефективного подолання Кризи світової системи освіти. Добре відомо, що освіта є особливою сферою духовного виробництва, вона виступає одним з найважливіших соціальних інститутів. Проявами кризи слід вважати цілу низку таких суперечностей. По-перше, помітно загострюється суперечність між істотним збільшенням обсягу знань і відносно обмеженими термінами навчання. По-друге, має місце суперечність між ускладненням навчального матеріалу, рівнем підготовки певної частини викладачів і традиційними педагогічними технологіями. По-третє, значне зростання особистісного чинника і усвідомлення його ролі у забезпеченні високої ефективності суспільного виробництва увійшло у суперечність з орієнтацією освіти на масову підготовку фахівців. По-четверте, широке використання в

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

національній вищій школі України переважно теоретичної спрямованості навчального процесу і пасивних форм навчання суперечить прагматизму нашого часу, вимогам життєвої практики.

Опрацювання світового досвіду вищих навчальних закладів завжди долучало позитивні чинники в розвиток ефективних методів навчання, освіти та виховання студентської молоді. Ми рішили поділитися з учасниками Міжнародного форуму «Дизайн – освіта 2009» знаннями, якими володіємо майже досконало, про деякі особливості вищої освіти в сучасній Австралії.

За останні десятиліття Австралія увійшла до складу лідерів міжнародного ринку освіти. Освіта на так званому «зеленому континенті» має чимало переваг, як то англійська мова в якості державної, високий рівень життя, можливість протягом всього року насолоджуватись вабливостями теплого клімату, тощо. Саме тому в цю країну щорічно приїздить більше як 160 тисяч студентів з інших країн.

Австралійські університети пропонують програми навчання з рівною академічною тривалістю. Більшість університетів фінансується державою й тільки два з них є приватними. Академічні стандарти однаково високі тому іноземних студентів часто дивує значний обсяг і високий рівень навчальних програм. Студенти можуть пройти будь-який навчальний курс, пропонований університетом, за умови, що в них є відповідна база знань, необхідна для вивчення обраного предмета. Адже, крім обов'язкових навчальних годин, завжди необхідна самостійна додаткова робота в лабораторіях та бібліотеках. Від студента потрібна самоорганізація й високий ступінь мотивації, бо навчальне навантаження, особливо письмові завдання, твори, семінари й консультації з викладачами, відіграють важливу роль у навчання.

Лекції, семінари й лабораторні роботи розписуються по тижнях, і їхнє відвідування є обов'язковим. Лекції й семінари звичайно проводяться лектором або стипендіатом. Від студента необхідна активна участь у дискусіях, експериментах, практичних заняттях, роботах з документами та інших видах навчання. Студенти повинні прослухати, як мінімум, 3 – 4 предмети в семестрі, а кожен семестр складається з 13 – 14 тижнів, залежно від конкретного факультету. Курс лекцій з кожної навчальної дисципліни триває від 39 до 48 годин і у деяких університетах існують тижневі канікули перед початком кожного екзаменаційного періоду.

Вступити до курсу, що веде до отримання звичайного Диплому або Диплому просунутого рівня можна по завершенні спеціальної програми – A Certificate level course. Акредитовані програми з бізнесу, бухгалтерії, маркетингу, менеджменту й комп'ютерному діловодству, тривалістю два семестри

(один академічний рік), надають можливість інтенсивної підготовки для тих студентів, чия освіта відповідає одинадцятому року навчання в австралійській середній школі й хто бажає одержати освіту в галузі бізнесу.

Такі програми звичайно складаються з таких предметів, як ділова англійська, бухгалтерський облік, ділове законодавство, статистика, маркетинг, менеджмент й економіка. Крім того, що цей курс відповідає мінімальним вимогам для вступу в університет на дипломну програму, він забезпечує відмінну кваліфікацію, що дозволяє влаштуватися на роботу.

Одним з популярних засобів заохочення студентів є програма Міжнародного Бакалавріату, яка була створена в 1960 році як універсальний курс для талановитих студентів. Вона забезпечує підготовку до вступу в університети всіх країнах світу.

Розроблений як всебічний дворічний курс навчання, Міжнародний Бакалавріат був створений для розвитку особистості «у цілому». Рівень знань студентів, що закінчили Міжнародний Бакалавріат, відповідає вимогам вступних іспитів у навчальні заклади різних країн, цей курс містить всі кращі елементи різних середньо освітніх програм. У рамках австралійської системи середньої освіти Міжнародний Бакалавріат є альтернативою останнім двом рокам середньої школи.

Австралійські кваліфікації можна схематично розташувати за рівнем значимості та пріоритету:

Senior Secondary Certificate of Education – свідоцтво про закінчення школи (12 років навчання й зданий випускний іспит). Цей рівень достатній для надходження в університет на програму вищої освіти.

Certificate I – для навчання необхідно закінчити 10 класів школи (однак можливо одержати і під час навчання в школі) У процесі навчання студент вивчає загальні принципи праці й широке коло обов'язків, що носять рутинний і передбачуваний характер.

Certificate II – для навчання необхідно закінчити 10 класів школи (також як і попередній варіант, рівень можна одержати і під час навчання в школі). У процесі навчання студент вивчає більш вузькі принципи праці й коло обов'язків, що носять не рутинний характер. Студент повинен уміти знаходити рішення в обмежених рамках у випадку виникнення передбачуваних ситуацій.

Certificate III – для початку навчання необхідно закінчити 10 класів. Студент повинен демонструвати достатній рівень теоретичних знань у практичній галузі, а також кваліфіковано виконувати рутинні роботи, але усвідомлено приймати рішення якщо буде потреба або виникнення

непередбаченої ситуації. Студент повинен відповідати за свій обсяг робіт і його якість, а також бути відповідальним за роботу всього колективу.

Certificate IV – напівпрофесійна кваліфікація, для початку якої необхідно закінчити 12 класів школи. Студент повинен демонструвати професійний рівень теоретичних знань у практичній області застосування спеціальності, а також кваліфіковано виконувати широкий спектр робіт, включаючи осмислене розуміння технологічного процесу, застосування нових підходів і рішень у його розвиток, виступати експертом і бути лідером на виробничій ділянці.

Diploma – напівпрофесійна кваліфікація; для початку навчання необхідно закінчити 12 класів школи; тривалість навчання – 4 семестри (2 роки) У професійному навчанні студент повинен демонструвати розуміння широкого спектру теоретичних знань, застосованих в залежності до специфіки виробництва. Повинен уміти аналізувати технічну проблему й запропонувати метод її усунення, мати організаторські здібності при рішенні технічного завдання. У вищій освіті асоціюється з навчанням із загальноосвітніми предметами академічного рівня.

Advance Diploma – професійна кваліфікація; для початку навчання якій необхідно закінчити 12 класів школи або одержати Diploma по цій же спеціальності; тривалість навчання – 6 семестрів (3 роки). У професійному навчанні – студент повинен демонструвати розуміння широкого спектру теоретичних знань, застосованих до специфіки виробництва. Повинен уміти аналізувати технічну проблему й запропонувати метод її усунення, а також запропонувати ідею фундаментальної зміни процесу з погляду його ефективності. У вищій освіті цей рівень асоціюється з навчанням із загальноосвітніми предметами академічного рівня, будучи майже рівнем перехідним до Bachelor degree.

Насправді, різниці між Diploma й Advance Diploma, отриманими після закінчення університету або коледжу, практично не існує. Сьогодні можливо також одержати Diploma після 3-х семестрів навчання, а Advance Diploma – після 5-ти семестрів.

Associate Degrees – деякі університети пропонують курси навчання одній або декільком академічним дисциплінам, асоційованим з якоюсь вузькоспрямованою галуззю застосування знань. Містить у собі розвиток академічних навичок й умінь проведення дослідницьких робіт для можливості одержання знань з інших галузей науки. Звичайно вимагає два роки навчання й дає основи для одержання близької за специфікою програми навчання рівня Bachelor degree.

Bachelor Degrees – ступінь бакалавра, отриманий в австралійському університеті, може бути чотирьох типів:

1. **Basic or Pass Bachelor Degrees** – для одержання цього типу бакалавра досить трьох років денного навчання в університеті, однак деякі спеціальності припускають чотири або п'ять років навчання.

2. **Bachelor Degree with Honours** – термін «Honours Degree» звичайно використовується для того, щоб позначити різницю між трирічним університетським утворенням (Bachelor – «ordinary degree») і більше тривалим навчанням. Ця категорія має два різновиди: «Honours Degrees» й «Degrees with Honours», хоча різниця між ними дуже незначна. Одержання Honours Degree передбачає як мінімум чотири роки денного навчання, для деяких спеціальностей – 5 – 6 років. У більшості випадків тільки при гарній академічній успішності протягом перших трьох років навчання студент одержує можливість продовжити своє навчання. Четвертий рік навчання припускає спеціалізацію й проведення досліджень із наданням результатів, таких як дипломна робота. Одержання Degrees with Honours можливо тільки після завершення як мінімум чотирьох років навчання в університеті за умови гарної академічної успішності. Цей ступінь бакалавра існує не в усіх областях, така форма університетського диплома найпоширеніша на інженерних факультетах й в області юриспруденції, і припускає значно більше академічне навантаження або написання дослідницької роботи із закінченні курсу.

3. **Combined Degrees** – деякі університети пропонують курси навчання за спеціалізацією з двох дисциплінах – в основній професії й в галузі близько дотичної з нею. Подібні програми звичайно припускають додатковий рік навчання.

4. **Post Graduate Bachelor Degrees** – деякі університети пропонують курси навчання на які не можна бути зарахованим відразу після закінчення 12 літнього шкільного курсу, а тільки після трьох річногого курсу Bachelor degree. Наприклад, п'ятирічний курс підготовки архітекторів припускає навчання спеціальним академічним дисциплінам протягом 2-х років, але вже після закінчення студентом 3-х річного загального курсу Bachelor degree або Combined Degree. До таких дисциплін ставляться в основному професійні кваліфікації в галузях: архітектури, будівництва, права, медицини тощо.

Graduate Diploma – припускає два семестри денного навчання після одержання ступеня бакалавру для подальшої спеціалізації й одержання прак-

тичного досвіду в сфері, пов'язаній з першою університетською освітою; або для надбання нової спеціальності.

Master Degree – магістерський рівень, кількість років навчання для якого залежить від рівня наявного університетської освіти, і звичайно варіюється від одного до двох років. Ступінь магістра може бути двох типів:

1. **Master Degrees by coursework** – цей ступінь можна одержати в результаті проведення дослідницької роботи протягом одного року. Однак, залежно від факультету, може бути необхідним і написання невеликої роботи, що завершує це дослідження.

2. **Master Degrees by Research and Thesis** – цей ступінь магістра може бути присуджений тільки після подання науково-дослідної роботи, написаної на основі проведеного дослідження. Звичайне одержання цього ступеню передбачає один рік навчання, хоча на практиці часто потрібний більш тривалий час. Надійти на курс, що веде до одержання цього ступеня магістра, можна тільки після одержання Honours Degree або завершення Master Degrees by coursework. Цей науковий ступінь звичайно розглядається як проміжний між Honours Degree й Doctoral Degree.

Doctoral Degree – The Research Doctorate, the Professional Doctorate й the Higher Doctorate є найвищими науковими кваліфікаціями, що можуть бути присуджені австралійськими університетами. Як правило для одержання цих кваліфікацій потрібне проведення науково-дослідної роботи протягом 3–4 літнього періоду, метою якої є значний внесок у розвиток фундаментальної науки або відкриття наукового методу в науково дослідницькій роботі.

Таким чином, невеличкий аналіз австралійської системи освіти дає підстави **дійти висновку** про те, що завдяки тому що вона базується на традиціях загальноєвропейської, а зокрема британської системи освіти, має всесвітньо визнані рівні дипломів та ступенів, однак при цьому не викорінює власних традицій та звичаїв. У порівнянні з українськими сьогоденними новаціями в галузі освіти та науки, в яких вбачається більше нововведень ніж традицій, австралійський стан освіти більш прийнятний в розвиненій країні, яка має свій менталітет та власні традиції.

Список літератури: 1. Реформи образования: Аналитический образ /Под ред. В.М. Филиппова – М.: Центр сравнительной образовательной политики, 2003 – 303 с. 2. Образование в Австралии. Учеба в Австралии // <http://www.yastudent.ru/articles/2/5/1642.html> 3. Обучение в Австралии // <http://www.studyinaustralia.ru>

К.С. Волик

СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ В АВСТРАЛИ

В статье на основании личных наблюдений и тщательного изучения основных структурных элементов австралийской системы высшего образования сделана попытка показать внутренние механизмы успешного функционирования этой системы. Показаны общие и отличительные черты Американской, Английской и Украинской высших школ.

К.С. Волік

СИСТЕМА ОСВІТИ ТА НАУКИ В АВСТРАЛІЇ

У статті на підставі особистих спостережень і ретельного вивчення основних структурних елементів австралійської системи вищої освіти зроблена спроба показати внутрішні механізми успішного функціонування цієї системи. Показані загальні і відмітні риси Американської, Англійської та Української вищих шкіл.

K.S. Volik

THE SYSTEM OF EDUCATION AND SCIENCE IS IN AVSTRALI

In the article on the basis of the personal supervisions and careful study of basic structural elements of the Australian system of higher education an attempt to rotin the internal mechanisms of the successful functioning of this system is done. General and distinctive lines are rotined American, English and Ukrainian higher schools.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2009р.

УДК 378:37.032+316.46

*Мілейко О. Ю., Мирошніченко В. М.,
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

В даній статті буде порушено питання перекладу ділової кореспонденції. За умов бурхливого розвитку ділової сфери переклад ділової кореспонденції є одним із найважливіших видів письмового перекладу.

Як відомо, переклад сам по собі є складним і багатогранним видом людської діяльності. У процесі перекладу відбувається не просто заміна однієї мови іншою, у перекладі зіштовхуються різні культури, різні особистості, різні склади мислення, різні рівні розвитку та різні традиції.

Офіційно-діловий стиль – це цілий різновид літературної мови. І це стиль доцільний, який має свої засоби вираження, засоби назви предметів та явищ, а також по-своєму є виразним. Дотримуючись норм офіційно-ділової мови, віддається перевага не штампам, канцеляризмам, а об'єктивно складеній тенденції побудови мови відповідно до викладеного змісту, обставинам та метою висловлювання.

Сучасний офіційно-діловий стиль відноситься до числа книжкових стилів та функціонує у формі письмової мови. Усна форма офіційно-ділової мови це – виступи на урочистих зборах, засіданнях, прийомах, тощо. Офіційно-діловий стиль обслуговує лише офіційні та надзвичайно важливі сфери людських взаємовідносин: відносини між державною владою та населенню, між країнами, між підприємствами, установами та організаціями, між особою та суспільством. Фактично від народження і до смерті людина знаходиться в сфері діяльності офіційно-ділової мови[1; 115].

Особливості офіційно-ділового стилю:

- Висловлюваний зміст офіційно-ділового стилю, беручи до уваги його велику важливість, повинен виключити усяку двозначність та різночитання;
- Офіційно-діловий стиль характеризується визначеним, більш-менш обмеженим колом питань.

Ці особливості сприяли закріпленню в ньому традиційних сталих засобів вираження мови та вироблення певних форм та прийомів побудови мови.

До характеристик офіційно-ділового стилю належать:

1. висока регламентованість мови (певний запас засобів вираження та способів їх побудови)
2. офіційність (строгістю викладення; слова вживаються зазвичай в своїх прямих значеннях, образність, як правило, відсутня)
3. без особистістю (офіційно-ділова мова уникає конкретного та особистого) [2; 93].

За структурою офіційно-ділового стилю ділиться на два різновиду, два підстиля: офіційно-документальний та повсякденно-діловий.

У першому можна виділити мову дипломатії (дипломатичні акти) та мову законів, а в другому – службову переписку, ділові папери. Схематично це можна виразити наступним чином:

Офіційно-діловий стиль			
Офіційно-документальний		Повсякденно-діловий	
Мова дипломатії	Мова законів	Службова переписка	Ділові папери

Характерними особливостями спеціальних текстів офіційно-ділового стилю є їх інформативність, логічність (чітка послідовність, чіткий зв'язок між головною ідеєю та деталями), точність та об'єктивність, ясність та зрозумілість. Тексти, що належать до даного стилю, можуть володіти вказаними рисами в більшій або меншій ступені. В області лексики передбачається використання термінології та спеціальної лексики. Окрім термінів в інформативному тексті присутні також загальнонаукові та загальноповсякденні слова, які визначають специфіку даного стилю. Щодо синтаксичної структури, то англійські тексти інформативного характеру відрізняються своєю конструктивною складністю. Вони багаті на прислівникові, інфінітивні та герундіальні обороти, а також на деякі інші суто книжкові конструкції, які іноді перешкоджають розумінню тексту та ставлять перед перекладачем додаткові задачі.

У дієсловах переважає теперішній час, складнопідрядні речення зустрічаються значно частіше складносурядних, широко використовуються різні засоби логічного зв'язку [4; 138].

В інформативному перекладі переважають іменникові структури із характерною для них номінативністю, актуалізуючи в спеціальних текстах багато назв реальних предметів.

Оскільки функція реального опису дії передається назві, присудок в реченні робиться лише загальним позначенням процесуальності.

Широке використання дієслів у пасивній формі та формі простого теперішнього часу, що, без сумніву, пов'язано із основними характеристиками і цілями викладення. Особливої уваги заслуговує широке використання в спеціальних текстах перехідних дієслів в неперехідній формі із пасивним значенням.

Важлива характеристика інформативного перекладу, яка відображається у відборі та використанні мовних засобів, заключається також в його прагненні до стислості та компактності викладення, що виражається, зокрема, в

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

доволі широкому використанні еліптичних конструкцій. Невірне розуміння цих конструкцій не рідко призводить до помилок у перекладі.

Також треба відмітити численні випадки опущення в спеціальних матеріалах артикля, особливо означеного там, де в текстах іншого типу його використання вважається абсолютно обов'язковим.

Що стосується стилістичних особливостей, то для інформативних текстів англійської мови є характерним переважання простих речень, які складають в середньому більше 50% загального числа речень в тексті. В той же час кількість складних речень відносно невелика. Це явище непритаманне відповідному стилю в українській мові, де складні речення використовуються дуже широко.

Для інформативного перекладу як в англійській, так і в українській мовах характерним є намагання чіткого та суворого викладення, відмова від непрямих, описово-позначувальних об'єктів, широкого використання штамтів та стереотипів спеціальної лексики. Тому перекладач нерідко зобов'язан виконувати «стилістичну правку» оригіналу, вводити замість парафрази точний термін, пояснювати, що саме мається на увазі, замінювати авторський зворот більш звичним штампом[5; 124].

Наведемо приклад аналізу частини договору «Страхування відповідальності замовника клінічних випробувань перед третіми особами (пацієнтами (добровольцями)) щодо нанесення шкоди життю та здоров'ю під час проведення клінічних випробувань лікарських засобів». Візьмемо частину контрактів, що описує права та обов'язки сторін для більш наочного відображення основних перекладацьких трансформації при перекладі ділової кореспонденції.

Текст для перекладу	Варіант перекладу
<p>VI. RIGHTS AND OBLIGATIONS OF THE PARTIES</p> <p>6.1. The Insured has the right:</p> <p>6.1.1. To bring in suggestions concerning alterations to the conditions of the present Contract. Note. In case of the mutual consent of the parties regarding offered changes of the previous conditions of insurance, the additional agreement to the present Contract should be made between the parties.</p> <p>6.2. The Insurer (or his representative) has the right:</p>	<p>VI. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН</p> <p>6.1. Страхувальник має право:</p> <p>6.1.1. Вносити пропозиції щодо змін в умови цього Договору. Примітка, В разі взаємної згоди щодо запропонованих змін попередніх умов страхування, між сторонами укладається додаткова угода до цього Договору.</p> <p>6.2. Страховик (або його представник) має право:</p>

<p>6.2.2. To check the information given by the Insured, and also to supervise the fulfillment of the present Contract requirements and conditions.</p> <p>6.2.6. During validity period of the present Contract to carry out any precautionary and control measures within the limits of the current legislation aimed on prevention of an insurance case.</p> <p>6.2.8. To make inquiries about the items of information, which are connected to an insurance case in law-enforcement and tax bodies, health protection supervision bodies, medical-preventive establishments, courts, banks, medical and other establishments and organizations.</p> <p>6.3. The Insured is obliged:</p> <p>6.3.2 At signing the Contract of insurance to give the information to the Insurer about all circumstances, known for him which are important for an estimation of insurance risk, and further to inform him on any change of the previous conditions, and to cooperate on all questions, which can relate to the Contract of insurance, object of insurance, settlement of consequences of occurrence of an insurance case or by consideration of the claims, submitted by him.</p> <p>The information, which is given to the Insurer concerning object of insurance should be shown to the Insured in the written form and subscribed by the competent officials of the Insured.</p> <p>6.3.5. If insurance case occurs:</p> <p>6.3.7. To refuse to satisfy, to recognize and to accept any claim, to which the action of the contract of insurance is extended without the previous written approval of the Insurer and to refuse to sign agreement with any party in this occasion, or to complicate protection against this claim by any means.</p> <p>6.4.4. To keep items of information</p>	<p>6.2.2. Перевіряти надану Страхувальником інформацію, а також контролювати виконання ним вимог та умов цього Договору.</p> <p>6.2.6. Під час дії цього Договору здійснювати будь-які запобіжні та контрольні заходи в межах діючого законодавства, спрямовані на запобігання настанню страхового випадку.</p> <p>6.2.8. Робити запити про відомості, що пов'язані із страховим випадком у правоохоронні та податкові органи, органи управління охорони здоров'я, лікувально-профілактичні заклади, суди, банки, медичні та інші установи та організації.</p> <p>6.3. Страхувальник зобов'язаний:</p> <p>6.3.2. При укладанні договору страхування надати інформацію Страховику про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, й надалі інформувати його про будь-яку зміну попередніх умов, та співпрацювати з усіх питань, що можуть мати відношення до договору страхування, об'єкту страхування, врегулюванню наслідків настання страхового випадку або при розгляді подань до нього претензій.</p> <p>Інформація, що надається Страховику щодо об'єкту страхування подається в письмовому вигляді та підписується компетентними посадовими особами Страхувальника.</p> <p>6.3.5. При настанні страхового випадку:</p> <p>6.3.7. Не задовольняти, не визнавати та не відмовлятися від будь-якої претензії та позову, на які розповсюджується дія договору страхування, без попередньої письмової згоди Страховика та не входити в угоду з будь-якою стороною з цього приводу, або будь-яким чином ускладнити захист від цієї претензії або позову.</p> <p>6.4.4. Тримати в таємниці відомості про Страхувальника та його майновий</p>
---	--

about the insured and his property condition confidential, except cases stipulated by the legislation of Ukraine.	стан, за винятком випадків, передбачених законодавством України.
---	--

6.1.1 При перекладі даного речення була зроблена лексико-семантична заміна, зокрема, опущення, для того щоб досягти адекватного перекладу, який відповідає вимогам української мови; також в українському варіанті словосполучення *between the parties* було винесено на початок підрядного речення, що відповідає вимогам української стилістики.

6.2.1 При перекладі даного речення було зроблена перестановка лексичного елемента *information*, який в українському варіанті зайняв місце після означення.

6.2.6 В даному випадку для того, щоб речення відповідало змістовим нормам української мови був застосований смисловий розвиток. Було додане слово «настання» для того щоб найповніше відобразити у перекладі реалію української мови.

6.2.8. При перекладі даного речення була застосована генералізація. Замість *items of information* було використано більш загальне поняття *відомості*.

6.3.2 В цьому реченні відбулася конкретизація значення слова із широким предметно-логічним значенням англійської мови *important* словом із більш точним та вузьким значенням *істотне*; також у реченні було вжито опущення. При перекладі слово *the Insured* опустили, щоб запобігти тавтології.

6.3.7. При перекладі даного речення відбувається антонімічний переклад *refuse to satisfy* – не задовольнити; *claim* в українському варіанті подається як *претензії та позов*, тобто використовується конкретизація.

6.4.4 При перекладі даного речення буда зроблена перебудова речення. В українському варіанті дієслово опинилося на початку речення, що є характерним для офіційного стилю української мови та наголошує на важливість інформації в реченні.

Таким чином, в процесі аналізу можна прослідити головні тенденції при перекладі офіційно-ділового стилю:

- інформативність та чітке викладення матеріалу;
- численні лексичні трансформації, такі як опущення, генералізація, конкретизація, тощо роблять український варіант більш адаптованим до сприймання;
- слова повинні мати точне, конкретне значення щоб уникнути непорозумінь при перекладі і саме на плечі перекладача лягає ця відповідальність.

Отже, можна зробити висновок, що можливості, засоби та прийоми, що використовуються при інформативному перекладі визначаються загальною цілеспрямованістю та жанрово-стилістичною приналежністю вихідного тексту. Іншими словами, в лексичному складі мови офісної документації, де, безумовно, переважають терміни і нейтральні загальноживані слова, що відносяться до пласту професійної лексики, спостерігається певна одноманітність, синтаксис же відповідає чітким умовам логічної композиції.

Список літератури: *Виноградов В.С.* Введение в переводоведение / В.С. Виноградов.- М.: Издательство ИОСО РАО, 2001.-208 с.; *Загорская А.П., Петроченко П.Ф., Н.П.Петроченко.* Письмовник для ведения деловой корреспонденции: на рус. и англ.яз. / – М. : Московский рабочий, 1992. – 246 с.; *Комиссаров В.Н.* Общая теория перевода / В.Н. Комиссаров.-М.: ЧеРо, 2000.-253 с.; *Комиссаров В.Н., Кораллова А.Л.* Практикум по переводу с английского языка на русский.- М., 1990.-398 с.; *Лукьянова Н.А.* Настольная книга бизнесмена / Н.А. Лукьянова.-Москва,1993.-570 с.; *Федоров А.Ф.* Основы общей теории перевода.– СПб.: Филология ТРИ, 2002.-323 с.

О. Ю. Мілейко, В. М. Мирошніченко

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

Дана стаття присвячена перекладу ділової кореспонденції, який є одним із найважливіших видів письмового перекладу. В даній статті розглядаються особливості та характеристики ділової кореспонденції. Було розглянуто та проаналізовано переклад договору «Страхування відповідальності замовника клінічних випробувань перед третіми особами», а саме частину, що відображає права та обов'язки сторін.

О.Ю. Милейко, В. М. Мирошніченко

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ДЕЛОВОЙ КОРЕСПОНДЕНЦИИ

Данная статья посвящена переводу деловой корреспонденции, которая относится к одному из самых важных видов письменного перевода. В данной статье рассматриваются особенности и характеристики деловой корреспонденции. Было рассмотрено и проанализировано договор « Страхование от-

ветственности заказчика клинических испытаний перед третьими лицами», а именно часть, которая отображает права и обязанности сторон.

O. Mileyko, V. Miroshnichenko

COMMERCIAL CORRESPONDENCE TRANSLATION PECULARITIES

This article is devoted to the translation of commercial correspondence, which is labeled as one of the most important types of written translation. In this article the characteristic features and peculiarities are considered. A part from the insurance contract namely “Rights and Obligations of the Parties” was reviewed and thoroughly analyzed.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2009р.

УДК 378:37.033

*Бесараб Т.П., Павлюк М.М.,
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ США ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Постановка проблеми. Цивільне процесуальне право в сучасному суспільстві грає дуже важливу роль, особливо на стадії судового розгляду справ, оскільки саме на цьому етапі за участю всіх суб'єктів процесу в умовах змагальності і рівноправності сторін досліджуються і аналізуються фактичні обставини справи і виноситься судова ухвала. Переклад процесуальної термінології є дуже важкою та важливою справою, тому перекладач повинен бути обізнаним не тільки в лінгвістичній галузі, а й в юридичній сфері. Дана робота присвячена дослідженню юридичної термінології США та Великобританії.

Актуальність дослідження юридичної термінології цивільного процесуального права обумовлена, перш за все, необхідністю виявити її лінгвістичні закономірності. Це обумовлено зростаючою роллю юридичної термінології, яка є інструментом правового знання і правової комунікації в сучасному суспільстві. На сучасному етапі розвитку суспільства, в століття глобалізації, в століття інтеграції країн з різними правовими системами в світову спільно-

ту дуже важливе знання юридичної термінології, яка відображає правові поняття, у тому числі і поняття цивільного процесуального права. Внаслідок того, що питання, пов'язані з процесуальним правом, часто є загальними для багатьох країн і вирішуються на міжнародному рівні (Гаагська конвенція, Європейська конвенція, Нью-йоркська конвенція), у лінгвістів виникає проблема термінологічної номінації спеціальних понять даної галузі юридичних знань.

Аналіз досліджень та публікацій піднімали в своїх роботах А.С. Александров, Н.Д. Голєв, Б.Н. Головін, В.А. Татарінов, В.М. Лейчик, С.В. Шабардіна та інші.

Мета роботи: проаналізувати юридичну термінологію США та Великобританії.

Відповідно до поставленої теми були висунуті наступні задачі в роботі:

-розглянути права та обов'язки адвокатів Великобританії та США.

-розглянути актуальні питання сучасної юрислінгвістики.

-розглянути юридичну термінологію США та Великобританії.

Виклад основного матеріалу.

Коли мова йде про Великобританію, то відразу виникають асоціації з традиційністю та консервативністю цієї країни. Дійсно, багато інститутів мають вельми глибоке коріння і впродовж багатьох століть в них мало що змінилось. Проте, Великобританія залишається однією з провідних світових держав, що у свою чергу, неможливо було б без розвитку державних і соціальних інститутів. Інститут адвокатури в Англії має тривалу багатовікову історію. Британська адвокатура зазнала небагато змін на протязі майже половини століття.

Юристи Англії і Уельсу поділяються на дві основні групи – соліситерів(*solicitor*) і баристерів(*barrister*). Судові системи Північної Ірландії і Шотландії дещо різняться від Англії і Уельсу.

Більшість юристів у Великобританії – соліситери та баристери. В Англії і Уельсі налічується 68,7 тис. практикуючих соліситерів. Роль соліситерів полягає в наданні широкого спектру юридичних послуг населенню. До них звертаються за послугами, які в інших країнах зазвичай надають нотаріуси(*notary*), наприклад, операції з нерухомості, складання контрактів і вирішення питань спадкоємства(*inheritance*). Соліситери також займаються позовами про спричинення шкоди здоров'ю, виступають як консультанти по юридичним питанням, ведуть справи від імені своїх клієнтів в судах на кримінальних процесах. Важливою сферою діяльності соліситерів є сімейне право(*family law*) – вони часто виступають в ролі адвокатів при вирішенні питань

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

сім'ї і браку. Соліситери надають консультацію підприємствам з питань найму співробітників, складання контрактів, участі в конкурентній боротьбі.

Тривала робота з одним клієнтом дозволяє соліситеру давати рекомендації своєму клієнтові з питань, які не пов'язані з законом безпосередньо, зокрема з податкових та інших фінансових проблем. Наприклад, соліситер може організувати іпотеку (*mortgage*) (особливий вид кредиту) для купівлі будинку, дати пораду з приводу оподаткування у зв'язку з складанням заповіту (*testamentation*). Соліситери зазвичай обслуговують населення певної місцевості. Проте вони не прив'язані до якого-небудь певного суду і можуть вести свою діяльність на всій території Англії і Уельсу. Знаходячись в центрі місцевого ділового світу, соліситери мають хороші стосунки з банкірами, бухгалтерами і представниками інших професій. Це дозволяє їм стати експертами в різних галузях права. Особливо це характерно для великих міст, в яких соліситери обслуговують сферу бізнесу, спеціалізуючись на банківському корпоративному і торгівельному праві, будівництві, діяльності траст-компаній (*companies of trust*), законодавстві по охороні навколишнього середовища, страхуванні, податках, конкуренції, перевезеннях і третейських судах (*arbitration*).

Соліситери представляють своїх клієнтів і зобов'язані діяти в їх інтересах. Існують певні правила поведінки, яких повинні дотримуватися соліситори в своїй роботі: відмовитися від ведення справив разі виникнення конфлікту інтересів; забезпечувати конфіденційність інформації про клієнта (навіть адреса не може бути повідомлена іншій особі без згоди клієнта); зберігати гроші клієнтів на окремому рахунку; виконувати свої зобов'язання перед клієнтом. Виключенням з обов'язку є ситуація, коли такі дії суперечать обов'язку соліситера забезпечувати законність як «посадову особу Верховного суду» (*Officer of the Supreme Court*).

Велика кількість соліситерів (90%) ведуть приватну практику. В разі утворення партнерства, управління фірмою здійснюється декількома соліситерами-партнерами, які розподіляють прибуток між собою. 10% соліситерів працюють за наймом в місцевих і центральних установах, а також в торгових і промислових компаніях, що мають власні юридичні відділення, 1,58 тис. соліситерів постійно працюють в Королівській прокурорській службі (*Crow Prosecution Service*), яка виступає в ролі обвинувача від імені поліції в кримінальних процесах. Соліситери, що працюють за наймом, мають такий самий професійний статус, як соліситери, що займаються приватною практикою, на них поширюються ті самі правила, і вони є повністю незалежними юристами.

Баристери – юридичні консультанти, що пропонують спеціалізовані послуги адвокатів або радників в справах, пов'язаних з судовим розглядом. У Англії і Уельсі налічується 8 тис. практикуючих баристерів. Професійною організацією баристерів є Генеральна рада адвокатури (*General Council of the Bar*).

Баристери виступають як адвокати по більшості значних справ в англійських судах. Спеціалізація баристерів Англії і Уельсу на адвокатурі, консультаційних послугах і арбітражі (*arbitration*) відрізняє їх від соліситерів. Баристери проходять висококонкурентну професійну підготовку по веденню судових справ і судовому захисту на курсах за фахом баристера. Основний акцент в програмах навчання баристерів робиться на адвокатському мистецтві, судовій процедурі і правилах збору і представлення доказів, а також на умінні швидко ознайомитися з меморандумом у справі. Баристер повинен уміти доповнити професійне знання фахівця своєю інтерпретацією факту або букви закону, а також запропонувати нову точку зору або незаперечний аргумент, який раніше ігнорувався. Невелике число старших баристерів отримують звання королівського адвоката (*QC*) у визнанні їх професійної досконалості. Більшість суддів у минулому були баристерами.

Баристери належать до світової еліти експертів. Їх досвідом користуються зарубіжні юристи і інші фахівці, уряди, компанії і приватні клієнти у всьому світі. Баристери дають усні і письмові консультації з будь-якого питання англійського права або права ЄС, що виникає в будь-якій точці земної кулі. Багато баристерів виступають як адвокати на арбітражних розглядах по міжнародним і комерційним справам Лондонського міжнародного арбітражного суду і Міжнародної торгової палати (*International Chamber of Commerce*). Баристери виконують доручення з будь-якого питання права ЄС і готують справи на розгляд в Комісію, суди ЄС і Суд з прав людини. Окрім судів Англії і Уельсу і ЄС деяких крупних зарубіжних центрах міжнародної торгівлі (Сінгапур, Гонконг, Малайзія, Бруней, Бермудські острови, острови Кайман і Карибського басейну), правила місцевої юридичної практики передбачають можливість отримання баристерами права виступати в суді і на арбітражних розглядах, а також представляти справи. Рада адвокатури в таких випадках надає контактні адреси баристерів з правом слухання справи в цих юрисдикціях. Баристери також надають консультацію зарубіжним юристам по проблемах, з якими вони можуть зіткнутися під час процесу в цих судах.

Практикуючі баристери незалежні і самостійні в своїй діяльності. Декілька баристерів можуть розташовуватися в одному офісі, який найчастіше знаходиться в безпосередній близькості від основних судів. Об'єднання таких офісів в одній будівлі називається адвокатською конторою. У роботі контор

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

важливу роль грає клерк(*clerk*) баристерів. Клерки не є секретарями або помічниками – вони управляють об'ємом роботи, розподіляють справи і домовляються про оплату. Початковий контакт з баристерами зазвичай відбувається через клерків.

До недавнього часу баристери володіли монополією на виступ в якості адвоката в судах вищої ланки. Зараз ця монополія скасована, і соліситери отримали право виступати як адвокати у судах нижчої, так і вищої ланки. Баристери не мають прямого контакту з клієнтом. Якщо справа розглядається в англійських судах, баристер призначається через соліситера, який вибирає баристера, найбільш відповідного для потреб клієнта. Проте якщо судовий розгляд ведеться за межами Англії і Уельсу, баристери отримують матеріали для ведення справи безпосередньо від закордонних юристів або самих клієнтів. Інколи соліситери звертаються за консультацією до баристера навіть у тому випадку, коли не відбувається слухання справи в суді, якщо потрібні знання і досвід баристера для вирішення відповідного питання.

Складна правова система США, традиційно висока роль правового регулювання життя американського суспільства зумовлюють особливе місце професії адвоката в порівнянні з іншими професійними групами. Юристи займають багато ключових постів в економіці і державно-політичному механізмі США. У США працює близько 60% від загального числа юристів всього світу.

Більше половини адвокатів у США працює поодиноці або разом з двома-трьома адвокатами. Проте основною за значимістю для американського адвокатського співтовариства формою адвокатської діяльності є великі (більше п'ятдесяти адвокатів) адвокатські фірми. Такі фірми, як правило, не займаються кримінальними справами і вважають за краще вести справи забезпечених клієнтів, переважно корпорацій. Господарями таких фірм є партнери. Партнер — адвокат, що має обширну практику, а як наслідок — високий прибуток і право на частину прибутку адвокатської фірми, друга група адвокатів — асоціатори, як правило, молоді адвокати, що мають невелику власну клієнтуру або що не мають такої взагалі. Асоціатор отримує платню від фірми.

У подібних фірмах встановлюється асоціаторський стаж (8 років), за який асоціатор повинен завести власну клієнтуру і стати економічно вигідним фірмі; після зазначеного терміну, асоціатор або стає партнером, або, якщо він не виконав вказаної умови, йому буде запропоновано піти з фірми.

Частина адвокатів працює у відомствах “публічних захисників” — організаціях, що перебувають на державному бюджеті штату і обслуговують обвинувачених з числа незаможних громадян на безкоштовній основі.

Також є така форма адвокатської діяльності, як адвокатські контори, що захищають інтереси суспільства. Вони не ведуть справи окремих клієнтів, а виступають проти держави або корпорацій з позовами, пов'язаними з охороною прав і інтересів крупних категорій громадян (споживачів, політичних активістів, виборців, платників податків) або з охороною природи і охороною здоров'я населення (наприклад, позови проти підприємств, що забруднюють довкілля, або проти будівництва атомних електростанцій).

Багато адвокатів працюють в юридичних службах громадських організацій, що орієнтуються переважно на судово-правові способи реалізації своїх завдань. Найбільш відомі організації такого роду — Американський союз захисту цивільних свобод, Центр охорони конституційних прав громадян, Національний союз боротьби з расовими і політичними репресіями.

Тому розвиток стосунків між країнами в області права вимагає від юристів не лише знання іноземної мови, але і уміння перекладати з однієї мови на іншу письмових і усних текстів юридичного характеру. І на допомогу їм приходять така область мовознавства як юрислінгвістика.

Юридична лінгвістика (*law linguistics*) або юрислінгвістика – це досить нова область мовознавства. Вона лежить на стику мови і права і тим самим носить міждисциплінарний характер. Хоча не можна не відзначити, що питаннями взаємозв'язку мови і права займаються вже давно і юристи, і лінгвісти. Юристи Древнього Риму, сформулювавши положення про те, що «право може і повинно бути визначеним», відобразили в ньому те завдання, яке і покликане вирішувати юрислінгвістика, а саме, зробити юридичний текст точним за своїм змістом і одночасно зрозумілим. Юрислінгвістика покликана вирішувати найрізноманітніші проблеми лінгвоправового простору, як, наприклад, лінгвістична експертиза юридичних документів, створення рекомендацій по розробці текстів законів і інших нормативно-правових актів, теоретичні і практичні дослідження в області юридичного перекладу, криміналістичні дослідження у визначенні мовної стратегії і багато інших. Перші дослідження мови права на матеріалі мови почалися ще в минулому столітті, проте спочатку мова законодавства досліджувалася в першу чергу лише з точки зору його особливого функціонального стилю, спеціально призначеного для викладу і подальшого вживання правових норм. В рамках теорії функціонального стилю були розроблені загальні правила, що стосу-

ються створення нормативно-правового тексту, а саме правила про порядок слів в нормативному вислові, про синтаксичну глибину пропозиції, про кількість визначень після визначуваного слова, про синтаксичну структуру пропозиції правової норми і тому подібне. Ці правила в даний час носять вже не лише рекомендаційний характер, але і є основою для лінгвістичної експертизи нормативних актів(*statutory act*).

Останнім часом звучать вимоги розширити теоретичні основи лінгвістичної експертизи законопроектів(*draft law*): застосовувати не лише логічні і нормативно-стилістичні критерії оцінки тексту, але і положення загального мовознавства про референцію(*reference*) (співвідношення мовного знаку з немовною дійсністю), а також використовувати дані психолінгвістики і теорії комунікації про закономірності смислового сприйняття текстів. На сучасному етапі, лінгвістичні дослідження в області права концентруються на проблемі створення досить високих лінгвістичних стандартів у сфері мови законодавства з метою створення зрозумілого тексту закону. Великий вклад в підтримку і розвиток юрислінгвістики вносить Н. Д. Голєв, під чиєю редакцією вже вийшли три збірки наукових праць, присвячених проблемам існування мови в її юридичному бутті. Дослідження мови права проводяться і на матеріалі англійської мови.

Основним предметом дослідження американських і англійських юристів і лінгвістів є мова і стиль юридичних документів з точки зору не фахівців в області права. Центральними темами є лінгвістичні експертизи в судовому процесі, проблеми комунікації на стадії допиту в поліції, де часто використовуються протилежні комунікативні стратегії, роль юридичного перекладача на судовій і досудовій стадіях процесу, проблеми розуміння мови суддів та інше. Особливу увагу англійська і американська юрислінгвістика приділяє ролі перекладача в юридичних справах, оскільки перекладач є мостом не лише для двох мов і культур, але і для двох соціальних сфер. Проблему адекватності і еквівалентності юридичного перекладу піднімають перекладачі, а також викладачі, що цікавляться лінгводидактичними аспектами мови права як мови для спеціальних цілей. В результаті відсутності спеціальних знань у перекладача, як лінгвістичних, так і правових, виділяється цілий ряд прикладів так званого перекладацького браку, а саме: упущення важливої інформації, підміна термінів і офіційно-ділової лексики загальноповсякденними словами, заміна списку слів одним узагальнювальним терміном, буквальний і вільний переклад, зловживання транскрипцією слів, що вже мають еквіваленти в мові перекладу, порушення мовних табу внаслідок незнання евфемізмів(*euphemism*). У 2002 році з'явилася збірка *Language in the Legal Process*, що

складається із статей американських і англійських юристів, лінгвістів, суддів і судових перекладачів. Ця збірка наочно показує сучасний стан і перспективи розвитку американської і англійської юрислінгвістики. Українська та російська юрислінгвістика в даний час сконцентрована на проблемі лінгвістичної експертизи. У зв'язку з цим, існують цікаві дослідження про використання компонентів юридичної експертизи, а саме використання комунікативного або функціонально-діяльний підхід. На прикладі провокаційних листівок, що фігурують як доказ по одій із справ про розпалювання міжнаціональної неприязні (*hostility*), можна виділити комунікативну мету і комунікативну перспективу, що дозволяє виявити провокаційну комунікативну стратегію, тобто декларовані в тексті цілі і завдання виявляються далеко не першочерговими в смисловій програмі повідомленнями. У зв'язку з цим особливу важливість комунікативний підхід в лінгвістичній експертизі представляє для криміналістики, де для аналізу важливі «не лише сам текст як об'єктивна лінгвістична данність, але і його комунікативні характеристики: автор і читач, що "стоять за текстом", комунікативна тактика і стратегія, мета і перспектива тексту, особливості мовної ситуації».

У коло проблем юрислінгвістики входить і проблема процесу інтерпретації тексту закону. У зв'язку з цим слід розрізняти юридичну і законодавчу техніку. Цим питанням займаються Баранів С. М., Александров А. С., Голев Н. Д. в рамках досліджень про співвідношення риторики і права. Юридична техніка лежить в основі мистецтва прочитання тексту закону. Законодавча ж техніка – це техніка листа закону. Ще одна цікава тема в сучасній юрислінгвістиці – питання про правову комунікацію в законотворчості. Н. А. Любімов, застосовуючи основні положення загальної теорії комунікації, розробленої американським лінгвістом Д. Шеноном, яка надалі отримала своє віддзеркалення в працях Р. Якобсона, виводить поняття правової комунікації стосовно сфери суспільного життя. Правова комунікація – це процес що проходить в правовій сфері суспільного життя для передачі правової інформації від правотворчого органу до правозастосувача.

Юрислінгвістика – відносно молодий розділ лінгвістичної науки, який зараз переживає період активного розвитку, але останнім часом більшість досліджень мови права поступово змінили акценти – на перший план вже виходять не просто формальні дослідження спеціальної мови з точки зору його термінологічного складу або синтаксичної структури, а мовні дослідження змінилися міждисциплінарними дослідженнями. Мова права досліджується як соціальний феномен, не випадково, у зв'язку з цим з'являються соціолінг-

вістичні дослідження проблем розуміння юридичної мови не фахівцями. Проблеми, якими займається юрислінгвістика, багатогранні і непрості. Одні з них вимагають одночасно юридичної і лінгвістичної компетенції, для вирішення інших, необхідні глибоке теоретичне осмислення і практична розробка. Проте, можна зробити висновок, що стан юридичної лінгвістики як науки знаходиться на стадії активних наукових досліджень мови права у всьому світі.

При перекладі юридичних текстів не слід забувати про те, що кожна країна має свою юридичну систему, відповідну юридичну термінологію та свої реалії. Так, наприклад: місто-графство в Англії – *County of city (of town)*, *county* – *графство*, а місто – *округ* в США – *a metropolitan town*; *county* – *округ*, *court of error* – *апеляційний суд* (в деяких штатах США).

Переклад термінів *indemnity*, *to indemnify*, *guarantee*, *warranty* нерідко викликає труднощі в перекладі через їх велику контекстуальність. Перекладаються ці терміни просто як «компенсація збитку». Але не завжди. У цьому і полягає важкість. Сама концепція *indemnity* в англійському праві набагато ширше простої «компенсації», і зрозуміти, що саме автор правового тексту мав на увазі в конкретному випадку, можна якщо розумієш всю ту теорію права, яка лежить в основі цієї концепції. Отже, *indemnity* дійсно перекладається на українську мову як «компенсація шкоди/збитку». Проте, сама по собі ця концепція як така, в англійському праві набагато ширше і складніше. Мова йде про застереження *indemnee* (тобто тієї сторони, на користь якої *indemnor*’ом дається дана гарантія) від всіх можливих, умовно кажучи, «неприємностей» у зв'язку з діями, що робляться нею (*indemnee*).

Для того, щоб захистити від відповідальності, *indemnor* повинен заступитися за *indemnee*, наприклад, поклопотатись за нього, подавши від власного імені до суду позов (на користь *indemnee*), написавши в його інтересах офіційний лист або подати клопотання в юрисдикційні органи (будь то в Антимонопольний комітет, в Прокуратуру, або в поліцію), виступивши на його стороні в ході судового процесу як третя сторона (без заяви власних вимог), як свідок в його користь. І якщо нічого подібного робити не треба буде, а досить буде за домовленістю сторін просто виплатити *indemnee* якусь грошову суму для компенсації понесеної ним шкоди/збитку – ось тільки тоді лише в цьому вузькому, всього лише одному з десятків інших можливих випадків, і можна буде власне перекласти англійський термін *indemnity* на українську як «(гарантія) компенсація збитку». Но оскільки це – випадковий збіг, лише один з безліч можливих правових сценаріїв – то перекладач немає права, щоб не вводити клієнта в оману, використовувати цей простий термін «компенса-

ція збитку» на всі випадки життя. Перекладається цей термін зазвичай як «положення/норма/заява про звільнення (контрагента) від відповідальності / гарантія від виникнення (у контрагента) матеріальної відповідальності / і про прийняття на себе наслідків дій контрагента / про гарантію компенсації виникнення шкоди/збитку».

Формулюється ця норма (*“Indemnity Clause”*) англійською зазвичай такими словами: *Indemnitor/ Principal shall indemnify and hold/save (Indemnee / Agent) harmless against any claims.* – гарантує і захищає від настання шкоди і пред'явлення претензій та інших вимог.

Йдеться про заздалегіть передбачений договором «захист» (а це поняття – ширше, ніж просто «звільнення» і тим більше «компенсація») сторони (контрагента по даній операції) від (матеріальної, не лише) відповідальності, а у вузькому діапазоні випадків – про гарантію відшкодування їй шкоди / гарантій від настання/спричинення (їй) шкоди.

Розглянемо уривок визначення: *One party undertakes to indemnify the other party upon the occurrence of an anticipated loss whereby the entire loss is shifted from the tortfeasor (особа, фактично, безпосередньо винна у виникненні шкоди/збитку / у пред'явленні третіми особами претензій) who is only technically or passively at fault, to another person who is primarily or actively responsible. Loss* тут розуміється не просто матеріальна «втрата», але і будь-яка інша. Ще з визначення: *To indemnify means to save harmless («захистити від відповідальності»), «забезпечити ненастання шкоди»), to restore the victim of a loss (компенсувати заподіяній стороні, що потерпіла, шкоди/збитку), by payment, repair or replacement.*

Також неоднозначні і непрості для перекладу терміни є *правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність*. Вся проблема в неспівпаданні правових реалій і доктрин. Ці терміни вельми характерні для української науки цивілістики, і при цьому загалом і в цілому мало характерні для країн спільного права («англо-саксонських юрисдикцій»). Що і породжує труднощі в перекладі. В нашій правовій доктрині під *правосуб'єктністю* розуміється здатність особи (фізичної або юридичної) виступати як суб'єкт права, тобто переймати на себе права і виконувати цивільно-правові обов'язки, виступати в суді і тому подібне. Наприклад, тварини правосуб'єктністю не володіють. Об'єктом правовідношення вони виступати можуть, а суб'єктом – ні. Виступає *правосуб'єктність* зазвичай у вигляді правоздатності (якій, наприклад, всі володіють спочатку, за визначенням, з моменту народження, і не можуть бути її позбавлені, а юридичні особи – з моменту державної реєстрації).

Дієздатність (на відміну від правоздатності) може бути і обмежена, і навіть «відмінена» повністю (фізична особа може бути визнана повністю або частково недієздатною). В англійському праві такої градації не проводиться. Це для кваліфікованого перекладача особливих труднощів не викликає. Проблема не виникає до тих пір, поки в українському оригіналі не зустрінуться всі ці три слова підряд. Як же обходяться з цим англо-саксонські юристи? Наявність в особі правосуб'єктності зазвичай описується терміном *legal personality*. Говорять вони і про *ability / capacity to act*, а також про *competence/competency*. Наприклад, наша «договірна дієздатність» (або інколи просто «договороздатність») часто передається англійським оборотом *contractual capacity*. Наші концепції праводієздатності, здатності виступати в суді як позивач (і відповідач), кримінально-правовій дієздатності і тому подібне у них передаються такими оборотами, як *capacity to act / to sue /to contract /to commit crime*. Наше «дієздатний» в деяких контекстах цілком адекватно може бути перекладено на англійську мову як *(legally) able / capable / competent*. А «позбавлений дієздатності» – приблизно (не завжди) як *Incapacitated / disabled*. Наші юридичні перекладачі інколи рекомендують перекладати «правоздатність» як *passive capacity*, а «дієздатність» – як *active capacity*.

Правоздатність цілком передається також по контексту і термінами *ability / capacity act/to contract*, інколи навіть *legal*, а в деяких випадках – і як *capacity of corporations* (коли мова – про правоздатність юридичних осіб). Міжнародно-правовий термін «міжнародна правосуб'єктність» як *International personality*.

Якщо особа правоздатна, то про неї часто можуть сказати *(is) personable*, а дієздатна – *(is) competent*. Психічна дієздатність – зазвичай просто *mental capacity*. *No child under the age of seven has criminal capacity* – немає кримінальної правоздатності, тобто «не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності».

Також перекладач повинен розуміти відмінність двох термінів: *discharge* і *release*. Які мають часом два і навіть більше значень. Термін *(to) discharge* в англійському праві означає як би одночасно і «виконання», і «припинення» зобов'язань. Для того, щоб зрозуміти, як таке взагалі можливо, треба пам'ятати, що як в нашому, так і в англо-саксонському праві є декілька способів припинення зобов'язань. Найочевидніше – виконання. Повернув борг, і боргового зобов'язання більш немає. Друге – був борг, але вже домо-вилися, що тепер розглядуватимемо його як вклад в статутний капітал. Або, наприклад, як займ. Третє – звільнення сторони від зобов'язання (приклад –

прощення боргу). Це може зробити лише контрагент. І більше ніхто. Четверте – припинення однієї з сторін зобов'язання – наприклад, боржник – фізична особа померла, не залишивши ні майна, ні спадкоємців, тому зобов'язання припиняються.

Отже і в англійському праві – припинити зобов'язання (*to extinguish an obligation*) можна наступними способами: *Rescission* – розірвання договору по взаємній згоді сторін, *Composition* – укладення договору, *Release* – звільнення від зобов'язань протилежною стороною.

Розглянемо терміни *process*, *service of process*, *agent for the service of process*. *Process* – це процесуальні документи. *Service of process* – вручення процесуальних документів. *Has the party been duly served?* – чи була сторона належним чином повідомлена / чи було їй своєчасно і належним чином вручено повідомлення? *This notification has not been served on that party* – сторона не отримала цього повідомлення / воно їй не було вручено. *Agent for service of process* – агент/представник для вручення процесуальних документів. Наприклад, скажімо, *A* – англійський банк, а *B* – іноземний позичальник. *A* дає *B* кредит, але не хоче використовувати іноземну пошту, правову систему і тому подібне – бо нічого в них не розуміє. *A* вимагає за умовами договору кредит, щоб *B* призначив на території Англії агента/представника для вручення йому банком процесуальних документів. Зазвичай призначають або адвоката, або для цього є навіть спеціалізовані фірми.

Проблема полягає в тому, що, якщо взяти як приклад судочинство, то суд в більшості випадків навіть не почне притягувати відповідача до відповідальності, навіть не призначить справу до слухання, поки суду не буде пред'явлено (англійською часто говорять «*until the court is satisfied that...*» – «поки суд не переконається...»), або поки позивач не "завірить" суд, що відповідач отримав повідомлення про вручення йому позову. Зокрема, одне з перших питань, що розглядається судом/суддею на попередньому (організаційному) слуханні/засіданні (*preliminary hearing*), це – чи був відповідач належним чином повідомлений про пред'явлення йому (позовних і інших) претензій. Якщо не був, то перше засідання по *суті спору/справи* (*substantive hearing, hearing on the merits*) переноситься на термін після вручення йому повідомлення.

Призначення такого агента дозволяє цю проблему якщо не повністю вирішити, то хоч би спростити (*mitigate*). І тоді – якщо банк послав повідомлення цьому агентові сторони *B* – і навіть якщо сам *B* його потім і не отримав фізично – все одно вважатиметься, що *B* був банком "належним чи-

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ном повідомлений". Тобто, раз призначивши агента, *Б* вже ніколи не зможе сказати що його не повідомляли.

Матеріальне право та процесуальне право. Ще одне джерело непорозуміння для перекладачів. Термін *матеріальне право* – це право в доктрині протиставляється *процесуальному праву*. І англійською мовою перекладається як *Substantive law*. Розглянемо визначення – *Substantive law creates, defines, or regulates the rights and duties of parties, as opposed to adjective, procedural or remedial law* («норми процесуального права»), *which prescribes methods of enforcing the rights or obtaining redress for their invasion* («способи захисту порушених прав (і інтересів, що охороняються законом)) *осіб/ the method of enforcing or maintaining rights* (способи примусового забезпечення дотримання і виконання/реалізації прав).

На відміну від матеріального права, *Adjective law* (процесуальне право) *is the aggregate of rules of procedure* (це сукупність процесуальних норм) *or practice, the law according to which the substantive law is administered* (відповідно до яких реалізуються норми//здійснюється виконання норм матеріального права).

Переклад терміна *Рішення*. Слово це полісемічне, і може перекладатися багатьма різними способами. Розглянемо деякі, що найчастіше зустрічаються загалом і у політичному перекладі.

Почнемо з вирішень судових і квазісудових інстанцій. «*Судове рішення*» в найзагальнішому сенсі – просто *court/judicial decision*. Інколи і *judgment*, але проблема полягає в тому, що *judgment* часто має в англійському праві і мові забарвлення «*вирок*» (у кримінальній справі).

Вирок може також перекладатися і як *sentence*, а передування йому в судовому процесі з присяжними, вирішення присяжних буде *jury's verdict*, після якого суддя і визнає підсудного винним – це називається *conviction* (e.g., he was convicted of 3 counts of fraud, assault and battery and manslaughter...), а потім засуджує його – це вже *sentencing*, або *handing down the sentence*.

Проблема ж виникає тоді, коли нам потрібно перекласти на англійську мову декілька різних по нашому праву видів *рішень*, на різних етапах судочинства тих, що виносяться або повним судовим складом, або тільки суддею. Річ у тому, що в англійському праві ця класифікація не збігається з нашою. У нашому праві суд виносить, зокрема, такі ухвали, як «*постанови і накази*». Як же їх перекласти, якщо вони, скажімо, в одній фразі стоять всі разом, через кому?

Наказ – court order, а якщо наказ про заборону на щось, то injunction (юридичне визначення цього англійського терміну: order is a direction of a court not included in the judgment determining some point or directing some step in the proceedings, але це згідно з англійським правом, з нашим може і не збігатися). Постанова – resolution, або order.

Складність перекладу американських реалій для перекладача полягає в тому, що на відміну від Англії, в США система як державного, так і, відповідно, судового устрою не унітарна, а федеральна. Наприклад в США паралельно співіснують як федеральні суди – *federal courts*, так і суди окремих штатів – *state courts*. Сфера компетенції, підсудність і підвідомчість справ у них різна. Відповідно, в США на федеральному рівні найменування – не ті, які застосовуються на рівні штатів (тобто, формально лексично кажучи, слово може бути вжите те ж саме, але при цьому смислове його наповнення і, відповідно, переклад – будуть зовсім іншими), і до того ж на самому "штатському" рівні відмінності в термінології теж вельми відчутні.

На федеральному рівні в США є Верховний Суд США – *The US Supreme Court*. Він – один на всю країну і розташований в столиці, м. Вашингтоні, на Меріленд Авеню. Це – суд останньої, вищої, третьої інстанції по більшості справ федеральної підсудності і по багатьом штатським справам.

На рівні ж штатів – картина інша. Там спостерігається певна різниця. В окремих штатах США *Supreme Court* – це апеляційний суд (тобто суд другої інстанції у справах "штатної підсудності"), тобто в цих штатах *The Supreme court – is an appellate court existing in most of the states*. У багатьох штатах США – це по суті справи власне Верховний суд штату і є. *In some states, it is the highest appellate court, or the court of last resort*. Але, в деяких штатах – і перш за все в Нью-Йорку *Supreme Court* (формально лексичне слово те ж саме, але смислове наповнення слова – інше) – це не більше ніж суд першої інстанції, тобто нижчий суд (*the court of general original jurisdiction* – суд загальної юрисдикції першої інстанції), який іноді, по деяких справах таки має повноваження розглядати справи в порядку апеляції/касації (по другій інстанції – *it has some appellate jurisdiction, but is NOT the court of last resort*), але в цілому це самий нижчий суд. Ще в інших штатах зустрічаються і такі найменування, як, наприклад, в штатах Мен і Массачусетс – *Supreme Judicial Court* – Вища судова палата.

Confidentially, on a confidential basis, in confidence, without prejudice – повідомлено / доведено в конфіденційному порядку. Вельми складні для перекладу поняття – внаслідок їх полісемічності і багатозначності. Іноді такі фрази, як наприклад, щось було повідомлено / доведено в конфіденційному

порядку, перекладаються на англійську мову просто як *confidentially, on a confidential basis, on condition that it will not be divulged/made public* або, ще краще – *in confidence*.

В інших контекстах (наприклад, коли мова йде про відносини між трас-товим агентом і його клієнтом) – *Fiduciary (relations/relationship)*. Іноді – просто як *relations of trust*. Є і ще один термін, який в певних контекстах можна перекладати українською мовою як *повідомлений в конфіденційному порядку* – це англійський правовий оборот "*Without prejudice*". Означає цей оборот наступне: в ході попередніх контактів, обговорень і переговорів, передуючого висновку між сторонами формального договору, вони нерідко доводять один до одного інформацію, яка не тільки згодом не підлягає публічному розголошуванню, але й не повинна згодом, у разі виникнення між сторонами суперечки, навіть прийматися до уваги/враховуватися при тлумаченні укладеного ними договору.

Якась інформація була доведена/надана в *конфіденційному порядку* (і тому є захищеною законом – іноді може перекладатись також і як "*privileged (communication)*" – правда, це відноситься тільки до відносин адвокат-клієнт, повірений-довіритель, лікар-пацієнт. І правовий статус такої захищеної інформації зазвичай прописаний в законі. Наприклад, за загальним правилом, ні адвоката, ні лікаря відносно тієї інформації, що стала їм відомою, при виконанні ними своїх професійних обов'язків, ні в ході попереднього слідства, ні на суді як свідків допитати не можна. Перекладачеві важливо (і для перекладу – достатньо) лише знати, що ця інформація – не просто конфіденційна, вона – є особливо захищеною законом. По правовому статусу вона – *privileged*, тобто не підлягає розкриттю / розголошуванню крім випадків, які передбачені законом.

To win, the winning, to prevail – виграти справу. *To lose a case, the losing party, to fail* – програти справу. Теж є багато способів передачі цих значень. Найочевидніші з них – просто *to win / lose a case*. Але є й точніші: *to prevail / fail*. Наприклад, сторона, що виграла справу, – *the prevailing party*, або *the successful party / the party which succeeds*. *After an appeal has failed / after (that party) prevailed (on appeal)*. Після того, як апеляція програна/виграна/сторона перемогла (в апеляційній інстанції).

When courts award costs (приймають/виносять рішення про те, яка сторона несе юридичні та судові витрати) they take into account which party has succeeded / failed. An unsuccessful appellant will usually bear the entire cost (in the appellate court). Є й більш удосконалені варіанти, але вживати їх є сенс тільки за наявності конкретних (контекстуальних) до того свідчень: (the

party) was successful in prosecuting / defending an action, suit or proceeding (whether criminal, civil or investigative) was successful in the defense / prosecution of a claim (issue or matter therein) has successfully asserted a claim against – буквально, виграла позов/справу(проти...). Важлива примітка: дієслово to prosecute (особливо якщо воно вжито у поєднанні з action, suit або claim) – далеко не завжди позначає функцію звинувачення або державного обвинувача (прокурора) і далеко не завжди вказує навіть на наявність такого. Тут to prosecute (= assert) a claim / action / suit / proceeding – просто вести справи в суді (як позивач).

Висновки та перспективи досліджень. При перекладі юридичних текстів не слід забувати про те, що кожна країна має свою юридичну систему, відповідну юридичну термінологію та свої реалії. Так, наприклад: місто-графство в Англії – *County of city (of town)*, *county* – графство, а місто – округ в США – *a metropolitan town*; *county* – округ, *court of error* – апеляційний суд (в деяких штатах США). При перекладі юридичних текстів слід пам'ятати, що багато звичайних слів в юридичних текстах можуть мати термінологічне значення і для того, щоб уникнути інтерференції, потрібно користуватися відповідними словниками та довідниками.

Список літератури: 1.Татаринов В. А. Теория терминоведения (в 3-х томах). Т. 1. Теория термина: история и современное состояние. – М.: Московский Лицей, 1996. – 311 с. 2.Е.В. Щепотина. -Язык, коммуникация и социальная среда. Вып.2. Воронеж: ВГТУ, 2002. С.109-116. 3.Federal Court Interpreters Manual:Policies and Procedures. Administrative Office of the United States Courts, 1990; William E. Hewitt, Court Interpretation: Model Guides for Policy and Practice in the State Courts. Williamsburg, VA: National Center for State Courts, 1995. 4.Roseann D. Gonzalez, Victoria F. Vasquez, and Holly Mikkelson, Fundamentals of Court Interpretation: Theory, Policy and Practice (Durham, NC: Carolina Academic Press, 1991), pp. 475-76. 5. Rules of Ethics for Spoken Foreign Language Interpreters in Tennessee Courts. СМ. <http://www.tsc.state.tn.us/geninfo/>

Т.П. Бесараб, М.М. Павлюк

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ США
ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ**

В даній статті розглядається юридична термінологія США та Великобританії. Також описуються права та обов'язки адвокатів цих країн і розглядаються питання сучасної юрислінгвістики.

Т.П. Бесараб, М.М. Павлюк

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ США И ВЕЛИКОБРИТАНИИ

В данной статье рассматривается юридическая терминология США и Великобритании. Также описываются права и обязанности адвокатов этих стран и рассматриваются вопросы современной юрислингвистики.

T. Besarab, M. Pavliuk

LAW-TERMS TRANSLATION OF THE USA AND GREAT BRITAIN

Terms of law which are used in judicial system of the USA and Great Britain are considered in this article. The obligations of counsels and attorneys and questions of modern law linguistic are also described.

Стаття надійшла до редакції 7.10.2009р.

УДК 159

*Курявська О.М.,
м. Харків, Україна*

МОТИВАЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Актуальність. Однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності стало поширення агресії та насильства у суспільстві. Ця проблема є актуальною і для психологічної науки. Стан анемії, який є характерним для українського суспільства і обумовлений кризою політичного і економічного життя суспільства, руйнуванням старої системи цінностей, знайшов свій прояв у широко розповсюдженому почутті байдужості, яке часто переростає в нелюдськість і жорстокість, зниження рівня моральної свідомості. Як наслідок цього, в суспільстві все найчастіше використовуються агресивні моделі

поведінки. Під агресією ми розуміємо у даному випадку усвідомлений намір заподіяти шкоду іншій людині (фізичну чи словесну).

Особливо тяжко цей період позначається на підлітках. Тривожним симптомом є зростання кількості неповнолітніх з агресивною поведінкою. Спостерігається демонстративна поведінка підлітків по відношенню до дорослих, збільшення міжгрупових і міжособистісних конфліктів і фактів агресивної поведінки. Наявність високої концентрації агресії у суспільстві не може не турбувати педагогів, психологів, батьків, оточуючих.

Агресивність формується переважно в процесі ранньої соціалізації в дитячому та підлітковому віці, що робить проблему дослідження мотивації агресивної поведінки підлітків актуальною і важливою для вирішення практичних завдань її корекції.

Професійний інтерес психологів до питання агресивної поведінки досить високий. Природа агресії та її механізми розглянуті у працях Л. Берковіца, А. Бандури, А. Басса, Р. Аткинсона. Концептуальні розробки російських вчених Л.С. Виготського, Л.И. Божович, Р. Немова, І. Кона та ін. пов'язані з розглядом проблем психічного розвитку підлітків та проявом агресивності. Проблеми агресивної поведінки дітей розглядаються на сторінках українських періодичних видань. Аналіз літературних джерел свідчить про те, що науковцями розглянуто широке коло проблем, пов'язаних з дослідженням особливостей підліткового віку і окремо проявами агресії, але нами знайдено не так багато праць, які б досліджували мотиви підліткової агресивності.

Мета роботи полягає у дослідженні мотивації агресивної поведінки підлітків.

Для вирішення основної мети ми ставимо наступні **завдання**:

- визначити поняття мотивів і мотивації поведінки людини;
- проаналізувати основні концептуальні теорії агресії;
- розглянути основні особливості підліткового віку та їх вплив на виникнення агресивної поведінки;
- виявити зовнішні фактори, які впливають на формування дитячої агресивності;
- розробити та провести власне психодіагностичне дослідження мотивації агресивної поведінки підлітків.

Усі хвороби сучасного інформаційного світу так чи інакше віддзеркалюються на людському здоров'ї, а особливо це відчутно на фоні морально-душевному. Особливо гостро на ці зміни реагують підлітки, бо саме у цей перехідний період людина найчуттєвіше реагує на них. Реакція організму може бути різною. Найчастіше вона проявляється в агресивній поведінці.

Розглядаючи теоретичні підходи до пояснення мотивації агресивної поведінки людини, було виявлено, що *агресія* (від лат. *aggredior* – нападаю) – специфічна форма дії людини, що характеризується демонстрацією переваги в силі або використанням сили у стосунках з іншою людиною або групою осіб, яким суб'єкт намагається заподіяти шкоду. Агресивна поведінка розрізняється за інтенсивністю і формою вияву: від демонстрації неприязні й недоброчливості (вербальна агресія) до використання грубої фізичної сили (фізична агресія) [7].

Будь-яка діяльність завжди викликана певними мотивами. Поняття “мотив” (від лат. *moveo* – рухати, штовхати) означає спонукання до діяльності, спонукальну причину дії і вчинків, тобто те, що примушує людину до дій. Як правило, людину до діяльності спонукає зазвичай не один, а кілька мотивів.

Найбільше практичне значення мають такі мотиви:

- *мотив самоствердження*, пов'язаний з почуттям власної гідності, честолюбством, самолюбством.
- *мотив ідентифікації з іншою людиною* полягає у прагненні бути схожим на героя, кумира, авторитетну особистість і є особливо актуальним для дітей і молоді, які намагаються наслідувати інших людей у своїх діях.
- *мотив влади* – це мотив, який спонукає людину до того, щоб панувати владою над іншими людьми і подіями, контролювати їх, керувати ними, впливати на них.
- *мотиви саморозвитку, досягнення* – це важливі мотиви, які спонукають людину до саморозвитку і самовдосконаленню.
- *мотив аффіліації (приєднання)* – це прагнення до встановлення або підтримання стосунків з іншими людьми, прагнення до контакту і спілкуванню з ними.
- *мотив заперечування (відхилення)* – протилежний до аффіліації; проявляється у побоюванні бути відхиленим, неприйнятним значущими для особистості людьми.
- *соціальні мотиви поведінки*. Під такою поведінкою розуміються будь-які альтруїстичні дії людини, які спрямовані на благополуччя інших людей, надання їм допомоги.
- “*мотив агресивності*” – протилежний мотив до альтруїстичної поведінки.

Мотиви є відносно стійкими рисами (проявами, атрибутами) особистості. Якщо суб'єкт прагне до реалізації певної діяльності, то є підстави стверджувати, що в нього є мотивація.

За визначенням С.С. Занюка, – “Мотивація – це сукупність спонукальних факторів, які визначають активність особистості; це всі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, які спонукають поведінку людини” [6]. Таким чином, на поведінку людини впливають різні сили, які можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми. До внутрішніх мотиваційних сил відносяться фізіологічні процеси, які відбуваються у організмі людини і пов'язані з його органічними потребами, а також психологічні властивості, стани, процеси людини та їх динаміка. До зовнішніх мотиваційних сил можна віднести обставини, ситуації, різного роду зовнішні впливи, які впливають на поведінку людини.

Мотивація агресивної поведінки може бути двоякою: біологічною та соціальною. Біологічна мотивація агресивності припускає спадкову чи органічну основу, а її проявлення в людині залежить від того, як побудований і як функціонує з дитинства її організм.

Соціальна мотивація агресивності, навпроти, тісно пов'язана із зовнішніми впливами. Соціальна мотивація агресивності базується на переконанні, що мотив, а відповідно і проявлення агресивності людиною є результатом навчіння.

Для детальнішого висвітлення даної проблеми слід розглянути найвідоміші концепції, які пояснюють агресивну поведінку з точки зору психологічної науки:

Теорія потягів. З. Фрейд увів у свою теорію поняття самостійного агресивного потягу – “потягу до смерті”. Він указував на непоборне інстинктивне прагнення людини до руйнування. На думку фундатора психоаналізу, завдяки суспільному прогресу цьому антисоціальному прагненню можна лише надати більш адекватної й нешкідливої форми розрядки.

Фрустраційна теорія агресії. Фрустрація – це психічний стан, що виникає в наслідок постання реальної або уявної перешкоди на шляху досягнення мети. Виявляється фрустрація у відчутті гнітючого напруження, тривоги, відчаю, гніву. Згідно з С. Розенцвейгом, стан фрустрації за напрямком може виявлятися у трьох формах поведінки (реакцій) людини: екстрапунітивної, інтрапунітивної та імпунітивної. Екстрапунітивна форма пов'язана з виникненням внутрішнього “підбурювача” до агресії, з напрямком реакції у зовні (зовнішньообвинувачувальні реакції). Людина звинувачує у подіях обставини, інших людей. У неї з'являється дратівливість, упертість, озлоблен-

ня, вона хоче досягнути своєї цілі незважаючи ні на що. Поведінка внаслідок цього стає непластичною, примітивною, використовуються раніше заучені форми поведінки, незважаючи на те, що вони не приводять до бажаного результату [11].

Д. Доллард і Н. Міллер у 1939р. висунули положення, згідно з яким індивідуум, якому заважають діяти, відчуває тим більше розчарування і фрустрацію, чим сильніше він прагне до досягнення мети. Його реакція на перешкоди набирає форми агресивних дій щодо того об'єкта (суб'єкта), котрий чинить йому перепони [5].

Отже згідно з цією теорією, агресія викликається фрустрацією. Доллард стверджував, що, агресія завжди є наслідком фрустрації, вона завжди спричиняє агресію.

Як зазначає С.С. Занюк, незважаючи на те, що ці гіпотези дають змогу пояснити багато фактів, цілком очевидно, що не всі реагують на агресію фрустрацією [6].

Теорія соціального наочіння А.Бандури [3]. Головним джерелом агресії вважає наочіння. На думку науковця більшість особливостей нашої поведінки розвивається в основному шляхом наслідування моделей. Коли вихователі дитини (батьки, вчителі) виявляють агресивність, то дитина, наслідуючи їх, стане агресивною. Якщо ж модель (інша людина, яка є зразком для дитини) буде покарана за свою агресивність, це зменшить вияви агресивності у дитини. Таким чином, агресивність – продукт звичайного наочіння. Вона розвивається, підтримується або зменшується внаслідок спостереження сцен агресії і врахування її очевидних наслідків для агресивної людини.

Навіть якщо діти не втілюють відразу зразки (моделі) агресивної поведінки в дію, вони їх, як правило, засвоюють.

У ході проведених експериментів А. Бандура встановив, що хлопчики виявляють більшу готовність наслідувати агресивну поведінку, ніж дівчата. А. Бандура також встановив, що батьками агресивних дітей з відносно благополучних сімей є люди, які не терплять виявів агресії вдома, але схильні спонукати, схвалювати (і таким чином підкріплювати) агресивні вияви своїх дітей за межами дому. Батьки можуть бути і самі зразком агресивності.

Теорія Л.Берковіца[4]. Л. Бертовіц, заперечивши твердження, що причиною агресії є фрустрація, виводить дві проміжні величини: гнів (як спонукальний компонент); пускові подразники (ключові ознаки, які спричиняють і запускають агресію).

На думку автора цієї теорії, гнів виникає тоді, коли досягнення мети, на яку спрямована дія суб'єкта, блокується ззовні. Однак сам по собі гнів ще не

викликає агресії. Для її виникнення необхідні адекватні їй пускові подразники (зброя, ніж, камінь, які помітила людина). Сила агресивної реакції на певну перешкоду залежить від інтенсивності гніву і зв'язку між його збудником та пусковою ознакою. Пізніше Л.Бертковіц дещо модифікував свою теорію, вказавши, що пусковий подразник не є обов'язковою умовою переходу від гніву до агресії. Вчений припустив, що поява відповідного (адекватного) агресії ключового подразника, може збільшити інтенсивність агресивної дії, але лише за умови актуалізації її агресивної мотивації.

Таким чином, потрібно розглянути також психологічні особливості підліткового віку як чинник агресивної поведінки та характерологічні риси агресивних дітей, що має неабияке значення при вивченні мотивації агресивності підлітків. Як уже відомо, специфічне для кожного віку співвідношення внутрішніх процесів розвитку і його зовнішніх умов створюють ту соціальну ситуацію, яка детермінує психічний розвиток людини. Підлітковий вік звичайно характеризують як переломний, перехідний, критичний, але найчастіше як вік статевого дозрівання. Ще Л.С. Виготський [10] наголошував, що основна особливість підліткового віку полягає в неузгодженості процесів статевого дозрівання, загальноорганічного розвитку та соціального формування. Нині ця суперечність, зумовлена випередженням статевого визрівання, має особливо гострий характер.

Основний зміст та специфіку всіх сторін розвитку (фізичного, розумового, морального, соціального та ін.) у підлітковому віці визначає перехід від дитинства до дорослості. У всіх напрямках відбувається становлення якісних новоутворень внаслідок перебудови організму, трансформації взаємин з дорослими та однолітками, освоєння нових способів соціальної взаємодії, змісту морально-етичних норм, розвитку самосвідомості, інтересів, пізнавальної та учбової діяльності.

Серед умов сучасного життя вирізняються такі, що сприяють становленню дорослості підлітків (акселерація фізичного та статевого дозрівання, інтенсивне спілкування з однолітками, більш рання самостійність через зайнятість батьків, величезний потік різноманітної за змістом інформації тощо), і такі, що гальмують цей процес (зайнятість тільки учінням при відсутності інших серйозних обов'язків, прагнення багатьох батьків надмірно опікуватися дітьми тощо).

Соціальна активність підлітків спрямована насамперед на прийняття та засвоєння норм, цінностей і способів поведінки, характерних для світу дорослих та стосунків між ними.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Ламання старих психологічних структур, характерне для цього віку, призводить до справжнього вибуху непокори, зухвальства та важковиховуваності. У повсякденному житті, у школі, сім'ї дуже часто можна почути такі розмови: був слухняним хлопчиком, а тепер встав норовистим та грубим; був спокійним – став невірноваженим тощо.

Розглянемо більш детально деякі основні характеристики підліткового віку для того, щоб зрозуміти причини і механізм виникнення агресії у цьому віковому періоді.

Перша загальна закономірність і гостра проблема підліткового віку, як ми вже зазначали, – це перебудова відносин з батьками, перехід від дитячої залежності до відносин, які ґрунтуються на взаємоповазі та рівності.

Закінчення дитинства і перехід у світ дорослих пов'язаний із розвитком у свідомості підлітка критичного рефлексуючого мислення у розумовій формі. Такий стан створює основне ведуче протиріччя в житті підлітка. Як вказує І.С. Кон, він не володіє логікою, але вона виникає в його свідомості як якась примусова сила. Вона потребує на будь-яке запитання однозначної відповіді і оцінки. Це створює в свідомості підлітка тенденцію до максималізму, примушує його поступатися дружбою, вступати в антагоністичні стосунки з близькими людьми.

Але, будучи за типом логіки мислення рівним дорослому, за життєвим досвідом і змістом свідомості підліток залишається ще дитиною. Протестуючи проти неправди, лицемірства і панування над ним світу дорослих, він у той же час потребує душевної теплоти, ласки, розуміння, схвальної оцінки дорослих.

Друга особливість і цінне психологічне набуття підлітка – відкриття свого внутрішнього світу. В цей період виникають проблеми самосвідомості і самовизначення. У тісному зв'язку з пошуками сенсу життя знаходиться бажання пізнати самого себе, свої здібності, можливості. Підліткове “Я” ще невизначене, воно нерідко переживається як неясний неспокій чи внутрішня порожнеча, яку необхідно чимось заповнити. Звідси зростає потреба у спілкуванні і одночасно підвищується вибірковість спілкування, а також потреба побути на самоті. Усвідомлення своєї особливості, несхожості на інших викликає досить характерне для цього віку почуття самотності чи страху самотності.

Ш.Бюлер зазначає [2], що ненависть до себе і ворожість до навколишнього світу можуть бути присутніми одночасно, перебуваючи у зв'язку одна з одною, а можуть чергуватися, призводячи до самогубства підлітка. До цього приєднується ще низка нових внутрішніх потягів до “таємного, забороне-

ного, незвичайного, до того, що виходить за межі звичайного і упорядкованого повсякденного життя” [2]. Підліток почуває себе самотнім, чужим і неприємним оточуючому його життю дорослих і однолітків. Усюди сприймається насамперед негативне. Як найзвичайніші вираження поведінки виступають пасивна меланхолія і агресивний самозахист.

Основу таких бурхливих проявів одні психологи (Т.В. Драгунова, Д.Б. Ельконін) вбачають в тому, що дорослі не змінюють свою поведінку у відповідь на появу у підлітків прагнення до нових форм взаємин з батьками та вчителями. Інші розглядають кризу підліткового віку як пряме відображення процесу статевого дозрівання, мало пов’язане з особливостями виховання. А треті (Т.П. Гаврилова) вважають, що така криза взагалі не є обов’язковою, і в багатьох підлітків її просто не буває.

Психічні порушення мають декілька етапів розвитку. Будь-які психічні феномени, включають початкові прояви, розгорнуту стадію, етап завершення, період остаточних синдромів. У цей час підліткової кризи швидкість цього болючого циклу збільшується, в результаті чого який-небудь етап може бути або дуже коротким, або не виявлений зовсім. Тому дуже часто агресивна поведінка підлітка виявляється для його близьких, знайомих однолітків несподіваною і нічим не поясненою.

Л.М. Семенюк встановлено, що у хлопчиків існують два піки прояву агресивної поведінки: 12 років і 14–15 років. У дівчат також виявлено два піки: найбільший рівень прояву агресивності в поведінці спостерігається в 11 і 13 років.

Порівняння ступеня виразності різних компонентів агресивної поведінки у хлопчиків та у дівчат, показало, що у перших виявляється більша схильність до прямої фізичної агресії і прямої вербальної агресії, а у дівчат – до прямої і непрямой вербальної агресії.

Характерними особливостями усіх підлітків, схильних до агресивної поведінки є такі:

1. Сприймання великого кола ситуацій як загрозливих, ворожих їм.
2. Надчутливість до негативного ставлення до себе з боку оточення.
3. Не здатність оцінити власну агресію як агресивну поведінку.
4. Постійне звинувачення оточення у власній деструктивній поведінці.
5. Відмова брати на себе відповідальність за свої вчинки.
6. Обмежений набір реакцій на проблемну ситуацію.
7. Прояв низького рівня емпатії у відносинах.
8. Слабкий контроль над своїми емоціями.

9. Позитивне ставлення до агресії, тому що через агресію підлітки одержують почуття власної значимості і сили.

Кажучи про особливості агресії у підлітковому віці, необхідно зупинитися на факторах, які можуть сприяти виникненню дитячої агресивності.

Слід зазначити, що становлення агресивної поведінки у підлітків – складний, навіть, довготривалий процес, в якому беруть участь велика кількість різноманітних факторів.

Сім'я практично завжди є основним фактором соціалізації. Діти навчаються агресивної поведінки, як через пряме підкріплення, так і через шлях спостерігання агресивних дій вдома. Багаточисельні дослідження показали, що для сімей, із яких виходять агресивні діти, характерні специфічні взаємовідношення між членами сім'ї. Подібні тенденції описані психологами як “цикл насильства”.

Діти схильні відтворювати ті види взаємовідношень, які “практикують” їхні батьки по відношенню одне до одного. Підлітки, вибираючи методи з'ясування стосунків з братами та сестрами, копіюють тактику вирішення конфліктів у своїх батьків. Коли діти виростають і одружуються, вони використовують відрепетировані способи вирішення конфліктів, і замикаючи цикл передають їх своїм дітям, через створення характерного стилю дисципліни. Схожі тенденції спостерігаються і усереднені самої особистості. Діти, у яких батьки не знаходять одне з одним спільної мови виявилися більш схильні до агресивної поведінки. У родинах агресивних дітей зруйновані емоційні прихильності між батьками і дітьми, особливо між батьками і синами. Матері агресивних дітей не вимогливі до своїх дітей, частина байдужа до їхньої соціальної успішності. Діти не мають чітких обов'язків вдома. У родинах агресивних дітей зруйновані емоційні прихильності між батьками і дітьми, особливо між батьками і синами. Матері агресивних дітей не вимогливі до своїх дітей, частина байдужа до їхньої соціальної успішності. Діти не мають чітких обов'язків вдома.

Відомо, що негативна поведінка дітей підсилюється внаслідок несприятливих відносин з педагогами, що не володіють навичками спілкування з “важкими” дітьми. Конфронтація, що не припиняється, тривалі конфлікти й взаємна емоційна ворожість викликають вербальну агресію учнів спрямовану на педагогів і фізичну агресію на своїх однолітків. Підлітки одержують відомості про агресивне поводження також із спілкування з однолітками. Вони вчаться поводити себе агресивно, спостерігаючи за поведінкою інших підлітків.

Одним із найсуперечливіших джерел впливу на прояви агресії є засоби масової інформації. Після багаторічних досліджень з використанням різно-

манітних методів і прийомів, психологи і педагоги ще не визначили ступінь впливу ЗМІ на агресивну поведінку. Звичайно, демонстрація сцен насильства сприяє розвиткові агресивності, але цей факт слід розглядати лише як свідчення про наявність певної кореляції, а не обов'язкового причинно-наслідкового зв'язку. Ігнорувати при цьому інші чинники, які визначають агресивність, не варто.

Таким чином, основна особливість підліткового віку полягає в неузгодженості процесів статевого дозрівання, загальноорганічного розвитку та соціального формування.

Підвищена чутливість і дратівливість, неспокійний і легко збудливий стан, а також фізичне і душевне нездужання, що виражається в дратівливості і вередуванні підлітків, переносяться на навколишній світ і спричиняють виникнення агресивності.

Щоб виявити найбільший прояв агресії та довести значущість даної теми було проведено експериментальне дослідження мотивів агресивної поведінки підлітків. Згідно до мети нашого дослідження ми ознайомилися з існуючими техніками і методиками, які спрямовані на діагностику агресивної поведінки. Найчастіше психологи використовують тест, розроблений А. Басом і А. Дарки. Методика виглядає як самозвіт про схильність до форм агресивної поведінки, включає 75 пунктів і 8 шкал: "Вербальна агресія", "Негативізм", "Непряма агресія", "Образливість", "Роздратованість", "Фізична агресія", "Підозрілість", "Відчуття провини". Виділені шкали дозволяють оцінювати не тільки схильність до агресії, але й форми її прояву.

Відповідно до цієї методики нами було проведено дослідження серед дітей підліткового віку методом вільної вибірки. В дослідженні прийняли участь 15 підлітків. З них 7 хлопчиків і 8 дівчат. Перед початком проведення дослідження з учасниками дослідження була проведена інструкція. Учасники повинні уважно прочитати запитання і проставити біля тих положень, з якими вони згодні "так", і "ні" проти тих положень, з якими вони не згодні. Дослідження проводилося у денний час у спокійних обставинах. Отримані данні за тестом, були підраховані в балах за окремими питаннями, які виявляють наступні форми агресивних станів та їх рівні: фізична агресія; непряма агресія; роздратованість; підозрілість; негативізм; образливість; вербальна агресія; відчуття провини.

Отримані данні зведені в таблицю:

№ з/п	вік	Стать досліджуваних	Види агресії (в балах)						
			Фа	На	Д	Н	О	П	Ва

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

1	15	ж	4	3	4	2	4	6	4	4
2	15	ж	6	7	5	4	6	5	8	5
3	16	ж	3	5	4	3	5	7	6	7
4	15	ж	4	4	6	4	8	7	4	7
5	15	ж	4	7	7	4	8	5	8	5
6	16	ж	2	3	2	2	4	4	6	4
7	16	ч	4	5	6	4	7	6	5	8
8	16	ч	6	8	10	3	6	4	9	8
9	16	ч	6	8	5	4	5	6	6	5
10	15	ч	7	5	8	4	6	7	8	4
11	15	ч	4	6	5	2	4	4	4	7
12	15	ж	4	3	3	2	3	4	7	4
13	16	ж	2	3	4	3	2	4	6	4
14	15	ч	5	7	9	4	5	8	9	8
15	16	ч	8	6	9	3	6	9	12	9

Фа – фізична агресія (використання фізичної агресії до іншої людини).

На – непряма агресія (агресія, яка спрямована на іншу особу в формі жартів, а також агресія, яка ні на кого не спрямована – тупіт ногами, розбитий посуд...).

Д – дратівливість (готовність до прояву агресії в грубості, запальності).

Н – негативізм (опозиційні реакції спрямовані проти керівництва, до активної боротьби проти сталих правил і законів).

О – образливість (заздрість і ненависть при почутті гніву на весь світ).

П – підозрілість (недовіра по відношенню до людей, яка полягає в намірі причинити шкоду).

Ва – вербальна агресія (вираження негативних почуттів в формі сварки, крику).

Вп – відчуття провини (ступінь переконаності людини що вона є поганою людиною).

В результаті проведення зазначеної методики бачимо, що високий рівень ворожості серед досліджуваних мають 40 %. Показники ворожості в нормі становлять 60 %. Щодо агресивності, то в нормі вона становить 93,4 % досліджуваних, але при цьому у 6,6 % досліджуваних вона сягає високого рівня. Можна також зазначити, що у 35,7 % досліджуваних, з агресивністю в нормі, вона наближається до високого рівня, тобто респонденти мають середній рівень агресивності .

За результатами дослідження у дванадцяти респондентів переважає вербальна агресія, при цьому у восьми з них вона поєднується з відчуттям провини. Тільки у чотирьох досліджуваних високі показники за вербальною агресією і відчуттям провини поєднуються з високими показниками за шкалою фізичної агресії і роздратуванням.

Також виявлено, що найнижчі показники у даної групи досліджуваних за шкалою негативізму. Це говорить про те, що в даному віці не виявляється опозиційних реакцій проти керівництва та боротьби проти правил.

Висновки:

В результаті проведеного вивчення теоретичних положень щодо мотивації агресії у підлітковому віці та проведенні емпіричного дослідження агресивності підлітків, можемо зробити висновки, що у підлітковому віці, який характеризується як складний і кризовий, одним з видів відхилення у поведінці є агресивність.

Під агресивною поведінкою ми розуміємо умисне (вербальне чи фізичне) заподіяння шкоди іншій людині.

Проведене дослідження агресивності у підлітковому віці підтверджує, що практично усім підліткам притаманна агресія, яка виявляється у тій чи іншій формі та на тому чи іншому рівні.

За результатами проведеного дослідження виявлено, що найбільш характерним для підлітків є прояв агресії вербальної (66,7 %) від числа досліджених, які поєднуються із почуттям провини, що пояснюється особливостями підліткового віку – захист власного «Я» через відкритий прояв агресії.

Проведене дослідження має практичне значення, оскільки узагальнення теоретичних підходів до пояснень механізму виникнення агресії і її взаємозв'язок з особливостями підліткового віку може стати в нагоді для забезпечення практичної психології освіти і бути використаним у роботі з підлітками, схильними до деструктивної поведінки. Отже, ми бачимо, що зараз ця проблема є актуальною та значущою.

Список літератури: 1. Алексєєва М.Л. Дригус М.Т. Дослідження мотиваційної сфери особистості підлітка. В кн.: Вивчення особистості підлітка.-К.: Знання, 1994.- 216с. 2. Аткинсон Р.Л., Аткинсон Р.С., Смит Э.Е. Введение в психологию /Пер. с англ. под ред. В.П. Зинченко. – М.: Тривола, 1999. – 480с. 3. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессивность. Изучение влияния воспитания в семейных отношениях. – М.: Прогресс, 1999. – 218с. 4. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль.-СПб: Прайм-Еврознак, 2002.-236с. 5. Дубровина И.В. Формирование личности в

период от подросткового и юношеского возрастов. / И.В. Дубровина. – М.: 1987. –с. 87. 6. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навчальний посібник.-К.: Либідь, 2002.-304с. 7. Маклаков А.Г. Общая психология: Учебник для вузов.-СПб.:Питер, 2006.-583с. 8. Немов Р.С. Психология: Учебник для студ. Высш. Учеб. Заведений: В 3-х кн. Кн.2. М.: ВЛАДОС, 1999.-608с. 9. Основы психологии. Практикум. /Ред.-сост. Л.Д. Столяренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2003.-704с. 10. Проблема культурного развития ребенка. Выготский Л.С. 11. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции. – М.: Педагогика, 1996. – 86с.

О.М. Курявська

МОТИВАЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Автором було досліджено мотивацію агресивної поведінки підлітків. Проведене дослідження агресивності у підлітковому віці підтверджує, що практично усім підліткам притаманна агресія. Було зазначено про практичне значення розроблюваної проблеми у вивченні механізмів прояву агресії, що є необхідним для використання у роботі з підлітками.

Е.Н. Курявская

МОТИВАЦІЯ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Автором была исследована мотивация агрессивного поведения подростков. Проведенное исследование агрессивности в подростковом возрасте подтверждает, что практически всем подросткам присущая агрессия. Было отмечено о практическом значении разрабатываемой проблемы в изучении механизмов проявления агрессии, что является необходимым для использования в работе с подростками.

Н. Kuryavskaya

MOTIVATION OF AGGRESSIVE CONDUCT OF TEENAGERS

By an author the motivation of aggressive conduct of teenagers was explored. The conducted research of aggressiveness in teens confirms that to practically all teenagers inherent aggression. It was marked about the practical value of razrabati-

vaemloy problem in the study of mechanisms of display of aggression, that is a necessity for the use in work with teenagers.

Стаття надійшла до редакції 1.09.2009р.

УДК 159

*Яскевич Ю.В.,
г. Харків, Україна*

ВЛИЯНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО КИНЕМАТОГРАФА НА РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ

В сознании взрослых, мультфильм – это то, что предназначено детям, но все больше родителей испытывают сомнение по поводу безопасности и пользы для своих чад иностранной мультпродукции. Откуда-то идущее чувство тревоги, когда мы видим наших детей, которые смотрят иностранные мультики. Такое подозрение, что в этот момент происходит что-то неправильное и непоправимое. Мы попытаемся превратить эти сомнения в абсолютную уверенность.

Большая часть продукции американского конвейера фабрики грёз для детей не безвредна. А то немногое, что осталось, можно смотреть только под родительской цензурой и под родительские комментарии, иначе своих детей вырастите не Вы.

Вы можете себе представить, что наши бабушки и прабабушки доверяли кому-нибудь не знакомому, это важнейшее воспитание деток, чтение сказок?

Но почему сегодня миллионы родителей позволяют своим детям смотреть мультфильмы, которые не смотрели сами, об авторах которых ничего не знают и цели этих авторов тоже не известны. Ведь сказка – это то, что формирует в детском сознании модель окружающего мира, образы мамы и папы, друга, врага, добра и зла, всего того, на что он будет ориентироваться всю жизнь, как на духовный опыт. Кстати, будет ли ваш ребенок лелеять Вас в старости или сдаст в дом престарелых, тоже зависит от воспитания, в том числе и от сказок, которые Вы ему рассказывали, и от мультиков, которые Вы позволили ему смотреть.

Ребёнок почти всю информацию воспринимает в виде образов. Из этих образов, как из кубиков, ребенок строит свою модель мира и самым главным кубиком этой картины является образ женщины, девушки, девочки. Глядя на

мультгероинь, девочки впитывают стереотипы будущего сексуального поведения, а у мальчиков формируются матрица, к которой он будет бессознательно стремиться при выборе спутницы жизни, матери своих будущих детей. И речь идет не столько о внешности, но скорее о внутренних, душевных качествах, отражением которых являются внешность и образы действия мультяшных героинь.

Одна из московских передач проделала колоссальную работу, просмотрев километры американских мультфильмов, выписали на отдельную кассету эпизоды, где действуют героини женского пола, и показали ее детскому психологу. Его вердикт был таков: героини большинства американских мультфильмов сконструированы таким образом, что систематический просмотр лент с их участием, детьми, ведет к угасанию функций продолжения рода. Достигается это таким образом: образ женщины лишается романтики и тайны, путем наделения его взрослым реализмом, физиологичностью и жестокостью. Попутно револьвируются и высмеиваются традиционные для нашего общества женские качества, те самые, которые прославляют наши старые, добрые, отечественные мультики: целомудрие, застенчивость, бескорыстие, скромность и материнство, как таково.

То, что делают иностранные, главным образом американские мультики с нашими детьми, помещается в короткую формулировку – интеллектуальное растление, – это мнение профессионального детского психолога. И вообще, имеющее место в последние годы либерализация половой морали в обществе, распространение порнографии, а также активное половое просвещение школьников, приводит к дезориентации половой идентичности детей, формированию у них инверсионной модели половой социализации, внесупружеских и антиродительских установок, общей деморализации.

Все это осуществляется с помощью механики изменения детской психики посредством подмены образов. Средства эти так просты, и так часто встречаются в иностранных мультфильмах, что невольно удивляет: как это проходит мимо внимания взрослых?

Из-за нехватки свободного времени большинство родителей не может противопоставлять каждому отрицательному явлению в западной мультиндустрии контрпример из отечественной мультипликации.

Итак, раскроем особенности американских мультфильмов. Цвет: главные героини раскрашены в яркие цвета. Этот прием эксплуатирует свойство ребенка реагировать на все самое яркое. Таким образом, от начала до конца ролика, внимание малыша приковано к персонажу, который ведет зрителя куда захочет, не давая возможности отвлечься и поразмышлять. Идем даль-

ше. Лицо: не надо быть гением, чтобы заметить, что все героини американских мультиков – на одно лицо, и если представить их черты на живой, молодой девушке, она получится некрасивой. Тем не менее, из-за частоты мелькания этого лица на экране, она превращается в приобретенный эстетический стереотип. Таким образом, девочки будут стремиться выглядеть как-то, чего не бывает, а мальчики, подрастая, будут безрезультатно искать то, чего на самом деле вообще нет. Найдут ли они друг друга? Это процесс создания матрицы новой красоты, подмена красоты уродству. А, между прочим, идентифицированный образ положительной героини феномен опасный.

Мы имеем дело с величайшим изобретением технологии обработки массового сознания, универсальным подсознательным зрительным модулем, без знака добра и зла. Это яркая упаковка с опасным содержанием. Самым простым примером этого является наделение романтических героинь, тех самых, которым подражают и сочувствуют детки, атрибутами гнева, злобы и жестокости. Вы, например, можете себе представить Настеньку из «Аленького Цветочка» с выражением злобы или ярости на лице? Может ли она вообще быть агрессивной? А вот цыганка из Роттердама, – вполне, да и многие другие тоже. Можете ли Вы себе представить Царевну Лягушку, которая дерется как мужчина, а вот Жасмин из «Алладина» или Трольша в «Шреке» делают это не просто привычно, но жестоко и со вкусом. Они делают это весело и заразительно. А ведь сегодня, это один из самых популярных у детей мультиков. Омужествление женщин в американских мультфильмах приводит детей к смещению роли полов, что в определенных условиях в будущем может вызвать более глубокую сексуальную дезориентацию у детей. Следует обратить внимание, как в таких мультиках романтическая героиня теряет признаки женского пола и ведет себя не просто как мужчина, а как супермен. Этот образ встречается в фантастических мультиках, которые смотрят дети, но самое страшное, что эти героини внешне оставаясь женщинами, ведут себя не просто как супермены, а как выходцы из ада.

А теперь о садизме и предательстве. Необходимо вспомнить эпизод в мультике для детей «Шрек», когда Трольша поет с соловушкой, что приводит к страшной смерти этой птички. Он вызывает смех среди детей. Это свидетельствует о достижении сдвига сознания, как чужие люди изменяют психику детей. Это не просто сцена «красивого» убийства, это девальвация смерти. Этот эпизод перечеркивает всю систему детских представлений о мире.

Главная героиня наших сказок не может быть вероломна, она не может быть жестока, не может убивать. Например, Настенька из «Аленького Цве-

точка», которая поет про маленькую птичку-соловушку, символ романтики и любви. А что с соловушкой и ее потомством делает Третьяк из «Шрека»? Герои из «Шрека» пришли из мира, где божий дар – яичница. На самом деле – это романтический атрибут сказки наоборот, сказки, где не лягушка становится царевной, а царевна становится зеленой нечестью. И эта нечисть является романтической героиней антисказки. Антигероиню по ходу сюжета сопровождают антиромантические метафоры: убийство птички, жабки и змейки, точно также как нормальных героинь отечественных мультфильмов, сопровождают пение соловья и цветение земли.

А сейчас перейдем от ненависти, жестокости, предательства и драк к взаимоотношениям полов мультипликациях. Героини советских мультфильмов не претендуют на реалистичность, они условны и воздушны, их женские атрибуты внешне лишь обозначены. Женственность выражена скорее через духовные качества, именно так выглядит мечта в детском представлении. Их американские антиподы – напротив: физиологичны, реалистичны, и обладают прекрасно развитыми формами взрослой женщины, которые умеют этими формами пользоваться. В поведении американских мультгероинь нет целомудрия, того, что и отличает детскую продукцию от фильмов для взрослых. Проявляя симпатию к противоположному полу мультдивы не кокетничают, не стесняются, не опускают глаза до пола. Это женщины, которые манерно, вульгарно и конкретно соблазняют. И лицо героини в этот момент не зеркало души, как положено, а функциональная часть тела. А ведь манеру поведения героини наши дети копируют автоматически.

Вот еще один немало важный факт: поцелуи и прикосновения. В наших мультфильмах самая большая эротика – это сомкнутые руки героев. Поцелуй – сокровенен, его физическая сторона скрыта от глаз маленьких зрителей. Поцелуй лишь обозначен. Но в иностранных мультфильмах все на показ, как у взрослых, губы – открыты и похотливы. В них прикасаться к женщине можно как угодно, как к обычной вещи. В наших мультфильмах героинь не волокут, не бьют, не прикасаются к разным частям тела, как это делают, например, в «Шреке», потому что это не женственно, не целомудренно. Такие мультфильмы возвращают маленьких детей. Данный стереотип поведения, если ребенок впитает его, исключает в дальнейшем отношения между полами любви, уважения и супружества, заменяя их стереотипом сексуального партнерства, которое, в свою очередь, не предполагает созданию семьи, продолжения рода.

Показывая детям взрослые стереотипы поведения, в частности эротика, мы раньше времени растормаживаем в ребенке сферу влечений, к чему функционально, морально и физически, ребенок еще не готов. Эти пережи-

вания не будут иметь нормального выхода, и искалечат психику ребенка. В будущем это выльется в сексуальные проблемы, трудности создания семьи и продолжением рода.

Такие мультики провоцируют в детях интерес, который должен еще долго и крепко спать. К моменту первого интереса ребенка к противоположному полу, ему необходима сказка, загадка, тайна, говорят детские психологи. Только через романтику и робость перед противоположным полом, мальчик может стать настоящим мужчиной. Только скромная, целомудренная и стыдливая девушка способна привлекать к себе настоящих мужчин, а не некрасивых персонажей из мультфильмов. Детская стыдливость и стеснительность – это непеременимые условия для создания семьи, продолжения рода в будущем.

Необходимо отметить, что проблема действительно серьезна! Наши дети подвергаются массовой «бомбардировке» недетскими образами, что возникло массовое явление, которое психологи назвали романтическим голодом у детей. Им нужна царица из детской мечты, любовь, романтика и мечта, а получают «сексуальное мастерство».

Также, самый главный, самый священный, самый важный для ребенка образ женщины в сказках всех народов мира – это образ матери. Найти его в американских мультфильмах можно лишь у животных («Король Лев», «Книга Джунглей», «101 Далматинец»), а у людей нет той нежности и заботы, что формирует у маленьких зрителей диаметрально противоположное отношение к своим мамам. Вообще в американских мультфильмах нет ни одной матери, которая была бы молодой, красивой, полной сил, вызывающей у маленьких зрительниц желание подражать. Все они отталкивающие. Например, мультфильм «Красавица и Чудовище». В нем, по мнению специалистов, есть так называемый «25 кадр» – зрительный образ, который появляется на экране на очень короткое время и сознание не успевает оценить его критически. Такие образы, как правило, записываются прямо в подсознание, как гипнотическая внушаемость. В этом мультфильме, в 25 кадре изображена немолодая, некрасивая женщина с чертами, искаженными раздражением и ненавистью, а на руках у нее или поросята, или человеческие младенцы. Более отвратительный и неприглядный образ матери нельзя и представить. А на заднем плане, над всем этим и выше всего этого, видна прекрасная героиня. Эта метафора воспитывает у девочек отвращение к материнству вообще, и к многодетному в особенности. Девочкам, как бы, предлагают выбор: или рожай и будь такой же уродливой и старой, либо будь молодой – тогда не рожай. Но на самом деле – это не выбор, ведь он насильственно, замаскировано вкладывается в подсознание, и в будущем дает свои плоды.

Поняв, что дети – наше будущее и подведя итог всему выше сказанному, хочется сказать, что дети по природе своей любят смотреть мультфильмы, но родители должны понимать, что не все что им нравится полезно.

Список литературы: 1. Алексеенкова Е.Г., Андреева В.Н. Зависимость эмоционального отношения дошкольников к персонажам сказки от ее композиции // Вопросы психологии. – №6, 2006.– С. 39–47. 2. Роленский В.И. Агрессивность на телеэкранах и проблемы несовершеннолетних // Теоретико-методические проблемы воспитания детей и учащейся молодежи: сборник научных работ. – Киев-Житомир: Издательство ЖДУ, 2004. – Кн.1. – 363с. 3. Допира А.И. Воздействие экранного насилия на подрастающее поколение: история социально-психологических исследований // Практическая психология и социальная работа: Научно-практический и образовательно-методический журнал.- №8, 2000.– С. 7–9. 4. Колосова С.Л. Особенности дезадаптации 6–7 летних детей с агрессивным поведением // Вопросы психологии.- №2, 2006.- С. 50-58. 5. Васильева И.А., Осипова Е.М., Петрова Н.Н. Психологические аспекты применения информационных технологий // Вопросы психологии.– №3, 2002.– С. 80-88. 6. Прохоров А.О., Велиева С.В. Психическое состояние детей дошкольного возраста // Вопросы психологии.- №5, 2003. – С.56–67.

Ю.В. Яскевич

ВЛИЯНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО КИНЕМАТОГРАФА НА РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ

В статье рассматривается проблема влияния мультфильмов на детскую психику. Путём анализа и сравнительной характеристики современной мультипликации, автор приходит к выводу о серьёзной опасности, которую таят в себе многие современные мультфильмы, нарушая психическое здоровье детей и неизбежно ведя наших детей в бездну растления.

Ю.В. Яскевич

ВПЛИВ ЗАРУБІЖНОГО КІНЕМАТОГРАФА НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ

У статті розглядається проблема впливу мультфільмів на дитячу психіку. Шляхом аналізу та порівняльних характеристик сучасної мультиплікації,

автор доходить висновку про небезпечність, яку приховують в собі більшість сучасних мультфільмів, порушуючи психічне здоров'я дітей те неминуче ведучи наших дітей в безодню розтління.

Y. Yaskevych

INFLUENCE OF FOREIGN CINEMA ON DEVELOPMENT OF CHILDREN

In this article the influence of cartoon films on children's psyche is being considered. Having analyzed some modern cartoons the author came to a conclusion about the serious danger concealed in many of them that disturbs mental health of children inevitably leading them into the abyss of corruption.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2009р.

УДК 159

*Дубяга А.Ю.,
м. Харків, Україна*

ВПЛИВ РЕКЛАМИ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ДІТЕЙ

Постановка проблеми. Швидкий розвиток науково-технічних процесів у сучасному світі торкається всіх сфер нашого життя без винятку, що приводить до усвідомлення великої значущості особливостей розвитку суспільної свідомості людей, їх спілкування, взаємовідношень у найрізноманітніших видах діяльності.

В наш час великим психологічним впливом на свідомість і підсвідомість є засоби масової інформації. Вже в ХХ столітті вивчення цієї проблеми набуває великих розмірів. Ми зтикаємося з рекламою вже всюди – чи-то сидючи перед телевізором, чи слухаючи радіо, шукаючи навчальну або розважальну інформацію в Інтернеті, навіть ідучи вулицею можна спостерігати безліч рекламних щитів. Інформація подається подекуди вже спрощена, готова до сприйняття без потреби обмірковування, аналізу, критики, а це своєю мірою небезпечно для людини, адже таким шляхом переконати її у чомусь буде легше. Тому, можна зробити припущення, що проблема впливу реклами

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

на дітей, особливо телевізійної, в засобах масової інформації є дуже актуальною в наш час.

Зв'язок роботи з іншими науками. За останнє десятиліття було проведено безліч досліджень щодо даного питання в найрізноманітніших сферах (телебачення, радіо, Інтернет, друковані видання). І зараз питання впливу засобів масової інформації вивчаються й в соціології, педагогіці, маркетингу. Вивчення ефективності рекламної діяльності одне із актуальних напрямів в сучасному менеджменті. Також зв'язок є з такою наукою як психологія, адже у рекламній діяльності широко використовуються методи і засоби психологічного, емоційного і інтелектуального впливу на людей, так як реклама – це явище соціально-психологічне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив засобів масової інформації розглядався багатьма зарубіжними та вітчизняними авторами, але так як у своїй роботі ми не зможемо всіх їх згадати, то спробуємо представити найбільш розповсюджені погляди на цю проблему. Безліч науковців вікової психології вивчали вищезгадане питання, і в даній роботі ми будемо спиратись на таких психологів як Агузарова О., Асеев В., Ярош Н. З точки зору психології особистості досліджував Асмолов А. А такий науковець як Волков О. надав рекомендації батькам по вихованню «відеоекранної» культури у дітей молодшого шкільного віку. Не можливо не згадати ґрунтовну педагогічну роботу Звонарьова Л. із впливу масової інформації на дітей. Також будемо опиратися на наукові дослідження таких авторів: дитячого психолога Василькіної Ю., психолога Сигмана Е., Халфорда Д., Мануйлова М., вченого-педагога Штрук П., маркетолога Котлера Ф.. Звернемося до роботи «Соціальна психологія в рекламі» Н. Бутенка, «Менеджмент реклами» М. Айзенберга, «Основи психології торгової реклами» В. Володеева та Г. Ісакова, «Психологічний вплив» В. Шейнова.

Постановка завдань:

- Зробити висновки щодо актуальності розгляду проблеми;
- Визначити основні поняття, які необхідні для розгляду проблеми;
- З'ясувати сприятливий та несприятливий вплив реклами на дітей у засобах масової інформації, а саме телевізійної реклами.
- Вказати на погляди дослідників щодо цього питання, проаналізувати дослідження;

Мета дослідження. Метою нашого дослідження буде виявлення плюсів і мінусів впливу реклами у засобах масової інформації на дітей, важливість даної проблеми у таких науках як психологія, педагогіка та маркетинг.

Виклад основного матеріалу. Вагоме значення для дослідження проблеми впливу реклами на дітей мають дослідження вчених, які можуть підтвердити чи скасувати важливість розгляду вищезгаданого питання на світовому рівні. У даному випадку, на сьогоднішній день, можемо стверджувати, що так чи інакше вплив, а саме позитивний чи негативний, існує. Більшість авторів зазначають, що реклама у засобах масової інформації має згубний вплив на психічний розвиток дітей, але є автори, які дотримуються думки щодо таких особливостей реклами, за допомогою яких йде кращий розвиток пізнавальних процесів. Зважаючи на суперечливість різних точок зору щодо проблеми вважаємо, що не буде зайвим визначити основні поняття.

Іванов М. дотримується думки, що засоби масової інформації – це установи, створені для відкритої, публічної передачі за допомогою спеціального технічного інструментарію різних відомостей будь-яким засобом. Також більшість авторів зазначають, що це відносно самостійна система, що характеризується множинністю складових елементів: вмістом, властивостями, формами, методами і певними рівнями організації (у країні, в регіоні, на виробництві).

У засобах масової інформації велика кількість функцій в різних сферах. Виділяють комунікативну – функція спілкування, налагодження контактів, яка називається вихідною функцією журналістики. Також безпосередньо-організаторську, в якій виявляється вся роль «влади» в суспільстві. Зазначають ідеологічну, або, інакше кажучи, соціально-орієнтуючу, яка пов'язана з прагненням зробити глибокий вплив на світоглядні основи і ціннісні орієнтації аудиторії, на самосвідомість людей, їх ідеали і прагнення, включаючи мотивацію поведінкових актів. Наголошують на культурно-освітній функції, яка займається пропагандою та поширенням в житті суспільства високих культурних цінностей, бере участь у сприянні різнобічного розвитку людини; рекламно-довідкова, пов'язана із задоволенням утилітарних запитів у зв'язку зі світовими захопленнями різних прошарків аудиторії (сад, город, туризм, колекціонування, шахи і так далі і тому подібне). Та ще виділяють рекреативна (розваги, зняття напруги, отримання задоволення).

Також треба зазначити, що відмінні риси засобів масової інформації – це публічність, тобто необмежене коло користувачів; наявність спеціальних технічних приладів, апаратура; непостійний об'єм аудиторії, змінної залежно від проявленого інтересу до тієї або іншої передачі, повідомлення або статті.

Засоби масової інформації – сильний фактор впливу на психологічний стан як суспільства в цілому, так окремо і на кожну людину. Більшість спеціалістів в галузі реклами обмежують верхню планку телевізійної аудиторії ві-

ком 45-50 років. Адже не має сенсу додавати зусиль до того, щоб впливати на вже сформований світогляд дорослих людей, ненабагато складніше це зробити на молодь та дітей, яка легко сприймає все «нове та яскраве». Загалом слід зазначити, що вплив телевізійної реклами не є таким вже «невинним». Прикладом є те, що 35-40 млн. доларів «кишенькових грошей» діти віком 7-15 років витрачають на, так би мовити, імпульсивні покупки, наприклад, шоколад, морозиво, цукерки, іграшки.

Не буде новим сказати, що реклама вміщує в собі поєднання різної інформації, зазвичай подану у стиснутій, художньо обрамленій формі, емоційно забарвленої та досить чітко розроблену так, щоб легше її було сприйняти через зорові та слухові аналізатори. Реклама, з одного боку, повідомляє споживачів про необхідні для купівлі та використання товари. А з іншого, поєднуючи свою інформацію з переконанням і навіюванням, впливає на людину та її психологічний стан. Реклама дедалі все більше втручається в життя людини, керуючи на усвідомленому та несвідомому рівнях.

Рекламна діяльність є різновидом соціальної взаємодії, яка відбувається між різними соціальними об'єктами: замовником реклами, її виготовлювачем і споживачем рекламної продукції. У зв'язку з цим більшість авторів розглядають рекламу як сукупність соціально-психологічних прийомів і методів впливу на свідомість людини з метою формування мотиву придбання рекламної продукції. Вивчаючи дію реклами, російський дослідник М.А. Мануйлов у 1925 р. писав, що «мета реклами – вплинути на думку інших, виявити їхній інтерес і спонукати купити товар. Реклама, таким чином, займається читанням думок тих людей, до яких вона звертається. Отже, вона ґрунтується на науці, яка займається пізнанням і визначенням законів мислення. Наука ця, що називається психологією, вчить нас розуміти життя і почуття індивідуума та тієї юрби, на яку в даному разі покупець хоче вплинути своєю рекламою»[8]. Оскільки ми підкреслили, що рекламу можна вивчати також і з точки зору маркетингу, то вкрай важливо вказати на погляд Ф.Котлера. Він розглядав рекламу як одно з чотирьох основних засобів дії комплексу маркетингових комунікацій і дає таке визначення рекламі: «Реклама – будь-яка платна форма неособистої вистави і просування товарів або послуг від імені відомого спонсора» [7]. На сьогоднішній день, як відомо з різних джерел, прокат відео-сюжетів на телебаченні є досить-таки найефективнішим способом рекламування товарів. Як вже раніше зазначалося, сучасні телевізійні реклами все частіше розробляються з врахуванням психологічних особливостей цільової аудиторії, що дозволяє їм за короткий проміжок часу міцно відкластися в пам'яті телеглядачів. Принагідно зазначимо формулювання по-

няття реклами з точки зору Ярош Н.: «між особисте спілкування виробників чого-небудь із споживачами у вигляді дії певного набору засобів (символів, семантики, риторики, музики, міфів), в цілях здобуття певного результату(продажі-покупки)[9]. Вагоме значення для дослідження проблеми особливого впливу реклами на дітей має думка В. Паккарду, який підкреслює, що особлива функція сучасної реклами в засобах масової інформації – підготувати дітей до «майбутньої професії – бути кваліфікованими споживачами» [4].

За доцільне буде дати визначення основним поняттям поставленої проблеми. Вплив – процес і результат зміни індивідом поведінки іншої людини (об'єкту впливу), його установок, намірів і оцінок в ході взаємодії з ним. Психологічний вплив – це дія на стан, думки, відчуття і дії іншої людини за допомогою виняткових психологічних засобів, спредоставленієм йому права і часу відповідати на цю дію.[5] Саме психологічний вплив, як вже раніше повідомлялося, використовується у рекламі так, щоб були більшими пізніше продажі товарів та надання послуг, які рекламують. На окрему увагу заслуговує той факт, що доросла людина, тобто вже сформована фізично, психологічно особа, яка має певний статус у соціумі, менше піддається впливу з боку реклами у засобах масової інформації. Це характеризується як протистояння чужому впливу, тобто опором дії іншої людини за допомогою психологічних засобів. Але потрібно зауважити, що у дітей та підлітків менш сформоване це протистояння. Група дітей, на яких спрямована рекламна компанія, називається дитячою цільовою аудиторією. Оскільки кожен рік для дитини – це нові знання, нові вміння, новий рівень психологічного розвитку, то треба одразу зауважити, що вікове сегментування дитячої аудиторії більш вузьке, аніж дорослої. Окремо зупинимося на етапах сегментування:

1. Від народження до 3 років. Звичайно, треба наголосити, що вся реклама для дітей цього віку спрямована на батьків, основна комунікація відбувається саме з ними. Перш за все це завдяки тому, що дитина в цьому віці в силу своїх особливостей не може сформулювати свою потребу в придбанні чогось, вона не так часто знаходиться в місцях продажу товарів. Але на підставі опитування, яке проводилося з батьками, було з'ясовано, що 2,5-3 роки – це той період, коли дитина починає усвідомлювати і формулювати свої потреби.

2. 3-6 років. Це дошкільний період. Загалом можна зазначити, що цей період характеризується, так би мовити, впливом на батьків через дітей. Тобто діти ще невзможі самотійно купляти товари, але вже можуть просити батьків, щось придбати їм.

3. Першокласники. Цей період характеризується тим, що дитина піддається великому стресу, адже відбувається зміна розпорядку дня, знайомство з великою кількістю нових людей, встановлюються нові правила, які підпорядковуються такому поняттю як «треба». Звідси, виділяють такий етап при дослідженні вікових груп, бо безперечним буде той факт, що діти, які ходять вже в другий клас, більш пристосовані до шкільного життя, найбільш підібрали собі модель поведінки. Необхідно звернути увагу, що з цього моменту в житті дитини багато на що починає впливати її оточення, соціум.

4. 7-10 років – молодші школярі, 10-12 – молодші підлітки. В цьому віці діти балансують між батьками, школою, однолітками. На дитину впливає три оточення. Як свідчить аналіз, 10 років – це верхня вікова планка цільової аудиторії. Так, як бачимо, що дитина цього віку починає стрімко психологічно розвиватися, і цей розвиток відображається на його бажаннях та віддаванні чомусь більшої переваги.

5. 12-16 років. Спілкування з друзями та однолітками і «прийняття» цим суспільством цього віці у підлітків стає на перший план. Кажучи про особливості цього віку, психологи згадують так би мовити «підлітковий комплекс» – поєднання в характері дитини непоєднаних характеристик.

Аналіз наведеного вище матеріалу дає можливість розглянути деякі головні аспекти та установки, на які орієнтуються при створенні дитячої реклами у засобах масової інформації. По-перше, це такий аспект як гра. Ігрова діяльність є ведучою у дитини приблизно десь до 7 років. Тому, все що подається в ігровій формі, краще і зрозуміліше сприймається дитиною. По-друге – пізнання нового. Це можна проілюструвати на такому прикладі: реклама нової сітки ресторанів, проводиться програма лояльності для сімей з дітьми, влаштовується екскурсію на кухню. Дитині розповідають що саме, як і в яких умовах все готується. Цікавість побачити все це знову, надасть дитині поштовх просити батьків прийти ще раз саме в цей ресторан. Разом з тим, при створенні реклами користуються такою установкою як психологічний комфорт і захищеність. Дитина багато чого може вже сприймати і розуміти, що коїться навколо нього, однак не зважаючи на це, ще досить залежна від батьків. При цьому з віком вона починає вже більше відчувати і тиск на неї з зовнішнього середовища, а саме тиск соціуму. Тому реклама також орієнтується і на це, створюючи «іграшки-герої» та «їжу, що надає превеликої сили». Крім того, впливовим аспектом буде і «потреба в друзях», на яку перш за все роблять увагу розробники реклами. Тому «герої бренду» будуть актуальними завжди, так як дитина може шукати в них підтримку та мрійливо реалізувати свої очікування.

За Хромовим Л.Н [13], засоби масової інформації використовують в рекламі такі глибинні мотиви впливу, як:

- * відчуття упевненості (домашні холодильники, кондиціонери повітря);
- * надійність (мило, патентовані фармацевтичні засоби);
- * самозадоволення;
- * творчі схильності (садівництвом захоплюються літні люди, які не можуть вже мати дітей; робота на землі – компенсація бездітності. Випікання торта нагадує народження дитяти, торт – символ дитяти. У патентованих ліках залишають невеликі пропуски для втручання лікарки);
- * об'єкти любові (зображення матері супроводжує виступ піаніста Ліберейса, а його самого показують на рекламі "зі всіма ямками", що залучають бездітних жінок);
- * сила (потужні автомобільні мотори; "повна потужність" на рекламі бензину; моторні човни);
- * родинні традиції (вино: "Добрі старі часи – рідне солодке домашнє вино – вино, яке робила бабуся". З такою рекламою фірма удвічі збільшила збут свого вина і стала витрачати на рекламу 2 млн. доларів – найбільша сума у виноробницькій промисловості);
- * безсмертя (страхування життя: жінок треба страхувати, не нагадуючи їм, що вони старіють; мотиви наполегливості і користі страхового агента, а також забезпеченості сім'ї після смерті застрахованого годувальника безглузді. Треба обіцяти застрахованому "надію на безсмертя", що досягається через гарантію від забуття: чоловік і після смерті керуватиме своєю сім'єю - "герой, вічний захисник, годувальник, утішник і керівник").

Резюмуючи вищенаведене визначення основних понять пропонуємо перейти до аналізу сприятливого і несприятливого впливу телевізійної реклами на дітей.

Не буде зайвим ще раз зазначити, що реклама – це, за словником Ожогова С.И., сповіщення різними способами для створення широкої популярності чому-небудь з метою залучення споживачів, глядачів тощо [12]. Реклама досягне мети лише в тому випадку, якщо при її розробці будуть враховуватися особливості людської психіки. На початку ХХ століття багато психологів почали проводити дослідження в галузі реклами. Більшість з них були учнями В. Вундта або такими себе вважали. Вони використовували як експериментальні методики, так і основні теоретичні положення про структуру і властивості психічних процесів людини.

З самого народження ми починаємо збирати сенсорну інформацію з усього оточуючого нас середовища. З початку вона ділиться більш просто,

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

тобто на приємну чи неприємну, вже пізніше, по мірі збільшення навколо нас інформації йде класифікація на різноманітні значення, наприклад, позитивну і негативну.

Перш за все треба визначити сприятливий вплив телевізійної реклами в засобах масової інформації. По-перше, завдання реклами – надання допомоги у виборі марки товару, який, можливо, необхідно буде колись придбати, так чи інакше про більшість нових товарів зараз дізнатися можливо тільки через рекламу [10]. «Захисники реклами» наголошують на тому, що увага в рекламі більше приділяється матеріальним благам, не відкидаючи духовні та культурні цінності. Практично ж вони вважають, що навпаки створюється більше сприятливий ґрунт для розвитку таких цінностей, оскільки реалізація високих устремлінь більше ймовірна, коли більше низинні, основні потреби особистості задоволені. Вони також люблять указувати на те, що за підтримкою засобів масової інформації реклама доносить літературні, оперні, драматичні й симфонічні здобутки до мільйонів, які ніяким іншим способом не змогли б їх побачити. Ймовірно, що це так. По-друге, деякі фахівці повідомляють, що перегляд реклами сприятливо впливає на розвиток пізнавальних процесів у дітей, таких як: відчуття, сприйняття, увага, асоціативне мислення, пам'ять, уява і мова; формування емпатії; стимулює до конкретних дій.

Разом з тим, більшість авторів зазначають, що вплив реклами не є таким сприятливим, а навпаки. Наведемо декілька результатів досліджень.

Діти, які дивляться телевізор наодинці, сприйнятливіші до реклами, ніж ті, які це роблять разом з батьками, пише газета The Guardian із посиланням на результати дослідження впливу реклами на дітей, проведеного британськими психологами. У дослідженні, зокрема говориться, що серед 41% дітей, які регулярно дивляться телевізор, була велика частка тих, хто просив батьків купити рекламовану продукцію. У дослідженні брали участь більше 83 дітей у віці від 4 до 6 років, а також 16 дітей у віці 3 і 5 років. Дослідники також з'ясували, що англійські діти на 25% частіше за однолітків з Швеції, де дитяча реклама заборонена, просять батьків купити їм як дарунки популярні рекламовані товари.

Також до такого висновку дійшли дослідники з Дитячої Лікарні імені Люсіль Пекард. Виявилось, що чим більше часу дитина проводить перед телевізором, тим частіше вона просить у батьків купити нові іграшки та ласощі.

В свою чергу, Університет Пенсільванії прийшов до висновку, що приймання їжі перед телевізором суттєво впливає на апетит дитини. Як виявилось, дитина дошкільного віку (3-5 років), якщо дивиться телевізор, з'їдає набагато менше, аніж його одноліток, який повною мірою зосереджений на

вживанні їжі. Деякі інші думки дотримуються вчені з Брістольського університету, які з'ясували, що діти з'їдають набагато більше, адже зосередження уваги не на їжі «заморожує» відчуття насичення, звідси ризик ожиріння у дітей, які дивляться телебачення під час їжі більше 8 годин на тиждень, в три рази вище ніж у тих, хто проводить менше часу перед телевізором.

Величезного впливу на дітей завдає і сама марка продукту. Так дослідники Стенфордського університету виявили, що в шість раз привабливіша для дітей є їжа, що завернута в обгортку від McDonald's. Вчені проводили дослід з цілю виявити вплив реклами на свідомість дітей. Було встановлено, що не тільки гамбургери або ж картопля-фрі була смачніше, а й продукти, які не вимагають приготування, наприклад молоко чи морква. Вчені наголошують на тому, що реклама таких компаній як McDonald's, погано впливає на здоров'я дітей. Зараз від ожиріння страждають до 10 відсотків шестирічних дітей в США та 17 відсотків 15-річних. З квітня 2007 року компаніям, що виробляють висококалорійну їжу, заборонено рекламувати свої товари по американському телебаченню в передачах, які орієнтовані на дітей молодше 16 років. Так, було проведено спостереження за дітьми в Голландії та Австралії, за допомогою якого встановили, що повне виключення реклами шкідливої їжі призводить до зниження дитячого ожиріння на 2,5%.

На завершення наводимо ще один приклад досліджень, де з'ясовувався вплив телевізійної реклами на дітей. В 1999 році група, яка складала 60 психологів, звернулись до Американської Психологічної Асоціації з відкритим листом, провести масштабний дослід на виявлення впливу реклами, яка на думку авторів листа неетична та шкідлива. Пізніше було проведено експеримент, з якого виявилось, що телевізійна реклама виховує у дітей «хворі звички». Досліди показали, що дитина в віці до 8 років не здатний критично сприймати таку рекламу і схильний відноситись до неї з повною довірою. Згідно з висновками Американської Академії Педіатрії, діти не здатні відрізнити, де закінчується телепрограма і де починається реклама. Якщо врахувати, що в числі найбільш рекламованих продуктів – цукерки, солодкі напої, смачні калорійні закуски, реклама, таким шляхом формує неправильне уявлення про здорове збалансоване харчування.

За доцільне буде додати, що кожен рік середньостатистична американська дитина бачить 40 тисяч телереклам.

Висновки та перспективи. Отже, підбиваючи підсумки, хотілося б зазначити, що проведене дослідження з метою виявлення плюсів і мінусів впливу реклами у засобах масової інформації на дітей та важливості даної

проблеми у таких науках як психологія, педагогіка та маркетинг виявилось результативним.

У статті зроблено висновки щодо актуальності розгляду проблеми, впливу реклами у засобах масової інформації на дітей. Визначено основні поняття, які необхідні для розгляду проблеми. Було з'ясували сприятливий та несприятливий вплив реклами у засобах масової інформації, а саме телевізійної реклами. Та вказано на погляди дослідників щодо цього питання, проаналізовано дослідження;

Звідси, можна стверджувати, що засоби масової інформації займають велике місце в життя окремої людини і суспільства в цілому. Телевізійна реклама стала одним із основних джерел інформації, що формує внутрішній світ людини. Звернемо увагу й на те, що всього століття тому внутрішній світ людей формувався на основі їх особистісного спілкування, професійної діяльності, подорожей, то сьогодні зовсім не потрібно бути дуже активною людиною, щоб дізнатись про якісь новини з іншого боку планети, немає чого виходити з будинку для спілкування з людьми.

Реклама дедалі більше втручається у життя людини, керуючи нею на усвідомленому і несвідомому рівнях. А ще більшого впливає на розвиток дітей, а саме особистості дитини та її здоров'я. Але принагідно зазначимо, що реклама має і досить таки сприятливий вплив, адже за допомогою реклами у дитини не тільки розвиваються пізнавальні процеси, ще відбувається й формування емпатії; спонуки до конкретних дій; разом з тим дитина вчиться деяким основам маркетингу.

Пропонуємо читачам поміркувати над такими питаннями як: які вживаються психологічні прийоми при створенні реклами; визначити ставлення людей до сучасної телевізійної реклами; змодельовати наслідки впливу реклами на дітей дошкільного віку.

Також зараз вчені Великобританії проводять широкомасштабний дослід, в рамках державної програми Children`s Plan, в якому хочуть встановити розмір впливу реклами на дітей. Дана програма вже близька до завершення, тому є подальша перспектива вивчення цієї проблеми й надалі [11].

Список літератури: 1. Агузарова О.К. Вікова педагогічна психологія. – Ростов-на-Дону: Лань, 1997. 2. Асеев В.Г. Вікова психологія: Навчальний посібник. – Іркутськ: Основа, 1989. 3. Асмолов А.Г. Психологія особистості. – М.: Логос, 1998. 4. Вплив засобів масової комунікації на інтереси дітей та молоді: Сб. наук. трудів – М.: НИИОП, 1989. 5. Звонарьова Л.У. Вплив засобів масової інформації на дітей та молодь// Педагогіка и життя. – 1997 –

№2. 6. Н.Ю. Бутенко. Соціальна психологія в рекламі. Навчальний посібник.
7. Котлер Ф. Основи маркетингу. – М. 1990. 8. Мануйлов М.А. Психологія
реклами. – М. 1925. 9. Ярош Н. Деякі аспекти психології реклами. Сб. наук.
трудів. 10. <http://psyfactor.org/news/news26.htm> 11. Ожегов С.И., Словник ро-
сійської мови. М., 1989. ст.551. 12. Хромов Л.Н. Рекламная деятельность: ис-
кусство, теория, практика.

А. Дубяга

ВПЛИВ РЕКЛАМИ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ДІТЕЙ

Автором досліджено питання впливу реклами на життя та здоров'я су-
спільства в цілому та дітей зокрема. Розглянуто мотиви впливу на свідомість
та підсвідомість людини, які використовуються в рекламі. В статті проведено
спектральний аналіз досліджень різних країн щодо поведінки дітей, які вели-
ку частину свого вільного часу проводять перед телевізором, відповідно спо-
стерігаючи за рекламою.

А. Дубяга

ВЛИЯНИЕ РЕКЛАМЫ В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ НА ДЕТЕЙ

Автором исследован вопрос влияния рекламы на жизнь и здоровье об-
щества в целом и детей в частности. Рассмотрены мотивы влияния на созна-
ние и подсознание человека, которые используются в рекламе. В статье про-
веден спектральный анализ исследований разных стран относительно пове-
дения детей, которые большую часть своего свободного времени проводят
перед телевизором, соответственно наблюдая за рекламой.

А. Dubyaga

INFLUENCING OF ADVERTISING IN MASS MEDIAS ON CHILDREN

By an author the question of influencing of advertising is explored on the life
and health of company on the whole and children in particular. The reasons of in-
fluence on consciousness and subconsciousness of man, which are used in adver-
tising, are considered. In the article the spectral analysis of researches of different

countries in relation to the conduct of children which of the spare time conduct greater part before a television set is conducted, accordingly looking after advertising.

Стаття надійшла до редакції 1.09.2009р.

УДК 378

*Хромова А.В.,
г. Харьков, Украина*

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ КОНСУЛЬТИРОВАНИЕ – ОДИН ИЗ ВИДОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ

Постановка проблемы. Психологическое консультирование, как профессиональная деятельность появилось сравнительно недавно и до сих пор находится на стадии развития. Однако степень его влияния на людей и общество стремительно увеличивается, так как количество людей, обращающихся за помощью к психологу-консультанту, растет. Проблематика, с которой обращаются люди, чрезвычайно разнообразна: проблемы семейных отношений, трудности во взаимодействии с миром, с людьми, с самим собой. Востребованность и потенциальные возможности консультанта сегодня охватывают все сферы человеческой жизни и становятся практически неисчерпаемыми.

Анализ последних исследований и публикаций дает возможность считать данную проблему действительно актуальной, важной и значительной для практической психологии. Об этом свидетельствует большое количество работ таких авторов как Ю.Е. Алешина, А.Н. Елизаров, Р.С. Немов, Л.Б. Шнейдер, Р. Мэй и другие. В них рассматриваются разные аспекты психологического консультирования: сущность, цели, этапы, принципы и т.п.

Цель статьи – определить сущность психологического консультирования, рассмотреть основные компоненты, составляющие данный процесс.

Изложение основного материала.

Психологическое консультирование – это профессиональная помощь клиенту в поиске разрешения его проблемной ситуации. Психологическое консультирование можно определить также как специфические отношения между людьми, при которых возможен способ общения, позволяющий другому человеку изучать свои чувства, мысли и поведение с тем, чтобы прийти

к более ясному пониманию самого себя, а затем открыть и использовать свои сильные стороны, опираясь на внутренние ресурсы [4].

К основным направлениям психологического консультирования относятся:

1. Проблемно-ориентированное консультирование, направленное на анализ сущности и внешних причин проблемы, на поиск путей их разрешения;
2. Личностно-ориентированное консультирование, центрированное на анализе индивидуальных причин проблемы, генезе деструктивных личностных стереотипов, предотвращении подобных проблем в будущем;
3. Решение-ориентированное консультирование, центрированное на выявлении ресурсов для решения проблемы [4].

Определение целей консультирования не является простой задачей, поскольку зависит от потребностей клиентов, обращающихся за психологической помощью, и теоретической ориентации самого консультанта. Психологическое консультирование должно достигать определенных **целей**:

1. Способствование изменению поведения, чтобы клиент мог жить продуктивнее, испытывать удовлетворенность жизнью, несмотря на некоторые неизбежные социальные ограничения;
2. Развитие навыков преодоления трудностей при столкновении с новыми жизненными обстоятельствами и требованиями;
3. Обеспечение эффективного принятия жизненно важных решений. Существует множество дел, которым можно научиться во время консультирования: самостоятельные поступки, распределение времени и энергии, оценка последствий риска, исследование поля ценностей, в котором происходит принятие решений, оценка свойств своей личности, преодоление эмоциональных стрессов, понимание влияния установок на принятие решений и т.п.;
4. Развитие умения завязывать и поддерживать межличностные отношения. Общение с людьми занимает значительную часть жизни и у многих вызывает трудности из-за низкого уровня их самоуважения или недостаточных социальных навыков. Будь то семейные конфликты взрослых или проблемы взаимоотношения детей, следует улучшать качество жизни клиентов посредством обучения лучшему построению межличностных отношений;
5. Облегчение реализации и повышения потенциала личности. В консультировании необходимо стремиться к развитию способности клиента контролировать свое окружение и собственные реакции, провоцируемые окружением [5].

Психологическое консультирование широко используется в лечении таких заболеваний, как депрессия, невроз, синдром хронической усталости, а также психосоматических заболеваний.

Консультация психолога может быть полезна взрослым людям, которые ощущают: беспокойство, страхи или бессилие; раздражительность; плохое настроение, апатию; бессонницу; суицидальные мысли; игровую и другие зависимости; чувство неудовлетворения жизнью, работой, семейным положением, самим собой.

Психологические консультации часто необходимы подросткам, которые чувствуют себя непонятыми в своем окружении и семье, страдают от недостатка уверенности в себе, испытывают затруднения в общении со сверстниками, сомневаются в своих способностях, боятся будущего, тревожатся по поводу своей внешности и сексуальных отношений.

Психологические консультации могут помочь семьям и супружеским парам, которые испытывают сложности и конфликты во взаимоотношениях друг с другом, с детьми, с родителями, а также тем, кто решил расстаться и наладить вновь свою личную жизнь [3].

Среди клиентов психологической консультации встречаются и такие, кого к психологу-консультанту приводит праздное любопытство. Некоторые искренне хотят узнать, кто такой психолог-консультант и чем он занимается, другие заранее убеждены, что он занимается несерьезным делом, и пытаются это ему доказать, поставив психолога-консультанта в неловкое положение.

Профессиональная позиция психолога-консультанта такова, что он должен принимать всех без исключения клиентов, внимательно, доброжелательно и по-человечески относиться к ним независимо от того, кто они, зачем пришли к нему, как настроены и какие цели преследуют. Это не только связано с необходимостью для профессионального психолога сохранить свой авторитет и лицо, но также с тем, что он по нормам своей профессиональной этики обязан оказывать помощь всем, кто к нему обращается, в том числе и тем, кто во время консультации ведет себя не вполне этично [1].

Поскольку в психологическом консультировании нуждаются разные люди и за помощью они обращаются по различным поводам, психологическое консультирование можно разделить на виды в зависимости от индивидуальных особенностей клиентов и тех проблем, по поводу которых они обращаются в психологическую консультацию.

Прежде всего, можно выделить так называемое *интимно-личностное* психологическое консультирование, необходимость в котором возникает довольно часто и у многих людей. К этому виду можно отнести консультирова-

ние по таким вопросам, которые глубоко затрагивают человека как личность, вызывают у него сильные переживания, обычно тщательно скрывааемые от окружающих людей.

Следующий по значимости и частоте встречаемости в жизни вид психологического консультирования – *семейное* консультирование. К нему можно отнести консультирование по вопросам, возникающим у человека в собственной семье или в семьях других, близких для него людей. Это, в частности, выбор будущего супруга (супруги), оптимальное построение и регулирование взаимоотношений в семье, предупреждение и разрешение конфликтов, отношения мужа или жены с родственниками, решение текущих внутрисемейных проблем.

Третий вид консультирования – *психолого-педагогическое* консультирование. К нему можно отнести обсуждение консультантом с клиентом вопросов обучения и воспитания детей, научения чему-либо и повышения педагогической квалификации взрослых людей, педагогического руководства, управления детскими и взрослыми группами и коллективами. К психолого-педагогическому консультированию относятся вопросы совершенствования программ, методов и средств обучения, психологическое обоснование педагогических инноваций и ряд других.

Четвертый из числа наиболее распространенных видов психологического консультирования – *деловое* консультирование. Оно, в свою очередь, имеет столько разновидностей, сколько существует разнообразных дел и видов деятельности у людей. В целом же деловым называется такое консультирование, которое связано с решением людьми деловых проблем: выбор профессии, совершенствование и развитие у человека способностей, повышение работоспособности, ведение деловых переговоров и т.п.

Каждый из перечисленных видов психологического консультирования в чем-то сходен с другими, например в том, что одинаковые по своей психологической трактовке проблемы могут возникать в разных видах деятельности и в различных ситуациях. Но вместе с тем в каждом из названных видов психологического консультирования есть свои особенности [6, с.10].

Структура процесса психологического консультирования включает в себя ряд этапов:

- установление консультантом психологического контакта с клиентом;
- предоставление клиенту возможности выговориться;
- предоставление клиенту эмоциональной поддержки и информации о позитивных аспектах его проблемной ситуации;

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

- совместная с клиентом переформулировка его проблемы;
- заключение контракта (обсуждение организационных аспектов и доли ответственности клиента и консультанта, выявление и коррекция нереалистичных ожиданий клиента);
- формирование альтернатив решения проблемы;
- выбор оптимального с точки зрения пациента решения;
- закрепление мотивации и планирование реализации выбранного решения;
- завершение консультирования с предоставлением пациенту права повторного обращения при необходимости, либо назначение катamnестической, поддерживающей встречи [7].

Для того, чтобы психологическое консультирование было достаточно успешным, то есть давало максимально возможные положительные результаты, в процессе проведения консультирования необходимо соблюсти ряд условий.

Условие 1. Человек, обращающийся за помощью к психологу-консультанту, должен иметь реальную, а не вымышленную проблему психологического характера, а также явно выраженное желание как можно скорее ее решить. Если же у человека есть реальная проблема, но он ее не вполне осознает и, как следствие этого, не выражает желания от нее избавиться, то такому человеку психолог-консультант сможет помочь лишь в том случае, если в результате беседы с ним у клиента произойдет осознание собственной проблемы. Если же клиент достаточно хорошо знает свою проблему, но ничего не хочет менять ни в своей психологии, ни в поведении, то такому человеку вряд ли чем-либо существенно поможет даже достаточно опытный психолог-консультант.

Условие 2. Консультант-психолог, к которому за практической помощью обратился клиент, должен иметь опыт проведения психологического консультирования и соответствующую профессиональную психологическую подготовку. В связи с этим психологическое консультирование аналогично в некотором роде врачебной практике. От психолога-консультанта, как и от врача, прежде всего, требуется не навредить клиенту и сделать все от него зависящее, чтобы консультирование прошло успешно.

Условие 3. По количеству затрачиваемого на него времени психологическое консультирование должно быть достаточно длительным для того, чтобы психолог-консультант смог до конца понять и найти оптимальное решение проблемы, волнующей клиента, а также успешно ее решить вместе с

самим клиентом. Здесь также имеется в виду время, необходимое для того, чтобы проконтролировать шаги, направленные на решение проблемы, дать оценку получаемых результатов и довести начатое дело до конца, то есть получить то, что полностью удовлетворило бы как клиента, так и консультанта-психолога.

Условие 4. Клиент должен строго соблюдать полученные от психолога-консультанта рекомендации. В противном случае проблема клиента вряд ли будет решена, и советы консультанта клиенту останутся для последнего лишь благим пожеланием, но не руководством к действию.

Условие 5. Психологическое консультирование должно проводиться в подходящей, благоприятствующей ему обстановке. В обстановке конфиденциальности, оно должно не разделять, а сближать между собой психолога-консультанта и клиента, снимать напряженность у клиента, позволять ему быть вполне открытым и откровенным в общении с психологом-консультантом [6, с. 12].

Выводы. Психологическое консультирование, как молодая область психологической практики, пока еще не имеет строго очерченных границ, в его поле зрения попадают самые разнообразные проблемы. С его помощью человек учится более эффективно распоряжаться своей жизнью посредством принятия правильных решений и совершения целенаправленных действий. Оно способствует развитию личности.

Список литературы: 1. Алёшина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование / Ю.Е. Алёшина – 2-е изд. – М.: Независимая фирма «Класс», 2000. – 208с. 2. Гулина М.А. Терапевтическая и консультативная психология / М.А. Гулина – СПб.: Издательство «Речь», 2001. – 352с. 3. Елизаров А.Н. Введение в психологическое консультирование: Учебное пособие / А.Н. Елизаров – М.: МГОПУ им. М.А. Шолохова, Институт сферы социальных отношений, 2002. – 284 с. 4. Клиническая психология. Словарь / Под ред. Н.Д. Твороговой. — М.: ПЕР СЭ, 2007. — 416с. (Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / Ред.-сост. Л.А. Карпенко. Под общ. ред. А.В. Петровского). 5. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / Кочюнас Р. – М.: Академический проект, 1999. — 240с. 6. Немов Р.С. Основы психологического консультирования: Учеб. для студ. педвузов. / Немов Р.С. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 394с. 7. Шнейдер Л.Б. Психологическое консультирование. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Серия "Серебряная сова" / Шнейдер Л.Б., Вольнова Г.В., Зыкова М.Н. – М.: Ижица, 2002. – 224с.

А. В. Хромова

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ КОНСУЛЬТИРОВАНИЕ – ОДИН ИЗ ВИДОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ

В статье рассмотрены сущность психологического консультирования, основные направления, цели и задачи. Охарактеризованы виды, структура процесса консультирования и условия, необходимые для успешной психологической работы консультанта и клиента.

А. В. Хромова

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ – ОДИН З ВИДІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

У статті розглянуті сутність психологічного консультування, основні напрямки, цілі й задачі. Охарактеризовані види, структура процесу консультування та умови, необхідні для успішної психологічної роботи консультанта й клієнта.

A. Khromova

PSYCHOLOGICAL COUNSELING – A TYPE OF PSYCHOLOGICAL HELP

The article describes the essence of psychological counseling, basic directions, goals and objectives. We characterize the species structure of the consultation process and the conditions necessary for the successful mental work of the consultant and client.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2009р.

УДК 378:37.032+316.46

*Голікова О.М., Мирошніченко В.М.,
м. Харків, Україна*

ПЕРЕКЛАДИ ВІРШУ Р. КІПЛІНГА "ЯКЩО" СТУСА, ДОНЦОВА ТА СТРІХИ В СВІТЛІ ТЕОРІЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ

Віршований переклад ніколи не був точною копією оригіналу, але лише його поетичним еквівалентом, що різними гранями й у різному ступені наближається до оригіналу. Тому для характеристики його, на думку деяких вчених, виникає необхідність комплексного вивчення двох віршованих текстів, порівняння оригіналу з перекладом у різних аспектах. Порівняльне вивчення оригіналу і перекладу виявляє не тільки відповідності, але і відхилення від оригіналу на всіх рівнях його структури [4].

Так, С.Л. Сухарьов-Муришкін вважає, що зміст вірша, його образність, інтонація, мелодія тісно зв'язані з його ритміко-стилістичною, строфічною системою, тому в процесі аналізу важливо підкреслити ідейно-образну, інтонаційну, структурну єдність добутку, тобто розглядати оригінал і переклад необхідно як художнє ціле, виявити єдність форми і змісту, їхній взаємний вплив [5].

Вірш Р. Кіплінга "IF" є видатним літературним твором і не дивно, що він привертав увагу багатьох перекладачів – у даний час нараховується більше двадцяти українських та російських перекладів і можна не сумніватися, що згодом з'являться нові. Серед них – переклади таких майстрів як С.Я. Маршак та Василь Стус. Але тому що можливості даної роботи обмежені, ми вибрали для порівняльного аналізу три українські переклади, що, як нам здається, є найбільш показовими в плані досягнення еквівалентності. Це переклади В. Стуса, Д. Донцова та М. Стріхи.

Розглянемо переклад Василя Стуса, що має назву "Синові":

Коли ти бережеш залізний спокій
всупір загальній паніці й клятьбі,
коли наперекір хулі жорстокій
між невірів ти віриш сам собі.
Коли ти вмієш ждати без утоми,
обмовлений, не станеш брехуном,
ошуканий, не піддаєшся злому
і власним не хизуєшся добром.
Коли тебе не порабують мрії,
в кормигу дум твоїх дух себе не дасть,
коли ти знаєш, що за лицедії -
облуда щастя й машкара нещастя.

Коли ти годен правди пильнувати,
 з якої вже зискують махлярі,
 розбитий витвір знову доробляти,
 хоча начиння геть уже старі.
 Коли ти можеш всі свої надбання
 поставити на кін, аби за мить
 проциндрити без жалю й дорікання -
 адже тебе поразка не страшить.
 Коли змертвілі нерви, думи, тіло
 ти можеш знову кидати у бій,
 коли триматися немає сили
 і тільки воля владно каже: стій!
 Коли в юрбі шляхетності не губиш,
 А будши з королями – простоти,
 коли ні враг, ні друг, котрого любиш,
 нічим тобі не можуть дорікти.
 Коли ти знаєш ціну щохвилини,
 коли від неї геть усе береш,
 тоді я певен: ти еси людина
 і землю всю своєю назовеш.

У перекладі В.Стуса в основному збережена поетична форма оригіналу. Перекладач зберігає чіткі цезури, що підкреслюють значеннєву двохчастинність; контрастні повтори на звуковому і лексичному рівні; силові кінцівки; мають місце enjambements:

Коли ти бережеш залізний спокій всупір загальній паніці й клятьбі

В.Стус зберігає основні значеннєві аспекти і художні характеристики, значеннєві відносини зіставлення і протиставлення (антитеза), виділяючи у вірші виховний аспект, тобто слово, що впливає на іншу людину – звідси і назва – "Синові". Одночасно це поняття розкриває мотив наслідування етичних цінностей старшого покоління молодшим. Вже в першому реченні бачимо займенник "ти", що утворює ситуацію спілкування з рідною людиною – сином, адже в українській традиції батьки звертаються до дітей на "ти".

Зберігаючи алегоричні поняття Will (Воля) і Man (Людина, Чоловік), Стус не зберігає алегоричних понять Triumph і Disaster, в перекладі вони трансформуються в інші образи – "облуда щастя" й "машкара нещастя", що

викликають в читачів цілий спектр асоціацій, які відрізняються від оригіналу. Образ Kings -"королями"-- зберігає в цілому свій значеннєвий оригінальний аспект; walk with Kings -"бувши з королями" – у перекладача герой також спілкується із сильними світу цього на рівних, не втрачаючи при цьому свого достоїнства.

Порівняймо:

If you can talk with crowds and keep your virtue - Коли в юрбі шляхетності не губиш

Or walk with Kings – nor lose the common touch – А бувши з королями – простоти

Перекладач зберігає рефрен, ключове слово "if" перекладається словом коли, що певною мірою сприяє збереженню основних значеннєвих відносин "умова-результат".

У перекладі є п'ять лексичних анафор "коли ти", в оригіналі їх вдвічі більше: "If you can" повторюється десять разів.

У Стуса в третій строфі зберігається цілісність образу воїна – у Кіплінга його герой взагалі не виявляє своїх емоцій: на карту все, що заробив працею – у Кіплінга pitch-and-toss (орлянка) та one heap of all your winnings (виграші), ця гра слів створює ефект матеріальності гри – у Стуса цей значеннєвий відтінок збережено – "Коли ти можеш всі свої надбання поставити на кін, аби за мить проциндрити без жалю й дорікання – адже тебе поразка не страшить".

В цілому Стус зберігає авторський синтаксис, наслідує розмір – шостистопний ямб – та навіть тип римування – перехресне.

Автору переклада вдалося зберегти образ воїна, збережене було також графічне оформлення оригіналу.

Саме цей переклад вважається класичним українським перекладом вірша Кіплінга і багато в чому по праву [2]. Для нього характерні гранична зібраність, стислість, вибір найважливіших і необхідних словесних засобів; лексико-стилістичні еквіваленти є поетичними, точними і природними для української віршованої мови; збережені основні образи і поняття. В.Стус зробив усе можливе, щоб зберегти формальну структуру оригіналу і донести до читача найважливіші значеннєві аспекти. Перекладач блискуче використовував усі види граматичних трансформацій у рамках досягнення еквівалентності перекладу.

Переклад Максима Стріхи має назву "Якщо...":

Якщо спокійний ти перед юрбою,

Де зведено на тебе поговор,
 Зневірений, залишився собою,
 І зрозумів тягар чужих зневір;
 Якщо навчився ти терпляче ждати,
 Поміж брехні самому чесним бути,
 Не прибирався у святецькі шати
 І люттю не відплачував за лють;
 Якщо ти мріям не віддався на ласку,
 Якщо ти владар пристрастям своїм,
 Якщо приймаєш Успіх та Поразку
 І знаєш, що ціна та сама їм;
 Якщо слова твої, немов приманку,
 Негідник перед дурнем вихваля,
 І знищено твій труд весь доостанку, –
 А ти зумієш все почать з нуля;
 Як все, твоїми створене руками,
 Зробити зможеш ставкою у грі,
 Програти і знову працювати роками,
 Не згадуючи програші старі;
 Якщо ти змушиш Серце, Нерви, Жили,
 Служить тобі, як їх уже й нема,
 І вистоїш, коли бракує сили
 І залишилась Воля лиш сама;
 Як ти шляхетний між простого люду,
 Як ти простий і серед королів,
 Якщо на тебе не зведуть облуди
 Ні ворог твій, ні друг твій поготів;
 Якщо, забувши біль, поразки, втому,
 Свій шанс єдиний зможеш віднайти, –
 Твій, сину, світ і все, що є у ньому,
 Та більш того – тоді Людина ти!

Перекладач зберігає образ адресата, є присутнім займенник ти; вірш починається словами "Якщо спокійний ти перед юрбою" і закінчується, як і в оригіналі, розкриттям образу адресата – мій син.

Окремо хотілося б відзначити деякі фрагменти цього перекладу, як співзвучні з запропонованою нами інтерпретацією:

Якщо спокійний ти перед юрбою,
 Де зведено на тебе поговор,

Зневірений, залишився собою,
Та зрозумів тягар чужих зневір;

Далі:

Не прибирався у святецькі шати
І люттю не відплачував за лють;

Як нам здається, ці приклади підтримують образ воїна, створений Кілігом і в значеннєвому плані еквівалентні оригіналові.

Перекладач зберігає графічне розміщення віршів, розмір оригіналу, строфічний розподіл на октави, перехресне римування; активно використовується звукопис: юрбою – поговір – зневірений – зрозумів – тягар – зневір. На рівні ритму перекладач наслідує оригінал, якому притаманний ритм військового маршу. Формально зберігається цезура.

Стріха використовує велику кількість лексичних рефренів-анафор "Якщо", а саме – їх вісім (в оригіналі – 10).

В області архітекτονіки можна відзначити наступне: автор рідко римує односкладові слова: будь-лють, частіше це двоскладові слова з трьохскладовими: ласку – Поразку, люду – облуди, поговір – зневір чи трьохскладові/ двоскладові між собою: юрбою – собою, руками – роками, що призводить до уповільнення і деякого перекручування ритму оригіналу.

Антитеза, як основна фігура мови оригіналу, знаходить своє відображення в даному перекладі, що зберігає виразність і значеннєві аспекти ситуації і моделі поведінки в ній.

Наступною особливістю цього перекладу є повна відсутність переносів (enjambements) і введення інверсій, що дещо руйнує логіку і цілісність оповідання, властиву оригіналові, інтонаційні паузи розбивають вірші на простіші за оригінальні значеннєві відтінки.

В області лексики цей переклад також досить цікавий – з одного боку, перекладач прагне зберегти алегоричний ряд: Успіх і Поразка, Серце, Нерви, Жили, Воля, Людина, а з іншого боку – змінює семантичне звучання більшості образів.

Порівняймо:

If you can meet with Triumph and Disaster – Якщо приймаєш Успіх і Поразку

And treat those two impostors just the same – І знаєш, що ціна та сама їм

Далі:

If you can force your heart and nerve and sinew

To serve you turn long after they are gone,

And so hold on when there is nothing in you
 Except the Will which says to them: "Hold on!"
 Якщо ти змусиш Серце, Нерви, Жили,
 Служить тобі, як їх уже й нема,
 І вистоїш, коли бракує сили
 І залишилась Воля лиш сама;

Стріха акцентує образи Серце, Нерви, Жили, наділяючи їх якісно новим звучанням, створюючи нову алегорію і гіперболізує семантику цих лексем. Це додаткову експресію, але не еквівалентно оригіналові. При цьому автор перекладу втрачає монолог Волі.

Значеннєвий аспект втрати і те, що герой усі відновлює, що дуже важливо для передачі змісту оригіналу, Стріха повністю зберігає:

І знищено твій труд весь доостанку, –
 А ти зумієш все почать з нуля;

У третій строфі перекладач зберігає поняття гри, значеннєвий аспект ще однієї повної втрати і нового починання:

If you can make one hear of all your winnings – Як все, твоїми створене руками

And risk it on one turn of pitch-and-toss – Зробити зможеш ставкою у гри,

And lose and start again at your beginnings – Програти і знову працювати роками,

And never breathe a word about your loss – Не згадуючи програші старі;

В останньому рядку збережена важлива непряма характеристика героя:
 And never breathe a word about your loss;

У четвертій строфі *crowds* Кіплінга трансформуються в образ простого люду (звуження семантичного значення), а *a walk with Kings* перекладено як "серед королів":

If you can talk with crowds-and keep your virtue,-- Як ти шляхетний між простого люду,

Or walk with kings – nor lose the common touch,--Як ти простий і серед королів,

If neither foes nor loving friends can hurt you – Якщо на тебе не зведуть облуди

If all men count with you, but none too much -Ні ворог твій, ні друг твій поготів

Як бачимо, семантика отаннього рядка губиться у перекладі.

Як нам здається, цей переклад можна назвати менш еквівалентним, ніж переклад Стуса. Дещо загублений кіплінговський ритм, не завжди передана і кіплінгівська категоричність суджень.

Переклад Дмитра Донцова є найменш еквівалентним з усіх трьох. Давайте доведемо це шляхом аналізу його тексту.

Дмитро Донцов "Якщо"

Коли ти можеш бачити зруйноване діло цілого свого життя,
І без слів взятися будувати його наново,
Або за одним ударом – стратити виграні сотні партій
Без жодного порушення і без одного зітхання...
Коли ти можеш бути коханцем, не шаліючи з любови,
Коли ти можеш бути сильним, не перестаючи бути ніжним...
Коли ти можеш любити всіх приятелів як братів,
Аж так, щоб ніхто з них не був всім для тебе,
Коли ти вмієш розважати, спостерігати й пізнавати,
Не стаючи ніколи скептиком, або руїнником,
Мріяти, та не даючи твоїй мрії стати твоїм паном...
Коли ти потрапиш бути суворим, не впадаючи ніколи в лють,
Коли ти вмієш бути відважним, а ніколи безрозсудним,
Коли ти вмієш бути добрим, коли ти вмієш бути мудрим,
Не будучи моралізатором, ні педантом,
Якщо ти вмієш зберегти свою відвагу
І не стратити голови, коли всі інші довкола тратять її,
– Тоді князі, боги, щастя і перемога, стануть на віки твоїми вірними
рабами,
Тоді ти станеш людиною...

Видно, що в перекладі не збережена базисна формальна структура англійського оригіналу. Слід зазначити також, що ритмічний малюнок військового маршу, важливий для передачі задуму автора, є повністю зруйнований. Значеннєві відносини протиставлення і зіставлення збережені в цьому перекладі, деякі значеннєві аспекти донесені вірно, так, наприклад, образ воїна, створений Кіплінгом, у більшій або меншій мері переданий перекладачем; у цьому зв'язку необхідно відзначити, що для наступних кіплінгівських рядків перекладач знайшов дуже вдалі, на наш погляд, еквіваленти:

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

If you can make one heap of all your winnings – Коли ти можеш бачити зруйноване діло цілого свого життя,

And risk it on one turn of pitch-and-toss – І без слів взятися будувати його наново,

And lose and start again at your beginnings – Або за одним ударом – стратити сотні партій

And never breathe a word about your loss – Без жодного порушення і безжодного зітхання;

Ці рядки, завершуючи значеннєве і синтаксичне ціле трьох перших строф, мають найдужчий емоційний вплив: у принципі, всі випробування, через які проходить герой вірша, вимагають чималих зусиль волі. Ми навели цей приклад, перш за все, для доказу теоретичного постулату про те, що головною рушійною силою перекладача повинна бути ідея, викликана оригіналом, що змушує його шукати еквівалентні мовні засоби для відображення в словах думки, і що художній переклад являє собою еквівалентну відповідність оригіналові не в лінгвістичному, а в естетичному розумінні; по-друге, цей приклад показує, що в принципі, усі труднощі перекладу були цілком переборні.

Але деякі інші значеннєві аспекти передані невірно або відсутні зовсім. В перекладі Донцова перекручений значеннєвий аспект того, що герой піднімається до рівня королів, спілкується з ними на рівних – у Донцова йдеться про те, що взагалі треба "бути сильним, не перестаючи бути ніжним". Образ воїна, хоча і, в цілому, збережений, спотворюється привнесеними прямими емоційними характеристиками.

Крім того семантичне наповнення першої строфи автор перекладу переносить в кінець, а авторські алегоричні образи відкинуто та замінено іншими: Князі, Боги, Щастя і Перемога.

З огляду на вищесказане, ми вважаємо, що наведений переклад Донцова не може взагалі бути названий еквівалентним. Цей переклад відрізняється суб'єктивізмом, місцями навіть нав'язуванням власної художньої системи перекладному авторові, необґрунтовано довільним відношенням до оригіналу

Ми вважаємо, що переклад Стуса відповідає критеріям еквівалентності, тому що в ньому з більшим ступенем вірогідності передані основні ідеї вірша Р. Кіплінга "IF"; знайдені лексико-стилістичні еквіваленти – поетичні, точні і природні для української віршованої мови.

Переклад Стріхи відповідає критеріям еквівалентності нижчого типу – ситуація, тобто значеннєвий аспект, в основному ідентифікований в оригіналі і перекладі, але спосіб передачі – лінгвістичний аспект – певною мірою

змінений. Неповне збереження значеннєвого аспекту супроводжується певними структурно-семантичними розбіжностями з оригіналом.

Після проведеного нами порівняльного аналізу трьох українських перекладів вірша "If" Р. Кіплінга, нам хотілося б приділити деяку увагу такій мало висвітленій до цього проблемі, як поняття творчої індивідуальності перекладача, близьке кожному перекладачеві-практикові, що торкається основних і найголовніших проблем перекладу.

Звичайно, ця проблема в чистому виді відноситься тільки до області художнього перекладу.

Згідно формулюванню словацького вченого Ф. Міко [6], "переклад – це одна з форм існування літературного твору". Міра розуміння перекладних книг як особливого шару літератури, що знаходиться на межі "свого" і "чужого", щораз залежить від конкретного читача, однак при всіх розходженнях у сприйнятті перекладного добутку, як і в його функціонуванні, завжди присутні обидва елементи: його приналежність до мистецтва слова (спільне з рідною літературою) і його "іншомовне" походження (пов'язане з мистецтвом перекладу й те, що складає його відмінність від рідної літератури).

Творча проблематика художнього перекладу розглянута наукою ще дуже мало. Ті напрямки новітнього перекладознавства, що виходять з постулатів порівняльного мовознавства, практично не звертаються до цього аспекту; різні варіанти "нової орієнтації" у науці про переклад, що відійшли від жорстких рамок порівняльної стилістики, обмежують свої можливості тим, що мало звертають уваги на перекладацький процес і його сутність. Більш перспективними для вивчення художнього перекладу виявляються спостереження за живим літературним (перекладацьким) процесом, що робить критика, висловлювання майстрів перекладу минулого і сьогодення про власний досвід і т.д. , і, звичайно, сам досвід великих майстрів, що повинний уважно вивчатися і бути основою для теоретичних узагальнень, а не бути просто об'єктом додаткових дедуктивних критичних оцінок.

Переклад функціонує в іншому мовному середовищі як самостійний твір словесного мистецтва і тільки в його межах може бути сприйнятий і оцінений; але з погляду порівняльного літературознавства він може бути зіставлений з оригіналом – і іншими перекладами на ту ж мову, і перекладами на інші мови – як типологічно схожим явищем, а розходження між ними можуть бути зрозумілі в їхній об'єктивній обумовленості мовними особливостями, середовищем, часом, читацьким сприйняттям, літературними традиціями і т. д. і, звичайно, індивідуальністю перекладача, тією "творчою

лінзою", пройшовши через яку і неминуче переломившись, твір мистецтва слова постає в новому обличчі.

Перекладачі художньої літератури рано усвідомили небезпеку, що нівелює індивідуальність перекладача, похідну від новітніх лінгвістичних (а також і текстових) теорій перекладу, у всякому разі, тих, автори яких прагнуть створити єдину для всіх його різновидів концепцію і не зацікавлені в суб'єктивних аспектах художньої творчості. У результаті практика і теорія далеко розійшлися. М. Гачечиладзе [1], що активно висував проблему творчої особистості, писав: "Відомо, що одне згадування творчої індивідуальності перекладача насторожує багатьох. Але вона не повинна лякати нікого. Адже мова йде, висловлюючись мовою лінгвістики, про систему відхилень від тексту оригіналу, що, висловлюючись мовою літературознавства, тяжіє до визначених творчих принципів, до визначеного підходу до завдань перекладу і, таким чином, до визначеного методу. Творча індивідуальність перекладача існує реально, і скільки б її ні виганяли з теорії, вона існує, і тому треба встановити її закономірності, а не робити вигляд, що не помічаємо її присутності. Встановити – значить вивчити її, цю творчу індивідуальність, і визначити її об'єктивне місце в методологічній системі перекладу".

У цьому сенсі можна сказати, що переклад є умовним подвійно: по-перше, як літературний твір, по-друге, як літературний твір, відтворений на іншій мові. Тому переклад – це твір мистецтва слова особливого роду, як і перекладач – художник особливого роду, що існує зі своїм мистецтвом на прикордонній смузі зіткнення двох культур, але такий, що звертається завжди і тільки до свого читача. "Гарний перекладач, – пише канадська дослідниця Барбара Фолкерт, – бачить текст як всесвіт" [6]. Він повинний тим самим відчувати себе творцем нового "універсуму", і він є ним. Отже, кожен переклад – інтерпретація, і творча індивідуальність перекладача не може не позначитися в перекладі. Як говорив Б. Пастернак, [4] "щоденне просування по тексту ставить перекладача в колишнє положення автора. Він день за днем відтворює рухи, один раз пророблені великим прообразом".

Судити про якість перекладу професійно, у зіставленні з оригіналом можуть, звичайно, далеко не всі, ті, хто в досконалості володіє обома мовами. Але, з іншого боку, це повинно бути судження з позиції тих, кому він потрібний, тому що вимірити силу перекладу можна тільки на основі читацького сприйняття на тій мові, на якій він зроблений. З цього погляду перекладач знаходиться в тій же позиції, що і письменник, і не відрізняється від нього; "вторинність" перекладу відступає далеко на другий план.

У художньому перекладі доводиться виходити з визнання неминучості існування різних точок зору, суперечок, дискусій, боротьби думок, що належить до непорушних ознак розвиненого літературного життя. Перекладачі-поети часто виступають як віршотворці. Коли з-під пера поета виходить добуток, що він називає не "переклад", а "наслідування", він виступає одночасно наче в двох особах – і як оригінальний поет, і як перекладач, причому обидві ці іпостасі можуть більш-менш далеко розходитися в його душі. Чим більше вони зливаються, тим переклад у жанровому відношенні чистіше, тим більш він є вірний як переклад [3].

У молодих талановитих перекладачів є повне право змагатися з майстром, формуючи свої, несхожі на його, творчі індивідуальності. Тому оцінка якості перекладу не може бути ні безсумнівно точною, ні єдино можливою, якби науково обґрунтовані підходи ні використовував критик. Вона залежить від розуміння творчої індивідуальності перекладача і його творчої установки, вона містить у собі поняття "удачі" і "невдачі", вона зв'язана з літературними і перекладацькими традиціями і відношенням до них, з літературно-суспільною ситуацією і ще багатьма іншими параметрами.

Питання про те, що таке "добре" і що таке "погано" у художньому перекладі, є надзвичайно важким. Немає, можливо, іншого мистецтва, що так було б відкрито для критики, як переклад. Тим часом ясно, що навіть на мікрорівні збіг мовних або семантичних елементів – не більш ніж одне з можливих рішень і ні в якому разі не закономірність. Справжня науковість перекладацької критики повинна спиратися на визнання того факту, що в системі аксіологічних координат будь-якого мистецтва – у тому числі мистецтва слова, у тому числі мистецтва художнього перекладу – точні виміри можливі тільки на самому нижчому, попередньому етапі критичної оцінки. І будь-яка критична оцінка може бути спростована іншою критичною оцінкою, так само як і будь-який переклад може бути "спростований" іншим, більш вдало зробленим перекладом, і навіть не обов'язково більш вдало зробленим, а просто – іншим. Причому величезну роль грає художня сила літературного твору, – у тому числі і перекладу, – що не піддається кількісному вирахуванню й будь-якій формалізації [6].

Так що і наш аналіз трьох перекладів чудового вірша на предмет еквівалентності багато в чому умовний і ні в якій мірі не мав на меті припущення художньої цінності жодного з представлених перекладів.

Список літератури: 1) Гачечиладзе Г.Г. Художественный перевод. // М.: Советский писатель, 1980. 2) Зверев А. If . Вглубь одного стихотворения.

// Иностранная литература. – 1992. – № 1. 3) Лозинский М. Искусство стихотворного перевода. // Перевод – средство взаимного сближения народов. Сборник статей. // М.: Прогресс, 1987. 4) Маршак С. Я. Портрет или копия? (Искусство перевода). Собрание сочинений в 4-х томах. Том 4 (статьи, заметки, воспоминания). М.: Правда, 1990. 5) Сухарев-Мурышкин С.Л. Некоторые особенности строфического стиха и стихотворный перевод. Сборник научных работ. Л.: Ленинградский ордена Трудового Красного Знамени государственный педагогический институт имени А. И. Герцена, 1977. 6) Топер П. Перевод и литература: творческая личность переводчика // Вопросы литературы, №6, 1998.

О.М. Голикова, В.М. Мирошниченко

ПЕРЕКЛАДИ ВІРШУ Р. КІПЛІНГА "ЯКЩО" СТУСА, ДОНЦОВА ТА СТРИХИ В СВІТЛІ ТЕОРІЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ

Автор розглядає критерії еквівалентності поетичного перекладу, спираючись на попередні досягнення вітчизняного та світового перекладознавства. Зроблено структурно-семантичний аналіз трьох авторських віршованих перекладів твору Кіплінга "Якщо". Шляхом співставлення з оригіналом виявлено найбільш еквівалентний та найменш еквівалентний переклади.

О.Н. Голикова, В.М. Мирошниченко

ПЕРЕВОДЫ СТИХОТВОРЕНИЯ Р. КИПЛИНГА "ЕСЛИ" СТУСА, ДОНЦОВА И СТРИХИ В СВЕТЕ ТЕОРИИ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ

Автор рассматривает критерии эквивалентности поэтического перевода, опираясь на предыдущие достижения отечественного и мирового переводоведения. Осуществлен структурно-семантический анализ трех авторских стихотворных переводов произведения Киплинг "Если". Путем сопоставительного анализа установлен наиболее и наименее эквивалентный перевод.

O.Golikova, V.Miroshnichenko

TRANSLATIONS OF THE POEM BY R. KIPLING "IF" MADE BY STUS, DONTSOV AND STRIKHA IN VIEW OF THE EQUIVALENCE THEORY

The author considers the equivalence criteria of poetic translation, basing on previous achievements of domestic and international science on translation. The structural semantic analysis is carried out on three genuine poetic translations of "If" poem by Kipling. The most and least equivalent translations have been established through the comparative analysis.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2009р.

ЗМІСТ

І РОЗДІЛ

ДО 125-РІЧЧЯ НТУ «ХП»

Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, А.О. МАМАЛУЙ

Гуманізація – стратегічний напрямок розвитку інженерної освіти ХХІ сторіччя..... 3

О.Є. ТВЕРИТНИКОВА, Ю.Є. ДЕМІДОВА

Науково-педагогічна та просвітницька діяльність викладачів харківського технологічного інституту. Історичні нариси 13

ІІ РОЗДІЛ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

БИКОВ В.Ю.

Інноваційний розвиток суспільства і сучасні мережні технології систем відкритої освіти 25

РОМАНОВСЬКИЙ О.Г.

Психолого-педагогічні основи гуманізації технічної освіти 51

КУДИН В.А.

Образование в системе современной цивилизации 60

ПРОКОПЕНКО І.Ф.

Якість освіти в умовах євроінтеграції 68

МИХАЛЬЧЕНКО М.І., ПАЗИНІЧ С.М.

Філософія модернізації політичної системи як субстанціональність в консолідації суспільних сил соціуму 75

ЖИЛА В. І., КОСТРИКІН О. В.

Психологічні аспекти впливу на людей в системі філософії управлінського спілкування 87

ДОЛГАРЕВ А.В.

Фундаментальные знания и их роль в формировании профессиональной культуры будущих специалистов. 96

ІІІ РОЗДІЛ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Гуревичев М.М.	
Высшая школа и гармонизация украино-российских отношений.....	104
Кадемія М.Ю., Кобися А.П.	
Развиток творчої активності студентів ВНЗ на основі використання технології «портфоліо».....	117
Попова Г.В.	
Особистісно професійне вдосконалення студентів технічного ВНЗ.....	126
Кусій М.Р.	
Нові педагогічні технології як засіб підвищення ефективності навчання у ВНЗ.....	135
Згурская М.П.	
Мотивационная готовность к педагогической деятельности как фактор формирования педагогической культуры преподавателя технического ВУЗА.....	142
Квасник О.В.	
Особливості формування соціокультурної компетентності в умовах професійної підготовки інженерів вищих технічних навчальних закладів ..	149
Гур'єва Я.В.	
Соціально-психологічні детермінанти інноваційної культури в гуманітарному вищому навчальному закладі.....	160
Харченко А.О.	
Оцінка знань та управління якістю освіти.....	169
Окладной Ю.Г.	
Методическое обеспечение учебного процесса по курсу общей физики в условиях кредитно-модульной системы.....	179
Мацко Н. В.	
Обоснование целесообразности проведения реструктуризации в организации.....	186
Гончаренко Т.Є.	
Англійська мова професійного спілкування як елемент фахової компетенції інженера.....	196
Сокольская Н.А.	
Актуальность акмеологического подхода к формированию конкурентоспособности будущего специалиста-психолога в условиях высшего учебного заведения	200

IV РОЗДІЛ

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Нечепоренко Л.С.	
Морально-духовні засади успіху в діяльності керівника.....	208
Чеботарев Н.К.	
Влияние качественного уровня образовательной среды на профессионализм выпускников высших технических учебных заведений	218
Пономарьов О. С.	
Філософські аспекти дидактики формування професійної компетентності інженера.....	228
Товажнянська О. Л.	
Сучасні проблеми виховання студентської молоді	239
Рибін С. В.	
А як у нас?	248
П'ятенко В.Г.	
Особливості ментальності українського народу в пошуку національної ідеї та впливу їх на соціалізацію особистості.....	261
Омельченко А. В.	
Філософські основи педагогіки	268
Северина Н.Ю.	
Аналіз дефініцій «формування», «професійна компетентність», «математичне моделювання»	278
Редько О.С.	
Українська вишивка – одна зі складових естетичного виховання	287
Гамаюн І.В., Лутай Н.В.	
Національно – специфічна реалія як складова картини світу	296
Окладной Ю.Г., Світенко-Краснокутська Т.В.	
Виховання студентів в процесі викладання курсу загальної фізики на прикладах життя та діяльності видатних українських вчених	305

V РОЗДІЛ

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Бабасєв В.М.	
Якісні зміни в системі кадрового оновлення органів державного управління: до питання про формування національної гуманітарно-технічної еліти	317
Miglėna Temelkova	
Prime cost estimate for the purposes of controlling.....	330

Касьянова О.М.

Здійснення експертизи професійно – педагогічної діяльності вчителя методом головних компонент..... 338

Шаполова В.В.

Формування управлінської компетентності у студентів-психологів як складова частина управлінської культури..... 347

Гура Т. В., Левенець І. М.

Місце лекційних форм навчання в управлінській підготовці інженерів-електромашинобудівників..... 359

Великий В.В.

Культура и психология управленческого общения 367

Еременко И.В., Лобода М.В.

Востребованность психолога в современном мире 375

VI РОЗДІЛ**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ****Кузьменко О. В.**

Конституціоналізм як об'єкт вивчення в американській школі..... 385

Кабанец Ж.В., Коновалова В.Б.

Особливості перекладу рекламного тексту 393

Анцибасова К.С., Царьова С.О.

Термінологічні особливості перекладу наукових статей у галузі сучасних інформаційних технологій (на прикладі експертних систем) 402

Волік К. С.

Особливості вищої освіти в сучасній Австралії..... 408

Мілейко О. Ю., Мирошніченко В. М.

Особливості перекладу ділової кореспонденції..... 415

Бесараб Т.П., Павлюк М.М.

Особливості перекладу юридичної термінології США та Великобританії .. 421

Курявська О.М.

Мотивація агресивної поведінки підлітків 437

Яскевич Ю.В.

Влияние зарубежного кинематографа на развитие детей 450

Дубяга А.Ю.

Вплив реклами в засобах масової інформації на дітей 456

Хромова А.В.

Психологическое консультирование – один из видов психологической помощи 467

Голікова О.М., Мирошніченко В.М.

Переклади віршу Р. Кіплінга "Якщо" Стуса, Донцова та Стріхи в світлі теорії еквівалентності..... 474

До уваги авторів щоквартального збірника наукових праць

“ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ”:

Головна мета видання – надати можливість опублікувати наукові праці та статті викладачам, науковим співробітникам, аспірантам і здобувачам наукового ступеня, а також поширити можливості обміну науково-практичною інформацією з філософії, психології, педагогіки, соціології та теорії і практики соціального управління.

До друку приймаються статті за такими науковими напрямками:

- проблеми формування національної управлінської гуманітарно-технічної еліти;
- сучасна філософія освіти;
- освіта і культура;
- педагогічна майстерність;
- синергетика соціальних процесів;
- психолого-педагогічні проблеми формування особистості;
- гуманітарні та культурологічні аспекти підготовки фахівців;
- проблеми професійної освіти;
- формування педагога вищої школи XXI століття;
- сучасні технології підготовки майбутніх фахівців;
- проблеми формування політичної еліти;
- теорія і практика соціального управління;
- проблеми формування особистості менеджера вищого та середнього рівнів.

Матеріали, подані до друку, повинні бути підготовлені на IBM сумісному комп'ютері і подаватися у друкованому вигляді на дискеті 3,5". Текст повинен бути набраний у редакторі MS Word for Windows.

Допускається пересилка статей електронною поштою.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

- загальний обсяг – від 4 до 7 сторінок;
- розмір аркуша – А-4 (210 x 297 мм);
- ліве, верхнє, праве та нижнє поля – 25 мм;
- рекомендований шрифт – Times New Roman Cyr;
- розмір шрифту – 12;
- міжрядковий інтервал – 1.

ПОРЯДОК РОЗТАШУВАННЯ МАТЕРІАЛУ

- безпосередньо під верхньою межею зліва **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ НАПІВЖИРНИМ ШРИФТОМ ДРУКУЄТЬСЯ УДК** статті;
- через рядок по правому краю друкуються курсивом прізвища авторів та ініціали, через кому з нового абзацу місто та країна;
- через рядок по центру напівжирним шрифтом **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ** друкуються назва статті;
- через рядок з відступом (1,25 см) друкуються текст статті, відформатований по ширині рядка;
- перед і після формул і рівнянь має бути пропущений один рядок від тексту з інтервалом 1;
- номери формул і рівнянь мають бути вирівняними по правому краю;
- розмір шрифту формул і рівнянь для основного тексту – 14 пт.;
- рисунки, схеми і графіки мають бути виконані у чорно-білому варіанті;
- через один рядок друкуються список літератури, оформлений згідно з вимогами ДСТУ та відповідно до Бюлетеню ВАК № 3,2008;
- через рядок з відступом (1,25 см) друкуються анотації: українською, російською й англійською мовами. Порядок анотацій:
 - ініціали та прізвища авторів (посередині рядка);
 - через рядок з відступом (1,25 см) великими літерами посередині назва статті;
 - через рядок з відступом (1,25 см) друкуються текст анотації.

До статей, що надсилаються до друку, повинна додаватись рекомендація (рецензія).

Статті, що рекомендовані до друку членами редколегії збірника, рецензії не потребують.

УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ

Статті, оформлені згідно з Правилами, надсилаються авторами на адресу: 61002, Харків, вул. Фрунзе, 21, НТУ “ХПІ”, редколегія збірника «**Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти**». Головному редакторові проф. О.Г. Романовському.

Електронна адреса: romanovskiy_khpi@mail.ru
podbutskaya_nina@ukr.net
kvasnykov@mail.ru

Телефон: (057) 700-40-25, (057) 707-68-60, (057) 707-64-90
 8-050-98-56-304 – Підбуцька Ніна Вікторівна

Про прийняття рішення щодо публікації статті та умови оплати автори повідомляються після їхнього запиту.

Статті, оформлені з порушеннями Правил, редколегією не розглядаються.